

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ. 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI.

ЖОВКВА, ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 1938 РОКУ

ЧИСЛО 7-8 (67-68).

Історія слова „пiп“.

Слова живуть так само, як і все живе на світі: народжуються, цвітуть, старіють і вмирають. Кожне слово зокрема має свою цікаву історію. Таке й наше прастародавнє слово „пiп“¹.

Як і більшість слів нашої духової культури, слово *pip* повстало з грецького джерела, а саме від слова *papas*, новогрецьке *παπας*. Але прийшло до нас це слово не просто з мови грецької, але через німецьке посередництво. Грецьке *papas* німці перейняли дуже рано, й переробили на *pfaffo* (теперішнє *Pfaffe*). Це слово *pfaffo* німецькі місіонери ще в VIII-IX в. занесли на західнослов'янські землі, де воно скоро слов'янізувалося, здебільшого *f* замінилося на *p*, а чуже *a*, як то часто буває в слов'янських позичках, змінилося на *o*; так повстало ще десь у VIII-IX в. по Христі загальнослов'янське* *parus*, що пізніше, в пам'ятках старослов'янських X-XII вв. має форму *popъ*.

Коли св. брати Костянтин і Мефодій р. 862-го прибули в Моравію, то вони застали там цілу низку греко-латино-німецьких релігійних термінів, а серед них і слово *popъ*. Цих слів св. брати остаточно не виганяли й не заступали їх іншими грецькими, бо вони сильно вже защепилися були серед слов'ян.

¹ Прошу Вас, наш Професоре, виясніть походження й життя в нашій мові слова „пiп“. 18.IV. 1938. Круковичі. Селянин Вол. Ів. Коблик.

Так це слово позоставалося загальнослов'янським аж до нашого часу.

Пам'ятки старослов'янської мови X-XI в. переповнені словом *popъ*. Так, у Сінайському Требнику X-XI в. це слово знаходимо 39 раз (див. St. Słoński: Index verborum do Euchologium Sinaiticum, 1934 р. ст. 103). Старослов'янські пам'ятки XI в. уживають слів: *popъ*, *popъskъ*, *popъstko* і ін. як звичайних.

Ось таким чином слово *pop* (і похідні від нього) — це слово загальнослов'янське, чому воно сьогодні відоме по всіх без виключення слов'янських мовах; порівняй ще й пруське *parpsondz*.

В українській мові слово *popъ* відоме з найдавнішого часу. Пам'ятки XI в., що повстали на нашій землі, повні цими словами, напр. Слова Григорія Богослова, Пандекти Антіоха. Повно цих слів у Повісті временних літ, в Лавр. та Іпат. Літ. і ін. В Повісті врем. літ під 898 роком записано: „Мееодии же посади 2 попа скорописца“. В Лавр. Літ. 1237 р.: „Мужу богобоязливу поповичю Андрияну“. Життя Бориса й Гліба: „Все поповъство и людие“. Церковний устав Всеволода: „Изгой трои: поповъ сынъ грамотъ не умѣеть“.

І молодші наші пам'ятки XV-XVII вв. переповнені цими словами. В Київ. запису 1500 р. читаємо: „Григорей, поп Борисоглебский (див. Каманин). В Слу-

REDAKCE CASOPISU

SKAVIA

WARSZAWA

жебнику 1604 р., Єв'ю, ст. 424: „Попъ, приємъ епітрахиль“. Наш Словник 1627 р. Памви Беринди подає: „Попъ: пресвітер, зацный отецъ, старецъ, зри папа“.

Слово *поп* надзвичайно в нас поширилося й українізувалося, — прийняло форму *пiп*, де́бто перестало відчуватися чужим. Воно сильно розплодилося в нас, пор.: *пiп*, *попiв*, *попiвна*, *попiвство*, *попiвський*, *попович*, *попенко*, *попаденко*, *попадин*, *попадиця*, *попа́дька*, *попа́дя* (так само з новогрецького *παπαδιά*, давнє *попадиа*).

Український народ створив сотні приказок про попів (див. їх у Приказках Номиса 1864 р.). Українські пісні та думи так само вільно й часто вживають цього слова. Нагадаю хоча б Думу про „Марусю попівну Богуславу“. Сьогодні тисячі місцевостей носять на нашій землі назви від кореня *-поп-*.

Але з бігом часу слово *пiп* стає помалу словом з деяким забарвленням вульгаризму. Чим це пояснити? Сильно вплинула на це мова польська.

Польська мова аж до XVII-го віку вільно вживала слова *pop* на означення своїх римокатолицьких ксьондзів. А. Brückner (*Słown. etym.* 1927 р. ст. 430) пише: *Pop oznacza dziś tylko 'księdza ruskiego', ale jeszcze w 15 i 16 wieku rzymskiego, a świadczą o tem wszelakie nazwy miejscowe: Popowo i t. d., rozsiiane po całej Polsce*“. І справді, давні польські пам'ятки вільно вживають слова *pop* в значенні сьогоднішнього *ksiądz*, а польські словники місцевих назв мають сотні назв з корінем *-pop-*. Але вже десь у XVII в., коли запалилася запекла релігійна боротьба поміж католиками та православними українцями, тоді й зникло в польській мові слово *pop*, — поляки надали цьому слову згiрдливого значення й застосували його тільки до українського священика. З того власне часу й українські священики почали потроху оминати це слово. А вже духовенство в Галичині, особливо в XX ст., виразно погорджує цим словом.

Може вплинуло на це також те, що церковнослов'янська Біблія не знає цього слова. Встаровину по книгах св. Письма не раз можна знайти слово *поп* в ро-

зумінні *іерей*, але пізніше, при виправленнях Біблії, це слово повикидали. Може тому, що *пiп* — це тільки світська народня назва священика, якої вживають тільки позаочі, а в очі скажуть: отче, панотче. Але в Великій Україні слово *пiп* ніколи не було згiрдливим, хоч його — скільки себе пам'ятаю — в очі священикові не говориться. Але попаді питаються: „Чи *пiп* удома?“ Також попові можна сказати: „Чи попадя вдома?“ Правда, скоріш скажуть: „Чи паніматка вдома?“, „Чи панотець (або зросійська: батюшка) прийшли?“ і т. ін.

Цікаво, що старі українські переклади XVI-XVII вв. вільно вживають слова *поп*. Так, Крехівський Апостол 1560-х років переповнений цим словом: Поп Бога вишнього 560, Старший поп 25, Они без присеги сталися попами 562, Поповского ураду 126, Справуючи поповство 560 і т. ін. Цікаво, що інша рука переробила тут слово *поп* на *жрецъ*.

Зо словом *поп*, *пiп* тісно зв'язане слово *папа*, про яке згадаю тут хоч коротко. Це слово повстало так само з гр. *πάπας*, новогр. *παπᾶς*, з чого витворилося латинське *papa*, нім. *Papst*, старофранцузьке *papes* і ін. Напочатку слово *папа* було титулом єпископа, і це трималося аж по кінець V-го віку. Пізніше *папа* стало визначати тільки патріархів, — так звалися всі східні патріархи. Так, іще в Синайському Патерику XI в. читаємо: Книгъты папъты Фрарьскаго (= епископі Phari) л. 166. Тут же на л. 200 читаємо: Папъ Александрьскоу глаголющю (*πάπας Ἀλεξανδρείας*) і т. ін. Вдавнину на *папу* дуже часто казали *поп*, старослов.: *попъ римьскыи*.

Цікаві звістки про слова *папа* подає Словник Памви Беринди 1627 р.: „Папа: попъ, тато, папъж, зацный отецъ albo отецъ отцевъ многихъ. Называлися перше тым именем папас всъ духовнии или где весь причет церкве и Литургіа по вся дни исполняется, а особливе патріарх Александрійскій называется папа“.

Що „пап“ було багато, про це свідчить і те, що в нас віддавини говориться „папа римський“, а не просто „папа“. Скажемо, в Великій Україні ніколи не почуєте „папа“, а „папа рим-

ський". Навіть слово „пап'їж", відоме в нас із пам'яток XI в., так само вживається в сполученні з „римський"; напр. ув Остромировій Євангелії 1056 р. на л. 263 читаємо: „Святого Климента папежа римська".

Зо всього сказаного видно, що слово *pip* існує в нас понад тисячу літ. Воно освячене найбільшою традицією, орга-

нічно зв'язане зо словом *папа*, і вже через те не може бути якимсь згірливим словом. Слово *pip* — світська народня назва священика ще від найдавнішої давнини, і таким воно зостається в народі ще й тепер. Нема найменшої причини соромитися цього слова.

Іван Огієнко.

Слово »pip« у Галичині.

У нас загально твердять, ніби слово *pip* образливе, що *попом* є тільки православні священики, що то поляки придумали це слово на образу нашого духовенства. Часто ще кажуть, ніби то соціалісти придумали це образливе слово на осміяння духовенства, а інші твердять, що то робота більшовиків і т. д., і т. д.

Але я бачу, що слово *pip* має в Галичині всі права громадянства. Та ж по наших селах, де нема навіть школи, а люди майже всі неграмотні, де зовсім не можна вбачати жодних деструктивних ворожих впливів, де люди навіть не знають, що є якісь атеїстичні ідеї, там це слово *pip* у буденному вжиткові! Ніколи там не скажуть: на „прихідстві", а тільки: на „попівстві", і про це „попівство" висловлюються з пошаною. На жінку священика, побіч назви „їмость", кажуть *попадя*, і ніколи цього слова не вживають насмішливо. *Попадянкою* звать панну добре виховану, освічену, багату й т. ін. Це саме підтверджує й наша література, наша усна творчість.

Ніколи не повірю в аргументацію де-

яких осіб, ніби слово *pip* придумане нашими ворогами та ніби воно образливе. Знаю, що це слово — архаїзм. В опису бою Ігоря Святославича з половцями 1187 р. в нашій Літопису читаю, що Ігор у половецькому полоні мав свого *попа*, який правив йому Богослуження. Коли літописець писав ці слова, то в українських землях не було ще поляків, отже не було кому придумувати образливого слова. Та й про соціалізм та атеїзм, як доктрини, ніхто тоді не чув.

У нас дехто зближають слово *pip* зо словом *pipa* — ссавна помпа, і власне в цім бачать нехить до слова *pip*. Але ж і слово *папа* побіч понтифекса визначає також матеріал на покрівлю дахів, а в мові дитячій — хліб і т. ін. Зрештою, в нас не рідко слова мають по декілька значень, а проте ми їх не вирікаємося.

У нас сміються зо слова *батюшка*, бо воно російське, а самі вживають слова *єтомость*, цебто польського слова, що побіч духовенства визначав також і світську старшу людину.

Крукевичі. Волод. Іванович Коблик.

Психологічні основи успіху літературного твору.

Нераз завдаємо собі питання, від чого залежить факт, що один літературний твір нам подобається, а другій ні, хоч рівночасно хвалить його наш знайомий? Чому читаємо залюбки одного автора, а відкидаємо другого, хоч він має теж численних читачів? Чому тягне нас більш якийсь один окреслений рід літературних творів (нпр. кримінальна чи фантастична література), тоді коли інші роди читаємо нерадо, або навіть „не

можемо" їх взагалі читати? Чому, врешті, одні твори мають величезні маси читачів і незвичайно популярні, тоді коли іншими насолоджуються тільки вибранці, а загал вони нудять, хоч критика визнала їх за архитвори? Сьогоднішня психологія кинула на цю проблему деяке світло; зробила це головно психологія глибини (Фройд, Адлер, Юнг та їхні школи), що зайнялися дослідями несвідомої сфери людської психіки та т. зв.

бігевіористи (Mc Dougall), що подібно, як психоаналітики, звернули увагу головню на інстинкти.

1. Інстинкти — підстава психічного життя людини.

Сьогоднішня психологія визнає інстинкти за підставові чинники поступування людини. Кожний із нас посідає вроджені психічні сили, що діють у найглибших, несвідомих тайниках нашої психіки та є головний мотив та первісний двигун усього нашого поступування. Ми дуже часто не здаємо собі справи з їх впливу, не усвідомляємо собі їх зовсім; коли ж одначе ближче вглянемо в причини того, чому поступаємо якраз так, а не інакше, завжди переконаємось, що в основі нашого поступування лежать власне інстинкти. Їх дуже багато: побіч найважливіших — самозбереження та гатункового (полово-розродчого) є ще інші, як: інстинкт влади, посідання, підлягання (залежності), боротьби, бурлакування і т. п. Всі ці інстинкти становлять разом у Юнга т. зв. лібідо¹, що є стоп усіх інстинктових енергій, що є та загальна сила й воля життя, яка прагне знайти свій зовнішній вияв у нашому поступуванні.

2. Неможливість заспокоїти інстинкти в реальному житті.

Всі ці гони змагають до того, щоб заспокоїти себе в спосіб природний, первісний, егоїстичний. З другого одначе боку реальне життя, суспільні обставини, моральні та правні кодекси і т. п. ставлять їм у цьому напрямі перешкоди та загальмування, нпр. інстинкт боротьби не можемо заспокоїти так, що будемо гнобити інших через те, що це дав нам особисту привємність. І тут людина стає на роздоріжжі: з одного боку гін не дасться викоренити й пре до заспоковання, з другого — реальне життя не дозволяє заспокоїти його. Лишається отже або попасти в конфлікт із карним кодексом, або здушити гони в собі, або заспокоювати їх у заступний

спосіб. Коли їх здушимо, тоді вони відходять у глибину нашої психіки, у найтайніші закамарки нашого „я“ й там стають за причину всяких психічних забурень та недуг. Тому краще заспокоїти їх у заступний спосіб, нпр. гін до боротьби можна заспокоїти в спортових змаганнях, у грі в шахи, боксі і т. ін. Очевидно, це заступне заспоковання може бути суспільно й етично шкідливе або вартісне. Це спрямування первісних, етично та суспільно байдужих або шкідливих гонів у нове суспільно-вартісне русло наз. сублімацією або ушляхетненням гону.

3. Сонні марива та мрії наяві, як сублімація гонів.

Одне з найважливіших джерел, у якому заспокоюються наші нездійснені в реальному житті інстинктові бажання та змагання, — це сонні марива. Психологія виказала, що майже всі дитячі сні й більшість снів дорослих людей, — це ідеальне здійснення того, чого вони не можуть зреалізувати в правдивому житті. Коли дитина бажає мати якусь забавку, а ми не всілі вволити її волі, можемо бути певні, що ця забавка присниться їй. Так само часто буває в житті дорослої людини, тільки тут сон прибирає звичайно форму символів так, що аж по довгих і трудних дослідах психоаналітичною методою можна відкрити їх правдиве значення.

Частіше заспокоюємо свої нездійснені бажання в мріях наяві. Між сонними маривами та мріями наяві існує тісний зв'язок. Одні й другі — це вплив найглибших тайників нашої психіки, одні й другі — витвір нашої творчої уяви, одні й другі повстають у нас тоді, коли траїмо зв'язок з оточенням (спимо або потопаємо в мріях), одні й другі мають ту саму ціль: заспокоїти ті наші інстинктові задушевні бажання, яким життя відмовило цього. Різниця в тому, що коли сонні марива відбуваються незалежно від нашої свідомої волі, то мрії наяві можемо викликувати довільно, впливати на добір і зіставлювання образів та снувати їх відповідно до наших бажань. І що менше знаходимо в реальному

¹ У Фройда „лібідо“ означувало тільки сексуальний гін у найширшому значенні.

житті можливостей заспокоїти інстинктові бажання, то частіш утікаємо в країну мрій, то вони інтенсивніші. В цих мріях можна доглянути явища т. зв. психологічної компенсації, цебто винагороди за дійсні браки. Візьмімо конкретний приклад: хтось із нас хотів би кудись виїхати, а не має змоги, хтось інший хотів би мати якесь визначне становище, що давало б йому вигідне життя, впливи та владу над іншими, ще хтось хотів би бути поетом, ученим та здобути славу. Тим часом у дійсності мусить бути нпр. учителем, чи судовим писарем, значить — життя нехтує його гін до влади чи признання. Тоді він принаймні в мріях бачить себе поетом, чи чимсь подібним. Те, чого поскупило йому реальне життя, винагороджує він у мріях. Тут усе можливе: тут він абсолютний пан, тут може бути тим, чим хоче, тут може приказувати й володіти іншими, напуватися славою, здобувати славу, почеси, признання. Як виказали досліди, ці мрії мають звичайно егоїстичний та егоцентричний характер, тобто крутяться біля нашої власної особи й заспокоюють звичайно інстинктові бажання влади, признання, або мають еротичну основу.

4. Інтроверсія — екстрроверсія.

Можемо сміло ствердити, що майже нема людини, яка не віддавалася б мріям наяві. Різниця полягає тільки в тому, що одні роблять це в меншому, інші в більшому розмірі. Під цим оглядом можна поділити людей на два психологічні типи: інтровертиків та екстравертиків. Інтровертик — це тип, що втікає від реального життя до країни мрій, і виключно в них шукає заспокоєння своїх бажань, у них бачить себе, як робить ті речі, яких у дійсності ніяк не годен зробити чи то через фізичні чи психічні недостачі. Це тип мрійника, який мало цікавиться докільлям, якому вистачає власний світ, що його собі створює в своїй уяві.

Зате екстравертик — це людина активна, енергійна, жвава, яка змагає до того, щоб виразити себе назовні. Світ мрій їй не вистачає. Її здібність мріяти

багато слабша, а коли мріє, то тільки тому, щоб твори своєї уяви зреалізувати. В своїй чистій формі обидва ці типи рідко виступають, хіба в хоробливому стані: бо коли, нпр., хтось потоне зовсім у мріях, зірве зв'язок із докільлям, не годен вернутися з країни уяви в світ дійсності, — тоді маємо до діла з божевіллям. У нормальній людини може переважати тільки один або другий тип, нормальна людина може бути в одних справах інтровертиком, в інших — екстравертиком. Але як би це не було, як один так і другий тип снує в своїй уяві мрії, перший для самих мрій, щоб себе зовсім у них заспокоїти, другий, щоб знайти в них побудку до чинного життя.

5. Сонні марива, мрії наяві та літературний твір.

Однак не завжди вдається людині заспокоїти всі свої інстинктові бажання у власних мріях, витворених власною уявою. Головно не можуть цього зробити люди, в яких інстинктова сила дуже буйна, а уява вбога. Зрештою взагалі середня людина, як це виказав Vaegendonck, що досліджував мрії власні та чужі, має дуже скромний обсяг мрій: у неї повторюються здебільша одні й ті самі теми, опрацьовувані на різні лади, але згодом вичерпується уява людини, образи повторюються, стають нудні та не всилі її заспокоїти. Ще більш убогий зачерк сонних мрій. Тому не дивниця, що шукаємо їх заспокоєння на іншій дорозі: шукаємо його у літературному творі.

Психологія виказала тісні зв'язки, що лучать сонні марива, мрії наяві та літературний твір. Матеріал до сну й до літерат. твору береться з особистих переживань автора. Як сон, так і творчий процес опускає багато з цього матеріалу, добирає тільки деякі образи та відповідно їх змінює й лучить їх ув одну цілість. Можемо сказати, що поки повстане сон, десь у психиці конденсуються, опрацьовуються, гармонізуються поодинокі частини в одну цілість. Творення поетичного процесу пригадує нам сон, тільки з тією різницею, що сон відбувається несвідомо. Сні так само, як і літер.

твори, послуговуються символами. Деколи літер. твір являється авторові як сонна мрія, напр. повість Stevenson'a п. з.: „Дивна справа д-ра Джекилла та мстр. Гайда“ явилась авторові в формі сну, який він описав. Це саме стверджує письменник Вайссенгофф: „Не відразу прийшли мені в голову готові задуми великих творів. Я довго їх планував, покидав їх, снів про інші. Я справді снів, а сні навіщали мене майже щоночі, деколи недоречні, деколи зовсім здатні переробити їх на літер. твори“¹. Ще тісніший зв'язок заходить між літературним твором та мріями наяві.

6. Артист.

Артист — це інтровертик, що втікає від життя в країну уяви та в ній шукає заспокоєння своїх бажань, а літературний твір — це ніщо інше, як мрії наяві артиста, що, завдяки своєму талантові, прибрав їх у словну форму. Поетична творчість — це сублімація гонів артиста, що таким способом не проявляється в шкідливій формі. Як доказ може послужити Урке-Нахальнік, що з бандита й злочинця став письменником, а темою його творів є життя проступників. Зрештою, маємо більше прикладів такої сублімації первісних гонів. Характеристична річ, що така переміна в злочинців заходить головню в в'язниці. Тут вони починають писати. Можна це вяснити так, що в заперті не мають змоги заспокоїти своїх гонів природним сполобом і тому, коли в них є талант, заспокоюють їх заступно в країні мрій, яким надають артистичне оформлення. Деколи сама поетична творчість не в силі заспокоїти всіх інстинктових бажань артиста, й він шукає ще інших шляхів, — звідси дуже часто серед артистичної братії п'янство, морфінізм, опій, що теж відриває людину від реального світу й дає змогу потопати в світі уяви. Це явище відшляхотнення (десублімації) гону, що з суспільно вартісного сходиться на манівці.

У поетичному творі автор має змогу заспокоїти ті свої гони, що не знайшли змоги виладуватися в реальному житті.

Головно заспокоюється тут інстинкт громадний, що проявляється в бажанні мати когось близького. Психологія виказала, що малі діти вміють собі створити урочних товаришів, з якими розмовляють, бавляться, знають, де вони живуть і т. ін. Деколи діти створюють собі цілу групу урочних товаришів. Так само мається справа з артистом, — герої його творів — це вигадані товариші. Багато артистів признаються, що їх герої приходять до них, розмовляють з ними. Що ближче поет з ними живе, то вірніше їх представляє (пор. Шпіттелер: „Імаго“). Вони являються на кожний його заклик, слухають його безоглядно, він має до них виключне право. Це світ, де радить поет, як йому подобається. Завдяки цьому заспокоює свій інстинкт посідання. Рівночасно поетичний твір дає авторові змогу заспокоїти гін до влади та гін вивищити себе понад інших, здобути перевагу (instinct of self-assertion) та признання. Поет, що не може в реальному житті здобути признання, чи то через підрядне суспільне становище, чи через слабкі фізичні сили, почував свою меншевартність. Хоче одначе здобути перевагу й шукає компенсації, бо це дає йому приємне почуття. Лектура його книжок змушує публику займатися ним, — він здобував так володіння душ загалу. Маємо безліч прикладів на те, що гін до влади й вивищення — це підставовий мотор поетичної творчости (пор. Гю де Мопассан: „Гарний хлопець“, творчість Словацького та його власну сповідь). Ось що пише про це Вайссенгофф: „Успіх книжки — це була одна з найкращих хвилин у моему житті. Радість моя випливала з того, що я осягнув по довгих трудах вимріяну віддавна ціль: я здобув можливість змушувати великі маси людей думати моїми думками, зворушуватися моїми почуваннями. Від дитячих літ я мріяв про те, щоб навчати мій народ за допомогою артистичної сугестії. Книжка живо заінтересувала цілий край, я здобув собі послух, і відтоді міг говорити з широкими колами з осягненого становища“.

(Кінець буде).

¹ „Mój pamiętnik literacki“ стр. 6.

Складня української мови.

І. Словосполучення.

4. Двочленні неузгоджені речення.

Звичайно в двочленні реченні підмет і присудок відповідно узгоджені, і така форма речення в мовах індо-європейських вважається за старшу. Але крім цих форм, у мові грецькій, романських, германських і слов'янських не рідко трапляються й такі форми двочленних речень, що в них підмет і присудок не узгоджені, пор. у мові гр. ἔστιν οἱ ἄνθρωποι зам. εἶσιν.

Неузгодження підмета з присудком вважається явищем новим у мовах індо-європейських, значно молодшим від форм узгоджених. А. Шахматов, що в своїй Складні дав докладну аналіз неузгоджених речень (ст. 118-144), пояснює повстання цих форм розвитком речень безособових: „Через цей розвиток чергування безособових і особових форм стало неминуче (поруч із: Мене ранила стріла говорили: Мене ранило), а це допровадило до заміни особової форми дієслова в двочленних реченнях безособовою, взятою з одночленних“ (ст. 121).

Але треба сказати, що неузгоджені речення так само надзвичайно старі. Так, у давньоєврейській мові дуже часто дієслівний присудок, коли він стоїть перед підметом, може неузгоджуватись із ним у числі. Напр. у Книзі Буття читаємо: „І відповів Лаван і Бетуел та й сказали“ 24. 50, „Нехай буде світила на тверді небесній“ 1. 14, „І взяв Авраам та Нахор для себе жінок“ 11. 29, „Відповіла Рахель та Лея та й сказали“ 31. 14. „І прибув Хамор та Шехем і промовили до людей“ 34. 20. Або в Псалтирі 37. 31: „Не спіткнеться його кроки“.

Знаємо не мало різних типів двочленних неузгоджених речень в українській мові. Ось головні з них.

1. Є замість *суть* панує в сучасній нашій мові. Є, як зв'язка в реченні, звичайно зникає (див. про це ч. II цієї праці ст. 50-52), але коли цього *є* вжито як самостійного простого присудка (в значенні: має, знаходиться); то його

вживаємо завжди неузгоджено з підметом, цебто вживаємо *є* (замість *суть*) навіть при підметі в множині. Напр. М. Рильський: Пан Тадеуш: В гербі у нашому *є* хрести 107. У „Кобзарі“ Т. Шевченка: *Ще є* люди, які його знали 127. *Є* у мене дари — очі мої карі. 177. В цих випадках західноукраїнські говори зберегли ще давнину, бо тут *суть* зам. *є* — звичайна річ. Напр. у А. Чайковського „Малол.“ 11: У мене *ще суть* діти. Пор. Лавр. Літ. 80: Суть дѣлани руками. Пор. II ч. моєї Складні ст. 51-52.

Але не треба думати, що таке неузгодження — явище зовсім молоде; ні, — його знає вже грецька мова, як це по-дано вище.

2. Займенникові. Коли за підмета править вказівний займенник, то він ставиться завсіди в ніякому роді: *це, се, то*, а присудок може бути й іншого роду. Така неузгоджена форма відома в нас із найдавнішого часу; так, у Супрасльським Рукопису XI в. читаємо: *Є* єсть кровь моя 419¹⁸. У нас ця форма тепер запанувала. Пор. у Шевченка: Се не мара, моя се мати і сестра, моя се відьма 277. В мові латинській тут завжди жін. р., а в грецькій — ж. р. або ніяк. рід. Див. ч. II цієї праці ст. 17.

3. Йменникові: Половину світа скаче, а половина плаче. Перша річ, яку я побачив, був стіл. Син — добре, а два *ще* краще.

4. Числівникові: Три вороні сиділо на вербі. Див. про це вище.

5. Дієйменникові: Мука дивиться на тебе.

6. Речення рівнорядні: Жінка — це інше діло. Вишня — смачний овоч. Б. Лепкий. Мотря I 265: Життя — одна скука.

Неузгіднені форми часто провадять до повстання безособових речень, див. про них в розділі безпідметових речень. Різних форм неузгоджених речень дуже багато, — частину їх ми подали вище при розгляді окремих форм згоди.

Література. Э. Андерсенъ: Къ вопросу

о безліччю предложених, „РФВ“ 1895 р. т. 34 кн. 3 ст. 143-157. А. Шахматов: Синтаксис 1925 р. I. 118-144.

5. Керування словами в реченні.

Другий важливий спосіб упорядкування слів у речення в т. зв. керування, коли одне слово підпорядковується другому, не приймаючи його форми, цебто не згоджуючись із ним закінченням. Слово, що керує, зветься керівним словом, а що підпадає керуванню — залежним. Звичайно керує в реченні дієслово, бо це його природна властивість, а підлягає йому йменник (або інша субстантивована частина мови), змінюючись на такий відмінок, що залежить від змісту дієслова. Відмінок найперше залежить від лексикального значення дієслова, а тому кожне дієслово вимагає свого відмінка, одного чи декількох; як орган цієї підрядності йменника супроти дієслова й повстає т. зв. відміна йменників (деклінація): Уживати *води*, Радити *воді*, Нести *воду*, Умиватися *водою*, Пливати *на воді*. Таким чином йменники відмінюються з вимог своїх керівних слів, цебто дієслова; за йменниками, звичайно, як їх атрибути, йдуть і прикметники (також прикметникові займенники та числівники); цебто, — відміна йменників із прикметниками може існувати тільки в реченні, в залежності від керівного слова: Читаю одну цікаву книжку. Всі непрямі відмінки — то орудя керування дієслів-присудків; тільки прямі відмінки — назовний та кличний — не підлягають керуванню.

Крім дієслова, але значно рідше від нього, керувати відмінком можуть і інші частини мови, а саме: прикметник: Пливе човен *води повен*, йменник: Гірка *доля сироти*, числівник, що повстав із йменника: *Шість коней загнав* (хоч форма „шість коней“ тепер неподільна), дієприслівник: Читаючи *книжку*, дієприкметник: *Козаченька вбито*, прислівник: *Зробив краще тебе*.

Керування буває безпосереднє, коли відмінок парується зо своїм керівним словом без прийменника: *Дякую тобі*, і посереднє, коли відмінок конче з прийменником: *З чужої біди не смійся*.

Але треба добре вяснити, що чим керує при керуванні посереднім. Напр.: *А з неба місяць так і сяє*, — тут дієслово-присудок *сяє* вимагає по собі цілого словосполучення *з неба*, а не *неба*, а *неба* залежить тільки від прийменника *з*, іншими словами: при посереднім керуванні йменник залежить від свого прийменника, а не від дієслова. Таке розуміння кидає велику тінь на сучасне панівне вяснення процесу керування.

Вдавнину безпосереднє керування було значно частіше, як тепер; взагалі з бігом віків прийменникові словосполучення значно зросли; напр. удавнину на питання *куди* ставився давальний без прийменника: *Іду Києву* (к Києву), на питання *де* — місцевий безприйменниковий: *живу Києвѣ* (в Києві) й т. ін.; пор. те саме, напр., у мові давньовірської, *де* на питання *куди* ставився безприйменникова форма з -h на кінці, напр.: *Seirah* — в *Seir*, *Sukkotah* — в *Sukkot* (Буття 33. 16, 17) і т. ін. З бігом часу такі форми позникали в нашій мові, і цілий місцевий відмінок перейшов на форму тільки прийменникову, — від безприйменникового місцевого позоставилися тільки незначні залишки в говорах.

Керування — це також парування слів у реченні, тільки іншої форми. Дієслово конче парується з залежним від нього словом, чи то йменником, чи прислівником, складаючи з ними синтаксичні пари. Напр.: *Поговорим тихесенько в неволі з тобою*, тут такі синтаксичні пари: (ми) *поговорим*, *поговорим тихесенько*, *поговорим в неволі*, *поговорим з тобою*, — чотири пари: перша за згодою, три останні за керуванням дієслова. І тільки зо спарованих синтаксичних пар повстає правильне речення.

Процес керування в мові надзвичайно важливий, бо відомий у ній на кожному кроці. На жаль тільки, — він зовсім мало досліджений, не вяснена навіть головна істота його. Сам термін „керування“ (рос. управління) тільки традиційний і маловідповідний, бо істоти цього процесу він не передає. Ол. Потєбня навчав, що „многозначність слів ложна: гдѣ два значенія, там два слова (Изь записокъ I 29 і ін.). Цебто: кож-

ний відмінок, кожна граматична форма — це окреме слово; скажемо, форма *воду* може паруватися тільки з такими дієсловами, як: *носити, пити, брати, лити* і т. ін.; з такого погляду тут „керування“ в його звичайному розумінні нема, і тому недалекий був від правди Є. Тимченко (див. „РФВ“ т. 75), коли твердив, що керування власне не існує, що це термін ненауковий і відбиває тільки пережиток наших антропоморфічних уяв. З глибшого погляду й тут маємо те саме парування, що й при згоді слів. От чому ще Міклошіч у своїй *Складні* власне відкидав керування, уважаючи кожний відмінок за самостійне ціле, спароване чи узгіднене зо своїм дієсловом. Взагалі ж термін „керування“ треба розуміти умовно, надаючи йому ширшого значення, а цілий процес потребує глибшого вяснення.

Про керування див. іще в розділі „Іменникове пояснення“ в частині II цієї *Складні* ст. 103-117.

Література. Овс.-Куликовській 9, 22-25. А. Шахматов: Синтаксис I 15-16. Н. Грунський: Очерки по истории разработки синтаксиса, 1911, ст. 19. Е. Будде: Основы синтаксиса русского языка, § 18: Виды подчинения ст. 28-30. А. М. Пешковскій: Научные достижения, III: Понятие зависимости ст. 655-665. Є. Тимченко, „РФВ“ т. LXXV. С. Браиловскій: Управление, „Пед. Сб.“. 1904. II. кн. 6. ст. 542. Д. Кудрявскій: Управление, Словн. Брокгауза, півт. 68 ст. 850-851. Пешковскій: Русск. Синт. 153, 330, 334-336.

6. Прилягання слів у реченні.

Є ще й третій спосіб парування слів у реченні, — це т. зв. прилягання (рос. примыкание, у Шахматова — сдѣпленіе, у Будде сочиненіе). Як ми бачили, прислівникові пояснення найчастіш висловлюються прислівником і завжди стосуються до свого присудка-дієслова, рідше до інших частин. Але ж прислівник — слово незмінне, як же воно може паруватися зо своїм словом? І чи можливе взагалі приєднання слова незмінного до змінного?

Прислівник формально нічим не залежить від свого дієслова, так що головна його залежність — логічна, — ми прислівника завжди мислимо міцно з'єднаним зо своїм дієсловом. Формальна за-

лежність виявляється тут хіба тільки в тім, що прислівник звичайно займає місце поруч свого дієслова, найчастіше перед ним, рідко по нім. Напр. у Шевченка 195: Там наїсися всіх хлібів, Просто жнуть, А тепер осталося ось що робить, Праведно жили 193 і т. ін. Не рідко поміж прислівниковим поясненням і дієсловом стоїть кілька слів, але в думці своїй ми їх таки паруємо: Гуляючи, як той казав, шматок хліба ззісти 195.

З'єднуючись із дієсловом, прислівникове пояснення вяснює силу, керунок, час і т. ін. його дієвої ознаки чи стану. Але часом прислівник може паруватися й з прикметником, а то й з прислівником, визначаючи тут ознаку ознаки: Надзвичайно вродлива дівчина дуже гарно співала. І до сі нудно, Шевч. 196.

Література. Пешковскій: Русский синтаксис в научном освещении 64, 68, 117, 153-154, 234, 328, 392-393.

7. Лад слів у реченні.

Кожний член речення, кожна граматична форма звичайно має в реченні своє окреслене місце, свій словолад. До словоладу своєї мови ми привчаємося ступнево й поволі ще з дитячих років, а далі непомітно завчаємо й присвоюємо собі всі численні тонкощі його.

У нас часто говориться й пишеться, ніби порядок слів (словолад) в українським, а взагалі в слов'янським реченні цілком вільний. Це зовсім неправдива думка. В світі нема такої мови, що мала б зовсім вільний словолад, бо форми одного значення завсіди намагаються мати своє окреслене місце в реченні. Словолад української мови, як і іншої слов'янської, досить обмежений певними правилами, що не дозволяють ставити слово дебудь, а відводять йому окреслене місце в реченні; коли ж це місце порушується, то тільки з наперед відомих нам причин. Коли я скажу: *Несе малу брат торбу* замість нормального: *Брат несе малу торбу*, то кожний відразу запримітить неприродність такого словоладу.

Наші речення складаються із словосполучень, а кожне з них має свій звичайний, міцно усталений словолад; тіль-

ки той, хто органічно не знає своєї мови, помиляється в словоладі, звичайно ж ми його заціплюємо собі ще з дитячих років.

Словолад відіграв в мові надзвичайно велику роль, бо він — душа мови. На жаль тільки, питання словоладу майже не вивчені ще в нашій мові, та й по інших мовах він глибоко не заналізований. Історія його мало знана; одне можна певно твердити, що теперішній словолад дуже давній, бо давні пам'ятки звичайно мають сучасний словолад; ось тому твердження А. Томсона, ніби в праслов'янській мові порядок слів у реченні не грав жодної ролі, вважаю за недоведене й фактам не відповідне.

Правда, в мовознавчій науці панує теорія, що словолад індоевропейської прамови був зовсім вільний, нічим не зв'язаний, — слова в реченні займали місце з вимог реторичних чи психологічних, а не з вимог граматичних. І тільки з бігом довгого часу мови романо-германської родини виробили свій теперішній сталий словолад. З погляду цієї теорії не зовсім сталий балтицько-слов'янський словолад старший від сталого романо-германського. Взагалі ж кожна мова з бігом часу виробила свій власний словолад, трохи відмінний від словоладу мов інших.

В наших реченнях панують ось ці чотири головні словосполучення: 1) підмет — присудок, 2) прикметникове пояснення (атрибут) — іменник, 3) присудок — йменникове пояснення (об'єкт) і 4) прислівникове пояснення (*adverbium*) — присудок. Згідно з цим український словолад має ось ці чотири головні за-сади:

1. Підмет ставиться перед присудком: *Море розлилось.*

2. Атрибута ставимо перед своїм іменником: *Огненне море.*

3. Прислівникове пояснення ставиться перед присудком: *Тихо прочитаєш.*

4. Об'єкта ставимо по присудковій: *Довбе ребра.*

Місце чи позиція того чи іншого члена в словосполученні до своєї пари може бути препозиційна (перед нею) або постпозиційна (по ній, а тому

кажемо: 1) присудок постпозиційний (до підмета), підмет препозиційний (до присудка), 2) атрибут препозиційний (до свого іменника) 3) об'єкт постпозиційний (до присудка), і 4) прислівникове пояснення препозиційне (до присудка). Цебто: підмет, атрибут і прислівникове пояснення препозиційні до своєї пари, а присудок і об'єкт — постпозиційні.

Це головні правила звичайного словоладу, це його хребет. Але крім такого словоладу дуже часто в нашій мові маємо т. зв. інверсію, — цебто порушення звичайного порядку слів у реченні. Інверсія повстає від різних причин, але найчастіше від привнесення в речення чуттєвого зафарбування (афекту) або від логічного наголосу на тім чи тім члені речення, цебто з свідомого бажання підкреслити якесь слово. Поетична мова, як мова чуттєва, звичайно переповнена різними інверсіями; не мало інверсій і в добрій прозі; але в мові діловій, науковій, канцелярській і т. ін. їх не багато, або й зовсім нема. Велика спосібність нашої мови (як і кожної слов'янської) до інверсій дуже полегчує нашим поетам віршування, і ця ж спосібність породила й неправдиву думку, ніби наш словолад — зовсім вільний. Не забуваймо тільки, що інверсія не є звичайний ухил від нормального словоладу (в віршах це ніби *licentia poetica*), — вона творчий процес у нашій мові, бо родить десятки нових форм різного значеневого відтінку, і в цім велике синтаксичне значення інверсій, на жаль тільки, дуже мало вивчене. Інверсії завжди надають мові жвавості й виразності, а без них вона стала б шаблонова й мертва. Звичайно, інверсії належать до стилю мови, і кожний письменник використовує їх по своєму, залежно від своїх індивідуальних улюблень. Часом найменша інверсія надає реченню й іншого зафарбування.

Інверсія буває звичайна, коли від малого порушення словоладу зміст речення не затемнюється, і інверсія незвичайна, коли від неналежного розставлення слів у реченні затемнюється його зміст, через що ми змушені довше спинятися над реченням, щоб зро-

зуміти його значення. Незвичайні інверсії тільки псують нашу мову, а тому треба їх пильно оминати. Взагалі ж у доброго вправного поета незвичайних інверсій не буває.

Прості речення в нашій мові можуть допускати таку широку інверсію, що їх часом можна зрозуміти, навіть читаючи слово за словом від правої руки до лівої. На основі цього в нашій літературі в XVII-м ст. дуже модні були такі вірші, що не міняли свого значення, як би їх ні читати: звичайно, або навпаки, від правої руки до лівої. Вірші ці звалися раком. Особливим майстром таких раків був наш письменник Іоаникій Галатовський. Напр. у його „Скарбниці“ 1676 р. знаходимо такого рака:

Марія завше свѣтъ боронить, ратує,
Лілія запахъ та ласку дарує.

Дуже велику ролу при словоладі грає інтонація, з якою ми вимовляємо чи читаємо речення. При розмові ми звичайно механічно, але завжди зрозуміло для слухача, розставляємо члени речення, конче обвиваючи їх тією чи тією інтонацією, що сильно допомагає нам зрозуміти речення. Напр. написане речення: *Накажіть йому допомогти* досить незрозуміле, але наша інтонація при його вимові відразу вияснить нам, чого ми хочемо: допомогти йому, чи наказати йому, щоб допоміг.

Логічний наголос на слові завжди висуває його на ближче до початку речення місце, або й на самий початок. Напр. у Шевченка: Воно знову оживає і сміється знову, Не нам на прою з Тобою стати, не нам діла Твої судить, нам тільки плакати, плакати... Вам Бог помагає і т. ін.

Протиставлення так само дає інверсію, напр. прислівникову: Вчора він ходив, а не сьогодні.

Словолад належить до таких синтаксичних явищ, що мало піддаються чужомовним впливам, особливо в мові народній. Але в мові літературній, а надто в мові поодиноких письменників не рідко бачимо й чужомовний вплив на словолад їх речень. Так, у давніх наших перекладах із грецької мови, особливо в пам'ятках трохи пізніших, з XII-

XIII віків, бачимо сильний вплив грецького словосполучення на слов'янське; це треба мати завжди на увазі, досліджуючи їх; цікаво, що пам'ятки найдавніші X-XI вв. менше в'яжуться з словоладом грецьким, бо тоді ще не панував погляд про конечність літерального перекладу.

Правда, давній грецький вплив звичайно відбивався більш на самій будові речення, а ніж на його словоладі. На будову нашого речення найбільше впливала біблійна мова, т. зв. біблійний стиль (опис його подаю далі). Для глибшого досліду треба мати на увазі, що грецька Біблія (книги Старого Заповіту) — це дослівний переклад із мови давньоєврейської, а тому величезна більшість особливостей т. зв. біблійного стилю — це особливості давньоєврейські, а не грецькі. Напр. у д. євр. мові атрибут завжди постпозиційний, — і ця д. євр. риса сильно відбилася на біблійній мові грецькій, а через неї — й на нашій слов'янській (пор.: дім Божій, ангол Господній, слово Боже й т. ін.), хоч атрибут у мовах слов'янських — препозиційний. Взагалі ж впливи давньоєврейської біблійної мови в слов'янській складні надзвичайно великі, але прийшли до нас головню за посередництвом Біблії грецької.

В українській мові був сильний латинсько-німецький вплив на словолад у реченні. Ішов цей вплив до нас почасти безпосередньо з латинських джерел, почасти через мову польську. Латинську мову в Україні завжди добре знали аж до кінця XVIII-го віку, а це мусіло впливати й на будову нашого речення. Вплив цей добре вже бачимо в нашій канцелярській мові XV віку, а далі він усе збільшується й панує в нас аж до кінця XVIII-го віку. Одним із наслідків цього впливу й було часте явище в мові наших тодішніх письменників: дієслівний присудок ставити на кінці речення. Цей накінцевий присудок широко знаний у наших старших письменників, не рідкий він і тепер, напр. його дуже любить С. Єфремів і ін. А часом бачимо його навіть у сучасній науковій мові.

Аналізуючи словолад українського речення, бачимо в нім цікаву ознаку, а

саме — його виразне прагнення до більшої або й повної стабілізації, що, зрештою, бачимо, й по багатьох інших мовах. Мова спокійна, буденна, не зафарбована чуттям, віддавна має в нас міцно усталений словолад, що бачимо вже в найдавніших наших пам'ятках. Певний, сталий словолад сильно допомагає легшому й скорішому зрозумінню речення, а тому сама мова спонтанічно прагне до міцнішої стабілізації свого словолadu; напр. у мові англійській або французькій словолад уже досить сильно стабілізувався. Український словолад оповідних речень уже виразно стабілізувався; зрештою, всі інверсії поетичної мови нам добре знані, й вони так само стабілізуються. Все це накладає на нас обов'язок глибше вивчати український словолад.

Література. Буслевъ: Историческая грамматика, 1863 р., т. II ст. 355-361 § 287-288. Н. Грунскій: Очерки истории разработки синтаксиса, 1911 р., т. II ст. 76-77, 161, 198. І. Огієнко: Укр. літературна мова в XVI ст., I 498. А. Шахматов: 16-17 (§ 15), 23, 145, 151, 250-252: О порядке следования подлежащего и сказуемого § 336-342. Oberpfalser: Jazykozpyt 189-190 § 181. Jan Loš: Stosunek zdania do innych typów morfologicznych, 1910, 221-222. Давидовъ: Опыт о порядкѣ словъ, „Труды Общ. Люб. Росс. Слов.“ 1816 р. ч. V, 1817 р. ч. VII, 1819 р. ч. XIII. Vodička Ph.: Něco o českém pořádku slov ve větech, L. F. 1876. III. 256-273. Delbrück B.: Die altindische Wortfolge aus dem śatapathabrahmana, „Synt. Forsch.“ III, 1878, Halle. E. Berneker: Die Wortfolge in d. slav. Sprachen, 1901. Nitsch K.: Szyk wyrazów w języku polskim, „Por. Jez.“ 1901. I. 81-83. I. Marouzeau: L'ordre des mots dans la phrase latine, I. Les groupes nominaux, 1922, Paris. Gaertner H.: O szyku przymiotników, Warszawa, 1924, 48 ст. T. Zieliński: Rytmika prozy pięknej i jej psychologiczne podstawy, „Prz. Human.“ 1922. I. 179-204. John Ries: Zur Wortgruppenlehre, Praha, 1928. Mathesius V.: K pořádku slov, „Naše řeč“ 1930. XIV. 117-121. Šmilauer Vl.: Poloha přívlastku v Kronice pražské Bartoše Písaře, Praha, 1930, 187-219. St. Szober: Podzielność psychologiczna a układ wyrazów w zdaniu słowiańskim, „Zvláštní otisk ze Zborníka prací I Sjezdu Slov. Filologů v Praze 1929, sv. II. St. Szober: Wplywy podzielności psychologicznej na układ wyrazów w zdaniu słowiańskim, Praha, 1929. St. Szober: Jak układać wyrazy w zdaniu polskim I. W jakim miejscu powinniśmy kłaść czasownik, „Por. Jez.“ 1934. ч. 9. 149-151. Franta: Rytmičký princip českého slovosledu, „Živé Slovo“ I. 92 sq., 125 sq., див. іще „N. řeč“ V. 58. Schwentner E.: Bibliografie zur indogermanischen Wortstellung, „Wör-

ter und Sachen“ VIII. 179 sq., доповнення в т. IX. Пешковскій: Русск. синт. в научном освещении 45-46, 57, 58, 160, 185, 481-484. М. Петерсон: Синтаксис „Слова о полку Игореве“, „Slavia“ 1937 р. XIV. 4. 547-592.

8. Головні типи словолadu.

По цих основних виясненнях українського словолadu переходжу до докладнішої його аналізи, головню в реченні простому; про словолad у реченнях зложених говоритиму далі. Приклади, не позначені автором, подаю з „Кавказу“ Шевченкового, ст. 243-247.

1. Словолad підмета.

Підмет займає в реченні перше місце, препозиційне до присудку, чим би він не був висловлений; у Шевченка: Кати знущаються над нами, Ми навчим, Все мовчить, Вона стоїть і т. ін. Таке місце підмету відповідає логічній і формальній будові нашого речення, і не тільки нашого, бо те саме бачимо по всіх індоєвропейських мовах, а навіть у мовах і не європейських; напр. у мові давньоврейській при нормальному словолadi підмет стоїть перед присудком¹, пор. Книга Буття: Фараон розгнівався на слуг своїх 41. 10. Є мови, що відводять підмету навіть настало перше місце в реченні; це саме досить послідовно проводиться в мові, напр., англійській, французькій і ін. Таке місце займає підмет іще з прамови.

В мові українській уже з найдавнішого часу підмет звичайно стоїть на першому місці, чи взагалі перед присудком. Так, у Слові о п. І. XII в. читаємо: Боян бо в'їщій раст'кашеться мысью по древу 93, Не буря соколы занесе 95, Комони ржуть за Сулою 95, Чорныя тучи сь моря идуть 101 і т. ін. Цей самий лад позостався в нас і надалі незмінний: Шевч.: І блідий місяць на ту пору із хмари де-де виглядав 1, Широкий Дніпр не гомонить 3, Мале дитя коло його на сонці куняє 31, Літа мої молодії марно пропадають 32 і т. ін.

¹ Твердження проф. І. Троїцького в його Граматиці єврейської мови 1908 р. ст. 159, ніби в євр. мові на першому місці ставиться присудок, а на другому підмет, правді не відповідає. Так буває головню при *vav consecutivum*.

Оцей панівний словолад, що підмет займає місце перед своїм присудком, в багатьох європейських і всіх слов'янських мовах уважається за праязиковий; мови, що не мають тут стабілізованого словолadu, безумовно прагнуть до нього; напр. до такого сталого словолadu ступнево дійшли вже такі мови, як мова англійська або французька; дійшли, бо це нормальний шлях мови, що сама спонтанічно прагне до більшої ясности.

Цікаву статистику щодо словолadu підмет-присудок подає М. Петерсон у „Slavia“ XIV. 4. 563: в мові російських класиків такий словолад має 85%, а в мові селян московського села — аж 95%! Він же підрахував, що навіть у такому поетичному творі, як „Слово о полку Ігоровім“ XII в. словолад підмет-присудок подибується в 68% випадків. Часом цей порядок у Слові переходить навіть у нанизування таких форм, напр.: Ігорь спить, Ігорь бдить, Ігорь мыслию поля мѣрить.

Що чоловіче місце в реченні належить підметові, про це свідчать нам і ті випадки, коли об'єкт формально не відрізняється від підмету, — тоді тільки місце слова в реченні каже нам, де підмет, а де об'єкт, напр.: Море любить горе і т. ін.

Але чоловіче місце підмета в реченні в українській мові дуже легко підпадає інверсії при найменшій духовій порушенні, — тоді на перше місце виходить присудок, і від такого переставлення — при захованні інших вимог словолadu — зрозуміння змісту не затемнюється. Напр. іще в Слові о п. Ігор. XII в. знаходимо: Комони ржуть за Сулою, звенить слава в Києвѣ, трубы трубять в Новѣградѣ, стоять стязи в Путивлѣ 95. Шевч.: Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива 1. Але переставлення підмета далеко взад речення робить його штучним і відразу відчувається, як ненормальне, напр. у Лесі Українки: Слави шукав по світах він усюди III. 69, І гаю дальнього стіна 235, Не збудить навіть суду останнього сурма гучна IV. 8, Щоб не спило і в нього чашу сонце VIII. 183. Шевч.: Полубила чорнобрива козака дівчина.

Знаємо випадки такої будови словосполучень, що вони конче вимагають інверсії, цебто, що тоді ставиться спочатку присудок, а вже за ним підмет. Нпр.:

1) В живих оповідних реченнях, де треба дію сильніше підкреслити, звичайно ставимо присудка-дієслово на чолу речення: Їхав чоловік з жінкою полем, Л. Глібів 397. Цей словолад надзвичайно старий, — такими прикладами переповнена, напр., Книга Буття, з природи своєї жива оповідна книжка, де давньоєврейська стилістика ставила дієслово-присудка (при т. зв. *vav consecutivum*) на початок речення: „В початку створив Бог небо та землю 1. 1, І побачив Бог світло, що добре, і відділив Бог поміж світлом та поміж темрявою“ 1. 4 і т. ін.

2) В тім реченні, що стоїть перед прямою мовою, по ній чи в ній, часто маємо висуненого присудка; напр. у Шевченка читаємо: „Чи ви всі тут?“ кличе мати 3. Обізвався старий батько: „Чого ждеш, небого?“ 18. Те саме бачимо в „Слові о п. Ігор.“ XII в.: Молвить Гзакъ Кончакови..., Рече Кончакъ ко Гзе... і т. ін.

3) В реченнях приказових дуже часто дієслово стоїть на початку речення. Напр. у Шевченка: Журись, каже думка 3, Ходімо гріться 3, Ходім шукати вечеряти 3, Посвіти нам 4 і т. ін.

4) Цікаво, що інверсія часом залежить від сполучника на початку речення. Коли речення розпочинається з *i*, то звичайно по ньому йде присудок (але може бути й підмет): І дякують люди Шевч. 41. Коли ж речення розпочинається з *a*, то по нім може йти тільки підмет: А хвилі на той бік ідуть та ревуть Шевч. 11. А пан глянув, одвернувся 31. Це особливо часте в біблійній мові, бо в давньоєврейській мові оповідне речення звичайно розпочинається з *vav consecutivum*, наше *i* або *a*. Напр. у Книзі Буття: І минув вечір, і минув ранок, — день четвертий 1, 19. А земля була зовсім пуста та порожня 1. 2. А золото тії землі добре 2. 12. І взяв Господь Бог Чоловіка 2. 15.

Часом письменник навмисне розпочинає речення з присудка, нанижуючи їх

одне на одне, чим сильно підкреслюється дія. Бачимо це вже в „Слові о п. Ігор.“: Летять стрѣлы каленныя, гримлють сабли о шеломи, трещать копія харалужныя. У Шевченка ця форма дуже часта:

Полічили, що дістали,
Встали сіромахи,
Помолились на сход сонця.
Пішли понад шляхом 32.

Зміною словоланду письменники часом користаються, як стилістичною прикрасою, перехрищуючи ці словоланди (словоланд хіастичний): то підмет-присудок, то присудок-підмет. Такий словоланд бачимо вже в „Слові о п. Ігор.“: Комони ржуть за Сулою, звенить слава въ Києвъ, трубы трубять въ Новѣградѣ, стоять стязи в Путівлѣ, Игорьъ ждеть мила брата. Це саме часте в „Кобзарі“ Т. Шевченка:

Було колись, — в Україні
Ревіли гармати,
Було колись, — запорожці
Вміли панувати! 33.

Кожне речення в нашій мові мусить мати докладно зазначеного підмета. Ясність мови вимагає, щоб усі речення мали свого підмета, — перше йменникового, а наступне, коли підмет той самий, займенникового, а вже третє речення знову мусить мати ясного підмета. Українська мова не терпить речень без виразного підмета, бо це родить неясність, а тому зовсім легко вживає підмета займенникового (див. ч. II цієї Складні ст. 10-16), бо він прояснює зміст речення, чим наша мова складнево сильно відрізняється від інших слов'янських мов (див. іб. II. 16). Треба сказати, що встаровину панувала стилістична звичка зазначати підмета раз на багато речень, а то й на цілі сторінки (див. іб. II. 15), не вживаючи потому підмету займенникового (бо він тоді сильніше відчувався при дієслові, як тепер), а через це повставала велика неясність. Найдавніші пам'ятки старовірської мови знають це в повній силі; напр. у Книзі Буття (Begešit) дуже багато таких місць, що нам неясні, бо неясно, який їхній підмет, пор. напр. 24. 29-33, 33. 5, 32. 14 і т. ін., так що при перекладі доводиться додавати підмета, напр. 24. 32

додаємо: Лаван, 33. 8, 12: Есав, 32. 14: Яків, 27. 2: Ісак і т. ін. Те саме панувало і в мові грецькій (див. Складня II. 15), пор. ще Об'явлення Івана 19. 9 і ін., це саме не рідке і в стародавніх українських пам'ятках, напр. у Слові о п. Ігоровім.

В сучасній українській мові особовий займенник при дієслові сильно загубив своє значення, а тому, для ясности, його треба частіше вживати, ніж то роблять інші слов'янські мови.

2. Словоланд присудка.

Присудок формально й граматично належить у нас від свого підмета, а тому він звичайно постпозиційний, щобто займає в реченні місце по підметі: Воно знову оживає, Орел карає і т. ін. Постпозиційне місце — це звичайне місце присудка; пригадаймо, що прикметники (як і все атрибутивне) в цій позиції звичайно стають за присудки. Підмет і присудок не конче стоять поруч себе, — між ними можуть бути й інші члени: Цар якийсь-то свині пас. Але більше розтягнення цієї відстані, при загальнім порушенні словоланду, допроваджує тільки до штучности та неясности речення.

Старші наші письменники довший час наслідували були латино-німецьку будову речення й ставили присудка аж на кінці речення. Ця звичка була сильно поширена в старій польській мові, а за Ломоносова — і в мові російській. Стара Україна XVI-XVIII вв., за впливом Київської Академії, кохалася в латинській мові, через що латинський словоланд з його присудком на кінці речення був сильно поширений і в українськім тогочаснім письменстві та в мові канцелярній. Так, напр. найбільший наш письменник XVII-го віку, Іоаникій Галятовський у своїй „Скарбниці“ 1676 р. у передмові на л.л. 3-36 пише: „Сагайдачний славноє мѣсто Кафу в' Тав'рицѣ з рицерством запорожкимъ, тамъ чолнами приѣхавши, взялъ, и всѣхъ турковъ и татаровъ бѣсурмановъ выстиналъ, и многихъ неволниковъ Христіанъ з неволѣ поганскои вызволилъ, из великими скарбами одтоль до отчизны своей вернулся“. Як пережиток старовини ця звичка не рід-

ка в нас іще й тепер. Напр. В. Липинський у своїй праці „Україна на переломі“ пише: Руські землі, які в Польській державі по руїні держави Київської опинилися 36, Гетьмана козацького від приязні зі шведами відтягнути 51. Любить це й С. Єфремов, напр. у його „Іван Франко“ читаємо: Критична риса розуму помогла здерти ту позлітку фальшиву, що нею проводирі ті сором'язливо свої не зовсім чисті вчинки щодо народу приоздобляли 41, В полемічному запалі з пера його не одне занадто прикре слово зірвалось 75. Знаходимо цю форму з присудком на кінці навіть у романі Підмогильного „Місто“ 1929 р.: Зайшовши Степан у свою кімнату, тільки втому відчув 183, Степан, те чекання почувуючи... 186.

Деякі наші письменники, як бачимо, уважають такий словолад за прикрасу стилю, тоді як це — тільки пережиток. Ось іще приклад. Стаття Дм. Кравцова в київських „Записках“ 1925 р. т. VI ст. 234-246 (Гетьман Мазепа) повна таких зворотів, як: „Оцінка діяльності гетьмана Мазепи в українській історіографії не аби яких змін зазнала“ 234, „Не аби яку вагу за часів Мазепиних відносини до Москви набували“ 239 і т. ін.

В Думах наших, із вимог ритму й рими, часто маємо присудка на кінці речення, де ця форма, звичайно, тільки прикрашує стиль:

Що тоді бідні невольники зачували,
Марусю, попівну Богуславку,
По річах познавали,
Словами промовляли...
...То тоді ті козакі теє зачували,
Білим лицем до сирієй землі припадали,
Марусю, попівну Богуславку
Кляли-проклинали... 73.

Таких речень із присудком на кінці в Думах дуже багато, і це вони підживлюють у нас цю форму.

Коли цим ставленням присудка на кінці речення сильно збільшується відстань від підмета, то речення стає штучним, а зміст його затемнюється. Така звичка — противна духові нашої мови й у мові живій зовсім не знана. Звичайно, коли відстань підмета від присудку не велика, то й ця форма не затемнює змісту,

напр. Л. Українка: Я тепер така недобра стала VIII. 152; але при найменшій збільшенні цієї відстані відразу відчуваємо штучність такої форми, напр. у неї ж: Її думка круг хатини милого вітає III. 18.

Вкажу тут, що з давніх мов не тільки мова латинська мала присудка на кінці речення, — це саме надзвичайно часте в санскритській прозі. Звичайно, такий словолад не є якийсь найдавніший, бо ось, скажемо, в мові давньоірландській присудок завжди займає перше місце в реченні.

Але присудок дуже часто й легко підпадає інверсії, а тоді займає перше місце (див. вище), напр.: Не вмірає душа наша, не вмірає воля. Така інверсія буває від найрізніших причин, напр. від бажання підкреслити присудка: Встане правда, встане воля; часом на початку оповідання: Жила-була одна баба і т. ін. Навіть прикметниковий присудок при підкресленні піддається інверсії: Малий дарунок, але щирий. В мові поетичній взагалі ця інверсія часта: Котяться хвилі лиманові швидко, Л. Укр. III. 39.

Така присудкова інверсія, коли він висовується на чоло речення, відома з найдавнішого часу, бо вже в давніх пам'ятках вона легко повставала. Так, у Слові о п. Ігорі XII в. читаємо: Тогда вступи Игорь князь въ злать стремянь 98, Дремлетъ в полѣ Ольгово хороброе гнѣздо 100 і багато т. ін.

Коли присудок складений, то зв'язка йде перед йменням: Ніч була темна; коли зв'язки нема в теперішнім часі, то ймення так само йде по підметі: Ви ще темні.

Допомічне дієслово *був, була, було, були* в давньоминулому часі не має міцно усталеного місця, — частіш воно препозиційне, але може бути й постпозиційне, а то може бути й відділене яким словом від свого дієслова. Напр. у Піснях, Чуб. V: Уже була вмерла 12, Ой коли б я був знав 128, Ой був Комар оженився 1169. Підмогильного „Місто“: Лука був зробив рідне село центром 11, Він не постеріг був людини 222, Краще був би не приносив 202.

Іван Огієнко.

Повість у Радянській Україні.

(Докінчення).

У виконанні тих наказів пленум СРПУ схвалює створити історію заводів, а П. Панч заявляє 1936 р., що „над історією заводів працює зараз на об'єктах Радянської України 24 письменники і 2 журналісти“. Крім того пленум письменників обговорював питання про історію громадянської війни, де знайшла б своє місце в більшовицькому освітленні: петлюрівщина, гетьманщина, денікінці, німецька окупація, польська окупація, інтервентські заходи. В один голос заговорили письменники про те, як то „наша українська радянська література, змагаючись під керівництвом партії за опанування висот соціалістичного реалізму“, стала „країною творчої радості“ і под.

Наслідків такого терору на літературному полі не довелося довго ждати. Вже в першій половині 1936 р. констатує Б. Коваленко („Життя, художність, народність“), що читач невдоволений, бо література стала бідніша від життя. Літературу опанував схематизм, сентименталізм, підсолодження та наївна тенденційність. Всюди слідна перевага вузько побутових колізій над широкими соціальними узагальненнями. Любовний сюжет відмінює один і той сам мотив (в'яже кохання з класовою боротьбою) і відтворює все подібні, знеособлені персонажі. Контраст до того ліричного побутовізму — сатира й гумор неглибокі, як і неглибока мотивація вчинків персонажів. У класових взаєминах та громадському житті зловживають письменники описами й заштампованими моментами (засідання, промова...), але класових колізій не можна звести до промов на зборах, до того надто патетичних. Переважає статична описовість та протоколізм...

У такому дусі почали творити навіть і талановиті письменники. Вони покинули досьогочасний спосіб писати цікаві й вартніші твори та пустились на пренудні й безвартісні історії різних заводів, фабрик і под. та на беззастережне вихвалення більшовицького будівництва.

Гордій Кодюба видає великий, двотомний роман „Нові береги“ (1936-7) — про Дніпрельстан, а в ньому, замість романістичної фабули й дії, подає довезні описи будівництва над Дніпром; у романі „Родючість“ обговорює він збільшення врожайності ланів. Навіть такий великий прозаїк, як **Юрій Смолич**, міняє свій блискучий талант на сумнівної вартости надто розтягнутому агітку-роману „Сорок вісім годин. Книга про те, що було, що мало бути, що могло бути і чого не було“ (1935) з несмачними похвалами для совітської високої культури й широкого будівництва.

Іван Ле пише ще раніше „Роману Міжгір'я“ роман „Інтеграл“ (1931-32) із добре відомою йому темою: внутрішня сила соціалістичного будівництва в переможній боротьбі із шкідниками. Прикладом великого занепаду таланту може бути **Іван Кириленко** (властиво пильніший, ніж талановитий), — він іще недавно дав замітні речі з комсомольського життя, а тепер пише безвартісні агітки про сільську хлібозаготівлю в згаданих „Аванпостах“, дещо раніше про те, як то в місті перероджується технічна інтелігенція („Перешихтовка“ 1931-2), або про нове заможне колгоспне життя („Весна“). Усе те — агітація й публіцистика, не література. За тими визначними письменниками йде ціла плеяда менших талантів. Ще **Юрій Шовкопляс** у романі про соцзмагання на нафтово-бензиновому заводі („Інженери“ 1935) стоїть на грані художньої й наукової літератури; ще **Ол. Данченко** розповідає хоч із деяким літературним хистом про видобування нафти в Баку („Море відступає“), ще знайдемо живіші картини в тенденційній повісті **Олексія Кундзіча** про „прекрасну“ молодь у Донбасі („Моцарт і ботокуди“ 1935); але вже майже нічого спільного з літературою не має такий **Ол. Розумівко** із немистецьким описом хлібозасіву („Злам“ 1932) — і далі пишуть: **В. Вразливий** про індустріалізацію Кара-Кугу за Каспієм („Справа серця“), **Дм. Гордієнко**

про боротьбу за буряки („Срібний Край“ 1931), **Н. і Мар. Забіла** поверховно про залізничників („Семафори відкрито“ 1935) та под. Такі писання посвідчують про глибокий занепад літератури й мистецького почуття. Натиск комуністичної партії збільшив агітаційне наставлення, але знищив художню творчість.

Живіші постаті знайдемо хіба в тих повістях, що обговорюють переродження людини серед нових обставин. Таке перевиховання безпритульних у корисних горожан знайдемо не тільки в згаданих **Микитенкових** повістях, але й нпр. у **Донченка** („Батьківщина“), а в **Віталія Чигиріна** сільська жінка перетворюється в Колгоспницю-громадянку („Не вмирайте, діду“ 1935).

У такій каламутній воді виринає ще одне дуже характеристичне явище. СРПУ стало організацією письменників України — не виключно українських. На бажання Москви скріплено літературну продукцію також інших народів, що заселяють Україну. В практиці виглядає це так, що буйним хвостом розрослись в Україні письменники російські й жидівські, що стали видавати свої писання коштом українських видавництв, а українську літературу засипали переклади з російського й жидівського. Мало того, **жидівський елемент** почав вдиратися в саме українське письменство. Жиди **А. Хвиля**, **І. Кулик** та **С. Щупак** диктують українським письменникам шляхи й норми, гарними виданнями виходять писання **Л. Первомайського**, а **Натан Рибак** пише цілий український роман („Київ“ 1935) на те, щоб запротестувати проти переслідувань жидів у Німеччині. Навіть такий визначний, вже справді український письменник, як **Юрій Смолич**, виводить у „Наших тайнах“ жидів, як одного з найідейніших борців за революцію.

У таких важких часах терористичної контролі над сумлінням письменник приневолений віддалитись від життя, що його оточує. Він утікає в минуле — давнє й недавнє. Виростає **історична повість**, бо хіба в минулому має письменник нагоду відіхнути свободніше. Досі звертали українські повістярі мало уваги на

давнішу історію України — їх надто захопило сучасне їм життя. Одначе вже 1925 р. надрукував **Сава Божко** повість п. н.: „Над колискою Запоріжжя“ — але до 1932 р. появилось історичних повістей назагал мало (**Гр. Бабенко**: „В тумані минулого“ 1927, **М. Горбань**: „Козак і воевода“ 1929, **В. Таль**: „Незвичайні пригоди бажань“...). Але аж після 1932 р. сягають повістярі частіше в минуле України — і то недавнє від часів світової війни, або й давніше. Вже згадано найвизначніший твір про домашні війни в Україні, **Ю. Яновського**: „Вершники“. Крім того **П. Панч** розповідає про громадянську війну в Донбасі та про німецьку окупацію України („Право на смерть“, „Облога ночі“); про цю окупацію пише підо впливом відомого Ремаркового твору **П. Колесник** („На фронті сталися зміни“); **Анат. Шиян** бере тему із всесвітньої війни („Гроза“). Із давнішої історії України дає **Сава Божко** картини з колонізаторсько-кріпацької політики панства в Україні за **Миколи I** („До моря“), а **Зинаїда Тулуб** видала великий роман: „Людолови“ (1936-7), де виводить яскраві й дуже цікаві картини з життя степової України XVI ст.

VII.

Така в головному тематика повісти й роману в підсовітській Україні. Не в вона дуже багата — держиться здебільша більшовицьких відносин. Тільки деякі автори пробують поширити цю тематику територіяльно на Азію й навіть на весь світ, змістово в бік пригодницького та детективного, наукового й утопійного елемента, але наказ більшовицької верхівки й кривавий терор приневолюють їх скоро повертатись до тісних рамок більшовицької агітації. Та не вважаючи на те, ми доглянули декілька романів, що займуть тривале місце у всесвітній літературній скарбниці. А сталося це завдяки одній рисі — на жаль, замало відомій у західноукраїнській повісті — завдяки **залізній праці авторів над собою** і завдяки **прекрасному опануванню романістичної техніки**. Велич тієї праці в просто неймовірна.

І ось ми свідки, як часто люди, що ще недавно працювали, як прості землекопи, шахтарі й под. підіймаються на вершини визначних письменників тільки тому, що ставляться надто серйозно до письменницької праці та обтісують себе із завзяттям щоденного чорнороба. Висліди тієї впертої праці дуже великі: техніка української повісти в Радянській Україні дійшла до вершин, невідомих у досьогочасному письменстві України, — вона навіть вспіла в нечисленних випадках перебороти більшовицький терор і створити вартісні твори.

Однак розвиток української мистецької прози йшов зразу дуже повільним кроком. Ще 1927 р. підкреслює критика невисокий її рівень. „Якби перекласти... хоч на російську мову всі оті наші оповідання з відомим реквізитом — комсомольця й комсомолки, робфаківця й робфаківки, червоних частин і бандитських загонів, чорного зла і червоного добра, то мусіли б ми визнати, що російський читач зовсім не помітить української оригінальності та своєрідності... Це свідчить за те, що наш пересічний письменник іще не зрушив з голих схем і шаблонів. Увесь складний процес української революції, вся запутаність цього процесу, ввесь аромат боротьби за соціальне й національне визволення українського народу, в нашій сьогоднішній літературі здебільшого позначалось такою досить примітивною формулою: червоні партизани — червоні частини — бандитизм — куркульня = перемога УСРР“.

І критика в журнальних рецензіях почала з одного боку гостро осуджувати немистецькі засоби не тільки в поезії, але й у прозі; з одного боку — вказувала вона шляхи, що ними повинні йти письменники. Більшовицький уряд ставив важкі перешкоди й критиці, але вкінці, хоч теоретично, мусив уступити тій постійній критиці й також домагався від письменників високого мистецького рівня (нпр. у промові Постишева). Услід за журнальними статтями появились і цілі окремі книжки, що обговорюють українську мистецьку прозу з-під пера критиків, що здобули велику теоретичну

освіту, як нпр.: М. Хвильовий (у згаданих памфлетах), Мих. Зеров, Гр. Маййорет („Природа повела“ 1928-29), Ів. Миронець, Фелікс Якубовський, Майк. Йогансен („Як будувати оповідання“ 1928), Г. Ф. Орчаров („Нариси сучасної української літератури“ 1931), Як. Савченко („Поети й белетристи“ 1927, „Доба і письменник“ 1930) та ін., але передусім, як згадано, самі письменники почали сумлінну працю над собою, зачитуючись в теорії прози й у живих візрях всесвітньої літератури. Крім того почали вони збирати пильно матеріали для своїх творів та вивчати на місці: заводи, фабрики, селян, міщан і т. д. (про таку свою працю подають вони вістки в київській „Літературній газеті“ та по інших журналах), виправляючи при тому свою мову, що декуди доходить до незвичайної краси й багатства. Крім того, читають вони свої твори по різних гуртках та вислухують завваги читачів, або й гуртки самі обговорюють уже видані твори.

Все те створило пригожий ґрунт для незвичайного витончення технічної сторони художньої прози й для усвідомлення технічних засобів доброго роману. Передусім слідна воля збільшити зацікавлення з боку читача. Тому бачимо намір привернути першорядне місце сюжетові, фабулі: О. Слісаренко видає навіть цілу збірку п. н. „Експериментальні новелі“ з виразною метою: дати цікаву фабулу й цю мету проводить ширше у своїх романах. Експеримент удався — Слісаренкові романи стали не тільки цікавіші, але й зріс їх мистецький рівень, бо так зменшилась статистична агітація й роздумування та теоретизування.

Ще далі пішов у тому напрямі другий майстер фабульної розповіді, Ю. Смолич. Бажаючи в „Наших тайнах“ свідомо перебороти (як це вже згадано) свою схильність до сенсаційних пригод, він користає з елементів мемуарного, побутового, психологічного жанру й будує свій роман на лад літописного оповідання, при чому вроджений йому авантурний елемент переменяє мемуарні згадки на динамічну дію. Таке технічне опанування повело автора на вершини рома-

ністичної техніки: Смолич дав роман із такими могутніми деталями, що рівного йому з того боку не легко знайти у все-світній літературі — перед нами пере-суваються ніби вчинки 15-19-літніх гімназистів, але в дійсності мало що не на кожній сторінці ламається душа цілого людства. Романа „Наші тайни“ створив великий технічно-композиційний майстер! Вже згадано, як азійський побут та пейзаж у сполученні з психологією допомагають **Іванові Ле** створити романа з дуже цікавою фабулою. Але справжнім майстром українського пейзажу являється **Майк Йогансен**. У творі „Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швайцарію“ (1930) він „поміняв місцями пейзажне тло та фабульну схему твору, увівши останню лише як допоміжний засіб, що полегшує сприймання самого ландшафту“ (Петро Мельник). Персонажі його роману — це тільки ляльки-маріонетки, що їх читач може ставити собі, де схоче — головне в нього: прекрасні краєвиди над Дінцем. Дуже цікаві експерименти переводить один із українських футуристів, **Лео Шкуропій**. Він повднує гротеску з поверховним шаржуванням ліричним забарвленням. У його творах затираються межі місця й часу. Україна стає амери-

канською Мехіко, вулиці міста зливаються з покладом корабля на розбурханому морі, нинішній час мішається з первопочинами людської культури... Оця головокружна гра фантазії веде читача в країну дивної поезії, — десь між небом і землею.

Обік Смолича найкращі висліди у строгій технічній дисципліні маємо в творчості висококультурного **Юрія Яновського**. Він уміє ліричні елементи перетворити на епічні складники-епізоди в романі, він уміє давні етнографічні риси перетворити на сучасні романістичні засоби, він уміє кількома сміливими помахами схопити динаміку дії в її істотній величі, він уміє великі пристрасті втілити в яскраві образи незвичайної сили, він уміє своє тонке знання української мови використати для зовсім оригінальної будови речень, що інтригують читача несподіваною злукою різних гадок. Цей молодий 25-літній письменник здобуває собі вповні справедливо світову славу...

Оце тільки декілька прикладів, як працюють над собою письменники Радянської України й чого вони досягають тією своєю працею. А здобувають вони дуже багато, бо виводять українську повість та роман на всесвітню арену, даючи твори цінні для всього людства...
Львів. Ярослав Гординський.

Адам.

Мовно-теологічний нарис.

Багато читачів „Рідної Мови“ відгукнулися на мій переклад перших двох розділів Книги Буття (див. ч. 63 РМ) й прислали мені різні запитання, а серед них — і про слово чи назву Адам. Ось тому подаю тут окрему статтейку про ім'я нашого прабатька.

Давньоєврейська мова знає дві слові для зазначення нашого слова „чоловік“ чи „людина“, це: *iš* — чоловік, людина, а головню — муж, і *adam* — людина, чоловік. Дві ці слові вживаються дуже часто для зазначення того самого, одне замість одного.

Слово *adam* чоловік“ одного кореня зо словом „*adamah* земля“, як те

бачимо й у латинських словах *homo-humus*. Через це автор Книги Буття (поєврейському *Bešeit*) ужив дотепної гри слів, коли розповідає про створення першої людини: „І вформував Господь Бог порох з землі (*adamah*) на Чоловіка (*adam*)“.

Як саме звали нашого прабатька, цього євр. Біблія не подає. Біблія говорить тільки про створення *adam*, цебто „чоловіка“, а з цього *adam* грецькі перекладачі десь у III в. до Христа зробили Адама, як власну назву прабатька. За грецьким текстом пішли всі інші, і таким чином дуже рано, бо ще до Христа, повстала легенда, ніби першого чо-

ловіка звано Адамом. Легенда ця сильно поширилася по цілому світі.

Що Біблія говорить тільки про „adam чоловік“, а не про Adam Адам, на це можна подати багато доказів. Я наведу тут тільки головніші з них.

1. Єврейське слово adam визначає „чоловік“, взагалі „людина“. Цього слова вживається в Біблії сотні раз, — чого ж маємо з цього adam робити Adam тільки в перших розділах Книги Буття? Скажемо, в Біблії дуже частий і улюблений вираз ben adam — син чоловіка, або: людський син: Цей же вираз ben adam у Новім Заповіті постійно перекладається „син чоловіка“ чи „син чоловічий, людський“ (υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου), а ніколи „син Адама“, якби треба було робити тим, хто з adam перших розділів Книги Буття робить Adam.

Нагадаю тут, що давньоєврейське письмо, як і всі стародавні писання, не знає писання слів з великої букви.

2. Єврейський народ, як і всі народи світу, дає кожній новонародженій людині якусь назву. Всі назви, які маємо в Біблії, це назви живі, цебто вони були й є назвами єврейського народу. Але цікаво, а для нас надзвичайно важливо, що серед євреїв нема й ніколи не було імени Адам. Коли б першого чоловіка кликали справді Адам, то безумовно це ім'я було б популярне серед єврейських імен; тим часом бачимо, що в цілому світі не було й нема єврея з ім'ям Адам. А це все виразно свідчить, що слово adam у перших розділах Біблії — це „чоловік“, а не власне ім'я Адам.

Скажемо, першу жінку звано Хавва (Chavvah, або Chajja, Хая), з чого європейські народи зробили собі Єву. І власне це ім'я нашої праматері (Хава, Хая) надзвичайно популярне серед євреїв, як удавнину, так і тепер. Те саме було б і з словом adam, коли б це була власна назва.

3. Таким чином adam — це не власне ім'я, а тільки „чоловік“. Але якось назвати першу людину треба, і перекладачі Біблії в перших розділах її перекладають adam не „чоловік“, але: Адам. Але тут трапилась дивна пригода: кож-

ний перекладач по-своєму підходить до цього adam. Так, ані один перекладач не відважився в першому розділі Книги Буття слово adam перекласти на Адам, — всі перекладають „чоловік“. Звичайно дозволяють собі перекладати adam на Адам тільки зачинаючи з другого розділу, але не всі з одного місця. Так, євр. adam перекладають на Адам: грецький текст починаючи з 2. 16, латинський з 2. 19. Ось у мене низка видань Бритійського Біблійного Товариства, що дає найбільше наукові переклади, — вони вводять Адама так само не однаково: німецька Біблія з 2. 8, англійська з 2. 19, словацька 2. 20, російська 2. 25, сербська 2. 19, а французька (один із науковіших перекладів, L. Segond) з 3. 20 і т. д. Дехто вводить Адама тільки з 4. 25 або навіть аж із 5. 2.

Як бачимо, різні перекладачі — а це все люди високої культури — по-різному вводять Адама до Біблії, хто раніше, а хто пізніше. А це сталося тому, що Біблія знає тільки adam — „чоловік“ чи „людина“, з чого грецька традиція, дошукуючись назви для першої людини, з найдавнішого часу зробила Адама.

4. В цілій Книзі Буття дуже багато випадків надавання комусь назви. І завжди це робиться урочисто, за певною формулою; для цього є й слово відповідне: vajjik'ga або vajjik'ga šem: — кликнути, кликнути ім'я. Напр.: „І Бог кликнув на світло: День, а на темряву кликнув Він: Ніч 1. 5, і т. д. Чоловік же кликнув ім'я всьому живому, що Бог був створив 2. 19,20. Він же кликнув ім'я і своїй жінці: „І кликнув Чоловік ім'я жінці своїй: Хавва, бо вона була мати усього живого“ 3. 20.

Отже, коли б Бог дав був власне ім'я першому чоловікові, то зробив би це урочисто, як це бачимо десятки раз у Книзі Буття. Але цього не сталося, — з невідомих нам причин Бог не дав власної назви першому чоловікові, — дав йому назву тільки роду. Може й тому, що цей чоловік був на початку сам, — і йому власна назва була не потрібна.

Перша людина була просто adam у

системі миротворення, — розумна тварина, людина, у відрізнення від тих тварин, що їх Бог створив був п'ятого дня. Вона була одна, а тому й назви не потребувала.

Що Бог не дав особливої власної назви для першого чоловіка, а дав тільки родову, про це ясно свідчить Книга Буття 5. 1,2, де читаємо: „Того дня, як створив Бог Людину, Він її учинив на подобу Свою. Самцем і самицею Він їх створив, і поблагословив їх. І в той день, як були вони створені, кликнув Він їхнє ім'я: Людина“ (adam). Це дуже цінне свідчення: Бог урочисто кликнув їхнє ім'я, щоби чоловіка й жінки разом: Людина. Отже adam — це ім'я спільне, що стосується до першого Чоловіка й першої жінки разом: Людина.

6. Маємо ще один доказ, що adam це не власне ім'я. Доказ цей уже чисто граматичний. В давньоєврейській мові є родівник ha (як у мові німецькій der, die, das, або в мові французькій le, la). Як правило, в давньоєврейській мові звичайно родівника ніколи не ставиться при власних іменах. Щоби, коли б слово adam було ім'я власне, то при ньому

ніколи не було б родівника ha. А між тим у Книзі Буття в перших розділах дуже часто маємо haadam, а не adam, а це ясный доказ, що автор цієї книжки не вважав слова adam за власне ім'я.

7. Цікаво ще, що глибока давнина не знала традиції, що першу людину звали Адамом, — у цій Біблії (Старий Заповіт) нема ймення Адам, — знаходимо згадку про нього тільки в молодших книгах, та й то лише два рази (1 Парал. 1. 1 та Осія 6. 7), але й ці випадки — сумнівні. Навпаки, в Новому Заповіті Адам, за грецькою традицією, добре вже знаний: ім'я ужите 8 раз.

Оце в короткому нарисі історія слова Адам. Історія дуже повчальна, бо показує нам, як із загальної назви adam-чоловік повсталала назва власна Адам. Повсталала, бо людська допитливість конче хотіла знати власне ім'я першої людини, — і назву загальну перетворила на власну. Трапилося це так давно, що ця перетворена назва поширилася по цілому світі й загально прийнялася, хоч перекладачі Біблії з її первооригіналу мають великий клопіт із перекладом слова adam.

Іван Огієнко.

Чотири поеми Лесі Українки.

III. Що дасть нам силу.

Апокриф.

Розпечений весняним гострим сонцем¹
Пашить Єрусалім. Проміння біле
Від білих стін і вулиць відбиває,
Ряхтять² вогнем на золотих покрасах
Царських палат, ворожі блискавиці
Запалює на кожнім римським списі,
Кладе вінці на шоломи спіжеві
Центуріонам — блиск вогонь і пал.
Єрусалим готується до свята!
Жінки начиння миють у потоці,
Бряжчать мідяні кұхлі, грають іскри
Від сонця на червоній мокрій глині.
Розбіглись діти по весняні квіти.
Дівчата чешуть коси й заплітають
Майстерно у дрібушки з дукачами

Та радяться, що їм про свято³ вбрати.
Багато радощів, але ж бо й праці!
Гаптують⁴, шують, і печуть, і варять,
Купують, продають, про свято дбають.
Лиш той не дбає, хто шага⁵ не має,
Але й такий волів би заробити
Гіркую працею, ніж так „не дбати“,
Бо гірші злидні в свято, ніж у будень,
Буденна одіж — наче смертний гріх
Темніє серед ясных шат святкових⁶,
Лице не блідне з голоду, — шаріє⁷,
І легше мовить „хорий“, ніж „голоден“.
На розі проти храма вбогий тєсла

³ Про свято — на свято.

⁴ Літературна мова знає тільки гаптувати, а не гафтувати (галицьке).

⁵ Шаг — гріш, піскопійки.

⁶ Святкових, а не: святочних.

⁷ Шаріти — червоніти.

¹ Поема писана ямбом (о —) так:

о — о — о — о — о — о — о
о — о — о — о — о — о — о

² Ряхтять — блищить, виблискує.

Робітню відчинив. Та й відчинити
 Не дуже то було що: три стіні,
 Четвертої Біг-дасть, от і робітня.
 Всім перехідним видко всю роботу,
 Мов на майдані. Видко, як працює,
 Не розгинаючись, убогий тєсля.
 Зв'язавши ремінцем волібсья буйне,
 Щоб не спадало на високе чо́ло,
 Укритє потом рясним та краплистим.
 А тєсля сам не бачить перехідних.
 Очима бачить він роботу й знаряд,
 А думкою все злидні невсипу́щі:
 Були вони учора, є сьогодні,
 І завтра будуть, і нема їм краю...
 Ох, та який там край! Хіба що справді
 До краю загризуть... Щодень, то більше
 В Єрусалимі тєслів настає,
 І з Сїрії насунули, мов хмара,
 Забрали всю роботу коло храму,
 В преторії⁸, коло царських палат
 Їх всюди повно, спритні та майстерні,
 Та запопадливі, масні такі...
 В рядї-годї єрусалимським тєслям
 Робота дістається, і яка?..
 „Он вчора три хрести зробив, — недобра,
 Сумна́ робота, Богові немила...
 Не раз бо і невинних розпинають...
 А що робить? Гріха́ не знає голод.
 Марнийцю заробив за три хрести...
 Така й робота: спішна, от абї-то.
 Що ж, я не винен, — дорого платити
 За дерево сухе не маю звідки...
 Ет, я́кось то простобя́ть а́б три дні
 Поки до свята шибениці тїї,
 А там — роз'пятих здійму́ть, то хрести
 Хоч і спалити — невелика шкода...
 Така то праця!.. А колись бувало
 Робив різьбу́ мистецьку до палат,
 До дому Божого... Давно було...
 Тепєра що? Ціпїлна, топорїща,
 Плуги, хрести... такє! А сила йде,
 І спіна гнеться, й репаються руки,
 І гине хист... Уже б тепер не вдав
 Рїзьби такої, хоч би й хто замовив...
 Минулося... Тепер аби хоч як,
 Хоч без мистецтва хліба заробити...
 Так, хліба, хліба, і нічого більше...
 „Ех, клята праця!“ Тєсля рубонув⁹
 Так по ціпїлну, аж воно зломилось.
 Він кинув спересердя, другє взяв,

⁸ Преторія — місце, де урядував претор
 — римський намісник.

⁹ Рубонув, а не рубанув (русизм).

Не встаючи. Піт очі засліпив;
 Втер рукавом і далі тєше. Раптом
 Сокира пощербилась об сучок.
 „А будь ти прбклята!“ Шпурнув сокиру
 І долі сів, і голову схилив...
 Так ние спіна, руки так горять,
 Болить все тіло... Аж тепер він тямить¹⁰,
 Що він зовсім знебу́вся¹¹, що тепєра
 Вся сила згнула... „Ну, що ж, не встану,
 Сидітиму до нбчі так, ще й ляжу...
 Однаково... І не здійму́ сокири,
 Не нагострю́ й нічого не зроблю́
 Ані сьогодні, ані взатра. Що ж!
 Хай з голоду хоч пухнуть жінка й діти...
 Не маю сили... Згнула.. Пропала...
 Що верне силу, як її нема?“...
 І похиливсь, мов зломлена билїна,
 І руки, мов зів'ялі, простяглись
 І впали аж додбулу...

Так сидів він

І не вважав на голосну́ юрбу́,
 Що мов поток, по вулиці котилась
 І смїх, і глум, і гомін, і прокльони
 Несла́ з собою, — так вода весня́на
 Виносить мул, і хмиз, і баговїння
 Зо дна ріки. Юрба текла, текла
 І раптом стала, аж в тісну робітню
 Якийсь гурток зненацька заточивсь,
 Відпертий натовпом, і трутив тєсю,
 Аж той отямивсь. „Гей! куди ви, люди,
 Женетесь так?“ громадці він гукнув.
 — „Чи ти тут спав, чи очманів¹² зовсім?
 Та це ж сьогодні розпинати мають!
 Он їх ведуть на страту, а за ними
 Увесь Єрусалим, старє й малє,
 Біжить, щоб на видобисько поглянуть.
 Це тільки ти тут ка́менем сидиш“.
 — „То їх ведуть? А де ж вони? Чого ж це
 Ви тут спинилися, коли ведуть їх?“ —
 Питає тєсля, все мов непритомний. [нув,
 — „Дивїться на дурного!“ — хтось гук-
 Та ти ж поглянь, — он там напроти
 [тебе

Впав серед вулиці Один із них.
 Це Він вже втретє, — двічі вояки
 Підводили бичами й стусанамі —
 А цей раз не встає. Казали люди,
 Важкий занадто хрест Йому дістався,
 Нетесаний, сирий та сукуватий, —

¹⁰ Тямити — розуміти, а не пам'ятати.

¹¹ Знебутися — втомитися.

¹² Очманіти — очуміти, обезглуздити, здурманітись.

Дешевий, звісно! Правда, шкода й кош-
[тів...
Та видно й тесля шкодував роботи"...
Базікають¹³, а тесля вже й не чув,
Він скочив миттю на станок і звідти
Поверх голов на вулицю зорить¹⁴.
А там, посеред сміття та каміння,
Впав під хрестом на порох придорожній
Син Чоловічий... На хресті кора
Чорніе пожаріною, і тільки
Самі кінці ясніють: свіжі рани,
Завдані вчора дереву сирому
Сокирою. Як ті бліді рани,
Блідé обличчя в Страдника, що впав,
Виразно червоніють краплі крови
На тім чолі, — не так рясніє піт
В робітника під час гарячий праці.
Без краю смутні очі мов питають:
„Навіщо ця даремна, зайва мука?
Та ж Я прийняв по присуду всі карі
І ще прийму. А це хто присудив?“...
— „Гей, уставай лиш!¹⁵ Доки будеш
[спати?!"

¹³ Базікати — плескати язиком, верзти.

¹⁴ Зорити — слідувати очима за ким.

¹⁵ Лиш — це но.

Кричать преторіянці¹⁶, і бичі
Звилися, мов гадюки. Крізь одержу
Червоні смуги стали пробиватись.
— „Не міжу... хрест важкий... Мені не-
[сила"...
Нещасний простогнав і ліг лицем
У порох шляховий. Преторіянecь
Підвів бича, — та не спустив, бо раптом
Спинив його за руку хтось: „Пожди!“
— „Ти хто? Чого тобі?“ — воєк аж
[вереснув.
— „Я тесля. Я зробив цей хрест важ-
[ким,
То й мушу я нести його. Давайте.
За цюю працю не візьму я плати"...
І взяв хреста... Ніхто не боронив...
І випроставсь похилий стан у теслі,
Напружились його зів'ялі руки,
Погаслий погляд знову загорівся
Великим та палким глибоким смутком,
І твёрдою, важкою походою
Пішов з хрестом робітник на Голготу,
Немов не знав ні праці, ані втоми
До цього часу... Леся Українка.

¹⁶ Преторіянці — військо римського намісника.

Мадяризми в українській мові на Закарпатті.

Довголітнє панування мадярів на Закарпатті помалу й непомітно вносило багато мадяризмів у нашу мову. Цей повільний і незамітний вплив відбувався через такі три головні чинники: 1. уряди, 2. щоденне життя, 3. школа.

1. Урядова мова була мадярська. Урядник був обов'язаний промовляти до селянина перше по-мадярському; якщо він не розумів би, аж тоді вільно було говорити „по-руському“. Усякі розпорядження урядові видавали тільки мадярською мовою. Хочеш не хочеш, а знати урядову мову мусиш!

2. Щоденне життя. Селянин стрічався в містах з виробами культури, штуки, тощо, яких не знав назвати по-своєму, тому приймав назву готову з мадярської мови або живцем, або перекручуючи. Селянин не раз мав діло з панами: з адвокатами, лікарями, що не знали „по-руськи“, — від них позичав слова чужі. Верховинці ходили щорічно на жнива до мадярщини, тут навчалися

по-мадярськи, а вернувшись додому, не одну річ назвали по-мадярськи. Правда, й у мадярській мові при зустрічі з нашими вкоренилося не одне слово українське. Так, наприклад, довелося мені чути в Маріяповчі 1934-го р. літом, при кінці жнив з уст мадяра: *dozsinka* (цебто: дожинка).

Селяни провадили торгівлю з жидами, що не знали по-українськи, та з мадярами, і багато речей куплених називали по-мадярськи.

3. Найбільшу роль відіграла в цій справі школа. Р. 1879 вийшов був закон, за яким в усіх школах мусіли учити по-мадярськи. Від цього часу починається сильна мадяризація, що її значно загострив 1907 р. міністер освіти й віроісповідань Аропуї (чит. Апоні).

Змадяризованими словами послуговується переважно простолюття, однак підміські мешканці більше, як верховинці, що живуть у сусідстві з мадярськими селами, більше, як ті, що жи-

вуть далеко в горах; віком старші більше, як молоді. Але не тверджу, що всі ці слова в усіх місцевостях однаково прийняті.

Щодо мови інтелігентів, то треба знати, що в нас інтелігенція ділиться на дві частини. Одна свідома, українська, говорить чисто по-українськи; друга вдома говорить по-мадярськи, а в публичнім житті — мовою, зближеною до російської, чи українсько-російським штучним жаргоном.

Тут подаю деякі мадяризми, що їх чув я на Мукачівщині.

слово:	значить:	із маляр.:			
тарка́стий	сорокати́й	tarka	пу́лька	індик	pulyka
барна́стий	смугли́й	barna	дя́р	фа́брика	gyár
фі́нджа	філіжа́нка	findzsa	мелега́дь	розса́дник	melegágy
босорка́ня	чарі́вниця	boszorkány	рока́ш	купа	rakás
опа́чка	хвори́х	ápolónő	ле́ленц	дитячи́й при- тулок	lelenház
гопа́ца	черни́ця	oráca	бі́реш	слуга	béres
кезелува́ти	охо́дити, орудува́ти	kezelni	ми́геля	робі́тня	műhely
я́рда	тротуа́р	járda	дуго́вка	корок	dugó
бича́к	ножи́к із де- ревяно́ю ручко́ю	biczka	фра́сова ка- рі́ка	ла́йка	frászkarika
фешти́й	фа́рба	festék	ла́ти в фра́- са, фе́ну	ла́йка	frász, fene
шо́дир	сте́гно з по- рося́ти	sódar	ла́ти в і́ште- на	л. в Бо́га	Isten
та́ньо	хути́р	tanya	лабса́ри	халя́ви	lábszár
фо́рголом	кому́нікація, обо́рот	forgalom	легалáб	бода́й, при- найми́ні	legalább
і́татош	бібу́ла	ítatós	пе́діг	хо́ч	pedig
і́пор	промисе́л, пра́во про- мислу, кон- це́сія	ipar	ка́нчів	зба́нок	kancsó
фі́йо́ка	шуфля́да	fiók	фу́зеш	вербни́к, по- ле, заросле верба́ми	fűzes
воко́блок	слі́пе ві́кно	vakablak	солгабі́рів	нача́льник о́круги	szolgabíró
ла́нгош	паля́ниця	lángos	савазлува́ти	голо́сувати	szavazni
фа́ршанг	м'я́сниці	farsang	толозова́ти	визби́рювати	tarlozni
я́мборний	лагі́дний	jámbor	борга́за	оста́нки	
унува́тися	ла́гидний	unatkozni	ва́гаш	ді́м у винни- ці, де ви- тискаю́ть	borház
вада́ска	ну́дитися	vadásat	гарапа́ш	гро́зна	
вада́сити	полюва́ння		ваша́лів	зру́б, боро́зна	vágás
ні́на	охо́дити на по- люва́ння		феде́лка	уку́с, укуше́н- ня	harapás
ні́на	ста́рша жі́нка, ті́тка	néni	фо́гови	пра́сок	vasaló
ба́чі	ста́рша жі́нка, ті́тка	bácsi	те́пша	покривка	fedő
ши́ргонь	ста́рша жі́нка, ті́тка	sürgöny	сазо́лік	клі́щі	fogó
	ста́рша жі́нка, ті́тка		га́тролик	ринка, начин- ня	tepsü
	ста́рша жі́нка, ті́тка		кері́тів	ві́дсоток	százalék
	ста́рша жі́нка, ті́тка		валацма́ньош	зале́гість	hátralék
	ста́рша жі́нка, ті́тка		ва́ласман	сто́рож, гай- ник	kerítő
	ста́рша жі́нка, ті́тка		бечелова́ти	ра́дник	választmányos
	ста́рша жі́нка, ті́тка		оці́нювати (шко́ду), ша- нува́ти		becsülni
	ста́рша жі́нка, ті́тка		а гі́яба	да́рма	hiába
	ста́рша жі́нка, ті́тка		бі́рів	ста́роста	biró
	ста́рша жі́нка, ті́тка		кі́шбірів	пі́дста́роста	kisbiró
	ста́рша жі́нка, ті́тка		пала́чінта	налі́сник	palacsinta

слово.	значить:	із маляр.:
аршів	рискаль	ársó
бізтошіло- вати	асекурувати	biztosítani
енгедувати	пустити, про- щати	engedni
фелелувати	ручити	felelni
патіка	аптека	patika
уйаш	реклик, блуза	ujjas
кабат	плащ, пальто	kabát
мачка	кіт	macska
гати́кошар	кіш на плечі	hátikosár
гати́жак	rücksack	hátizsák
салмажак	сінник	szalmazsák
шарканьтьо- ви	острога	sarkantyú
ке́фа	щітка	kefe
кефувати	чистити щіт- кою	kefe
завлентувати	зголосити	jelenteni
ловгувати	студенти вжи- вають в оз- наченні: во- лочитися	lógni
ру́гати	копати	rugni
учитися: за	на столяра,	asztalos fé-
астолаша́,	фотографі-	nyképész,
фінькиписа,	ста, замкара	lakatos
за лакатоша́		

лєквар мармеляда lekvár
нїймеш шляхтич nemes

Ось приклад, як говорять: Прийшли детективи в кішкерт (із мад. kiskert чит. кішкерт, зн. малий городець) ньомозлувати (із мад. puotozni ньомозні зн. слідити) і почали мене валатлувати (із мад. vallatni зн. випитувати, переслухувати).

Українці в Керестурі в Югославії кажуть: ціпелі, зн. черевики, із мад. cipő (чит. ціпö).

Питоме явище на Закарпатті — прийняття імен з мад., нпр.: Шандор, Шані-Стефан, Йанчі, Йанош, Йанко, Йані-Іван, Йовшка, Йовжи-Йосип, Дюрі-Юрко, Божі, Ержі-Елисавета, Манці, Іца-Марія і т. д.

Українські слова в мад. мові в селі Йоврі (під Ужгородом) та в Кальнім Потокі (Мадярщина, місцевість на північно-східнім пограниччю) кажуть: тегуек а серковба, зн.: іду до церкви. Всі мадяри грекокатолики кажуть: utrenye чит. утрєнє, vescegnye чит. вечернє, rıza чит. рїзо, зн. ризи.

Чернеча Гора 1934.

о. Антін Станканинець ЧСВВ.

Вимова біблійних імен.

Усі біблійні книжки, особливо т. зв. історичні, дуже люблять власні ймення. В цілій Біблії різних власних імен нараховується аж 2800. Серед цих імен дуже багато імен засадничого значення, загально знаних, таких імен, що ми хотіли б знати їхню правдиву вимову. Переглядаючи Біблію на різних мовах, відразу запримітите найрізніше віддання біблійних власних імен, цебто, що в транскрипції біблійних імен немає однієї усталеної системи. Навіть у Бібліях українською мовою маємо найрізніші віддання власних імен, часто одні одним протилежні, бо походять із різних систем, а ще частіше — з безсистемности. Через це вважаю за потрібне розповісти тут, звідки походить ця неоднотайність вимови біблійних імен. Приклади беру головню з Книги Буття.

Біблія, чи книги Старого Заповіту,

написана давньоєврейською мовою, а в молодших книжках — з помітною домішкою живої арамейської мови. Староєврейська мова досить рано омертвіла, так що десь по Вавилонським полоні (597-538 до Христа) вона помалу виходить зовсім із живого ужитку, позостаючись тільки по окремих родинах, — духовенства та більш освіченої інтелігенції. Народні ж маси перейшли на живу арамейську мову й зовсім забули святу мову свого Закону. Десь у першій половині III в. до Христа з практичних потреб зачато перекладати Біблію на грецьку мову (т. зв. Септуагінта), закінчено десь у II в. до Христа.

Грецький переклад Біблії не вийшов добрий з багатьох причин. У той час у руках перекладачів не було кращих відписів єврейської Біблії, та й сама наука про текст та про переклад не

стояла тоді високо. Здається, й самі перекладачі на грецьку мову не були найкращими знавцями давньоєврейської мови, бо це були люди з т. зв. Діаспори.

Єврейське письмо складається з самих тільки приголосних букв (їх 22), а голосних при них довший час не значалось. З цього виходило, що єврейський текст читався не однаково, а часто одне й те власне ім'я вимовлялося різно. На псуття тексту через брак букв для т. зв. голосних звуків звернено увагу дуже пізно, десь у II в. по Христі, і тільки аж у VI-VII-м віці по Христі давньоєврейський текст був остаточно вокалізований при допомозі найрізніших значків, вокалізований на основі традиційного синагогального читання вченими т. зв. масоретами (масоретський текст).

В теперішній час маємо кілька систем читання давньоєврейського тексту, з них т. зв. сефардійська вважається за наукову й панує в християнському світі. В цій своїй праці я держуся цієї сефардійської системи вимови.

В IV в. по Христі повстав другий важливий переклад св. Письма, т. зв. Вульгата. Зробив цього переклада св. Євсевій Ієронім (330-419), слов'янин родом, із м. Стридона в Далмації. Він був широкоосвічений, глибоко знав мови грецьку та латинську, добре знав і мову давньоєврейську. Свій переклад Старого Заповіту Ієронім робив із єврейського оригіналу, над чим працював аж 15 літ (390-405), при тому сильно користався він і текстом грецьким.

Отож, маємо св. Письмо С. З. головню в трьох текстах: оригінал — мовою давньоєврейською, і два переклади: грецький III-II в. до Христа, що панує в церкві православної, і латинський IV в. по Христі, що панує в церкві католицькій. Усі ці три панівні тексти мають свою систему віддавання власних імен, усі ці три системи — різні, бо кожна повстала на основі властивостей своєї мови й свого народу, цебто кожна з цих систем — то система своя національна.

Слов'янські народи мають свій власний переклад Біблії на живу мову з дуже давнього часу, бо ще з IX-го віку

по Христі, що розпочав св. Костянтин-Кирил († 869), а закінчив і кодефікував його брат св. Мефодій († 885)¹. Переклад цей зроблений виключно з тексту грецького, а власні ймення передано в грецькій вимові IX-го ст., т. зв. візантійській. Власне тому, що слов'янська Біблія повстала не з єврейського оригіналу, а тільки з грецького перекладу, слов'яни дуже багато втратили, бо давньоєврейська мова своєю будовою ближча до мови слов'янської, аніж до грецької, через що переклад з оригіналу був би до нього ближчий.

Зазначу ще, що віддавна давньоєврейський оригінал скрізь вважається за освячений, а його переклади грецький та латинський — тільки за працю недосконалого розуму людського. Був час, коли реакційні московські кола хотіли були конче канонізувати грецького текста, проти чого ще з XVII-го віку сильно виступали вчені українські богослови. Вкінці світліші сили таки перемогли навіть у самій Москві, бо там переклад Біблії на російську мову роблять уже віддавна тільки з давньоєврейського оригіналу. У нас за реакційним московським напрямком пішов Варшавський Науковий Інститут, що за благословенням митр. Діонісія випустив р. 1936-го переклад Псалтиря з мови грецької. Треба додати ще, що власне зо всіх книг св. Письма — Псалтир найбільше невдалий переклад на грецьку мову.

II.

Отож, маємо три головні тексти Біблії, маємо й три системи вимови власних імен: єврейську, грецьку й латинську. Логіка підказує нам, що біблійні ймення треба вимовляти за вимовою єврейською, цебто за вимовою тієї „святої“ мови, що нею написаний був праоригінал Біблії. Тепер потроху на цей шлях і стають всі народи християнського світу, поскільки мовні засоби того чи того народу дозволяють на це.

Для українця дуже цікаве те, що давньоєврейська вимова в своїй більшо-

¹ Докладно розповідаю про це в своїй двотомній праці: Костянтин та Мефодій, їх життя та діяльність, Варшава, 1927-1928.

сті збігається з вимовою українською. Грецька мова не мала багатьох звуків єврейської мови: š (ш), b-v (б-в), j (й), p-f (п-ф), h (г), — ch (х) і ін., а тому знаціоналізувала єврейську вимову; Вульгата пішла за текстом грецьким і зроби́ла те саме.

Розкажу тут докладніше, які саме звуки з євр. мови ми, українці, могли б ближче передати на свою мову, аніж греки. Таких звуків аж дев'ять.

1. Давньоєврейська мова (як і мова вавилонська, арабська й ін.) знає звука šin שׁ, що зовсім відповідає нашому ш. Греки й римляни ш цілком не знали, а тому передали євр. š через s, а цим зовсім і сильно змінили правдиву вимову оригіналу. Переклад старослов'янський пішов по-рабському за ними, хоч мав своє ш.

Ось приклади різної вимови: єврейської, грецької, латинської, старослов'янської й української; у цім самім порядку приклади подаються й далі. Šet, שֵׁט, Seth, Сиѣт, Шет. — Enoš, 'Eνώς, Enos, 'Енось, Енош. — Šem, שֵׁם, Sem, Си́мъ, Шем. — Jišmael, 'יִשְׁמָאֵל Ismael, 'Исмаи́ль, Ішмаел. — Kadeš, 'קָדֵשׁ, Cades, Каді́сь, Кадеш. — Jišbak, 'יֵשׁבַח Jesbos, 'Исво́къ, Ішбак. — Ašer, 'אֲשֶׁר, Aser, 'Асі́ръ, Ашер. — Šim'on, שִׁמְעוֹן, Simeon, Си́монъ, Шимон (Шим'он). — Так само мають ш ще: Jerušalajim (Єрусали́м), Eliševa (Єлисавета), Menaššeh (Манасія), Mošeh (Мойсей), Šaul (Саул), Šimeuel (Самуїл), Gošep (Гошен) і сила т. п.

Христос по-єврейському звався Jehošua, Єгошу́я, що в живій арамейській мові змінилося на Jošua чи Ješua — Йошу́я, Єшу́я. Греки взяли цю народню форму, а що не мали в своїй мові ані j, ані š, то переробили це ім'я на 'Ιησοῦς, а мова старослов'янська пішла за грецькою й дала Исѣсь. Христос не міг би легко пізнати Свого ймення в цій занадто переробленій грецькій формі!

Додам іще, що коли складалася перша слов'янська азбука, то форму для нашого ш взяли власне з азбуки давньоєврейської.

2. Другий давньоєврейський звук, якого докладно не могли передати ані греки, ані римляни, був звук cade צ, відповідний

нашому ц (форма певне з єврейського). Правда, найдавніша вимова єврейського צ для чужого вуха трохи нагадувала вимову s, але в євр. мові були звуки cade (c) і samech (s), яких вона ніколи не плутала. Греки й римляни передали євр. צ через s, а це зовсім не віддає єврейської вимови, але наше ц зовсім добре передав її. Ось приклади: Mišga'it, 'מִשְׁגָּאִית, Mesrain, 'מֵסְרַיִן, Місраї́м (Єгипет). — Mel'ki-Cedek, 'מֶלֶךְ-צֶדֶק, Melchisedek, 'Мелхисе́дікъ, Мелкі-Цедек. — Jišchak, 'יִשְׁחָק, Isaac, 'Иса́къ, Іцхак. — Pereg, 'פֶּרֶץ, Phares, Ф́арієсь, Перец. — Так само: Sijjon — Сіон, Siproah — Ціппора і т. ін.

3. Єврейська мова з найдавнішого часу розрізняла звуки צ б та צ в, хоч вони були тут і близькі. Грецька мова знала для цих двох звуків тільки один, а саме β, що вимовою наближався ближче до нашого в, напр. лат. Flavios греки в I в. по Христі все пишуть Φλάβιος. Римляни кожне грецьке β передавали через b, а старослов'яни — через в, в. Ось так і настала в нас повна плутанина єврейських б та в, тоді як наша мова може це досконало передати. Напр.: Jišbak, 'יֵשׁבַח, lesbos, 'Исво́къ, Ішбак. — Bin'jamin, 'בִּנְיָמִין, Benjamin, Б́ніамі́нъ, Бін'ямін. — Betuel, 'בֵּת-אוּרִל, Bathuel, Б́ѣтѣи́ль, Бетуел. — Bet-Lahem (дім хліба), 'בֵּת-לֶחֶם, Bethlehem, Б́ѣтлѣ́емъ, Бетлагем.

Єврейське в צ греки передавали так само через β, що тут було доброю віддачею, бо греки тоді своє β вимовляли вже близько до нашого в. Але зовсім зле зробили римляни, що таке β передали через b, б. Ось приклади: Havel, 'הָבֵל, Авель, Я́кель, Гавел. — Ever, 'עֵבֶר, Heber, Ё́веръ, Евер. — Av'raham, 'אַבְרָהָם, Abraham, Ав́раамъ, Аврагам. — Avimelech, 'אַבִּימֶלֶךְ, Abimelech, Ав́імі́лехъ, Авимелех. — Jaakov, 'יַעֲקֹב, Jacob, Я́квкъ, Яков-Яків. — Reuven, 'רְאוּבֵן, Ruben, Р́уві́мъ, Рувен-Рувен.

4. Давні євреї добре розрізняли צ л від צ ф і ніколи не плутали їх. Звичайно на початку складу по короткій євреї знають л, а по довгій ф. Греки й римляни не могли добре передати

цього звука й завжди його плутали, віддаючи його все через φ та ρ . Правда, грецьке φ було тоді близьке до π . Ось приклади.

а. Єврейське ρ : ρ išon, ρ hisań, ρ hison, Фисіонъ, Пішон. — ρ ichol, ρ ichol, ρ hicol, Фіхоль, Піхол. — ρ eges, ρ ares, ρ hages, Фарець, Перец. — ρ in'chas, ρ hives, ρ hinees, Фінієць, Пінхас.

б. Єврейське φ : Jafet, φ afeth, φ apheth, φ afieť, Яфет. — Josef, φ oseph, φ oseph, φ isif'ť, Йосип.

5. Звук jod j відомий в єврейській мові як приголосний із найдавніших часів, бо входить до числа 22 букв єврейської азбуки. Цього звука грецька мова зовсім не знає, а тому скрізь передала його неправильно через голосну i . Навпаки, українська мова знає цього звука дуже добре, що засвідчене найдавнішими пам'ятками. На жаль тільки, старослов'янські перекладачі по-рабському пішли за грецькою вимовою, й так само викинули таке в нас звичайне $й$; так повстали в нас такі неприродні форми, як: Іоан, Іаков, Іосиф і т. п. Латинська мова добре знає j перед голосними з найдавнішого часу.

Ось приклади: Jarden, ρ ordán, ρ ordan, ρ ordán'ť, Йордан. — Jered, ρ ared, ρ ared, ρ ared'ť, Яред. — Jafet, φ afeth, φ afet, φ afieť, Яфет. — Jaakov, ρ achóv, ρ acob, ρ akov'ť, Яків. — Jehudah, ρ oudá, ρ uda, ρ ída, Єгуда-Юда. — Josef, φ oseph, φ oseph, φ isif'ť, Йосеф-Йосип. — Jona, ρ óna, ρ ona, ρ óna, Йона. — Ijjon, ρ ov, ρ ov, ρ ov'ť, Ійов-Іов.

Єврейська мова добре й часто знає склад ji , що з усіх слов'янських мов найдокладніше вміє віддати українська мова своїм i (= ii , ji). Цього ji не знає ані мова грецька, ані латинська, а тому опускають тут j і пишуть саме i . Напр.: Jissaschar, ρ issachar, ρ issachar, ρ issachar'ť, Іссахар. — Jiš'mael, ρ isimael, ρ isimael, ρ isimael'ť, Ісмаїл. — Jic'chak, ρ isachak, ρ isachak, ρ isachak'ť, Ішак-Ісак. — Jiš'bak, ρ isibak, ρ isibak, ρ isibak'ť, Ішбак. — Jitro, ρ itro, ρ itro, ρ itro'ť, Ітро.

Через те, що грецька мова не має звука j , вона мусіла сильно змінити початок імени Христа: ρ ehosua-Jesua, бо

не могла ніяк віддати початкового ρ e-, чому зовсім огречила його на li -, дебо: ρ hous. З наукового погляду, йдучи за мовою давньоєврейською, нема жодних підстав писати на початку Христового імени два i : li - чи lu -, — це разяче непорозуміння! Навпаки, латинська мова початок Христового ймення віддала зовсім добре своїм Jesus. Наукова українська форма була б: ρ esus або ρ esus, але в жодному разі не штучне ρ esus! Традиція закріпила в нас форму ρ esus.

Українська мова може дуже легко передати закінчення єврейської двоїни (dualis) - jim через своє - im та множини - im через - im . Напр. Міс'rajim (dualis, Єгипет горішній і долішній разом) — Місраїм, Refaim — Рефаїм. А греки й римляни передають неправильно: ρ esraim, ρ esraim, ρ esraim'ť. Пор. ще євр. Jis'rael — Ізраїл, Ізраїль.

б. Єврейського звука ρ et ρ х грецька й латинська мова звичайно не передають, тоді як українська мова може легко передати його своїм $х$. Напр.: Chavvah, ρ ava, ρ eva, ρ va, Хавва (Єва). — Cochar, ρ achar, ρ achar, ρ achar'ť, Цохар. — Noach, ρ oe, ρ oe, ρ oe, Ноах-Ной. На початку слова цей ρ et зазначається часом густим придином.

7. Великий клопіт мала грецька мова з єврейським звуком he ρ г. Такого звука грецька мова не має, а тому на початку слова зазначала його густим придином, а в середині — опускала. Навпаки, цього звука добре знає наша мова й може легко передати його через $г$. Напр.: Havel, ρ abel, ρ abel, ρ abel'ť, Гавел-Авель. — Jehudit, ρ udit, ρ udit, ρ udit'ť, Ісдіт. — Jehudah, ρ uda, ρ uda, ρ uda'ť, Ісда, Єгуда-Юда. — Aharon, ρ aron, ρ aron, ρ aron'ť, Агарон. — Avihu, ρ ihu, ρ ihu, ρ ihu'ť, Авіу.

Кінцеве ρ he в єврейській мові заміло з найдавнішого часу, а тому правильно його не віддають ані греки, ані римляни, пор. єврейські ймення: Chavvah, Mil'kah, Amarah, Riv'kah, Leah, Zil'pah і т. ін.

8. Єврейська мова послідовно розрізняє ρ he від ρ gimel, $г$ — $г$, що передають усі мови не однаково (бо не мають доброго he), а що українська мова сво-

їми г — г може досконало віддати. Напр.: Na gar, ἄγαρ, Agar, Ягаръ, Гагар.

9. Єврейське ך̣ заїп греки передають недокладно через ζ, але українське з передає його краще. Напр.: Eli-Ezer, Ἐλιέζερ, Eliezer, Елі-Езер. — Zim'ran, Ζερβράν, Zamran, Зомкранъ, Зімран. — Zir'rah, Ζέλφα, Zelfa, Зілла, Зілла,

Як бачимо з вищеподаного матеріалу, можна нарахувати аж дев'ять випадків, коли грецька мова не змогла достотно віддати давньоєврейських звуків, бо їх не мала, але коли українська мова найдокладніш передає їх. Взагалі треба

ствердити вже хоча б через вищеподане, що давньоєврейська мова своїм звуковим складом ближча до мови слов'янської, особливо української, ані ж до мови грецької. Через це перші перекладачі Біблії зробили нам велику кривду, що пішли в перекладі власних імен виключно за системою грецькою, а не за системою оригіналу, бо були б створили особливу нову систему — слов'янську, що віддавала б єврейські звуки найвірніше.

(Кінець буде).

Іван Огієнко.

Для спочинку.

Англія в уяві москвинів XVII-го віку.

Сучасна людина любить похвалитися своєю культурою й показати її вищість над культурою сусіда. А в дійсності — справа зовсім не така. Культура цілої сучасної Європи таки ще дуже неглибока й зовсім не стара. У всякому разі сучасна культура, особливо ж матеріальна, зростає сильніше, аніж людство може її засвоїти. А вже про культуру мас у нас дбають і зовсім не багато, чому ці маси живуть собі своїм власним культурним життям.

Випадком попалася мені до рук прецікава рукописна книжка десь самого початку XVII-го віку. Це „Книга глаголемая Алфавитъ“, по-нашому: енциклопедичний словник. Словник писаний московським письмом XVI — поч. XVII в. Такі Алфавіти були надзвичайно популярні на слов'янському Сході XV-XVII віку; словники ці так охоче читалися, що зовсім позачитувалися, й до нашого часу дійшло їх тільки декілька примірників. Один із них — тепер у мене.

Цей Алфавіт кидає дуже яскраве світло на той народ, де він повстав — на москви-

нів. Московську культуру XV-XVII-го віків бачимо тут немов би в дзеркалі.

В Словнику дуже багато найрізніших географічних відомостей про різні краї. Тут подам, що москвини читали в своїй енциклопедії поч. XVII-віку на ст. 80 про... Англію, могутню володарку світа. Перечитайте, — відомості прецікаві:

„Вританія (Британія) — есть остров, в длину 1000 верств, а в ширину 300 верств. А живут в нем два рода велики. Первый родъ — калидони, второй родъ — меане. Пребывают си на горахъ дивных, и в поляхъ пустыхъ. Градовъ и жилищъ не имѣють, но переходять от мѣста на мѣсто, назии и необувени. Земли не пашутъ, но питаються паствиною воловъ и овощіемъ. А царя над собою не имѣють“...

Оце такі відомості про Англію ходили ще в XVII віці по цілій Московії... А ми ще кажемо, що наша культура — стара!

Звичайно, не кращі були й відомості Європи про те, що по Москві ходять... медведі!

Іван. Огієнко.

Молитва.

Єдність в серцях,
Міць у рядах,
Мати-Природо, пошли!
Волю незломну,
Розуму повно
Щедру рукою сипни!

Душу надхненну,
Відвагу огненну
Нашим борцям приверни!
Й розп'яту Україну
У рай із руїни
Чаром Своім оберни!

Варшава.

Іван Шевченко.

30-ліття наукової праці проф. Івана Огієнка.

На „Науковий Збірник в 30 річницю наукової праці проф. д-ра І. Огієнка“, 1937 р. „Slovanský Přehled“ ч. 4 за 1938 р. умістив таку рецензію пера д-ра А. Ф(рінти):

„Відомий український учений Ів. Огієнко, що про його новіші праці на цьому місці частіше реферовано, почав свою розлогу літературну діяльність в добу першої російської революції, а його колеги й учні присвятили 30 роковинам його діяльності відповідного збірника. Життю й творчості ювілята присвятили вступні статті Г. Которович, Є. Грицак та Ів. Коровицький. З тих статей з подивом і співчуттям довідуємось про небуденну кар'єру д-ра Огієнка. Родився він р. 1882-го в Брусилові, габілітувався в російському університеті Володимира Великого в Києві, де по революції 1917 р. працював для відбудови першого українського університету, а р. 1918 заложив другий у Кам'янці-Подільському, де став ректором. За влади Української Республіки став потім першим міністром Освіти, але вже р. 1920-го опинився на еміграції. Жив у Тарнові та Львові, нарешті оселився в Варшаві, де стратив свою катедру старослов'янської мови на православному факультеті, і присвятився видаванню фахових

місячників „Рідна Мова“ та „Наша Культура“ (минулого року перестала виходити). Бібліографічний спис його наукових і популярних праць показує за рр. 1905-37 рівно 441 число, при чому майже найбільші його праці про кирилицю й глаголицю палеографію не можуть з матеріальних причин достатись до друку, не рахуючи п'яти невидрукованих праць, залишених під час горожанської боротьби в Кам'янці-Подільському.

Своїми мовознавчими працями багатому прислужився Огієнко й у ланці церковно-релігійній, бо крім перекладів книг богослужбових спорядив і переклад Нового Заповіту на рідну мову.

Більшість Збірника заповнили 16 приятелів і прихильників Огієнка фаховими працями, а дві з них стосуються нашої Підкарпатської Русі — це праці Ол. Мицюка та Ів. Панькевича.

На одному з фотографічних знімків бачимо пильного працівника біля письменного столу під картиною нашого Добровського, що нас іще більш зближує з симпатичним українським славістом“.

З чеської мови переклала С. Барабаш.

Життя слів.

Сад вдавнину визначало взагалі рослину, дерево, напр.: Рци, под кым садом видѣл я еси, съ же рече: под трънѣм (скажи, під яким деревом бачив їх, той відповідає: під терном), Пророки Упирия Лихого 1047 р., в відпису XV в. Але вже вдавнину „сад“ мало й наше значення — багато дерев. Треба тільки сказати, що „сад“, як і тепер в Галичині, не було дуже поширеним словом. Див. горбд.

Сваволя, свавільний, сваволити, свавілець повстали з свояволя, своєвільний, своєволити. В старих наших пам'ятках знаходимо тільки правильне *сво-*, ніколи *сва-*. В Крехівському Апостолі 1560-х років маємо: Своволному звичаю 69, Своволни 200, Ся не свовольне вдавал

в той урад 235, Своволне собѣ привлащуют урад его 103. Київська Учительна Євангелія 1637 р.: Своволне 27, Перестанмо своволити 84. В XVII в. форми „сваяволя, своеволя, своевольний“ часті. Полтавські судові акти 1665 р.: Наказалисмо декретом нашим, аби свояволя повъщунула 54, Кожен своеволецъ 116, своволне 20. Словник П. Беринди 1653 р.: своволнаа 8, або: роспуста — свояволя. Цих старих форм: свояволя, своєвільний уже зовсім не знає наша мова, — скрізь запанували польські форми: сваволя, свавільний, сваволити (хоч у XVI в. і в мові польській панували форми *swowola, swowolny*). Пор. у Рильського „Гомін“ 1929 р.: Грізний пан хотів скарать іще свавільця 35; Тичина,

„Золотий Гомін“ 1922 р.: З буйним вітром свавольним 20. Пор. пас.

Світ-світло, звідси **світчити** (проливати світло на справу), **досвітчити**, **досвітчений**, **світлок** і т. п. Вдавнину писали ці слова етимологічно. Так, у Литовській Метриці XV-XVI в. все маємо: **свѣток**, **свѣтчити** (див. т. 191 в ст. 593 з 1497 р., т. 195 ст. 67. 560 і ін. з 1514-1516 р.), **свѣтки** мает 1506 р. т. 194 ст. 2. Житомирська Євангелія 1571 р., Марк 45: Не світѣчи, Матв. 111: свѣтчат. Онуфрійський львівський рукопис 1575 р.: **досвѣтчити** 90. В Крехівському Апостолі 1560-х років повно таких форм: **Свѣток** ми єсть Бог 236, **Свѣток** вѣрный 593, **Вчини** перед многими свѣтками 518, **Перед Богом** свѣтчу 405, **Свѣтчено**, **иж жив єсть** 560 і сила т. п. Пізніше в нашій письменстві запанувала жива форма **свідчити**, **досвідчений**, а від них і — **свідок**. Пор. дух — надхнений.

Сволоч, галицьке **зволоч**, як пояснює Словник П. Беринди 1629 р., — це шкіра з гада, зо змії чи з вужа, яку той скидає що-року. Походить від давніх „свълъщи“, „свълочи“ — скинути. Пор. Колос 39: „Совлекшеса ветхаго челоука“. **Зволоч** вужова — непотріб.

Середа див. тиждень.

Серпень див. календар.

Синкретизм, — грецьке слово: „мішанина“. Назва повстала від назви остро-

ва Крит, — *Κρήτη*. Міста цього острова безперестанно воювали одне проти одного, але в разі нападу неприятеля — негайно поєднувалися в одну силу, творячи непереможну „мішанину“, синкретизм (Плутарх, Мор. 490 б, див. St. Witkowski: Składnia grecka, 1936, ст. 230).

Сіножать дуже давнє слово, відоме з пам'яток ще зо Смоленської грамоти 1150 р.: **Даль** землю съ сѣножатми и на Сверковихъ лукахъ сѣножати. Словник Міклошича подає ще слово „сѣножатва“. Пізніше повстало „сінокос“. Було ще церковне слово „сѣносѣчище“ або „сѣносѣчь“ — луг (сінокос), у нас невідоме. Повстання слова „сіножать“ не зовсім ясне, але, здається, серп старший за косу (по пам'ятках „серп“ широко відомий уже в XI в., також і „жати“; натомість „коса“ й „косити“ відомі тільки з XIV в.). Можливо, що спочатку якийсь час і на „косити“ говорили „жати“ (пор. „стріляти“ — пускати стрілу й „стріляти“ з рушниці). Тепер „сіножать“ тільки луг, а „сінокос“ — і луг і пара косовиці. Пор. О. Курило: Матеріяли до української діалектології, Київ, 1928 р. ст. 21: „Сіно не жнецця, а косиця, то не „сіножать“, а „сінокос“ і „сіножать“ то якось дурни люди вигадали таке слово“.

Іван Огієнко.

Рідномовні замітки.

Чепурня. Українські студенти ві Львові часто замінювали чуже слово „фризієрня“ на наше „чепурня“. Думаю, що це назва влучна. Вона особливо відповідала б тим теперішнім модерним робітям (фризієрням), де не тільки стрижуть і голять волосся, але й виконують т. зв. манікюри, ондуляції тощо. с. Скоморохи, о. Ол. Герета.

Єва. Що визначає це слово й яка його первісна форма, показує нам Книга Буття 3. 20: „І клинув (назвав) чоловік ім'я своєї жінки: Хавва, бо вона була мати всього живого“. Давньоєврейська форма *Chavva*. В д. євр. мові, як і взагалі в усіх мовах семітських, часто чергуються *V* та *J*, а тому форма *Chavva* — це *Chajja*, а ця остання визначає „живуча“, чому Біблія й подала походження цієї назви. Єврейська форма *Chavva*, гр. *Εβα*, лат. *Neva*. І. Огієнко.

Місцеві закарпатські слова. Бивати (мешкати), звідати (питати), місто (місце), нявко (батько), на воду, на дроба (по воду, по дрова), позирати (дивитися), уробити (виробити), ухидити

(виходити). Чернеча Гора б. Мукачева. о. Антін Станканинець, ЧСВВ.

Новий твір про Лемківщину. Проф. Іван Филіпчак, автор багатьох повістей про Лемківщину, тепер викінчує нову повість із лемківського життя половини XVII-го віку, а саме — про лемківських опришків того часу.

Творимо українську культуру всіма силами нації, стаття проф. Ів. Огієнка (див. „Наша Культура“ 1935 р. кн. 6 ст. 337-344), передрукована в „Українськiм Хлїборобі“ чч. 33-35 за серпень 1937 р., в Бразилії в Куритибі.

Рідномовний гімн. Буковинський композитор Іполіт Омельський, що переклав на ноти українську Службу Божу, написав музику на рідномовного гімна „Наша твердиня“, слова Сп. Черкасенка. На жаль тільки, нема кому видати цього гімна.

Українського літературного наголосу тепер можна легко навчатися з Євангелії в перекладі проф. Ів. Огієнка, — в цiм перекладі на кожному слові поставлено літературного наголоса, а

це дає змогу легко його вивчати. Євангелія ви-
йшла доброго друку, на гарному папері, 294 ст.
Ціна 60 гр., за пересилку 25 гр. Євангелію ви-

писувати: Варшава, Aleje Jerozolimskie 15, Bru-
tyjskie Biblijne Towarzystwo. Належність можна
слати бланкетом РКО ч. 20777. Або — від нас.

Відповідь на запити наших Читачів.

Бджола. Не відмовте вяснити форми: пчола, бжола, бджола. Пасічники в Галичині майже всі вживають форми: пчола. 27.V, Львів, „Сільський Господар“. — Найстарша старослов'янська форма цього слова: Бъчѣла чи бьчѣла. Напр. у Київській Євангелії Остромира 1056-го року читаємо: От бьчѣлъ сътъ. Або збірник 1073 р. царя Святослава: Бьчѣла любодѣльна. Десь у XIV ст. починає ширитися в старій літературі форма пчѣла, поруч форми старої бчѣла. Асиміляція трудного до вимови початкового сполучення бч (по зануку б) давала різні форми, але все такі, що в нас назавжди повоставалося прадавнє початкове б. Так, у запису 1686 р. читаємо: Бжол записую. В східній Україні віддавна панує жива народня форма *бджола*. Так, Словник живої української мови Б. Грінченка подає: бджілка, бджілонька, бджілочка, бджола, бджоленята, бджоляний, бджоляний, бджолове, бджоляник, бджолянкувати, бджолята. Через те, що живі українські говори знають це слово в різних вимовах (пчола, бжола, бчѣла, бджола), Академія Наук постановила закріпити за літературною мовою тільки одну форму: *бджола*, бо власне ця форма з давнього часу найбільше поширена. — Початкове б у цім слові походить іще від прамови, а п — молодше. Саме слово звукопідроблене, чи не я: бечати-бичати-бучати. — Пам'ятаймо, що *бдж* у нас вимовляється легенько, м'якко, а не так, як пишеться.

Годую бджоли. Просимо вяснити, як правильніше писати: Годую бджоли, чи: Годую бджілі? 27.V. 1938. Львів, „Сільський Господар“. — Коли за йменникове пояснення править знахідний відмінок множини живої істоти, то звичайно вживаємо його в стародавній формі, що однакова з формою назовною. Це дуже стара наша форма, звичайна в старослов'янській мові. Напр.: Спаси, Господи, люди (а не: людей) Твої. Шевченко кохався в цій формі; так, у „Кобзарі“ знаходимо: Післяв Ти ангели (а не: ангелів) Свої, Старий воли (а не: волів) випрягає, Пасли коні (а не: коней), Я пас ягята (а не: ягнят) за селом і т. ін. З бігом часу шириться в нас і молодша форма: Пас ягнят, Годую бджілі і т. ін., але в живій мові панує найбільше перша, стародавня форма. Форма: „Годую бджілі“ панує в мові російській, а тому тепер в Україні її насаджують силою замість своєї стародавньої: Годую бджоли. Див. моє „Рідне Слово“ ч. II ст. 92 § 160.

Завжди — завше. Чи можна вживати „завше“ (ніби полонізм)? М. Квасниця. В літературній мові панує в нас *завжди*, або *завсѣди*. Так, *завше* — це полонізм, але давній й сильно заціплений до нашої мови. Напр. форми *завше* нерідко вживає М. Рильський. Часто форму *дю* знає й мова народня, Напр. у Піснях Чубинського: У мене чари *завше* готові: білес личко, чорвії брови V. 75. Див. про це „Рідна Мова“ 1933 р. ч. 5 ст. 184.

Дописи Прихильників рідної мови.

Євангелія. Велику радість зробила нам Євангелія в Вашому перекладі. Справді, багато доброго Ви зробили за своє паліне життя, а прекрасні переклади св. Книг, а в першу чергу св. Євангелії буде такою Вашою заслугою, яка не постаріється й у часах прийдешніх. Велике спасібі! 24.IV. 1938. Мельнік. В. Королів-Старий.

Євангелію в Вашому перекладі одержав. Сильно нею втішився, бо в ній все гарне й милозвучне. 4.III. 1938. Рим. М. М. Гурко-Палій.

Тернистий шлях „Рідної Мови“! Самі знаєте, скільки праці й здоров'я коштувало Вам запровадження соборного правопису, і як приходилося на всі боки доказувати потребу однієї

літературної мови! Які-то верескливі „авторитети“ опонували Вам, вживаючи до боротьби з Вами усіх засобів „західноєвропейської культури“... Але Ви вложили велику працю над духово-мовним об'єднанням нашого народу, і за цю велику заслугу все будуче покоління склонить перед Вами свої голови!.. 18.IV. 1938. Крукеничі. Володимир Коблик.

Привіт. Пересилаю Вам, Пане Професоре, мої найсердечніші привіти й признання за цінну для українського народу працю та бажаю Вам всього особистого добра в глибини мого серця. 4.III. 1938. Рим. М. М. Гурко-Палій.

ЗМІСТ 7-8-го (67-68) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: 1. *Огієнко:* Історія слова „пип“. 2. *Коблик:* Слово „пип“ у Галичині. 3. *Проф. В. Барагура:* Психологічні основи успіху літературного твору. 4. *Огієнко:* Складня української мови: 1. Словосполучення, згода й словолад. 2. *Проф. Яр. Гордінський:* Повість у Радянській Україні. 3. *Огієнко:* Адам. Мовно-теологічний нарис. 4. *Л. Українка:* Що дасть нам силу, поема. 5. *А. А. Станканинець:* Мадяризми на Закарпатті. 6. *Огієнко:* Вимова біблійних імен. 7. *Огієнко:* Для спочинку. 8. *Шевченко:* Молитва, поезія. 9. *А. Ф.:* 30-ліття наук. праці проф. І. Огієнка. Життя слів. 10. *О. Герета, А. А. Станканинець:* Рідномовні замітки. Відповіді на запити наших читачів. Дописи Прихильників рідної мови. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV і V по 6.00 зл., опрацьований II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник опрацьований. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110.
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1-60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI.

ЖОВКВА, ВЕРЕСЕНЬ 1938 РОКУ

ЧИСЛО 9 (69).

Непорозуміння в перекладах Святого Письма.

„І пізнаєте правду, а правда вас визна-
волить“, Ів. 8. 32.

I.

„Перекладач — зрадник“ (traduttore — traditore), говорить італійська приповідка, і ця приповідка стосується до всіх без винятку перекладачів, навіть перекладачів Святого Письма. Нема такої людини, щоб при перекладі не наробила тих чи тих недокладностей, звичайно — несвідомих. Кожен перекладач — людина, а його праця — людська, а людині природне помилятися...

Давні правдиві євреї навчали, що невільно перекладати Святого Письма, бо при кожному перекладі псується думка оригіналу. Через це не дозволяли робити перекладів ні на які мови. Але давньоєврейська мова рано стала незрозуміла для самої єврейської маси, а вона таки хотіла знати зміст Святих Книг, тому по синагогах робили переклад звичайно усний (таргум), напочатку не дозволяючи його записувати. Євреї рано розійшлися були по цілій грецькій державі, забули свою святу мову, перейшли на мову грецьку й десь у першій половині III в. до Христа почали перекладати Св. Письмо на грецьку мову для потреб Олександрійської громади. З багатьох причин переклад не був найкращий, і палестинські євреї довго кривим оком дивилися на нього. А євреї пра-

вовірно вважали той день, коли повстав грецький переклад Св. Письма, за день нещастя для євреїв, і прирівняли його до дня, коли був вилитий золотий ідол...

У цій своїй статті я хочу спинитися на деяких недокладностях перекладів, але тільки таких, що мають більше, загальне й принципове значення, а головне таких, що зраджують навмисне бажання перекласти так, а не так. Як відомо, кожна церква має власні переклади, що мають деякі свої особливості, правда — незначні. Найбільше наукові переклади — переклади, що не залежать від конфесійних впливів.

Отож, хоч поговорити про деякі місця в перекладах, головне ж ті, що насовують думку, що перекладачі під різними впливами якось й з різних причин хотіли відійти від оригіналу Св. Письма. За оригінал уважаю: давньоєврейський для Старого Заповіту, а грецький — тільки для Нового.

II.

Що таке людина в своєму первотворі? Як на неї дивився Господь, творячи її в первопочині? На це дає нам деяку відповідь Книга Буття (Berešit, цитати скрізь подаю з тексту давньоєврейського):

„І сказав Бог: „Учинімо Людину за образом Нашим, щоб¹ як Наша подоба була, й хай панують над морською рибою, і над птаством повітряним, і над скотиною, й над усією землею, і над усім повзючим, що повзе на землі“. І Бог на Свій образ Людину створив, на Свій образ Ї Він створив“. 1. 26-27.

„І вформував Господь Бог порох з землі на Чоловіка. І віддих життя вдихнув в ніздрі його, — і став Чоловік живою душею“ 2. 7.

„І сказав змії до жінки: „Умерти — не вмере! Бо відає Бог, що в тім дні, коли будете ви з нього (дерева знання добра й зла) їсти, ваші очі відкриються, і станете ви, немов Бог, і знатимете добро й зло“. 3. 4-5.

„І сказав Господь Бог: „Ото став Чоловік, немов один з Нас, щоб знати добро й зло“ 3. 22.

„Хто виллє кров людську в людині, то вилєтта буде його кров, бо її учинив Він за образом Божим“ 9. 6.

„І промовив Господь: „Не буде Мій Дух пробувати в людині навіки, бо блудять вони. Вона тіло, і дні її будуть сто й двадцять літ“ 6. 3.

Може сюди можна віднести й 4. 1: Коли народився Хавві (Єві) перший син Каїн, то вона промовила: „Kaniti iš et-Jehovah: набула чоловіка Господа“. Місце дуже неясне, всі перекладачі передають його по-своєму. Септуагінта це переклала: *Ἐκτίσθη δὲ ἀνδρῶπον διὰ τοῦ θεοῦ*, але в д. евр. цього *διὰ* нема.

Приймаючи на увагу все це, стає нам зовсім зрозуміле оце місце про людину в давньоєврейським Псалтиру 8. 46:

Коли бачу я небо Твоє — діло пальців Твоїх, місяця й зорі, що Ти встановив, то що є людина, що Ти пам'ятаєш про неї, й син людський, що про нього Ти згадуєш?

А однак учинив Ти його мало меншим від
[Бога,
і честю й величністю Ти коронуєш його!

Як бачимо, Псалтир зве людину — „мало меншою від Бога“, і це цілком відповідає тому, що про людину навчає Книга Буття.

Але це місце в Псалтирі здавна здавалося неясним, а тому грецький перекладач... зовсім переробив його, замінивши єврейське „*me Elohim*“ — „від Бога“ на „від анголів“, що й передали грецьким: *παρ' ἀγγέλους*. За грецьким текстом пішла Вульгата: „*Minuisti eum paulo minus ab angelis*“, те саме зробив і наш старослов'янський переклад: *оумлілѣ еси егѡ малымъ чымъ ѿ ангелъ*. Як бачимо, всі переклади зменшують значення людини, але заміною „від Бога“ на „від анголів“ зрозуміння тексту тільки затемнилось.

Наукові переклади сьогодні йдуть за давньоєврейським текстом, бо це ж оригінал, та й читання його ясніше, цебто перекладають „від Бога“. Напр. переклад д-ра Богословія L. Segond, Париж 1910 і 1922 рр. дає: *Tu l'as fait de peu inférieur à Dieu*. Виправлений переклад М. Лютера 1929 р.: *Du hast ihn wenig niedriger gemacht denn Gott*. Переклад проф. кс. Яна Шеруди 1937 р.: *A jednak mało co mniejszym uczyniłeś go od bóstwa*. І т. д., — наукові видання звичайно перекладають отак, ненаукові йдуть за текстом грецьким і дають „від анголів“.

Але є й такі наукові видання, що текст оригіналу подають у примітці. Напр. так робить Ks. dr. I. Kruszyński: *Księga Psalmów*, 1936 р., ст. 55: „*Mało mniejszym od aniołów, dosłownie: mało mniejszym od Boga*“. Так само робить Ks. dr. E. Górski: *Księga Psalmów*, 1930 р. ст. 10: *W teks. hebr. „nieco mniejszym od Boga*“.

Зовсім інакше робить „Псалтир“ видання Українського Варшавського Наукового Інституту 1936 р. Хоч перекладачі в передмові й заявили, що „до окремих, не зовсім ясних у грецькому перекладі виразів додано в примітках переклад з єврейської мови“, однак вони на ст. 8 подали тільки: „Мало чим від анголів умалив Ти його“, а про те, що єврейський текст подає інше читання, не подали. Не подали, бо користалися не єврейським оригіналом, а тільки його російським перекладом, а він дуже часто — з різних причин — не дає дослівного перекладу.

¹ Курсивом подаю те, чого в оригіналі нема.

III.

Такий самий ще й ось цей приклад. В Книзі Виходу (*Šemot*) в 4. 16 єврейський оригінал дає таке: Бог посилав Мойсея до фараона, щоб той відпустив Ізраїльський народ. Мойсей відмовляється тим, що він „тяжковустий та тяжкоязикий“, але Бог каже, що за нього буде промовляти Агарон. „І ти будеш говорити до нього (до Агарона), і вкладеш слова ці в уста його, а Я буду з устами твоїми й з устами його, й буду навчати вас, що маєте зробити. І він буде говорити тобі до народу. І станеться, — він буде тобі устами, а ти будеш йому Богом“. По-єврейському ясно: *Ve atta tih'jeh-llo lelohim*. Подібні вирази з *le* звичайно передаємо через орудний, отже тут — Богом. Пор. Вихід 6. 7: І візьму вас собі народом (*le am*); Пс. 106. 36: А ті сіткою (*le mokeš*) стали для них; Буття 12. 2: І народом (*le goj*) великим тебе я вчиню.

Але ані грецький текст, ані латинська Вульгата не передали цього ясно, а попилнували сказати так, щоб оминати ясність оригіналу: *οὐ δὲ ἀπὸ τοῦ ἔσθῃ τα πρὸς τὸν θεόν*, = ты же бѣдѣши емѣ къ тѣхъ, ѣже къ богу = *tu autem eris ei in his quae ad Deum pertinent*, = ks. *Wujek: A ty będziesz dla niego tŁomaczem tego, co Boże jest*, = о. Яр. Левицький (Св. Письмо старого заповіту, 1933 р. ст. 184): А ти будеш йому (служити) в тому, що відноситься до Бога. Російська Біблія: А ты будешь ему вмѣсто Бога. Переклад Д-ра Mieses'a: *A ty jemu będziesz niby Bóg. I т. д.*

Непорозуміння вийшло може з незрозуміння тут єврейської форми *lelohim*.

IV.

А ось інший приклад, — дуже велика помилка перекладача вже головно старослов'янського. Псалтир розпочинається загальнознаним реченням:

Блаженний той муж,
що за радою несправедливих не ходить.

Таке читання дає давньовірський текст: *ⲡⲱⲩⲁ* *ba acat*, це: радою, порадю (також: задумом, планом), чи: за радою. В єврейським тексті *ba* — це частка орудного відмінку, а тому *ba*

acat це: радою. На мій погляд, грецький перекладач добре це переклав через *ἐν βουλή*, при чому тут *ἐν* так само інструментальне, відповідне д. євр. *ba*, а тому грецьке *ἐν βουλή* — це: радою, порадю. Зрештою такими інструментальними *ἐν* переповнений цілий Новий Заповіт.

Але старослов'янський перекладач не зрозумів змісту цього віршу Псалтиря, не зрозумів і значення грецького *ἐν*, — він прийняв його за звичайний прийменник *в, на*, тоді як це інструментальна частка, чим передається в грецькій мові орудний відмінок, якого окремої форми вона не має. Так повстало знамените: „Блаженъ мужъ, иже не иде на совѣтъ нечестивыхъ“. Помилка в тому, що він д. євр. *ba acat*, гр. *ἐν βουλή* переклав на *совѣтъ*, а мав перекласти: *совѣтомъ*, або хоч би: *къ совѣтѣ*, як це зробила Вульгата: *in consilio*. Зрештою, таке саме місце в псалмі 72 (73). 24 та 106 (105). 43 цей же переклад переклав правильно: *совѣтомъ*, — це д. євр. *ba acat*.

Неправильний переклад: „Блажен муж, иже не иде на совет нечестивих“ надзвичайно поширився й став буденною приповідкою цілого слов'янства, а почасти й Європи. Нелогічність цього віршу сильно кидається в вічі, бо це ж занадто вже легкий спосіб стати „блаженным“, але російський св. Синод уперто не міняв цього місця, бо воно... відповідало політичним бажанням уряду („совет нечестивих“ — це „збори соціалістів“, як мене вчено в військовій школі). А за російськими виданнями Псалтиря йшли всі слов'яни, хоч ап. Павло часто наказує боротися з нечестивими, а не оминати їх (Пор. Еф. 5. 11, 1 Тим. 5. 20, Тит. 1. 9, 2. 15, Юди 1. 15 і т. ін.). Та й Старий Заповіт найвиразніше каже: „Докорити-докориш свого ближнього, — і не будеш нести гріху за нього (Левит 19. 17).

Отож, правильне читання 1. 1 Псалтиря буде таке:

Блаженний той муж,
що за радою несправедливих не ходить.

А це вже спосіб стати „блаженным“ трохи трудніший...

Сьогодні наукові переклади цілого сві-

ту дають власне такий переклад, як логічний і відповідний давньоєврейському оригіналові. Не спиняюся на цій справі докладніше, бо про це я друкую окрему статтю на іншому місці.

Ось через це не тільки ненауковий, але й дивний переклад Варшавського Наукового Інституту: „Блажен муж, що не ходив на раду безбожних!“ А вже переклад о. Я. Левицького („Книга Псалмів“ 1925 р.): „Щасливий чоловік, що не пішов на збір безбожних“ зовсім дивовижний, бож латинське *in consilio* — це хіба не „на збір“!

V.

А ось неправильний переклад, що підтримується й тепер по монархічних державах. Староєврейський оригінал від глибокої давнини дає таке читання псалма 20 вірша 10:

Jehovah hošiah
hammelech jaanenu ve jom kog'enu.

Цебто:

Господи, допоможи!
Хай нам Цар відповість у день нашого кликання!

Від глибокої давнини так читають це по всіх єврейських синагогах і тепер. Тим часом грецький перекладач з невідомих нам причин переклав це так: „Господи, спаси царя й почув нас у день нашого кликання“. Те саме дав і перекладач старослов'янський: „Господи, спаси царя, и услыши ны, въ онъ же аще день призовемъ тя“.

Різниця, як бачимо, дуже велика!

Як я розповідав в „Рідній Мові“ ч. 65, псалми збудовані за паралелізмом думки, цебто друге речення мусить повторювати перше, тільки іншими словами (синонімами). Єврейське читання дає повний синонімічний паралелізм (Господи — Цар, допоможи — відповість), тоді як у перекладі грецьким і тих, що йдуть за ним, цього паралелізму нема, а це — груба помилка проти будови давньоєврейського віршу.

Всі наукові переклади йдуть за цим давньоєврейським читанням. Напр. Англійський текст 1921 р. дає: *Save, Lord: let the king hear us when we call.* Або переклад словацький 1936 р.: *Zachraň, Hospodine! Král nech sa nám ozve v deň,*

ked' budeme volat'. Цікаво, що навіть нове російське видання Біблії 1931 р. дає: „Господи, спаси! Да услышитъ насъ Царь, когда мы взываемъ къ Нему“.

Переклади ненаукові, або ті, що їм залежить на збереженні грецького тексту, дають читання „Господи, спаси царя“. Так, переклад Варшавського Наукового Інституту подає: „Господи, спаси царя й вислухай нас у день, коли призовемо Тебе“, а про правдиве давньоєврейське читання навіть не згадано; не згадано, бо старий російський переклад цього не знає.

VI.

Часом мавмо такий переклад, що кидає на нього певну соціально чи класову тінь. Може це повстає з невідомости чи необережності перекладача, але не виключена тут і свідомість. Ось цікавий на це приклад. Грецький текст Листа ап. Павла до Євреїв 6. 6 дає: „Земля, що п'є дощ, який падає часто на неї, і родить рослини, добрі для тих, що їх і обробляють (*εὐθεταὶ ἐκείνοις δι' οὐδὲν καὶ γεωργεῖται*) — вона благословення від Бога приймає“. Це дуже важливе місце: „Земля родить рослини, добрі для тих, що їх і обробляють“. Церковно-слов'янський текст дає те саме: „...былія добрая онымъ, ими же и дѣлаема бываетъ“. Так само перекладають це всі, відомі мені переклади.

Але ось офіційний переклад російського св. Синоду зовсім міняє зміст: „Земля, пившая многократно сходящей на нее дождь и произрастающая злакъ, полезный тѣмъ, для которыхъ и воздѣлывается, получаетъ благословеніе отъ Бога“.

Різниця величезна: оригінал говорить, що земля родить для тих, хто її обробляє (так перекладають усі переклади), а перекладачеві св. Синоду це показалося соціально занадто революційним, і він дозволив собі переробити думку ап. Павла на іншу: Земля родить для тих, для кого її обробляють, а вже ця думка не була революційна в країні панщини!

Цікаво, що цей аж занадто суб'єктивний переклад повторюється й до сьо-

годні по всіх російських виданнях, навіть і в виданні Бритійського Біблійного Товариства 1931 р. Цей російський текст повторює, скільки знаю, тільки Біблія нова болгарська, що взагалі занадто близько йде за російським текстом.

VII.

Часом маємо в Святому Письмі взагалі тяжкозрозумілі місця, — їх нерідко перекладають суб'єктивно. Цікавий приклад на це подає той же російський текст св. Синоду.

Перший Лист св. Петра 2. 13 говорить: *Υποτάγητε οὐν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον. εἶπε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι.* Церковнослов'янський текст переклав це зовсім добре: „Повинитися убо всякому челоуѣчу созданию Господа ради: аще царю, яко преобладающу“. Я це перекладаю на нашу мову так: „Ото ж, коріться кожному людському твориву ради Господа, — чи то цареві, як найвищому...“

Текст неясний: чи це 1) коріться ради Господа, 2) чи це: твориву ради Господа, 3) чи це може навіть: твориву, коли воно для Господа. Але ясно, що влада зветься тут „людським творивом“ і мусить бути для Господа. Тим часом офіційний російський перекладач св. Синоду розрубав цю загадку дуже просто: „И такъ будьте покорны всякому челоуѣческому начальству, для Господа: царю ли, какъ верховной власти...“

Як бачимо, російський св. Синод тонку апостолову думку висловив аж занадто відкрито й грубо, чого в оригіналі нема! Дуже проречиста перетинка по слові „начальства“, — щоб хтось не подумав, що тут мова про „начальство“ ради Господа! Цей тенденційний переклад повторюється по всіх російських виданнях Біблії, навіть у нових виданнях Бритійського Біблійного Товариства. Повторює його й Біблія болгарська. В інших перекладах цього, звичайно, нема.

(Кінець буде).

Іван Огієнко.

Психологічні основи успіху літературного твору.

(Докінчення).

7. Читач та літературний твір.

Бачимо отже, що поетичний твір сповняє подвійну роль: з одного боку це ідеальне заспокоєння в країні мрій, незаспокоєних у реальному житті інстинктових бажань артиста, з другого — це готові мрії наяві, що дають безлічі читачів можливість заспокоїти свої інстинктові бажання, які не в силі цього зроби́ти у власній уяві.

Але літерат. твір може це зробити з деякими застереженнями. Перше: тема його мусить відповідати темі мрій наяві читача, бо вплив літер. твору залежить від того, наскільки він уміє викликати в уяві читача свого роду мрії наяві, що подібні до тих, які снує сам читач. Але це досить трудно сповнити: бо коли мрії наяві, їх тема й уклад залежать від нас самих, то в поетичному творі ми мусимо рахуватися з тим, що нам дане готове, незалежно від нас. Слушно каже Грін (Green), що зо стосу

готових убрань тяжче нам вибрати таке, яке відповідало б нашому смакові, як під оглядом якості матеріялу, краски, так і крою; більш припаде нам до вподоби убрання, виконане з матеріялу, який ми собі самі вибрали.

Тому не кожен твір нам подобається. Коли ми запитаємо середнього читача, чому не припав йому до вподоби той чи інший рід книжки, він або не вміє нам нічого відповісти, або скаже, що це „не в моєму смаку“. Але він інстинктивно чує, що твір його не вдоволяє, й читати його не хоче. Слушно каже Вайсенгофф, що кожний читач вибирає з лектури тільки те, що йому відповідає, щобто згідне з його інстинктовими бажаннями. Тому то нпр. деякі читачі з замилюванням читають нпр. порнографічні твори вони дають їм змогу вижитися уявою; тому то бюралісти радо читають кримінальні твори, бо самі ведуть по-сидюще життя; тому то молодь читає

описи подорожів і пригод, бо так заспокоює свій інстинкт до влади (кожен хотів би бути такий, як герої Карла Мая, чи середньовічні лицарі) та інстинкт бурлакувати, що сильно розвинений у молодечому віці. Щоб не бути голословним, наведу одну цитату з повісти Голсворт: „Сага роду Форситів“; автор представляє Самеса Форсита, що не зумів здобути любови своєї жінки, яка його зраджувала, й шукав заступчо в літературі компенсації: „Як це діялось з більшістю людей його покоління, що любили читати повісти, белетристика надавала відповідну закраску його світоглядів. Йй завдячував ту віру, що такий стан речі — це тільки квестія часу. Вкінці чоловік завше здобуває любов своєї жінки. Навіть у випадках трагічного кінця — Самес не любив до речі цього рода книжок — жінка вмирає зо словами щирого каяття на устах, а коли вмирає чоловік — думка дуже неприємна — кидається з риданням на його мертве тіло. Ходив з жінкою часто до театру, вибираючи інстинктивно сучасні супружі проблеми, так щасливо неподібні до супружих проблем реального життя. Показувалося, що й ці штуки театральні кінчалися все саме так, навіть коли в цілу справу був замішаний „цей третій“. В моду входив якраз один спеціальний тип мужчини-чоловіка — людина сильна, що завжди при кінці штуки безоглядно тріюмфувала. Самес розумів ясно, що самотнім рятунком для нього було б стати таким сильним, побідним чоловіком“¹.

Поет усе хоче нам щось засугерувати, але знайде відгомін тільки в тих людей, що роздумували або взагалі мають дані на те, щоб роздумувати на тему, сугеровану автором. Нпр. поетичний твір, що розважає філософічну проблему існування, життя та смерті, відчують тільки ті, кого ця думка ворушила. Неповодження деяких артистів можна завжди вияснити тим, що вони займаються рідкими, небуденними настроями, які можуть виступати тільки в нечисленних

одиниць. Через те їх твори можуть відчувати тільки деякі одиниці, що психічно зближені до творців, що мають спеціальний дар викликати в собі штучно деякі настрої (нпр. літер. критики). Через те голос критики не все міродатний, якщо йде про успіх літер. твору; критика може вихвалювати якусь драму, коли однаке публиці вона не відповідає, мусить зійти зо сцени. Так само нпр. критика визнала Міцкевича за генія, він сам хотів, щоб його твори „забрели під стріхи“, але популярности він не здобув. Для загалу будуть зрозумілі твори авторів, що займаються щоденними проблемами й настроями, які ворушать загал. Тому, коли поет хоче здобути популярність, мусить давати речі скоріш щоденні, буденні, як що йде про проблеми, зате в рідкій досконалості, як що йде про форму.

Бо поводження літерат. твору залежить не тільки від його теми, що згоджується з темою наших власних мрій наяві, але також від форми, в яку їх прибирає. Твір здобуде тоді наше признание, коли наші мрії виповідає краще, ніж ми це можемо зробити, бо в противному випадку ми відвернулися б від твору до власних мрій, які були б для нас більш приманливі.

8. Утотоження.

Але не кожний літ. твір, навіть коли йде по лінії наших мрій наяві, однаково нам подобається. Кожний, хто себе обсервував при читанні книжки, знає добре, що один твір, хоч сильно його заінтересував і йому подобався, все таки не полонив його цілого, зате другий твір так сильно діяє на читача, що він увесь у ньому потопає; відривається зовсім від оточення, не чує, як б'є годинник, як біля нього хтось говорить. Зовнішній світ для нього не існує (подібне явище, — коли потонемо у власних мріях). Кажемо тоді, що хтось „переживає“ книжку. Діється це в тому випадку, коли утотожнюємося, вживаємося в героя повісти. Утотожитися з кимсь, значить увійти в положення, поставитися на місце якоїсь дійсної чи вигаданої особи, переживати те, що во-

¹ John Galsworthy: Saga rodu Forsytów I. I. ст. 101. Варшава 1930.

на переживав, хотіти того, що вона хоче, настроюватися на той самий тон, що панує в її душі, словом, — жити її життям, бути нею.

З героєм повісти можемо утотожнитися або тоді, коли бачимо аналогію між нами та ним, або тоді, коли він представляє нам нас самих, здібних доконати те, що є наше несповнене, підсвідоме бажання. На підставі переживань героя відчуваємо таку саму приємність, якої зазнали б при справжньому вкладуванні своїх бажань. У його поступуванні заступчо переживаємо те, чого не в силі пережити реально; він репрезентує нас самих. Залежно від того, в якому ступні він сповняє наші мрії, интересуємося його долею менше або більше, утотожнюємося з ним, або ні. Читач дуже часто ставить себе на місце головних осіб повісти, приймає їхнє становище та їхні ролі. Головно сильно утотожнюються діти з героями казок та взагалі люди, яких психічна організація зближена до дитячої. Нераз дитина одверто каже, що вона герой казки, бо життя цих героїв так часто подібне до його власного (Замурза, Дурень). Дитина, що раз утотожилася з героєм казки, буде слухати безліч разів цього самого оповідання, бо тут входить у гру не так заінтересування особою героя, як свою власною, для якої герой є аналогія. Не менш сильно утотожнюються дорослі, коли бачать аналогію між собою та героєм. Як приклад може послужити „Вертер“ Гете, що викликав безліч самогубств. Я раз позичив був молодому чоловікові повість, а він, звертаючи її мені, заявив, що прочитав її „одним духом“, і вона йому страшенно подобалася. Я не допитався, чому, але коли потім переглядив її, побачив багато підкреслених місць з допискою „це я“... Молодий читач доглянув аналогію між собою й героєм повісти, — й тому її пережив.

Отже, та книжка матиме успіх, що буде йти по лінії мрій більшості середніх читачів, з якої героєм більшість буде могли утотожнитися. Це зрозуміли видавці й популярні автори за границею й оперли свою продукцію на двох пси-

хологічних основах. Поперше: рахуються з тим, що більшість людей мріє про владу, вивищення, здобуття признання, любов і т. п. Звідси тема першої англійської повісти „Памела“ Річардсена про служницю, що вийшла заміж за свого пана й стала панєю в тім домі, де колись служила (порівн. популярну в казках постать Дурня, якого всі поштовхують, але який врешті жениться з цюрівною, доходить до значення та здобуває перевагу над тими, що ним помітували), у безлічі варіантів, зо зміною часу, місця, осіб, костюмів, сценарії, фабули і т. п., стала мотивом безлічі повістей та драм. Звідси величезний успіх переказів, подань, мітів, казок, що стали за основу літературних творів. Між їхніми героями та нами такими, якими бачимо себе в мріях, є ціла низка подібностей. Переймаємося глибоко їх долею тому, що можемо утотожнюватися з ними, втілитися в них, та в їх особі сповняти свої найглибші, несповнені бажання. Очевидно, ці міти подані в перерібці. Час акції, місця, ім'я, суспільне становище, подробиці змінені до непізнання. Герой з ціхами Роланда, Одиссея чи Париса може бути вдягнений у фрак і діяти серед найбагатших верств суспільности в часах пари, електрики чи газу. Мотив Пенолопи, Давида, Самсона чи Едипа має й матиме завжди успіх, а письменники будуть опрацьовувати його на тисячі ладів. Популярні письменники повторять одну й ту саму тему по кілька разів, і ніби дають за кожний раз нову повість, а читачі розхоплюють їх, бо все в інших образах заспокоюють вони ті самі мрії.

Друга тайна, яку зрозуміли автори популярних повістей, це давати середній тип героя, що давав би можливість якнайбільшій масі читачів утотожнюватися з ним, або що відзначався б такими ціхами, які ми хочемо мати, але яких не маємо.

9. Інтровертик, екстравертик та літературний твір.

Інакше сприймає літер. твір інтровертик, інакше екстравертик. Перший шукає в ньому тільки сповнення мрій. Коли

утожниться з героєм, то тільки в душі буде переживати з ним його долю й недолю. Коли навіть сильно відчує повість, то найвище послужить вона йому, як матеріал до власних мрій наяві. Інтровертик візьме щонайвище поодинокі сцени з твору й зробить себе їх героєм у власних мріях.

Інакше з екстравертиком, що утожнися з героєм повісти, драми чи фільму. Він буде старатися виявити це при допомозі жестів, рухів, крику (порівн. як заховуються нерас глядачі в кіні). Повість, фільм доставить йому помисли до чину. Те, що читав чи бачив, буде старатися впровадити в чин. Звідси від'ємний вплив літер. та кіна на екстравертивні типи, головню на діти й молодь.

10. Кінцеві завваги.

Тепер можемо дати собі відповідь на ті питання, що їх ми поставили були на початку наших міркувань. Правда, це відповідь неповна, багато в ній сумнівного, неясного, недосказаного, все ж таки новіша психологія кинула світло на цю інтересну проблему. Психологічні досліді над цими справами тільки в початковій стадії. Не одне прийдеться змодифікувати, доповнити, відкинути. Все ж таки за границею вже витягнули з них деяку практичну користь: видавці жадають від авторів, щоб рахувалися з психологією читача. Тим треба пояснити таке поведження численних популярних чужих авторів, що в безлічі перекладів здобули собі читачів у всіх частинах світу. Цим можемо собі пояснити факт, що наша книжка не має почитности серед наших таки читачів.

Ми фальшиво думаємо, що наша публіка не читає української книжки тому, що вона українська. Так само помилково думаємо, що має якийсь дивне замилювання до польської літератури. Коли б зробити статистику, то можна переконатися, що в нас читають не так польську оригінальну книжку, як скоріше переклади польською мовою. Помилка в тому, що ми продукуємо літературу й призначаємо її для всіх шарів читачів, без огляду на їх вік, інтелігенцію, освіту й, що найважливіше, психічну структуру. Одну й ту саму книжку має читати й людина справді культурна з високою освітою й інтелігент тільки з назви, й гімназист, бюраліст, робітник чи селянин, помивачка й кравчиха, візник та дроворуб. Має її читати мрійник та фантаст і людина чину (інтровер. та екстравер., що в них гони спрямовані в різних напрямках), самітник і товариська одиниця (інше спрямування громадного гону) й людина, що преться до влади й що любить підпорядковуватися (два різні інстинкти). Ми покликуємося на патріотичні почування, — мовляв, кожен українець повинен читати українську книжку. Нічого більш фальшивого, — мішаємо два різні поняття! Так не навчимо нікого читати рідну книжку, а зробимо те, що вже зробили: змусимо читача братися за чужу книжку, що заспокоїть його підсвідомі, інстинктові бажання. Даймо нашій читацькій публіці такі книжки, що підуть по лінії її потреб, а тоді викинемо з її рук чужу книжку, бо не буде психологічних підстав, щоб її читати.

Стрий.

Вол. Барагура.

Складня української мови.

3. Словолад об'єкта.

Об'єкт (йменникове пояснення), чим би він не був висловлений, у всіх непрямих відмінках звичайно ставиться по своєму керівному дієслові, цебто по позиційно: У Шевченка: Довбе ребра, У карти програєм людей і т. ін. Пор. у Слові о полку Ігоровім XII в.: Лельють мечь Шороканю 112, Тогда вели-

кий Святославъ изрони злато слово 113. Між дієсловом і його об'єктом можуть бути інші члени речення: Читаєм Божиї глаголи, Ви любите на братові шкуру; але велика відстань поміж дієсловом і його об'єктом противна нашій мові й веде до затемнення змісту речення, напр. у Шевченка: А потім в дар тобі приносим з пожару вкрадений покров. Або

в Пересопн. Єв. 1556 р.: Христос уздоровил в день святочний водою затрудненого чоловіка 74.

При об'єкті чоловічого або ніякого роду (а в множині — при всіх родах) його форма часом може збігтися з формою підмета, через що повстає неясність змісту, але місце членів покаже нам, де саме підмет, а де об'єкт, напр.: Море вітер чує, Шевч. 144. Приклади такої неясности не рідкі в нашій літературі: Вечір озеро цілує, Олесь. Там, де верби хилять віти, Олесь. Місяць ясененький промінь тихесенький кинув до нас, Л. Укр. Мороз розум будить, Шевч. Коли при цьому об'єкт висунений на перше місце, то неясність тільки збільшується: Важке побережне каміння зрива побережне море, Л. Укр., або в Шевченка: Лиман човни вкрили 34 (цебто: Човни вкрили лимана).

Дійменник, як віддієслівне ймення, ставиться по своїм дієслові з найдавнішого часу. Напр. у Слові о п. Ігор. XII в.: Любо испити шеломомъ Дону 111, Два сокола слѣтѣста с отня стола злата поискати града 111. У Шевченка: Хочем других просвітити, сонце правди показати, Коли даєш жити й т. ін. У Л. Укр.: І що ж тепер ти думавш робити VIII. 231, Не вмiли ганьби кидати VI. 20. Але й тут інверсія наступає дуже легко: Л. Українка: Хто ж би тут бути мав VIII. 237, Глядіти буде 241. Здовження відстані між дійменником і тим словом, що він до нього стосується, тільки затемнює зміст, напр. у С. Єфремова: „Іван Франко“: Коли б він схотів одним охопити поглядом поле досліду 7, З популярними творами, що мають ширшим кругам читачів служити 8, Треба в величезну перед рідним краєм поставити заслугу 8.

Українська мова знає дуже часте вживання й препозиційного повторного дійменника. Це дуже цікава форма, — дійменник ставиться перед дієсловом-присудком того самого кореня. Напр. у Г. Журби: „Революція йде“ 1937 р. I. 19: Коні в мене забрали, а заплатити — заплатили, що самі хотіли. Або у В. Королева-Старого: „Милосердний самарянин“ 1938. 8: Об'їсти нас — не об'

їсть. У Ул. Самчука (Волинь, т. III, 1937): Потім десь пішов. Робити — нічого не робив 74.

У старших наших письменників це звичайна форма. Напр. у творах Л. Глібова (вид. 1927 р.) знаходимо: Їсти — не їли, і миску з світу звели 390. І їстоньки — не їм, і питоньки не п'ю, та виглядаю все зозуленьку мою 66. Та що ж синиця? Та мовчить: і запалить — не запалила, а тільки слави наробила 80.

Цю форму повторного інфінітива добре знають інші слов'янські мови, напр. російська, польська, словацька й ін. Дуже часта й звичайна ця форма в мовах балтицьких, — литовській та лотиській.

Цей препозиційний повторний дійменник — форма надзвичайно стара; напр. він звичайний і частий у мові давньоєврейській. Так, у Книзі Буття знаходимо цю форму дуже часто: Помножить — помножу терпіння твої 3. 16. Вернутись — Я вернуся до тебе за рік цього самого часу 18. 10. Поблагословити — Я поблагословлю тебе, і розмножити — розмножу нащадків твоїх 22. 17. Цей препозиційний дійменник зветься в граматиці єврейської мови абсолютним. Цікаво, що він звичайно вживається в прямій мові, — в оповіданні або в наказах. Докладно розповім про цю форму в розділі про складню частин мови¹.

Препозиційний повторний інфінітив, такий звичайний в єврейській Біблії, на жаль, не мав видатнішого розвою в літературних слов'янських мовах, а то тому, що цієї давньоєврейської форми грецька мова не змогла віддати, бо не знала її. Грецька мова неправильно передала ці форми повторного дійменника або дієприслівником, або навіть іменником, через що й повстали чудернацькі неприродні форми. Старослов'янська мова пішла дослівно за грецькою, хоч могла легко передати ці цікаві єврейські форми. Напр. із Книги Буття: „До жінки промовив Господь: Помножити — помножу терпіння твої“, церк.-сл.: „Умножая — умножу печали твої“. Єврейське

¹ Про повторного дійменника друкую свою окрему працю на іншому місці.

26. 28: „Бачити — бачили ми“, церк.-сл.: „Видѣвши узрѣхомъ“. Або: євр. 2. 17: „В день їжі твоєї від нього померти — помреш“ (mot tamut), ц.-сл.: „Смертю умрете“. Євр. 50. 15: „Вернути — верне нам усе зло“, церк.-сл.: „Возданіємъ воздасть“. І т. ін. Грецька Септуагінта (а за нею й наш старосл. текст), крім цього, часто просто опускає повторного інфінітива, нічим його не зазначаючи.

Займенник *ся* колись вільно вживався в нашій мові й поза дієсловом, як його об'єкт, що бачимо ще й тепер у західноукраїнських говорах, але в літературній мові (і східних говірках) *ся* давно вже зрослося з своїм дієсловом постпозиційно: умивався, західне: я *ся* умивав.

При двох об'єктах першим ставимо давального особи, а потім іншого: Дайте мені книжку.

Інверсійні об'єкти — з тих чи інших причин — часті в нашій мові, а тому можуть бути й препозиційні; напр. у Шевченка: Святую біблію читає святий чернець, Довбе ребра й серце розбиває, Сакля очі коле, Цар якийсь то свині пас та дружно жінку взяв до себе, а друга вбив, Споконвіку Прометея там орел карає, Біле тіло вовки ззіли 2. Це давня форма: Слово о п. Ігор. XII в.: Туга ум полонила 111.

Але коли при інверсії об'єкту порушується ще й загальний словолад, тоді речення сильно затемнюється. Напр. у Шевченка: Радості приносить своїй матері щасливій дочка уродлива 312. Л. Українка IV. 14: Стежку лишає він чорну.

Займенниковий об'єкт часом — із бажання підкреслити його — може бути винесений на початок речення: Шевч.: І тебе загнали, І мене в неволі в степу виглядай. Л. Укр. VIII. 236: Тобі до всього діло?

Об'єкт у реченні безпідметовім звичайно препозиційний: Батька віднесено до хати.

4. Словолад атрибута.

Атрибут (прикметникове пояснення), як то, ми вище бачили (ч. II цієї Складні ст. 117-137), висловлюється найчастіше прикметником, рідше дієприкметником, займенником та числівником,

а всі вони беруть свою форму з іменника й найчастіше й звичайно препозиційні, дебо стоять перед своїм іменем. Напр. у Шевченка: Течуть ріки, кривавії ріки, Од глибокої тюрми та до високого престола, Братньою сльозою привітавш.

Але це головне правило дуже легко розбивається в нашій мові при найменшій духовій піднесенні, чого не бачимо в інших, напр. у європейських, а то й позаєвропейських мовах. Так, напр., у мові давньоєврейській міцне непорушне правило вимагає ставити прикметника-атрибута завжди по йменнику; тільки коли прикметник править за присудка, то він може бути тут препозиційний; а присвійні займенники в цій мові навіть зрослися з своїм словом постпозиційно. Напр. Буття 44. 20: Є в нас батько старий; Псалом 98. 1: Пісня нова. Вихід 6. 6: І звільню вас раменом витягненням та судами великими. В українській мові, власне кажучи, дуже сталого місця для атрибута нема. В прозі він звичайно препозиційний, і це його головне й звичайне місце; не забудьмо, що прикметник постпозиційний легко стає в нас за присудка (пор.: Тихий вітер — Вітер тихий), і сама мова борониться проти неясности тим, що відводить атрибутові місце перед його йменником. Власне цим прикметник-атрибут сильно відрізняється в нас від прикметника-присудка, бо останній все мусить бути постпозиційний: „Що це ви такі якісь знервовані“ (Л. Укр. V. 66), і тільки рідко — препозиційний: „Бідні вони!“ Див. про це мою Складню II. 43-44.

Але атрибут, висловлений іменником з прийменником, завжди в нас постпозиційний: В очах якась туга аж до сліз (Л. Укр. VIII 193). Правда, таких виразів можна й не вважати за атрибута, див. ч. II цієї Складні ст. 131-132. Інверсія тут рідка: З осоки коси Шевч. 3.

Але в поезії дуже часто маємо прикметникову інверсію найрізнішого характеру, особливо коли ми хочемо підкреслити прикметника, а присудок ясно висловлений. Постпозиційного атрибута знаходимо в усіх наших поетів, напр. у Шевченка: Вітер тихий з України по-

несе з росою, О друже мій добрий, друже незабутий, Хоч і рідню всю забери і т. ін. Коли інші члени речення на своєму місці, то така інверсія не затемнює розуміння змісту, напр. у Лесі Українки, т. III: Приступив до гурточку малого 73, Розправить руки грізні 237, — тут інверсія тільки виразніш підкреслює атрибута. Але при порушенні загального словоланду така інверсія затемнює зміст речення, напр. у Л. Українки: Мені ти уста цілував і руки біленькі III. 199, Мати спить і дитинка маленька III. 68.

В старій нашій мові якогось певного сталого місця для атрибута не завжди відчували. Скажемо, в старослов'янській мові, при перекладах із грецької, ставлять атрибута так, як він стоїть у мові грецькій. Напр. в 2 Сол. 2. 17: Во всякомъ дѣлѣ и словѣ блазѣ — *ἐν παντί ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῶν*. В „Об'явленні“ Івана читаємо: И поють пѣснь нову 5. 9, И данъ бысть ему мечъ великій 6. 4, И даде ему змій силу свою и престоль свой и область великую 13. 2, И слышахъ гласъ велій 16. 1 і т. п., — все за грецьким словоландом.

Правда, треба мати на увазі, що оригінал „Об'явлення“ був написаний давньоєврейською мовою, а пізніше перекладений на грецьку, через що воно переповнене єврейзмами.

В мові польській атрибут звичайно постпозиційний, — тут наша мова сильно й основно вирізняється перед мовою польською, бо звичайно має атрибута препозиційного.

Як вище сказано, в давньоєврейській Біблії атрибут конче постпозиційний. Грецька Біблія, а за нею й наша старослов'янська, дослівно перейняли цей словоланд, хоч він у мові нашій був неприродний. Певне цим пояснюється постпозиційність атрибута в таких устадених наших традиційних виразах, широкорозповсюджених і традиційних, як: Дух Святий, брат Господній, храм Божий, слуга Божий, слово Боже, закон Божий, ласка Божа, ангол Господній, Отець небесний і т. ін.

А все таки можна твердити, що вже з глибокої давнини в нас поволі уста-

люється місце атрибута — безпосередньо перед його йменником. Цікаві висновки подав про це статистика місця атрибута в „Слові о полку Ігоровім“ XII в.: атрибут стоїть перед йменником у 77%, а по ньому — у 23%; не забуваймо, що „Слово“ — пам'ятка поетична, де бто інверсія в ньому часта („Slavia“ 1937 р. XIV. 4. 570).

Коли маємо кілька атрибутів, то звичайно всі вони ставляться перед своїм йменником, але так, що ширший значенням ставимо ближче до йменника: Тихий літній вечір запав на землю. У Шевченка: А за нею стара люта мати втербила в пісок жовтий старі сині руки 141. Пор. у Слові о полку Ігоровім XII ст.: Съ отня злата стола 116, Забувъ отня злата стола 103. Може бути тут і інверсія: всі атрибути по йменнику, або один перед, а другий по нім. Напр. у Л. Українки: Не мало ні панцирів срібних коштовних III. 95, Він держить богів усіх вічних IV. 14, Що це ви такі якісь знервовані V. 66. Це саме бачимо, напр., у мові грецькій, — тут воно дуже часте, напр. в „Об'явленні“, в ц. слов. тексті: Имя мое новое 2. 12, И видѣхъ престоль великъ бѣлъ 20. 11. Зрештою, це саме дуже часте в мові латинській.

Ставлення йменника посеред своїх атрибутів надзвичайно часте в мові польській; але в давній польській мові цього не було: взоруючись на латинську мову, обидва прикметники частіш ставили по йменнику (пор. у латинській: *res publica romana, jus civile romanum*; те саме в мові французькій: *l'art dramatique française*), і тільки пізніше, може під впливом і мови української, робиться перетяжка одного атрибута перед йменника. Українська мова знає ставлення йменника поміж атрибутами, але не як правило, а з довільного смаку письменника. Правда, знаємо це в нашій мові з найдавнішого часу; так, у Слові о полку Ігоровім читаємо: Тамо лежать поганья головы половецкыя 102, Два сокола слѣтѣста съ отня стола злата 111. Пор. „Об'явлення“ 10. 1: „И видѣхъ инаго ангела крѣпкаго“, що передає словоланд грецький.

Леся Українка дуже любила ставити йменника поміж атрибутами, напр. т. III: Тремтять червоної іскри блискучі 39, Величне море таємне 40, Ясні очі чорні 49, Своім серденьком бідним 77, Про стару Шотландію славутню 91, англійський владар сильний 91, Ізольдин голос любий 197, Серед ясних шат святкових 213; т. IV: Вечірні проміні ясні 45, Малі потвори чорні 66, Перед сільським будинком гарним став я 67, Був скритий неспокій жахливий 67, Темні сосни там стрункі 71, Хитрі голови маленькі 115; т. VI: Не труй мені хоч сих годин останніх 64; т. VIII: Ясні та красні вогні променісті 226, Знайшла я тєє слово чарівне 230. А часом такий словолад можемо зустріти й у прозі, напр. у С. Єфремова: Ів. Франко: У першій повісті Франковій 38.

Психологічне походження цієї форми добре видно з осьього прикладу: Була холодна північ та німа, Л. Українка IV. 37, а це дає: Була холодна північ німа.

Між атрибутом та його йменником звичайно ніякого слова не ставимо, цебто не розривається те, що природно нерозривальне. Але коли хочемо підкреслити яке слово, то допускається тут мала інверсія, напр. „Об'явлення“ 3. 8: Малу имаши силу (такий словолад і в грецькій). Взагалі перерва атрибута від свого йменника одним словом, при додержанні загального словолadu, не ризить нас; але перерва кількома словами робить мову штучною, особливо коли при цьому атрибут постпозиційний. Ось приклади з творів Л. Українки: т. III: Веселую чути музику 35, Покірни кинулися слуги 57, Як співи затихнуть дівочі 67, Далі невід розкинути свій 98, І нову собі нитку пряде 98, Кінь поезії крилатий 124, Лихую тільки славу 138, Твої для мене стали рідні люди 50, Непоборною схопив його рукою 51, Зняла заслону з таємниці темну 53, Золотих не хочу лаврів 138, Ізольдині він очі спогадує ясні 197, А сльози на коси мої котились дрібненькі 199, А фея Урганда з-за гір сказала лукава 203; т. IV: На оченьки милої любки дивні 25, А сльози з очей все котились дрібненькі 36, З привітним на устах вітан-

ням 36, Метелики перелітали ясні 69, Гори дивляться холодні в сорочках туману білих, 109; т. VI: Нова вступає в душу сила 44, Талан свій зневажаєш всім відомий 69, Безжалісним назвав його Хароном 206; т. VIII: Якусь вона потребу має пильну 137, Сунеться хмарка по небу повільна 235.

Навіть у „Посм. оповід.“ М. Вовчка бачимо це: Цілісінький вона день було тупає 1. Жила, усім зправляючи господарством 5.

Ще приклади: Т. Шевченко: Отам то Милостиві Ми ненагодовану і голу застукали сердешну волю. М. Рильський: 13 весна: Вітер проворий мене вогким торкає крилом 6; Гомін: Серед пустелі сад насаджував зелений 12, Гасло принесуть останнє 12, І мури б'ють нічні 18. Сосюра: Війна війни: Дрібні на плити ронять сльози 14.

В прозі такий словолад сильно штучний і відразу кидається в вічі, як неприродний; напр. у „Поліщуки“ Б. Шведа, 1938 р. читаємо: Трава рівненькими покладається покосами 1. 85.

Безумовно, така перерва атрибута від свого йменника тільки псує нам мову, а тому її треба конче уникати, особливо постпозиційної. А вже така перерва в прозі зовсім штучна й непотрібна, що часто в стилі С. Єфремова; напр. у його „Іван Франко“ читаємо: Кожен своїм власним прямував до його шляхом 9 (нормальне: Кожен прямував до його своїм власним шляхом). Однакову виявили нездарність 16, Забрєніла струна цим разом у тон справжнім тих низів потребам 20, Гірка од перших стусанів у житті вражіння 26, Це бажання в непохитну виросло постанову 31. Або Демчук: Верболози: Вони сіли на могильну, чорного лабрадору плиту 178, Бачив перекинутого через річку моста 180.

Коли атрибута висловлено родовим відмінком йменника, то він конче постпозиційний, залежний, від свого йменника, цебто стоїть по своїм йменнику; це саме бачимо в мовах: давньовірейській, грецькій, латинській і ін., а в мові д. єврейській йменник зо своїм таким атрибутом часто навіть зв'язується одним наголосом. Напр. у Шевченка: Сон-

це правди показати, По закону апостола ви любите брата, Не понесе слави Бога, великого Бога, Розпинався... чи за слово істини й т. ін. Л. Українка: В робітника під час гарячий праці III. 217, Крик рибалки IV. 6 і т. ін. Дівчина доброго роду.

Інверсія й тут не рідка, але вона завжди відчувається тут штучною, а то й значно затемнює зміст речення. Напр. листи Шевченка: Бачив я вчора вашого хлопця рисуки 13. „Кобзар“: Синє море Дніпра гирло затопило 34. Твори Л. Глібова: Брехали б вашого батька дочки й сини 370. Часта така інверсія в Л. Українки, напр.: Ночі тинь минула III. 202, Сей каміння блиск 224, І гаю дальнього стіна 235, До серця глибини 235, Поспішають схватися від сонця упалів IV. 14, Там лотосу квіти розквіли 24, Я бачу твого серця ніч тяжкую 26, Чуть соловейка пісні 33, Погасла золотої зорі кохана краса велична 38, Палали рожі від кохання палу 69, Серця брамо, відчинись 72, В королеви ясних очах 75, Давні смерті рани гоїть 82, Безмежна щастя їхнього облада VIII. 35, Я бачу в ній життя і волі образ і краю рідного красу 118. Рильський: Гомін: Розглядаючи старих книжок сміття 7, Людські сні переписує місяць на широких небес полотно 9. С. Черкасенко: Дон Хуан: Про душі спасіння подумати 30, Заспівати величний перемоги гімн 40, Нова жаги твоєї жертва 41. Сосюра: Війна війні: У днів цвіту б, Вясиім електрики вогні б, Сталі з мускулами гра 18.

В прозі такого словолоду треба конче оминати, як штучного, хоч він украдається й сюди. Напр. у „Полішуки“ Б. Шведа, 1938 р. ч. I, читаємо: Перепрада старця ношу 83, Увійшов вдови син на подвір'ю 87, Пільної квітки ніжні пелюстки опадають 109 і т. ін.

Місце родового відмінка по своїм іменнику — це його стає місце з найглибшою давнини; М. Петерсон у *Slavia* XIV. 576 твердить, що в російській мові ця форма подибується в класиків у 75%, випадків; уважаю цей %, занижким, бо, напр., у живій нашій мові ця форма доходить до 100%. В пам'ятці поетичній,

у „Слові о полку Ігоровім“, Петерсон нараховує цю форму 63%, а її інверсія (коли родовий перед своїм іменем) — 27% (*Slavia* XIV. 576).

Коли замість атрибутивного родового вживаємо присвійного прикметника, то він, як звичайний атрибут, конче ставиться перед своїм іменником: Твори Шевченка, але: Шевченкові твори, Батькова хата, Братова опіка й т. ін. Встаровину, напр. у мові старослов'янській, за впливом грецької складні (а ця — за давньоєврейським впливом), цього не дотримується, напр. в „Об'явленні“ Івана 14. 12: Въру Іисусову. Книга Буття 21. 25: Отроци Авимелеховы й т. ін. Певне від цієї старовини маємо поруч звичайного нашого „Божа воля“ також і єврейсько-грецький словолод: „воля Божа“. Але про це докладно розповім у частині про відмінки.

Звичайно, треба оминати такі дво-значні речення, як: *Не бачив поета людської недолі*, бо неясно тут, чого не бачив: людської недолі поетової, чи: поета людської недолі.

Атрибут часто висловлюється також прикметниковими числівниками та займенниками, не рідко й дієприкметниками, — словолод цих частин мови такий самий, як звичайних прикметників, цебто препозиційний, а по інверсії — постпозиційний. Напр. у Шевченка: Мені не жаль було давно одбутих, давно похованих, забутих, моїх кривавих тяжких сльоз... І я згадав своє село... Дивлюсь: твоя, мій брате, мати... Я ні з ким не поділю мою тюрму, мої кайдани 300.

В українській мові XVI-XVIII віків частий був звичай ставити атрибута-дієприкметника, як і присудка, на самому кінці речення. Напр. у „Скарбниці“ 1676 р. Іоанкія Галятовського читаємо в передмові на л. 26: „Велможность твоя в' Черніговѣ церковь од князя Святослава Ярославича з' кам'яна збудованую, и од злочестивого Батія, татарского царя зопсованую, реставруем“. Тепер цей словолод у нас зовсім вийшов із моди, хоч ремінісценції його часом трапляються. Так, у „Волині“ Ул. Самчука III. 174 читаємо: „Ми пускаємось іти

через пустині шукати землю обіцяну, нам колись Богом предвіщену".

В давньоєврейській мові присвійний займенник приріс до кінця йменника, ніби його закінчення (як у нас займенник *-ся* по дієслові), через що він завжди постпозиційний: *beпо* свого сина Кн. Буття 22. 6, *achoti avi* моя сестра мого батька 20.12 і т. ін. Грецька Біблія не змінила місця цього давньоєврейського словолadu, а за грецькою не змінила його й наша старослов'янська, де маємо: *сына своего, отца моего* і т. д., — усі ці форми словолadu в нашій Біблії — євреїзми, жива мова знає: свого сина, мого батька й т. ін. Цей давньоєврейський вплив сильно відбився на словолadi займенника по всіх слов'янських мовах.

Коли прикладка висловлена декількома словами, то вона найчастіше в нас постпозиційна. Напр. у Шевченка: Дніпро, брат мій, висихає; див. приклади в II ч. цієї Складні ст. 149-150. Це дуже старий словолad, бо, скажемо, в

мові давньоєврейській він звичайний, напр. Книга Буття: І сказав до нас Чоловік той, пан того краю 42. 33; Вихід 12. 11: І вчинили так і вони, ворожбити єгипетські. Це саме в традиційному в нас виразі: Господь, Бог наш (Jehovah Elohenу).

Додам іще, що прізвища при йменниках звичайно вживаємо постпозиційно: Михайло Старицький, як то звичайне при прикладці з найдавнішого часу, напр. Книга Буття 34. 1: І вийшла була Дина, дочка Леї... І побачив її Шехем, син Хамора 2.

Вказівний займенник *той, та, те*, стаючи родівником, звичайно буває препозиційний, але часто буває й постпозиційний. Так, у „Кобзарі“ Т. Шевченка читаємо: Згину, як той лист на сонці 55. Ти вітаєш, як у того Нуми тая німфа Егерія 192. Крадуся понад Уралом, неначе злодій той 340. Одинокий, мов гора та на полі чорніє Колізей той серед Риму 515.

Іван Огієнко.

Недуги мови.

7. Афазія (немовність).

Як було вже зазначене (Р. М. ч. 4 з 1938 р. стор. 162), назву „афазія“ прикладають до декількох відмін мовних недуг, що виступають здебільша допіру в старшому віці. Їхнім джерелом невідмінно бувають анатомічні зміни в мозкових осередках мови та в тих нервах, що лучать їх і з собою, і з мовними оруддями. Про осередки ці розказано в Р. М. (III-ий річник стор. 118-122 і 175-178) в статті п. з. „Психофізіологія мови“. Тож, для кого цікаві мовні недуги, й хто хоче зрозуміти їх як слід, той повинен перечитати оту статтю ще раз.

Кожен із нас нераз мучився над пригадом прізвища якоїсь особи, чи назви якоїсь місцевости, а часами то бракне нам у мові якогось зовсім звичайного слова. Здебільша такі випадки трапляються під час перемучення, зворушення, але інколи й без цієї причини. Психоаналіза називає таке диво „викидом із

свідомости“, а його джерело має знаходитись у нашій підсвідомості, що керує всеціло нашим свідомим життям та його назверхніми виявами, до яких у першу чергу належить причислити нашу мову.

Але бувають особи, що терплять на брак пам'яті до імен, назов, чисел і т. д. від уродження. Інші, навпаки, відзначаються такою пам'яттю, густо-часто пописуються навіть нею, чим будять подив та заздрість. Звичайно уважаємо їх за дуже здібних, хоча здебільша це тільки середні люди. А буває нераз і таке, що саме в розмовах недорозвитків проявиться якийсь рід пам'яті (от хоча б до чисел) або знов зазначається вона надзвичайною поємністю, готовістю, чи тривалістю. Назагал же кожній людині вроджена деяка незгідність рівня її психічних диспозицій (питоменностей) до виконання поодиноких функцій. На цьому саме спирається відрізнювання талантів, здібностей, та недостач

в розумовому й загально-психічному розвитку.

В афазії така незгідність виступає наяву дуже виразно саме в ділянці мови. Інколи недуга виступає в відношенні до ретенціонального боку мови, тобто до її пам'яті, інколи дотичить виявляльного (експресійного) виду мови, а інколи сиріймального (перцепційного).

а) Словна амнезія (*amnesia verbalis*).

Це ослаблення, а то й повна відсутність пам'яті, що нагадує тількищо описану нами забудькуватість. Але в випадку словної амнезії ця забудькуватість не є хвилива, а стала, й дотичить не поодиноких слів чи назов, але великої їх частини. При повній амнезії зникає весь словний засіб, а залишаються тільки нужденні рештки, часами ледви дві-три слова. Найчастіш випадають із пам'яті йменники. Але буває й таке, що недужий уживає в балачці йменників влучно, зате не назве предметів, коли йому їх показати. Цей об'яв називається словною сліпотою й не належить до афазії. Тому опишемо її деінде. Затє до словної амнезії залічимо таку забудькуватість, коли в пам'яті залишається тільки початковий звук слова, а пропадає решта. Часами зо слова останеться один склад, і то середущий або кінцевий.

Амнезія слів являється дуже часто в старечому знемошніні (*dementia senilis*) та при деяких психічних захворюваннях, що популярно називаються „помішанням розуму“. В першому випадкові недуга не до вилікування; в другому може наступити поправа. І тоді буває таке, що коли хворий знав перед занедужанням дві або більше мов, то, видужуючи, відзискує найперше рідну мову, або тільки її. Але знані й такі дивогляди, що під час повної мовної амнезії хворий нагадує собі тільки деякі слова чужої мови, що її колись вивчив, а не пам'ятає нічого з рідної мови.

б) Парафазія¹.

Часами товаришить амнезії слів, і тому лікарі мовних недуг думають, що

¹ Не мішати з парафразією, тобто плутанням, що знаєш нам з давніших чисел Р. М. (III річник стор. 357-358).

обидві ці хвороби мають своє джерело в анатомічних змінах слухового осередка мови „С. М.“ І при парафазії, і при амнезії слів хворий інколи не розуміє людської мови, хоча чує добре шелести та голоси. Розум у таких недужих не конче мусить бути ушкоджений, так що їхня поведінка зовсім дорічна. Недуга виступає тільки в ділянці мови.

Парафазія об'являється найчастіш заміною слів. Наприклад хворий замість слова „грушка“ вставляє слово „стіл“, або кожний іменник заступає словом „річ“, чи врешті описує предмет, що про нього мова. Але знані випадки такої парафазії, що нагадують парафразію (перемішання складів з поодиноких слів, що виступають у реченні), додаванням непотрібних звуків і складів, і навіть чимсь зближеним до дитячого лепету.

Інколи недужий здає собі справу зо своєї недуги, інколи ні. Додати б ще, що всі згадані досіль форми словної амнезії та парафазії не мусять бути перешкодою в читанні та в письмному вислові думок. Такий хворий читає без труду й порозумівається з оточенням без перешкод при допомозі писання.

в) Анартрія й афемія.

Як вже згадано, амнезія та парафазія мають своє джерело в нездужанні слухового осередку, часто виступають побіч себе, або доповняються навзаєм. Через те в науці лучать їх разом під назвою сензоричної афазії.

Дві наступні недуги, що їх пізнаємо тепер, залежать від анатомічних змін в руховому осередку мови (Р. М.), і тому називають їх моторичною (рушійною) афазією. Сюди належать анартрія (дисартрія, як дехто хоче) і афемія (не мішати з афонією, про яку розповім згодом). Обидві ці недуги об'являються назовні однаковим видом, а розрізняють їх тільки лікарі-спеціалісти в залежності від джерела їхнього походження. При захворюванні самого осередка називають недугу анартрією чи дисартрією; при нездужанні нервів, що ідуть від осередка до мовних орудій, уживають назви афемія.

Об'являються обидві недуги кількома видами. І так стрічаємо перемішання складів і звуків у тому самому слові, що нагадує нам плутання й парафазію. Або виступає скандування, тобто поміж склади слова вкрадаються довші чи коротші перерви. Інколи виступають образи, що нагадують нам високий ступінь белькотіння. Часами, подібно як у парафазії, мова наближується до дитячого лепету. В такому випадку хворий говорить неартикулованими звуками. Буває, що може ще вимовити тільки декілька складів, що ними означає кожний предмет, або вживає ледви кілька фраз, сильно підкреслених чуттям. Врешті останній образ моторичної афазії — це повна німота, мутизм. Тоді недужий не зможе вимовити ані одного звука.

Кожного з нас цікавить може не так, як оті недуги називаються й виглядають, а скоріш те, чи можна з них вилікуватись. Отож знаємо зо статті п. з. „Психофізіологія мови“, що діяльні осередки мови знаходяться в нашій лівій півкулі мізку. Але такі самі центри може знаходяться також у правій півкулі, тільки вони майже нечинні. Допіру при захворінні лівих можуть усамостійнитись праві. Та щоб довести до такого за-

ступства треба мозольних вправ у говоренні, таких самих, як ті, що їх проходить мала дитина.

Коли афатичне нездужання мови виступить тільки в обсягу говореної мови, а не зачіпить мови письма та інших психічних функцій, тоді вилікування дуже правдоподібно. Тільки вимагає великих зусиль і витривалости, необхідних зрештою при всяких інших лікувальних змаганнях мови. Прикладом може бути знаний Демостен, що хоча був белькотом, забажав стати добрим промовцем, і так довго й уперто вправлявся в мові, аж позбувся вродженої недуги.

Всі досі описані недуги розвиваються на психічному підложжі чи то в зв'язку з певними органічними змінами в мізку й нервах (афазія), чи то без них (ікання). Глухонімота залежить від ушкодження слуху, деякі види белькотіння завдячуємо недорозвоєві мовних знарядів піднебіння; але на белькотіння впливає також психічне підложжя, звичайно умовий недорозвиток. Наступні недуги, що їх згадуємо, залежать майже всеціло від самих недомог мовних знарядів, і тільки деколи долучається до них іще психічне незрівноваження.

Каліш. Петро Кривоносок.

Назви по батькові.

Свого часу Редакція „Рідної Мови“ помістила була на сторінках свого журналу ювілейного привіта нашому письменникові на еміграції Черкасенкові, назвавши його „Високостойний Спиридоне Тодосовичу!“ Мені, галичанинові, подобалося це дуже. У цій титулярії вичув я своєрідність у повній пошані. Пригадався мені загально вживаний у нашій Наддніпрянщині патронімікон. До цього, слухаючи київського радія в різних сценічних виставах, переконався я, що цього патронімікону вживають і тепер наші інтелігентні кола. Не в воно ні „буржуазійне“, ні „пролетарське“, а своє рідне.

Натомість серед галицьких інтелігентів поширився тепер звичай вживати „троення“ в множині. Ось зразок: Молодий інтелігент, магістер прав, звер-

тається до старшого громадянина, радника з словами: „Кланяюсь пану радникові! Пан радник дозволять, що представлюсь“, і говорить свій титул, ім'я та прізвище. А пан радник зараз: „Ви, пане, в якій справі до мене?“ І пішла розмова, і весь час цей радник говорив до цього магістра „ви“, й ані разу не сказав йому „пане“, а цей молодий магістер увесь час говорив йому „пане раднику... пан радник будуть ласкаві, і хай пан радник не гніваються на мене, що так непокою пана радника“ і ін. Мені, що прислухувався до цієї розмови, видалося, що маю перед собою великого феодала й його васала... Але тут були два чоловіки, однакові в суспільній драбині, а різниця тільки в літах.

Наведена розмова між магістром та радником у польській мові була б ясна,

от як звичайно двоє рівних людей. А навіть простолудин, коли б був говорив до цього радника по-польському, то різниця була б тільки та, що один уживав би титулу „радцо“, а другий ні, однак був би один одному говорив „пан“, як це прийнято в польській мові.

Знову другий випадок, — учителька, панна літ 26, звертається до вдови по священику, жінки літ 50. — „Цілую ручки пані добродійці!“ — „Ах, як ся маєте, панно Олю? Я Вас давно вже не бачила“ і ін., і ввесь час ця вчителька говорить „пані добродійко, пані добродійка і паню добродійку“ і кожне дієслово в третій особі множини, а ця пані добродійка ввесь час „ви“, а дієслово у другій особі множини.

Як такий діалог виглядав би у польській мові, знаємо, одне тільки важне, що цей „бароковий бонтон“ був би однакий, а не було б з одного боку „двоєння“, а з другого — „троєння“. Прислухуючись до такої розмови в українській мові, людина чув великий несмак...

У нас, натомість, цей введений чужий „культурний“ не по духу нашої мови звичай, вживаний так непослідовно, ви-

творює не тільки чудернацький вавилонський бонтон, а ще до цього різниці вищих і нижчих, патриційів і плебеїв і то між людьми, що інтелектуально стоять на одній драбині. Не здорове воно!

Я, як селянин, мав одного разу нагоду почути на собі, що значить побіч титулу у 5-тому відмінку не сказати дієслова у третій особі множини. Скінчилося неприємно, — бо я гостро зареагував на безпідставну претенсію... І річ ясна, — бо коли магістри магістрам „троять“, то звідки я, селянин, смів меценасові „двоїти“?

Введений бонтон нагадує мені наших бояр по Люблинській Унії, що, занежуючи свій рідний побут, витворений у високій культурі своєї атмосфери, переймали назви різних „Wasz i Jego-Mosci“ — в так довго, доки самі не розплилися, полишивши по собі тільки -ski і -ski на багатих латифундіях...

Дуже на часі заговорити на сторінках „Рідної Мови“ про цю справу й воскресити завмерлий у Галичині патронімікон.

Крукевичі.

Володимир Іванович Коблик.

Вимова давньоєврейських біблійних імен.

(Докінчення).

III.

Спинюся тепер коротенько на інших властивостях єврейської вимови біблійних імен, що знання їх потрібне нам для кращого розуміння цілої системи.

10. Давньоєврейське ל lamed не було звуком цілком м'яким, тому латинська передача його завжди через *l* правді не відповідає. Греки зазначали цього звука через λ , що в них не було звуком цілком м'яким. Середнє українське *л* (платавське, чеське) було б чи не відповідніше. Мова старослов'янська звичайно єврейське і грецьке *l* передає твердо: *Lavan* — Лаванъ, *Elon* — Елонъ, *Pichol* — Фіхолъ, *Metušalah* — Мешсалахъ, *Jiś'mael* — Ісмаїльъ, *Betuel* — Бетуїль і т. д. Але цікаво, що з давнини в деяких іменах *л* вимовляється м'яко: *Havel* — Івалъ, *Ra-*

chel — Рахїль, *Jis'rael* — Ісраїль, *Mil'kah* — Мільха.

12. Єврейська мова знає два *к*, а саме: ק *kof*, *к* і כ *kaf*, *к*. В сучасній мові ці два *к* мало розрізняються, але вдавнину вони розрізнялися сильно, бо греки й римляни звичайно *к* *kof* передають через *к*, а *kaf* через *ch*. Напр.:

а. *Kof*: *Jiś'chak*, *Ἰσαάκ*, *Isaac*, *Ісаакъ*, *Йцхак*-*Ісак*. — *Jaakov*, *Ἰακώβ*, *Jacob*, *Іаковъ*, *Яків*. Звичайно, лат. *c* — це завжди *к*.

б. *Kaf*: *Mil'kah*, *Μελχά*, *Melcha*, *Мільха*, *Мілка*. — *Mal'ki-Cedek*, *Μελχισεδεκ*, *Melchisedech*, *Μελχισεδεκъ*, *Мелхиседек*.

12. Давньоєврейські звуки ט *tav* і צ *tzet* сильно різнилися в мові, чому греки звичайно передавали *tav* через θ ,

а tet через *t* (правда, в глибоку давнину це було якраз навпаки). Старослов'янська мова зовсім не мала й не мав звука, подібного до єврейського tav, а тому просто запозичила для цього давню букву з грецького уставного письма: *Θ*, т. зв. фіта, що в нас вимовлялася не однаково: *ф*, *т*, *фт*. Ось приклади.

а. Tav: Set, Σήθ, Seth, Сітє, Шет. — Bethel, Βαθουήλ, Bathuel, Баєθїлє, Бетуел. — Jafet, Ἰαφεθ, Iapheth, Іафїє, Яфет.

б. Tet: Ketturah, Χεττούρα, Cetura, Хеттєра, Кеттура.

13. В давньоєврейській мові закінчення двоїни *e-jim*, а множини *-im*; обидві ці форми в живій арамейській мові кінчилися на *-im*, і певне звідси гр. Μεσράιμ, с. сл. Місраїмє для євр. Міс'раїм. Взагалі греки часто брали живу вимову географічних імен.

14. Часом кінцеве євр. *-n* у мові грецькій має *t*, напр.: Eden, Ἔδεμ, Ἐδέμє. — Mid'jan, Μιδιάν, Madian, Мадїамє, Мід'ян. — Medan, Μαδαϊμ, Madan, Медан. — Elon, Αἰλὼμ, Elon, Елон. — Reuven, Ρουβήν, Ruben, Рєвїмє, Рувен. — Avigam, Ἀβειρώμ, Abigon, Ἄβιρώμє, Авірам.

15. Єврейське сполучення *mg* у грецькій мові нерідко передається через *mtg*, напр.: Mam'ge, Μαμβρή, Mambre, Мамвкрїській. — Zim'gan, Ζεμβράν, Zamgan, Зомвранє, Зімвран. Це вставне *v*, *b* було живе в мові грецькій, але зовсім чуже в мові латинській та старослов'янській; а в нас „дуб мамврійський“ (треба: дуб Мамрея, бо Мамрей — господар поля, де ріс цей дуб) сильно поширений.

16. Дивна історія трапилася з д. євр. *ḡ geš*, *ḡ* (наше *p*) при перекладі його на мову грецьку. Справа в тому, що давня єврейська мова ніколи не подвоює свого *ḡ*, — це правило без винятків. Навпаки, таке подвоєння *-ḡḡ-* дуже любить грецьке мова. І ось трапилась груба помилка супроти єврейської вимови: в деяких словах грецькі перекладачі подвоїли *ḡ*. Напр.: Sagaḥ, Σάρρα, Сєрра, Сара. — Atoḡaḥ, Γόμορρα, Gomoḡra, Гомєрра, Амора-Гомора. — Naḡan, Ἄρράν, Аран, Ярранє, Гаран. Пор.

їще Kogach, Κόρα, ц. сл. Корїєкє. Mogaḥ, ст. сл. Мєрра, Мора і т. ін.

Писати *pp* в єврейських іменах — це груба помилка проти оригіналу, чому ані одна мова — крім мови російської — не допускає цього в біблійних іменах.

17. В давньоєврейській мові була ще приголосна *ayin*, що вимовлялася або як грецький густий придих, або трохи сильніше. Греки зазначали *ayin* через *γ*, *ϝ* або й зовсім не зазначали. Напр.: Atoḡaḥ, Γόμορρα, Gomoḡra, Гомєррє, Амора. — Saḡar, Σόγορ, Segor, Зєгорє, Цаар. — Civoḡon, Σεβερώμ, Sebeon, Сєвєгєнє, Ців'он. — Eveg, Ἑβερ, Heber, Сєвєрє, Евер. Єврейський звук *ayin* з часом зовсім зник, а тому ліпше його нічим не зазначати. У всякому разі він не вимовляється, як звичайне грецьке *γ*.

18. Подвоєння єврейських приголосних грецька мова часом зазначала, часом ні; сучасні європейські мови в більшості не зазначають цього подвоєння. Напр.: Jissaschar, Ἰσσαχάρ, Issachar, Іссахєрє, Іссахар. — Chavvah, Ἐβα, Heva, Ἑβα, Хавва-Єва. — Achuzzat, Ὀχοζάθ, Ochozath, Охєзєтє, Ахуззат. А часом маємо подвоєння там, де його в оригіналі нема: Keturah, Χεττούρα, Cetura, Хеттєра, Кеттура. — Riv'kah, Ῥεβέκκα, Rebecca, Рєвєкка, Рівка-Ревека.

IV.

Від найдавнішого часу аж до часу т. зв. масоретів (VI-VII вв. по Христі) в давньоєврейських текстах ніколи не писали голосних звуків, через що вимова тексту сильно псувалася. Міцно усталеної вимови голосних звуків, особливо у власних іменах, не було. Щоб рятувати текст від зіпсуття, т. зв. масорети в VI-VII вв. по Христі запровадили систему вокалізації тексту за допомогою різних значків головно під приголосними, і з того часу вимова цього тексту була зафіксована назавжди.

Але в той час, коли повставав грецький переклад, десь у III-II вв. перед Христом, про вокалізацію тексту не було ще й мови, — єврейський текст власних імен не мав усталеної вимови. А вимову деяких географічних імен греки взяли, як казав я вище, за живою народною

вимовою, напр.: 'Iordán (Jar'den), Βασυρμάθ (Bos'mat), Γαλαάδ (Gil'ad) і т. ін.

19. Давньоєврейське довге *e*, *sege* (··) греки передавали звичайно через *η*, що в них тоді сильно наближався вимовою до *и*, і в перекладі старослов'янським гр. *η* завжди віддається вже по новому, як *и*, і навпаки. Вульгата гр. *η* завжди передає за стародавньою єврейською вимовою як *e*. Напр. Šet, Σήθ, Seth, Сітє, Шет. — Šem, Σήμ, Sem, Сімє, Шем. — Ašer, 'Ašēr, Aser, 'Ašēr, Ашер. — Jehošua, Ješua, 'Iησοῦς, Jesus. — Choγev, Χωρήβ, Chogeb, Хврікє, Хорев.

Часом *sege* (··) передається через *ei*, цебто через *и*, а це свідчить, що й *η* було *и*: Leah, Λεία, Lia, Ліа, Лея.

Складені єврейські ймення часто закінчуються на -el (Бог), що гр. текст завжди передає через -ηλ, лат. -el, ц. сл. -илє, напр.: Jiš'rael, 'Iσραήλ, Israel, Ісраїлє, Ісраєл-Ізраїлє. — Bethuel, Βαθουήλ, Bathuel, Клоїлє, Бетуєл.

20. Коротке *e* німе, т. зв. schwa quiescens віддавна майже не вимовляється в єврейській мові: в цій статті я зазначаю її апострофом '. Греки й римляни цієї шви звичайно нічим не зазначали, цебто не чули її в вимові, пор. єв. імена: Av'gam, Jiš'mael, Mat'ge і т. ін. Але часом такі зазначали її через *e*, напр.: Riv'kah, Ρεβέκκα, Rebecca, Ρεβέκκα, Ривка. — Šim'on, Σιμων, Simeon, Сімїонє, Шим'он. — Civ'on, Σεβουών, Sebeon, Сєвкїонє, Ців'он.

Часом греки передавали шву навіть через *η*, як це трапилось зо словом аилуя. Єврейське hal'lu Jah (хвалить Господа) вони передали: ἀληηλοβία, старосл. аллилѣа. Слово зовсім невідповідне, бо: 1) початкове *h* відкинене за § 7, 2) подвоєння *l* нічим не оправдане, 3) неоправдана й віддача шви через довге *η*, 4) односкладове Jah (Господь) передане через *la*, з відкиненням незнамого грекам *h*, 5) дві слова: hal'lu Jah греки злила непотрібно в одне.

Шва рухома в д. євр. мові вимовляється як *e*, але греки часом передавали її як *a* або *o*. Напр.: Medan, Μαδαϊμ, Madan, Маддїмє, Медан. — Bethuel, Βαθουήλ, Bathuel, Клоїлє, Бетуєл. — Sedom, Σόδομα, Sodoma, Сєдѣмє, Седом.

21. Як я вище казав, в Септуагінті дуже часто голосні передаються не так, як у тексті єврейському, напр.: Peled-Φάλεκ, Achuzzat - 'Oχουζαθ, Chavvah - Εβα, Midjan - Μαδιάμ, Bil'ha - Βάλλα, Mil'kah - Μελχά, Zil'ra - Ζήλφα, Cochar - Σαάρ, Coag-Mηχωρ і т. ін. За грецьким текстом пішла Вульгата й текст старослов'янський.

22. В єврейській мові акцентоване *e* (але не шва!) в слові на кінці речення здовжується на *a*. І цікаво, що грецький текст часом подає це здовження *a* замість основного *e*. Напр.: Pегes, Φάρες, Phages, Φάριєє, — це буде Перец. Zegach, Ζάρα, Zaga, Зара — це буде Зерах, хоч при кінці речення в єврейським тексті буде Pегes, Zegach, див. Кн. Буття 38. 29-30.

23. Довге *i* (chirek) часом греки передають через двоголосний *ei*, напр.: Bin'jamin, Βενιαμείν, Benjamin, Бенїамїнє, Бен'ямїн. Цей же дифтонг часом передає й цере *e*, що звичайно зазначається через *η* (доказ, що *η* — це *ei* = *и*): Leah, Λεία, Lia, Ліа, Лея.

24. Німа шва ділить слово в вимові, що варто зазначити апострофом і на письмі, коли шва перед голосною, напр.: Cív'on-Ців'он, Bin'jamin-Бін'ямїн, Mid'jan-Мід'ян, Gil'ad-Гіл'ад, Simon-Шим'он (але це слово вже в нас злилося: Шимон).

25. Дуже рідко в старослов'янській Біблії маємо маленьку, аж надто обережну спробу націоналізації тексту, напр. у формі імен на -i, слов'янам незнаній: Levi, Λεβί, Levi, Лєкїй; Naftali, Νεφθαλί, Nephthali, Нєфѣлїлїє. Правда, в наголосі імен націоналізація помітна частіш; напр. наконечний наголос єврейських слів на -áh у нас не наконечний: Jehudáh, 'Iουδα, 'Iśda, Mil'káh, Μελχά, Мєлєхє і т. ін.

26. Грецький текст знає часом здвоєння голосного там, де його єврейський текст не знає, напр.: Av'gaham - 'Αβραάμ, Abraham, 'Iβραάμє, Аврагам-Авраам. — Jiš'chak, 'Iσαάκ, Isaac, Ісакє, Іцхак-Ісак. — Aharon, 'Aarōn, Aaron, Ааронє, Агарон. Вияснення вище (зникнення *h* § 7, зміна шви § 20).

Навпаки, єврейське Jaakov стратило одне *a* в грецьким: 'Iακώβ, лат. Jacob, д. сл. 'Іаккє, може тому, що друге *a*

має аіп, що вимовою тут опущений, див. вище § 17.

Для ліпшої орієнтації в усьому, що я тут розповів, подаю орієнтаційну таблицю вимови звуків у власних біблійних іменах. Під зазначеним числом вище докладно розповіджено про це явище.

Ч.	Євр.	Грецьке	Лат.	Ст. сл.	Укр.
1	ש š	σ	s	с	ш
2	צ c	σ	s	с	ц
3	ב b	β	b	к	б
	ב v	β	b	к	в
4	פ r	φ	ph	ф	п
	פ f	φ	ph	ф	ф
5	י j	ι	j	ї, н	й
	י i	ι	i	ї, н	і
6	כ ch	—	h —	—	х
7	ח h	—	—	—	г
8	ג g	γ	g	г	г
9	ז z	ζ	z	з	з
10	ל l	λ	l	л, ль	л, ль
11	ק k	κ	c = k	к	к
	ק k	χ	ch, c = k	х	к
12	ת t	θ	th	θ	т, ф, фт
	ת t	τ	t	т	т
15	מ m	μβρ	mbr	мвр	мр
17	ג g	γ	g	г	—
19	ע e	η	e	н	е

V.

Отже, як ми бачили в попередніх розділах, грецька мова передала біблійні імена дуже недокладно, а то з простої причини, що не мала на те потрібних звукових засобів. Старослов'янська мова по-рабському пішла за грецьким текстом і запровадила перейначену грецьку форму. Тепер же ми знаємо, що слов'яни, особливо українці, можуть досконало передати своїми звуками єврейські біблійні імена. Що ж маємо робити при наших нових перекладах? Чи триматися перейначеної вимови грецької, чи подавати правдиву вимову оригіналу?

Взявши на увагу все вищеподане, я в своїм новім перекладі Біблії з давньоєврейської мови тримаюся оцих двох головних засад:

1. Коли біблійне ймення загально значне, а ще й уживане в Новому Заповіті, або коли воно в нас живе в грецькій формі, тоді вживаю форми традиційної грецької, напр.: Ісаак (Jis'chak), Аврам чи Авраам (Av'raham), Ізмаїл (Jis'mael), Ізраїль (Jis'rael), Яків (Jaakov), Йордан (Jar'den) і т. ін.

2. Але коли біблійне ймення мало знане, а в Новім Заповіті його нема, тоді вживаю давньоєврейської форми. Так само тепер роблять усі автори наукових перекладів Біблії. Давно вже нам час звернутися до оригіналу й пити живу воду з праджерела!

Іван Огієнко.

З Книги Псалмів.

Псалом 1.

- Блаженний той м'уж,
що за радою¹ несправедливих не ходить,
й не стоїть на дорозі він грішних,
й не сидить на сидінні злоріків!
- А в Законі Господнім його закохання,
й про Господній Закон він роздумує вдень
(та вночі).

¹ В єврейським тексті פִּשְׁפֹּז „ba asat“, а це значить: радою, за радою, а не „на раду“. Та й грецьке ἐν βουλήν визначає те саме: радою, за радою. Тут і євр. ba, і гр. ἐν — г. зв. інструментальне. Зрештою пор. Пс. 72 (73). 24, де те саме євр. ba asat перекладене правильно: сохъ-томъ. Див. вище ст. 357-359

- І він буде, немов тее* дерево,
над водним потоком посажене,
що рідить свій плід своєчасно,
й що лістя не в'яне його.
І все, що він чинить
— йому пощастить ся.
- Не так ті безбожні, —
воні, як полова,
що вітер її розвіває!
- Ось тому то не встоять безбожні в суді,
ані грішники ті в зборі праведних!
- Дорогу бо праведних знає Господь,
а дорога безбожних загине!

* У цілому світі прийнято додане понад оригінал друкувати курсивом.

Псалом 3.

1. Псалом Давидів, як він утікав був перед Авешалом, своїм сином.
2. Господи, як багато моїх ворогів,
як багато стають проти мене!
3. Багато-хто кажуть про душу мою:
„Для нього немає спасіння у Бога!“ Села².
4. Але, Господи, — щит Ти для мене та слава моя,
й мою голову Ти підіймаєш!
5. Своїм голосом клікав до Господа я, —
і Він озивався до мене з святої Своєї гори. Села.
6. Я був лг і заснував, —
й обудився, бо Господь підпирів мене.
7. Я не побююся десяти тисяч люду,
що вони проти мене навколо отаборилися.
8. Устань же Ти, Господи! Поможі мені, Боже мій!
Бо Ти вдарив усіх ворогів моїх в щоку,
потроїв зуби грішним!
9. Спасіння — від Господа,
і над людом Твоїм — Твоє благословення!
[Села.

Псалом 6.

1. Для диригента хору, на струнних інструментах, на октаву, Псалом Давидів.
2. Не карай мене, Господи, в гніві Своїм,
не завдай мені кари в гарячій Своїй пересерді!
3. Будь ласкавий до мене, о Господи, — я ж бо слабій!
Уздоров мене, Господи,
бо тремтять мої кості,
4. і душа моя сильно настрашена...
А Ти, Господи, доки?
5. Знову, Господи, визволи душу мою,
ради ласки Своєї спаси Ти мене!
6. Бож пам'ять про Тебе не в смерті,
а в шеолі³ хто буде хвалити Тебе?
7. Змучився я від зідхання свого,
щовночі плавлю мов ліжку в потоці від сліз,
постелю свою розпускаю в сліві своїй я!
8. Гнів, як міль, сточив око мое,
постаріло воно через всіх ворогів моїх...
9. Відступіться ж від мене ви всі, що чините несправедливість,
бо почув Господь голос мого плачу!
10. Благання мое Господь вислухав,
молитву мою Господь прийме!
11. Всі мої вороги посоромлені будуть, і будуть настрашені дуже;
нехай вернуться, — й будуть вони посоромлені зараз!

² Села — слово незнаного значення, може — знак музичний; зжито його в Книзі Псалмів 73 рази.

³ Шеол — місце перебування душ людських по смерті (згідно з давньоєврейськими віруваннями), ад, той світ.

Псалом 20.

1. Для диригента хору. Псалом Давидів.
2. В день не долі Господь тобі відповідь дасть,
ім'я Бога Якового зробить сильним тебе!
3. Він пошле тобі поміч з святині,
і з Сіону тебе підпре!
4. Всі дарунки твої пам'ятати Він буде,
і буде вважати твоє цілопалення ситим. Села.
5. Він дасть тобі, як твоє серце бажає,
і виповнить цілий твій адум.
6. Ми будемо співати через поміч Твою,
і в ім'я Бога нашого ми підйемо прапора!
Господь виконає всі прохання твої!
7. Тепер я пізнав, що спасає Господь помагача Свого,
дає йому відповідь з неба Своєї святині
могутніми чинами — помічної правди Своєї.
8. Ті повозами, а ті кінями,
а ми ім'ям Господа, нашого Бога, хвалитися будемо.
9. Вони похилились і впали,
а ми стоїмо та ростемо на силах!
10. Господи, допоможи!
Хай нам Цар відповідь у день нашого клікання!

Псалом 42-43.

1. Для диригента хору. Псалом навчальний, синів Корахових.
2. Як прагне той блень до водних потоків,
так прагне до Тебе, о Боже, душа моя!
3. Душа моя спрагнена Бога, Бога живого!
Коли я прийду
й появлюсь перед Божим обличчям?
4. Стала для мене слюва моя хлібом удень та вночі,
коли кажуть мені цілий день: „Де твій Бог?“
5. Нехай пам'ятаю я те, і нехай виливаю я душу свою над собою,
що в натовпі я був ходив і провадив був їх аж до Божого дому,
з голосом співу й подяки святкового натовпу.
6. Чого, душо моя, ти сумуєш,
і чого ти в мені непокоїшся?
Май надію на Бога, бо я Йому буду ще дякувати за спасіння Його!⁴
7. Мій Боже, душа моя тужить в мені,
бо я пам'ятаю про Тебе в країні Йордану
й Гермону, із гори із Міц'ар.
8. Відкликається море до моря на гуркіт Твоїх водоспадів,
всі вали Твої й хвилі Твої перейшли надо мною...
9. Удень виявляє Господь Своєю ласку,
а вночі Його пісня зо мною,
молитва до Бога мого життя.
10. Повім я до Бога: „Ти скеле моя, чому Ти про мене забув?
Чого я блукаю сумній череа ўтиск ворожий?“

⁴ Рефрен цей повторюється ще як вірш 12 і 17.

11. Ніби кості ламають мені, коли вороги мої
[лають мене,
коли кажуть мені цілий день: „Де твій Бог?“
12. Чого, душо моя, ти сумуєш,
і чого ти в мені непокоїшся?
Май надію на Бога, бо я Йому буду ще дя-
[кувати
за спасіння Його, мого Бога!
13. Повсюди мене, Боже, й справуйся за справу
[мою
з людьми небогобійними...
Визволь мене від людської обману та кривди!
14. Бож Бог Ти мові твердині, — чого ж Ти по-
[кинув мене?
Чого я блукаю сумний через утиск ворожий?
15. Пошли Своє світло та правду Свою, — воли
[будуть провадити мене,
воли запровадять мене до святої Твоєї гори
[та до місць пробування Твого.
16. І нехай я достаюсь до Божого жертовника,
до Бога розради й потіхи мові, —
і буду на арфі хвалити Тебе, Боже, Боже
[Ти мій!
17. Чого, душо моя, ти сумуєш,
і чого ти в мені непокоїшся?
Май надію на Бога, бо я Йому буду ще дя-
[кувати
за спасіння Його, мого Бога!
- З давньоєврейської мови
переклав Іван Огієнко.

»Крокодилові сльози«.

Нещирі сльози часто звано „крокодиловими“. Звідки й як пішла така назва? Щоб це докладно зрозуміти, подаю тут стародавні перекази про крокодила. В „Книга глаголемая Алаваить“ початку XVII-го віку (з мові Бібліотеки, про неї див. РМ ч. 67-68 ст. 345) про крокодила (коркодил або кордил) читаємо на л. 1846 таку цікаву відомість:

„Кордиль — есть звѣрь водный, хребеть его аки гребень, хобот змієвъ, глава василискова. А егда иметь чело-

вѣка ясти, тогда плачеть й рыдаеть, а ясти не останеть. И главу от тѣла оторвавъ, зря на ню, плачеть. А хоботомъ біеть, на нихже разгнѣваеться. А егда зинеть, то весь уста бываеть“.

Оце походження виразу „крокодилові сльози“: „А коли крокодил зачне чоловіка їсти, тоді плаче та голосить, але їсти не перестає... І голову від тіла відірвавши, дивиться на неї та плаче...“ Пластично й коротко!

Іван Огієнко.

Життя слів.

Січень див. календар.

Скажений встаровину визначало зіпсутий, „искажений“, тлінний, скастрований. В пам'ятках XI віку „исказити“ — скаструвати, „каженик“ — скопець, евнух. Пор. Єванг. Мтв. XIX 2: Суть скопци, иже исказиша сами себе. Крехівський Апостол 1560-х років: Сказится еалшивою наукою 625, Жадного есмо не сказали 379. Пізніше слово „скажений“ почало визначати навіженого, людину зо „сказом“, буйно помішанного; пор. скажена собака. В українських говорах стародавнє значення слова „казитися“ позосталося й досі; так, на Закарпатті „казитися“ — це псуватися; пор. у читанці Фр. Агія „Жива Мова“ 1936 р. на ст. 33: „Побиті яблука скоро казяться“, цебто псуються; звідси „скажений“ — зіпсутий.

Скот, скотина — стародавнє слово для означення головної рогатої худоби.

Але з дуже давнього часу слово „скот“ визначав також маєток, гроші; готське skatts гроші. Напр.: Начаша скоть събирати от мужа по 4 кунны, „Повість Временних літ“ під 1018 р. Ось через це грецьке κτήνος визначав скот і маєток, лат. pecus — товар, pecunia — гроші; по інших мовах слово для визначення „скота“ визначав також маєток, гроші.

Скотниця — староукраїнське слово, визначало грошовий скарб, скарбниця, бож „скот“ тоді маєток, гроші. Лист Никифора до Мономаха: Скотница твоя не скоудна есть и неистошима.

Слободá, слобідка — часте в нас слово для малої поселі. Багато „слобід“ повстало на Правобережжі, по Руїні, коли землевласники оголошували в XVIII в. новопоселеним найрізніші „слободи“. Тому й оселі ці зуться „слободá“, напр. у Марка Вовчка, Нар. оповідання т. II ст. 174: Як іти од нашої Слободи. В Га-

личині такі оселі звать „свобода“, напр. Б. Лепкий в „Мотрі“ все пише про ці оселі: свобода. Мешканець Слободи — слободян (часте прізвище). Див. воля.

Слов'яни. Ні про яке інше слово не писано так багато, як про це слово, а проте й досі його походження позостається для нас загадкою. Найславніший чеський славіст Л. Нідерле, проаналізувавши ціле це питання („Slovanské starožitnosti, VIII. 476), про слововивід „слов'янина“ пише: „Філологія й досі не знає, як повстало саме ім'я й що воно визначає. Філологи й дотепер не прийшли до одного вияснення, що було б прийняте всіма“. В науці панували головно два слововиводи. 1) Ще з XVI ст. „слов'янина“ виводили від „слави“, цебто — слов'янин — то „славний“. Коллар та інші слов'янські патріоти сильно поширили цю гіпотезу. Але тепер її вже відкинули, бо старослов'янська мова знає тільки слов'янинъ (слов'янинъ); гр. Σκλάβοι і лат. slavī так само говорять про форму „слов'янин“, бо слов. o в чужих мовах звичайно передається через a. 2) Дуже давня й гіпотеза про повстання від „слова“; з легкої руки Добровського ця гіпотеза часта ще й тепер. Звичайно вказують, що „слов'янин“, — це той, що говорить зрозумілою мовою“, в протилежність „німцєві“ — „хто говорить незрозуміло“. 3) Виставлялося й багато інших теорій. Одна з останніх — проф. Г. Ільїнського („Извѣстія ОРЯС XXIV 141-149 1919 р.), що виводить „слов'янина“ від *slovā

(гр. ἀλωή „оброблена земля“) — „той, що живе на обробленій землі, землероб“, у протилежність „німцєві“ — від *nēm „пастух, номад“. — Слововивід від „слава“ відкинений тепер зовсім, тому треба писати: слов'янин, слов'янський, а не слав'янин, слав'янський. Див. німець.

Смуток. Первісне значення цього слова — чорт, нечиста сила, значення полишилося від давнини ще й досі в деяких слов'янських народів, напр. у кашубів. Широко знає це значення й народ українській, хоч чомусь не занотує цього значення ані один наш словник. Номис, Приказки, ч. 7866: Смуток її зна, і Б. Грінченко в Словнику своїм добре перекладає: „Чортъ ее знаеть“. Вираз: „У його до смутку грошей“ треба перекласти: У нього до чорта грошей, і обидва ці вирази дуже часті в народі. На Київщині дуже часті вирази: Геть до смутку, йди до смутку. Ів. Франко в 27 томі „Етногр. Збірника“ 1909 р. ст. 133 подає на слово „смуток“ багато цікавих прикладів, що ясно вказують на чорта (хоч Франко того й не пояснив), напр.: А смуток го знає, Бодай тобов смуток гречку возив, Смуток би на тя темний та чорний упав, Смуток ті бери. Хто підпадає владі смуткові (чортові), той „смутий“. Забувши стародавнє значення смутку, ми не розуміємо докладно й нового значення, що криється в „смутий“.

Іван Огівенко.

Рідної мови треба вчитися та вчитися!

Відповідь на анкету.

Оце сьогодні зміркувала я, — й відважилася написати Вам листа з нагоди п'ятирічного існування журналу „Рідна Мова“. Тож найгарячішим бажанням моїм є, щоб виявити свій погляд, що зробила „Р. М.“ за той час свого життя, та бачу, що воно не так легко мені дається. Адже дати маленьку оцінку в усій повноті та величі зможе тільки той, хто може збагнути справжнім глибоким розумом, а я тільки можу сказати словами нашого Франка: „Це мор-

ська глибина... Хто в ній пірнув аж до дна, той, хоч і труду мав досить, дивні перли виносить“. І я цими перлинами тішуся, бо надбала я їх із „Рідної Мови“.

Не кажу я, що знаю вже мову, але знаю певно, що багато краща й поправніша стала моя мова. Нехай посвідчить оцей факт, що сказав мені один інтелігентний чоловік: „Бачу, що Ви читаете „Р. М.“... І ніби соромлячись за себе, додав: „А я не знаю добре своєї мови“... Видно, що всі хотіли б добре

й гарно говорити, тільки біда в тому, що воно само собою не хоче прийти, — а треба вчитися та вчитися!

Щиро бажаю „Р. М.“ на шостому році свого життя не вазнавати більше таких писань, як це було в одній із наших газет. Холодне й в'яне серце, згадавши тільки це одне закінчення з тієї писанини: Ми повинні вже раз крикнути голосно: Геть з „Р. М.!“

Перечитавши все те широке та довге, аж нудно стало... Ну, подумалося. А Ви ж які? Я, звичайна собі жінка, позволю запитати в ім'я справедливості: Чи повинно бути в наших часописах місце на таке писання проти „Р. М.“ „Рідна Мова“ — це ж наука з обсягу мо-

вознавства, й повинна бути всім нам, українцям, однаково дорога! Це ж цемент, що скріплює націю!..

Читали ми в газетах, що більшовики в Україні закликають „нищити національне коріння на мовному фронті.“ Що так роблять більшовики, це я розумію, але що наші так пишуть проти „Р. М.“, не второпаю... На віщо воно? В чію дудку граєте?

На тому я й кінчитиму листа. Вітаю Вас добрим здоров'ям і новими силами до дальшої праці, а за науку дякую Вам.

З найглибшою пошаною до Вас Ваша учениця

Канада 21.ІІ. 1938. М. Задуrowич.

Відповідь на запити наших Читачів.

Дівчина чи дівчина? (М. Квасниця). У старших письменників, напр. у М. Вовчка (добрим старим звичаєм видавала свої твори з наголосами) все було дівчина, тепер же панує дівчина (але не рідке ще й дівчина).

Картопля. Як маємо казати в літературній мові: картопля чи бараболя? (мовляв, картопля — полонізм). М. Квасниця. Для картоплі маємо з десяток різних місцевих назв: бараболя, груді, бульба, магдебурка і т. ін. В літературній мові поволі закорінюється тільки картопля. Це не полонізм. Приймаючи картоплю за полонізм, треба б, напр., і воду і т. ін. вважати також за полонізми.

Король. Звідки й коли пішла назва *король*?

Норанда, Канада. О. Квєбек. Про слово *король* див. статейку в РМ. 1936 р. на ст. 362.

Крайній — крайнка. У нас у Канаді на чоловіка з старого краю кажуть *крайні*, а на жінку — *крайнка*. Звідки це пішло? Канада, Ос. Боднар. В літературній мові названі слова часто вживані й визначають *земляка* чи *землячку*. Наш крайній — наш земляк, моя крайнка — моя землячка. Крім цих загальних значень, в Великій Україні крайній чи крайнка — це той, хто живе далеко, — на самім кінці оселі.

Про. Чи можна так сказати: Проситься о численну участь? М. Квасниця. Ні, так у літературній мові не говорять. Кажуть: „Просимо про численну участь“. Звичайно тільки *про*, ніколи *о*.

Дописи Прихильників рідної мови.

Бажанія. „Рідна Мова“ й „Наша Культура“ виконують високе завдання — до змагань за краще завтра наці кладуть найкращу й найціннішу цеглину — мову, скарб народній. Зичу, щоб РМ і НК стали бажаним гостем найбільшої селянської й міської хатини, а кожний член нації став її передплатником! РМ і НК отримую з перших днів їх появи. 3.IV. Мала Доманівка. Сава Токар.

Еміграція й Р. М. На питання, поміщені в 61 ч. РМ, багато відповідати не треба, — одне скажу: нам, головно емігрантам, такий журнал, як РМ, дуже потрібний, Ми ж відірвані від рід-

ного пня, ми ж не мали потрібної підготовки за цілий час війни, а тому мусимо тепер надолжити й добре вивчити свою рідну мову. Ос тут то РМ завжди протягає нам свою допоміжну руку. Свою вдячність до РМ виявляю тим, що даю їй нового передплатника. Sudturg. Ont. 15.VI. 1938. В. Курилів.

Побажання. Редакторів „Рідної Мови“ шлемо найкращі побажання всього гаразду в науковій праці на рідному українському полі. Нехай Господь Бог благословить у всьому! 4.VIII. 1938. Краків. З християнським привітом Гр. М. Гарматій.

ЗМІСТ 9-го (69) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: 1. *Огієнко:* Непорозуміння в перекладах Святого Письма. *Проф. В. Барагура:* Психологічні основи успіху літературного твору. 1. *Огієнко:* Складня української мови: Словолад об'єкта й атрибута. *Проф. П. Кривоносок:* Недуги мови: афазія. *В. Коблик:* Назви по батькові. 1. *Огієнко:* Вимова давньоврейських біблійних імен. З Книги Псалмів: Псалми 1, 3, 6, 20 і 42-43. 1. *Огієнко:* „Крокодилові сльози“. Життя слів. *М. Задуrowич:* Рідної мови треба вчитися та вчитися! Відповідь на запити наших Читачів. Дописи Прихильників рідної мови. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV і V по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

REDAKCE ČASOPISU
SLAVIA
PRAHA I., ŠKOLNÍHO NÁM. 22
Filozofický ústav

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI.

ЖОВКВА, ЛЮТИЙ 1938 РОКУ

ЧИСЛО 2 (62).

Складня української мови.

IV. Будова речення в поетичній народній мові.

Речення простої народньої мови своєю будовою звичайно в головних засадах нічим не відрізняється від будови речення в мові літературній, хоч ув окремих деталях знаходимо між ними не мало дрібних відступлень. Але будова речення в тій народній мові, що повстає під впливом зворушеного чуття, цебто головню в поетичній народній мові, завжди виразно відрізняється від будови речення в звичайній літературній мові. Повищене чуття або афект взагалі сильно впливає на будову речення, відтягуючи його від звичайних норм.

Жива народня мова має багато своїх питомих ознак, про які я вже розповідав, або буду розповідати в дальших частинах цієї праці, напр. часте вживання прикладки (див. вище), дуже часте вживання зменшених та пестливих форм (про що мова в V частині Складні) і т. ін. Тут я розповім тільки про головні найчастіші прикмети будови речення в поетичній народній українській мові, а саме: 1. Частки в реченні, 2. Частки на початку речення, 3. Подвійні члени речення і 4. Повторення члена речення.

Подаю тут прикладів трохи більше, головню з пісень, а то для того, що наші сучасні поети так мало наслідують народню будову речення, що вона тепер виводиться з нашої літератури. Старші поети так не робили; напр. Шевченко

часто будував речення в своїх віршах за народніми взірцями.

1. Частки в реченні.

Народне речення найбільш відрізняється від речення літературної мови частим уживанням найрізніших часток поміж головними чи пояснювальними членами речення. На перший погляд ці частки здаються зовсім плеонастичні, ніби зовсім непотрібні, а навіть зайві. Але вдумавшись у них глибше, бачимо, що ці частки надають реченню соковитості барвистости, сили й виразности. Ці частки не мають тут своєї повної звичайної сили, — підкреслювати значення того члена, перед яким стоять, ця їхня сила тут значно ослаблена, але вони сильно забарвлюють речення своєю незвичайністю. Речення літературної мови завжди збудоване так, що поміж його членами ніколи не маємо жодних часток, чому речення мови народньої, що легко вживає ці частки, так сильно відрізняється від нього. Пор. вище ст. 9—10.

Найчастіші частки, що вставляються в речення, такі: *та й, та* (або за народньою вимовою: *да й, да*), *й, й а, а, ой, ох, й, ще й* і деякі інші. Частки ці можуть займати найрізніші місця в реченні й бути як поміж головними членами речення, так і поміж пояснювальними.

Вживання часток у середині речення надзвичайно часте в народній поетичній

мові, особливо ж у піснях. Є пісні, де такі частки знаходимо в кожному реченні, а особливо частку *й*, що тут не рідко повстає й з вимог евфонічних чи то сама, чи то в сполученні з іншими частками.

Подаю приклади з пісень видання П. Чубинського 1874 р. („Труди“ т. V), поділяючи їх на групи за частками.

1. *Та й* — це найчастіша частка, що надає реченню більшої виразистости, підкреслюючи й посилюючи того члена, перед яким стоїть. *Та й* може бути перед кожним із членів речення. Напр.: Чорними очима *та й* заволочила 1. Чи я в тебе *та й* прогуляла 19. Чогось моя головонька *та й* морочиться 31. Мене ж мати *та й* не біла 126. Ой либонь моя дівчинонька *та й* у лісі заблудилася 24. Ой сама ж ти, дівчинонько, *та й* у славонці ходиш 52. Горе ж тому *та й* нежонатому 55. Ой зійди, зійди, зірочко *та й* вечірняя 76. Поколені білі ніжки *та й* на шепшиночку 105. Козак молоденький *та й* того злякався 127.

2. У народній вимові замість *та й* може бути *да й*: Виправляють свого сина *да й* на косовицю 31.

3. Частка *та* дуже часта в поетичнім народнім реченні, визначає те саме, що й *та й*: Ой хто ж мене *та* не любить, рожен йому в серце 10. Ой коню, мій коню вороненький, *та* порадь ти мене, як рідная мати 33. Самі собі *та* дивуються, що в голуба *та* сизая голова 33. Десь мій милий чорнобривий *та* в степу ночує 15. А в Івана *та* на думці було 34. Ой рада б я, *та* козаченьку, раненько ходити 52. Що ти мені *та* за зілля дала 34. Хто ж тобі постеле в дорозі *та* постілочку 77. Напій мого коня з рубленої *та* (або: *ой да*) криниченьки 120. Ой піду я до млина *та* до дзюравого 17. А в мого коня *та* кучерява грива 34. Знялись, полетіли *та* в чистее поле 55. Там сиділо *та* два голубочки 55. Співає пісеньку *та* все до ладу 18. Вдовині дочки *та* всі три рівні 33. Не потурай, дівчинонько, *та* моїй розмовоньці 52. Не заходить матінкин *та* до мене голосок 101. Іди, іди, козаченьку, *та* до мене в гості 102. Виряджала мати сина *та* на косовицю 208.

Став я з тією дівчиною *та* став розмовляти 308.

4. Замість літературного *та* дуже часто маємо в народній мові *да* з тим самим значенням: Ой гуде, гуде сивий голубонько в чистім полі *да* на дереві 6. А я молода *да* не гуляла 9. Ой у сеї близенької *да* чорнії брови 26. Піду я за гори *да* в чистее поле 30. Наступає *да* чорна хмара 40. Чого ж мені, *да* то варишу, на той край ходити 40. Зійшов коник *да* з мислі 43. Ой уставай же, *да* мій миленький 46. Вийди, вийди, молода дівчино, *да* до мене на совіт 47. Ой приїхав мазур *да* до моєї хати 48. З сього кута *да* на той далеко ходити 50. Ой я того *да* не боюся 66. Чи ще ж ти мене *да* не забула 77. Чи була ти *да* на улиці 78. Ох *да* на сюю *да* горілочку *да* я ж не дивлюся 175. *Да* розвивайся, *да* сухий дубе, наніч мороз буде; *дай* убірайся, *да* козаче, завтра поход буде 299.

5. Частка *ой*: Мандрували *ой* ми в поле 86. У полі, полі стоять два дубочки, *ой* ісхилили вершки до купочки 45. В той час увірю, *ой* як скажуть клякнути 89. Берегом, берегом, бережиною, *ой* хто ж то приходив вечориною 92. *Ой* мій милий чорнобривий, сядься на колодці, *ой* бо мене молодую зачіпають хлопці 92. Молодая *та* дівчинонька *ой* за козаком плаче 52.

6. Частка *а* (замість *та*): Через гору стежка *а* в гай по калину 5. На конику вороному *а* в жупані голубому 8. Пусти мене, моя мати, *а* з вечора погуляти 70. Гуляй, гуляй, моя дочко, *а* з вечора до півночі 70. Зійшла зоря *а* з вечора 75. Як ти умреш *а* з вечора, то я умру рано 78. Біла ж мене матуся *а* за мого Петруся 101. Сіла, поїхала *а* в чистее поле 426.

7. До *а* може бути *й* *й*, цебто *й а*: Сива зозуленька *й а* в гай полетіла 3. Вилітає сивий голубонько *й а* з темного луку 6. Та не бери *й а* вдовоньки склопотаної 26. Серед села стояла верба, під вербою *й а* три дівоньки 126. Прилетіли два соколи *й а* з чужої сторони 249.

8. Рідші частки: Ой не спала, не спала, не буду *й* спати 54. Та либонь же я *й* умру 34. Не вдавайся *й* у дурницю 1150.

9. Цікава частка *ще й*: Десь ся взяв жвавий хлопець *ще й* стрілець 17. Зійшов місяць *ще й* новик 18.

10. Або просто *ще*: Запряжу сірі коні *ще й* воли 7. Випнувся, підскаочив *ще й* поправив ковпачок 20. Як він в'ється, в п'яти б'ється, *ще й* ударив трепачок 20. Дай мені дівчину хорошу, хорошую *ще й* вродливу, *ще* до того чорнобриву 24. Світи, місяцю, *ще й* ясна зоре 39.

Уживання підсиленої частки в поетичній народній мові надзвичайно часте, а часом ув однім реченні маємо кілька часток. Напр.: *Ой* на тих на двох *та й* на дубочках два сивесеньких *да* голубочки 45. З хорошою *та й* уродою *та* у світі наживуся 53. Пожену я *та* сиві воли *та* на ранню росу 110. *Ой* віють вітри *та* все буйнії, *ой* ідуть дощі *та* все дрібнії 80. Стеле вона, стеле *да* дві подушечки, під голову *да* периночку 6. *Да* чом, соловей, *да* не щебечеш 23. *Да* йшла дівка *да* яриною, *да* йшла дівка *да* дорогою 23. *Що* у саду *да* під дулькою сидів голуб із голубкою 33. *Да* дівчино, *да* збуди мене *да* в неділеньку рано 54 Молодая *та* дівчинонька *ой* за козаком плаче 52. З хорошою *та* уродою *й а* до церкви ходити 53. З великою *та* худобою горе ж мені буде, *й а* з хорошою *та й* уродою *та* не стидно й між люде 53. Десь ся взяв жвавий хлопець *ще й* стрілець, убив собі *ще й* найкращий лебедець 7.

Так само часто знаходимо різні частки в цім самім значенні і в українських Думах. Напр.: *Ой та* ручками-пучками *а* хліб-сіль одробляла 113. Гей, *то* бідна *й* удова *а* се зачуває 114. Стали бідну вдову *а* з свого подвір'я ізсилати 113. Гей, як стала *то* на небі чорна хмара наступати 100. А нічого в полі *й* у домі не *й* оставила 116. Бідна *й* удова 114. *То* вже в городі Черкасі жила удова 101. *То* Кішка Самійло *та* угадав 82. Обіллється дрібними *то й* сльозами 114 і т. ін.

Вставлення якоїсь частки поміж головні або пояснювальні члени речення — це така помітна форма народньої поезії чи живої мови взагалі, що наші письменники, особливо ті, що зросли на живій народній мові, постійно наслідують цю форму. Напр. Т. Шевченко пре-

красно знав будову речення в поетичній народній мові, а тому дуже часто й влучно наслідував її. Напр. він легко вставляє частку *та* по-народньому: Отам вона й досі плаче *та* за козаками 329. Почорніло я, зелене, *та* за вашу долю 412. У неділеньку *та* ранесенько 416. Ой заграй, заграй, синесеньке море, *та* під тими байдаками, що пливуть козаки, тільки мріють шапки *та* на цей бік за нами 143. Бодай же вас, цокотухи, *та* злидні побили 15.

Леся Українка глибоко знала народню мову й кращі ознаки її все переносила й до своїх творів. Так, частку *та* частенько знаходимо в неї, і все на своєму місці, знаходимо її майже по всіх її творах. Так, у поемах її (Твори, т. III) читаємо: У суботу в молодій *та* великий збір 15. Пішла з жалем дівчинонька *та* у свій садок 16. І навіки мою долю *та й* занастив 17. Побрався ти, козаченьку, *та* на своє лихо 21. Ой нащо я свою долю *та й* занастила 25. Сонце гаряче проміння *та й* порозсіпало 37. Вже сонечко яснее *та* стало на межі 37. В сих темницях колись наші *та* приймали 37. Плили на сей бік *та* з козаками 38. Славу віддав і себе самого *та* за кохання єхидне 55. З тому IV: Якби всяк медвідь, всі звірі *та* були моєї думки 99. „Кассандра“, т. VI: Чому ж той млявий *та* пішов на згубу 182. „Лісова пісня“ т. VIII: Отож у найкращій зорі *та* найшовся син 200. Хіба яка царівна *та* була б мені рівна 201.

Те саме бачимо по творах і інших письменників, що кохалися в народній мові. Напр. у „Хмарах“ Ів. Нечуя-Левицького ст. 226: Чи вже ж мої пироги *та* недобрі? Або в „Кулаці“ 1936 р. Ул. Самчука ст. 36: Хіба вся наша Расеюшка *та* не в тифі? М. Хвильовий: „Пудель“ 1926 р. ст. 43: Льоля біля вікна і поспішно пришивала до пантальонів мереживо.

Народня частка *та* така притаманна нашій мові, що П. Куліш часто вживав її навіть у своїм перекладі св. Письма: так, у Біблії вид. 1920 р. читаємо на ст. 15: Люди ж Содомські *та* були злющі (Буття 13. 13), На Сиддим же долині *та* було багацько ям (Буття 14. 10) і т. д.

Дуже цікаво й гарно, наслідуючи народню мову, вживає частки *ой* Мир. Ічнянський у своїм ліричному збірнику „Ліра емігранта“ 1936 р.: В міста зуби *ой* білі та гострі 25, Моя возуле, ще, *ой* ще закуй 38, Життя — скриня скарбів *ой* буйних 53, Жахнулися води, *ой* горе 66, Знову, *ой* знову як діти люди ці 69, І крикнем: *ой* в озерах рож, *ой* рос 90, Зоре, *ой* не згасни 116, Правди на світі *ой* мало 121. Як повірю вам? *Ой* ніколи 124. Солодко, *ой* люблю смирним бути 131. Як бачимо, Ічнянський уживає *ой* для підкреслення того слова, перед яким ставить це *ой*.

Як я вже вище підкреслював, у народній українській мові дуже часто прислівника *там* уживається плеонастично, чим він сильно нагадує звичайні частки. Так, у Піснях маємо: Під берегом *там* плавають лебедята 17. *Ой* під гаєм зелененьким *там* орала дівчинонька воликом чорненьким 18. *Ой* по горах, по долинах та й по чужих українках, *ох там* козак п'є-гуляє 32. 41. *Ой там* на горі ідуть мазурі 48. В чистім полі, в широкім роздоллі *там* стояло два дубочки 55. *Ой* в полі, в полі на роздоллі *там* дівчина пасла сірі воли й коні 91. *Ей* у чистім полі да широкім роздолі *там* дівчина жито жала 112. *Ой там* за яром брала дівка льон 127. 219. *Ой там* на горі малювали малярі 15. *Ой* за гаєм *там* Дунай тихенький 337. Над річкою над бистрою *там* мій миленький стоїть 357. *Ой* у степу, край дороги, *там* дівчина жито жала 445.

Те саме маємо й у Думах: *Що* на Чорному морі, на камені біленькому, *там* стояла темниця кам'яная 73. *Ой* на Чорному морі, *ой* на камені біленькому *там* сидів сокіл ясененький 92.

Плеонастичне вживання *там* добре знати в творах Лесі Українки. Напр. Твори, т. V, „Блакитна тр.“: Ви як влізли? — *Там* не зачинено 41. Будеш кашу варити? Та яка *там* каша! 64. Твори, т. VIII, „На полі крові“: Будь великий духом. — Яким *там* духом! 28. Хто саме *там* привів сторожу 29. На кручі, *там*, коло школи вашої 31. „Йоганна“: Вона має велику силу *там* у Палатині 60. „Бояриня“: Спорудила й

вечерю, поки ми *там* на цвинтарі балачки провадили 111. Піди лиш, доню, *там* пошли Семена 112. Ми вже віталися *там* коло церкви 113. *Що* я тоді почну *там* на чужині 120. Я здалека дивлюся, як він *там* вулицею проїздить 130.

2. Частки на початку речення.

В поетичній народній мові надзвичайно часто речення розпочинається якоюсь часткою, найчастіше *ой*, *та* (*да*), *а*, *гей*, рідше іншими: *що*, *ей*, *ох* і т. ін. Тут ці частки гублять своє значення найбільше, бо звичайно зовсім не підкреслюють значення того слова, перед яким вони стоять. Ці початкові частки однаково часто бувають як на самім початку пісні, так і взагалі на початку речення, завжди надаючи реченню більшої виразистости.

Ось приклади з Пісень (видання П. Чубинського 1874 р., „Труди“, т. V): *Ой* піду я лугом 1. *Ой* він оре, а я плачу 1. *Ой* ходила по садочку 4. *Ой* писав же я два дні і дві ночі 35. *Ой* не спить-ся, не лежить-ся 36. *Ой* у садочку хороші вишні 39. *Ой* у полі криниця 39. *Ой* моя туга, *ой* моя журба *та* в світлонці на кілочку 55. *Ой*, *ой*, чи тут же дівча-радість, чи немає, *ой*, *ой*, чи з іншими молодцями десь гуляє 131. *Та* вже третій вечір, як дівчина зводить, *ой* казала вийду, а тепер не виходить 131. *Ой* не шуми, луже 132. *Та* сам же не знаю, *та* чого не сплять очі 74. *Да* мати гуляти *да* не пускала 9. *Да* чом, соловей, *да* не щебечеш (тут *да* 23 рази) 23. *Да* ластівочка *да* купалася, *да* на бережку *да* сушилася. Дівка Парасочка *да* хвалилася 9 (тут *да* 13 раз). *Да* за тучами громовими сонечко не сходить 6. *Да* *ой* ви тучі громові, розійдіться різно 6. *Да* перепеличка *да* невеличка по полю літає 5. *Да* вірно любила, *да* часто ходив, *да* я вірно женихався 40. А *що* в лісі за тихо 47. А змочила тонку хустку, дрібні сльози втираючи 125. *Гей* у полі могила 8. *Гей* любив же я дві дівчині 37. *Гей* лугами, берегами покошене сіно 51. *Що* на морі *да* на дощечці красна дівчина полощеться 8. *Що* й у мене коса *да* до пояса 9. *Що*

у саду да під дулькою сидів голуб із голубкою 33. *Що* на горі санчата, спускаються дівчата 98. *Ой* зашуміла біла береза, *ох та* густі луги 55. *Що* у нашому селі проявилась новина 1136. *Що* невіжа йде, так як павочка пливе 1142. *Що* й у Києві да в монастирі 1167. *Ей* у чистім полі да широкім роздоллі, там дівчина жито жала... *Ей* да занедужав да козаченько дуже... *Ей* да доглядай же, да молода дівчинонько 112-113. *Що* за гаєм, за Дунаєм козаченько конем грає 445.

Щоб показати, як часто буває частка на початку речення, подаю одну пісню (П. Чубинський: „Труди“ V. 23):

Да чом, соловей, *да* не щебечеш?
— *Да* голосу немає.
Да потеряв соловей голос
Да через яшний колос,
Да через ранне *да* уставианне,
Да через щебетанне.
Да вещасная *да* волокитка,
Да журба мене вбила,
Да сама менша у степу птиця,
Да й та мене била.
Да не так била, не так била,
Як вид поклювала...
Да невірняя *да* дружинонька
Мені світ зав'язала. І т. д.

Або ще приклад („Труди“ V. 1122):

Що сокіл *да* синицю любив,
По колоску *да* пшеницю носив;
Що Павло *да* Оленку любив,
По кешенях *да* гостинці носив.
Що під дубом *да* під дубочкою
Сидів голуб з голубочкою.
Що в голуба золотая голова,
А в голубки позолочувана...

Такі самі частки знаходимо на початку речень також в українських Думах. Напр.: *Як* із землі турецької, *да* з віри бусурменської 66. *Що* на Чорному морі 73. *Ой* із города із Трапезонта 78. *Ой* по Чорному морю, *ой* на камені білень-

кому 92. *Гей*, усі поля самарські почорніли, *та* ясними пожарами погоріли 98. *Ой* на татарських полях 127. *Як* із дено години счинилися великі війни на Україні 129. *Як* од Кумівщини 137. *Як* із Низу із Дністра 140. *Ей*, гаразд чи добре 143. *Ой* полем, полем Килиїмським 152. *Гей* *то* бідна й удова а се зачуває 114. *То* в городі Черкасі жила удова 101. *Що* старший за руку веде 114. В'язали руки *та* сирицею, а скували ніжки *та* скрипцею. І т. ін.

Ой на початку речення часте в Шевченка: *Ой* я свого чоловіка в дорогу послала 402.

Наслідуючи народню мову, дуже часто вживає початкової частки *ой* Мир. Ічнянський у своїм ліричнім збірнику „Ліра емігранта“ 1936 р.: *Ой*, ліс шумів 14, *Ой*, Київ 14, *Ой*, ходить 18, *Ой*, обидрана яка, *Ой*, весно, молода, голубочка 22, *Ой*, співучая весно моя 26, *Ой*, сосни, я брат ваш, я брат 26, *Ой*, конвалій, в кишнях й пісень 29, *Ой*, як закортіло просторів 31, *Ой*, не піду за тобою 55, *Ой*, ніч ота 69, *Ой* ніч, *ой* ніч яка 76, *Ой* людей усюди 91.

Гарно наслідує народню мову Леся Українка в „Лісовій Пісні“ (видання „Книгоспілки“ т. VIII, ст. 200):

За темними борами
та за глибокими морями,
та за високими горами,
то єсть там дивний — предивний край,
де панує Ірай.
Що в тому краю сонце не сідає,
місяць не погасає...

Те саме бачимо в О. Олеся:

Ой розлягався *та* понад морем
Білий туман,
Ой набирив він з синього моря
Цєбри води.

Іван Огієнко.

Мова в творах М. Черемшини.

I.

При досліді над мовою тих письменників, що в своїх творах користуються й говіркою околиці, що з неї походять дієві особи, треба властиво звертати увагу й на мову цих осіб і на мову самого письменника. Це очевидна правда, що її не треба аж підкреслювати. Одна-

че й тут приходиться зробити одне застереження, а саме, — що письменник підпадає під вплив говірки своєї околиці й навіть несвідомо вживає не тільки складні даної говірки, але й словарного запасу. Говірка так опановує душу письменника, що в нього не тільки дієві особи, але й уосіблені явища та предмети

природи говорять, а то й думають категоріями місцевої говірки. Це, правда, психологічно цілком зрозуміле й виправдане: впливу говірки, що нею говорили ми в нашій молодості, й до смерті не позбуваємося. Але говори сповняють свою відживчу функцію супроти літературної мови. Зовсім однакової вимови не можна досягнути, бо ті всі чинники, що причинилися до повстання говорів, діють безнастанно й викликають нові різниці. Літературну мову пізнаємо краще, якщо пізнаємо мову поодиноких письменників. Пізнання мови письменника причиниться до пізнання його душі, бо мова — це дзеркало, що в ній, відбивається душа людини. Аналіза мови письменника дає нам вказівки до психології його творчості та вказує на середовище, що впливало на творчу працю письменника. В оцінці творчості письменника — розслід його мови повинен зайняти одне з перших місць.

II.

Гуцульський говір увів до літератури Осип Юрій Федькович, співець зеленої Буковини. Гуцульським говором розмовляють дієві особи в творах І. Франка (Петрії й Довбуцуки, Як Юра Шикманюк брив Черемош, Терен у нозі), Михайла Коцюбинського (Тіні забутих предків), Ольги Кобилянської (Земля, У неділю рано зілля копала), Ол. Олесья (На зелених горах), Михайла Павлика (Рибенщуківка Тетяна), Гната Хоткевича (Камінна душа) і М. Черемшини.

Виїмкове місце в уживанні говору гуцулів належить М. Черемшині, не тільки з погляду на послідовність уживати гуцульський говір у своїх творах, але, можна сказати, що всі твори М. Ч. писані в дусі й під впливом гуцульського говору, бо й мова самого М. Ч. — це стилізований гуцульський говір.

Гуцульський говір тягнеться по обох боках Карпат, приблизно від р. надвірнянської Бистриці в Галичині й від р. Тересви на Закарпатті аж до верхів'я Золотої Бистриці й Молдави в буковинських Карпатах. Від заходу й полудневого заходу граничить гуцульський говір з середнезакарпатським говором; від

півночі з бойківським і на довгій смузі з покутсько-буковинським; від сходу й від полудня — з румунською мовою. Гуцульський говір займає в Галичині область трьох повітів, а саме: Косова, Печеніжина й Надвірної, далі: західньої Буковини біля Вижниці й Селетина й східньої частини Закарпаття. Усіх гуцулів начислює статистика чверть мільйона душ.

Походження слова „гуцул“ не вдалося досі остаточно вирішити. На всякий випадок назва досить нова, бо не знає її ще проф. Naquet, що з доручення австрійського уряду об'їздив наші гори в р. 1793. Проф. Kaindl виводить слово „гуцул“ з рум.: гоц- (розбишак) й окінчення: -ул, бо так називали волохи карпатських опришків. До походження назви: готуль — гоцул — гуцул з румун. мови схилився й неб. В. Гнатюк. На основі дослідів проф. Хв. Вовка гуцули — це чистий етнічний тип, що належить до українського племені й зближений до динарської раси (півд. слов'ян).

У гуцульським говорі знаходимо багато позичок з сусідніх говорів, бо гуцули мандрують по світі зо своїми виробами. Найбільш позичок з покутського говору не тільки тому, що обидва говори мають найдовшу спільну площу стичности, але й тому, що на Покуття йдуть гуцули міняти свої вироби, овочі, гриби й дьоготь за покутське збіжжя.

III.

А) Звучня.

а) **Голосівки.** 1. Звук *a*. Звук *a* заднього ряду спіднього положення¹ переходить (>) по *ж, ч, ш, щ, ц* і перед *й* в різні звуки переднього й середнього ряду горішнього й середнього положення: *i, e, u, e, я*: щіслива, грейдир, кушілismi, шінуючи, сіножить, подужію, пошіную, печітка, пужівно, пощіку; берівка

¹ Заввага. Застерігаюся, що я описую гуцульський говір тільки на основі творів М. Черемшини. Зміну мовних явищ представляю так, як вона відбилася в творах М. Ч., цебо беру тільки письмовий образ, що — як відомо — є тільки слаба відбитка дійсної вимови. Задержую також транскрипцію автора й не ввожу жодних інших значків.

(а > е перед м'яким р); чес, желисливий, желоба, щесливий, кучмер, зачели, сара-четко, небожетка, безческа, звичейно, дівчета, вважаєте, жель, лишеси, шепка, віржею; попросьивси, просьий, ерчи-та, кочине; душа, ножа, мерша, глуша, гожа, смуча, богачька, фартушанка, по плечях, ночями; а > и перед й: дий їх кату.

2. Звук я. Звук я (давнє перейото-ване а й давній носовий звук ѧ) пере-йшов у е, і, ц, й, ю, е у назвуді й по м'яких приголосних: ть, дь, рь, ль, сь, нь, зь, п, б, в, м: ек, ема, ерчита; аекже, діети, відтев, втела, потег, темила, втем-ний, то най си текни, віхте, гаде, дек, декувати; тіме, меко, виме, вонечий, тру-мнена, віданечко, скорней си, ред, напре-чу, терей, горечка, цукрений, вістрілею, лерва, вклекти, заклев, любетка, свет-вечір, повели, три везці, взев, петнаціть, петницю, псенка, розсердут си, флоера; рісний, рібий, запридала, отік (от як), ви-тігаю, досігали, медіний, ді, каїв си, післі бурі, памнітаєте, світі образи, сі-тенький (святенький), челідь; си < сь; йкий данцівник годний, йкої нужди, йкіс, йкос; видют, лагодют, посходют си, пу-стют; дітем (я > е).

3. Звук и. Звук и в приставці: ви-в дієсловах переходить у ві: вістрілею, віженут, віросте, візимував, вікохав, ві-гадувала; и > і, е: любчік, брачіку, глі-боко, старія, протів, мотіль; абі; честе місце, сороченя, ескра, енчий.

4. Звук і. і > у, а: поцулуй; Иван, дирка; цалком.

5. Звук е. е > а, і, е, и: траба. лу-мара; чісане полотно, далічко чікают, чупір, чій (чей), потрібую, ясінь, ангіль, смерічка, неприятіль; чей; плачите.

6. Звук о. о > е, і, ц, о: Єлена; Гос-підь, діправди, чіму, дість (= досить); профецирка; свеї, чужей запаски, твеї.

7. Звук у. у > ю, і: чюрит, чюркало, заперечю, ночью, желюйте, платю, во-дю, крутю, пустью, мусю, носю; глібо-ко.

8. Сполука голосівок з при-голосівками. Сполука праслов'ян-ських з + р між приголосівками пере-йшла в ро, ри, що в наслідок перестав-ки (метатези) дало: ир, ер, напр.: крьвь

— кирвавий, кривавий, кервавий; покер-вавить, кервава рана, керваві згарди, керваве море Ч., кервава дорога Ч., кер-вавив Ч., крірвали; подібно і з крьсть чи крьсть повстало: іршений¹, ерстив, іршені, ерстити.

9. Затрата й поява голосівок, приголосівок і їх сполук. За-трата: часто випадають поодинокі букви, або й цілі склади, не вважаючи на те, чи це назвук, визвук чи й середина сло-ва: го, на мні, ті, іго, ми, ню, хоть, хочь-хочь, най си преч каже, ста > зда, аді (а диви), онде (он диви), доста (до сита, а навіть: дість), нічьо, ніц, не мож би, на кпи, хап, глип, рип, штрик, гиб го-ворити, мой хло', мой Насте мо'; де', Васи', Іла', Штефа', Пе', Ники', Фе', Ник', Дзе', мой бре, Ю', Луки', Ле, ку', му, меш, ме, мемо, мете, муть, у воську, вітувати, озми, золзи, христінин, нічьми, мать (мабуть), коли'с, поки'с, Славайсу, віді (відай), мньє, бис, ледь-ледь, пре-сподне, розшімкана пазуха (= розшпін-куватися гл. І. Верхратський: Знадобі б1).

Поява: часто й появляються звуки для легшої вимови: ізвори, увес, ід хаті, молитів, засій, верствак, ізводит.

б) Приголосівки. 1. Губні: п, б, в: п > ф: Філіп, Філіпко; д > м: омражь-ти; в > о: онука, остікси; в > л: лапно; хв > ф: форостина, уфатити, форост, фоя; в > м: цминтарь; Сполуки: губні + j = п + j, б + j, в + j, м + j не переходять у пль, бль, вль, мль, тільки стоять без епентетичного л: сип'ю, люб'ю, лов'ю, лом'ю, деб'я, поріб'є і т. д.

2. Звук рь (м'яке р) появляється правильно в визвуді слів: господарь, здикуторь, тварь, плотарь, кучмарь, не-харь, звірь, пастирь, бовгарь, вакарь, ровтарь, хітарь (грязиця); в середині слова перед к: зимарька, шнирька, бирь-ка, харькає.

3. Плавке л. ль > н, л, в: шкілник, білший, вілно, дубелтівка, фалшиво; за-мендувати, копанники, голосінниці, ре-тенно, повішенники, потопленник; відків, телиця тівна; л > р: в кримінарі, крими-нарь; л > в: сопівка, пужівно, мівкий, ку-

¹ Відпало к, а для легшої вимови додано: і, е.

жівка, черлений, світівка, попів, соків мій ясний.

4. Зубні: *т, д, т > д*: данець, данцівник; *д > т*: камрат; *л > дж*: джерга.

5. Носовий *н, н > л*: лумара, лумаря; *нь > й*: чорнейка корова.

6. Зубні африкати: *ц, дз*. Тверде *ц*: а) у визвуді: перед, палец, синец, жолобец, навпростець, б) перед *а*: травица, цес; в) перед *к* у прикметниках замість давнішого: *-цьс, -ьс*: старецький, богацький, панцьке лице: *ц > т*: тісарь, тісарська оборона; *дс > ц*: люцький.

7. Спіранти: *с, з, с > ц*: профецирка, панцький; *з > дз*: дзерно, Дзельман, продзвенів; *зь > з*: возме, озміт, возму; тверде *с*: дес, шос, хтос, когос, якус, котрус.

8. Палатальні африкати: *ч, дж*. *ч > ц*: ци, циж, ніц; *ч > ш*: грешно, пізнашний, вулишник, нешта, скрипиш-

ник; м'яке *ч (чв)*: вуйночцько, червачцька, Аничцька, хочь-хочь, шибеничцька, ключьник, ручцьки, молодичцьки, лайдачцько, богачцька, поручць, потичць, покійничцька, віночцьки, личцько, падоцьку, дітоцьчок; *дж > жс*: вижу, буженицью, виріжньют.

9. Палатальні спіранти: *ш, ч, щ*. *ш > шь, сь*: шьо, загасю; *жс > р*: корушинка (приходить 4 рази!); *щ > ш, сш*: ше, шьо, просньий.

10. Веларні *к, г, х* вимовляються м'яко: *к > т, г*: тіски, затерлигає, лигнув; *кл > зл*: здикуторь.

11. Ларингіальне *г, г > х, к, г, н*: ніхтів, віхте; полекшіє; господарь, до Манделининої хати.

12. Поява й зник приголосівок. Поява: возму. Зник: брачїку, Марїка, Митро, Митришко, сїтенький, обстричи.

(Кїнедь буде).

Яворів.

Іван Велигорський.

Сучасна літературна мова Наддніпрянської України.

„Українізація України“ за панування більшовицької влади сильно відбилася на літературній українській мові. За тяжкі ці роки пережито надзвичайно багато, а це все не могло не відбитися на нижньому органі живого життя, — на літературній мові. Справді, мова сильно вросла й багато де в чому змінилася.

Для зразка сучасної літературної мови в Наддніпр. Україні беру мову звичайного середнього радянського письменника, Петра Колесника, що її ми бачимо в його романі „Боротьба“ (про діячів „Союзу Визволення України“). Малі рямці нашого журналу не дозволяють мені докладніш описати цю мову, — я подам коротку аналізу тільки частини цього роману, вміщеної в кн. 2-3 за 1932 рік київського журналу „Життя й Революція“, органі „Федерації Об'єднань Радянських Письменників України“ (ФОРПУ), ст. 4-42.

Навмисне вибираю твір середнього, але правдивого радянського письменника, бо власне така мова найбільш показна, як зразок літературної мови в Україні. Класичну мову Максима Рильського, як зразок того, до яких вишин дійшла наша мова, описав я на сторін-

ках „Нашої Культури“. Річ зрозуміла, — описую тільки мову роману П. Колесника, абстрагуючи зовсім від його сумного змісту, описую об'єктивно (хоч П. Колесник мокрим рядном накинувся й на мою скромну особу, не сховавши навіть мого прізвища).

В романі скрізь знати, що П. Колесник не мало працює над виробленням своєї мови, — мова його часом зовсім добра, скрізь знати, що він розуміється на її особливостях і прагне писати добірною літературною мовою. Жаль тільки, що він мало вчиться з найкращого джерела — з мови народньої.

1. Складня найбільш характеризує мову того чи того письменника, бо ж у складні — душа мови. І власне складня „Боротьби“ багатьма своїми рисами заслуговує уваги.

Так, П. Колесник дуже любить стару нашу добру форму давального учасництва (безприйменикового). Подаю більш прикладів: Настрій Крукові прекепський 14, Од цього лице Млинкові вкривається блідістю 18, Чоло Вронському високе 20, Упертіше стає Тимофієві лице 26, Записка впала на плече Реутові 26, Лице Комбригові червоніє 26, Настрій Ан-

дріві прекепський 28, Пам'ятник Петлюрі 38, Очі йому іскряться 9, Нога йому розпухла 15, Важка зморшка перерізує йому перенісся 26, Йому стало зле 28, Лице йому стає червоне 34, Неспокійно засовались йому зморшки 37, Лице їй зблідло 18, Настрій їм веселий 8, Робота не лежить їм на раменах каменем 14, Рука з рушницею міцна нам 26.

Панівних колись в Україні форм з родовим відмінком у Колесника зовсім мало, напр.: Рука його звисає 17, Оплески вкрили його голову 22, Його обличчя розгладжується 33, Холодний піт укрив його чоло 33, Лице його було схвилюване 33, Нервовішали її рухи 18. Стиль Колесника тільки виграв би на красі, коли б він і ці родові форми перевів на давальні.

А то буває, що в романі поруч стоять обидві форми, напр. на ст. 28: Лице Ніни зашарілось. Лице Андріві змузило.¹

2. При дієсловах руху наші письменники, підо впливом мови російської, напрям цього руху часто зазначають прийменником *по*. Від цього чужого нам русизму вільний П. Колесник, — він цей напрям зазначає просто орудним відмінком, цебто так, як те маємо в живій народній мові, напр.: Йде темним коридором 17 (а не: *по* темному коридорі), Йде слідом його очей 19, Ходила спустілою вулицею 19, Нісся Пушкінською вулицею 20, Вони пішли сквером 28, Йшли залюдненими вулицями 29, Пронеслось фронтом 29, Ворог збігав другим схилом 30, Темним коридором прочовгав вартовий 35, Іде спорожнілим коридором 35, Блукаючи коридорами 37, Іде вулицею 38, — скрізь добрі форми без *по*.

3. Як то бачимо в живій українській мові, прямий предмет може бути і в формі відмінку родового (замість знахідного): Одсовує фотеля 22, Бере зошита 31, Розкриває зошита 31, Покласти щоденника на місце 31, Бере портфеля й капелюха 32, Держав папірця 33, На-

кинув плаща і взяв кашкета 37. Така форма дуже поширена в живих східноукраїнських говорах і панує в творах наших старших письменників.²

4. Родовий відділення без прийменника, добре відомий старій українській мові, рясно позостався ще й тепер в західноукраїнських говорах і дуже рідкий він у говорах східних. П. Колесник добре знає ці безприйменникові форми: Одмовилася своїх стареньких батьків 18, Дістатися другого двору 14, Лекція доходить кінця 40.

5. Замість староукраїнського *по* (позосталого в мові російській) любить П. Колесник вживати новомодних форм із *за* в таких випадках: Наче за сигналом знявся гамір 26, Працюють за директивами свого центру 30.

6. По прийменнику *за* вживає зовсім добре знахідного відмінку (акузатива) там, де в Галичині вживають за польським впливом відмінку орудного: Боротися за створення незалежної України 20, Розвинув агітацію за створення ліги українців 20.

7. Не вживає П. Колесник русизму „тому назад“, а доброї української форми без непотрібного „назад“: Чотири роки тому (а не: тому назад) прийшла до нього 17, два роки тому кепкував 32, Днів кілька тому одержав 42.

8. Наша мова кохається в приставних (протетичних) *в, г, й*, тимто не дурається їх і Колесник: вогонь 42, вогнів 35, вогняну 16, вузлик 41, вузлуватими 16, вузький 38, вузьким 17, вулиця 22, вулицю 10, вулицею 14, вулицями 29, вуха 31, гостроту 17; пор. ще такі форми чужих слів: інтуїтивний 39, копіюючи 19, експропріювали 24, діяпазон 20, ентузіясти 32, ентузіястам 39, матеріял 21, провінціалізм 38, соціалістичних 39, спеціально 21.

9. Колесник добре змінює *о* на *і* часом і в тих словах, що в них ця зміна не скрізь ще прийнялася: більшовика 34, більшовиків 23, більшовицького 24, більшовицьких 39, керівник 25, керівництвом 24, керівну 13.

¹ Про давальний учасництва див. мою статтю в „Рідній Мові“ річя. I ст. 5-10.

² Див. про це „Рідну Мову“ річник I ст. 43-48, 83-90, 119-124, моя стаття.

10. В ступенях порівняння, і в формах, що від них повстали, тепер в українській літературній мові прийняті форми на -іший (а не -їший). Те саме бачимо і в П. Колесника: конкретніше 21, пізніше 42, рівніше 16, спокійніше 16, голоснішає 40, свіжіших 25, щільнішою 21, найстрашнішою 26, найтісніше 39.

А часом бачимо в нього форми з -иш- навіть там, де ми їх звичайно рідко творимо, або й зовсім не творимо: Запальніше говорить 26, непривмніше стає 26, гніткішіша 39, напруженіша 18, ідея прийнятніша 21, нудотнішого 39, злішали 39, злішими 32, нервовішали 18, найпередовіший 38, найгідотнішою 42, найпроти- лежніші вражіння 26. Взагалі, тепер подібні форми сміливо творять усі письменники.

11. Зовсім добрі прийняті тепер в Україні етимологічні форми „зідхати“, „надхнений“ (а не „зітхати“, „натхнений“), бо пень цих слів буде старе „дх“ (пор. дихнути, дух, дихати). У М. Рильського, в його пречудовім перекладі „Пана Тадеуша“ 1927 р., читаємо: Таке чуття в зідханні 15, Ліг, зідхаючи 37, надхненно 5. Те саме бачимо і в „Боротьбі“: зідхнув 10, Полегшено зідхнули 23, надхнений 21, Надхнений натовп 39, Пал надхненої промови 26, Надхнених до лонь 22.

12. Стара неправильна форма „в Київ“ потроху зникає з нашої літератури, тому й Колесник усе пише: до Києва 18, у Києві 4, 5, в Києві 19, 35.

13. Український словник за останні роки надзвичайно зріс і збагатився. Появилися сотні нових слів, що їх не знає відомий словник ред. Б. Грінченка. Словник П. Колесника не б'є в очі своєю багатістю, як то бачимо в інших письменників, але і в нім знаходимо чимало нових виразів, що їх не маємо в Словнику Грінченковім. Ось частина таких слів: Не алілуйщина, а боротьба 24. Обрій почав білорожевіти 29. Коло вартівні гурт студентів 14. Гукнула Червінського вбиральниця (служниця) 12. Чепурна вбиральниця 12. Лист матиме вирішальне значення 16. Тополі виструнчились вряд 28. Не зібрав вичерпного матеріялу 28. Ще

за відбудовного періоду 38. Воєнізація студентства 26. Плян воєнізації 28. Інтелігента вольового й активного 29. Всотав (наматав) безвихідність у плоть свою і кров 38. Доповідь (вклад, доклад) проф. Воловика 11. В доповіді ректор дуже був розпалився 33. Цілком правильні міркування висунув доповідач (докладчик) 34. Нервовий дриж 10. Закрокував ізнову коридором 35. Занепокоєно крокував по кімнаті 36. Запримеркло за обрієм червоне вечірне сонце 29. Затахкав кулемет 29. Знаменний факт 21. Запис сповнений зненависти 32. До відповідальности зривачів програми 16. Бере зошита й починає листати 31. В темну пащу надвечір'я 14. Непорозуміло зводить очі 5. Довго непорозуміло дивиться 29. Нерішучність розцінює інакше 8. Широчінь обхвату 20. Взяв пальцями за два отопірчені (ростопірчені?) ріжки папірця 41. Передумови до цього 21. Спирається на широчезний підлокітник (підвіконник) вікна 35. Одірвав він од підлокітника свої лікті 35. Рекомендував на приймальній комісії 16. І раптом рвучко вихоплює він з кишені бльоکتнота 26. Рвучкі рухи 22. Не захищати ж йому, справді, уже рокованого на смерть 12. Сприймаєте так болюче 5. Силу політичної сторожкості він хоче стерти 34. Та й Червінський тіпоша (?) мабуть 41. Старе ревматичне трукляччя 24. Дівчина юнка 11.

14. Чимало в П. Колесника й слів, хоч і відомих, але рідковживаних, напр.: Йому хочеться по-парубоцьки гильнуть на „баришню“ 14. Сам вирішив діяти 35. Я вже почав діяти 28. В очах непоборима згага (спрага) 15. Комсомольці знітились (притаїлись) 7. Ціла повідь думок 36. Поморхле чоло 4. У поточних справах 11. Годі прочувати до липи в парку 4. Література зняла була ціле ревище 38. Ливарники пустять вогняну рідину 16. Дітвора жбурляє вонючими розбавками 14. Тисячні колони 29. Худорловата постать 4 і т. ін.

15. До живого радянського життя

ввійшло дуже багато найрізніших скорочених назв інституцій та посад. Усі ці скорочення тепер уже вільно вживаються і в пресі, і в літературі, хоч читач не радянський багатьох із цих слів не зрозуміє. Ось трохи прикладів із „Боротьби“: Цінили агітпропа 6. Скінчила виш 18. Робота гукусівців 34. Студентський гуртожиток 9. Не дадуть йому держстипендії 8. Свій же іновець (студент ІНО) 9. Дармоїди з колгоспів 24. Комбриг кінчає 26. Комдивізії стоїть на пеньку 29. Хочє запросити її до себе в кубуч 30. Міськрада повідомляє 33. Нарком освіти 38. Зробити оргвисновки 7. Член бюро партколективу 6. Од партбюра 7. Секретар партосередку 27. По перевіркомах 13. Виконання промфінплану 16. До членів профкому 6. Профсоюзним тоном 23. Збирався йти до робфаківців 9. З робфаківської вовківні 11. Почав уже за радвлади 10. Коло райкому комсомолу 28. До трибуни перед райнаркомом 28. Ставши робкором 6. Він у соробкопівському пальті 8. Тебе ми виділили до стипкому 9. Чекати студпредставників 9 і т. ін.

Часом читаємо такі „милозвучні“ речення: Склавши іспита на останній курс робфаку, Андрій зразу ж перейшов до кубучу. Але окружком комсомолу... ст. 6.

А то автор уживає самих початкових літер назв інституцій, ніби всім добре знаних: В тому БПС, де й він мешкає 7. Треба звернутися до РПК 9. Там має відбутися зібрання робфаківського осередку ЛКСМУ 9. Піду до ІНО 37. Прикріпилася до ГУКУС'а 34 і т. п.¹

16. Велике число російських виразів, чи чистих, чи трохи поукраїнізованих, — це характеристична риса сучасної велико-української літературної мови. Особливо багато русизмів у щоденній пресі, і значно менше їх у місячниках та в окремих виданнях. Про „Життя й Революцію“, де вміщено роман П. Колесника, можна сказати, що вона чистотою своєї мови взагалі похвалитися не може.

¹ Див. працю Б. Грицака: Скорочення й скорочені слова в українській мові („Науковий збірник“ І. Огієнкова ст. 50-70); див. ще в „Рідній Мові“ І 233-236, 269-272 статтю І. Коровицького про ці скорочення.

Те саме бачимо і в „Боротьбі“, — тут русизмів не мало. З малого уривку, що я його проаналізував, могу вказати хоча б такі на українське трохи пофарбовані вирази: Температура підскакує (подскакиваеть, підноситься) і буває бред (мари, маячіння) 17. Ухом не веде (ухомь не ведеть) 23. Видавлює (видушує, вицавлює) з безодні болю 17. Не могу оминати відрадного (утішного) факту 20. Дітвора жбурляє вонючими (смердючими) розбовтками 14. Так горланить (галасує, репетує), що її вся вулиця чує 22. Чого ти горланиш? 22. Хуторяни твої щось зам'ялися (запнулися, спинилися) 17. Картка летить в корзинку (до коша) для сміття 41. Ларьок (рундучок, ятка) 32. Недаром (не дурно, не дарма) 13. Крук — парень (парубок, хлопець) свій 7. Вивча цього парня 7. Млинок йому піддакує (потакує, притакує) 17. Мобілізація підходящої (потрібної, відповідної) молоді 24. Вони йдуть плавно (рівно, плавко) 14. Голос прозвучав (пробренів) упевнено 25. Голова п'ятірки (рос. пятерка, наше п'ятка) 23. Своїм виступом вносить розрядку (розрядження напруження?) 24. Келишок хлюпає на білу скатерть (скатертину, настільник, обрус) 22. Скот (товар, худобу) забрали 24. Видавлює хвилинку приязної ухмилки (усмішки) 17. Не можучи (не мігши) сховати ухмилки щирого задоволення 20.

У мові П. Колесника багато й таких виразів, що їх вживається переважно в мові російській, хоч вони відомі і в мові східньоукраїнській. Але подібні вирази ліпше б оминати. Напр.: Слухав, видимо (знати), заспокоївшись 16. З горшка росте в роді (щось ніби, ніби) лопушняка 42. Хтось накручує гавчку (шрубку) 11. Да, да (так, так,) ви зробили 5. Да, я комуніст 7. Вельми приємна жєнщина (жінка) 17. Не задавайтесь (не чваньтесь) 26. Симпатії до України, звісно (річ ясна, певне), не до Радянської 20. Здрастуй 28, Здрастуйте 14, — вульгарне й чуже нам, сам же Колесник пише часом: Здоров 17, Добридень 20. Значить (отож), нічого не зробив 4. Значить, завтра ти будь 17. Тепер захищає? Інтересно (цікаво) 10. Інтересно Червін-

ському 23. Казенних (урядових, державних) рушниць 24. Красиві (гарні) слова 35. Він ненароком (ненавмисне) береться годинника 32. Пропонує пропозицію схвалити і нікакіх (та й усе) 7. Обиватель (горожанин, мешканець) спиняється 29. Настрій прекрасний (прегарний) 19. Він це прекрасно бачить 8. Андрій прекрасно розуміє 27. Професор читає прекрасно 39. Правда, частини цих русизмів ужито може навмисне для відповідного стилю мови.

Маємо трохи слів, уже ніби втертих у нашій літературі, хоч вони теж не наші, бо пошиті на російський копил. Напр.: Це значно (дуже) прискорить справу 16. Йому не зрозуміло 20, Не зрозуміло, кому це потрібно 34, — ліпше „не розумно“, пор. „Чорна Рада“ Куліша: „Йому стало розумно, що тут щось не так“ 318. Неодмінно (конче) фігурує і його ім'я 35. Одвертий (явний?) наклеп 42. Очевидячки (вульгарне, ліпше: певне), з тією умовою 21. Дратує вигляд, тим більше (рос. „тѣмъ болѣе“, наше: а особливо), що повторив їх... 24.

Або ось схований русизм, сильно поширений у Наддніпр. Україні, — це „раніше“ замість „давніше“ в таких виразах, як у Колесника: І як про це Андрій раніше не подбав 16, Як таки про нього раніше не подумав 28, У нього щось там раніше було 41 (про цей русизм див. у „Рідній Мові“ мою статтю І 13-14).

А такі „українські“ вирази, як „підкіп“ (рос. подкопъ) у реченні: „Проти нього вже почали підкіп“ 33 (підступ, каверза), тільки засмічують нашу мову.

Уживати відмінка назовного замість кличного вважаю за русизм: „Товариш професор, можна?“ 40 (треба: товаришу професоре).

17. Вплив мови наддністрянської на сучасну мову наддніпрянську ще не виявлений і не описаний, але одне можна з певністю сказати — він показний як у щоденній пресі, так і в творах окремих письменників. Від Галичини йдуть і польські вирази.

Наддністрянський вплив бачимо і в „Боротьбі“ П. Колесника. Напр. в окре-

мих виразах: Жінки у вишуканих (wyszukany) строях 14 (жінки в модних одягах, вбраннях). Жалюгідні кретини 38. Жалюгідність (мізерність, злиденність) його дотепів 32. Ця жалюгідність 38. Зошит (zeszyt, ліпше: шиток) 31. Бере зошита 31. На грубезному зошиті 31. Заглядала в зошити 18. І нараз (враз, раптом, раптово, несподівано) хтось кличе 14. Франто плакався (скаржився) на оспалість (ospałość) української нації 23. Посивіле волосся на скронях (давнє скрань, скоронь, skroń) 10. Чоло на скронях трохи посивіле 20. Стукає крейдю по чорній таблиці (дошка) 42 і др.

Під цим же впливом Колесник часом пише зі зам. із, зо чи з, напр.: зі мною 18, зі спілкою 23, зі стін; а разом із тим і добрі наддніпрянські форми: разів зо два 5, зо зла 32, зо сміху 5, або: з самої 32, з своїм 36, з своїми 33, з села 24, з слизької 16, з статтею 41.

Пише звичайні східноукраїнські форми: барліг 18, гарячий 26, говорив гаряче 39, гарячі 25, гарячкова 12, гарячитися 12, погарячився 28, монастирську 14, по-хазяйськи 8 і т. ін.

П. Колесник скрізь пише од, але часом — ні сіло ні впало — закидає на від: з відчаю 13, накреслений від нього 4 і ін. Така непотрібна мішанина тільки псує добрий стиль.

Оце коротка характеристика сучасної літературної наддніпрянської мови, звичайна не тільки для П. Колесника й „Життя й Революції“, але взагалі для більшості сучасних радянських письменників, що менше дбають про свою мову. У більшості своїй — це добра й вироблена мова, що показує великий поступ. Але сильно кидається в вічі мала знайомість письменників із своєю живою народньою мовою, а це доводить частенько до позичання з мов сусідніх, головно — з російської. Русизми в цій мові виглядають так, як латки на новій одежі. Вплив же наддністрянської літературної мови мусів би бути більш організований і глибший, — в західноукраїнських говорах маємо не мало цікавого, що збагатило б і мову наддніпрянську.

Але процес вироблення однієї спільної всеукраїнської літературної мови

давно вже почався, дав уже багато корисного, а це може бути нам вірною заурокою, що для цілого українського на-

роду безумовно витвориться одна спільна літературна мова.

1935.

Іван Огієнко.

Особові імена учнів Перемиської української гімназії.

4. Найрідші ймення.

а) від 4-2 учнів, що мають дане ймення:

Адріян	4:і2, м2, с0	—	нарівні і-м
Анатоль	4:і4, м0, с0	—	тільки і
Ілля	4:і2, м1, с1	—	перев. і
Олег	4:і4, м0, с0	—	тільки і
Павло	4:і0, м1, с3	—	перев. с
Семен	4:і1, м0, с3	—	" с
Теодосій ¹	4:і1, м3, с0	—	" м
Нестор	3:і1, м0, с2	—	" с
Остап	3:і3, м0, с0	—	тільки і
Сергій	3:і3, м0, с0	—	" і
Яків	3:і3, м0, с0	—	" і
Бронислав	2:і0, м0, с2	—	" с
Вадим	2:і1, м1, с0	—	нарівні і-м
Володислав	2:і1, м1, с0	—	" і-м
Йосафат	2:і1, м0, с1	—	" і-с
Казимир	2:і0, м2, с0	—	тільки м
Келестин	2:і2, м0, с0	—	" і
Лонгин	2:і2, м0, с0	—	" і
Мстислав	2:і2, м0, с0	—	" і
Ростислав	2:і2, м0, с0	—	" і
Тадей	2:і0, м0, с2	—	" с

До цього відділу імен не прийдеться багато завважувати. В першу чергу тут приходять загально відомі й поширені між нашим народом імення, як Ілля, Павло, Семен, Остап, Яків, що їх уживав нарівні й інтелігенція й простолюдня. Далі, маємо рідкі імена грецького й латинського походження, вживані здебільш інтелігентами, які відгонять певного роду екзотикою, і може тому батьки люблять надавати їх дітям; це Адріян, Анатоль, Теодосій (грецькі) й Келестин та Лонгин (латинські). Імя Нестор і грецьке, і освячене історичною постаттю славного українського літописця. Окреме місце займають імена слов'янські й чисто українські, що мають часом теж деякий зв'язок із нашою історією, і тому їх радо тепер уживають. Це Олег, Вадим, Мстислав, Ростислав. Ім'я Володислав у часті, а в цілості Бронислав,

¹ У народньому вигляді звучить це ймення: Тодос, Тодось і так кажуть в Україні. Пор. І. Огієнко, цит. стаття, 298.

Казимир і Тадей — це вияв чужих впливів, а саме польських, і переважно вжили їх селяни з підміських сіл та міщани. Окреме місце займають імена: Йосафат, як вплив культу св. Йосафата з останніх років. Сергій, вияв впливу російського, бо так називали своїх синів москвофіли.

б) Імена, що мають по 1 власникові:

Арсен	і	Емануїл ²	і	Роберт	і
Богодар	і	Ерик	і	Северин	і
Борис	м	Захар	і	Сильвестер	і
Всеволод	і	Зенон	і	Станислав	м
В'ячеслав	м	Карло	м	Теофан	і
Гордій	і	Кипріян	і	Тимотей	с
Дам'ян	і	Лукіян	і	Фелікс	с
Данило	м	Марія	і	Франц	м
Денис	м	Панько	с	Ярема	і
		Платон	і		

Якщо шукатимемо великої пестроти чи дивачної екзотики імен, то знайдемо її в цій групі. Тут скупчилися і найвиразніші та найсильніші чужинецькі впливи, і дуже індивідуалістичні та химерні забаганки батьків при надаванні імен. Але дивним дивом опинились тут і зовсім звичайні, буденні імена, як ось: Дам'ян, Данило, Денис, Захар, Зенон, Панько, Тимотей, Ярема. Що zanikaють тепер прості імена, то на це складається багато причин, а між іншими й та, що селяни підо впливом освіти, націон. освідомлення й подорожування в часі війни, мають уже більші вимоги й надають теж своїм дітям нові імена. Цікаве, що переводяться тепер зовсім т. зв. „погані“ імена, що були давніш предметом глузування й символом сільської простоти, як ось Микита, Гаврило, Никифор, Харлампій, Харитон. Сильні тут чужі впливи, а саме в першу чергу польські, що бачимо в іменах Карло, Марія (жіноче ймення для мужчин, узятє з західної Європи, м. і. від німців), Северин, Сильвестер, Станислав, Фелікс, Франц,

² Проф. І. Огієнко подав це ймення у формі Емануїл (не вживаний у Галичині). Рідна мова 1935, 295.

а крім цього німецькі й інші, як Ерик, Роберт, Емануїл. Яким шляхом дістаються до нас такі імена, як Ерик і Роберт? Так назвала своїх дітей російська німкня, що з нею подружився в полоні українець-галичанин. Окрему групу творять тут слов'янські й українські імена, частково історичні, як Богодар, Борис, Всеволод, В'ячеслав, Гордій. Здебільш мають ці імена емігранти з В. України, і з них деякі дуже рідкі, як Богодар, В'ячеслав, Гордій. Імена грецького й латинського походження рідше вживані, це: Арсен, Кипріян, Лукіян, Платон, а мають їх виключно діти інтелігентів.

II. Імена по суспільному розшаруванні.

Вже в попередньому розділі я зазначував при кожному імені, чи його мають діти селян, інтелігентів, чи інших шарів або груп, що їх я для скорочення зачисляю до верстви міщан. Тому теж тут не хочу цього повторювати, а тільки подам деякі підсумки. Насамперед треба сказати, що нема тут різкого поділу між іменами селянськими й інтелігентськими або міщанськими, як це було в часті до війни. З одного боку селяни щораз більше приймають імена інтелігентів і навпаки: інтелігенти вживають часто т. зв. простих імен.

Інтелігенція вживає здебільш таких імен: Володимир, Богдан, Ярослав, Роман, Мирослав, Євген, Юрко, Олександр, Юліян, Зиновій, Лев, Орест, рідше: Маріян, Святослав, Ігор, Константин, Тарас, Любомир, а вкінці належить сюди велика кількість імен дуже рідких, чисто індивідуальних.

Селянство вживає переважно імен: Іван, Степан, Михайло, Микола, Петро, Андрій, Василь, Омелян, Федір, рідше: Олекса, Григорій, Дмитро. Для порівняння наведу чоловічі імена волинських селян із сучасної повісті У. Самчука „Волинь“ (Львів 1932): Андрій¹, Антон 24², Ароїл 99, Архіп 32. Василь, Володько, Дам'ян, Євген, Єлисей, Іван, Ілько, Кирило, Конон, Кузьма, Мартин, Матвій, Мефодій (Михтід 99,

Михтод 32), Михалко, Нестор, Омелян (Омелько), Павло, Петро, Пилип, Прокіп, Родіон, Семен, Стратон, Терешко, Титко (Тить 171), Трихон 32, Улас, Уліян 123, Харитон, Хведір, Хвидот, Хома, Юзько, Юрій, Юхим, разом 38 імен. Бачимо з цього переліку, що багато імен із поданих тут уживають і в нас у Галичині, але є теж немало імен дуже рідких, що їх уживають і на Волині і в Україні, а деякі з них є не народні, а чисто церковні, бо в православної Церкві часто буває так, що сам священник надає ім'я згідно з тим, якого святого святкує Церква в даний день (пор. Ароїл, Стратон). В Галичині завжди переважає вільний вибір імен.

Серед третьої, посередньої верстви, яку назвав я для скорочення міщанською, приходять у більшості тільки ім'я Йосип, Казимир і Теодосій. Ця верства не має в ділянці імен свого виразного обличчя, бо вона й найменша й прилягає здебільш до інтелігенції, а в часті до селянства.

До інтелігенції підходять близько при ось цих іменах: Володимир, Іван, Михайло, Микола, Юліян, Зиновій, Андрій, Маріян, Омелян, Олекса, Дмитро, Павло, нарівні з інтелігенцією стоїть при іменах: Адріян, Вадим, Володислав.

До селян підходять міщани статистично такими іменами: Роман, Мирослав, Євген, Петро, Олександр, Лев, Святослав, Тарас, Григорій, Любомир, Ілля. Нарівні циферно між 3 шарами стоять імена: Мирон, Антін, Теофіль.

Якщо йде про екзотичність імен, то, як видно з перегляду групи найрідших імен, інтелігенція займає в ній 18, міщанство 7, а селянство 3 імені. Екзотика імен тепер дуже в моді, щораз більше проявляється в нашому житті, а по моїй думці сильно підтримує її найновіша література, театр, а найбільше кіно. Для прикладу подам деякі імена дієвих осіб, що виступають у творах сучасної письменниці Ірини Вільде³: Ляля, Тіна, Міра, Аристид, Вера, Нора, Уля, Юр (а на той сам лад скорочені: Ром

¹ Розстрілені імена приходять і в могому списку.

² Біля імен наводжу сторінки повісті.

³ „Метелики на шпильках“, Львів 1936 і „Химерне серце“. Новелі. Львів 1936.

(Роман), Мико, Ніко = Микола), Зізі, Туся й ін. Скільки тут своєрідного перцю й аромату, чару та таємничости!

Я згадував на початку, що при розгляді імен я брав на увагу 509 учнів. Насправді імен виходить більше, бо багато учнів, по галицькому звичаю, взятому в часті від поляків, а частково від

народів західньо-європейських, згідно теж з уживанням у католицькій церкві, має більше імен, 2 або 3. Таких учнів є багато, а саме: по 2 імена мав учнів інтелігентів 95, міщан 32, селян 23, разом 150, а по 3 імена учнів 4, з цього 3 інтелігенти і 1 міщанин.

Перемишль.

Євген Грицак.

Головні вимоги від літературного твору.

„Братня любов“ Івана Филипчика.

Питання про дальшу долю української ходячкової шляхти стало в нас пекучим питанням дня, а тому дуже своєчасно появилася нове оповідання добре знаного нашого письменника історичних повістей, Івана Филипчика: „Братня любов кріпша від камінних стін. Повість із життя загонової шляхти з початку ХХ віку“, 231 ст. Повість ця докладно подає нам, як повстала ця наша т. зв. ходячкова чи загонова шляхта й як набула свої герби (ст. 70-73), як вона жила й живе, її гонорова загоностість, ворогування з „хлопами“ й т. ін. Увесь час автор показує пусті шляхетські амбіції, зовсім нереальні в ХХ-м столітті. Про життя ходячкової чи загонової шляхти багато писав уже пок. А. Чайківський, але писав, не торкаючись історії її й самої її істоти, як це робить тепер І. Филипчик у цікавій останній своїй повісті.

І. Филипчик малює перед нами велику картину життя ходячкової української шляхти й „хлопства“. Широко змальовує життя шляхетської родини вїта села Замаринського, — Фльорка Замаринського, українського хруня, який, закоштувавши трохи гімназійної науки, тягне вже з панами. Свою дочку Людку виховав на шляхетську стипендію у Львові в Бенедиктинок, де вона стратила свої українські почування. Повітовий староста доручує вїтові („префектові“) вибудувати в українським селі латинського костьола, хоч римо-католиків у селі нема, за що той охоче береться. Звичайно, в кінці ціла ця справа, як нереальна, валиться.

До с. Замаринського прибуває новий учитель, „хлоп“ Іван Гукалюк, і скоро

перероджує й усвідомлює ціле село. Він же перероджує й родину вїта, найперше панну Людмилу, що стає свідомою українкою. Розмови й дискусії вчителя з Людмилою й вїтом дають багато цінного організаційного матеріялу, дуже корисного за нашого часу (певне з охоронних причин уся дія в повісті відбувається за австрійської влади). З цього погляду нова повість Ів. Филипчика буде дуже корисна лектура по наших „Просвітах“, „Читальнях“ і т. ін. Взагалі зо всього видно, що автор поставив собі за завдання дати патріотичний матеріял для читання, і цього він цілком досяг.

Іван Филипчик — не новик у нашій літературі: з-під його пера вийшло вже чимало історичних повістей, як: „Княгиня Романова“, „За Сян!“ „Кульчицький — герой Відня“, „Будівничий держави“, „Дмитро Детько“, „Іван Берладник“; відомі й його повісті: „Сила волі“ та „За вчительським хлібом“.

У всіх своїх історичних оповіданнях Ів. Филипчик розроблює головню історію рідної йому Лемківщини, і в цім їх безсумнівна цінність, бо цього закутка нашого народу ми знаємо зовсім мало, через що так шкідливо занедбали його.

Нова повість Івана Филипчика: „Братня любов“ чи не найсильніша серед усіх його повістей. Підкреслюючи патріотично-агітаційні цінності цієї повісти, хочу вказати ще, чого їй, на мій погляд, бракує, головню з формального боку. Мої нижчеподані замітки стосуються до всіх його повістей, і не його тільки, але й багатьох інших подібних письменників, що мало звертають уваги на форму своїх писань (напр. В. Гренджа-Донський і ін.).

1. В повісті „Братня любов“ не знаходжу глибокого психологічного висвітлення ані дієвих осіб, ані їхнього поступування, — скрізь маємо просту голу наратію. Чому ці особи роблять так, а не йнакше — автор того глибоко не висвітлює, повстання характеру своїх осіб не вияснює. Як Людка, вихована довгими роками в польській школі, так легко закохується в учителя-українця й стає сама українською патріоткою, автор не вияснює; що діялось у її психологічній наставленні, — не показано, як не показано психологічного переродження цілої родини війта та й усієї Замаринської шляхти.

Психологічні вияснення — це ж окраса твору й ознака його дозрілості. Пор., напр., психологічні описи в „Ціні життя“ Софії Парфанович або в творах Ірини Вільде („Метелики на шпильках“, „Б'є восьма“), що глибоко змалювала психологію дівочої душі. Пор. ще глибокі психологічні змалювання в творах О. Кобилянської, напр. у „Царівні“, що, власне, ціла складається з самих таких описів.

Звичайно, в психологічній змалюванні дієвих осіб та їх життя треба берегти певну міру, бо перетягнення міри й тут тільки шкодить творові, як то ми бачимо в деяких творах Кобилянської, хоча б у тій таки „Царівні“, особливо під кінець книжки.

2. Автор має добрий наративний талант і скрізь докладно оповідає нам про речі своєї теми. Але автор не скрізь належно використовує свою наратію й дуже часто найдокладніше оповідає про другорядні, зовсім нецікаві речі. Ця наративна докладність автора часто переходить у звичайну акрибію, що тільки псує письменницький стиль. Для прикладу вкажу ст. 8, де автор стилем Гомера оповідає нам, як „пані префектова“ (а як її звати, автор не подав!) ...чистить ліжку та підлогу:

„Вигнавши частину мух, забрала з ліжка протерту солому, винесла її до шопи і забралася до чищення ліжка. Гусячим пером повитирала павутиння, потому зіллала ціле ліжку гарячою водою, витерла віхтем соломю, опісля сухою веретою, якою виганяла мухи. Налила до цєбрика води й почала віхтем мити брудну підлогу, відтак обтерла сухим кропив'яним мішком“...

Такий пересадно докладний опис нікому не потрібний, і тільки нудить читача, а таких описів у книжці аж занадто багато (листи в оригіналі ст. 79-80, питання про матуру 30-31, промова вчителя 82-84, священника 105-107 і багато т. ін.). Навпаки, цікавіші речі часто не мають такого докладного опису. Через це ціла повість аж занадто розтягнена, а це тільки шкодить їй.

3. Читач звичайно знаходить у добрій книжці, читаючи, цілий світ авторів, — його світогляд, його переконання, філософію й т. ін. (пор. „Ціна життя“ С. Парфанович). У цім і є сила й цінність читання. Кожен автор переломлює обрану тему через свій світогляд і впроваджує в нього й читача. Добрий твір завжди переповнений прикладами, сентенціями, приповідями й т. ін. сотнями цінних ідей, з чого читач, особливо молодий, користає повними жменями. Ось цього в творах Ів. Филипчак (і багатьох інших!) якраз і замало, — його повість, це ніби науковий твір на тему української шляхти (тепер для цього є добра назва: „агітка“). Кожен автор мусить виявити в своїм творі свій розум, душу й серце — на повний їхній зріст. Без цього твір лишається „сухим“, і дере горло, як немашений хліб. „Крилаті“ слова й речення, а то й маленькі сценки з твору завжди довго позостаються серед громадянства й будять його, — і власне цього жодному авторові забувати не вільно.

З цього погляду ціла сучасна наша література — вбога й бліда. Дуже мало в нас творів, із яких читач може чогось навчитися. Пригадаймо собі бодай Шевченкового „Кобзаря“, — тут на кожному кроці, в кожному рядкові читач будується, навчається. Тисячі Шевченкових виразів стали крилатими й живуть і житимуть серед нас. А в сотнях різних оповідань та романів, що появились в нас за останні десятки літ, ніде не знаходжу такої глибокої сентенції, щоб вона вривувалась нам у пам'ять, щоб стала нам провідною в нашій житті буденній та духовній... Нема в нас творів навчальних!

4. Зміст-ідея й форма твору

завжди так міцно між собою пов'язані, що розривати їх не можна. Твір, що має гарну ідею, але не має такої ж форми, нудить читача й просто тратить на своїй ціні, бо охоче читатись не буде. І навпаки: твір, що має бездоганну форму, але слабеньку ідею, читатись буде, але більшого впливу не матиме. У доброго письменника в доброму творі ідея й форма так міцно пов'язані, так відповідають одна одній, що творять нерозривну цілість, і власне такий твір — „вічний“. Спів про першенство ідеї над формою чи форми над ідеєю — яловий спів, бо ці частини — ідея-форма — однаково важливі й у творі нерозривні.

Власне тепер у нашій літературі більшість писань грішать проти мистецької форми. Пишуть повісті, навіть вірші — без поетичної форми. І через це на тричвертині тратять на своїй вартості й притягальності.

Повість мусить бути написана конче поетичною мовою, цебто мовою, переповненою метафорами, тропами, порівняннями, епітетами й т. ін. (про поетичну мову див. мої статті в „Рідній Мові“ 1935 р. ст. 255-262 і 1937 р. ст. 249-256). Без цього мова письменника нічим не ризниться від мови наукового твору, без цього вона „засуха“ й читачем належно не сприймається. Взагалі, кожен письменник мусить завзято й пильно працювати над своєю мовою до гробової дошки! Без доброї мови, і то мови поетичної, нема письменника. — в тільки ремісник!

Звичайно, так само автор мусить дбати про цінність і небуденність змісту свого твору, а не писати про будьщо, як це робить В. Бирчак у збірнику новел: „Золота скрипка“, до того ж позбавленому й письменницької форми. Ю. Косач пильнує писати свої новели на цікаві теми, але часом зміст його новел дуже блаженський, зате завжди розкішна форма робить ці новели цілком літературними, і ми їх охоче читаємо. Деякі письменники більше пильнують за змістом, щоб кинути бодай небуденне наставлення, коли не думку, як це робить Л. Мосендз у „Людина покірнa“ чи Р. Савчак у „На розпутті“, — і ми чита-

ємо їх оповідання з цікавістю, хоч і бачимо недоладність їхньої форми.

5. Живемо серед природи, що щільно оточує нас, таємнича й нерозгадана, переповнена могутньої краси. Людина приросла до цієї природи, зіллялася з нею в одне ціле. Кожен письменник пильнує пізнати цю природу, розгадати її загадкові таємниці, а бодай змалювати нам її вічну красу. На цих малюнках природи росте й відпочиває стомлена буднями жива душа читача (напр. у „Ціні життя“ С. Парфанович, а особливо — в творах О. Кобилянської).

Ціла дія повісті „Братня любов“ відбувається на селі, серед пишної природи. Але автор ніде її нам не показує й не пробує змалювати. Так ніби його власна душа заскорузла в буднях і не відгукується на правдиву красу. Це саме бачимо сьогодні в багатьох творах сучасних письменників: фон їхніх писань сірий та одноманітний, як і саме їх оповідання, — без життя, без іскри живої Божої душі, найголовнішого, що людину робить справжнім письменником.

6. Це зазначу одну вимогу від доброго літературного твору — рухливість дії його. Вправний письменник увесь час тримає увагу читача в своїх руках, його дієві особи не виголошують годинних промов, а живуть реальним рухливим життям, чому й читач не нудиться при таких читанні. Неповоротливість і млявість деяких осіб нудять читача — і він недочитує книжку. Ось цієї рухливості не багато в новім оповіданні І. Филипчика, через що воно не скрізь читається з однаковим зацікавленням.

Пригадаймо твори А. Чайківського, — в них так багато дії й рухливості, що вже за них ми часто вибачливо ставимось до їх простої форми. Правда, і тут не можна „перетягувати міри“, як це робить С. Ордівський у своїй історичній повісті „Багрянний хрест“, — його рухливість переходить у дешеву сенсацію, бо в цілому „історична“ повість не дає нам ані історії, ані навчання.

Оце ті вимоги, які критик завжди ставить доброму творові, а яких так бракує творам сучасних наших письмен-

ників. Навмисне підкреслюю тут ці ознаки доброго твору, — може дехто з наших письменників, а особливо мо-

лодших, належно їх передумують, зрозуміють і — стануть дотримуватись.

Іван Огієнко.

Висок — дозёмниця.

Українська Академія Наук у Києві ухвалила, як проект, у Словнику технічної термінології, т. XIX, мірництво, термін „висок“ для назви пристрою, що має визначати доземий напрямок і складається з шнура з прив'язаним до нього тягарцем.

В загальному Рос.-українському словнику ВУАН за р. 1937 термін „висок“ фігурує вже як остаточний.

На нашу думку цей термін може бути заступлений другим, який ліпше западає в загальну систему геофізичних термінів, що характеризують собою певні напрямки на геоїді. В таблиці термінів на шпальтах 1 і 2-ій подано терміни ВУАН з тому XIX-го.

Природно запрошується думка заступити термін „висок“ терміном „дозёмниця“ (див. шп. 3), залишаючи решту термінів, як то: позёмий, дозёмий і позёмниця. Тоді все набирає стрункості й пов'язаності.

Дозёмницею буде той пристрій, що визначає доземий напрямок, подібно тому,

як позёмницею зветься пристрій, що визначає поземий напрямок на геоїді.

Таблиця термінів.

Терміни		
ВУАН:		наш проект:
російські:	українські:	
1	2	3
горизонтальний	позёмий	„
вертикальний	дозёмий	„
уровень	позёмниця	„
отвес	висок	дозёмниця

Дозволимо собі звернути увагу також на те, що в терміні „дозёмниця“ ясно брентить логічна думка напрямку до землі, тоді як слово „висок“, яке послужило для утворення терміну „висок“, не включає в собі поняття напрямку, що в нім певна річ завішена. Остання думка проглядає й у терміні ВУАН — „прямовисний“, а не „висний“ для означення того самого дозёмного напрямку.

Проф. інж. Л. Грабина.

Звідки назва »Січ«?

Як відомо, прийнятий у нас погляд, ніби назва „Січ“ походить від слова „сікти“, цебто робити засіки-укріплення (М. Грушевський: Історія України-Руси VII. стор. 50). Запорозький кіш в р. 1550-тих називається поперше „Січа“ (Грушевський, там же стор. 139). Чи таке просте пояснення Січі запорізької від слова сікти може встояти тепер супротив нових даних, які недавно появились на сторінках часопису *Archivum Europae Centro-Orientalis* III/1-3 Будапешт 1937, показати нам мусять наші історики. Саме моє завдання є тільки звернути увагу нашим читачам, а передовсім історикам на статтю й матеріяли, оголошені в згаданім часопису Ласловом Бендефієм (László Bendefy) під наголовком: *Fontes authentici itinera (1235-1238) fr.*

Juliani illustrantes. Ласло Бендефі подає в цій статті всі дотепер відомі копії опису подорожі монаха Юліяна в р. 1235-1238 з Мадярщини через Царгород, побережжя Чорного Моря, Кубань аж поза Волгу до землі, заселеної мадярами, яку називає „*Magna Hungaria*“, а потім через Суздаль-Київ-Галич до Пеннту.

Найцікавіше для нас не тільки те, що він знаходить на наших землях у тім часі, але факт, що на області нинішньої Кубані в землі „*Matrica*“, яка, по словах Бендефі, відповідає нинішній Тамані, а в старій Русі називалася Тмуторокань, знайшов землю, звану „*Січа*“ (*Sychia*). Населення цієї землі, за описом монаха Юліяна, мало такі звичаї, які потім знаходимо в січових козаків. Він каже: „ubi

intrans in mare per triginta et tres dies venerunt in terram, que vocatur Sychia*, in civitate, que Matriva nuncupatur; quorum dux et populi se christianos dicunt, habentes litteras et sacerdotes Grecos. Princeps centum dicitur habere uxores; omnes viri capud omnino radunt et barbas nutriunt delicate, nobilibus exceptis, qui in signum nobilitatis super auriculam

* Підкреслення наше.

sinistram paucos relinquunt capillos, cetera parte capillis tota gasa... (стор. 22). Той сам опис повторений і далі за іншими рукописами.

Автор статті Л. Бендефі уважає, що народ, який жив тоді на Січі, є не хто інший, як черкеси (там же стор. 11). Про цю справу повинні заговорити наші історики.

Ужгород.

Іван Панькевич.

Практичні лекції літературної мови.¹

Мова „Наймички“ Т. Шевченка.

Для повторення. Що в дужках (), того не вживайте! Цифра показує пояснення, подане під текстом.

1. Фонетика й правопис. Багатий 21, монастир 21, див. „РС“ I ст. 34-35; вітати 46; умирати — забирати — запирати 50, „РС“ II § 229; гармидер 126, -ри 16; б та ж пишемо окремо 177, роз- (рос-) 109, та й (тай) 183, будень (будень) 94, призьба 51, вар'ять (вар'ять) 129.

2. Морфологія. Мати — матір 70, „РС“ II § 116; слова на -ок, -ка 44, кличний — назовному 34, у Києві (у Київі) 133; в полі (полю) 13. 25, „РС“ II § 100; люди (люде) 18; слізьмі — слъзъами, 23. 118, „РС“ II § 120; ворітьмі 64, плечіма 45; двоїна на -і 79, „РС“ II ст. 41-43; прикметники на -ній 38, „РС“ II ст. 144-147; на -щій 96, „РС“ II § 296; милосердний (милосерний) 145, теї — тієї 99; дієслова типу дума — думає 72, „РС“ II § 223; дасте (дасьте) 86, сохрानь 164; од — від 33, „РС“ I § 159, II § 178; дістати — достати 142, пошлю 24, з — із 179, ледве (ледво) 103. 125, дома — удома 175, щоб (щоби) 14, ще — йще — іще 116.

3. Подвійні рівновживані форми в літературній мові. 1) Місцевий відмінок одн. чол. р. на -ю і на -і: в краю — в краї 39, „Рідне Слово“ II ст. 64. 2) Місц. відм. одн. прикметників на -ім і на -ому 55, див. „РС“ II § 270-271. 3) Дієйменник на -ти або на -ть 81, „РС“ II ст. 104. 4) Дієслова на -ся й на -сь 117, „РС“ II § 195. 5) Дієслова на -мо й на -м 66, „РС“ II § 194, 226. 6) Форми „мо-

литимусь — буду молитись“ 22, „РС“ II § 217. 7) Зміна у, у-, і, і- на в, в-, і, і- 1, „РС“ II § 415. 8) Давальний на -у й на -ові 83, „РС“ II § 91-92. 9) Прислівники: знову — знов (зновá) 53, чому — чом 11, хоча — хоч 82, „РС“ II § 422. 10) Окремі слова: знайшла — найшла 30, зомліти — зімліти 120, зуть — зовуть 19, мов — немов — наче — неначе — як 65, до них — до їх 71, „РС“ II. 166-167, нема — немає 77.

4. Складня. Дав. етичний собі 37, шукати чого (за чим) 29, щодень — щодня 97, множина шани 184; ридаючи (з риданням) 26, див. „РС“ II § 200; про (о, об) 28, „РС“ II § 143; по не родовий (а не знахідний) 12, „РС“ II § 150; стану за дитину 47, була багата 21. 166 (багатою) „РС“ II я 328; я твоя мати 182, „РС“ II § 332; узяв ножа 43 (ніж) „РС“ II § 159; пас телята 40, „РС“ II § 160; слава славна 4; пішла полем (по полю) 25, „РС“ II § 166.

5. Наголос: батько (батько́) 123, була — бу́ло — бу́лі — бу́ду (бу́ла, бу́ду) 20. 67, весілля (весі́лля) 115, дітки — діто́к 35, Карпо́ — Карпа́ 160, ко́ней (ко́не́й) 60, Ма́рко — Ма́рка 80, му́зика (му́зика) 135, но́вий (но́вий) 128, ра́зом 68, ста́рїтись (ста́рїтись) 62, тумáн — з тумáну (туману́) 2, чо́му (чо́му) 6. У двоскладових ім. ж. р. наголос у кличній відм. на корінному складі: ду́шо 87, „РС“ II ст. 46. Слова на -ка мають -ки́ 52. Менé — до ме́не 7, „РС“ II ст. 166-167. Дієслова на -мо́ 61, „РС“ II § 235. На-

¹ Див. РМ. ч. ч. 59-61.

голос: візьму — візьмеш 85, піду — підеши 132, прийму — приймеш 134, „РС“ II § 234. Наголос типу: село — села 93. Прислівники з наголосом на корені: тяжко 49. Прийменник не має на собі наголосу 9.

6. **Словник.** а) *Архаїзми:* Дід та (а) баба 37а, весь (весь) 181, Ганна (Анна) 100, годувати (кормити) 36, додому (домів) 143, є (весь) 15, небо (небеса) 53, тут (ту) 108, свято (празник) 95, сину — сине 17, хмара (облако) 54, ховати (хоронити) 8. 48. б) *Місцеві слова:* ввечері (вечір) 79, восені (р. восені), всього (всього) 174, дивись (диви) 180, дитина (дітина) 49а; -енький (-онький) 28. 69, „РС“ II § 247; живу (жию) 90, колихати (-сати) 98, потім (відтак) 41, сльози (слези) 27. 102. 165, сумувати (банувати) 57, тільки (р. лише) 53, топтати (до-) 84, трохи (дещо) 178, хоч (хотяй) 11¹, Ярина — Ірина (Ірена) 158. в) *Полонізми:* молодіця (мужатка) 92, невістка (синова) 141, пара = двов (а не декільки) 161, сором (встид) 112. г) *Русизми:* верхи

(верхом) 75, сам — один 156, сміятися з (над) „РС“ II § 155, чавити (давити) 10.

7. **Поясніть значення одних слів:** ач 73, баріло 172, бач 56, благодать 105, бриль 149, варена 124, вернути — вернутись 106, габá 170, гуляти 286, дід 154, довести краю 114, дукáч 157, жолоб 127, заголосити 146, заніз 176, запопасти 113, заридати 146, кав'яр 173, китáйка 32, кімната 144, копá 139, коровай 122, крáля 110, крiга 147, лепський 153, лишень 63, лóньо — лóно 5, могила 3, молодiця 92, небога 89, нiврóку 74, нiяко — нiяково 130, óбраз — картiна 76, одволáти 104, очiпок 168, паляниця 152, пáра 161, парчá 169, пес — собáка 150, пещери 140, плéстися 155, поеднáтися 91а, полóднати 162, понадвiрю 167, пёрша Пречiста 148, привести 31, прóща 130, фóльга 159, хiбá — хiба 88, худóба 42, Царегрáд 171, чáс-точка 163, чéрез тиждень 121, чимáло 101, шкандибáти 136, юпка 151.

Іван Огієнко.

З поезій Л. Г.

I.

Обірвані мрії, розбиті надії,
Як моря сплеск буйні й журні...
Підрізані крила... Нескінчені дії
На сцені життя і борні.
Що далі? Не знаю. Дух в небо несеться,
А тіло земля притяга.
Фортуна безжурна байдуже сміється,
А час все біжить і минає життя...

II.

Вже зів'яла твоя вся дівоча краса,
Бліде личко вже більш не сміється.
Повно сліз на очах — як на квітах роса, —
Ніжне серце твоє ледве б'ється.
Не сумуй, не жалкуй, хоч і доля твоя —
Гірка доля. Але все минеться.
Після хмар і дощу, після бурь і вогня
Ще миліше все в світі здається.

Для спочинку.

Життя й діяльність Федька Гуски.

II

Як Федька Гуску в театрі качали.

Побачив я Федю — і не впізнав: усе наче Фédьчине, а лице — ні.

Не лице, а розруха 1920-го року: потоптане та поковiр'яне¹, наче череда по ньому пройшла була.

Під лiвим оком лihtar темносиний припáяв² хтось, а правого не помітиш, — запухло й з бровою зрівнялося.

Губа верхня й на губу не похожа, скоріш на перепiчку³ скидається, що тільки-тільки з сковороди гарячої знята, а нижньої губи не видно, — покриває її верхня, наче покришкою.

Що про ніс, так і говорити нічого: та ні нiздрi тобі, ні перенiсся — однорiдна маса та й годi, одно слово — не ніс, а груша бергамóтська!

— Федю, — кажу — це ти?

¹ Поколупане, пошпортане. ² Прилютував, приварив.

³ Перепiчка — печиво з викислого тiста, спечене на сковородi.

А він голосом тру́бним:

— Я! Що, пізнати важко?

— Важко! І хто це тебе так?

— Це мене, — каже Федя, — ли-
рокі кола трудящих так спаскудили на
культурному фронті. Сідай, — розкажу.

Сіли, розказує Федя:

— Дали мені оце, братішка⁴, на днях
ро́лю грати. Думаю — раз грати, так
грати, а ро́ля така: ловить червона армія
бандитів у лісі, а в тій армії я червоно-
армієць. І от ловимо ми собі бандитів
отих, коли це з-за куща як стрельне
запроданець капіталу й убиває вроді⁵
мене. Я падаю, лежу мёртвий, потім
підходять товариші й несуть мене геть.

Вивчив, звичайно, ро́лю оцю добре
й жду вистави.

У неділю грати треба бу́ло, а я візьми
та й прихворні⁶, — морозити стало мене...
Так я, щоб не підводити товаришів своїх,
хильну́в⁷ трохи й пішов ро́лю грати.

Став я та й жду свого виходу, коли чую:

— Виходьте, стріляйте! — шепоче
суфлёр.

Як вискочили ми, хотів я стрельнути,
коли це — бах! із-за куща. Треба мені
падати — і упав я, не стрельнувши.

Упав і лежу, вроді⁵ на смерть убитий,
а за сценою стрілянина, хлопці кричать
— ро́лі свої грають. І так мені доса́дно⁸
стало: яка ж це, думаю, в чорта ро́ля, коли
тебе вбивають, а ти хоч би слово! Та
так доса́дно⁸, що не втерпів я й повер-
нувся до суфлёрської будки, а там Сашко
сидить — суфлірує. Я йому потихеньку:

— Придумай, Сашко, хоч маленьку
ре́пліку⁹, а то таке — вбили тебе, а ти
й лежи, як дурень. Придумай, Саша,
нехай я вроді⁵ хоч помучусь трóхи. А
то таке — лежи мовчки... Хіба́ це ро́ля?

А він:

— Цить, не ворущись, а то все спóр-
тиш¹⁰.

А я знову прохаю його по-хорошому,
а він усе своє:

— Цить, не бала́кай.

Тут ще доса́дніш⁸ мені стало:

— Чого ти, — кажу, — зада́єшся?¹¹
Чого ти з себе режисёра гнеш? Ду-
рень ти, а не суфлёр! Давай ре́пліку!⁹

А він аж прискає:

— Іди ти, — каже, — до чортової
матері! Не ворущись!

Ех ти, — думаю, ще лаяти мене будеш?!

Як підсунусь до нього та як попру йому
в будку ре́пліку матюкальну, та другу.

Аж чую — беруть мене за ноги; гульк
— хлопці не́сти мене, як погіблого,
збираються.

А я дригаю ногами, мовляв, не руш
мене, а вони беруть, бо з будки Сашко
шепоче:

— Беріть його. Чого́ стої́те?!

Ох, як розсердився я тут, як дригну́
ногою, як гукону́:

— Не руште мене, бо я грати вже
не хóчу!

Та як повернусь до будки, як торохну́
кулаком:

— Ти, що, гаде, диктатуру тут про-
являти свою хочеш?!

Сашко́:

— За-ві-су!

Дали завісу. Публіка регочеться, аж
лягає. Вискочив тоді Сашко з будки, та
як гуконé трудящим широким масам:

— Товариші громадяни, вистави не
бу́де, бо Федько́ Гуска все спóртив¹⁰
і мене бити нахваляється!

А ти знаєш, яка в нас маса. Скажи,
що вбий чоловіка — і вб'є... Як заре-
вуть усі тут:

— Де Федько́, давай його, сучого
сина, сюди!

Я в підпілля, — під сцёну.

Витягли мене́ звідти та як почали ка-
чати, так думав, що з Федька Гуски
галушку зроблять...

— Невже ото так задоволені були,
що качали тебе так дуже? — питаю
Федю.

Федя довго дивиться на мене з при-
зирством, а далі каже:

— Зану́да ти грішна! Ти думаєш, —
на руках мене качали? Якби на руках!
А то по підлозі, — от за що досада
бере...

Юрій Вухналь.

⁴ Братішка — з рос. братіку. ⁵ Вроді — з рос. ніби. ⁶ Прихворнути — з рос., захворіти, за-слабнути. ⁷ Хильнув — випив. ⁸ Доса́дно — при-кро. ⁹ Ре́пліка — відповідка на сцені. ¹⁰ Спóр-тиш — з рос., зіпсуєш.

¹¹ Зада́ється — з рос. вульгарного: пиш-тис, нестис, пиндючтис.

»Рідне Слово«.

Проф. Д-р Іван Огієнко: „Рідне Слово“, початкова граматика української літературної мови, частина друга. Підручник для школи й самонавчання. Накладом „Бібліотети Рідної Мови“ — друкарня О. О. Василя, Жовква 1937, 288 сторін малої 8°, ціна 2 зол.¹

Підручник проф. Огієнка дуже оригінальний і дуже цікавий, і над ним з приємністю можна просиджувати цілими годинами. Щодня. Він не сухий і одноманітний, як це ми при „підручниках“ привикли, а живий і переконливий саме тим, що говорить до нас не сухими формулами й правилами, а живим словом, прикладами, що нам звідкілясь уже відомі, що їх десь ми вже чували й пам'ятали, і тільки немов би — забули. Із становища філателістичного журналу багато сказати про цього підручника не прийдеться. Ми не фільольоги (так і хочеться — наче вдокір проф. Огієнкові — писати це чуже слово так, а не зросійська „філологи“!), і до критики підручника до граматики літературної мови не претендуємо, а й не беремось, але ми карні члени великого українського народу, й як такі, бажали б контролювати наше знання й хотіли б володіти цією мовою чисто й бездоганно. Чи добудемо цього, студіюючи підручника „Рідне Слово“? Чи мова, що її навчав проф. Огієнко, справді загально-українська, на сто відсотків літературна й спільна всьому українському народові на всіх кінцях світу? По словах автора українська літературна мова розвивалася більш на Сході (цебто Наддніпрянщині), ніж на Заході, й вона — ця східна мова — мала б бути остаточною й невідкличним джерелом майбутньої всеукраїнської літературної мови. Чи справді невідкличним?!

Воно й зрозуміло, що східна Україна з її 30 мільйонами народу дала українській літературі куди більш письменників і поетів, що розвивали цю мову, ніж кількामільйонна горстка позапридні-

¹ Передруковуємо з ч. 5-6 віденського місячника: „Український Філателіст“ 1937 р.

прянських українців, — але писали й віршували оті ненаддніпрянські поети й письменники якоюсь гіршою, нелітературною й „безджерельною“ мовою? Щиро б'ючись у груди, треба признатися до одного й того ж гріху, що його поповнювали в еволюції тієї літературної мови по обидвох боках кордону: втікаючи від русицизмів, наддніпрянці забличували мову полонізмами, у ту саму пору, втікаючи від полонізмів, наддністрияни грішили русицизмами! Світова війна, революція, еміграція затерли трохи ті кордони й зблизили до себе схід- і західняків. Прийшло до порівняння обидвох мов, а за ним до палкої їх контролі й коректури як літературної мови, так і повсякденної в живому слові. І тут треба провести різницю: у той самий час, коли західняки з усієї сили й по усій добрій волі й переконанні свою мову контролювали, поправляли й багато дечого навчилися, наддніпрянці з якоюсь то бундючною гордістю тієї волі не проявляли й далі не хотіли нарушувати бувшого політичного кордону. Що більш, деякі з них стоять й далі в усіх питаннях розвитку літературної мови, овіяні авреолою непомильности, на платформі їхньої льокальної вузичи, не допускаючи другої, часом дуже правної й переконливої думки. Підручник проф. Огієнка являється у своїх 30 відсотках висловом і голосником тієї льокальности — у останніх 70 відсотках він може й справді всеукраїнський, нешаблонний, оригінальний, живий, і з нього — при добрій волі — може й можна б справжньої літературної мови навчитися. При добрій волі. І для того цей підручник можна сміло й щиро поручити й читачам цього журналу.

М. Слобода.

Р. С. Форми: філософ, філолог — форми старої української вимови, що панувала в нас довгі віки ще до часу польських впливів. Норми літературної мови творилися й творяться в нас головно над Дніпром, бо там знаходиться стержень нашого народу. Редакція.

Не гарно так робити!

В сьомім числі „Рідної Мови“ за липень 1936 р. появилася була моя стаття під заголовком: „Канадійська часописна мова“. Там я написав дещо про мову редакційних статей чотирьох канадійських часописів: „Нового Шляху“, „Українських Вістей“, „Українського Голосу“ й „Канадійського Фармера“. Цікаво, що коли три перші згадані часописи поставилися до цієї статті прихильно, то „Український Голос“ чомусь накинувся не так на мене, як на проф. І. Огієнка, редактора „Рідної Мови“ й „Нашої Культури“.

В числі 31, з дня 29 липня, 1936 р. „Український Голос“ під заголовком: „Не треба так робити“ ось що написав: „Знаючи п. Шклянку, дозволяємо собі на цім місці публічно заперечити автентичність статті, приписаної п. Шклянці. Міг п. Шклянка написати щось подібного, але не написав того, що проф. Огієнко надрукував. Іншими словами кажемо, що проф. Огієнко сховався за ім'я п. Шклянки. Як це не правда, нехай проф. Огієнко подасть фотографічну відбитку того, що писав п. Шклянка“.

Хочу тут заявити, що таке твердження

„Українського Голосу“ є груба неправда. Стаття, що про неї мова, написана мною, а не проф. І. Огієнком. Я, і тільки я за неї відповідаю, а не проф. І. Огієнко. Шановний професор остільки відповідальний за неї, що помістив її в „Рідній Мові“.

Як „Український Голос“ знає, що я тієї статті не написав, коли я ніколи його про це не інформував? Далі, як він знає, що проф. І. Огієнко „сховався“ за моє ім'я? Яка рація вимагати, щоб проф. І. Огієнко подав „фотографічну відбитку“ того, що я написав? Від невинного чоловіка не вимагається доказу за злочин, що його він не зробив. Це так виглядає, якби хтось, стрівши невинну людину, оскаржив її, що вона вкрала в нього сотню доларів, а як ні, то нехай та людина своїми свідками докаже, що вона того не зробила!

Редактори „Українського Голосу“ повинні знати, що англійське право не дозволяє оскаржувати когось, не доказавши йому його вини. Ніде в Бритійській Імперії, де тільки є англійське право, нема того, щоб оборонець доказував, що він не винний. Тут усе так буває, що оскаржуючий доказує вину оборонця. Отже, коли „Український Голос“ оскаржує проф. І. Огієнка, що ніби він „сховався“ за моє ім'я, то передовсім сам „Український Голос“ мусить це доказати, а не проф. І. Огієнко.

Така нерозважна писанина робить немало шкоди, особливо для такого недержавного народу, як наш. Вона підкопує повагу до наших заслужених людей; знеохочує меншесвідомих вчитися своїй мови; баламутить малограмотних і перешкоджує поширюванню „Рідної Мови“.

Проф. І. Огієнко переклав головніші

Дописи Прихильників рідної мови.

Світлій пам'яті Домініки Огієнкової. Низько схилиємо голови наші перед Свіжою Моголою Шляхетної Матери-Дружини, Великої Патріотки й Громадянки Пані Міністрової Домініки Давидівни Огієнкової. Замість вінка на її Моголу складаємо скромну лепту (10 зл. 15 гр.) на поширення журналів „Рідна Мова“ та „Наша Культура“, для яких Небіжка працювала віддано до останих днів страждального життя свого. Семен Кравченко, Юлія Кравченкова, А. Коршнівський,

Богослуження з грецької на українську мову, що на ній відправляють у православних церквах в Канаді. Думаю, що редактори „Українського Голосу“ ходять до православної церкви й слухають тієї мови. Як ця богослужбова мова добра, то чому мова в „Рідній Мові“ не добра?

Та це ж один і той самий чоловік, що переклав Богослуження, редагує „Рідну Мову“. Як можна таку заслужену людину, що так багато зробила й тепер робить для нашої культури, так безпідставно, а то й злобно оскаржувати?

Дійсно, „не гарно так робити“!

Hafford, Sask. 20. XII. 1937. І. Шклянка.

Протокол. Нам, нижчепідписаним, Проф. І. Огієнко, Редактор „Рідної Мови“ показав листи п. Іллі Шклянки, а також його рукопис статті п. з.: „Канадійська часописна мова“, що видрукований у липневім числі „Рідної Мови“ за 1936-й рік. Ознайомившись із листами та рукописом вищезазначеної статті, стверджуємо: 1. що статтю: „Канадійська часописна мова“ писав власноручно Ілля Шклянка, 2. що під цією статтею є власноручний підпис п. Шклянки, і 3. в статті небагато редакційних поправок мовного характеру, головню — скреслення прикладів із часописів. Варшава, 14 січня 1938-го р. Інженер Олександр Сім'явців. Підполковник Вукол Дитель. Секретар Видавництва „Рідна Мова“ С. Барабаш.

Від Редакції. Довідавшись випадково про замітку „Українського Голосу“ в ч. 31 за 1936 р., Редакція „Рідної Мови“ вислала 26. VIII. 1936 р. своєму прихильникові до Вінніпегу листа з рукописом статті п. Шклянки, просячи його показати оригінала статті Редакції „Українського Голосу“ й повідомити її, що „Рідна Мова“ не має матеріальної змоги містити світліну статті п. Шклянки, але охоче це зробить на кошт „Українського Голосу“ і на його сторінках. Наш адресат відмовився це зробити й вернув нашого рукописа назад, пишучи, чому він не може виконати нашого прохання. Редакція цю справу полишила, як явно неповажну. Тимчасом прислав нам вищеподану статтю п. І. Шклянка, просячи її видрукувати, що ми не охоче тут робимо, додавши до неї Протокола й цю замітку. Редакція.

Пилип Бак, Дмитро Шаран, Герасим Поронників і Василь Полигач Теодора. Порто Уніон, у серпні 1937 року.

Заклик до передплати. Я, як передплатник обох журналів — „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“ — хочу на цьому місці висловити, що я дуже багато навчився з них, а тому поручаю їх усім тим, хто почуває себе українським патріотом, хто бажає добра й волі українському народові та шанує свою мову, свою культуру та свою

традицію — кожен такий повинен стати передплатником обох цих журналів. 19. XI. 1937. Рочестер. Р. Гладуєнко.

Реальна допомога. Я по можливості буду старатися приєднувати нових передплатників у своїм селі. Красна. 30. XI. 1937. В. Боднар.

Визнання. Читаючи „Рідну Мову“ та „Нашу Культуру“, тишуся, що наш народ дочекався такого глибокого вивчення своєї мови. Якби мали ми свою державу, то розвиток нашої літературної мови йшов би великими кроками. А без цього ми зруйновані так, що не маємо за що навіть передплатити цих журналів... Читаючи „РМ“ та „НК“ набираюся більшої охоти виконувати свої обов'язки щодо України, бо ті журнали навчають нас, як треба завжди бути вірними синами свого Народу. Нехай Ваші мрії сповняться! Я вірю, що край наш незабаром буде вільний, а Ви в Києві будете писати для всього українського народу Бостон, Масс. 1. XII. 1937. Н. Дави-скиба.

Подяка. За дорогоцінний журнал дуже вам

Рідномовні замітки.

Обрізання: В давніх наших пам'ятках часто маємо обрізання (від обрізати, що годі панувало). Те саме частенько маємо в говорах наших: обрізання, обрізати. В літературній мові запанувало обрізання (від обрізувати), хоч деякі наші словники подають і обрізання.

Російська вичова старих наших текстів трапляється в нас ще й тепер. Так, у новій збірці

Від Адміністрації.

На „Фонд Рідної Мови“ прислали: Б. 100 зл., Д. Щербинський 4 зл., о. Ол. Чубук-Подільський 4 зл., і В. Є. Фимчук 2 зл. Усім сердечно дякуємо! Редакція.

Науковий Збірник в 30. річницю наукової праці Проф. Д-ра Івана Огієнка, Львів, 1937 р. Серед багатьох статей Збірника знаходимо кілька й мовознавчого змісту: Проф. Д-р. Є. Грицак: Проф. І. Огієнко, як популяризатор мовознавства. Його ж: Скорочення й скорочені слова в українській мові. Проф. Д-р І. Панькевич: Чи можна говорити про болгаризми в південнокарпатських говорах? Д-р Яр. Рудницький: Про місцеву назву Стрий. Ол. Цинкаловський: Назви сіл і урочищ на Західній Волині. Проф. С. Шелухин: Слово „україна“ в Пересопницькій Євангелії. — Ціна Збірника 4 зл. з пересилкою. Замовлення адресувати: Іван Коро-

вдячний. Сан Пауло, Бразилія. 5. XI. 1937. В. Рудюк.

Безпідставні атаки. Мимходом хочу зазначити, що за минулих років, відколи почали Ви видавати „Рідну Мову“, в Канаді в деяких кругах повстали на Вас всякі безпідставні атаки. Це головню „Український Голос“, він і досі проти Вас. Але інші канадійські часописи пильнують уже писати літературною мовою; навіть „Укр. Голос“ помалу це робить. Канада. Учитель.

Подяка. Повідомляю, що дня 9 жовтня б. р. я покинув мури в'язниці в Катовицях і вернувся в „своєси“. Тому прошу вже не висилати мені Вашого цінного часопису на мою стару адресу. Від повного серця дякую Вам за безкорисне присилання мені „Рідної Мови“, що була для мене дуже потрібним та нерозлучним приятелем. Бажаю Вам успіху в Вашій вельми важливій праці. Мацьковичі. 15. X. 1937. Іван Кучерепа.

„Рідну Мову“ читаю вже довгий час, дуже багато з неї навчився. Рахів, 17. Р. 1937. Учит. М. Мегела.

оповідань Л. Мосендза: „Людина покірна“ 1937 р. читаємо там на ст. 31: „льстїві греці“. Це русизм. Треба: „льстїві греці“.

Нерукотворний. Старий наш вираз „нерукотворний“ у сучасній мові віддаємо або нерукотворний, або „не руками учинений“.

Іван Огієнко.

вицький, Warszawa 4, ul. Paryska 27, або: Книгарня Наукового Т-ва ім. Шевченка, Львів, Ринок 10.

Поеми Лесі Українки. В „РМ“ за 1938-й рік будуть передруковані кращі поеми Лесі Українки, з зазначенням акцентів і з мовними поясненнями проф. І. Огієнка.

Дозвіл „Бібліотеки Рідної Мови“ для Румунії виданий 13 жовтня 1933-го року.

Євангелія в перекладі проф. Ів. Огієнка є на всіх відділах Бритійського Біблійного Товариства по всій Європі, Канаді й Америці, куди й треба звертатися за ними. Відділ у Польщі (Warszawa, Aleje Jeruzalimskie 15) продає тільки на Польщу. — Вже можна виписувати цей переклад і від Адміністрації „Рідної Мови“, приславши наперед 60 гр. за Євангелію та 25 гр. на пересилку (заграницю 50 гр.).

ЗМІСТ 2-го (62) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: І. Огієнко: Складня української мови, IV. Будова речення в поетичній народній мові. Проф. д-р І. Велигорський: Мова в творах М. Черемшини. І. Огієнко: Сучасна літературна мова Наддніпрянської України. Проф. д-р Є. Грицак: Особові імена учнів Перемиської української гімназії. І. Огієнко: Головні вимоги від літературного твору. Проф. інж. Л. Грабина: Висо́к — доземни́ця. Проф. д-р І. Панькевич: Звідки назва „Січ“? І. Огієнко: Мова „Наймички“ Т. Шевченка. Л. Г.: Поезії. Ю. Вухналь: Як Федька Гуску в театрі качали. М. Слобода: „Рідне Слово“. І. Шклянка: Не гарно так робити! Дописи Прихильників рідної мови. Рідномовні замітки. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа: Річник 1 (без 2 і 3 чисел) 5.00 зл.; річник II, III, IV і V по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Контр чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор Л. Гримало-Одлещкий.

Друкарня ОО. Василіяни у Жовтві.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ; В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI.

ЖОВКВА, БЕРЕЗЕНЬ 1938 РОКУ

ЧИСЛО 3 (63).

Складня української мови.

IV. Будова речення в поетичній народній мові.

3. Подвійні члени речення.

В українській мові, головню в мові поетичній надзвичайно часто вживається подвійних членів речення (див. вище ст. 59). Один член речення часом мало підкреслює свою думку, — тоді його подвоєння дає цю думку значно підсилену. Подвоєння якогось члена речення — це засіб головню стилістичний, звичайний і частий в поетичній мові, де він являється окрасою цієї мови. Але подвійний член речення сильно скупчує нашу увагу власне на цьому члені, через що цей засіб подвоєння стає взагалі складневою формою й підпадає складневій аналізі.

Подвійними можуть бути всі члени речення, але найчастіше буває таким присудок, рідше — додаток прикметниковий та прислівниковий; один член подвійного йменника звичайно являється прикладкою (апозитивією) до другого, про що я вже розповідав вище в розділі про прикладку, ст. 138.

Подвоєння членів речення засновано на т. зв. синонімах (цебто на словах, хоч різних формою, але близьких думкою), чи навпаки, — з бажання виразніше зазначати якийсь член речення, зазначати його кількома словами повстають т. зв. синоніми. Українська мова досить багата на синоніми, а тому таке подвоєння членів речення твориться в ній зовсім

легко. На жаль, не маємо ще досліду української синоніміки, а за останній час вона в нас взагалі помітно не росте, бо наші сучасні письменники дуже мало вчать мови, а ще менше її збагачують.

Не можу не згадати тут однієї кривди, що сильно пошкодила цілому розвитку нашої (а може й всеслов'янської) синоніміки. В давньо-єврейській літературі була загальна, конечна вимога, — не повторювати тих самих слів у реченнях, але повторювати їхні синоніми, що бачимо в мові Біблії на кожному кроці. Ось через це давньоєврейська мова надзвичайно багата на синоніми; можна сказати, що вона — одна з найбагатших на синоніми. А вже в Псалтирю синоніми на кожному кроці, бо сама поетична форма псалмів заснована на синонімічному паралелізмі. Перекладчики єврейської Біблії на грецьку мову не звернули уваги на цей бік стилістики біблійної мови (а може й не могли, бо грецька мова синонімічно вбогша від давньоєврейської), а через це дуже часто єврейських синонімів не брали на увагу. Церковнослов'янська Біблія — це дуже невдалий переклад з так само невдалого перекладу грецького. На жаль, ми так само досі перекладали свою Біблію з грецької або з церковнослов'янської мови, а тому так само не звернули належної уваги на багатенну синоніміку біблійної мови

традицію — кожен такий повинен стати передплатником обох цих журналів. 19. XI. 1937. Рочестер. Р. Гладушенко.

Реальна допомога. Я по можливості буду старатися придбувати нових передплатників у своїй селі. Красна. 30. XI. 1937. В. Боднар.

Визнання. Читаючи „Рідну Мову“ та „Нашу Культуру“, тішуся, що наш народ дочекався такого глибокого вивчення своєї мови. Якби мали ми свою державу, то розвиток нашої літературної мови йшов би великими кроками. А без цього ми зруйновані так, що не маємо за що навіть передплатити цих журналів... Читаючи „РМ“ та „НК“ набираюся більшої охоти виконувати свої обов'язки щодо України, бо ті журнали навчають нас, як треба завжди бути вірними синами свого Народу. Нехай Ваші мрії сповняться! Я вірю, що край наш незабаром буде вільний, а Ви в Києві будете писати для всього українського народу Бостон, Масс. 1. XII. 1937. Н. Дави-скиба

Подяка. За дорогий журнал дуже вам

Рідномовні замітки.

Обрізання: В давніх наших пам'ятках часто маємо обрізання (від обрізати, що тоді панувало). Те саме частенько маємо в говорах наших: обрізання, обрізати. В літературній мові запанувало обрізання (від обрізувати), хоч деякі наші словники подають і обрізання.

Російська вимова старих наших текстів трапляється в нас іще й тепер. Так, у новій збірці

Від Адміністрації.

На „Фонд Рідної Мови“ прислали: Б. 100 зл., Д. Щербинський 4 зл., о. Ол. Чубук-Подільський 4 зл. і В. Є. Фимчук 2 зл. Усім сердечно дякуємо! Редакція.

Науковий Збірник в 30. річницю наукової праці Проф. Д-ра Івана Огієнка, Львів, 1937 р. Серед багатьох статей Збірника знаходимо кілька й мовознавчого змісту: Проф. Д-р. Є. Грицак: Проф. І. Огієнко, як популяризатор мовознавства. Його ж: Скорочення й скорочені слова в українській мові. Проф. Д-р І. Панькевич: Чи можна говорити про болгаризми в південнокарпатських говорах? Д-р Яр. Рудницький: Про місцеву назву Стрий. Ол. Цинкаловський: Назви сіл і урочищ на Західній Волині. Проф. С. Шелухин: Слово „україна“ в Пересопницькій Євангелії. — Ціна Збірника 4 зл. з пересилкою. Замовлення адресувати: Іван Коро-

вдячний. Сан Пауло, Бразилія. 5. XI. 1937. В. Рудюк.

Безпідставні атаки. Мимоходом хочу зазначити, що за минулих років, відколи почали Ви видавати „Рідну Мову“, в Канаді в деяких кругах повстали на Вас всякі безпідставні атаки. Це головню „Український Голос“, він і досі проти Вас. Але інші канадійські часописи пильнують уже писати літературною мовою; навіть „Укр. Голос“ помалу це робить. Канада. Учитель.

Подяка. Повідомляю, що дня 9 жовтня б. р. я покинув мурі в'язниці в Катовицях і вернувся в „своєся“. Тому прошу вже не висилати мені Вашого цінного часопису на мою стару адресу. Від повного серця дякую Вам за безкорисне присилання мені „Рідної Мови“, що була для мене дуже потрібним та нерозлучним приятелем. Бажаю Вам успіху в Вашій вельми важливій праці. Мацьковичі. 15. X. 1937. Іван Кучерепа.

„Рідну Мову“ читаю вже довший час, дуже багато з неї навчився. Рахів, 17. Р. 1937. Учит. М. Мегела.

оповідань Л. Мосенза: „Людина покірпа“ 1937 р. читаємо там на ст. 31: „льстіві греді“. Це русизм. Треба: „льстіві греді“.

Нерукотворний. Старий наш вираз „нерукотворний“ у сучасній мові відаємо або нерукотворний, або „не руками учинений“.

Іван Огієнко.

вицький, Warszawa 4, ul. Paryska 27, або: Книгарня Наукового Т-ва ім. Шевченка, Львів, Ринок 10.

Поеми Лесі Українки. В „РМ“ за 1938-й рік будуть передруковані кращі поеми Лесі Українки, з зазначенням акцентів і з мовними поясненнями проф. І. Огієнка.

Дозвіл „Бібліотеки Рідної Мови“ для Румунії виданий 13 жовтня 1933-го року.

Євангелія в перекладі проф. Ів. Огієнка є на всіх відділах Бритійського Біблійного Товариства по всій Європі, Канаді й Америці, куди й треба звертатися за ними. Відділ у Польщі (Warszawa, Aleje Jeruzalimskie 15) продає тільки на Польщу. — Вже можна виписувати цей переклад і від Адміністрації „Рідної Мови“, приславши наперед 60 гр. за Євангелію та 25 гр. на пересилку (заграницю 50 гр.).

ЗМІСТ 2-го (62) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: І. Огієнко: Складня української мови, IV. Будова речення в поетичній народній мові. Проф. д-р І. Велигорський: Мова в творах М. Черемшини. І. Огієнко: Сучасна літературна мова Наддніпрявської України. Проф. д-р Є. Грицак: Особові імена учнів Перемиської української гімназії. І. Огієнко: Головні вимоги від літературного твору. Проф. інж. Л. Грабина: Висок — доземниця. Проф. д-р І. Панькевич: Звідки назва „Січ“? І. Огієнко: Мова „Наймички“ Т. Шевченка. Л. Г.: Поезії. Ю. Вухналь: Як Федька Гуску в театрі качали. М. Слобода: „Рідне Слово“. І. Шклянка: Не гарно так робити! Дописи Прихильників рідної мови. Рідномовні замітки. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 2 і 3 чисел) 5.00 зл.; річниця II, III, IV і V по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор Л. Гримало-Одленський.

Друкарня ОО. Василя у Жовні.

REDAKCE
STAWKA
PŁY

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110.
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНИ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ; В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI.

ЖОВКВА, БЕРЕЗЕНЬ 1938 РОКУ

ЧИСЛО 3 (63).

Складня української мови.

IV. Будова речення в поетичній народній мові.

3. Подвійні члени речення.

В українській мові, головню в мові поетичній надзвичайно часто вживається подвійних членів речення (див. вище ст. 59). Один член речення часом мало підкреслює свою думку, — тоді його подвоєння дає цю думку значно підсилену. Подвоєння якогось члена речення — це засіб головню стилістичний, звичайний і частий в поетичній мові, де він являється окрасою цієї мови. Але подвійний член речення сильно скупчує нашу увагу власне на цьому члені, через що цей засіб подвоєння стає взагалі складневою формою й підпадає складневій аналізі.

Подвійними можуть бути всі члени речення, але найчастіше буває таким присудок, рідше — додаток прикметниковий та прислівниковий; один член подвійного йменника звичайно являється прикладкою (апозитивом) до другого, про що я вже розповідав вище в розділі про прикладку, ст. 138.

Подвоєння членів речення засновано на т. зв. синонімах (цебто на словах, хоч різних формою, але близьких думкою), чи навпаки, — з бажання виразніше зазначати якийсь член речення, зазначати його кількома словами повстають т. зв. синоніми. Українська мова досить багата на синоніми, а тому таке подвоєння членів речення твориться в ній зовсім

легко. На жаль, не маємо ще досліду української синоніміки, а за останній час вона в нас взагалі помітно не росте, бо наші сучасні письменники дуже мало вчать мови, а ще менше її збагачують.

Не можу не згадати тут однієї кривди, що сильно пошкодила цілому розвитку нашої (а може й всеслов'янської) синоніміки. В давньо-єврейській літературі була загальна, конечна вимога, — не повторювати тих самих слів у реченнях, але повторювати їхні синоніми, що бачимо в мові Біблії на кожному кроці. Ось через це давньоєврейська мова надзвичайно багата на синоніми; можна сказати, що вона — одна з найбагатших на синоніми. А вже в Псалтирю синоніми на кожному кроці, бо сама поетична форма псалмів заснована на синонімічному паралелізмі. Перекладчики єврейської Біблії на грецьку мову не звернули уваги на цей бік стилістики біблійної мови (а може й не могли, бо грецька мова синонімічно вбогша від давньоєврейської), а через це дуже часто єврейських синонімів не брали на увагу. Церковнослов'янська Біблія — це дуже невдалий переклад з так само невдалого перекладу грецького. На жаль, ми так само досі перекладали свою Біблію з грецької або з церковнослов'янської мови, а тому так само не звернули належної уваги на багатенну синоніміку біблійної мови

праоригіналу, бо ніколи до нього не звертались. Ось власне це зле відбилося на історії розвитку нашої мови тим, що ми не працювали над збільшенням своїх синонімів та над усталенням їхнього значення. Взагалі ж те, що український народ не вчився своїй мові з мови Біблії (в найкращім перекладі) надзвичайно затримало розвиток нашої літературної мови.

Подвійними членами речення переповнена наша народня поезія; кращі наші письменники, наслідуючи цей високопоетичний мовний засіб, так само часто подвоюють члени речення, щоб самим подвоєнням звернути на цього члена скупчену увагу. В українських Думах дуже багато подвійних членів, що є, власне, істотною ознакою їх. Я проаналізую тут подвоєння членів речення власне на українських Думах, беручи матеріал із львівського видання їх 1920-го року (Д-р Ф. Колесса: Українські народні Думи); цифра показує сторінку цього видання, а маленька цифра вгорі — скільки разів цього виразу вжито на сторінці.

Як взагалі в народній поезії, в Думах найчастіш другий член — того самого кореня, що й перший, але не рідкі випадки, коли він зовсім новий, але все дуже близький своїм значенням до першого, цебто — синонім його. Котрий член головніший — перший чи другий, цього остаточно сказати не можна, бо головне значення може бути то в одному, то в другому.

Подвійний присудок найчастіший; через подвоєння він набирає більшої сили й виразности. Напр.: В військову суремку добре грає-програває 99. Де муж з жоною живе-проживає 119. Іще слухає-прослухає, чи не судить його де козак 144. Ще приклади: біжить-підбігає 67². 68, грає-виграває 127³, клясти-проклинати 66, кляла-проклинала 154, кляли-проклинали 73. 76, крикне-покрикне 101², пити-підпивати 82, пили-підпивали 148, пийте-гуляйте 151, плаче-ридає 132, посікли-порубали 123, соколи сіли-упали 90, снівся-приснівся 118, стеде-покладає 68, хвалить-вихваляє 154, шукає-питає 148 і ін.

Таке саме подвоєння присудка для підсилення його значення дуже часто взагалі в народній поезії. Ось трохи прикладів із наших пісень, — приклади беру з видання П. Чубинського 1874 р. (див. „Труди етнографическо-статистической экспедиции въ западно-русской край“, том V). Ой там козак п'є-гуляє 32. 41. Пийте-гуляйте, не осуджайте 126. Кричала-гукала, — він не чує 52. Сіли-пили, знялись, полетіли 55. Ой шие, шие-вишиває 55. Плакала-ридала, правдоньки питала 99. Кохались-любилися, тепер перестали 102. А я буду їсти-пити, дай, Боже, здоров'я 126. Шумить-гуде нагаєчка коло мого тіла 128. Стук-пук у віконце 48. Шумить-гуде дівчонька, плаче-тужить дівчинька 4. Ой ходили-блудили парубки 1123. Ой казали-говорили люде 1141. Любилися-кохалися, чому не беремся 97. Ходив-гуляв в зеленім саду, щипає-ламає зелений виноград 346. Ходжу-блуджу по долині 360.

Подвійний присудок сильно прикрашує нашу мову, а тому письменники, особливо поети, часто вживають цієї форми. В „Кобзарі“ Шевченка ця форма дуже часта, при тому найрізніших відтінків, напр.: Сумує, воркує, білим світом нудить 2. В'яне, сохне сиротою 9. Убірає, доглядає, не мине калину 9. Як ягідку, як пташечку кохала, ростила 17. Любилися, кохалися, а серденько мліло 37. Чого ж серце б'ється, рветься 54. Поглузують, покепкують та й кинуть під лаву 58. Руйнували, мордували, церквами топили 64. Гляньте, подивіться: конфедерати 76. Вітер віє-повіває 42. Ревестогне хуртовина, котить-верне полем 25. Реве-свище завірюха 27. Орлом сизокрилим літає-ширяє 42. Вітер віє-повіває 42. Співати-розмовляти на могилу ходить 43. Кухоль ходить-переходить, так і висихає 60. Де ділася-поділась 97. Йде чорнявая та плаче-ридає йдучи 391. Собор Мазепин с'яє-біліє 325. Україна стогне-плаче 331.

Любить ці форми Леся Українка, що завжди кохалася в народній мові. „Поєми“ т. III: Свої думки думає-гадає 19, Голос і ліра голосили-ридали 74, По волі гуляти-блукати 73, Сльози, мов перли, котились-лились 77, Англійське

військо б'є-січе 92. Т. IV: Чайка скиглить-галасує 43, Ваше серце горіло-палало 58. Т. VI: Хто п'є-гуляє 208. Т. VIII: Став він думати-гадати 200.

Ще приклади: М. Вовчок: Твори I 1861 р.: Цвітуть-процвітають маки 18. Тичина: Зол. Гомін 1922 р.: Горить-тремтить ріка 12.

Часом знаходимо подвійний присудок, як бажання наслідувати народню мову взагалі. Напр. у „Військо йде“ В. Євтимовича, 1937 р., на ст. 67-68 читаємо: Москва добра-маєтки відняла-відібрала, Москалі чужі краї-народи руйнували-плюндрували, Власної сили-волі не маючи, мусить невільник коритись-слухати чужої, Треба волю боронити-захищати.

Подвоєння інших членів речення рідке в наших поетів, але добре знане в народній поезії. Так, у Думах частенько маємо подвоєння прикметникового додатку (а т р и б у т а). Значення цього подвоєння те саме, як і подвоєння присудка. Ось трохи прикладів із Дум: бідна-побідна вдовина голова 103, дальні-далекі сторони 111, дальними-далекими сторонами 111, жив-здоров буде 18², голову козацьку-молодецьку 149. 100, душа козацька-молодецька 70. 102. 103, тіло козацьке-молодецьке 65. 66. 99, німого-німениці 137, піший-піхотинець 67². 68, пішого-піхотинця 67, пішому-піхотинцю 67. 68 і ін. Останні приклади подають з'іменниковані прикметники, але через те, що вони одного кореня, вони не можуть бути за прикладку.

Ще приклади: В піснях („Труди“ V): А хто мені любий-милий, най іде до хати 57. „Лісова Пісня“ Лесі Українки (Твори, VIII): Єсть там дивний-предивний край 200; „На полі крові“ 37: Що ж би розпочав я, голий-босий; її ж т. III: Красним-ясним промінням вітає 36. Т. Шевченко, „Кобзар“: Він живий, здоровий 16. Чи жив-здоров? 38.

Подвоєння прислівникового додатку ще рідше, але в Думах воно добре знане. Напр.: Погодіте ви трохи, мало-небагато 144. Чи гаразд-добре на славній Україні проживати 151. 142. 143³. Мало-немного спочив 69³. В неділю рано-пораненько свого мужа поховала 77. 101.

103. 109. 113. У неділю барзо рано-пораненьку 90. 111 і ін. В піснях („Труди“ V): Козакові стидно-бридко 1180. Туди мені любо-мило оченьками звести 200.

В народній поезії часта форма подвоєння прислівникового додатку в його найрізнішій формі. Так у піснях маємо: Ой у Луцьку, в славнім місті, капелія грає 426. Ой у лісі на ялині ой там висить три години 432. Ой над морем, над лиманом, ой там козак коня напуває 441. У садок до дівок та на досвітки 443. В чистім полі під кусточком, під малиновим листочком 444. Ой у степу, край дороги 445. Що за гаєм, за дунаєм козаченько конем грає 445.

Подвоєння інших членів речення, поза присудком, часте в „Кобзарі“ Шевченка, напр.: Тяжко-важко заспіває 42. Тяжко-важко сиротині 44. Тяжко-важко в світі жить 400. Плачте очі голосніше, жалібніше 33. Нехай собі розійдуться тихесенько, гарнесенько 76. Поглядає сюди-туди 34. Він живий-здоровий 16. Чи жив-здоров 38.

Ще приклади з „Кобзаря“ на інші форми подвоєння членів речення: То не вітер, то не буйний, що дуба ламає, то не лихо, то не тяжке, що мати вмірає 30. Із-за лісу, з-за туману місяць впливає 78. У темному гаю, в зеленій діброві на припоні коні отаву скубуть 79.

У всіх поданих прикладах обидва члени речення постільки близькі до себе, що ми їх мислимо якби за один член, чому й з'єднуємо їх знаком злучки (-). Це звичайно слова синоніми. Через це речення з таким подвійним членом не є речення стягнене. Але часто буває, що між подвійними членами вставляється сполучник або інше слово, — він уже виразно розриває ці члени, чому вони виразно відходять від себе в нашій думці, а саме речення стає за речення стягнене.

Приймати сполучника можуть усі подвійні члени речення. Так, за зразком „думає-гадає“ 140 в Думах маємо: думаю да гадаю 126, задумав вже й загадав 141, думати й гадати 141, думаєш та гадаєш 152; квилить-проквіляє 92, квилять-проквіляють 127, квилили-про-

квляла 70 — і: „жалібно квилів і проквляв“ 91; частувала та вітала; пити-гуляти 114, п'є-гуляє 154, п'єш-гуляєш 142, пила-гуляла 116. 140 — і: „пила та гуляла“ 155², „пила та гуляла“ 154 і т. ін.

Або ще такі приклади: Великий та давній опочинок мали 79, голі й босі 136, Гуляє козак Голота, погуляє 152, Доброго й вірного кляшника 82, Кличе, добре покликає 151, Рушники прані і вишивані 108, Квіти лугові і низові 126, Старі кайдани і нові 80. 81 і т. ін.

Ось іще трошки прикладів на порушення подвоєння в народніх піснях („Труды“ т. V): Став плакати і ридати 350. Сильно плаче і ридає 357. Коли б знала я, відала 445. В „Кобзарі“ Шевченка: Реве та стогне Дніпр широкий 1 (пор.: Реве-стогне хуртовина 25).

На жаль, сучасні наші поети сильно забувають про подвійні члени речення, хоч це, як бачимо, дуже яскрава ознака нашої поетичної мови.

Поширене подвоєння членів речення, близьких до себе значенням, цебто синонімічних, родить паралелізм, такий частий у наших піснях, напр. („Пісні“ V ст. 22):

Вийди, дівчино, вийди, рибчино,
У луг по телята, —
Нехай же я подивлюся
На ті бровенята.
Вийди, дівчино, вийди, рибчино,
У луг по корови,
Нехай же я подивлюся
На ті чорні брови.

Або такий приклад, ст. 41:

Ти, місяцю, світи, світи,
Ти, конику, біжи, біжи.
Ти, місяцю, присвічайся,
Ти, конику, поспішайся.

Ще приклад, ст. 102:

Два лебеді на воді
І днює й вночує,
Не будемо, серце, в парі,
Душа моя чує.
Два лебеді на воді,
Обоє біленькі,
Ой будемо, серце, в парі,
Бо ще молоденькі.

Пор. іще „Пісні“ ст. 98 ч. 204, початок; ст. 100 ч. 209 рядки 21—24; ст. 102 ч. 214; ст. 113 ч. 248, кінець, і т. ін.

Синонімічний паралелізм, такий частий у наших піснях, і взагалі в нашій

народній поезії, — це одна з найстаріших форм поезії, широко знана на Сході, напр. у вавилонян, асирійян, єгиптян, євреїв і ін. Знаменитий збірник давньоєврейської релігійної поезії, Псалтир цілий заснований на найрізніших формах цього паралелізму думки, особливо синонімічного, через що Псалтир, як і давньоєврейська біблійна мова взагалі, переповнений синонімами. Напр.:

1. Блаженний той муж,
що за радою несправедливих не ходить,
і не стоїть на дорозі він грішних,
і не сидить на сидінні злоріків.
2. А в законі Господнім
його закохання,
й про Господній закон
він роздумує вдень та вночі Пс. 1. 1-2.

Або з Псалма 2-го:

1. Чого люди бунтуються,
а народи задумують марше?
2. Збираються земні царі,
а князі нараджаються разом
на Господа та на Його помазанця?
3. „Позриваймо ми їхні кайдани,
й покидаймо із себе їх пута!“
4. Той, що в небі сидить — посміється,
Господь глузуватиме з них.
5. Тоді Він промовить до них в Своїм гніві,
і в Своїм пересерді настрашить Він їх.
6. „Я ж помазав Свогого Царя на Сіон,
на гору святую Мою.
9. „Розіб'єш залізною різкою їх,
як посуд гавчарський ти їх потовчеш“.
10. А тепер помудрійте, царі,
навчіться ви, судді землі!

4. Повторення членів речення.

У всіх вищеподаних прикладах попереднього розділу маємо дві різні слови, хоч і синонімічні, цебто дуже близькі до себе значенням. Але в народній поезії, особливо в піснях, дуже часто маємо просте повторення того самого слова. Значення цього повторення — збільшення сили повтореного слова, звернення на нього найбільшої уваги. Напр. у піснях маємо (видання П. Чубинського, т. V): Гнеться, гнеться, калиночка 32, — тут повторенням зазначено збільшену силу слова „гнеться“. Взагалі, одне з повторених слів можна замінити словом *дуже*: Дуже гнеться калиночка. Вираз: „тільки-тільки вернувся“ визначає, що хтось: ось тільки, цієї хвили вернувся.

Такий спосіб повторення для надання

повтореному слову більшої сили — дуже старий. Так, уже в давньоєврейській мові в її найдавніших пам'ятках повторюються прислівники для надання їм збільшеної сили. Напр. у книзі Буття 17. 6. читаємо: „І вчиню Я тебе надзвичайно плідним“; ув оригіналі: „теод, теод дуже-дуже“, цебто надзвичайно. Буття 17. 20: І дуже-дуже розмножу його; 7. 19: й дуже-дуже вода на землі змогутніла (пор. церковно-слов.: вода же возмогаше з'єло з'єло).

Ось приклади на повторення з наших пісень (видання П. Чубинського, т. V): Ти, місяцю, світи, світи, ти, конику, біжи, біжи 40. Ой, прийди, прийди, — впушу до кімнати 44. Вечеряй, вечеряй та їдь до дому 47. Вийди, вийди, молода дівчино 47. Устань, устань, милая, прочутися 52. Приїдь, приїдь, моє серце 86. Звари, звари вечеряти 93. Зажди, зажди, чорнявая 115. Рости, рости, барвіночку 125. Прилинь, прилинь, моє серце 126. Ой не стій, не стій, вербонько, над водою 132.

В усіх поданих прикладах присудок-дієслово приказового способу, чому через повторення збільшується сила цього приказу. Але повторяться можуть і інші форми дієслова-присудка, напр.: Ой пішов милий за ліс, за ліс, чорні брови заніс, заніс 45. Горить, горить свічка до самого гнота 54. Ой стояла, стояла, за свою маму питала 70.

Повторюватися може не тільки присудок, але й усякий інший член речення, напр.: Ой біда, біда, що я не вдався 88. Пора, пора, серце моє, тебе оставляти 65. Ой у броду, броду, пили голуби воду 58. У полі, полі, стоять два дубочки 45. Ой стуку-стuku, подай, серце, руку 53.

А часом може бути повторення навіть тричі такого типу: Навчай, навчай, удовонько, навчай свого сина 93. Ой у лісі, в лісі, в лісі на дубочку 33. Не видно, не видно та й не видати 46. Берегом, берегом, бережиною, ой хто ж то приходив вечориною 92. Ой не спала, не спала, не буду й спати 54. Шие вона, шие, шие-вишиває 6. Туман, мати, туманочок та туман налягає 24. Зійди, місяцю, зійди, ясний, зійди, ясная зоря 36.

Здоров, здоров, козаченьку, здоров, серце моє 101. Ой Василю, Василечку, мій любий Василю 105. Б'ється, б'ється та й побивається моє серденько без тебе 127. Коли б човен, коли б човен, коли б човен і веселечко 168. Рости, рости, червона калино, рости, не хилися 305.

Повторення в народній поезії, — це її дуже помітна ознака, надзвичайно часта особливо в піснях. Повторення це буває найрізнішої форми, часто дуже поетичне й гарне. Подам тут тільки найчастіші форми з народніх пісень (з видання П. Чубинського, „Труди“ т. V, 1874 р.).

В народніх піснях, як і взагалі в народній поезії, цікава й часта та форма повторення, коли між повтореними членами вставлено одне чи кілька інших членів. Це один із найкращих типів повторення, напр. із пісень: Женися, козаче, женися 78. Іди, мила, іди, не барися 130. Встала дівчинонька, встала, засвітила 46. Ой поле ж вона, поле, на шлях виглядає 53. Ой сидить же він, сидить, думку думає 60. Ой піду ж бо я, піду в зелений луг по калину 81. Пасла ж вона, пасла й а в сопілку біла 91. Ой вийду я, вийду на крутую гору 2. Стеле вона, стеле да дві подушечки 6. Тужу ж я, тужу щодень 21. Ой гаю ж, мій гаю, чистий — не прогляну 33. Ой звисли чорнії хмароньки, звисли 34. Не плач, дівко, та не плач, красна 52.

Цікавий ще й той спосіб повторення, коли повторене слово в іншій формі, часто в пестливій, особливо при кличних словах. Напр.: Ой місяцю, місяченьку, зайди за комору („Труди“, V. 53). Ой джигун, джигун, джигунець, який гарний молодець 1125. Ой бабуню, бабусенько, яка ти недбала 1130. А дідуню, дідунечку 1130. Ой дідусю, дідусеньку 1129. Берегом, бережиною найшов я квіточку під ожиною 1146. Ой хмелю ж, мій хмелю, тонкая хмелино 67. Під явором, яворцем стоїть дівча з молодцем 70. Ой де ж ти будеш ночувати, хлопчино, хлопчиночко? Ой в темнім лісі на орісі, дівчино, дівчиночко 94. Ой морозе, морозенку, добрий чоловіче 113. Ой соколе, соколочку, не жури мою головочку 158.

В народній поетичній мові цікаві ще

ті випадки, коли при повторенні слів додається прикметника — епітета. Напр. у піснях: Запрягайте коні в шори, коні вороні, доганяйте літа ж мої, літа молоді 83. Ой Василю, Василечку, мій любий Василю 105.

Повторення цілого речення в народній поезії — звичайна річ. Напр. у піснях („Труди“ V): Нова церква, нова церква, а старі пороги 93. Нехай доять, нехай доять, до череди гонять 99. Батько старий, батько старий, на світі нажився 99. Гарно грає, гарно грає, ще краще співає 110. Голуб сивий, голуб сивий, голубка сивіша 110. За річкою за Донцем, та за річкою за Донцем стоїть дівка з молодцем 87.

Зазначу тут іще ту дуже часту форму повторення в народній поезії, коли при повторенні вставляється перечка *не*. Форм цих дуже багато, напр.: Нехай мене, молоді, ніхто не займає, хоть займає, не займає, — нехай не цілує 12. Ой високо, соколоньку, до неба літати, ой далеко, козаченьку, до осені ждати; хоч високо, не високо, — треба долітати, хоч далеко, не далеко — треба дождати 103. А я тобі, Василю, сорочечку пошию, хоч пошию, не пошию, — люби, серце Василю 1122. Може з ким сварився? Хоч сварився, не сварився, аби я не бився 110. Хоч хочете, не хочете, — треба привикати 27. Я хоч чула, хоч не чула, не обізналася 51. Ой хоч же я тацька, не тацька, таки моя врода козацька 1128. Чом на тобі, кавалеру, сорочка не біла? Ой чи біла, чи не біла, то тобі не діло 106. Ой чи змита, чи не змита, аби не побита 57. Ой чи пити, чи не пити, чи по столу покотити 1105. А вже буде, чи не буде, — з хорошою легше буде 31. Люблю, не люблю, — що ж тобі питати 89. Люди роблять, не роблять, та й хорошененько ходять 119. Хоч убога, не убога, та в батька дитина 170. Хоч хочете, не хочете, — треба привикати 7. Чи спав, чи не спав, — третього дня в полудні встав 1172.

Ця форма повторення з *не* дуже часта взагалі в живій українській мові, чому часта вона й по творах найрізніших письменників. Так, у Р. Леонтовича: „На

прю“ 1937 р. ст. 88 читаю: Впав, не впав, але гарний хлопець.

Або ще такі форми з *не*: З тобою говорю та й не наговорюся 103. Терен, терен, та не хміль, прийшов милий, та не мій 13. Ой у саду вишня, чому не черешня, кохалися-любилися, чому ж не беремся 121. З дівчиною ніч простою, — не наговорюся 131. Не так голос, не так голос, як тихая мова 1123.

Шевченко глибоко знав народні пісні, знав усі форми повторення й на кожному кроці вживає їх у своїм „Кобзарі“. Подам тут тільки деякі з них:

а. Плавай, плавай, лебедонько, по синьому морю, рости, рости, тополенько, все вгору та вгору 40. Періщили, періщили, аж пір'я летіло 70. А тому, тому на світі 30. У гаю, гаю вітру немає 72. Недавно, недавно у нас в Україні 10. Сумно, сумно серед неба 91. Довгодовго все йшла 23. Ледве-ледве дیشه 14. Поглядає — нема, нема 15. Слава не поляже, не поляже, а розкаже 45. Як би то ви встали, встали, подивились 78. А Україна навіки, навіки заснула 126.

б. Вітре буйний, вітре буйний, ти з морем говориш 7. Доню моя, доню моя, цвіте мій рожевий 17. Думи мої, думи мої, лихо мені з вами 50. Найди її, найди, привітайся 17. Найду свою жінку, найду жінку, почастую 50.

в. Буде лихо, буде! 21. Знаю його, знаю! 22. Згада козак Гетьманщину, згада та й заплаче 50. Гине шляхта, гине 88. Гомоніла Україна, довго гомоніла 90. Біга Катря боса лісом, біга та голосить 30. Згадаю Енея, згадаю родину, згадаю — заплачу 11.

г. Заплаче злодій, лютий злодій 10. Прийми мою мову немудру, та щиру, прийми, привітай 10. 11. Нехай усміхнеться душа на чужині, хоч раз усміхнеться 11. Плач же, серце, плачте, очі 32. Маєш крила, маєш силу 53. А за раду — спасибі вам, за раду лукаву 61. Літа орел, літа сизий понад небесами, гуля Максим, гуля батько степами, лісами 83.

Народня мова знає найрізніші форми повторення слова, але я подав тут тільки найчастіші з них.

Іван Огієнко.

Як навчати правопису.

Кожний, хто мав нагоду вчитися сам, або вчити когось якоїнебудь мови, знає, які труднощі натрапляються при навчанні правопису. Знають це головню вчителі рідної мови. У навчання правопису треба вкласти багато труду, а висіди часто дуже мізерні.

В чому лежить трудність навчати правильно писати? Поперше, в самому предметі, подруге, в тому, що при навчанні правопису часто послуговуємось злим методом. Звичайно вважається, що найкращий спосіб навчити когось орфографічно писати — це диктант. Але досвід показав, що цей метод не веде до цілі, навпаки — він часом шкідливий. Тому то останніми часами взялися за випрацювання методу, що влегшив би навчання правопису. Цей новий метод спирається на досвідній дидактиці та знанні психології дитини.

Отже, праця в цьому напрямі показала, що найкращий метод — це переписування текстів і то не друкованих, а писаних, або хоч би зближених формою літер до письма.

Чому якраз цей метод найкращий? Щоб це зрозуміти, слід застановитися, що таке людська мова? Людська мова — це спосіб думати при допомозі звукових символів — слів. Язиковий спосіб думати ґрунтується на тому, що з позаязиковими виображеннями (виображення предметів, понять, ціх і т. п.) лучимо виображення звуків або їх сполук. Отже, слово, як виразник думки, розбивається на два складники: 1 складник позаязиковий, — цебто виображення реального предмету, й 2 язиковий — символ того позаязикового виображення. Коли займаємося аналізом язикового (мовного) виображення, то переконаємося, що воно складається з виображень звучневих (фонетичних), т. зв. фонематів, та виображень письмових (графічних), т. зв. графематів. Бо кожне слово можемо передати при допомозі звуків (мови), або при допомозі значків, літер (письмо). Коли ж тепер ближче прослідити фонемати, то виявиться, що вони складаються з вражень слухових, які відбираємо вухом, і

м'язево-рухових, що їх виконують під час говорення мовні знаряддя. Коли ж взяти графемати, то вони складаються з вражень зорових (коли читаємо написане) і м'язево-рухових (рух руки при писанні).

Отже, язикове виображення складається з:

фонемати	}	1) виображ. виговорних, цебто рухів знарядів мови.
		2) виображ. слухових.
графемати	}	3) виображ. графічних, цебто рухів рук при писанні.
		4) виображ. зорових, що їх відбираємо при читанні.

Підстава писання — це рухи м'язеві руки. Бачимо це з того, що деякі люди мають недугу т. зв. аграфію. Вона не дозволяє їм писати, хоч колись вміли це робити. Вони знають вигляд літер, уміють їх читати, але не можуть виконувати відповідні рухи, щоб їх написати.

В навчанні правопису прямуємо до того, щоб писати добре, не приводячи на думку правописних правил. Знаємо дуже добре, що знати напам'ять правила — це ще не значить вміти орфографічно писати, так само, як знати граматичні правила, це ще не значить вміти добре говорити якоюсь мовою. Прямуємо до того, щоб писати добре, не усвідомлюючи собі правописних правил, щоб писати автоматично, з привички.

Який психічний процес відбувається при писанні? З уже сказаного знаємо, що виображення позаязикове можемо віддати його символом-виображенням язиковим двома дорогами: письмово та слухово. При писанні переходимо від виображення позаязикового до графічного (письмового) або за посередництвом виображень слухових, коли пишемо те, що чуємо, або зорових, коли пишемо, що бачимо.

Але досконале писання полягає на тому, що пишемо те, що думаємо, цебто прямуємо до того, щоб дійти від виображення позаязикового безпосередньо до виображення графічного (письмового). Стараємося виминути посередництво виображень слухових, чи зорових. Але

щоб цю досконалість досягнути, мусимо перейти через цілий ряд відповідних вправ. Зразу мусимо згодитися на посередництво виображень слухових чи зорових. Йде про те, котра дорога краща.

Хтось може сказати: наш правопис фонетичний, цебто пишемо так, як вимовляємо, отже немає різниці між тим, чи від позаязыкових виображень доходимо до письмових за посередництвом зорових, чи слухових, бо зорові = слуховим. Але це тільки позірно так, бо наш правопис не зовсім фонетичний. Візьмімо кілька прикладів, пишемо: книжка, вимовляємо: книшка; великдень вимовляємо велиідень, просьба, фонет, прозьба; вовк фонет. воук, теж фонет. теш і т. д., а мільйон, багатство, кращий, пишуть на різні лади.

Отже, коли б ми при навчанні ортографії послуговувалися диктатами, цебто доходили від позаязыкових виображень до графічних через слухові, то дійшли б до помилкових вислідів тому, що дуже часто в нашому правописі означуємо не ті звуки, що їх вимовляємо, нпр.: книшка // книжка. Тут правопис іде в розріз із вимовою ш // ж. Бачимо, що виображення слухові стали б навіть за перешкоду.

Тому то, навчаючи правопису, мусимо передавати виображення позаязыкові на

писаневі, спираючися на виображення зорових, а не слухових. Через те навчання правопису треба сперти на переписуванні, а не на диктанті.

Текст, що на ньому вчимося писати, мусить мати букви, що виглядом зближалися б до письма, щоб процес лучити виображення зорові з графічними йшов безпосередньо, а не зупинявся ще на перекладанні виображень букв друкованих на писані. Текст треба читати уважно, зо зрозумінням. Не можна переписувати механічно, бездумно, бо така праця не дасть вислідів. Так само не переписувати літеру за літерою, але схоплювати цілість слова, усвідомлювати собі поодинокі букви у їх зв'язку в цілому слові. Текст повинен становити якусь одну логічну цілість, а не складатись із поодиноких слів чи речень без жодного зв'язку. Важне теж, щоб був цікавий для молоді. Щоб діти краще опанували правопис, добре лучити ортографічні вправи зо словотворенням: книжка, книшка, книж-ечка, просьба, прозьба, прос-ити.

Правописні правила теж сповняють важну роль, але тільки допомічну. Не можуть бути ціллю самі в собі. Вартість їх лежить у тому, що дають орієнтаційні вказівки й котролюють написане.

Стрий. М-р Володимир Барагура.

З первочинів світу.

1 і 2 розділи Книги Буття.

Добрий переклад св. Письма — це ознака повного культурного життя дозрілої нації. Кожна нація пильнує перекласти св. Письмо, поперше, якнайвірніше з його первооригіналу, подруге — перекласти якнайкращою літературною мовою, і потрете — поширити цей переклад у найгустіші маси людські. Робиться це для того, щоб народ навчався не тільки найвищої християнської правди, але щоб він навчався водночас і найкращої своєї літературної мови. Скажемо, англійці та німці цілі віки навчалися своєї літературної мови власне з перекладів св. Письма.

Книги Старого Заповіту ми маємо

в двох новіших перекладах — давніший П. Куліша та новіший — о. д-ра Яр. Левицького (з 1933 року, тільки П'ятикнижжя Мойсея). Переклад П. Куліша занадто далеко відбігає від єврейського оригіналу, дуже часто зовсім невірний, бо не зроблений із першоджерела, але він писаний для свого часу дуже доброю літературною мовою. Це провина нації, що вона не дала до рук поколінням цього перекладу, щоб навчалися й зразкової мови!

Новий переклад Мойсеевих Книг о. Яр. Левицького зроблений не з оригіналу, і навіть не з грецького перекладу, а вже аж із Вульгати, — це всупереч

усім традиціям українського народу! Переклад о. Яр. Левицького дуже невірний, а до того писаний місцевою нелітературною мовою.

Недавно появився переклад Псалтиря Варшавського Наукового Інституту, зроблений за старою московською ортодоксійною традицією. Кращі ієрархи та вчені російські десятки літ боролися за переклад Старого Заповіту з його праоригіналу єврейського, а не грецького, як відомо — дуже невірною перекладу. І добилися того, що тепер мають російський переклад головно з мови єврейської. Варшавський Науковий Інститут вернувся до старих московських традицій і дав переклад (часто дуже невідповідний) з мови грецької.

Ніби виключну канонічність грецького тексту в Росії підтримував силою тільки царський уряд. Боротьба проти цієї нелогічності зайшла була так далеко, що р. 1858-го навіть московський митрополит Филарет написав таке: „Вселенская Церковь ни на какомъ соборѣ, ни черезъ кого изъ св. Отцевъ не изрече такого правила, чтобы въ изъясненіи Священнаго Писанія держаться исключительно текста семидесяти толковниковъ, съ устранинемъ текста єврейскаго“ (див. Проф. О. Елеонскій: По поводу 150 лѣтъ Елисаветинской Библии, 1902 р.).

Як бачимо, — ми ще не погодилися навіть про праджерело своїх перекладів. Ми цих перекладів не пускаємо в народню гуцу, а тому вони позістаються без жодного впливу на нашу літературну мову. Це сумне явище, що не дає змоги нашій літературній мові нормальніше розвиватися, як не дає змоги широким масам глибше й правдивіше християнізуватися.

Нижче подаю свій переклад двох початкових розділів із Біблії, із Книги Буття (по-євр. *Beṣit*), — вони величні своїм змістом, бо торкаються первопочинів світу. Зробив я цей переклад із єврейського праоригіналу, пильнуючи якнайвірніше віддати його, а разом із тим віддати його сучасною літературною мовою. До перекладу подаю замітки для ліпшого розуміння єврейського тексту. Часом рівняю з пере-

кладом К. (Куліша) та о. Л. (Яр. Левицького).

В українській літературі не було ще перекладів із давньоєврейського оригіналу, — мій переклад (цілого Старого Заповіту) буде перший, і вже тому він заслуговує на спокійнішу оцінку фахівців. Те, чого нема в оригіналі, а що потрібне для кращого розуміння тексту, подаю в цілому світі прийнятним способом — курсивом (писаним письмом).

1. Створення світу.

1. 1. В початку Бог створив¹ небо й землю.

2. А земля була зовсім пуста² та порожня³, і темрява над праокеаном⁴, і Дух Божий⁵ носився⁶ поблизу поверхні⁷ води¹³.

3. І сказав Бог: „Хай станеться світло!“ І сталося світло⁸.

4. І побачив Бог світло, що добре воно, — і Бог відділив поміж світлом та поміж темрявою⁹.

5. І Бог кликнув на світло: День¹⁰,

¹ Євр. *bara* — створив. ² Євр. *tohu* — зовсім пуста й порожнє місце; перекладати тільки „порожня“ — мало. ³ Євр. *vohu* значить майже те саме, що й *tohu*. ⁴ Євр. *tehom* неясне, — це те, з чого повстав океан, праокеан; таким чином, за Біблією, праокеан — початок життя, а це згоджується й з науковими дослідями; *tehom* ще перекладають: безодня, хаос. ⁵ Цілий перший розділ книги Буття елогістичний, цебо в нім згадується тільки *Elohim* Бог, а не *Jehovah* Господь. ⁶ Євр. *merachefet*, дівприкметник, дуже неясний, звичайно перекладають: носився близько, *ісперфрето*, *ferebatur*, але це зовсім не віддає євр. слова *merachefet*, що значить „висиджувати яйця як квочка“, може було якесь давнє оповідання про створення світу, як висиджування. ⁷ Євр. *al rene hammajim* — на обличчі води, тут — на поверхні води, над поверхнею води.

⁸ К. неправильно: „Настань, світло“; Л. невідповідно: „Нехай буде світло. І настало світло“, бо в євр. *jehi* — *vajjehi* один і той сам пень. Євр. *or* — це „світло“, а не „світ“, як перекладає К. ⁹ Євр. *vajjavdel Elohim ben haor u ven chošech* дуже яскраве: „Відділив Бог поміж світлом та поміж темрявою“; у К. зовсім неясне: „розлучив світ із темрявою“, а в Л. бліде: „відділив світло від темряви“; цікаво, що К. і Л. пропустили тут слово „Бог“, а воно в євр., і в гр. тексті. ¹⁰ В євр. тексті дуже образиво: кликнув (*vajjikra*), слово „День“ (*jom*), в євр. відмінок назовний; у К. недобре: назве. Що *vajjikra* це „кликнув“, пор. Буття 26. 9: „І кликнув (*vajjikra*) Авимелех Іцхака“. Пор. ще наше: „Як тебе кличуть“, чи: „як тебе кликати“?

а на темряву кликнув Він: Ніч. І минув вечір, і минув ранок, — день перший¹¹.

6. І сказав Бог: „Нехай станеться твердь¹² посеред води, і нехай відділяе вона між водою й водою“¹³.

7. І Бог твердь учинив¹⁴, й відділив між водою, що під твердю вона, й між водою, що над твердю вона. І сталося так.

8. І кликнув Бог: „Небо“ на твердь. І минув вечір, і минув ранок — день другий.

9. І сказав Бог: „Нехай ізбереться вода¹⁵ сподід неба¹⁶ до місця одного, й нехай суходіл стане відний“¹⁷. І сталося так.

10. І кликнув Бог на суходіл: „Земля“, а на місце зібрання води кликнув Він: „Море“. Й Бог побачив, що добре воно.

11. І сказав Бог: „Нехай земля вродить траву, ярину¹⁸, що насіння вона розсіває, дерево овоче́ве, що за родом своїм плід приносить, що в ньому насіння його на землі“. І сталося так.

12. І земля траву видала, ярину, що насіння вона розсіває за родом її, і дерево, що насіння його в ній за родом його. Й Бог побачив, що добре воно.

13. І минув вечір, минув ранок, — день третій.

14. І сказав Бог: „Нехай будуть світила на тверді небесній для відділення поміж днем і поміж ніччю, і нехай вони

стануть знаками, і часами усталеними, і днями, й роками.

15. І нехай вони стануть на тверді небесній світилами, щоб світити над землею“. І сталося так.

16. І вчинив¹⁴ Бог обидві світилі великі¹⁹, — світило велике, щоб воно панувало над днем, і світило мале¹⁹, щоб воно панувало над ніччю, також зорі.

17. І Бог умістив їх на тверді небесній, щоб світили вони над землею,

18. і щоб панували над днем та над ніччю, й щоб відділювали поміж світлом та поміж темрявою. Й Бог побачив, що добре воно.

19. І минув вечір, і минув ранок, — день четвертий.

20. І сказав Бог: „Нехай вода віроїть²⁰ дрібні істоти, душу живу, і птаство, що літає воно над землею під небесною твердю“²¹.

21. І створив Бог великі риби, й всяку душу живу повзючу, що її вода віроїла за їх родом, всяку пташину крилату за родом її. Й Бог побачив, що добре воно.

22. І поблагословив їх Бог, кажучи: „Плодіться й розмножуйтеся, і наповнюйте воду в морях, а птаство нехай на землі розмножається“.

23. І минув вечір, і минув ранок, — день п'ятий.

24. І сказав Бог: „Нехай видасть земля живу душу за родом її, скотину й повзюче, й земну звірину за родом її“. І сталося так.

25. І вчинив¹⁴ Бог земну звірину за родом її, і скотину за родом її, і все земне повзюче за родом його.

¹¹ Євр. доба починалася з вечора (як тепер євр. субота починається з вечора п'ятниці), тому: „і минув вечір, і минув ранок“. Євр. *jom eshad* — день один, але *eshad* у ряді інших порядкових числівників сам стає порядковим, тому в Л. „день один“ невідповідно. ¹² Євр. *gakia* — щось убито, утоптане, тверде, лат. *firmamentum*, гр. *στερέωμα*. ¹³ Євр. *majim* — це форма двійного числа, по-нашому „вода“, а не „води“, і нема потреби вживати тут множини; так само *šamašim* — двійне число, небо (старе „небеса“). ¹⁴ Євр. *vajjaas* — учинив, а не „створив“, як дають К. і Л.; для „створив“ євр. Біблія дає слово *bara*. ¹⁵ У К. неправильно: „зберись, водо“. ¹⁶ Євр. *mittachat haššamašim* — сподід неба; у К. і Л. неправильно: під небом. ¹⁷ Недобре у К: появився, суходоле, і в Л: нехай явиться суша; в євр. не явиться, а „стане відний“. ¹⁸ Євр. *deše, esev* — траву, ярину, обидва вирази дуже близькі, синонімічні; у Л. „траву, що зеленіє“ не відповідає євр. тексту.

¹⁹ На основі цього місця в Талмуді твердиться, що Бог спочатку сонце й місяць вчинив був однаковими, але місяць ніяк не міг погодитися з сонцем і пішов до Бога на скаргу; Бог розсудив так, що місяць став меншим. ²⁰ У Євр. *išreši* — надзвичайно мальовничий вираз: нехай зароїть, нехай віроїть, як рій пчіл; у Л. „нехай видадуть“ зовсім бліде; цікаво, що й сучасна наука виводить живе з води; у К. поетично: „заграйте, води, душами живими“. ²¹ Одне джерело, звідки — через скорочення — в Старім і Новім Заповіті птахи звуться „небесними“, — треба: піднебесні або просто „повітряні“, бо єврейське небо зачиналося зараз над землею; вираз „птахи небесні“ дуже баламутний, бо неправний читач приймає їх за анголів.

2. Створення Людини.

26. І сказав Бог: „Учинімо²² Людину²³ за образом нашим, щоб як наша подоба була, й хай панують²⁴ над морською рибою, і над птаством повітряним²¹, і над скотиною, й над усею землею, і над усім повзючим, що повзе на землі“.

27. І Бог на свій образ Людину²³ створив²⁵, на свій образ її Він створив, як самця та самицю²⁶ створив їх.

28. І поблагословив їх²⁴ Бог, і сказав Бог до них: „Плодіться й розмножуйтеся, і наповнюйте землю, здобудьте²⁷ її, і пануйте над морськими рибами, і над птаством повітряним²¹, і над кожним повзючим живим на землі“.

29. І сказав Бог: „Ото дав Я вам всю ярину¹⁸, що вона розсіває насіння, що на цій землі, і кожне дерево, що плід дерева в нім, що вони розсівають насіння, — нехай буде це вам на їду.“

30. І земній усій звірині і цілому птаству повітряному, і кожному, що повзе на землі, що душа в нім жива, — ціла зелень яринна¹⁸ для них на їду“. І сталося так.

31. І побачив Бог все, що вчинив. І ото, — вельми добре воно! І минув вечір, і минув ранок, — день шостий.

3. Друге оповідання про створення світу²⁸.

2. 1. Й були скінчені небо й земля, і всі їхні світила²⁹.

²² Евр. *naaseh* — учиним, а не „створім“, як у К. і Л. ²³ Евр. *adam* — людина, не конче чоловік; з цього *adam* через непорозуміння греки зробили Адама! Див. 42. прим. ²⁴ Евр. *ve jirdu* — нехай панують, множина, дуже важливе місце, бо свідчить про створення чоловіка та жінки разом (?); взагалі ж у першій редакції створення світу (цебто в 1-м розділі Книги Буття) нічого не говориться про окреме створення жінки. ²⁵ Евр. *vajjivra* — створив. ²⁶ Евр. *zachar u nekevah* — самця й самицю (а не чоловіка й жінку), пор. кн. Буття 6.19: Бог наказує Ноахові взяти до себе до скрині зо всього живого подвоє: „*zachar u nekevah*“ — самця й самицю. ²⁷ Евр. *chivšuha* — здобудьте, підбийте, опануйте; у Л. володійте не точно. ²⁸ Другий розділ книги Буття сильно різниться від першого, — це друга версія, де маємо звичайне *Jehovah Elohim* — Господь Бог, а не саме *Elohim*, як у розділі першій. ²⁹ Евр. *sevaat* — „військо небесне“, цебто: сонце-місяць-зорі, небесні світила; невідповідно в Л. (прикрасу) й К. (воїнство).

2. І скінчив Бог дня сьомого працю Своєю, яку Він учинив. І Він відпочив у дню сьомім від цілої праці Своєї, яку був учинив.

3. І поблагословив Бог³⁰ день сьомий, і його освятив, бо в нім відпочив Він від цілої праці Своєї, яку, чинячи³¹, Бог був створив.

4. Це ось історія³² неба й землі при їх створенні³³, в дні, як Господь Бог вчинив³⁴ небо й землю.

5. Й не було на землі жодної польової рослини, і жодна яринна польова не росла, бо на землю дощу Господь Бог не давав, й не було чоловіка, щоб порати землю.

6. І пара³⁵ з землі піднімалась, і поїла всю³⁶ землю.

4. Друге оповідання про створення Чоловіка. Рай.

7. І вформував³⁷ Господь Бог порох з землі на Чоловіка. І віддих життя вдихнув в ніздрі³⁸ його, — і став Чоловік живою душею.

8. І садка³⁹ насадив Господь Бог ув Едені на сході, і там помістив Чоловіка, що його вформував³⁷.

9. І зростив Господь Бог із землі кожне дерево, принадне на погляд і смачне на їду, і дерево життя посеред садка, і дерево знання добра й зла.

10. І річка з Едену виходить, щоб поїти садка. І звідти розділюється і стає чотирьомя початками вона.

³⁰ У Л. це слово опущене; в евр. і гр. тексті воно є. ³¹ Евр. *la asot* (для чинення, щоб чинити) чи не зайве вставлення. ³² Евр. *toledot* — потомки, роди, історія родів, історія, утворення; у К. і Л. „початок“ не точно. ³³ Евр. *be hibbaream*; у Л. „коли вони сталися“ значна помилка, а може й ересь, бо небо й земля створені (Богом), а не „сталися“. ³⁴ Евр. *be jom asot* — у день учинення; у К. і Л. неправильно — сотворення. ³⁵ Евр. *ed* — хмара, пара, джерело, хвиля, поток. ³⁶ Евр. *kol-repe haadamah* — все обличчя землі, цебто всю землю. ³⁷ Евр. *vajjicer* — надзвичайно важливе місце: не створив, а вформував; евр. текст подає: „І Господь Бог уформував земний порох на Людину“. ³⁸ Евр. *be arav* — у ніздрі, а не „в лице“, як неправильно у Л. ³⁹ Евр. *gan be Eden* — садок ув Едені, в Талмуді — рай; у Л. „рай розкоші“ невідповідне, треба або „рай“, або „садок розкоші“, або „садок ув Едені“. Слово *Eden* за грецьким переробили на *Edem*, ніби „розкіш“.

11. Ймення одному Пішбн⁴⁰, — оточує він цілу землю Хавіла, що там золото.

12. А золото тієї землі добре; там бделій і камінь онікс.

13. Ім'я ж другої річки Гіхон, — вона оточує цілий край Етіопії.

14. А ім'я річки третьої — Тігр, — вона протікає на сході Ашшүру. А річка четверта — вона Евфрат.

15. І взяв Господь Бог Чоловіка, і в Еденському саді змістив був його, щоб побрав його та його доглядав.

16. Й наказав Господь Бог⁴¹ Чоловікові⁴², кажучи: „Із кожного дерева в саді їсти — ти їстимеш.

17. Але з дерева знання добра й зла — не їж ти від нього, бо в день їжі твоєї від нього померти — помреш“⁴³.

5. Єва.

18. І сказав Господь Бог: „Не добре, щоб був Чоловіку самотнім. Учиню⁴⁴ йому поміч, подібну до нього“.

19. І вформував³⁷ Господь Бог із землі всю польову звірину, і все птаство повітряне, і до Чоловіка⁴² привів, щоб побачити, як він їх клікатиме. А все, як покличе до них Чоловік, до живої душі — воно ймення йогоб.

⁴⁰ Евр. Pišbōn; греки не знають ш, тому передали це Φεισών (вимовляли Pišon); але ж ми маємо і ш, і чисте л! ⁴¹ Ці слова дає евр. і гр. текст, їх нема в Л. ⁴² Евр. haadam, гр. текст тут уперше дає 'Αδάμ, а звідси й пішло ім'я Адам. Повстання зовсім неслухне, бо евр. adam визначає „людина“, „чоловік“; колиб це adam було власне ім'я, то євреї мали б його, а між тим вони його й тепер не мають зовсім; евр. родівник на ніколи не ставиться при власному імені, а тут якраз маємо haadam, а це свідчить, що це не власне ім'я. ⁴³ Евр. mot — tamut „померти — помреш“, (пор. в вірші 16: „їсти-їстимеш“), це відомий гебраїзм, де інфінітив звичайно відкидається, якщо не захуємо цілої форми; переклад Л. „смертю помреш“ за гр. текстом — недоладний (а чим же можна померти, крім „смертю“?).

20. І закликав Чоловік іменá всій скотині, і птаству повітряному, і всій польовій звірині. Але Чоловікові помочі Він не знайшов, щоб подібна до нього була.

21. І вчинив Господь Бог, що на Чоловіка був спав міцний сон, — і заснув він. І Він взяв одне з ребер його, і м'ясом замкнув замість нього.

22. І розбудував⁴⁵ Господь Бог те ребро, що був взяв з Чоловіка, на жінку, і привів її до Чоловіка.

23. І сказав Чоловік: „Цим разом⁴⁶ вона — кість від костей моїх, і тіло від тіла мого. Вона Чоловіковою⁴⁷ буде зватися, бо взята вона з Чоловіка.

24. Покине тому чоловік свого батька та матір свою⁴⁸, та й пристане до жінки своєї, — і стануть вони одним тілом“.

25. І були вони двоє нагі, Чоловік і його жінка, й вони не соромилися.

6. Ще згадка про створення Людини.

5. 1. Оце книжка нащадків Людини. Того дня, як створив Бог Людину, Він її учинив на подобу Свою.

2. Самцем і самицею²⁶ їх Він створив, і поблагословив їх. І в той день, як були вони створені, кликнув¹⁰ Він їхнє ім'я: Людина⁴⁹.

З давньоєврейської мови переклав Іван Огієнко.

⁴⁴ Евр. eeseh — вчиню (перша особа однини), а не створім (перша особа множини), як у тексті грецьким та латинським. ⁴⁵ Евр. vajjiven — збудувати, розбудувати, а не „створив“, як у Л. ⁴⁶ Евр. harraam, у Л. чомусь опущено. ⁴⁷ Тут у Евр. тексті гра слів: iš — чоловік, а вона, що з чоловіка — iššah, цебто чоловіщиця, в польськ. було б: małż-mężatka. ⁴⁸ Евр. et-immo матір свою, так і в тексті грецьким, а в Л. нема „свою“ — за Вульгатою. ⁴⁹ Евр. adam — людина, чоловік, гр. 'Αδάμ; див. примітки 23 і 42.

Лицарі на спочивку¹.

Займище Сокири й його спільників — це були широкі, скільки оком ски-

неш, положи, з трьох боків оточені густим мішаним лісом, з пишною оболонню, положеною все ж таки досить високо над річкою. Отже, хіба за найбільшої поводи могла вода поняти тую оболонь, та й то, мабуть, злегка. Не зважаючи на це, хуторські хати з усяким

¹ Це розділ із нового історичного роману С. Черкасенка: „Блиснем шаблями, як сонце в хмарі“ (роман цей — продовження роману „Пригоди молодого лицаря“). Роман писаний зразковою літературною мовою. Р е д а к ц і я.

іншим господарським будівництвом по дворах, городи, садки, токи тощо бачно уряджені були на підвищенні під самим лісом, хоч і недалеко від берега. Посеред хутора стояла найбільша й найкраща, вкрита очеретом, рублена хата самого основоположника цієї осади, з красним піддашшям над ганком та з мальованими віконницями, з молодим вишником і квітником перед нею, та з оборою, клунею, стайнею, хлівами, коморою, током, ожередами соломи й сіна за нею; за цим усім був великий горід. І хату і всю селитьбу огорожено було міцним, гарним частоколом.

По один і по другий бік Сокириної селитьби так само урядилися по дві селитьбі інших канівчан. Різнилися вони від Сокириної тільки тим, що хати були трохи менші, та й побіля хат усе й усього було менше, й усякий, хто вперше попадав на хутір, одразу міг з одного погляду зміркувати, де саме та вісь, що коло неї обертається все хуторське життя.

Без обрад, без виборів, якимось само собою сталося так, що вся невеличка сокириницька громадка визнала зверхність Сокирину над собою й уважала старого запорозького діда за свого старшого й навіть за суддю. І старий вояка нераз добротливо сміявся з цього свого старшинування.

— А що, синку, — говорив він при всіх Павлові, — перебіг ти мені дорогу до отаманування на Січі, а тепер я тобі віддячив: корись, хоч не хочеш, а то звелю до гармати прикувати!..

Всі сміються було, й тільки Василюха, що, як то кажуть, дух за сином ронила, озветься було ніби сердитим словом:

— І таке вигадав — півтора людського!.. Коваль вирискався.. Краще язика свого прикував би до чогось, не дарма ж люди кажуть: не кується, дак плещеться.

— Не коваль, стара, — піддрочував старий запорожець, — не коваль, а сам кошовий!

— Аякже, чи не кошовий! — не мовчала Василюха. — Кошовий, бо остався на кошу.

Хуторяни були люди працьовиті, згідливі, тихомірні, тому й Сокирі рідко

доводилося виступати за суддю. А коли й виникала вряди-годи якась незгода між ними, чи теє непорозуміння, то суд був дуже простиий. Сокира запрошував обох сусідів у хату, велів невістці подати на стіл по чарці й закусити, а коли „жалобливая сторона і отпорная“ випивала по одній, по другій, а далі, мовляв, ще й ще на ще, суддя тим часом, незважно для позивальників, то тим, то іншим питанням справляв тихомірну бесіду на предмет незгоди, обмірковуючи його з усіх боків разом із ними й разом же таки вишукуючи в розмові спосіб, щоб його якимось залагодити, не скривдивши ні тієї, ні другої сторони. Дивись, поки там трохи підкріпилися, вже й справа ставала для всіх ясна, й позивальники дякували за хліб, за сіль, за пораду, зніяковіло перепрошували, що полізли турбувати поважну старість нічого не вартими дурницями, наче діти, й пріяжно розмовляючи, розходилися з двору. Старий тільки посміхався, попихкуючи люлечку, й кидав їм услід:

— Нічого, нічого, яка там турбація... Ходить собі здорові, а сваритися не треба, — навіщо?... Адже згода буде, а незгода руйнує.. Нехай наші вороги сваяряться!..

Інша річ була з бабями. Та й не звик старий, або краще — одвик за двадцять років козакування розбиратися в жіноцьких відносинах і сварках. А до цього ще й отой запорозький звичай — вважати жінку за істоту нижчого розбору — ще не видихався зовсім із старого. Тому й жіноцьких сварок та непорозумінь ніколи він не брав поважно. Коли прибігали до нього, кричучи й галасуючи на все займище, жінки, й прохали, щоб він розсудив їх, то Сокира запалював люльку, сідав на призьбі й говорив:

— Ну-ну, розкажіть, за що глека розбили.

Молодиці, чи там баби, розмахуючи руками, одна поперед другої починали виливати перед старим січовим дідом свої скарги й гризоти. Говорили, як звичайно, обидві разом, сварячись і перебиваючи одна одну, а він, пихкаючи люлечку, терпляче слухав мовчки, й тільки ледве помітні бісики сміху в старечих,

але ще гострих очах свідчили, що „суддя“ просто розважається на дозвіллі. Міг так слухати, не обізвавшись ані словом, без кінця-краю. Жінки, висипавши гамірно перед ним усе, що накіпіло на серці, й охрипши від крику, як з перпою, та втомившись і захекавшись від злоти, завсіди якомсь разом уривали й з подивуванням сердито витріщалися на „суддю“, а по хвилі — одна на одну, ніби питаючи одна в одної, що це за химерний суд, і чого старий дундук мовчить та тільки посміхається.

— Чого ж ви мовчите, діду? — обидві мокрим рядном накривали старого.

— А ви хіба вже все розказали? — питав він, спокійно вибиваючи об чобота люльку й добуваючи з кишені кисета з тютюном, щоб ізнов її набити. — А я так і не розібрав нічого. Ану, розкажіть ще раз з початку...

Молодиці раптом догадувалися, що дідусь кепкує з них, і обидві разом наскокували на нього, забувши й про своє ворогування:

— Як то ще раз?!.. Та що в нас час позичений, чи як, що будемо отут до вечора вам розказувати?.. Десь хата — двері настіж, малі діти пишцять, а ви — ще раз!.. Гарно розсудили!.. До кого ж нам удатися?..

Край „судові“ завсіди клала Василиха.

— Він розсудить, аякже! — говорила стара, виходячи на ганок. — Знайшли розсудця... Йдіть краще в хату, то може до чогось і договоримось.

Молодиці кидали Сокиру й бігли до старої. Вона впускала їх у хату, щось там з ними балакала, покликавши до обради ще й сваху Обеременчиху, Павлову тещу, й за якусь годину втихомирени молодіці поспішали додому, лагідно розмовляючи, немов би й не сварилися ніколи.

Старий лицар ускосом дивився їм у слід і глумливо посміхався.

Такі зрідка сварки й суди виникали здебільша знечев'я: люди жили в достатках, усього було здобіль, тісноти не було жодної, тож і зачіпатися доводилося рідко. І правду старий говорив про сокириньські позви:

— У нас коли й посваряться іноді

сусіди, то тільки за масляні вишкварки.

Павло й хліб робив і господарював у дворі так само запопадливо, але спокійно й розважно, як і воював давніше. Велика сила не вмещалася навіть у його велетенській тілі й шукала виходу. Аж любо та весело було дивитися, коли, бувало, восени або на весні, іде він за плугом, ухопившись дужими, залізними руками своїми за чепіги. Не раз, було, питають, сміючись, один в одного сусіди: чи то бики тягнуть здоровенного, незграбного плуга, чи сам молодий хлібороб власною силою пхає його поперед себе, мов порожню грабарку, одвертаючи широченні скиби чорної, блискучої від заліза, цілинної землі?.. Оре, було, та тільки весело погукує на погонича:

— Ану, бадьоріш, бадьоріш, Андрійку!..

І так у всякому ділі: люди з натуги тієї по́том миються, а йому в забаву. Хто бачив Павла в Каневі парубком, або на Січі козаком, той не пізнав би в цій огрядній, високій, мужній та дужій, мов із спижу литій, постаті хліборобській колишнього завязятого, але разом і соромливого юнака. Свята земля й мирна праця коло неї зробили своє: відчайдушну голову його налили здоровим розумом і розважністю, молоде серце — тихою, міцною любов'ю до своїх, до рідної землі й краю, до рідного люду; а палку огневу душу — свідомістю свого становища й стану та повсякчасною готовістю без жодних вагань виконати, як буде в тім потреба, велику козацьку присягу — вмерти на полі боєвим за рідний край, за його волю й прадідівську віру. І ні він сам, ні батько його ніколи не забували, що вони — перше козаки, а тоді вже хлібороби. Не вважаючи, наприклад, на свою старість, Сокира ще мріяв про те, що старі кістки свої складе на спочив не тут, на хуторі, як звичайний собі гречкосій, а поляже в чистім полі в чеснім бою з ворогами, як правдивий лицар.

Щоб за господарською роботою й клопотами не забути й лицарського ремесла та умілости, батько й син вряди-годи на дозвіллі впоряджали на току справжні герці на шаблях. Дивитися на

ті герці збігалися всі сусіди, в кого не було на той час нагальної роботи. Тільки стара мати не могла звикнути до брязкоту й скреготу гострих шабель і завжди, під сміх своїх і чужих, ховалася в хаті, лаючи свого старого на чім світ.

— Отак, як бачите! — обурювалася Василиха, — на старість виграшки знайшов!.. Старе, як мале, — не сповна розуму... Думала, що поживе вдома полюдському й забуде оті свої запорозькі норови, а він ще й сина призводить на душогубство... Чи видав хто таке, чи чував? — батько з сином знечев'я різатись завзялися! Пху на твою чубату голову!..

Невістка вибачливо посміхалася на свекрушині прокльони, а сваха брала стару під руку й умовляла не сердитись.

— Буде вам, свахо, гніватись: тільки серце ятрите. Все ж одно вони не послухають... Може їм це треба...

— Аякже, чи не треба! Їм потурай, то требові й кінця не буде: ще й нам з вами звелять одна в одну з мушкетів палити... Не дарма ж назбирали того добра...

Герць точився далі, шаблі сичали, як гадюки, скреготали, й Василиха з жахом затуляла вуха й тікала в хату, щоб і не чути цього. Обеременчиха, сміючись, поспішала за нею, щоб не лишати старої насамоті з її гризотою. Тільки Оріся, Павлова дружина молода, держачи дитину на руках, стояла спокійно й з журною усмішкою стежила за лицарським змаганням двох велетнів. І ясним розумом і ніжним серцем жіноцьким знала вона, що криється за цими герцями, а знаючи — ще тісніш тисла до грудей своє немовля. Ні словечка ніколи ремства чи докору, — Боже крий!.. Так треба, а коли треба — то так повинно бути... І тільки палке, хоч може й позасвідоме бажання, або краще позасвідоме полум'яна молитва бренила в її матерній душі, щоб Господь милосердий віддалив, якщо не на безвік, то хоч якнайдалі, тую страшну хвилю, коли оці хатні безкровні герці та перенесеться в чисте поле й обернеться їх у жорстоку січу з ворогом. Не висловлювала цього ніколи, не думала навіть про це, — так

треба, мовляв, — лише відчувала; й це відчуття накидало на її ясну, як літній погожий день, усмішку легеньку скорбну тіль.

Але кому найбільше втіхи було з отих герців на току, дак це Петрикові й Марійці. Йому йшов сьомий годочок, а їй п'ятий. Хлопчик був чорнявий, як жучок, а дівчинка білявенька, як шовковисте волоття, з оченятами, мов дві волошці в житті. Хлопчик у батька, дівчинка в неньку. Гралися й бігали завжди обойко, мов прив'язані одне до одного: де одне, там і друге. Вони крутилися коло герцівників на певній відстані, забігаючи то з одного, то з другого боку, щось щебетали палко, захоплювалися не гірш за самих герцівників і сповняли повітря дрібним та рясним, як дзвіночки, сміхом. А запалившись часом, і сами хапалися за патички й ставали до герцю, поки сполохана мати не нагукає було, щоб покидали свої „шаблі“, аби очей одне одному не повиштрикували. Дивилися люди й на малих і сміялися:

— Що то козацька кров, — казали, не встигло на ті ноженята зіп'ястись, а вже й воно до герцю... Чудасія!..

А ще більше втіхи було хуторянам, коли батько й син виводили з стайні окульбачених огирів, виїздили ними з двору на луки, на рівне, й розігнавши їх один проти одного, стиналися, здавалось, не на життя, а на смерть. Дух спирало в глядачів, коли розбуяні, гарячі коні, шійроко роздуваючи ніздрі й мечучи іскри налитими кров'ю очима, зводились на задні ноги, а старий і молодий лицарі намагалися без милосердя зарубати один одного гострими шаблями.

— І нехай Бог милує! — говорили жінки, — яке страхіття... Невже й на війні так ото?..

Чоловіки сміялися.

— Ні, мабуть, — казали, — там не б'ються, а чоломкаються з голомозим татариним чи турчином.

А то ще поставлять, було, серед луків опудало якесь і з усього розгону з коня беруть його на списа, тільки ногами та руками в повітрі затріпоче. Люди регочуть, а батько з сином, після вся-

кого такого наскоку на тебе опудало, поважно про щось радяться, знову ставлять його й знову влучають у нього з коня списом.

Козацька справа — річ заметлива, тож

нема нічого дивного, що хуторська малеча, бачучи часто ці лицарські вправи, сливе ні в що інше й не гралася, як тільки в війну „шаблями“ та „списами“.

С. Черкасенко.

Мова в творах М. Черемшини.

IV. Морфологія.

1. Родівник. Не тільки в розговірній мові дієвих осіб, але й у мові автора йменники мають при собі вказівного займенника: тот (з: ть + ть), що є, мабуть, останком родівника: тот світ, тот чорний ворон, будеш тим паном, тота буря, хата, Параска, сойка, тото молоденьке серце, тій пригоді, тоті хати, карабушки, дідові слова¹.

2. Відміна йменників. Чоловічий рід. Подаю тільки цікавіші форми: 1 відм. одн.: ненин кіптарь, файний онука; 2: дьиді, здикуторя; 4: дьидю, тілький чес; 5: здикуторю, бадю, бре, панчіку; 6: газдов, дьидем, назирце, навкрадці. 2 мн.: двадцять рік; 4 тільки роки; 6: лігма, зострахи; 7: на грудіх, у Кутіх, у чоботіх, на воротіх.

Жіночий рід. 1 відм. одн.: птаха. 4: по підборідь бере, керницю, лавицу, п'ятницю; 5: неню, Гудулійо; 6: своєв темностив, смертев, однов ногов, фоев; 7: на души, лавици, палици; 2 мн.: молитвів не договориш; 6: нічьми.

Середній рід. 6 відм. мн.: по плечіх.

3. Прикметники. Іменникові прикметники: лакім, свідім. Прикметники, утворені від іменників замість 2 відм.: на Ілащиній грушці, мамин кіптарь, мамин плач, за ненину душу, Гриць Klimів, дедева сердитість і т. і. Прикметники степенуються часткою май: май грубий і т. д.

4. Займенники. Єі, на ню, такими-сми, своєв, цесу, тільки роки, тілький чес, го, му, ми, ти, мнов, тобов, собов, нев, цев, тов, котров, яков; подвоєні займенники: цес, цесе, тот, тота, тото, тоті.

5. Двійня. Штирі голі стіні, дві слові, три в'язці, у мої дві темні гаврі.

6. Прислівники. Кілька цікавих прислівників: набитісько (людей), зострахи, лігма, наломом, переверці, потич (= комить головою).

7. Відміна дієслова. З дієслівних форм у творах М. Ч. можна завважити такі особливості гуцульського говору: 1. Тверде *т* у 3. ос. одн. і мн. тепер. часу й 2. ос. мн. приказового способу: сокотит, дивит си, віддаст си, робит си, даст, залихословит си, умалит, кажет видют, кличут; озміт, вгатіт, берітже; *т* може й відпасти: 3 ос. одн. і мн.: діє си, возме си, ходє, прбсе, моле, роб'є. 2. Останки колишнього аористу: бих (быхь), що в злучі з *part. praet. act. II* виступає в ролі умовного способу: кобих, абих, кобих си, просив бих ті, абис, ссав бис, та бис ссав, кобисми; умовний спосіб означає теж 1 ос. одн.: бим (> бы + мь), бис, би, бисмо, бисте, би. 3. Зложений минулий час (*part. praet. act. II* + *есь*): так-сми, хребет ес, надекував ес си, алес радив, пустив ес, рушила с, йшли-сми, кушили-сми, нашо-сте си. 4. Безнаросткові дієслова: дам, есьмь: даст, дасте, ем, ес, сми, сте, поки с, коли с. 5. Майбутній час твориться дієсловом „няти“, доданим до недоко-наних дійменників: меш красти, меш кібзувати, не ме ходити, терпіти мемо. Дієслівні форми з *му, меш* і т. д. в і в інших укр. говорах, але в гуц. говорі ці форми можуть стояти й перед дієсловом так, як і зворотний займенник *си*. Форма *ес* може дочіплятися до всіх частин мови, нпр.: так-ес, хребет-ес і т. д. Цікаві дієслівні форми, нпр.: потинат (3 ос. одн.) — це мабуть вплив бойківського говору. Скорочений дійменник теж трапляється, нпр.: кажіт, віточку, а декуват буде.

¹ Див. статтю І. Огієнко: Член в українській мові, РМ 1933 р. ст. 179-384, 429-434.

V. Загальна характеристика гуцульського говору.

1. Найзагальніше слухове враження, що його дізнаємо, — це м'якість, що причинилася до палаталізації, цебто фізіологічного піднесення й приближення цілої маси язика до переду усної ями. Психологічна причина цієї м'якості — це нахил гуцулів пеститися в мові, „солоненько“ говорити, охота подобатися, голубити словами.

2. З голосних переважає звук *e* (прейотоване *e*).

3. Тільки голосна *a* належить до заднього ряду спіднього положення, але й вона часто переходить у голосівки переднього ряду високого положення.

4. Всі інші голосні належать до переднього й середнього ряду високого й середнього положення.

5. Усі приголосні м'якшаються. Навіть губні: *b, v, m, n, f* не встоялися перед м'якшенням, головню в полосі стичности з покутсько-буковинським говором.

6. М'які приголосні причинилися до переходу голосних у передній ряд високого або середнього положення.

7. Гуцульський говір не знає подвоєння приголосних: *t, d, z, c, l, n*.

8. Часто можна завважити в гуцулів улегшення в вимові, де потрібно більше енергії, нпр. вимова „саняку“ зам. „сараку“, бо *n* легше вимовити, як *r*. Тут теж лежить і причина переходу *d > n* згл. уподібнення *d* до *n* нпр.: поренний зам. поредний і т. д.

9. Останки родівника.

10. Залишки аористу.

11. Зложений минулий час.

12. Архаїчні форми.

13. Рухомий наголос.

14. Часта затрата цілих складів з причини говорити на віддаль.

VI. Складня.

1. По переченні *не* стоїть 4 відм. зам. 2 відм.: а дівку *ві* не лишейте; не греби собі глину; не відривай унукам грінку від губи; не дав би шустку задурно; то я не знаю твій болек; не даймо ґрунт; наш наесніший тато не дав таке право.

2. 5 відм. зам. 1 відм.: але старий саняку що зробит?

3. Подвоєні йменники: гори-долини, до віку-життя, орле-соколе, дуби-евори, бадіки-свідки, жито-пшениця, трійло-зела, світлиця-веселиця, май-весна, щасте-урожай, ночі-бурі, золото-срібло, мед-горівку пити.

4. Подвійні дієслова: знати-пізнати, сповідати-не сповідався.

5. Прикметники мають спільний корінь з іменниками: як біль біла, любчіку любий, добродійко добра, смерть смертельна, чужий чужениця, сорокаті сороки, молода молодиця, краса красуня, краса красноока, ласа ласунка, і т. ін.

VII. Словарний запас.

Мова гуцулів дуже багата й різноманітна, як мальовнича природа їх гір та різноманітній їх одяг. Життя серед вічної краси в природі побуджувало мешканців наших любих високих Карпат не тільки в одязі наслідувати природу, вічно зелену, але й у мові. Буйна уява дітей матері-природи шукала відповідної форми вислову й створила найбагатший говір.

Здалека від сусідів, зданий на власні сили, гуцул не перейняв назви на природу, що круг нього, тільки все хотів назвати, все хотів висказати словами, тому поназивав їх оригінальними назвами й створив власні назви рослин, звірів, птахів, надавав оригінальні назви членам родини, їхній убері (одежі) з її прикрасами, страві, виробам свого містецького домашнього промислу, поназивав недуги, повишукував зілля, щоб рани гоїти. Вияснив на свій лад назви місяців та пов'язав їх зо своїми заняттями. Розбудував віру в надприродні явища, бо в гуцулів нічого не діється, тільки все це хтось робить, бо за кожним явищем стоїть якась невидіма сила, що спричинює те явище.

Не обійшлося й без позичок, але їх так присвоїли, що вони не роблять враження чужини. Найбільш позичок із румунської мови. Запозичення з німецької мови — це вплив військової служби й австрійської адміністрації. Ось кілька прикладів: камрат, мендувати, варьта,

форшпан, мантля, ташка, факля, вахміщ, аус, крепір, цуріки, горн, штраф, фірлідунок, файний, штрикати, данец, злезентерувати і т. ін. Запозичення з польської мови: обарінок, кафльовий, поцтиве, проше, цале жите, на цалий світ, одлук права, гречно, вгомость, допантрували, млівіч, сендзя, пуро, єв (jař), розпатрошимо, законоувати, лапно, дзигарок, арнарія, грешний, якурат, роздобенди, цалком, не помнівси, клінчит і т. ін.

Найбільше запозичилися гуцули в румунів¹ і за їх посередництвом у турків і мадярів. Запозичення з рум. мови — це назви худоби, її годівля та її продукти. Нпр.: аркан, баталев, бербениці, бирька, бовтей, бовгарь, будз, жентиці, гльиг, колиба, капестра, кулястра, курмей, маржина, вакарь, ватаг, чабан, вурда, белєга (кізьяк), дзер, калфа і т. ін.

З лісової господарки запозичено такі слова, як: барда, башьтанник, дьоготь, дога (доска), келеп, козубка, літря (драбина), ватра, векелія (губка до ватрі), шкабря (тріска) і т. ін. А з назов одєжі (убері) або її прикрас позичено: баканьчі, букурія, чепрага, дзьобне, фота, гердан, гугле, гачі, згарда, кіптарь, клапані, теркіла, табівка і т. ін.

У гуц. говорі багато архаїзмів, що ціхує гірські говори взагалі.

VIII. Стыль.

Уже від уродження судилося М. Черемшині бути співцем зелених гір. Саме місце уродження призначило його стати кобзарем Гуцульщини. Але цього ще було б замало. Ще й обставини зложилися так, що М. Ч. судилося вивести своїх гуцулів у світ та ввести їх у храм літератури. У своїй біографії оповідає М. Ч., що батько його був поет, хоча тільки пробував писати, бо стояв під чаром свого приятеля Ю. Федьковича. Дитячі літа провів М. Ч. у діда, що ввів „файного онуку“ в зачарований світ гуцульської легенди. Від діда, батька та товаришів-пастухів навчився М. Ч. народніх пісень та співанок із самого малку. „Я виріс серед співанок, казок

та сопілок, вдихав їх у себе й віддихав ними“. І ті співанки, казки й сопілки запали в його душу глибоко, що він не забув їх і в пізнішому віці, хоч жив у покутському осередку. А може якраз тому, що жив не серед гуцульського оточення, рим і ритм тих казок, сопілок і співанок нагадував М. Ч. Його мелоді літа, а мелодії тих співанок і сопілок нагадували йому й поетичну мову, що в часах першої молодости запала глибоко в його дитячу пам'ять і в будові його мовних органів награла такі тони, що вистачило тільки одну з них торкнути, а вони вже всі грали арфами семиструнними. „Силуюся оминати гуцульський діалект, оскільки це можна“, сповідається М. Ч. Хоча б М. Ч. і не був написав своїх мистецьких творів, то він таки був поет, бо він розумів і любив „ритм зір на небі і голос життя на землі“.

Стыль М. Ч. такий розливний, що не бракує в ньому жодного акорду його душі. У мові М. Ч. все живе, все співає, все грає на честь краси природи, що вся оживає, вся переповнена живими істотами, що живуть в уяві гуцулів. М. Ч. вірив у чарівну силу слова, як і його дієві особи вірили, що слово має якусь надприродну міць, що воно висказане в пору, може все зробити: і добре, і зле.

У мові М. Ч. повно порівнянь, метафор, уосіблень, символів, барв і кольорів, що здається нам, ніби читаємо твори народньої словесности, — слово про Ігорів похід, козацькі думи, голосіння, колядки та щедрівки. На доказ цього хотілося б переписувати цілі сторінки зо всіх його творів або бодай таких шедеврів, як: Карби, Село вигибає, Село потерпає, Бодай ім путь пропала, Чічка, Парасочка, Добрий вечір, пане брате і т. ін. З безмежного числа кільк прикладів, перших з краю: як птахи дощем зіпрани; тріпався як птах у клітці; баба його очима пасла; жалем серце обмотувала, сумом тварь запишнювала; за першою горою небо позіхає; розступилися гори на два табори; гримнули кіньми під Мочернаковими стіньми; став вітрець повівати; шукав синьої квітки; у

¹ Див. статтю І. Дошівника: Румунські слова в українській мові на Буковині, РМ 1934 р. ст. 191-196, 299-302, 353-356.

гробі живих не шукай; а дома-небідома; з долів доліських; зоря з моря; хати ходором ходять; такого приятеля я собі не найду, не приєднаю, не зазнаю...; пішли — пропали. Особливо любується М. Ч. у потрійних зіставленнях, що нагадують нам голосіння або побажання по колядках і щедрівках.

Зверну увагу ще на одну характеристичну ознаку стилю М. Ч. А саме, — любить письменник послуговуватися т. зв. етимологічною фігурою, — повторенням предмету, що своїм значенням або своїм походженням споріднений з дієсловом.

Ось кілька прикладів: в садочку посадити, росою росити, ожеледию ожеледять, біль переболіти, червоною луною забарена, співанки співати, про-

шивки вишивала, у ліс гриби збирати вибиралася, у мочулах не вимочились, і мов сільські гробарі над гробом ждали, карбуєси карби, жаром жарена, шепотом шепоче, шумом шумить, простить прощі, пропадом пропадав, гей шнирька шниряє, дивом дивувалося — чудом чудовалося, запівкали голосними півкавками, править він відправу, тяжку роботу робить, легоньким леготом підіймається, як нори знорили, білим каменем камянів, розливом розливаються, кружилом кружить, заревів ревом, весну веснувати, розгримілися громи, розблискалися блискавиці прірва людей прірвалася, ні слухом слухати — ні видом видати, сріблом срібляла, змервіла на мерву, видом не видали, зоря зоріла і т. ін.¹

Яворів. Д-р Іван Велигорський й.

Життя слів.

Прищ повстало від „приск“ — жар, вугілля; те, що вискакує на тілі, напр. по гарячці, тепер це „огник“. Пор. приповідку: „Не плюй на огонь, — огник вискочить“. Пор. А. Потебня: Изъ записокъ, III ст. 47. Є ще інша думка, що „прищ“ повстав від „прискати“, — гній з нього прискає.

Прощати, прощатися, попроситися, прощання (в західніх тут говорах пра-) — це дуже розгалужений корінь у нашій мові. Перше значення „прощати“, „прости“ — це „прости мені гріхи“. Особливо коли людина помирала, то вона „прощала гріхи“ своїм близьким, та й близькі просили „простити їм гріхи“. Цей звичай взаємного „прощання“ перед смертю широко знаний у нашого народу ще й тепер. Крім цього, просили „простити гріхи“ також розлучаючись із кимсь на довший час, коли не було певності, що побачаться знову. Просили „прощення“ один ув одного також перед сповіддю. Звідси повстало: „прощальна“ неділя — остання неділя перед великим постом, коли „прощають“ гріхи один одному. Звідси й наше широкознане слово: проща — подорож на богомілля, бо тоді просили в Бога прощення гріхів. Вкінці стали прощатися (цебто прощати один одному провини)

при всякім розставанні, а первісне значення „прощання гріхів“ зовсім забулося, й таким чином повстало наше сучасне значення „прощання“. Але цікаво, що й сьогодні при розставанні кажемо: „прощайте, прощайте“ тільки при прощанні на довший час, при чому від старших людей на це почувте на відповідь: „Бог простить“.

Птахи небесні — частий вираз у Новім Заповіті, пор. Мт. 6.26, 8.20, 13.32, Мр. 4.32, Лк. 8.5, 9.58, 13.19, Дії 10.12, 11.6. По давньоєврейському розумінню „небо šamaјim“ розпочиналося зараз над землею, цебто з нашого „повітря“, а тому „птахи небесні“ (птицы небесныя), по давньоєвр. of або sirrog šamaјim — це по-нашому „птахи повітряні“, „птахи з повітря“, птахи „піднебесні“, а не небесні. Назва „птахи небесні“ повстала через скорочення оцього місця Книги Буття 1. 20: І сказав Бог: „Нехай вода вироїть дрібні істоти, душу живу, і птаство, що літає воно над землею під небесною твердю“. Отже, пташки піднебесні, або повітряні, але не небесні.

¹ Література: 1) Д-р Кобилянський Бронислав: Гуцульський говір, Київ, 1928. 2) Д-р Зілинський Іван: Карта українських говорів, Варшава, 1933. 3) М. Черемшина: Твори, Львів, 1937.

Невідповідний вираз „птахи небесні“ простий народ часто розуміє як анголи.

Путня — західньоукраїнське говіркове слово, зам. відро. За народньою етимологією часто кажуть, ніби „пўтня“ — це відро на дорогу, на „путь“. Це не так, — слово це повстало з давньонімецького *putina*, теперішнє *Bütte*. Пор. чеське *putna* чи *putina*.

П'ятниця див. тиждень.

Р.

Раз, разити, див. образ. Раз — удар, крок; пор. давньо-єврейське *raam* — удар, крок, раз.

Рік-рок — старослов'янське слово, широко відоме по всіх слов'янських мовах, і вже через те не можна це слово вважати за полонізм у нашій мові. Від кореня рок-рік маємо багато різних слів: вирок, срок, ректи, наречений, урок, прирікати, нарікати, зрікатися і т. ін. Спочатку слово „рік“ визначало в нас „срок“, цебто термін взагалі, а особливо термін судовий. Вдавнину суддя визначав термін чи „рок“ свого суду (суди ці звалися „рочками“), а це й поширило вираз „рік“. Слово „рок“ відоме ще з пам'яток XI в. (Його знає Ізборник 1076 р.), — багато виписок на це слово подає І. Срезневський у своїх „Матеріалах“. Напр.: Вда рокъ на покаяніє лѣто єдино. Аще не мощно пріити на уреченнии рокъ и день, 1456 р. И мы велѣли, абы рокъ былъ положонъ на Божье Нароженье, 1494 р. — Ось добрий приклад із Литовської Метрики 1506 р. т. 194 ст. 159: Ино два годи вийдут тому року (= сроку). Українські грамоти часто знають це слово. Напр. Львівський лист 1386 р.: А рокъ от Спасова дня а до Спасова дне, аже не выкупить его на тотъ рокъ, имѣеть держати то село опять до другого року. Галицька грамота 1401 р.: А кто на рокъ не станеть, тотъ стротиль. Встаровину для означення часу в 12 місяців уживали слів „літо“ і „годи“, обидві слові ще вживаються в нашій мові, особливо в живій. Але в мові літературній давно вже запанувало „рік“. Коли саме слово „рік“ заступило „год“ і „літо“, сказати трудно, але Бохурська грамота

1378 р. вже знає „рік“ у такому значенні: Ис каждого кметя по два гроша у княжу комору давати на каждый рокъ. Таким чином, нове значення року як год, літо, знане вже в XIV віці, цебто повстало в нас ще до часу збільшеного польського впливу. Нове значення зродилося безумовно зо старшого: перше це був термін взагалі („срок“), а пізніш „рік“ став уже визначати термін докладно окреслений — 12 місяців. У сербській мові „рок“ ще й тепер визначає термін.

Робота, давнє работа, визначало перше неволю, полон, потім службу, працю невольника-раба, і накінець — працю взагалі. Пор. паробок.

Рожа сабача, *roza canina*, назву свою одержала від того, що вдавнину коренів цієї рослини вживали проти вкусу скаженої собаки.

Роздabarювати — торочити, балакати про будуще; рідке слово. Повстало з давньо-єврейського *daber* — говорити. Від нас перейшло до російської мови. „Нат. Полт.“ Котляревського: Що ви тут так довго роздabarюєте? Б. Лепкий, „Мотря“ I: З гарними шинкарівними три дні і три ночі роздabarюючи 170.

Розмаїтий, розмаїтьость — див. май.

Розпаношитися див. пан.

Розпустна жінка — це відпущена, розведена жінка, якій видано „розпустний лист“ (= лист відпущення), пущениця. Знане це слово з Біблії (Второзак. 24. 1 — 5), але особливо з Євангелії, бо звідси воно й поширилося. Напр.: Хто розводиться (аще пустить) з жінкою своєю, нехай дасть їй „книгу распустную“ Мт. 5. 31, те саме Мт. 19. 7, Мр. 10. 4. П'ята Мойсеєва книга, 24. 1 дає право чоловікові відпускати жінку, як що він „бачить у ній щонебудь мерзенне“; відпускаючи, мусить дати їй „розпустного листа“. Таким чином слово „розпустна“ вдавнину визначало тільки розведена, пущениця. Але через те, що пущениці справді були маломоральні, скоро повстало й наше теперішнє значення цього слова. Так повстали слова „розпустний, розпуста, розпустник“ уже з новим значенням.

Рута, як назва особливого роду м'яти, дуже поширена в українській, як і в сло-

в'яньських мовах. Назва від лат. *guta* — рід гіркої трави, але до слов'ян прийшло з давнього німецького *guta*, теперішнє *Raute*. Латинська назва повстала від грецької *ῥοτή*.

Ряса — верхня довга одіж православного духовенства; до XVII в. рясу носило тільки чернецтво, а з к. XVII в.

її носить усе духовенство. Слово походить від гр. *ῥάσος*, давнє *rasa* — стара пірвана одежа. Пор. у Т. Шевченка: В довгій рясі по келії старий чернець ходить 333. Звичайно, ряса теперішнього духовенства не має нічого спільного з колишньою „старою пірваною одежою“.

Іван Огієнко.

Назви народніх одягів у Карликові.

Народні одяги щораз більше затрачуються на селі, а особливо там, де ближче до міста. Випирає їх купована в місті тандита, що ані така гарна як народній одяг, ані така тривала. Те саме діється й у Карликові, селі Сяніцького повіту.

Народній одяг можна там ще стрінути в старих людей та трохи в жінок. Чоловіче вбрання зникає майже цілком.

Для майбутнього збирача одягових народніх назв передаю ті, що їх записав у Карликові.

Жіночий одяг. „Сорóчка“ біла або вишивана на раменах та комірі. Складається вона з „обшівки“ (комір) „плічки“ (між коміром та рукавами до стану) й „рукавів“. Якщо сорочка вся з купованого полотна, то дають його тільки до пояса, а внизу пришивають „надóлок“ із домашнього полотна. „Фáртух“ — це спідниця льняна, „фарбáнка“ — спідниця з білої вовни, прикрашена фарбованим на червоно, долиною „взóром“. На „фáртух“ приходять „запáска“ з купованого перкалю, дуже дрібно морщена. Одягаються жінки й дівчата в „лéйбики“ (довгий по бедра каптан з вовни), обшиваний білим або червоним шнурком зашпаний на жовті, мосяжні гузики. Літом носять „гóрсет“ до пояса, долиною в зубці, прикрашений нашитими малими, круглими бляшками та „встужкáми“. Зимою носять вовняний „кúртак“, крайний та шитий ніби „кімоно“. Підпоясуються „крайкою“, цебто купованим у крамниці вовняним поясом. На голові носять „фецéлик“ (більша хустина), „хúщу“ (мала хустина купована на торзі), а жінки „чíпець“. Жінки коси не обтинають, а закручують її на „хомéвку“ (кусень дерева, щоб чіпець добре держався), прикріплюють його „підпихáчем“. Взуваються в

шкур'яні „ходáки“, обвивають ноги в „онúчки“. Шнурки, що ними прив'язується ходака до ноги, називаються „стрóчáнки“, а „онучки“ придержують шнурки, що їх звать „волóки“. Часами носять „скірні“ (шкур'яні чоботи), що їх прикрашують деколи на зап'ятках малими мосяжними цвяхками.

Дівчата прикрашують одяг „встужкáми“, причіпленими до пояса так, що вони звисають із під лейбика, „пацюркáми“ та „плетинкáми“ (гердан).

Зимою надягають старші жінки „завийку“. Це велика хустка з матер'ялу такого, як роблять обруси, складена в четверо. Нею завиваються через плече.

Чоловічий одяг був такий: на голові малий, домашньої роботи капелюх. Його вид дуже цікавий: денце низеньке, криса закручена вгору. Обшивають його „кривулькáми“, цебто морщеними вузенькими стяжками червоної або зеленої краски.

„Мйчка“ — це кругла, сукняна шапка з завиваним дашком та кляпами на уха. Сорочки чоловічої не вишивають. Сорочку й „гáці“ роблять з домашнього полотна.

„Ногáвки“ — це штани з льняного полотна, „холбшні“ з білої вовни з червоною або чорною випусткою по боках.

„Лéйбик“ — це рід камізоли без таких прикрас, як у жінок. „Кúртак“ — це короткий верхній одяг, має ланцюжок під шию, щоб можна було зіпняти.

„Чугáня“ верхній одяг довгий, має довгий комір з білими тороками, що доходять аж поза коліна.

Підпоясуються „черéсом“ шкур'яним, вибиваним мосяжними цвяхками. Спереду є в чересі „кишéня“ на гроші.

Взуваються в „ходáки“ або „скірні“.

Д-р Франц Коковський.

Словничок Жовківської мови.

- наштукувати — (з нім.: anstücken) перепадистий рік — що в ньому часто падають дощі
 небеліця — неправда, здумка
 невідати — не потребувати (напр.: не видадим ті)
 неволя (напр.: що мені за неволя) — потреба
 нево́сьто — та ж не..., чей же не... (напр. бідний)
 (п'ять) не́діль — тижнів
 немовляв — мовляв
 непосидю́щий — моторний, працюючий
 неси́да (напр.: н. того мав) — небагато
 несто́ньго — буцім-то, мов би
 нетро́хий (напр.: н. забився) — майже
 нех — нехай
 нінац, ніна́що — 1 хирлява дитина, 2 лівива людина
 но — тільки (но того не роби)
 ну́тер — огер, іржавець
 обля́ти — споловіти (напр. убрання)
 о́брідний — досить рідкий, зарідкий
 обта́лапанний — задріпаний
 обца́с — (нім. Absatz) закаблук
 околі́т — грубий сніг
 окоськати, укоськати, вкоськати — втихомирити, заспокоїти
 ома́ста — товщ
 ору́дка — справа
 паде́ня — підклад хворосту й соломі під збіжжя в засторонку
 па́кість — прикрість
 па́молодь — паростень, молода вітка
 паску́дний — негарний
 пате́льня — сковорода
 перві́стка — корова, що вперше отелилася
 пере́йняти (кого) — задержати
 перемовля́тися (з ким) — сваритися
- перепадистий рік — що в ньому часто падають дощі
 пещо́ха — пещена дитина
 п'є́кний (хліб і мука) — (гарний), білий
 п'є́цух — кіт, людина, що вилежується на печі
 плахтя́к — накривальна матерія на коні
 пла́шка — клинок
 пла́штити — клинувати, вбивати клинки
 пла́битати — плентати
 по́великий — досить великий
 в пові́тю — в повітрі (напр.: висів у повітю)
 подати́ — заскаржити до суду
 ходити по дохо́ді — (напр.: священик ходить „по доході“, по Водохрищах) з свяченою водою
 позива́тися — скаржитися до суду
 поклада́вити — покласти
 покро́півник — безбатченко
 по́лівка — суп, зварений із зсірілого молока
 політа́є (сніг) — падає рідкий сніг
 полудну́вати — їсти обід
 полудра́бок — велика драбина на збіжжя
 по́межу (має поле по́межу з...) — при межі
 попра́знич — день по празнику
 порайбу́вати (цвяхом скло) — пошкрябати
 поца́пнати — хватити
 поя́кому — в який спосіб, як
 пра́духа — душнота
 пра́чка — 1. людина, що пере, 2. дошка, що на ній перуть
 прє́ха — праля
 прє́днєв — чей же
 прє́бік — добудівка до будинку
 пригні́тити (хліб) — зарум'янити
 прє́колодок — вимолочений сніг
- прє́склянок — прє́скринок, поличка в середині скрині
 приховсу́ти (тільки: приховсуло му до голови) — прийти прє́ний (хліб) — із тіста без домішки соли
 публі́ка — стид (напр.: і тобі не публі́ка)
 пудити — гнати (з пол.)
 пў́тати — треножити
 пў́тня — відро
 пў́чення — останній день перед Великим Постом
 райшў́ля (з нім. Reitschule) — (напр.: велика хата, як р.)
 ра́мля — рами
 рехт (напр.: мавш рехт, з нім.) — слушність
 рехтє́льний — справедливий
 рє́патися — часто відчиняти й зачиняти двері
 розвидня́тися — дніти, світати
 роздо́йма — роззява
 розци́бятися за чим — старатися про що, за що
 робі́тний — працюючий
 рубат́ка, рубаш́ка — стара сорочка
 румо́к — сухі дрізки на розпал сáмий (напр.: він уже с.) — пора (йому)
 са́пати — віддихати
 свє́стяка — сопілка
 сві́ті: (напр. то світі) — далеко
 сива́к — горнець на молоко із чорної глини
 сиву́ля — стара дівка
 сі́ла? — кільки?
 сіломи́ць — насилу
 сірово́ (напр. наказую ти) — го-стро
 сиротї́нський (сендя) — сирітський
 сить (м'ясо має сить) — ситість
 сирі́ти (напр.: щоно сирє) — світати

Григор Колодій.

Лемківський словничок.

В ч. 10 і 11. „Рідної Мови“ за жовтень і листопад 1934 р. помістив п. Михайло Приймак Словничка західньо-лемківського говору. Мені довелося жити в тій самій околиці повних дев'ять років, а тому подаю доповнення до цього Словничка. Наголос — завжди на передостаннім складі.

Ба́гнітки — ваї, базки.
 Ба́кса — скриня на воду, гроївку.
 Ба́ксичка — скринечка.
 Ба́ї — брехвя, вигадки.
 Ба́йчарка — брехуха.

Брусьля́к — каміселька.
 Ві́бки — ягоди на ялівці.
 Буда́р — клозет.
 Ванта́лок — бочівка (ванталок пива).
 Ви́рок — ліжко в стайні для слуги, ви́рок в суді.
 Вше́ліяко — всіляко.
 Вжо́х — сильно вдарив (я тя вжо́х).
 Га́ча — лошатко.
 Го́дина — годинник, годива.
 Го́ди — Новий Рік.
 Го́ляк — бритва.
 Гво́ни — минулого року.
 Гі́пенути — вскочити.
 Гу́днути — штовхнути ліктем,
 Гу́сьлі — скрипка.

Бача — ворожит.
 Баюса — вуса.
 Балониця — біле полотно на сорочки.
 Бости — колоти (корова боде).
 Бодячка — корова, що коле.
 Боганчи — черевики.
 Боденка — масничка.
 Брус — точило гострити ножі тощо.
 Гігадзи — агрест.
 Дійник — скопець на молоко.
 Динерка — дзбанок.
 Дилни — підлога в стайні.
 Дилі — підлога в хаті, груба дошка в стіні.
 Дурбак — камінь гострити коси.
 Дудлавий — спорохнілий, дуплавий (верба).
 Діганяти — бігти за ким, ловити когось.
 Дзямити — душити, товкти (дзямені грулі — товчені картоплі).
 Жейтиця — сироватка.
 Загорідка — городець на ярину, квіти.
 Залі'янед — шпиріг.
 Залинським — два роки тому.
 Звалярник (дрейфус) — бочка на трьох ногах, що в ній лугом переться груба білизна, полотно.
 Ікра — вим'я.
 Кабат — спідниця.
 Катанка — блузка з підшивкою.
 Камфіна — нафта.
 Кермеш — празник.
 Кварний — шкідний, лакомий (кіт зробив кварти).
 Косак — сікач.
 Колотюшка — колотівка.
 Коломаз — мазь смарувати колеса.
 Кокорудзи — шишки на смереку.
 Копік — котик.
 Копірба — черемха.
 Кошар — загорода на вівці.
 Крамбач — джаган.
 Кужілка — похва (ріг) на воду, що її косарі носять за поясом.
 Кутач — гачок до печі.
 Лія іде — падає сильний дощ.
 Лямпат — ліхтарка.
 Меривиди — їдження пастухів, що беруть собі на поле.
 Молодуха — молода, що йде до шлюбу.
 Мишширгач — лилик.
 Вишкар — валашник.
 Нанашко(а) — хрещений батько або мати.
 Натожник — нашальник на коня.
 Навелоки — мотузки до керпців.
 Не ладно — не сміло.
 Ногавки — сподні на щодень.

Оболочина — пошивка на подушку.
 Одукалий(а) — грубий, товстий.
 Огія — хвіст.
 Откаль — звідки.
 Опальчувати — оббивати ося з ячменю.
 Паля — коржик, печений на кухні.
 Паповка — залізна пательня.
 Патички — сірники.
 Перлик — тяжкий молот.
 Під — стрих (на поді — на стриху).
 Пірая — перегорода в сипанці (шпихлірі).
 Пірнаки — постіль.
 Пірнянка — пішва на перину.
 Прибасірувати — сильно вдарити когось.
 Припедок — припічок.
 Поде гев (под гев) — ходи сюди.
 Полазник — деревце на св. вечір.
 Пошета — обмовниця.
 Покревед — плахта, тканина зо шмат.
 Пуляк — індик.
 Пулька — індичка.
 Пунцювати — штурхатися руками.
 Райбати — прати руками.
 Решцектило — побільшаюче скло.
 Різнути (р'яфнути) — вдарити когось, кинути когось.
 Рура — брандтрура.
 Рункля — білий пастевний буряк.
 Сердак — кожух без рукавів.
 Смар — осел.
 Стріга — чарівниця.
 Топанки — черевки.
 Точанка — пуделко пастухові на масло.
 Фалечний — упертий, неслухняний.
 Фізота — фасоля.
 Фіркано молоко — молоко розколочене.
 Форшти — підлога в хаті.
 Фурик — тачка.
 Хабс — бузина.
 Халувати — стиратися, знищитися, напр. обруч на колі.
 Холошні — вовняні сподні.
 Царок — кучка, переділ на телята.
 Цьма — темно.
 Цимитір — кладовище, цвинтар.
 Цубрити — тягати за волосся.
 Шайта — поліно дерева.
 Шпаргет — кухня.
 Шумний — гарний.
 Югас — пастух овець.
 Яфир — борівки.
 Ярок — потік.
 Яз — яма на сміття,

Милик.

о. Іван Бугера

Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян.

Нова праця проф. Івана Огієнка.

Усім передплатникам „Рідної Мови“ та „Нашої Культури“ посилаємо нову працю проф. д-ра Івана Огієнка: „Повстання азбуки й літературної мови в сло-

в'ян“. Це велика праця на 300 ст. in⁸⁰, а в ній 75 знімків із стародавніх пам'яток, праця, над якою автор працював 10 останніх літ. Книжка складається

з таких розділів: I. Історія алфавиту давніх народів, II. Слов'янське письмо перед Костянтином, III. Руни, IV. Карбування, V. Старослов'янська книжкова термінологія, VI. „Руське“ письмо й „руські“ переклади перед Костянтином, VII. Костянтин упорядкував слов'янам азбуку, VIII. Історія глаголиці, IX. Історія кирилиці, X. Оповідання ченця Хороброго про письмена слов'янські, XI. Пов-

стання старослов'янської літературної мови.

Ціна цієї книжки 8 зл., але для передплатників „Рідної Мови“ або „Нашої Культури“ ціна знижкова: 3 зл. без пересилки, 3'50 зл. з пересилкою; за границею — 1 дол. з пересилкою. До цього числа додаємо складанку РКО ч. 27.110, і просимо зараз таки прислати належність за цю книжку.

Список книжок і журналів, надісланих до Редакції.

- Gh. Bogaci: Note semantice, Jași, 1937. — L. Bykowski: Biblioteki publiczne w Ukrainie Radzieckiej, 1937, Ogólna polityka biblioteczna, Warszawa, 1938, ст. 12. — F. Czerwiowski: Biblioteka publiczna m. st. Warszawy, Warszawa, 1937, ст. 102. — VI. Heft: Taras Schewtschenko, der ukrainische nationaldichter, Berlin, 1937, ст. 72. — Православный календарь на 1938 год, ст. 36. — K. Krukowski: Biblioteki publiczne a samorząd terytorialny, Warszawa, 1937, ст. 32. — С. Кульбакин: Старословенски облици, Београд, 1937. — W. Kuraszkiewicz z rec. na: Chr. S. Stang. Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstenthums Litauen, Kraków, 1937. — A. Łapiński: Zygunt Stary a kościół prawosławny, Warszawa, 1937, ст. 210. — Pięcioksiąg Mojżesza z przekł. polskim d-ra J. Miesesa, Przemyśl, 1931. — K. Niepokojczycki: Słowacy i Czesi, Warszawa, 1937, ст. 66. — D. Oljančyn: Aus dem Kultur- und Geistesleben der Ukraine, Königsberg. — E. Onatsky: Grammatika Ukraina, Napoli, 1937, ст. 290. — A. Sikorska: Wykaz wydawnictw Biblioteki publicznej m. st. Warszawy 1907 — 1937, Warszawa, 1937, ст. 8. — M. Weingart: Hlaholské listy videňské, Praha, 1938, ст. 40. — St. Witkowski: Historyczna składnia grecka, L., 1936, ст. 480. — Zagadnienie ustawy bibliotecznej w Polsce, Warszawa, 1937, ст. 16. — L. J. Živny: W sprawie racjonalnej organizacji bibliotek publicznych, Warszawa, 1937, ст. 20. — J. Janiczek: Biblioteki samorządowe gmin wiejskich, Warszawa, 1937, ст. 28. — Acta Academiæ Velehradensis, Olomucci, 1937, ч. 2-3; Arhiva, Jași, 1937, ч. 3-4. Casopis pro Moderni Filologii, Praha, 1938, ч. 2; Другъ, Дубно, 1937, ч. 1; Калосьсе, Вільня, 1937, ч. 4; Наш Језик, Београд, 1937, ч. 9-10; Naše řeč, Praha, 1937, ч. 9-10; Poradnik Językowy, Warszawa, 1937/8, ч. 1-3, 4; Родна Речь, 1937, ч. 2; Slavica, Praha, 1937, ч. 1; Slovanský Rěhled, Praha, 1938, ч. 1; Slovenská Reč 1937/8, ч. 4-5; Slovo a Slovesnost, Praha, 1937, ч. 4; Sprawy Narodowościowe, Warszawa, 1937, ч. 4-5; В. Андрієвський: Три громади, Л., 1938, ст. 128. — Д. Дорошенко: Степан Огара, невдалий гетьман Правобережної України, Прага, 1937, ст. 14. — Свята Євангелія, пер. о. М. Кравчук, Л., 1937, ст. 458. — М. Гарас: Люстрована історія товариства „Рідна Школа“, Чернаць, 1937. — Hološ na hološ dlia Halycynu, Černivci, 1861, ст. 16. — Є. Грицак: Мова Олександра Духовича, Л., 1937, ст. 10. — Г. Журба: Революція йде, т. I, 1937 р., 229 ст. — Н. Іваніна: Залізні роки, Л., 1937, ст. 132; Календар Український Інвалід на рік 1938; Ю. Косач: Чарівна Україна, Л., 1937, ст. 144; I. Маркович: Ф. Д. Рузвелт. — Науковий Збірник в 30 річницю наукової праці проф. д-ра Івана Огієнка, Варшава, 1937, ст. 222. — Л. Отаманець: Світанок, Л., 1936, ст. 48. — Я. Рудницький: У справі девербативів; Про місцеву назву „Стрий“, Л., 1937, ст. 6. — І. Свендідзький: Пушкін, Л., 1937, ст. 30. — І. Филіпчак: Нарис історії Тиряви Сільної, Л., 1937, ст. 27. — С. Шелухин: Україна, Прага, 1936/7, ст. 248; Наша Батьківщина, Л., 1938, ч. 1, 2; Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, Л., 1937, ст. 154; Українська Книга, Л., 1937, ч. 9-10, 1938, ч. 1; Літопис Червоної Калини, 1938, ч. 2; Нива, Л., 1938, ч. 1; Добрий Пастир, Станіславів, 1937, ч. 2-3, 4; Кооперативна Республіка, Л., 1938, ч. 1; Слово, Л., 1937, ч. 3; Хроніка Наукового Товариства, ім. Шевченка у Львові, Л., 1937, ч. 73.

ЗМІСТ 3-го (63) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: Ів. Огієнко: Складня української мови, IV. Будова речення в поетичній народній мові: 3 Подвійні члени речення. М-р В. Барагура: Як навчати правопису. Ів. Огієнко: З первочиннів світу, 1 і 2 розділи Книги Буття, переклад із давньоєврейської мови. С. Черкасенко: Лицарі на спочивку, оповідання (продовження „Пригод молодого лицаря“). Проф. д-р Ів. Велигорський: Мова в творах М. Черемшини. Ів. Огієнко: Життя слів. Д-р Фр. Коковський: Назви народніх одягів у Карликові. Гр. Колодій: Словничок Жовківської мови. о. І. Бутера: Лемківський словничок. „Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян.“ — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 2 і 3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV і V по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110.
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1.60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI.

ЖОВКВА, ЧЕРВЕНЬ 1938 РОКУ

ЧИСЛО 6 (66).

Сприкметниковані дієприкметники в сучасній літературній мові.

Українська мова вдавнину була багата на різні дієприкметникові форми (див. „Рідна Мова“ 1934 р. ст. 11-14, 63-66), але з бігом часу сильно змінилася сама будова нашого речення, чому давні дієприкметникові форми стали нам зайві, і в більшості перейшли на звичайні прикметники. Вживання цих форм завдав великі труднощі багатьом нашим письменникам, а тому я покажу тут, як їх уживаємо в сучасній літературній мові.

Для прикладу беру ці форми з нової повісти Наталени Королевої: „Предок“ (Львів, 1937, 143 ст., Бібліотека „Дзвонів“ ч. 22). Як видно, Н. Королева багато працює над вивченням доброї літературної мови, і в „Предку“ її мова, в порівнянні з попередніми творами, сильно зросла. На жаль тільки, сам зміст нової повісти — не будівний для української нації.

1. Колись у нашій мові було багато діяльних дієприкметників на *-щий*, але вони втратили в нас свою дієслівну функцію й перейшли в прикметники (сприкметниковувалися). У Королевої знаходимо в „Предку“: Він на обидва видющий 114. Завидющі вовки 51. Невмируща й невсипуща дівиця 128. Цілющий сон 108.

2. Давні дієприкметники на *-щий* давно змінилися були в нас на *-чий*, і так

само давно вже позникали з нашої мови, бо перейшли на прикметники на *-чий*. У Н. Королевої часті ці форми на *-чий*, звичайно як прикметники-епітети, а не як дієприкметники. Правда, часом у цих формах на *-чий* у Королевої ще відчувається деяка дієприкметниковість, а цього таки треба уникати. Напр.: Коло палаючих восковиць 5, Палаюча головня 11, Палаючим патином 11, Ніколи не гаснучий вогник 7, Небезпека видючої (! треба: видімої) смерти 25, Холонучий пісок 50, Блискучі очі 53, Дарує вгасаючий день 63 і т. ін. Звичайно, в Королевої всі ці форми — тільки прикметники, вжиті як епітети. Але дієприкметників на *-чий* з виразною дієслівною силою слід оминати, бо їх наша мова не знає, напр. таких: Дав слово вмираючому Херонімові 61 (= Дав слово Херонімові, що вмирав). Минали дні, тікаючі й невловимі 74. В проміннях заходячого сонця 107, Шматками тліючої порохні 108 і т. ін.

3. Але мова своїх діяльних форм не губить зовсім безслідно, — вона передає їх іншим формам. Те саме трапилось у нашій мові з дієприкметниками на *-чий*: функція цієї форми перейшла в нас на прикметники на *-ливий*, *-льний*, *-ний*, *-кий*.

а. Прикметники на *-ливий* заховали в нас сильне дієслівне зафарбування,

а тому легко замінюють старі форми на *-чий*: Образ задумливого дому 84, Задумливим поглядом 49, Промовила задумливо 17, Зневажливими словами 66, Вона була сядлива 68, Стерегливий родовий знак 94, Мінлива хмарка 103, Зареве спраглий віл 106, Довірлива усмішка 124, Втрутилась співчутливо пані 126, Квилить пронизливо 130.

б. Від дієслів на *-ати* в нашій мові досить легко творяться прикметники на *-альний* (замість форм на *-чий*), напр. у Королевої: Лікувальне коріння 109, Шматочки недотикальні навіки 103, Столик з писальним приладдям 12, Писальне приладдя 69, Притягальний самоцвіт 57.

в. Прикметники на *-ний* по корені на приголосну так само легко замінюють старі форми на *-чий* (і *-мий*): Допоміжна варта 45, Острів невидний 46, Хоралом невловних звуків 105, Неперехідні пущі 109, Непоборною фортецею стоїть свята гора 17, Гусне в серці нестерпний жаль 4, Нестерпно боліли ноги 49, Переплетену нетемнівними перлинами щастя 92, Питну воду брали 45, Набрали питної води 48 (пор. чеське: *pitná voda*), Підпис зроблений розбірно 94, Шелестіли тужно 110. Форми на *-ний* (з приголосною перед ним) часом замінюють і старі форми на *-мий*.

г. Форми на *-кий* теж заступають форму на *-чий*, почасти інші: п'янке вино, ворушкій, витке волосся, шелестка стерня. Гарного приклада подає Рос.-Укр. Сл. ВУАН I. 192: Держкий човен. — хоч би ми й усі посідали, то здержить. У Королевої: Рвучкий вітер 5, Рвучкий Василь 109, Рвучким рухом 130.

4. Діяльні дієприкметники минулого часу закінчувались удавнину на *-вший*, *-ший*. Ця форма давно вже зовсім зникла в нашій мові, передавши свої функції прикметникам на *-лий*. Цих форм у нашій мові надзвичайно багато, бо вони панівні в нас. Напр.: У Н. Королевої: Зблідлим голосом 30, Набридли правди 1, Ховаючи голову за звислою скелею 5, З-під навислих брів, 79, Жують обвислими губами 103, Згаслий голос 29, Зголоднілі вовки 51, Нагорілий

гніт 47, Гне здеревіле стебло 106, Вона скам'яніла 110, Розквітлу троянду 80, Символ воскреслої душі 64, Усміх воскреслої Беати 124, Рве завмерлі листочки 106, Молитва за померлого короля 7. Плакало тіло померлого 24, Померлі брати відпочивали 61, Скоро минулої хвилини 37, Залиті примерклим світлом 8, Запалими очима 16, Запали очі 127, Вогники запалих очей 137, В чорну щілину, зарослу мохом 40, Стиснув зрослі брови 54, Лінія зрослих брів 2, На незарослу вовною долоню 83, Писав ослаблюю рукою 19, Висохлий король 35, Висохле морське дно 123, Довкола висохлої постаті 58, Висохлим потоком річища 51, Від крові неосохлий меч 114, Кинув плаща на непросохлу лавочку 141, Спитав пересохлими устами 73, Привднавшись до відсталих їздців 64, Книга доспілих думок 63, Не помічав остовпілих вірників 23, Вітер, насяклий димом 106, Потемнілий від часу образ 21, Тіні в потемнілій ночі 50, Сидить, немов стерплий 98, Стерпле серце 129, Він витягся нерухомиий і втихлий 43, Протяглий спів 71, Подих від прохололого джерела 68, В роздвілому саді 140 і т. ін.

5. Дієприкметники минулого часу пасивні (переємні) на *-мий* давно позникали в нашій мові й стали прикметниками, напр. у Королевої: Ледве вловило слово 15, Минали дні невловимі 74, Була нерушима думка 15, Він витягся нерухомиий 43, Зачепив незримі струни 49. Але вживати форм на *-мий*, як чистих дієприкметників, не можна, бо вони чужі нашій мові, напр. у Королевої: Сморід викликав незносиму (ліпше: незносну, нестерпну) огіду 13, Нездійснимі (ліпше: нездійсненні) надії 96, Димом незчислимим (треба: незчисленним) кадил 105.

Дуже часто старі форми на *-мий* можна передати формами прикметників на *-ний*.

6. Тільки пасивні дієприкметники минулого часу на *-ний* та на *-тий* позостались незмінні в нашій мові. Їх дуже багато: Тавмицею сповитий 57, Шлях незбагнаний 88, Лист з розломаною печаткою 93.

Часом бувають дієприкметники на *-ний* і від дієслів на *-ся*, напр.: Вона була усміхнена 68, Лице стало розрадуване 74, Адам не був розрадуваний 124.

Оце система сприкметникованих дієприкметників у нашій мові. Подав я їх тут тільки за одним твором Н. Королевої, бо вона, як бачу, дуже дбайливо попильнувала про них. Уміння вживати дієприкметники в сучасній їх літератур-

ній формі — це добра ознака культури мови письменника. Дуже добре вживає й любить ці форми Ю. Косач у „Чарівній Україні“. Сприкметниковані дієприкметники часті тепер у багатьох наших письменників, — бо вони люблять уживати їх за епітети. Але багато в нас є й таких письменників, що цих форм іще відповідно не опанували, — їх я головню й мав на увазі, пишучи цю статтю.

Іван Огієнко.

Ідея й форма літературного твору.

(Докінчення).

Говорити патетично про те, що на місці „спорохнявілих форм“ повстає реальний зміст (як же ж він може „повстати“, коли форми валяться?), нема потреби. Взагалі д. Решетуша попав у гробовий настрій: все в нього поховане, мертво, спорохнявіле, безкровне і т. ін. Тим часом так але не є. Ідеї живуть і шукають все нового оформлення. Це змагання бачимо від часу, коли взагалі появилася перший мистецький твір на світі. Якби форма не була суттєва, якби вона не була жива, вона не розвивалася б і не змінювалася протягом стільки віків. Тим часом маємо безліч старих, давніх ідей, проблем, що тривожать людство від непам'ятних часів, і все стають наново свіжі, власне завдяки новому оформленню. Кожний мистець слова старається ще раз і ще раз схопити ці ідеї в усій їхній величч. Це змагання бачимо й у минулому, бачимо його й на наших очах. Що більше, кожний мистець підшукує й творить нові форми, щоб тільки якнайкраще висловити свої ідеї й проблеми. Одні й ті самі проблеми виринатимуть іще не раз у все новій і новій формі. Це й є змагання мистецтва, — знайти для вислову ідей якнайкращу форму. І погоня за цією формою відбувається в безконечність. Ідею дає поетові окруження, він знаходить її готову, витворену, накинену людством, суспільністю, нацією, класом і т. д., і т. д. Поет шукає тільки форми, способу підходу, схоплення, вирізьблення цієї ідеї, щоб вона вийшла всебічно освітлена й могла ввійти в царину мистецтва. Форми мист-

цеві ніхто дати ані накинати не може, — вона в цілості мусить бути витвором власного, найглибшого „Я“ мистця. Ідей і проблем безліч, треба їх тільки брати, замкнути в поетичний образ і подати. Але чи кожний може це зробити? Не можна себе потішати, що коли є ідея, то вона вже певно знайде собі відповідну форму: наші визвольні змагання — це важлива проблема, що може достачити тему до неодного мистецького твору, але чи ж всі її дотеперішні оформлення не заслужили на назву макулатури?

Це висовування ідей у будьякій формі (форма без ідеї, як уже сказане, не існує й існувати не може) веде до помилкового оцінювання літературних творів і до „збагачування“ літератури такими творами, що на це зовсім не заслугоують. Час уже найвищий, щоб наша література перестала бути тільки „учителькою“ народу, носієм і пропагатором кличів національних, релігійних, суспільних і т. ін. „Віддай цесареві, що цесареве, а Богові, що Боже“; політично нехай освідомлює партія, релігійно — церква. Багато краще зробить це газетна стаття, проповідь, віче, мітинг, популярна брошура, виклад, але не літературний твір. Колись, як до літератури зачислявали все, що тільки було писане чи друковане, — це мало місце, тепер — ні. Нам вільно оцінити твір з боку національного, релігійного чи іншого, нам вільно навіть у всіх творах своєї, чужої, чи все-світньої літератури шукати тієї чи тієї ідеї, але признаймося до того, що ми

дивимося на нього не як на мистецький твір, але що ми підійшли до нього з національного, релігійного чи соціального боку й так його оцінили. Тоді буде все в порядку. Лікар може оцінити твір, шукаючи в ньому відповіді, чи дієві особи живуть по припису гігієни, й може переконатися, що їх життя — це заперечення цих засад. З його погляду твір безвартісний. Але чи ж він через те став мистецько безвартісний? Коли ідея твору національна, чи яканебудь інша, мусимо це ствердити, але, ради Бога, не берім цього за підставу оцінки мистецькості чи немистецькості твору! Літературний твір має свою окремішність. Література не має тих самих завдань, що суспільна, чи політична діяльність. Вартість твору не залежить від партійної приналежності автора, ані від соціально-політичних гасел чи ідей, висловлених у творі. Маємо всяку критику: націоналістичну, марксистську, релігійну, радикальну і т. д., і т. д. у безконечність, не маємо тільки однієї... літературно-мистецької. Кожний шукає в творі своїх „ідей“, кожний ставить за *conditio sine qua non*, щоб літературний твір містив його світогляд, бо йнакше він нічого не варт! Ніхто не хоче розуміти, що література до цього не покликана. Літературний твір самостійний, йому належить самостійне трактування, його не можна й не вільно ставити нарівні з якимись популярними брошурами. Раз визнається самостійність і окремішність мистецтва й раз признається, що твори літератури належать до цього мистецтва, то їх треба й оцінювати з мистецького боку. Не можемо бути зарозумілі й наївні та вірити, що наш світогляд найкращий, бо наші противники на цій самій підставі можуть вірити, що їх світогляд теж найкращий. Отже, як можна на цій підставі оцінити твір? З того факту, що автор твору вложив у нього таку чи іншу ідею, ще не виходить, чи він мистець чи партач. Тому то наша критика така мізерна, й панує в ній така безшабашна розбіжність, бо хоче, щоб літературний твір ішов по лінії поглядів кожного поодинокого критика. Трудно ви-

магати, щоб література складалася тільки з творів одного світогляду. А якби навіть так було, то хто розв'яже Гордієвого вузла й вирішить, який саме має це бути світогляд? А в чому лежить вселюдська вартість архітворів? Адже людство складається з безлічі проблем, світоглядів, питань, квестій, поглядів, заінтересувань, змагань, що взаємно себе виключають, і жоден архітвір не в силі відповісти й задовольнити усіх цих світоглядів нараз, не в силі піти рівночасно по лінії кожного з них. Мусить з одним покриватися, з другим іти врозріз. А все таки загальнолюдську вартість має. В чому секрет?

Усі тенівські теорії, соціологічні та марксоленінські школи в дослідках над літературою, що вірять, наче б то літературний твір був вислід обставин, раси, середовища, моменту і т. п., не вияснюють його. Вони тільки вказують на його генезу, на те, як він родився, але не вказують на те, що в ньому є, що він в собі криє. Тим часом слід вийти від твору, як самостійного буття, від його проблем, від того, що він у собі криє, дійти до індивідуальності поета, й аж цією дорогою дійти до тих елементів, що їх Тен чи Маркс ставлять на першому плані. Бо щоб було не знати скільки моментів, рас, середовищ, коли не буде індивідуальності поета, мистецький твір не заіснує. Ці теорії просліддили твір однобічно й з'ясували тільки родовід ідеї як такої, просліддили сили, що зродили її, але не дали відповіді, як вона виглядає в індивідуальному схопленні й зрозумінні поета, не дали відповіді, якими шляхами дійшли ці ідеї до мистецтва, який процес вони перейшли, щоб стати літературним твором, не дали відповіді щодо форми та мистецьких засобів, завдяки яким ця ідея ожила й заслужила на назву літературного твору. Ці теорії не вияснюють якраз того, що в мистецтві найважливіше. Бо що ж зробити б тоді з лірикою? Справді можна сказати, що й вона — вплив обставин і середовища, що серед нього живе поет. Але ж вона ніколи не є безпосередній їх вплив. Вона впливає тільки дуже посередньо з обста-

вин, що глибоко запали в несвідому частину психіки поета. Фройд назвав би їх комплексами, що з них навіть сам поет не здав собі ясно справи. Ця критика звертає увагу тільки на те, що поза автором, а не числиться з готовою індивідуальністю, що є синтеза всіх цих діючих сил і що є безпосередня причина повстання літературного твору. Критика мусить вийти від твору, дійти до індивідуальності поета, а вже звідси до середовища й усіх тих сил, що склалися на індивідуальність творця й викликали літературний твір. Вихідною точкою мусить бути готовий твір, бо доки його нема, не можемо зустрінутися з індивідуальністю творця, ані не можемо говорити про вплив середовища.

Твердити, що „коли чуємо якесь слово, то поки оцінимо його вартість, хочемо знати, з яких уст воно вийшло“, трохи ризиковно. Не все великі мистці, що з-під їх пера виходять гарні ідеї, є „щирі й характерні“. Дуже часто національних геніїв оточується оморфом святости, щоб не тратили в очах загалу. Адже Шатобріан написав свій найкращий твір про християнство тільки тому, що довідався від видавців, що атеїстичні твори не поплачуться! Зрештою прошу прочитати про це питання книжку Бой-Желенського: „Bronzownicy i bronzownictwo“. Можна бути людиною слабосилою й написати геройську поему, можна бути людиною нікчемною — й великим артистом. Чи всі великі мистці мали кристалеви характер? В багатьох випадках може якраз навпаки. Факт, що люди сумнівної моральної вартости можуть бути мистцями й вкладати в свої твори гарні ідеї, має своє психологічне вияснення. Фройд і його психоаналітична школа твердять, що кожна людина шукає в мріях заспокоєння своїх нездійснених у реальному житті бажань, змагань, браків і недостач, головню таких, що понижують і роблять її меншевартою. Щоб надолужити собі ці браки, людина віддається мріям наяві, в яких усі свої бажання може по своїй волі заспокоїти. Задоволення при цьому таке саме, якби було в випадку дійсного заспокоєння цих недостач і бажань. Оче-

видно, мрії одних — менше інтенсивні, других більше, одні обмежуються тільки до мрій, другі вміють зафіксувати їх у поетичний твір. Отож поет, що сам алкоголік і відчуває це, як прикрість, а не в силі їй протиставитися в реальному житті, пише твір, просякнений ідеєю прогібіції (пор. Сінклер: „Мокра парада“).

Помиляється д. Решетуша, коли твердить, що Шевченко перестав би бути мистцем, коли б став співати про „Парашу“. Про що б не співав Шевченко, — чи про „Ганну“, чи про „Парашу“, як співав би по-мистецьки, був би мистцем. Ми могли б осудити його творчість з іншого боку, ми могли б визнати його вплив шкідливим із національного погляду, але ніколи з мистецького. Ми могли б не любити з патріотизму його творів, могли б назвати його національним зрадником, але тут входили б у гру моменти національно-політичні, але не мистецькі. Адже багато наших земляків працювали для чужої літератури (Гоголь, Короленко), але вони все таки мистці. І чи Шевченко тільки тому мистець, що „оспівав таку нашу Ганну-наймичку“? Чи як оспівав Івана Гуса — перестав уже бути мистцем? Взагалі д. Решетуша твердить, що той твір вартісний, який торкається наших ідеалів. Такий твір може бути нам дорогий, бо тут входить у гру чуттєвий момент, але не все це мусить бути справжній мистецький твір. Думаю, що нашим письменникам слід вийти поза рідний загумінок. Вкінці нехай це буде наша „верба“ й „дівчина“, але нехай буде так опрацьована, щоб набрала цих уселюдських, — щоб заінтересувала не самих нас, але знайшла відгомін у світовій літературі. Підійдімо до нашого села так, як це робить Гамсун, Остензо, Реймонт, а побачимо, що не лише ми захопилися нашою „вербою“. Чи ж поза описом зверхнього життя більш нічого нема в житті нашого села? Чи ж наш селянин не має душі, ідей, проблем, змагань, чи ж під зверхніми декоративними акцесоріями не криється щось глибше, не криється душа цього селянина з безліччю нюансів? Адже Самчук, Журба вже хоч

би до деякої міри показали, що так не є.

Коли йде про змагання усталити естетичні права, то треба признати, що таке змагання є: інша була естетика псевдокласична, інша романтична (метафізична), інша сьгоднішня (психологічна, що старається усталити ті психологічні права, що на них родяться наші естетичні почування). Зводити естетичні почування до одного знаменника нема потреби. Переводити порівняння між естетичними почуваннями людини первісної, селянина, дрібноміщанина й людини справді культурної та інтелігентної — це річ не літературної критики, чи теорії літератури, а річ естетики й її теоретиків. Все таки, коли візьмемо естетичні почування людини первісної, то для всіх первісних людей вони будуть у засаді однакові, так само, як у селянина чи в інтелігента. Порівнювати естетичні почування первісної людини й людини справді культурної, це порівнювати дві різні й нерівні величини. Різниця в психіці й інтелекті культурної й первісної людини такі великі, що їх зовсім не можна ставити на одній площині.

Не можемо заперечити, що поза нашим суб'єктивним смаком існує якась вища вартість. Пересічна навіть інтелігентна людина волить слухати в музиці народні, легкі мелодії, ніж твори великих мистців тонів у виконанні симфонічних оркестр. Це діється з браку відповідної музичної освіти, що дала б нам ключа до розуміння цих симфоній. Але це не доказ, що твори Баха, чи Вагнера не мистецькі. Профан, що любить в криміналістичній, сенсаційній чи бруковій лектурі, зовсім не зворушується тим, що якісь архітвори, що їх вартість визнали знавці літератури, перетривали цілі століття. Брак смаку

в цього профана не відбирає цим архіторам їх мистецької вартости. Тому не буде ніколи спільних основ, чи критеріїв оцінки для загалу читачів і для одиниць, що ціле своє життя присвятили дослідям над літер. творами. І цим пояснюється, що пересічний читач так радо звертається за порадою до критиків і знавців літератури. Твір, прийнятий прихильно критикою, що відкриє його вартість і дасть читачам ключа й вказівки до його розуміння й відчуття, буде мати повождення в публіки. І коли я писав, що правдиво мистецький твір мусять усі визнати за вартісний, то я не мав на думці всіх людей від первісних до інтелігентів, але я мав на думці всіх тих, що займаються літературою, отже в першу міру критиків, бо ціла моя стаття відносилася до критиків.

Приклад з „гличком кислого молока“ й естетичними почуваннями, що їх викликував у хорого-сухитника, мало переконливий. Найбільший сучасний теоретик естетики Бенедетто Кроче твердить, що під естетичну оцінку можуть підпадати тільки мистецькі твори, — а мистецтво, на його думку, це вислів. Все, що не є індивідуальний вислів почувань, вражінь і т. ін., не є мистецтво. Тому домагається відмежування мистецтва від усяких інших проявів діяльності, що мають на меті користь, знання, приємність. Так само твердить, що навіть явища природи, що роблять на нас враження краси, не можуть стати за предмет естетичної оцінки, бо вони не вислів. Якщо ми навіть знаходимо в них красу, то це плід нашої індивідуальної уяви; і тільки тоді, коли ці враження приберуть форму мистецького образу, вони можуть підпасти під естетичну оцінку.

Судова Вишня.

М-р В. Барагура.

Складня української мови.

І. Словосполучення.

3. Головні типи згоди.

4. Приросток по- в дієслові-присудку.

6. Крім згоди в числі, роді й відмінку, українська мова часто знає ще цікаву зго-

ду присудка зо своїм підметом чи об'єктом іще й дієсловним приростком. Справа в тому, що українська мова знає дієсловні приростки прості й складені, й уживає їх у певних окреслених випадках.

Українська мова кохається в складених дієслівних приростках *пови-*, *повід-*, *поза-*, *пона-*, *понад-*, *попере-* й т. ін. й легко вживає їх у часі минулому та будучому (ніколи в теперішньому). Цим занадто частим та легким вживанням складеного дієслівного приростка українська мова помітно вирізняється серед інших слов'янських мов, що цього явища в такому великому числі не знають.

Коли підмет у множині, а його дієслово-присудок визначає закінчену дію (час минулий або давноминулий), або дію, що конче відбудеться, а особливо коли й об'єкт у множині, тоді дієслово-присудок конче приймає приростка *по-*. Напр.:

<i>Він:</i>	<i>Вони:</i>
заснув	позасинали
сів	посідали
вибіг	повибігали
навів	понаводили
зубожів	повбожіли
перекинув	поперекидали
угадав	повгадували
закинув	позакидали
видурив	повидурювали
забагатів	побагатіли
вижав	повижинали
виріс	повиростали

Ось трохи на це прикладів. Чуб. II: Вони повпивались 362, Уже старі повмирили 429; V: Ми повиростали 857, Воли та корови — все повиздихає 867. М. Вовч. I. 112: Повибігали якісь панночки. Її „Посм. опов.“: Синиці, шпаки поназлітуються 10. Мирн.: Хіба р. в. 25: Голови шовковими хустками повив'язують. Ном. ч. 7894: Всі собаки повиздихали. Стор. II. 124: Повитикались ті скелі. Греб. 387: Пташки поодлітали. Г. Барв. 190: Вікна в землю повгружали. Кв.: Дівчата повбіраються.

В „Кобзарі“ Т. Шевченка це звичайна річ: Вони з холери повмирили 423, Старі зараня повмирили 463 (але: Пан умер 394). Повсихали три явори 299. Повсихали сади зелені, погнили біленькі хати, повалались, стави бур'яном поросли, неначе люди подуріли 396. Раби посходяться до купи 527. Паничі на третє літо пов'їжджались 358. Дівчата аж

понедажали за ними 372. Самі потруїлись тим зіллям поганим 399.

Те саме явище відбувається й при дівприкметнику минулого часу на *-тий* або на *-ний*: Він узутий, але: Вони повзувані, Яйце зварене — яйця поварені. М. Вовч. I. 112: Стежки вже жовтим піском повисипувані. Ном. ч. 1183: Пані повзувані. Ів. Лев. Пов. 145: Були повироблювані клумби для квіток. Рудч. Казки II. 173: Стоять мажі, шкурами повкутувані. Свидн. Любор. 311: Всі двері повідмикані були.

Коли об'єкт у множині, а присудок-дієслово визначає закінчену многократну дію, а до того й підмет у множині, тоді цей присудок так само конче приймає приростка *по-*. Напр.:

<i>Його, одного:</i>	<i>Їх, багатьох:</i>
убив	повбивав
збештав	побештав
збудив	побудив
звалив	повалив
збентежив	побентежив
одягти	повдягати
виберу	повибіраю
роздзавив	пороздзавляли
вибудував	повибудовували
вивести	повиводити
вивіз	повивозив
замів	позамітав
надів	понадівав
нагодував	понагодовував
перевернув	поперевертав

Ось на це приклади. Котл. „Енеїда“ IV. 34: Полковників понаставляли. Чуб. II. 130: Бродяг понапускав; III: Повідривала всіх 105, Повидираєш очі 157; V: Назад руки їм позав'язували 995, Вони сірі воли повпрягали 1051. Рудченко: Казки: Той кінь їх повбивав I. 156, Пиріжечки повибіраю з печі II. 6, Повидовбував йому очі 28, Ви мені очі повививаєте 103, Можна всі бочки повивозити 151, Пан звелів, щоб повигонили кури 155. Шевч.: Бодай кати їх постинали 367. Ів. Лев. Пов. 6: Чимало дочок повидавав уже заміж. Драг. 337: Поодрубувала голови. ЗОЮР I. 103: Наші татар повбивали й повернули додому. Сл. Ак. Н. I. 74: Побравши вони коси, та й пішли косити.

Коли декільки осіб роблять одну річ, то такого *по-* не вживаємо: Він зробив хату — Вони зробили хату, але: Вони поробили хати.

Коли якась дія чиниться в багатьох місцях, тоді конче присудок має таке *по-*:

<i>В одному місці:</i>	<i>В багатьох:</i>
Виступила вода	повиступала
прорвалась	попроривалась
вигнило	повигнивало
навалило	понавалювало
намело	понамітало
нанесли	понаношували

Напр. у Шевченка: На ногах і на руках повиступала од стужі кров 277, Козацькая кров позасихала 338.

Так само вживаємо *по-*, коли щось робиться багато раз: Понаводив хлопців, Повисьорбували все. Рудч. Казки II. 16: Понаносив намиста. Шевч.: Як би тобі довелось в нас попанувати 449, А я косу розплітаю, з дружиною походжаю 176, То виринав, то потопав 1.

Коли щось робиться багато раз, аж до пересичення, до обридження, тоді присудок приймає в нашій мові приростка *попо-*. Це дуже помітна ознака української мови, бо цього *попо-* не знають інші мови. Вживається цього *попо-* надзвичайно часто й легко, особливо в живій народній мові. Напр. Котл. „Енеїда“ II. 25: Уже і так пополякали. В „Кобзарі“ Т. Шевченка: Попоміряв і я колись, щоб його не мірять 22, Я їх чимало попоїв 196, Ось я тебе помомуштрую 440, Зимою в Київ одвезли і там у школу оддали, і там чимало поповчили 474. Твори М. Вовчка I: Провела його, попоплакала 20, Попоплакала там 22, Попомучилась вона 45; її ж „Посмертні оповідання“ 1910 р.: Потім, попоплакавши обое, узяла мене за руку 7. Г. Барв.: Попосмутував я на чужині 407, Що я попотужила, що я понудила, що я пополамала рук 433, А то б я попостояла 498. Рудч. Казки II: 161: Ті його попобили. М. Рильський: Пан Тадеуш: Попоїсти дать 302.

Старослов'янська мова звичайно не нотує цього явища. Напр. в Апокаліпсисі Івана читаємо: И старцы падоша 5. 23 (і старші попадали), Царіє скры-

шася 6. 15 (царі поховались), Падите на ны и покрыйте ны 6. 16 (падайте на нас і позакривайте нас), И падоша на лица 7. 11 (і попадали на обличчя) і т. ін. Або ось приклади з Псалтиря, тепер перекладаємо: Вони пороздзявляли (ц. сл.: отверзоша) на мене пащі свої 22. 14. Та попадали (ц. сл. падоша) ті, що чинять вони беззаконня 35.13. Форми на *пови-*, *поза-*, *пона-*, *попере-* дуже рідкі в давній мові.

Але все таки ці форми прориваються в давніх пам'ятках, хоч і не часто. Остром. Єв. 1056 р. Мт. 21. 35: Ового же оубиша, а друогаго каменнимь побиша. Збірник 1073 р.: Правьдньо бо есть и повеселитися и поалкати 196, Члвкь погубляеть своя поути 165.

Але в пам'ятках, де жива мова пробивається сильніше, там форми з *по-*, а навіть із *попо-* не рідкі. Напр. Слово о полку Іг. XII в.: Свати попоиша, а сами полегоша за землю Рускую. Слово Дан. Зат.: Злая жена всю жизнь мужа своего погубляеть. Іпат. Літ. 6657 р.: Стражье же Изяславлі, то видивше, пополошишася. Лавр. Л. 6647 р.: Дощедше Горины, пополошившеся, бѣжаша. Пересопницька Євангелія 1556 р.: На пути попрацуйся 69.

Крехівський Апостол десь 1560-х років знає форми з *по-* вже часто: Поблудили у вѣри 506. Як би их позабивати (ц. сл.: оубити) 26. Поздыхала третяя часть 617. Много людей померло 618. Помордовали людей 620. Поприсегаю вас 494. Попродавали 21. Во што ж ся есте похрестили 101.

Ось іще приклади з „Скарбниці потребної“ 1676 р. нашого письменника Юанікія Галятовського: Володимерь церкви побудоваль 1 (але: Святослав будоваль церкви 15, інше значення), Іншіи познаходили великіи табліцы б (але з іншим значенням: Штуки великіи знаходят б).

Правильне вживання складеного приростка на *по-* належить до тих явищ, що набуваються в нашій мові природно. Власне це *по-* в теперішній час сильно затирається в літературній мові, бо покоління молодих наших письменників мало слідкує взагалі за своєю мовою. Але,

як виразну нашу ознаку, таке по- треба залюбки культивувати, як то робили старші наші письменники, взоруючись на живій народній мові.

5. Присудок у множині при підметі в однині.

7. Коли за підмета править займенник: дехто, кожен, кожне зо збірним значенням, то присудок може бути й у множині. Напр. Підмогильний: Місто: Через годину дехто достали свої харчі назад 127. Л. Українка, т. III: Розлучились тут найстарші, кожний різно подалися 129. Плакали дехто, Мордовців: Мал. літ. сб. 1859 р. ст. 51. Це дуже стара форма, відома давньоєврейській мові; пор. Кн. Буття 44. 11: І розв'язали кожен мішка свого.

8. Коли замість множинної назви народів: турки, німці, татари й т. ін. вжито однинної: турок, німець, татарин, то тоді присудка ставимо також ув однині; це саме робимо й при інших деяких словах. Ця форма надзвичайно стара, бо вона часта вже в давньоєврейській мові в її найдавніших пам'ятках; напр. у „Книзі Буття“ (Berešit) читаємо: „Потомству твоему Я дам Кенеянина, і Кенізеянина, і Кадмонейнина“ 15.19. У мешканців цього краю, у Кенаанина й Перизеянина 34. 30. Або в Псалмі 76. 2: Бог знаний у Юди, Його ймення велике в Ізраїлі. Так само дуже часта ця форма в мові грецькій, де вона відома з найдавнішого часу; напр., уже Геродот уживає в своїй Історії 8. 108 форми однини δ Πέρσης, δ Μήδος у значенні цілого війська персів чи мідян.

Дуже рано появилася ця форма й у нашій мові, й широко відома по всіх говорах. В Литовській Метриці 1510 р. т. 194 ст. 531 знаходимо: Списане людей и земля, которые роздано Москвѣ (= москвинам).

В нашій мові, особливо в живій, це звичайна форма. Напр. у „Кобзарі“ Шевченка цих форм повно: Опанував запорожцем поганим татарин 327, Москалі за Дунаєм турка воювали 282, Турка пошукати 204, Текучи в землю половчана 560, Пташечка зраділа і защебетала 541, У гаї пташка не співає 296,

Пташечка тихне 319, Раду радять, як на турка стати 143, Будем жити, вино пити, яничара бити 147, Степи мої за продані жидові, німоті 149, Могили москаль розривав 149.

Крім назви народів таке саме узгодження часто маємо й ув інших випадках. Взагалі, вживання однини замість множини часте по всіх мовах. Напр. ці форми добре знає т. зв. біблійний стиль. Так, у Книзі Буття читаємо: І маю я вола та осла, і отару, і невільника, і невільницю 32. 6. А я був би відіслав тебе з бубном і арфою 31.27. Сини Якова напали на місто „й пограбували все, що було в домі“ 34. 29. Господь щастить у руді його 39. 3. І все, що він мав, він віддав у руку його 39. 4. І з'їсть птах тіло твоє 40. 19. І сказав фараон цілому Єгиптові 41. 55 (цебто — усім єгиптянам). І Йосип продавав збіжжя Єгиптові (= єгиптянам) 41. 56. Або Апокаліпсис 2. 7: Хто має ухо, нехай чує. Те саме з Псалтиря: Ти пробачив провину народу Свого, цілий гріх їх (народу) простив 85. 3. Нехай посоромлені будуть усі, що ідолу служать 97. 7.

Взагалі, в біблійній мові (давньоєврейській) при збірних словах: земля, народ, люд присудок стоїть у множині, що бачимо й у мові старослов'янській. Кн. Буття 41. 56: І ціла земля прибували до Йосипа. Псалми: Будуть боятися Господа ціла земля 33. 8. Співайте Господеві, ціла земля 96. 1. А народ Твій будуть тішитися 85. 7. Кн. Вихід: Відпусти народ Мій, і нехай святкують у пустині 5. 1. Пс. 78. 1: Послухай, мій люду, науки Моєї, нахилить своє ухо до слів Моїх уст. Ірмос на Різдво: Пойте Господеві, вся земля!

6. Згода в стягненім реченні.

9. В стягненім реченні при двох чи декількох підметах присудка ставимо звичайно в множині. Шевченко: Батько й мати оддурались 164, Батько-мати не сплять, на сторожі стоять 400, Заговорять і Дніпро, і гори, Осталися сиротами старий батько й мати 18, Зо мною остались Данило та Пріся 483, І дід і баба у неділю на призьбі вдвох собі сиділи 230, Не чули вже тих ре-

чей ні батько, ні мати 20, Праведно жили старий козак і діток двох 194. Л. Українка: Вечірня й ранішня зорі III. 204, Хай з голоду хоч пухнуть жінка й діти III. 215, Я тільки та тінь моя власна мовчазна по вулиці йшли IV. 31, Твій батько й брат запевнили мені те слово VI. 184, Це примус і ненависть промовляли VI. 189, Замовкли миттю і голос, і розмова VI. 196.

Ця форма узгодження, як зовсім логічна з походження, відома з найдавнішого часу по багатьох мовах. Так, вона звичайна в давньоєврейській мові; напр. у Книзі Буття 22. 5 читаємо: А я й хлопець підемо (це саме маємо в текстах: гр., лат. і стар. сл.); 33. 6: І підійшли сюди служанки й їхні діти та й уклонилися. 44. 14: І ввійшли Юда й брати його до дому Йосипа. Або в Псалтирі: А ласка та правда Твоя будуть завжди мене стерегти 40. 12, Разом дурний і невіжа гинуть 49. 11, Серце мое та тіло мое кричать 84. 3.

Але в цих випадках може бути узгодження не логічне, цебто в множині, але й формальне — з найближчим підметом, а тоді воно в однині. Ця форма узгодження так само надзвичайно стара й відома багатьом європейським і семітським мовам. Так, уже в давньоєврейській Книзі Буття (Bereshit) читаємо: І сказав її брат та мати її 24. 55. А потім підійшов Йосип та Рахель і вклонилися 33. 7. І прибув Хамор та Шехем до брами свого міста 34. 20. Або в грецькій і церковнослов'янській 1 лист ап. Петра: Благодать вамъ и миръ да умножится 1. 2, Да вѣра ваша и упование будетъ на Бога 1. 17. Апокаліпсис 20. 11: Бѣжа небо и земля.

Ця форма узгодження часта в українській мові як живій, так і літературній. Напр. у Піснях П. Чуб.: Да бещасная да волокита да журба мене вбила 23, Та не взяла дівчиноньки ні сон, ні робота 366. Часто в „Кобзарі“ Шевченка: Був собі дід та баба 229, Козак та дівчина лежить 6, Залізник, Гонга з свяченим гуляв 123, Зов'яне марно у палатах краса і молодість твоя 472, Тільки дівчата та соловейко не затих 301, І дурень і мудрий нічого не знає

56. Л. Українка IV. 67: Там розкіш панувала й мертва тиша. Підмогильний: Місто: Гордощі й радість в серці їхньому буяла 185.

Коли по двох підметах в сумарне слово в однині (*все*), тоді присудок узгоднюється з ним: Воли та корови — все повиздихає Чуб. V. 867.

10. До цієї форми близька та форма узгодження, коли підмет має ще додаток „з ким“ (це т. зв. орудний соціативний), — такого підмета приймаємо за складеного, а тому присудка ставимо у множині. Це дуже давня форма. „Ключ Роз.“ 1665 р. 415: Пречистая Дѣва з Іосифом принесли Христа маленького до церкви. Котл.: Еней з Сивіллою гляділи. Шевч.: У яр тоді сходилися батько з сином і брат з братом 255, Ярема з Лейбою прокрались аж за будинок 110, І брат з братом обнялися і проговорили 182. Л. Українка: Там сядемо з тобою IV. 24, Колись ми з дівчиною двох кохались IV. 29, Марція з Публієм виходять у садок VIII. 83, Ми з Ганною все шиемо VIII. 142, Ми з братом знайшли VIII. 151. Квітка: Малор. пов.: Захарій з жінкою своєю ще держались 457.

Але не рідко в цім випадкові присудок буває в однині, що відоме вже з глибокої давнини. Так, у Шевченка читаємо: У терми сховався святий кесар з лікторами 515, Тільки вітер з осокою шепче 142, Вітер з гаєм розмовляє 142. Куліш: Ч. Р.: Мати з дочкою сіла в ридван. Олесь: З журбою радість обнялась. У Глібова, Твори: Стояв козак з дівчиною 344, Іхав чоловік з жінкою полем 397, Проклятий люд з собаками настиг 49.

Книга Вихід (Šemot) 1. 1. дає цікавого приклада, що пояснює саме повстання цієї форми: „Чоловік і дім його (= кожен з домою своїм) прийшли“.

Звичайно, сюди відноситься й така форма з „Кобзаря“ Т. Шевченка: Згадайте, як ви гарненько і я із-за решотки визирали 318, тут „ви і я“ це — ви зо мною.

Коли в цій формі присудок логічно стосується тільки до одного предмету, тоді він конче в однині, напр. у Шев-

ченка: Аж ось з хлопцем старий сліпець шкандибає, бо „шкандибає“ тільки сліпець. Але в оповіданні В. Королева-Старого: „Милосердний самарянин“ 1938 р. читаємо: „А він з котиком іще тихше грались біля лежанки“ 22, бо грались обидвоє, — і хлопчик, і котик.

Звичайно сюди не стосуються ті випадки, коли *з* при об'єкті: І побачив Йосип, Бен'яміна з ними, Книга Буття 43. 16.

7. Згода особи.

11. В українській мові, як і в інших слов'янських, звичайно маємо — при декількох особах — перевагу особи: першої над другою й третьою та другої над третьою. Через це при декількох особах підметів, коли між ними є особа перша, присудка ставимо в першій особі множини: Я, ти й він співаємо добре, Я й ти йдемо разом, Я й він будемо співати. Квітка, Малор. пов.: Я з батюшкою прийдемо 476. Коли ж між підметами нема першої особи, а тільки друга й третя, тоді присудка ставимо в особі другій множини: Ти й він співаєте добре. А коли підмети самі треті особи, присудок тоді в особі третій: Брат і сестра співають добре.

Таке саме узгодження осіб знає й мова давньоєврейська й інші давні мови. Напр. Книга Буття 22. 5: Я й хлопець підемо аж туди. Книга Вихід 3. 18: І прийдеш ти та старші Ізраїля до єгипетського царя та й скажете йому.

Це розрізнення родів, звичайно, видне тільки в часі теперішньому та budouчому, а в часі минулому розрізнення формально не знати: Я й ти працювали. Книга Буття 41. 11: І снили сон однієї ночі я та він.

12. Коли підмет і не означений формально, як множина, але значенням він множина, тоді присудка можна ставити і в множині. Напр. у Шевченка: І вийшов до неї козак молоденький, і йдуть по долині 454.

8. Згода прикметникового пояснення.

13. Прикметникове пояснення згоджується зо своїм іменником у роді, числі й відмінку. Шевч.: Замість пива — пра-

ведную кров із ребер точать 253, Розпадеться луда на очах неситих ваших 253, І вийшов до неї з зеленого гаю козак молоденький 454.

14. Коли йменник має жіночу форму (на *-а, -я*), але чоловіче значення, то прикметника чи присудка ставимо в роді чоловічому. Напр. у Марка Вовчка II. 126: Був у неї собака з міді кований. Лепкий, „З життя“: А собака сидів і гордо держав перо 26. Куліш, „Чорна Рада“: А що ж ваш полковий суддя робить 322. Близький сусіда. Його милість прийшов. Малий хлопчина, Вороний. Шевченко: Де ти в світі подінешся з малим сиротою 15. Пісні, Чуб. V: Оженився сіромаха 382, Чом бурлака не женився 295, Де мій волоцюга 306.

15. Коли прикметник стосується до такого йменника, що його рід неясний, тоді прикметника часто ставимо в ніякім роді. Напр.: А. Свидницький: На стіні бляшане півпівника: куди вітер, туди й він обертася. Шевч.: Дівчата (дають) шажок міхоноші; задивляться чорнобриві: і босе, і голе 31.

16. Коли прикметникове пояснення стосується до кількох іменників, тоді воно або ставиться в множині, або згоджується з сусіднім іменником ув однині: Виднілися зелені ліс і гори, або: Виднілися зелений ліс і гори.

17. Коли маємо кілька прикметникових пояснень до одного йменника, то ставимо його в множині, часом і в однині: Біля нас мигнули русява й чорнява сестри. Шаную я цікаву й нецікаву книжку.

18. Сполучення числівника зо своїм іменником вважається за підмета (див. Складня II. 22), а тому прикметниковий додаток до нього частіше ставиться в назовному множини, рідше — в родовому множини (див. Складня II. 34-36). Вдавніну панував тут тільки назовний, як бачимо в мові старослов'янський, але десь із XV-XVI вв. не рідкий тут і родовий. Шевч.: Ой три шляхи широкі до купи зійшлися 229, Дві тополі високі одна одну хилить і без вітру гойдаються 398, Два трупи невеликих взяв на плечі 120, Два часові розмовляють 301. У Чубинського V, Пісні: Приїхали

два козаки, обидва однакі 103, Ой зійшли, зійшли два місяці ясних 96, Дві дівки косатих, два парубки усатих 439. Л. Укр. III, Поеми, 18: Вже минуло з того часу аж три довгі роки. Лісова пісня: Двоє маленьких діток виринають б. — Див. про це докладніш у ч. II цієї праці, ст. 34-36.

19. Прикладка (*appositio*) найчастіше згоджується зо своїм іменником тільки у відмінку, а в роді й числі може й не погоджуватись, коли вона йменникова, напр.: жінка лікар, місто Київ, річка Дніпро. І нам, синам, передали свої кайдани, свою славу, Шевч. Дніпро, брат мій, висихає, Шевч. Прикладка прикметникова конче згоджується зо своїм іменником в роді й числі: Скоро побачу брата, любого мого. В старій мові прикладка дуже часто не погоджувалась і в відмінку (див. А. Потебня: Несогласованіє приложенія въ падежѣ, „Изъ записокъ“ III 262-277): Поставиша епископа Турову, именемъ Акимъ, Іпат. Літ.² 225. В сучасній мові такі випадки рідкі; пор. наші: Бачив пан-отця й пані-матку.

Як казав я в II ч. своєї Складні (ст. 141), прикладка — надзвичайно стародавня форма, добре знана в давньоєврейській мові. Узгодження цієї прикладки, напр. у Книзі Буття, таке, як і в нас: І сказав їм Ізраїль, їх батько 43. 11, І сказав до нас чоловік той, пан того краю 42. 33.

20. Відносний займенник *який, котрий*, чи й *він* узгоджується зо своїм іменником тільки в роді й числі, але не в відмінку, як що вони в різних реченнях (іменник у головнім, а займенник у підряднім): Дай, о Боже, і другим зазнати того щастя, яке тепер я зазнаю, Загірня.

21. Зменшені й пестливі йменники не вимагають по собі прикметника конче в такій самій формі; може бути: Червона калинонька, Калина червоненька і Калинонька червоненька (Потебня III 87-92).

22. Подібність до згоди часом буває й по йменниках: Дівка шинкарка — Дівча шинкарча (Потебня III 99).

23. Зв'язка в складеному присудкові

згоджується зо своїм підметом у числі або й у роді, але йменник може бути неузгоджений: Вони були народ культурний.

9. Згода числівника.

24. Числівники в своєму розвої пережили різну долю, а тому й вимагають найрізнішого узгіднення. 1) *Один* — це прикметник, а тому узгоджується зо своїм словом у роді, числі й відмінку: один стіл, одна рука, одне дитя, одні діти й т. ін. 2) *Два й обидва* вимагали колись двійні, але тепер — тільки множини: два столи, обидва брати. 3) *Зате дві, обидві* вимагають конче двійні, що відоме по всіх українських говорах: дві корові, обидві нозі, дві дитині, обидві вербі, дві слові, дві вікні й т. ін.; цебто, при жін. і ніяк. роді позосталася ще двійня. 4) *Три й чотири* пішли слідом за два, дві, й узгоднюються в чол. роді з множиною, а в жін. та ніяк. роді — з двоїною: три-чотири воли, три-чотири вербі, три-чотири слові й т. ін. 5) Числівники складені, що закінчуються на 1, 2, 3, 4 узгоджуються так само, цебто узгоджують тільки останню свою частину, бож ці складені числівники вдавнину мали, а часто й тепер мають, злучника і між своїми частинами. Напр.: Двадцять и чотири старци, Апокал. 19.4. Так само: Сто і дві слові, Сто дві слові, Двісті одна хата згоріла, 1922 роки, Двісті чотири хаті в селі і т. д. 6) Числівники 5-20, 25-30, 35-40 і т. д. — це йменники, а тому по них нема узгодження, а керування родовим множини: 25 вікон, 137 слів і т. д.; в західньоукраїнських говорах маємо це й по числівниках на 1, 2, 3, 4: 24 хат, 102 верб і т. ін. 7) Числівники збірні: двоє, троє, четверо, п'ятеро і т. д. вимагають в узгідненні або множини, або неособово — ніяк. роду однини: Шепчуться двоє, Вернулися семеро, згинуло п'ятеро й т. ін. 8) Присудок при числівниковому підметі 2. 3. 4. 5... звичайно стоїть у множині: Сім козаків встали. Це дуже стара форма, пор. Книга Буття 41.30: А по них настануть сім літ голоду. Не рідка й форма: Сім козаків приїхало, див. Складня II. 21-34.

25. Коли в реченні в „один одного“, „одна одну“, „одне одного“ (це власне додаток способу на питання як), то присудок звичайно в множині: Напр. іще в Мар. Єв. XI в. Лк. 12¹: Їкко попирахъ дреѡгъ дреѡга. Але з давнини знаємо в цій формі й однину; так, у Метриці Литовській 1511 р. т. 195 ст. 440 читаємо: Абы одинъ на другого рукою не сягавъ.

Те саме знаходимо й у мові сучасній. Напр. Пісні, Чуб. V: Одно одного не любили, Одно одного доганяє 242. В Творах М. Вовчка в I т. знаходимо: Як щиро любилися, та одно без одного й не жило 15, Одно на одного наступав 23, Пригорнулись одно до одного 43. Куліш 16: Нишком один на одного чигають. Коцюб. 12: Розбивали один одному голову. М. Рильський, „Пан Тад.“: Один до одного горнулися 216, Одна одну лякали 101. Рідко присудок може бути й ув однині: Один у одного пита, М. Рильськ. 177. Цікавий приклад знахо-

димо в „Кобзарі“ Шевченка: Дві тополі високії одна одну хилить і без вітру гойдаються 398.

Множинність присудка в цьому випадкові легко зрозуміла, бож тут два підмети. Ця форма дуже давня, бо знаходимо її не рідко ще в Книзі Буття. Давньоєврейська мова добре вияснює саме повстання цієї форми. Так, у Книзі Буття (Berešit) 31. 49 читаємо в оригіналі: „Нехай дивиться Господь між мною й між тобою, коли ми будемо сховані чоловік від товариша (друга) свого“ (iš megeehu, по-нашому: один від одного, старе: друг від друга). Ще приклад 37. 19: „І сказали чоловік до брата свого“ (iš el-achiv, по нашому: один до одного). Пор. у Шевченка: Щоб брат брата не різали 403. Сюди стосується й така форма: Вони тихенько „шушукались“ сусідка з сусідкою (В. Королів-Старий: Милос. сам. 56).

Іван Огієнко.

Замітки до лемківського словника.

Коли я в ч. 3 (63) Р. М. читав Лемківський словничок пера о. Ів. Бугери, тоді я пригадав собі статтю проф. Ів. Огієнка про „Словацько-українську спільноту в лемківській мові половини 18-го ст.“, уміщену в часопису „Sborník matice slovenskej“ XIV, р. 1936. Проф. Огієнко показав тут чехословацько-українську спільноту в сфері фонетики та морфології, що торкається лемківської говірки. Лемківський словничок о. Бугери, хоч і коротенький, показує цю саму чехословацько-українську спільноту в сфері лексики.

Порівняємо поодинокі слова та будемо користуватися головними джерелами чехословацької лексикографії, а саме: F. X. Kott: Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-fraseologický I-VII (K); F. Bartoš: Dialektický slovník moravský (B); P. Tvrđý: Slovenský fraseologický slovník (T).

Багнітки = базки, порівн. bahnitka (K, B); брусляк = камізька, пор. bruslek, brusliak, із нім. Brustfleck (K, B, T); бібки = ягоди на ялівці, пор.

bobek (K); вшеліяко = всіляко, пор. všelijak (K, B), všelijako (T); вжох = сильно вдарив, пор. žuchnonti (K); годди = Новий Рік (?), пор. hody (K, B, T); гвони = минулого року, пор. vlóni (із фонетичного боку ідентичне слово); гіпснути = зсочити, пор. horsati; гусьлі = скріпка, пор. husle; бoganчи = черевики, пор. baganče (Příruční slovník jazyka českého, T); брус = точило гострити ножі (ibidem); дійник = скопечь на молоко, пор. dojník (K); діганяти = бігти за ким, пор. doháněti (K, B), dohánat' (T); жентиця = сироватка, пор. польське żętyca (Karłowicz, Słownik gwar polskich) та чехосл. ženčica (B, T); залинським = два роки тому, пор. za lonským, до того також тут угорі vlóni; кабат = спідниця, пор. kabát; коломаз = мазь смарувати колеса, пор. kolomaz; кошар загорода на вівці, пор. košar (K, B), košiar (T); кутач = гачок до печі, пор. kutáč (B, T); молодуха = молода, що йде до шлюбу, пор. mladucha (K, T); мишкар = валашник, пор. miškár (B

Т); откаль = звідки, пор. odkial' (Т); перлик = тяжкий молот, пор. perlík (К, В); припецьок = пор. pripecok (Т); поплетета = обмовниця, пор. popleta (masc. і fem. — не знаходжу ні в однім словнику, але сам цього слова вживаю, а саме для чоловіка, котрий конфузно говорить); стріга = чарівниця, пор. striga (Т); шумний = гарний, пор. šumný (Т); ярок = потік, пор. járok (Т).

Давніше публікував о. Бугера в Р. М. (річн. II, 1934, ст. 340-352) найчастіше вживані німецькі слова в лемківським говорі. Новий його причинок містить також деякі слова німецького походження. Але цікава річ: всі ці слова фонетично й морфологічно теж спільні лек-

сці чехословацькій. Так напр. райба-ти (reiben), ч.-сл. rajbovatí, рура (die Röhre, das Rohr), ч.-сл. goura; фалеч-ний (falsch), ч.-сл. falešný. Із першої, вище згаданої статті о. Бугери цитую ще слова: фара, плуг, цибуля, фартух, талір, смакувати, шинк, шпунт, лотр, льосовання, шиковний, гандлювати, що так само в цій самій формі спільні чехо-славацькій лексиці.

В Лемківським словничку знаходимо теж деякі слова мадярського походження, напр. баюса (bajusz), сомар (szomár), топанки (topánka), югас (juhász). Всі ці слова вживаються загально теж у всіх словацьких говорах.

Прага. Д-р Франтішек Тихий.

Давньоєврейська поезія.

(Докінчення).

Мова Псалтиря — високохудожня поетична мова, переповнена всіма ознаками першорядної поезії: гарною формою, живими й ясними порівняннями, одухотворенням природи й т. ін. Я тепер коротко спинюся на деяких особливостях форми давньоєврейського віршу та поетичної мови Псалтиря, подаючи приклади головно з перших двох книг Псалтиря, цебто з псалмів 1-72 мого перекладу з давньоєврейського оригіналу. Звичаем, прийнятим у цілому світі, додане (чого нема в оригіналі) подаю курсивом (писаним).

Порівняння — окраса поетичної мови, й найрізнішими формами його переповнена біблійна мова поетичних книжок. Порівняння, як поетична форма, надзвичайно старе. Я тут подам трохи прикладів на порівняння тільки з мови Псалтиря, де їх дуже багато. Гарні порівняння з природи:

А сонце — немов молодий,
що виходить з свого накриття;
воно тішиться, мов той силач,
щоб пробігти дорогу. 19. 6.

Про доброго суддю читаємо, що

Він зійде, як дощ на покис,
як краплі, що зрошують землю 72. 6.

Дуже багато порівнянь, узятих із буденного живого життя, через що вони завжди надзвичайно ясні, напр.:

Гнів, як міль, сточив око мов. 6. 8.

Огорнув їх там страх,
немов біль породіллю. 48. 7.

Твій язик — як та бритва нагострена. 52. 4.

І став я забутий від серця,
немов той небіжчик,
немов та розбита посудина. 31. 13.

Ясні порівняння навіть характеру менше реального:

Бережи мене, мов ту зіницю, дочку ока,
в тіні Своїх крил заховай Ти мене. 17. 8.

Багато реальних і ярих порівнянь про грішних, про їх долю:

Не так *ті* безбожні, —
вони як полова, що вітер її розвівав. 1. 4.

Нехай вони стануть,
немов та полова на вітрі. 35. 15.

Як дим розвівається,
так розвієш Ти їх,
як топиться віск від огня,
так несправедливі втечуть перед Богом. 68. 3.

Вони, як трава, будуть скоро покошені,
і немов та зелена билина — зів'януть. 37. 2.

І я їх зітру, як той порох на вітрі,
як болото на вулицях їх потопчу. 18. 43.

А ось простий, але величний малюнок долі грішних на тім світі:

Вони до шеблу зійшли, —
й смерть пасе їх, як вівці. 49. 15.

Багато порівнянь зо звіриного світу:

Щоб моєї душі не розшарпав, як лев,
що кості ламає й ніхто не рятує. 7. 3.

В укритті він чатує, як у порості лев 10. 9.

Він подібний до лева,
що прагне, щоб рвати,
він немов той левчук,
що сидять в укритті. 17. 12.

Псалтир переповнений реальними й надзвичайно мальовничими картинами найрізнішого змісту. Багато з них стають перед нами, як живі. Ось, напр., сильна й велична картина Божого гніву, пс. 18. 8-16:

Затряслась й захиталась земля,
і тряслися й тремтіли підвалини гір, —
бо розгнівався Він!

Із ніздер Його бухнув дим,
з Його ж уст — огонь пожирав,
жар запалився від Нього!

Він небо простяг і спустився,
а хмара густа під ногами Його!
Усівся Він на херувіма — й полетів,
і на крилах вітряних Він понісся.

Поклав темряву Він як заслону Свою,
довкілля Його — то темрява вод,
а мешкання Його — густі хмари.

І на небі Господь загримів,
і Найвищий подав голос Свій, —
град і жар огняний.

Він послав Свої стріли та їх розпоросив,
і стрілив Він блискавками та їх помішав.

Показалися річища водні,
і відкрились підвалини світу, —
від сваріння Твого, о Господи,
від подиху вітру із ніздер Твоїх!..

Або ось картина явлення Бога на землю, щоб судити праведних і неправедних, пс. 50. 1-3:

Прорік Бог над Богами — Господь,
і землю покликав був Він
від сходу сонця аж до заходу його.

Із Сіону, корони краси,
Бог явився в промінні.

Приходить наш Бог — і нехай не мовчить:
перед Ним пожирає огонь,
а круг Нього все буриться сильно!

Бог у гніві своїм страшний, і тяжко карає несправедливих. Люди глибокої давнини, автори псалмів малюють цю кару зовсім по-людському, як то буває в нашому грішному житті:

Устань же Ти, Господи!

Поможи мені, Боже мій!

Бо Ти вдарив усіх ворогів моїх в щюку,
потрошів зуби грішним! 3. 8.

Устань же, Господи, — його попередь,
кинь його на коліна!

Мечем Своїм душу мою збережи від безбож-
ного. 17. 13.

Зрозумійте ж це ви,
що ви забуваєте Бога,
щоб Я не схопив, —
бо не буде кому рятувати! 50. 22.

Поруйнуй, Боже, зуби їх в їхніх устах,
левчукам розбий, Господи, щелепи! 58. 7.

Божу допомогу псалмист часто описує реально й так же й уявляє собі її:

Воду морську збирає Він мов би до міху,
океани складає в коморах. 33. 7.

Полічив Ти титиння моч,
помісти ж мої слова до міху Свого,
чи ж вони не записані в книзі Твоїй? 56. 9.

Взагалі Псалтир переповнений реалістичними фарбами буденного життя. Ось картина роботи грішного й кари за неї, пс. 37. 12-15:

Зло замишляв безбожний на праведного,
і скрегоче на нього своїми зубами!

Та Господь посміється із нього,
бачить бо Він, що наближується його день.

Безбожні меча добувають
та лука свого натягають,
щоб звалити нужденного й бідного,
щоб позарізувати людей простої стежки...
Та увійде їх меч до їх власного серця,
й поламані будуть їх луки!

Так само:

Женуся я за ворогами своїми, —
і їх дожену, й не вернуся,
аж поки я їх не понижую.

Я їх потрошу, — і встати не зможуть вони,
повпадають під ноги мої 18. 38-39.

Прокляттями на ворогів переповнений Псалтир. Ці прокляття завжди дуже мальовничі, сильні й реальні, напр. пс. 69. 23-29:

Нехай пасткою стане для них їхній стіл,
а їх учти — тенетами!

Нехай їхні очі потемніють, щоб їм не ба-
[чити,

а їх клуби хай завжди хитаються!

Вилий на них Свою лютисть,

а полум'я гніву Твого нехай їх доганяє!

Нехай їхнє село опустошене буде,
хай в їхніх наметах не буде мешканця!

Пошли ж гріх на їх гріх,
щоб вони не ввійшли в справедливість Твою!

Нехай скреслені будуть із книжки життя,
й хай не будуть записані з праведними!

Ось іще малюночок із пастушого життя, пс. 23. 1-2:

Господь — То мій Пастир,
а тому в недостатку не буду!

На пасовійськах трави Він мене покладе,
на тихую воду мене запровадить!

Або Божий гнів на Свою отару, пс. 74. 1:

Нащо, Боже, Ти нас опустив?

Чого димлять ніздрі Твої
на отару Твого випасання?

Нижніми фарбами малює псалмист беззахистну душу-одиначку праведної людини:

Від меча збережи мою душу,
одиначку мою з руки пса!

Спаси мене від пащі лев'ячої
а бідачку мою — від рогів буйволів 22. 21-22.

Господи, — чи довго Ти будеш дивитись
[на це?

Відверни мою душу від їхніх зубів,
від левчуків одиначку мою! 35. 17.

Любили євреї т. зв. азбуковний акростих, цебто кожний вірш псалма або кожний вірш цілого куплету, а то й декілька куплетів-строф розпочинали словом, що починається буквою за порядком єврейської азбуки. Так збудовані вірші псалмів 9, 25, 34, 37, 111-112, 119 і 145; те саме бачимо в Приповідках 21. 10-31, у Плачі Єремії 1-4 і т. ін. Єврейська азбука має 22 букви, через це, скажемо, псалом 25 має 22 строфи, бо кожна строфа розпочинається буквою за порядком азбуки. Дуже цікава будова псалма 119: тут на кожну букву дано аж по 8 строф-куплетів-дистихів (за азбукою йде все другий вірш дистиху), а сам псалом, таким чином, має $22 \times 8 = 176$ куплетів-строф; а кожний дистих складається з рядка трислівного та двослівного.

Акростих — дуже давня форма віршу, добре відома в давній літературі вавилонській, самаританській, сирійській, арабській, і ін.; в слов'янській літературі акростих відомий уже з X-го віку, але в нас він поширення не мав. Звичайно, докладно віддати акростихову форму псалмів у нашій мові нема змоги.

Анадиплоза (анадилозис) — така будова вірша-псалма, коли останнє слово чи слова одного куплету повторюються на початку наступного. Таких анадилозів багато в псалмах 120-134. Напр.:

1. Свої очі я зводжу на гори,
звідки прийде мені допомога.
2. Мені допомога від Господа,
що створив небо й землю. 121. 1-2,

Або анадилоза в кн. Суддів, розд. 5. 23, в високопоетичній пісні Дебори: „Прокляніть Мероз“, каже ангол Господній, Прокляніть, прокляніть його мешканців, Бо вони не прийшли Господеві на поміч, Господеві на поміч з хоробрими“...

Поетичне повторення найрізніших форм часте в псалмах. Напр. у величнім 136-м псалмі кожний із 26 дистихів закінчується так: „ki leolam chas'do — бо навіки Його милосердя“:

1. Дякуйте Господу, добрий бо Він,
Бо навіки Його милосердя!
2. Дякуйте Богу Богів,
Бо навіки Його милосердя!
3. Дякуйте Владиці з Владик,
Бо навіки Його милосердя!

Або ось у пс. 29 велично повторюється „kol Jehovah — голос Господній“ у куплетах 3-9, а на початку повторено „дайте Господу славу — havu lajvovah kevod“:

Дайте Господу, Божі сини,
дайте Господу славу та силу!
Дайте Господу славу імення Його,
у пошані святині впадять перед Господом!

Голос Господній над водами,
Бог слави гримить,
Господь над великими водами!
Голос Господній із силою,
голос Господній з величністю!
Голос Господній ламає кедрини,
голос Господній торощить кедрини ливанські.
Голос Господній пустині тремтіти приму-
[шує,

Господь чинить пустиню Кадеша тремтячою.
Голос Господній примушує лані тремтіти
й ліси Він оголює.

А то часом знаходимо в псалмах і повторення цілих куплетів, як рефрени. Напр. у псалмі 42-43 (це один псалом, але випадково розбитий на два) аж три рази повторюється милозвучний рефрен (цілого псалма подаю далі), обидва рази накінці псалма:

Чого, душо моя, ти сумуєш
і чого ти в мені непокоїшся?
Май надію на Бога,
бо я Йому буду ще дякувати за спасіння
[Його! 42. 6, 12, 43. 5.

В псалмі 8 у вірші 2 та останнім 10-м рефрен:

Господи, Господи наш, —
яке то величне ім'я Твоє в цілій землі!

Так само й у пс. 24 бачимо рефрен на кінці (8, 10):

Хто ж то Він, Той Цар слави?
Господь сил небесних — Він Цар слави!

В псалмі 46 рефреном повторюється на кінці в в. 12-м вірш 8:

Господь сил небесних із нами,
наша твердиня — Бог Якова!

Або ще в пс. 62 повторюються, як рефрени, куплети 2 і 6:

Мовчалива душа моя — тільки до Бога,
бо від Нього спасіння моє!

Як бачимо, рефрен звичайно замикає псалом, надаючи йому тим більшої поетичності та сили (див. нижче пс. 42-43, що часте й у сучасних поетів.

Любила давньоєврейська поезія й т. зв. анаграму, — цебто читання слова від кінця, чи переставлення букв у слові. Напр. в псалмі 6 у куплеті 11 читаємо: jašuvu jevošu gaga: „Нехай

вернуться, — й будуть вони посоромлені зараз!“ Тут jevošu (будуть вони посоромлені) — це анаграма до jašuvu (нехай вернуться), цебто, анаграма самого пня vš — šv. Анаграми часті взагалі в біблійному тексті. Так, у Книзі Буття 6. 8 читаємо: „Ve Noach masah shep — Ноах знайшов ласку“ (в очах Господа), тут ласка shep — це анаграма до Noach. Або ще приклад із Книги Буття 27. 36: „Et-bechorati lakach ve hinneh attah lakach bir'chati — забрав первородство мов, а це тепер забрав благословення мое“; тут bir'chati (благословення мов) анаграма bechorati (первородство мов), анаграма кореня: bchr — brch.

Знає біблійна мова й т. зв. алітерацію, — співзвучність слів на своїм початку чи на кінці, головню в наголошеному складі, що надає мові сили й кольору. Алітерація — чи не найстарша форма поезії, дуже часта в Старому Заповіті. Так, у Книзі Буття знаходимо: „Ve anochi afar ve efer: а я порох та попіл“ 18. 27 (пор. Ійов 30. 19, 42. 6). Алітерація на кінці слова чи рима також не рідка в Старому Заповіті, напр.: Ve haages hajetah tohu va vohu — А земля була зовсім пуста та порожня“ (Книга Буття 1. 2). Або: Abla pabla haages — смутна, журлива земля (Ісаїя 24. 4). Приклад із Псалтиря 18. 8: Vattig'aš vattir'aš haages — потряслася й затремтіла земля, й т. ін. Звичайно частої в Біблії алітерації віддати при перекладі не сила.

Додам ще, що в біблійній мові не рідка гра слів (острота, параномасія) найрізнішої форми. Дуже часта вона в поетичній мові пророків, у Приповідках і т. ін. Цікавий приклад із Суддів 15. 16: „Bilchi hachamor chamor chamorotajim hikiti — щелепом осячим побив я натовп за натовпом“. Або ще приклад із Псалтиря 107. 33: Бог перемяє річки на пустині, „и тосае таїм le simtaon — а водні джерала на сушу“.

Або ще приклад гри слів при характеристиці синів Якова в його Благословенні (Книга Буття, розділ 49):

Jehuda, — attah joducha alecha,
jadecha beoref oj'vecha 49. 8.

О Юдо, — будуть хвалити тебе твої браття!
Рука твоя — на ярку твоїх ворогів!

Гра слів взагалі часта в Біблії, і то не рідко така, що її трудно передати на нашу мову. Так, напр., у Книзі Буття розділ 2. 7 читаємо: „I vформував Господь Бог порох з землі (adamah, земля) на Чоловіка“ (adam, чоловік). Тут гра слів „adam чоловік“ та „adamah земля“, пор. лат. homo-humus. Або в цім же розділі в. 23 маємо: „I сказав Чоловік: Цим разом вона — кість від костей моїх і тіло від тіла мого. Вона Чоловіковою (iššah, жінка) буде зватись, бо взята вона з Чоловіка (iš, чоловік). Тут гра слів: „iš чоловік“ та „iššah жінка“, по-польському це ліпше: małż-żeń-żatka.

В біблійній мові взагалі, а особливо в поетичній мові псалмів часта т. зв. анаколутія, — навмисна зміна розпочатої будови речення, що підкреслює й зміцнює підмета в думці автора. Напр.: Бог — непорочна дорога Його. 18. 31.

А я — через невинність мою Ти мене підтримаєш. 41. 13.

Річка, — рамена її веселять місто Боже 46. 5.

Мій Бог — Його ласка мене попередила 59. 11.

А я — мало не послизнулися ноги мої. 73. 2.

А я — близькість Бога для мене добро. 73. 28.

А я — молитва моя Тобі, Господи. 69. 14.

Надія моя — на Тебе вона. 39. 8.

Навіть ясність очей моїх — і вона не во мною. 38. 11.

Багато перекладачів звичайно нехтують цією ознакою поетичної мови й опускають її, а тим псуують текста.

Або ось зміна осіб, — перехід від 3-ої на 2-гу (пс. 77. 12):

Пам'ятаю я вчинки Господні,
бо чудо Твоє пам'ятаю віддавна!

На цьому закінчую короткого огляда давньоєврейської поезії, а головню поезії величного Псалтиря. Написав я цю статтю навмисне, щоб звернути увагу нашого широкого громадянства на той величний художній невичерпний скарб поезії, що міститься в Біблії. До Біблійної поезії ми майже не підходили, або — мало підходили, ніколи не студіюючи її в її цілості. Хочу звернути увагу нашим поетам на невичерпну скарбницю найвищої поезії, — Біблію, і нехай вони віддадуть їй хоч трохи духових сил своїх! Хочу звернути увагу й провідникам нашої Церкви, що час уже дати

своїм вірним найкращий поетичний переклад того, що в оригіналі (давньоєврейському) писаний віршами, як найвищі зразки релігійної поезії. В ХХ-м столітті перекладати ліричні вірші, яким рівних світ не знає, дуже слабенькою прозою — це хіба не на користь ані Церкві, ані вірним. Що б ми сказали тому дивакові, що, скажемо, дав би нам звичайненський прозовий переклад лірики Гайне!

Подам хоч два приклади, як наш церковнослов'янській Псалтир перекладає високопоетичну мову оригіналу: „Приськає словом день днєві, а ніч ночі показує думку“, перекладено: „День дни отрыгаєть глаголь, и ношь ноши возвѣщаєть разумь“, 19. 3. Або ще пс. 45. 2: „Бренить добре слово із серця мого“, перекладено: „Отрыгну сердце мое слово благо“...

Нагадаю тут, що твори чисто гредького духа — т. зв. канони, якими переповнені наші Ранні та Вечірні Служби, — це твори високопоетичні, писані віршами. На жаль, ці високопоетичні релігійні поеми перекладені на церковнослов'янську мову... найгіршою прозою, а до того — з грубими помилками..

Скажу ще, що Чотиревангелія так само переповнена зразками найвищої поезії, як то бачимо особливо в Євангеліях за Лукою та за Іваном. Але про поезію Євангельську подам у „Рідній Мові“ окрему статтю.

Щоб ілюструвати свої думки про давньоєврейську поезію, подаю свій переклад деяких псалмів; цілий Псалтир мого перекладу з давньоєврейської мови появляється друком десь в осени цього року.

Іван Огієнко.

Про мовні засоби Михайла Обідного.

Здрібнілі слова в нашій поезії.

„Молодим помирає той, кого люблять боги“, — написав був у своєму листі відомий чеський поет Петро Безруч із приводу смерті Михайла Обідного. Таким щирим словом відгукнувся поет на нашу втрату, і кожний українець приєднається серцем до цих слів співчуття й признання.

В Обідному втратили українці виняткового працівника-фахівця в архівній галузі, громадську людину й високо культурного поета.

Літературна праця Обідного йшла двома напрямками, — творчість оригінальна й перекладна. В галузі перекладної творчості увага Обідного була майже виключно скерована на поезію чеського поета П. Безруча. Ця перекладна творчість не є в Обідного побічне заняття, але один із життєвих завдань, і сама по собі може бути темою для розвідки.

Образ оригінальної творчості дає його збірка „Нероздвілі ранки“. В ній відбито світогляд поета, в якому на чільне місце висувається ідея національно-визвольної боротьби, признан-

ням її першенства й вищости над всіма іншими. Бренять там і мотиви особистого суму за рідним краєм, резигнації від свідомости неминучої смерти на чужині, позбавлені однак тону чорного песимізму. І зрештою — мотиви кохання.

Що в Обідного звертає на себе увагу, так це надзвичайна чутливість і розуміння в пристосуванні мовних засобів до тематики. Тим завжди досягається повноти враження й судильної гармонічності через погодження змісту й форми. Вибравши тему, Обідний завжди знаходить у мові відповідний тон для її передачі. Тому основною прикметою поезії його є музичність. Вірш Обідного переливається й дзвенить, як чистий потічок за вечірньої тиші. Для досягнення ефекту звучання Обідний часто звертається до своєрідного засобу, а власне — він широко користується здрібнілими словами. Засіб дуже небезпечний, бо несе в собі загрозу враження перебільшеної чулості, так би мовити, манірного сантіменталізму. Однак в українській мові здрібнілі вирази — це щось пито-

ме їй, характерна риса народньої мови, яку Обідному щастить перевести в новітню поетичну форму, уникнувши згаданих небезпек.

Найкращі своїм звучанням і настроєвістю поезії його просто пересипані здрібнілими словами, а проте не тратять на силі впливовості. Так, напр., „Галочка... вишивав рушнички, загадкові квіточки. Срібна голочка не гнеться, ніжна ниточка не рветься. Оченятка слізьми бризнуть. Рученятка серце стиснуть“. В цілому, як доказ вдалого застосування цього мовного засобу до теми-враження ніжності, надхненої чистотою, як нерозцвілий ранок, любов'ю. У вірші „Вечір“ використання здрібнілого виразу дав поетові змогу витворити такий чудовий оригінальний образ: „Впав на рученьку твою плач душі моєї“, або: „Радість муками горить рученьки твоєї“. Там же зустрічається двічі „місяченьку“ в типовому звороті до милого: „Може, місяченьку, ти шепчеш“... У поезії „Золоті дзвіночки“, яка своїм звучанням дає ілюзію дзвону золотих дзвіночків, маємо 9 здрібнених виразів. Наприклад:

Чорні віти — білий сон,
Сонна тінь — струмочки.
Хтось під ясені пішов,
Золоті дзвіночки.

І так у кожній з п'яти строф. „Не чекають на весну білі голубочки“, і знову: рученьки, личенько, вогник, а брови — шнурочки.

Впав на личенько її,
Вогник звів шнурочки.
Цілу ніченьку мені
Золоті дзвіночки.

Вживає поет здрібніло також цілу низку прикметників. У нього — хвильки золотенькі, нагідки жовтенькі. У вірші „За білими горами“... дворичок рясенький, на всячїнь багатенький, мати старенька, світ темненький, син рідненький і т. ін.

Зразками образів, витриманих у суто народньому дусі якраз завдяки здрібненим виразам, можна вважати вірші: „До

кватирки нагинаюся“, „Повстанці“, „Плачуть конопельки“. У першому класичний образ відгуку природи на трагізм в людському житті, — ведуть до тюрми українців і для тих, що це переживають, у природі відбуваються відповідні зміни: Хмара, блеск, грім.

Огородчик
Поламало, цеглою заслало.
Упав тинок на барвінок, —
М'яти, ні жоржинок.
Не розкрило жовтих крильців
Сонце в чорнобривців“...

В поезії „Повстанці“ постать отамана змальовано в стилі народніх казок, де так часто вживається здрібнених виразів:

„На березочку, жовтому пісочку
Світа туман.
На човничку смочке люлечку
Старий отаман.
Чи то повчки чи сталеві човнички
Пів світа — грім.
Червоніють козацькі шлички
З далеких сторін.

Подібно народнім духом просякнута присвята галицьким матерям:

„Плачуть, плачуть конопельки
Надвечірнім сонцем нешки.
А вона старенька
Поле серце Богу,
Вблагув дорогу.

А ось син повертається, і

„Усміхається світ темненький,
Повертається рідненький
Живий здоровенький.

Отже здрібнілі вирази, характерні для української народньої мови, коли вони вміло використані, тобто влучно пристосовані до матеріалу, який обробляється в темі, приносять тільки користь. Надають мові суто народній характер, своєрідне забарвлення, властиве українській мові, й тісно в'яжуть дану творчість з фолклором. Наочним прикладом вдалого використання цієї властивості української мови може служити творчість Михайла Обідного. Невелика, на жаль, кількістю, натомість високо квалітативна щодо мови й стилістики.

Прага. Олександра Чернова.

Поширюйте „Рідну Мову“ серед своїх знайомих!

»Рідна Мова« вказала національну дорогу в рідній мові.

Відповідь на анкету „Розбудуємо Рідну Мову“.

1. За п'ять літ свого існування РМ. усвідомляла, спопуляризувала й закріпила гасло: „Для одного народу — одна літературна мова й один правопис“, що його вона вперше також видвинула. До часу появи РМ. ніхто з нас не здавав собі справи, що це таке важливе культурне й національно-політичне питання. Що більше! Ніхто навіть не знав, що таке питання може існувати. Ми так були захоплені у своїй загумінковості, що навіть не помічали мовної різношерстності, яка заливала нашу літературу, науку й щоденний побут. Хоч цього явища не було ніде інде, тільки в нас, ми не здавали собі ні трохи справи з виїмковості нашого становища під тим поглядом. Через це в нас не було навіть охоти вчитися нашої рідної мови. А втім кожний учитель учив „своєї мови“. Що було добре в одного вчителя, те висміював і викидав другий. Так було по школах. А вдома кожний вживав якогось волапюку, — говірки даної околиці, закрашеної чужими словами й зворотами. І дехто радо пописувався не тільки в розмовах із чужими, але й своїми, чужою мовою, бо отой незугарний наш жаргон різав уші й був предметом кпин чи поблажливої насмішки в чужих. Щоб не бути голословним, подам, що напр. на Буковині дуже радо навіть „українські патріоти“ вживали німецької мови, а в Галичині тільки назріваючі політичні антагонізми довели до занехання вживати польської мови, але були всі дані на те, щоб її місце зайняла (подібно як на Буковині) німецька мова.

Завдяки РМ. той кошмар належить тепер до минулого, не вважаючи на спроби регіоналістів. Не маючи змоги знайти плями на сонці, чіпаються дрібничок, як п'яний плота, але не із злости, тільки з заздрости, що це не вони відкрили „Колумбове яйце“. Бо й вони, побачивши красу української літературної мови, що її показала нам РМ., ступнево переходять у наш табір, хоч, як це на

їх вдачу пристало, не без шемряння й нерозумних завваг. Одиноке, чим ще зазначають свою „відрубність“, це справа апострофа й деяких слів, що видаються їм ненашими, дарма, що наше право до них не має ніякого сумніву. Апостроф, бачите, їм і сонце заступив!

2. Вороги зачинають базікати тепер так: „Огівнко вводить багато москалізмів. Мав у початках чимало сторонників, але не вмів їх удержати. Завинила тут його оригінальність, безоглядність, нехоть до компромісу“. Так якби в таких справах були можливі компроміси!

3-4. Збільшити б матеріал популярний. Це, а також запроєктований відділ зразкового письменства причиниться безумовно до поширення РМ. Це улегшить також Передплатникам приєднати нових читачів, симпатиків і передплатників серед найширших мас.

5-6. Безумовно РМ. є одне з тих видань, що повинні знайти якнайширшу підтримку наших установ, товариств і меценатів. Щодо останніх, так вони недосягальні. З установ і товариств в першу чергу учительські мусять дати РМ. матеріальної, а культурно-освітні — моральної допомоги.

Останню обов'язана виказати також наша преса, головно щоденна.

7. Добре було б подати до публичного відома отих шкідників, що не заплатили за РМ. А бодай вже цікаво було б знати, яке велике число в нас отих неморальних шкідників, що завзялись таким способом знищити РМ. й нанести важкий удар нашому культурному поході.

Запобігти неплатству можна так, що РМ. буде висилатись виключно передплатникам (таким, що внесли передплату заздалегідь), і таким, що попросять про зборгування їм і визначать термін вплачення боргу. Можна б іще визначити на місцях мужів довір'я РМ., що стягали б передплату, бодай припоминали забудькуватим про їхні зобов'язання супроти журналу.

18.I. 1938. Проф. П. Кривоносюк.

Повість у Радянській Україні.

VI¹

Від перших починів іде в повісті Радянської України завзята боротьба за перевагу ідеї над формою. Де тільки ідея відступав в тінь, там зараз вміщується більшовицька верхівка й повертає передове місце ідеї (розум., більшовицькій), як це було хоч би й з психологічним моментом у повісті, що загрожував ідеї. А перевага ідеї мусить вести до переваги сюжету, змісту, якщо твір не має стати тенденційною агіткою. Тому українська радянська повість почала свідомо підкреслювати сюжета, що недавно, в пору імпресіонізму, втратив був свою вагу. Пролунало гасло: повернути значення сюжетові, поставити його на перше місце в творчій композиції, наситити твір якнайбільше змістом. На такому підкладі зростає **сенсаційний роман у різних відмінах: детективний роман, пригодницький, авантурний**, і в зв'язку з тим також **фантастично-науковий та утопійний**. Такий авантурний роман бачимо вже в **Досвітнього** („Американці“), фантастичний — **загибель континенту** — у **Володимира Гадзінського** („Кінець“ 1927), але властивими майстрами таких романів стають: **Юрій Шовкопляс** і передусім **Олекса Слісаренко** та **Юрій Смолич**. Взірці для таких романів знайшли українські повістярі в улюблених світових повістях авантурного та детективного характеру. Переглядаючи багату перекладну літературу Радянської України, бачимо, з яким жаром кинулись українські письменники доповнювати брак цікавої пригодницької лектури, що її український читач добував досі з чужих джерел. Отже в українському перекладі з'являлись: повне видання творів американського письменника **Джека Лондона** (1927-30, 24 т.), багато новель співця американського міста **О. Генрі** (кілька збірок), мало що не всі твори французького автора фантастично-наукових повістей **Жюль Верна**, англійські подорожні повісті **Майн-**

Ріда й под. У творах українських письменників повоєнного часу видно всюди виразні сліди тієї лектури. То українські степи переминаються в українську **Мехіко** (**Г. Шкурупій**), то розповідається про пригоди капітана **Гаттераса Верне** (**О. Слісаренко**), то слідний виразний вплив англійського **Велза**, **Джемса Фен. Купера**, **Даніеля Дефо** і т. д. Що ж узяли українські письменники від таких світових авторів? Повчилися у них у найважливішому: в цікавій побудові фабули, де динамічна дія розвивається з кінематографічною швидкістю, пориваючи за собою читача. Може бути, що в накопиченні ефектів доходять українські автори деколи аж до брукової **пінкертонівщини**, але разом із тим вони вміють виявити й бистроумну орієнтацію **Едгара По**, чи велич **фантазмагорій Велза**. При такому уважному ставленні до сюжету й композиції — український роман міг тільки скористати із **всесвітньої сенсаційної повісти** — письменники навчилися трактувати сюжета цікаво.

Юрій Смолич так дуже перейнявся детективно-авантурницьким сюжетом, що в славному своєму романі „**Наші тайни**“ (1935) свідомо пробує перебороти цей авантурний жанр і скерувати свою творчість на інші шляхи. Всі Смоличеві романи визначаються незвичайно цікаво розгорненою дією, при чому автор хоче додати поваги своїм епізодам-авантурам, спрямовуючи їх в ідею: служити **совітській Україні й цілому ССРСР**. Героями в тих романах є найчастіше широко освічені українці, що своєю бистрою інтелігенцією стають вище від різних інших, хоч би й відомих у світі народів. Бо дія в Смоличевих творах виходить часто поза межі України, зачіпаючи питання **всесвітньої політики, економії, соціології й культури**. Цей сміливий розмах Смоличевого таланту, що ще не завершив свого розвитку, є виразним доказом **непереможної волі українських письменників** — вийти раз на арену **всесвітньої, загально-людської літератури**. Ось перед читачем розгортається **майбутня війна ССРСР із його противника-**

¹ Початок цієї статті див. у „Нашій Культурі“ 1937 р. кн. 10 і 11.

ми („Останній Ейджевуд“ 1926); ось українська агрономка перемагає своєю інтелігенцією геніяльного потвора-винахідника („Господарство доктора Гамванеску“ 1929); ось освічений українець уміє за 48 годин переконати заграничних представників великого капіталу про вартість совітського будівництва („48 годин“ 1933); ось страхіття зимно обчисленого детективного допиту („Мова мовчання“ 1929)...

Пригодницько-авантурним способом трактує Смолич і чисто українські події не тільки в веселих пригодах „Фалшивої Мельпомени“, але й у таємничих учинках прихованого українського націоналіста, що задумав божевільний план: висадити в повітря Дніпрельстан („Півтори людини“ 1930); чи навіть у вершку своєї творчості, в „Наших тайнах“, де історія революційних рухів в одній гімназії має давати літописне оповідання, але автор не може позбутися свого замишування в пригодницьких авантурах. Смолич — дуже цікавий приклад на те, як автор може займатись вселюдськими питаннями й рівночасно не відриватися від українського ґрунту.

Подібна й творчість **Ол. Слісаренка**. І він кидає українців у міжнародні авантури та чергує пригоди з кінофільмовою швидкістю, як у сенсаційно-детективному романі „Зламаний гвинт“ (1928) про зручного політичного шпигуна й провокатора, що його вкінці знищує пара інтелігентних противників; або авантурно-фантастичному романі „Чорний ангел“ (1929) про таємничого організатора протибільшовицького повстання, що хоче викрасти таємницю винаходу особливої вибухової речовини, вдуманого українським інженером-агрономом для вжитку більшовиків. Зрештою Слісаренко ще тісніше, ніж Смолич, зв'язується з українським ґрунтом чи в ширше задуманих „Плантаціях“ (1929) про повільний зріст революційних рухів, чи в „Бунті“ (1929) з життя учнів — не забуваючи при тому про свій намір: дати „замкнутий, стислий сюжет, мінімум матеріалу, ляпідарне слово, підпорядковане виключно сюжетному завданню“, словом, реалізм без найменшого компромісу (Як. Савченко).

Тим часом терор більшовицької верхівки супроти української літератури зростає. Розлютована глибоким проривом у господарстві України (невдалий експеримент із колгоспами), розгромила комуністична верхівка „національний ухил М. Скрипника в середині КП(б)У“, зліквідувала різні літературні організації та вислала в Україну П. П. Постишева. У червні 1934 р. Г. Кулик голосив уже з тріумфом на сторінках журналу „Радянська література“: „Безслідно зникли з літератури вчорашні „корифеї“: куркульський зубоскал Остап Вишня, бездарний графоман О. Досвітній, Пилипенко, О. Слісаренко, Гжицькі, Ялові, Козоріси з теоретиками: Річицький, Десняк, Христюк“. Рівночасно сам Постишев виголошує доповідь про „Шляхи української радянської літератури“ й дає в ній накази українським письменникам. Отже в тематиці мають вони виявляти більшовицьке почуття власної гідності, розповідати про минуле робітничих селищ і міст, підкреслювати совітський патріотизм та переборювати пережитки капіталізму. Письменники мають здійснювати ті гасла, що їх проголосив Постишев на з'їзді комсомолу України 5 квітня 1936: „Завойовано справжнє щастя мільйонів; зростає чудове покоління соціалізму; знати про прокляте минуле, щоб іще більше любити сучасне; реальні мрії про чудесне й близьке майбутнє, головне — виховувати молодь у дусі комунізму“; до того створити постань „завтрашньої людини“ за рецептою: „Це буде фізично здорова, всебічно розвинена особа з багатограниним колом інтересів у житті й запитів до нього; це будуть люди великих творчих можливостей, високих творчих полетів; це будуть люди високого рівня культури, не тільки споживачі культури, а й творці її; це будуть люди, що не знають протилежностей між розумовою й фізичною працею; це будуть борці за цілковиту перемогу комунізму в усьому світі. Великі люди пролетаріату — Маркс, Енгельс, Ленін, Сталін — ця геніяльна плеяда пролетарських мислителів-революціонерів, своїм образом дають нам прекрасний зразок цієї нової людини“.

Такі теми й таких людей звелів Постишев українським письменникам виводити в літературних творах. Поза тим поставив він ще цілу низку вимог до українських письменників. Письменника мав визначати висока ідейність і принципиальність у творчості — розуміється, в більшовицькому дусі. Не треба загальних агітаційних декларацій, але письменник мусить виявити соціалістичну правду та щирість у своїх творах та в своєму моральному обличчі — знову, розуміється, в більшовицькому дусі. Він повинен працювати над підвищенням своєї загальної культури та рівня мистецької

майстерності. Письменник не може бути тільки ремісником... „Письменник повинен бути справжнім борцем за здійснення найпередовіших ідеалів людства, носієм яких є наша партія на чолі з великим Сталіним,“ — кінчить Постишев свою промову. В перекладі на людську мову означає ця промова диктатора України: контролю над найтайнішими гадками українських письменників і запряження українського письменства до важливої служби більшовицькій верхівці.
(Кінець буде).

Львів. Ярослав Гординський.

Зробіть «Рідну Мову» журналом і літературним!

Було б дуже добре, якби Редакція поширила програму „Рідної Мови“ додатком статей літературного змісту. Добре було б давати авторам, що їх твори рецензуються, місце на відповідь. Так поставали б літературні дискусії — бесіди, що їх охоче читали б читачі РМ. Думаю, що такий літературний додаток, без злоби й нападок ведений, сильно оживив би РМ, — вона стала б цікавіша, бо сама граматики, хоч як жваво ведена, все таки не всіх цікавить! Такий літературний додаток спричинився б навіть до оживлення цілого нашого літературного руху. Чисто літературного журналу в нас нема, — всі наші журнали звичайно мають завелику програму: література, культура, мистецтво, наука, громадське життя і т. ін. З кожної ділянки щось ніби й капає, але цілість виходить — вбога. Ось може тому наші журнали так мало читаються, і всі вони ледви дихають.

Було б добре, коли б РМ давала ог-

ляди творчості авторів у їхній цілості, щоб аналізувала цілу творчість автора, вияснявала ту ціль, до якої прямують автори, чому саме одні твори читаються, а інші не мають попиту. Добре було б, коли б РМ показувала правдиві недостачі творів, а автори відповідали б і вияснявали б своє становище. Звичайно говорю про правдиву критику, об'єктивну й спокійну, а не руйно-злосливу, що тепер панує в нас. Знаю, напр., що Вашу спокійну й об'єктивну статтю на мою останню працю (див. РМ ч. 62 ст. 77-84) прочитали багато осіб, бо така стаття — будівна.

Цей літературний додаток до РМ міг би бути бодай маленький, скажемо на дві сторінки, коли не можна більше. Коли це зробите, то РМ оживиться, здобуде собі нових прихильників та нових читачів, а через це може й побільшиться.

Самбір. Проф. Іван Филипчак.

«Рідна Мова» стає журналом і літературним.

Проф. Ів. Филипчак, що його листа ми видрукували вище, добре вгадав бажання багатьох наших читачів, що не раз зверталися до нас із проханням містити на сторінках „Рідної Мови“ й статті літературного характеру. Як наші читачі запитали, ми це вже зробили, починаючи з 65-го числа РМ, де змі-

стали дві статті на літературні теми. Отже, бажання наших читачів збіглося з нашим бажанням, яке ми мали від довшого часу. Це бажання ми вже виконали. В добрий час!

Надалі „Рідна Мова“ завжди міститиме на своїх сторінках і статті на найрізніші літературні теми: історія літе-

ратури, як старшої так і сучасної, критичні огляди творчості окремих письменників, критичні аналізи окремих творів, особливо нових і т. ін. Просимо наших співробітників у своїх писаннях на ці теми бути науковими й цілком об'єктивними, але думки свої висловлювати в ясній, приступній широком колам читачів формі. Кожна критична стаття повинна бути конче будівна, цебто мусить навчати, а не вказувати самі недостачі. Статтею суб'єктивних, що заторкують і самого автора, містити не будемо. Здорова критика будує, а злослива — руйнує.

„Рідна Мова“ особливо охоче міститиме статті з питань психології й філософії літературної творчості та літературної критики. Питанням стилістики, поетики, особливо будови літературного твору „Рідна Мова“ завжди радо віддасть свої сторінки.

Охоче й радо приймемо вияснення авторів, що їхні твори аналізуються в „Рідній Мові“, бо віримо, що вони будуть завжди об'єктивно-наукові. Спокійне вияснення мовно-літературних питань спричиниться не один раз до висвітлювання наших правдивих літературних завдань.
Редакція.

Рідномовні замітки.

Приказка, „пословиця“ чи „прислів'я“? Часто, на жаль, зустріваємося в українській пресі з донькою з неправого ложа московської „пословица“, або з її такою ж сестрою — донькою іншої матері: „przysłowie“, „пословиця“ й „прислів'я“. Я хотів би просити моїх земляків не кривдити нашої справжньої рідної сестри приказки та встановити її в її законних правах в мові українській. Сава Крилач.

Ісповідник — визнавець. Як перекласти на українську мову церковнослов'янське слово „ісповідник“, цебто християнина, що терпить великі переслідування через віру? „Визнавець“ — це

слово вірно перекладене, але воно не віддає добре змісту поняття „ісповідника“ в вище згаданому значенні. Як перекладати це слово? Скоморухи, о. Ол. Герета.

Так, у нас панує слово „визнавець“, але воно не підкреслює терпіння за віру. Не підкреслює може тільки тому, що ми його ще замало вживаємо й не усталили його. Через це церковне слово „ісповідник“ ще не завмерло в нашій мові й не рідко вживається. Часом уживають форми „сповідник“, але вона викликає розуміння того, хто сповідає. І. Огієнко.

Від Адміністрації.

В першу річницю смерті бл. п. Д. Огієнкової, постійної співробітниці „Рідної Мови“, в четвер 19-го травня відправлено в присутності родини та знайомих поминальну Літургію та жалібного Парастаса.

Складня української мови. Закінчується друком і разом із наступним 7 (67-м) числом „Рідної Мови“ буде розіслана всім передплатникам нашого журналу нова праця проф. Ів. Огієнка: Складня української мови ч. II. Ця книжка на 240 сторінок друку присвячена вивченню головних і пояснювальних членів речення, має багато практичного матеріалу й переповнена прикладами з найкращих джерел української мови. До книжки додані речеві покажчики, що допомагають ско-

ріше знайти потрібно в книжці. Статті цієї книжки розкидані були в останніх річниках „Рідної Мови“, а тут вони зведені в окрему книжку. Просимо прислати за книжку 2 зл.

„Наймичка“, поема Тараса Шевченка, з мовними поясненнями проф. Ів. Огієнка для вивчення української літературної мови. 1938 р. 32 ст. Ціна 30 гр. При наступному 7 (67) числі „Рідної Мови“ розсилається всім нашим передплатникам.

На фонд „Рідної Мови“ прислали: П. Людкевич 10 зл., замість вінка на могилу бл. п. Д. Огієнкової; Г. Добровольський 5.23 зл. Сердечно дякуємо!

ЗМІСТ 6-го (66) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: І. Огієнко: Сприкметниковані дієприкметники в сучасній літературній мові. Проф. В. Барагура: Ідея й форма літературного твору. Ів. Огієнко: Складня української мови, I. Словосполучення: 3. Головні типи згоди. Проф. Фр. Тихий: Замітки до лемківського словника. Ів. Огієнко: Давньоєврейська поезія. Ол. Чернова: Про мовні засоби М. Обідного, Здрібнілі слова в нашій поезії. Проф. П. Кривоносок: „Рідна Мова“ вказала національну дорогу в рідній мові. Проф. Яр. Гордійський: Повість у Радянській Україні. Проф. Ів. Филічак: Зробіть „Рідну Мову“ журналом і літературним. С. Крилач, о. Ол. Герета: Рідномовні мітки. Від Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Перплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 2 і 3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV і V по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110.
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІВКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1-60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI

ЖОВКВА, МАЙ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 5 (65).

Складня української мови.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ.

Речення й його будова.

I. Словосполучення.

1. Парування слів у реченні.

Мова наша, як мова індоєвропейська, зветься мовою флексійною, цебто робить свої словосполучення за допомогою флексій чи закінчень слів. Слова поза реченням — тільки збір беззмістовних звуків; щоб із слів скласти розумне речення¹, треба ці слова конче відповідно поєднати в окреслені словосполучення, бо йнакше слухач не зрозуміє нас. Добре каже Є. Карський (за Потєбнею): „Мова, як засіб порозуміватися між людьми й передавати свої думки, не складається з звуків і форм слів, а з словосполучень, що з них твориться мова; а її тільки штучно, але не природно, можна розкласти на окремі слова, а ті, в свою чергу, на звуки. Знати звуки й їх зміну, знати форми слів — ще не значить знати мову“ (Бѣлоруссы, т. II, вип. 3, 1912 р. ст. 3).

Як ми вже казали в ч. II, правильно з'єднувати слова — це найважча частина вивчення кожної мови, це те в мові, чого ми невпинно навчаємось ще від дитинства. Хто не вміє легко й механічно, але правдиво словосполучувати,

той не знає мови. Звідси ясно, яку величезну працю мусить проробити дитина, щоб навчитися синтаксично правильно говорити, цебто правильно словосполучувати поодинокі слова. Перша мова дітей — безфлексійна, й тільки десь на третім році діти зачинають правильно вживати особи, відмінки, прийменники.

Окремі слова, коли в'яжуться в речення, стоять одне до одного в певнім наперед окресленім відношенні. Щоб повстало правильне речення, як синтаксичне ціле, треба відповідно впорядкувати слова чи частини речення, бо вони без того — тільки величини граматичні. Слова, щоб скласти речення, конче паруються й складають т. зв. синтаксичні пари. Без парування, без синтаксичних пар не існує речення й не може існувати (крім речень одночленних, але і в них існуючий член має в собі розуміння відсутнього). В живій природі все паруються, все живе парами, — не виключається з цього й мова, хоч тут парування ніби й не помітне. Слова поза парами — порожні звуки, а певного значення вони набувають тільки спарувавшись; речення, як розумна закінчена цілість, складається з певних синтаксичних пар.

¹ Про речення див. I частину цієї праці, ст. 126-144: Що таке речення.

Головні синтаксичні пари такі: 1) підмет і присудок: Вітер завива, Півні не співали, Сичі перекликались; 2) іменник із прикметником: Дніпр широкий, Сердитий вітер, Верби високі, Блідий місяць, Треті півні; 3) дієслово-присудок з об'єктом: Верби гне, Хвилю підійма, Із хмари виглядав, Матері шукати, Виглядала козаченька, і 4) дієслово з прислівником: Додолю гне, Раз-у-раз скрипів. Між спарованими словами при вимові ніякої павзи не робимо, цебто між ними ніякого розділового знака ставити не можна, і на це в школі треба відразу звернути належну увагу, бо хто ставить розділового знака поміж спарованими словами, той не розуміє основ складні. Порушення цих парувальних відношень і відразу кидається нам у вічі, як груба неправильність мови; напр. не можна сказати: Вітер завивали, Вербу високі, Виглядала козаченьком.

Парування слів буває трьох головних типів: згода, керування й прилягання. Згодою (congruentia) звемо таке парування слів, коли слова своєю формою (закінченнями) уподібнюються одне одному, цебто приймають однаковий рід, число й відмінок; так паруються підмет із присудком та іменник (підмет, об'єкт) із прикметником (прикметниковим поясненням). Керування — це залежність чи підпорядкування одного слова другому відмінком, — в реченні об'єкт менникове пояснення завжди залежить своїм відмінком від дієслова-присудка.

Крім згоди й керування, головних форм парування слів, існує ще прилягання, — це незмінні слова (прислівники, дієприслівники) приєднуються так до свого дієслова: Сонце весело сміялось.

Таким чином для трьох пояснювальних членів речення існує три окремі способи паруватися з своїми основними (головними) членами: прикметникове пояснення (атрибути) згоджується, іменникове пояснення (об'єкт) підлягає, а прислівникове пояснення прилягає до свого керівного члена. Підмет із присудком — згоджуються.

Парування слів відбувається тільки за допомогою т. зв. флексій, цебто змін-

них частин закінчення слова, і в цім полягає величезне синтаксичне значення цих флексій. Флексії — це душа нашої (індоевропейської) мови, чому вона й зветься флексійною, бо флексії надають певну закраску цілій будові її. Синтаксичне значення флексій у тім, що вони дають нашій мові повну змогу й велику зручність творити словосполучення, а з них же творяться речення.

Оцею третьою томою моєї Складної української мови й буде присвячений дослід речення та його будови. Щоб таке речення, про це я докладно розповів був іще в I томі цієї праці на ст. 126-144, куди й відсилаю своїх читачів. Як ми бачили, речення складається з синтаксичних пар чи словосполук, — ось вони власне й будуть предметом дослід цього тому. Парування слів чи словосполучення — це душа кожної мови, це те найважливіше, що творить мову оруддям порозуміння. Всі мови знають парування слів, але в різних мовах воно звичайно різне, не однакове.

Література. В. Поржевинський: Слово-сочетание и предложение, „Введение в языковедение“, 1916 р. ст. 152-157, 198-200. Н. Дурново: Повторительный курс грамматики русского языка, вып. II: Синтаксис, ч. I: Введение к изучению о формах словосочетаний, 1929 р.

2. Згода слів у реченні.

Згода слів (конгруенція) — це формальне (цебто — закінченнями) римування слів: слова, паруючись і складаючи синтаксичну пару, обидва приймають однакову форму, римуючись одно одному в роді, числі й відмінку. Згода буває: повна, коли слова узгоджуються в роді, числі й відмінку, як то буває при паруванні іменника з прикметником, і неповна, коли слова паруються менш як у трьох формах, як то буває, напр., при прикладці.

Згода, як мовний процес, відбувається в нашій мові надзвичайно часто. В давній нашій мові були дуже поширені дієприкметники, а цим самим процес згоди в давній мові діяв ще ширше, як у мові сучасній, бо ці дієприкметники парувалися з своїм іменником як прикметники, цебто повно. З бігом часу мова наша загубила багато дієприкметникових

форм, що перейшли до груп дієслова або дієприслівника, а тим самим сильно зменшилося число форм, що парувалися через узгодження, бо ці нові форми стали прилягати до свого дієслова.

Найповніше згода виявляється при паруванні прикметника (в широкому значенні, цебто й числівника прикметникового, займенника й дієприкметника) з своїм іменником (теж у широкому значенні, цебто й з іншою частиною мови, що сприймається за іменника: кількісного числівника, особового займенника і ін.). Іменник у реченні править найчастіш за підмета чи об'єкта (може бути й присудком, прикметниковим поясненням), а прикметник — за прикметникове пояснення чи атрибута (або за присудка, підмета); згода їх поміж собою — завжди повна. Слово, що узгоджує собі свою пару, зветься узгоджальне, а те, що узгодилось — узгоджене. Правда, процес згоди не вимагає панування одного слова над другим, — вони обидва в згоді, одно одному узгоджуючись. Яке саме слово узгоджальне, формально не завжди видно, хоч наше психологічне почуття підказує нам, що при згоді узгоджальним є іменник, а узгодженим — прикметник, бо ж цей останній — тільки прикмета субстанції, що поза нею він не існує.

Прикметник узгоджується з своїм іменником найсильніше. Та йнакше й бути не може. Що таке прикметник? Це абстрактна прикмета речі, що поза самою річчю не існує, цебто вона в речі. Згоду прикметника з іменником треба розуміти як уподібнення якості (прикметник) самій реальній речі (іменник). Не забуваймо ще й того, що історично прикметник молодший за іменника; в глибоку давнину не було прикметників, — вони існували як іменники, і тільки пізніш, із розвитком мови, відірвалися від них. Візьмімо, скажемо, мову давньовіреську, — вона помітно вбога на прикметники; а прикметників присвійних та приналежності й зовсім не знає, зате рясно зазначає їх завжди родовим відмінком іменника. Ось через це зовсім природно прикметник заховав формальні

ознаки іменника: рід, число, відмінок, а при паруванні він їх приймає від свого іменника. Прикметника не можна відірвати від його іменника, бо поза ним він не існує, — він живе тільки в речі, в іменнику, а тому й мусить приймати його форму: рід, число, відмінок. Слово зелений існує тільки в словнику, а в нашій уяві може бути тільки: зелена трава, зелене дерево і т. ін. З цього погляду можна навіть думати, що прикметник своїх форм — роду, числа й відмінка — взагалі не має, — він їх бере від іменника, ніби римуєчись із ним: тепла вода, теплою водою і т. ін. Ця несамостійність прикметника буває така велика, що він може й зовсім не змінюватись, як то бачимо в мові англійській, або як не змінюється в мові німецькій прикметник присудковий.

Трохи не таке узгодження підмета з своїм присудком, — тут відразу кидається в вічі психологічна рівнорядність цих членів, їх ніби тільки позірна залежність: *Б'ють пороги, Місяць сходить*. Залежність є — в числі й особі, але, на думку деяких дослідників цього, вона однакова для двох сторін, тому трудно сказати, котрий саме член узгоджальний, а котрий узгоджений. Але з погляду чисто формально-граматичного, що його подає Шахматов у своїй *Складні 1925 р.*, узгоджальним словом є підмет, а узгодженим — присудок, бо це він приймає всі форми, залежно від підмета: число й особу або число, рід і відмінок, сам же підмет позиставється незмінний — назовний відмінок (див. про це в II томі цієї *Складні*, ст. 41—42). Беручи ж на увагу, що всі атрибутивні відношення звичайно стають предикативними, не можу робити великої різниці між згодою прикметника з своїм іменником і присудка з своїм підметом.

Таким чином, усі частини речення знаходяться між собою в докладно окресленім синтаксичнім стосунку, цебто конче паруються. В нашій мові, як і в мовах інших, згода буває за двома принципами: формальним чи граматичним, — це згода граматична, і за логічним — згода логічна чи значенева (*constructio*

ad sensum). Граматична згода вимагає рівнорядного узгодження одного слова другому в тім самім числі, роді й відмінку; логічна згода порушує граматичну й вимагає узгодження природного; слово *хлопчина* має форму жіночого роду, але значення чоловіче, чому й кажемо: *Малий хлопчина*. Звичайно й найчастіше присудок повно згоджується з своїм підметом у числі; але в цього буває чимало винятків, коли замість однини допускається й множина, цебто — звичайно буває однина, але може бути й множина, напр. слово *батько* однина, але може бути й множинна згода: *Батько прийшли*.

Узгодження, як і керування — явища чисто формальні й граматичні, й їх не треба розуміти, як якоесь керування — узгідження в психології мови, бо узгодження чи підлегле слово часом може бути важніше за керівне. З такого погляду може варто б ужити якихсь інших термінів, бо традиційні „згода“ й „керування“ тільки поверхково передають це граматичне явище. Один і той сам член може бути узгоджальним для другого, а сам узгодженим для іншого.

Згода, як граматичне явище, відоме всім індоєвропейським мовам, і в їх суттєвою ознакою, що в житті цих мов відіграє надзвичайно важливу роль.

Вивчення згоди слів, як чинника складневого, розпочалося дуже рано. Уже в праці батька складні, грека Аполлонія Дискала, що жив у II віці по Христі, в його головнім творі: „*Περὶ συντάξεως*“ знаходимо окремі відділи про складню згоди, де накреслені найголовніші її випадки. Багато часу минуло від Дискала, але складня згоди ще й тепер не може похвалитися глибокими дослідями.

Література. А. Потебня: „Изъ записокъ“ I-II 99-104; III. Происхождение имени прилагательнаго 43-83. Согласованіе прилагательныхъ 84-100. Аттрибутивность существительнаго 129-261. — Овсяннико-Куликовскій: Синтаксисъ. Что такое согласованіе и управленіе 9-26. — А. М. Пешковский: Понятіе единственности, дн. „Научные достижения“ у „Zbornik“ 1932 р., ст. 656-665. — Łob: Grupy w zdaniach; Składnia zгоды i gładu, „Język Polski“ ст. 195-203. — А. Шахматов: Синтаксис, 1925, I 13, 15, 19, 20-21, 25, 42, 238-250, 296-300. — Е. Будде: Способы сочетанія частей предло-

женія, „РФВ“ 1910 р., т. 44, кн. 3-4, ст. 26-28. — Н. Груйскій: Очерки 1911 р., I вип. 3 ст. 50, II 10-11. — А. А. Потебня: Значеніе множественнаго числа въ русскомъ языкѣ, Вор. 1888 р., в „Филолог. Звѣст.“ — Ів. Коровицькій: Множина шлїв в українській мові, „Рідна Мова“, 1935 р., ст. 401-406. — С. Криляч: Іменники збірні, „Рідна Мова“ 1937 р., ст. 367-368. — А. Пешковский: Русский синтаксис в научном освещеніи 40-50, 215-239, 226, 515-519. — Е. Карскій: Білоруссы, Синтаксисъ, 1912 р., 36, 72-76, 92, 88-92, 124-128. — St. Szober: Sposoby łączenia liczebników zbiorowych z rzeczownikami, „Język Polski“ 1920, V, 27 sq. — St. Szober: O sposobach łączenia złożonych liczebników z rzeczownikami, „Jęz. P.“ 1922, VII, 129 sq. — С. Браиловскій: Согласованіе, „Пед. Сб.“ 1904 р., т. II, кн. 6, ст. 541-542. — Д. Кудрявскій: Согласованіе, Слов. Брокгауза, пѣт. 60, ст. 694-695, тут і старша література. — Булаевъ, §§ 236-240. — Е. Истрина, 166-7, 67-72. — Е. Карскій: Лавр. Лет. 5-9. — St. Witkowski: Historyczwa Składnia grecka na tle porównawczem, Львів, 1936 р., ст. 78-87. — В. Delbrück: Vergl. Syntax III 229-254. — Н. Paul: Prinzipien, Зинд., 1898 р., ст. 280-288. — А. Соболевскій: Лекції, 1891 р., ст. 186-190.

3. Головні типи згоди.

По цих виясненнях самої істоти згоди членів речення й їх парування переходжу до короткого огляду найрізніших форм цього парування, як його маємо в практиці. Розглядаю тут згоду формальну й згоду логічну.

1. Підмет завжди згоджується з своїм дієслівним присудком найперше в числі й особі: коли підмет ув однині, то й присудок ув однині, коли ж він у множині, то й присудок мусить бути множинним; особа підмета повторюється в присудку. Напр.: Доборолась Україна до самого краю; гірше ката свої діти її розпинають, Шевч. 253.

При першій чи другій особі підмета-займенника в тій же особі стоїть і присудок: Я піду в ліс, Ти понесеш яблука. Коли ж підмет висловлений якимсь іменником, тоді присудок ставиться в третій особі: Росте в полі на могилі осика заклїята, Шевч. 275.

2. Іменник присудковий згоджується з своїм підметом конче в відмінку (назовнім), але не конче в роді й числі: *Шевченко — наша слава, Козаки — сила України*, — тут нема згоди ані в роді, ані в числі. Прикметник же присудковий згоджується з своїм під-

метом, як прикметник, цебто повно, — в роді, числі й відмінку: Вона молоденька, Така твоя воля, Таке її щастя, Козак молодий, Діти дрібні.

Присудок у нашій мові завжди узгоджується зо своїм підметом, де б він ні стояв, — чи перед ним, чи по ним. Слов'янські мови не знають того явища, яке таке часте в давньоєврейській мові: коли присудок перед підметом, то він може й не узгоджуватись із ним. Напр. у Книзі Буття 41. 50: А Йосипові вродився два сини; 1. 14: Нехай буде світила на тверді небесній; 24. 50: І відповів Лаван та Бетуел та й сказали; Псалом 37. 11: Не спіткнеться його кроки.

3. Але при згоді підмета з своїм присудком часто бувають різні відступлення від формальної згоди, коли ці члени позостаються неузгоджені, цебто узгоджуються логічно (*constr. ad sensum*). Розгляну тут тільки головніші форми такої логічної згоди.

Множина величності (*pluralia majestatis*) відома з найдавнішого часу, тільки спочатку була вона рідка. Так, Ахіллес, убивши Гектора, говорить про себе: „Здобули ми велику славу, — забили могутнього Гектора“ („Іліада“ 22. 393: *ἔργα κέρτατα κέρτατα κέρτατα* „Гектора дію“). Пізніше цей рідкий звичай зваги себе множиною закріплюється серед грецько-римських імператорів, особливо ж за Костянтина Великого, — кесар у своїх листах зве себе *ми*. Логічне повстання цього *ми* не зовсім ясне, хоч можливо, що воно перше визначало кесаря з його найближчими дорадниками. Чи це *ми* витвір чисто грецький, чи занесений був до них із Сходу, трудно сказати. У всякому разі такого маєстатичного *ми* Біблія не знає, — в ній не тільки царі, але й Бог говорять про себе в однині. Правда, давньоєврейська назва Бога — *Elohim* — слово множинне, але його певніше пояснювати з політеїзму перших євреїв, коли *Elohim* визначало множинну — „боги“, а вже пізніше, навіть при вірі в одного Бога, позсталася стара форма для нової ідеї. Див. далі примітку 1.

Маєстатичне *ми* скоро поширилося й по

Європі. Цього ж способу десь із XIV-го віку зачинають уживати й наші українські князі, пізніше поширюється він далі на схід, до Москви, а потім приймають його й більші наші магнати та вище духовенство (це останнє затримало його з традиції аж до сьогодні). Перші українські грамоти звичайно знають формулу: „А се я, король Казимирь краковський“ (1349 р.), „Я, князь Соунутий“ (1352), „Се язъ, князь великий Дмитрий“ (1366) і т. ін. Але вже грамота 1375 р. Олександра Коріатовича розпочинається: „Мы князь литовський князь Олександръ“.

Значне українське панство на початку пише свої грамоти тільки по-старому: „А се я, пань Михаило Ивановичь“ (1386 р.); але за новою звичкою скоро пішло й воно, і вже в грамоті 1393 р. читаємо: „Мы пань Гнѣвоць, староста Рускоѣ земли“.

З України ця звичка потроху перенеслася до Москви, хоч тут іще навіть у XVI в. великі князі пишуть про себе *я*, а не *ми*.

Звертання до особи старшої чи шанованої в глибоку давнину було тільки „на ти“, цебто вживалося однини. Так, Біблія зовсім не знає т. зв. „множини шань“ (*pluralis reverentiae*), — тут до осіб старших і до святих, а навіть до Бога звертаються „на ти“, ніколи в множині. До особи старшої чи шанованої в Біблії звичайно звертаються тільки в однині, — в другій особі, або часто в третій; напр.: Книга Буття 27. 31: „Нехай встане мій батько й хай їсть“¹. Або просто друга особа: „Поблагослови мене, батьку мій“ 27. 34, 38.

Такою ця справа лишалася дуже довго, і вже десь аж на початку середніх віків, може підо впливом множини величності, розвивається й множина пошани, коли зачинають звертатися до старших

¹ Зарадок множ. шань часом добачають у слові *bealim* — панове, що узгоджується з однинною присудка. Уживається ще „*adonécha* — мої панове“ часом до однини. В ще форма *adone* — „панове“, що вживається й до однини, напр., Книга Буття 42. 30: „Пан (*adone*, власне: *панове*) того краю говорив суворо“. Але ці слова, множинні по своїй формі, перекладаємо однинною.

„на ви“. Як історично розвивалася множина шани, маємо про це дуже мало матеріалу, але в IX-м віці в Німеччині вона вже існує, а звідти переможно шириться по Європі й іде навіть на Схід, в Україну, а Україна заносить це до Москви.

Спосіб говорити „на ви“ ширився перше серед інтелігенції, й охоплював не тільки старших, але й рівних; напр. серед інтелігенції сильно був поширений звичай між чоловіком і жінкою говорити один до одного „на ви“. Але простий народ оставався при старому *ти*, напр. цей спосіб сильно й довго тримався серед селянства німецького, сильно тримається й тепер серед селянства російського. Навпаки, серед селянства українського глибоко поширене говорення „на ви“. Коли воно занесене в Україну, нема слідів, але його велике поширення само говорить про його давність.

Отож у нашій мові, коли за підмета править особа, що ми її шануємо або хочемо підкреслити свою до неї пошану, тоді присудка ставимо в множині, — це т. зв. „множина пошани“ (*pluralis reverentiae*), це часто буває при таких підметах: батько, тато, мати, мама, дядько, тітка, баба, дід, панотець, пані-матка і т. ін. Коли такий підмет має прикметникового чи займенникового додатка, то він також часом ставиться в множині. У народній мові це дуже частий звичай, напр. „Етногр. Зб. НТШ“: Чи будуть наші бабуня в небі, X. 14, Казали ксьондз VI. 101, А ксьондз тото чули 118. У мові літературній цей спосіб так само частий: Грінченко, „Під тих. вербами“: Батько йдуть здорові 49, Мати кличуть 112, Дідусь не велять 44. У Свидн.: Чогось зажурились наші батюшка 10, Мої татуньо покійні кажуть було 32. Фр. З в.: Мені бабуся говорили 73, Мої бабуня не такі 71. У Леп. З ж.: Мої татуньо, прости їм Боже, як підписались 25, Нйя отець духовні будуть вибачні 39. Тичина: „Зол. гомін“ 1922 р.: Встали мати, встали й татко 16. Коцюб.: Мати слабкі лежать, Самі здорові знаєте. Головка: „Можу“: Тітка померли 334.

Але цікаво, що народні пісні знають

цю множину шани дуже рідко, — панує однина. У Чуб. V знаходимо: Чи мати не пускала 48, Моя ненька раніш мене встане 63, Батько добрий, а мати лихая 143, Матінка не спить 322, Вже батько вмер, вже мати вмерла 443, Коли б мене мати не біла 1179 і т. ін. Але раз стрічаю: Мали тато дві кози, татко кози продали 1156. Або ще: Ой мав же він (батько) три кози, продав же він на торзі, матуся ся розгнівали та й три рублі прогуляли, тато на то не вважають, таки маму зачіпають 1146.

Цікаво, що Т. Шевченко — мабуть під впливом народніх пісень — не вживає множини шани в своїм „Кобзарі“. Напр.: Батько занедужав 74, Сивою головою батько покиває, мати скаже 398, Кличе мати 3, Так дід колись розказував, нехай здоров буде 123, Мене мати породила 3, Сидить батько кінець стола, на руку схилився, коло нього стара мати сидить на ослоні 16, Кого мати одшуралась 30, Стала мати гадати та зятя єднати 129, Мати сміялася 132, Мамо, мамо, що ти робиш 140, Мати вмерла 216, Батько прийде 440 і т. ін.

Те саме маємо й у М. Вовчка: Мати вмерла, батько не хотів, Батько наш був дуже добрий, Нехай мій батько царствує 7. Але М. Вовчок часто вживає й множини шани: Батько нездужали 81.

Цікаво, що Т. Шевченко вживає множини для підкреслення насмішки: Сам фельдфебель дивувались 517.

З дуже давнього часу повстає й авторське *ми* (*pluralis auctoris*, *pl. modestiae*): автор, із скромности, говорить не від свого власного імени *я*, але від імени слухачів та читачів: *ми*. Уже в Одисеї, на кінці вступу, Гомер говорить про себе: *εἰπέ καὶ ἦρην*. Авторського *ми* вживав й Гезіод.

Про стародавність авторського „ми“ свідчить і те, що його вживають апостоли в своїх Листах. Так, ап. Іван у 1-м соборнім листі (грецькою мовою) пише на початку 1. 2-4: „І ми бачили й свідчимо, і звіщаємо вам життя вічне; що ми бачили й чули, про те ми звіщаємо вам. А це пишемо (*γράφουεν*) вам, щоб повна була ваша радість“. А тро-

хи нижче, 2. 1: „Дітки мої, це пишу я до вас“. Пор. ще 1 Ів. 4. 14, 16.

Таке саме авторське *ми* знаходимо часто і в українській літературі з найдавнішого часу. Так, „Початковий Літопис“ починається: „Се начнемъ повѣсть сію“; так само й у „Слові о полку Ігоровім“ XII в.: „Не лѣпо ли *ны* бяшеть... почнемъ же, братіє, повѣсть сію“ 94.

Часом і промовець із скромности ховає своє *я* в збірному *ми*: Думаем, що так буде ліпше.

Додам іще тут, що вирази *пан, слуга* в розмові з особою старшою, поважною чи нам потрібною, йдуть із найдавнішого часу, і примандрували до нас так само зо Сходу через Грецію. Вже давні євреї були мистцями цієї мови. Так, напр., Книга Буття (Begešit) переповнена цими звертаннями через *пан, слуга*. Ось уривок із розмови Якова з братом своїм, у якого він хитрістю забрав був благословення, а тепер боїться пімсти й піддоблюється: „Яків уклонився до землі сім раз, аж поки прийшов до свого брата. І побіг Есав назустріч йому, і обняв його, і впав на шию йому, і поцілував його. І вони заплакали. І звів свої очі Есав, і побачив жінок та дітей та й сказав: „Хто то такі?“ А той відказав: „Діти, що ними обдарував Бог твого слугу“... І сказав: „А що це за цілий табір той, що я спіткав?“ А той відповів: „Щоб знайти ласку в очах мого пана“ 33. 3-8.

Або ось розмова з Йосипом у Єгипті його братів, що не пізнали його, 42. 9-13: І сказав він до них: „Ви шпигуни!“ А вони відказали йому: „Ні, пане мій, а твої слуги прибули купити їжі... Слуги твої не були шпигунами... Двадцяттеро твоїх слуг — брати ми“.

Цей церемоніал уживання виразів *пан, слуга* від євреїв із Біблії через греків поширився по цілій Європі, а також дійшов і до нас.

4. Коли за підмета править числівник із речівником, або яке інше слово з числівниковим значенням, напр. прислівник: багато, мало, чимало, трохи і т. ін., або йменник збірний із числівниковим відтінком: сила, купа, крихта, решта, зменя і т. ін., тоді число при-

судка вагається: звичайно буває в множині (логічний присудок до підмета на питання *хто, що*), але не рідко буває і в однині (формальний чи граматичний підмет, на питання *скільки*), а то присудок часу минулого може бути в ніякім роді. Напр.: Трое козаків ідуть — Трое козаків іде — Трое козаків ішли — Трое козаків ішло (місцеве: Трьох козаків ішло). У Чубинського V: Ночує три бурлаченьки в тебе 639. Понад синім морем три козаки ходить 161, Гуде три голубочки 838, Є в мене дома діточок двое 29, Ой на воді два лебеді днює й ночує 250, Ой там сидить три козаки в неволі 329. Л. Українка, V: Багато драм починається щасливо 43, Більша частина спить 164.

Присудок у множині: Єванг. Учит. 1637 р.: Два чоловіки вошли в церкву помолитися 1. У Чубинського V, Пісні: З'їхалися два козаки 57, Приїхали два козаки 103, Два голуби воду пили, а два колотили 239, Прилетіли два соколи 249, Приїхали три козаки в гості 386, Хвалилися три ляшеньки козаченька вбити 385, До дівчини два козаки через люди шлються 411. Шевч.: Три годи сумно протекли. Л. Українка, VI, 189: Вже три лаві подались додому; V. 127: Дванадцять учеників сплять. Підмогильний: Місто 29: Пара корів ремигали коло ясел.

Присудок у ніякім роді: Чубинський, V, Пісні: Там сиділо та два голубочки 55, Там стояло два дубочки 55, Два козаки прийшло 182, Ой любилося двоє дітей 372, Там ішло три козаки. Л. Українка, III, 18: Вже минуло з того часу аж три довгі роки.

Про числівникового підмета докладно розповіджено в II частині цієї праці, ст. 21-37.

5. Коли за підмета править іменник збірний: козацтво, товариство, робітництво, вояцтво, військо, дітвора, сторожа, народ, молодь, череда, табун, згряя, товпа, громада, базар, листя, каміння і т. ін., то присудок часом може бути й у множині. Збірні йменники — ті, що складаються з багатьох однорідних предметів; із них кожний може мати й свою індивідуальну назву, але про

неї ми можемо й не думати, висловлюючись загально, а тому можлива тут і логічна множинність присудка. Явище це відоме й іншим мовам, а в нашій мові, як і в інших слов'янських, дуже давнє. Встаровину при збірному підметі дуже часто ставили присудка в множині, що добре відоме й у мові церковно-слов'янській, і в нашій старій. Так, у Зографській Євангелії X — XI в. читаємо: „Многъ народъ по нимъ їдоша Мр. 3. 7 цебто: „великий народ ішли за ним“; цікаво, що в Маріін. Єв. XI в. тут уже не їдоша, але їде. Саввина Єв. Ів. 7. 49: Народъ же, иже не вѣсть законъ, проклати сѣтъ (ὁ ὄχλος... ἐπικατάρατοί εἰσι). Слово о полку Ігоровім XII в.: А мы уже, дружина, жадни веселія 112, тут же: Птичь убудися 98. Лавр. Літ. під 995 р.: Кдѣ суть дружина наша (а варіант: гдѣ всть). Іпатіів Літ.: Дружина цѣловаша 357. Литовська Метрика кн. 39, 1540 р.: Усі жыдова, многіе жыдова 168. Книга Луцька 1565 р. (Арх. Ю.-З. Р. VI, 1): Насъ сторожа не пустили 51. Пор. Новгород. Літ. під 1244 р.: Чудъ даша плеща (побігли).

Цікаво, що ця логічну форму згоди знає й мова давньоєврейська в найдавніших своїх пам'ятках. Так, у Книзі Буття читаємо: „Vameu kol-hasson — і вміруть вся отара“ 33. 13; 15. 16: „А четверте покоління вернеться сюди“; 41. 56: І ціла земля прибували до Йосипа. Те саме в Псалтирі 33. 8: Будуть боятися Господа ціла земля.

З бігом часу таких множинних присудків при збірному підметі стає в нас усе менше, але часом вони відомі й мові сучасній, напр. у Квітки: Який зіб-

рався народ, так усі плачуть I 76, Тут увесь народ, кожний хоч по жменці кидали землю в яму I 85, Козацтво усе дивувалися на сюю кумедію I 56. У Шевченка: Товариство на Січ прямувало, і мене взяли з собою, З усіх усюд народу їде, та щось шепочуть про отруту 477.

Такі слова, як *листя*, *каміння* й т. ін. визначають збірність (*collectiva*), а не многоту, хоч форма їх — множина. Ось через це з найдавнішого часу, а може ще й з прамови, ці слова з'єднуються також і з присудком ув однині: *Листя летить*. Такі форми не рідкі в Рігведі й Авесті, а в мові грецькій дуже часті, а це вказує на їхню глибоку старовину (див. St. Witkowski: Składnia, 85).

В українській мові з бігом часу збірні слова перестали розумітися, як складені з багатьох частин, а тому їхні узгоджені слова зовсім перейшли до однини. Тепер збірні імена, такі як: *каміння*, *коріння*, *листя*, *волосся*, *козацтво*, *лицарство*, *юрба*, *кіннота* й т. ін. узгоднюються тільки в однині: *Лежить велике каміння*, *падає зів'яле листя*, *Рушає хоробре козацтво* й т. ін. У Л. Українки, III. 216: *Увесь Єрусалим, старе й мале, біжить*. Т. 6, Кассандра: *Велика юрба люду троянського то входить, то виходить у браму 199, Безсилля силу славить 186*. Шевч.: *Базар людей посходилось 224*.

Звичайно, коли ці слова вживаються не як збірні, тоді присудок буде залежний від свого підмета: *Вечірні проміння ясні*, Л. Українка IV. 45. *Але: Проміння ясне*.

Іван Огієнко.

Ідея й форма літературного твору.

Хоч у своїй статті¹ не мав я заміру представити взаїмовідношення ідеї та форми поетичного твору, бо ціль моя була схарактеризувати суть і завдання літературної критики, то все таки з природи речі я мусів торкнутися й цієї проблеми. Тому, що д. Решетуха трохи

не так представив мої думки про цю квестію й взагалі став на хибному становищі щодо ідеї й форми, хотів би я ближче висловитися в цій справі.

Насамперед треба з'ясувати собі докладно, що таке ідея, а що таке форма в мистецькому творі й спрецизувати ці два поняття. Отже, ідея — це абстрактне поняття, це провідна думка твору з усіма її відтінками, це світогляд по-

¹) Див. „Наша Культура“ 1935, кн. 7: На маргінесі статті В. Решетухи: *Ідея чи форма?* НК 1936 р. кн. 1.

ета, що навис над цілим твором, що просякає його, що спонукує автора створити твір. Ідея являється поетові як образ, в якому він інтуїтивно відчуває цілість твору, що повстав в його душі. Ця концепція являється як зовсім виразний момент, але як вона приходить, відкіля береться, щоб її спроваджує, — це все неясне. Без цієї з походження темної й неясної, але величної й суцільної ідеї, що попереджує технічну чинність, не може повстати поетичний твір. Часто ідею утотожують із сюжетом, або темою, але це вже входить ув обсяг форми, це вже перший крок, перший етап, що в ньому ідея хоче ожити, хоче знайти свій вислів. Ідея спонукує автора вибрати сюжета чи тему. Коли перша концепція, — це явище пасивне, то в виведенні її маємо активний момент. Поетична творчість, артистичне оформлення ідеї — це чинність, що її автор відчуває як труд, як муку. Це протилежність першої тихої, пасивної концепції. Сама ідея ще нічого не каже нам про те, чи повстане мистецький твір і чи він узагалі буде артистичний, якщо навіть повстав би. Коли хтось заявляє нам, що мав намір написати такий твір, якого ідея глибока й непересічна, то поки цей твір не буде готовий, ми не в силі сказати, чи цей поет дасть мистецьку річ, чи макулатуру. Ідея твору може стати така чи така тільки завдяки формі, способів, ув який її висловиться.

Іде про те, щоб таке форма мистецького твору? Формою називають звичайно чисто технічні зразки, що їх можна вивчити й засвоїти. Але це розуміння форми неправдиве й неповне: сам зразок сонета, чи октави не каже ще нічого про мистецькість твору (порівняй хоч би нашу „піїтику“). А вже реклама „Фортуни“, чи „Елеганта“ в „Комарі“ часто має бездоганне технічне оформлення. Форму треба розуміти ширше. Форма твору — це всі засоби, що служать до оживлення ідеї, що служать до того, щоб вона вийшла така, а не інша, це все те, що складається на її випро-вадження, отже: вибір сюжету чи теми, уложення плану, композиція, зміст, зі-

ставлення образів, характеристика осіб, відповідний психологічний підхід і психологічна правда, переведення акції, дібання й вплетення епізодів, загальний тон (нпр. сатира), зав'язання, переведення й розв'язання інтриги і т. д., — це всі засоби слова, виявлені в творі, врешті й ця технічна форма в найвужчому значенні, бо від неї теж залежить вигляд ідеї, — це все містить у собі поняття форми поетичного твору. І здається, що непорозуміння між мною й д. Решетухою вийшло з того, що автор статті: „Ідея чи форма?“ розуміє форму в цьому вузькому значенні. Бож те, що д. Решетуха називає „силою слова“ — це й є форма. Ужити слово на відповідному місці так, щоб воно мало „силу“, щоб віддало як слід поетову ідею, це власне та форма, що в ній поет висловлює свої думки. Вміти вжити слово так, щоб воно якнайкраще, із „силою“ віддало думку — значить оформити цю думку. Ідея, чи проблема, як така, не може бути ні „вогненна“, ні „тепла“. Такою чи іншою може зробити її тільки поет при допомозі поетичного слова. Бо форма — це не тільки сонет, чи балада, чи щось подібне. Форма — це не пусте слово, але це таке оперування словом, що дозволяє якнайкраще віддати внутрішні переживання поета.

Я ніде не сказав, що форма твору — це все, й що поза нею нічого більше в творі шукати не треба. Моя думка така, що коли поезія належить до мистецтва, то, щоб оцінити якийсь твір, чи він мистецький, чи ні, треба глянути на його з мистецького боку. І в цьому власне випадку дав я перевагу формі, але зазначив, що вартість твору залежить від глибини ідеї й досконалости форми. Що ширші можливості дав ідея, що досконаліша форма, то вартісніший твір. Я не міг обмежити вартости твору до самої тільки форми, бо, як уже сказано, щоб заіснувала форма, мусить бути ідея, через те, що форма з неї органічно виростає. Щоб висловити „якось“, треба мати насамперед висловити „щось“. Форма без ідеї не може бути подумана, бо навіть т. зв. „чисте мистецтво“ має ідею: воно змагає, шукає розв'язки

проблеми „чистого“ мистецтва. Ця т. зв. поезія чи форма без змісту тільки на перший погляд видається безглузким зіставленням „пустих“ слів. Фактично вона впливає з ідеї поета розв'язати проблему „чистого“ мистецтва. Але ідеї не можна взяти за підставу оцінки мистецького твору, бо що ж зробити б з цими перлинами літератури, що мають поєдинчу, скромну ідею, а зате першорядну форму? З другої сторони, якби ідея могла стати за підставу оцінки мистецькості літ. твору, то вистачило б виплекати собі ідею. Але ж без оформлення цієї ідеї не було б узагалі мистецького твору. Тільки форма робить ідею такою, чи іншою: залежно від того, як автор поставиться до ідеї, так вона буде виглядати. Форма, як сама форма, не існує, — вона мусить мати в собі ідею, без огляду на те, чи вона більше вартісна, чи менше, незвичайна чи звичайна, глибока, чи плитша і т. д., і т. д. Завдяки оформленню ідея діє на нас довше, або коротше, сильніше або слабше, має на нас більший, або менший вплив, побуджує в нас завжди нові думки, діє на нас більше й більше. Правдиві мистці вміють так оформити свою ідею, що ми все знаходимо в ній щось нове. Вони роблять її безсмертною, такою многогранною, що ми ніколи не можемо її в цілості розв'язати. Вміти схопити ідею так, щоб не все було в ній досказане, щоб вона спонукувала сприймача самому досказувати собі, виповнювати власними образами, лишати йому поле до творення нових питань та змушувати шукати на них відповіді — це ціхи правдиво мистецького твору. Ідеї, подані у викінченій, цілковитій формі, лишають у нас все несмак, розчаровують нас. Твір по прочитанні відкладаємо й не беремо його більше до рук, бо не насуваються вже нові проблеми. Все зробив за нас сам автор. Найцінніша частина твору, це власне ці недоскази, ці нерозв'язані остаточно проблеми й питання, що їх автор поставив і заставив нас розв'язати їх самим. Чар твору лежить в тому, що автор робить нас його співтворцями; ставить проблему, але позволяє

разом із собою брати участь в її розв'язці. Що більше можливостей розв'язки даної проблеми, то вона „многогранніша“, то вартісніша. Так отже остаточно можна ствердити, що вартість твору залежить від глибини ідеї й досконалості форми, від гармонійного їх сполучення та від сили переживань, що до них вони побуджують нас.

Ідея неформлена — це абстракт, що лежить поза межами мистецтва. Так отже форма важніша до оцінки мистецькості твору, бо якщо вона заіснувала, то вже тим самим мусить мати в собі ідею, бо з неї органічно виростає. Саме поняття форми містить вже в собі поняття ідеї. Затє не можна цього сказати про ідею. Вона назавжди може лишитися поза межами мистецтва тоді, коли не зможе втілитися в форму. Може завжди бути тільки абстракт. Ідея — це щось пасивне, затє форма — активне; ідея набирає життя, приходить до голосу, стає мистецтвом тоді, коли прибере форму, що робить її активною. Коли ідея рішала б про мистецькість твору, то більшість людей могла б стати мистцями. Передовсім всякі реформатори, великі державні мужі, творці філософічних систем і т. ін., що творять історію, започатковують нові епохи, впливають на хід і розвій людства, що висуюють і творять нові проблеми й світогляди, могли б бути мистцями. З рештою кожний з нас має свій світогляд, свої проблеми, свої переживання, прагне не одну квестію розв'язати, вміє прослідити її всебічно, а все таки ми не мистці. А не можемо ними стати якраз тому, що не вміємо оформити своєї ідеї й таким способом упровадити її в межі мистецтва. Знаємо випадки, що навіть багато мистців нарікає, що не може як слід оформити своїх ідей. Чуємо з їх уст скарги, що твір не вийшов так, як вони бажали собі, як хотіли б його бачити. Ідею вони мали, пережили, схопили її в душі, але коли прийшлося оформити її, виринали непоборні труднощі. Ось як представляє польський письменник К. Макушинський трагедію такого „німого“ поета Блюма в розмові з поетом Творовським: „А сталося так,

що Сидір Блюм забажав написати драму, а було це п'ять літ тому назад, і тоді то я (цебто: Сидір Блюм) пережив один такий день, що зробив з мене ледащо на велику міру, бо я мусів піти продати те, що мав тільки для себе самого, — мій плід, мов потомство з мові вонючої крові, але все таки з крові... Ви знаєте драму Сельського, ту драму, що завдяки ній він став славний? Це моя драма, пане Творовський. Я став писати сам. Голова моя була повна, не спалося, не їлося, нерви порвав я собі нінащо. Ну й порід не вдався. Я не був у силі склеїти ані однієї сцени, не вмів зачати ні одного речення. Я пережив усі муки вагітної жінки, що мав тяжкий порід; я дер собі волосся на голові; я дряпав стіну й кусав пальці до крові. Але не був у силі. Не міг, не вмів... Ну й тоді я пішов до Сельського. Але це ще не все. Сельський купив помисел готовий, міцний, викінчений помисел за десять рублів, платних ратами по пів рубля тижнево. Чи ж не золотий інтерес? А потім став убирати моїх людей по своїй моді; Сельський — це добрий кравець, добрав їх добре й випровадив на сцені, — а я був на прем'єрі. Я сидів в якомусь куті й дивився; коли піднесли куртину, сильно забилося мені серце. В горлі мені стиснуло, всі жили в мені випружилися, здавалось, що голова моя лусне з гуком, бо в мізку мені щось варилося. Я затиснув кулаки, гриз до крові свої плюгаві губи й дивився. Сельський добре це зробив, — це людина здібна. А коли грали п'яту сцену першого акту, сцену, що викликала цей дивний, неспокійний гам се-

ред публіки — я став непритомний. Аджеж це все я знав, умів однією думкою охопити її, цю сцену, наче рукою, я вмів в мізку випровадити кожне слово, я вмів напам'ять кожне слово, що його Сельський написав, — і я не вмів написати. Я розумів ту страшну безсилу й рівночасно не міг її зрозуміти. Я став плакати, ридати, голосити... А потім викинули мене з театру"...¹ Чи ж треба більш пластичного вияснення того, що робить твір мистецьким? Ідея, чи форма? Аджеж Сельський навіть не мав ідеї, він взяв її, купив від когось іншого, але зробив з неї мистецький твір. А той, що в його душі ідея зродилася, хто виплекав її — ніколи не став поетом, бо не вмів зробити цієї ідеї мистецькою дійсністю.

В чому лежить краса „Давидових псалмів“, або „Пісні над піснями?“ Аджеж релігійні почування знані кожній людині, дехто переживає їх навіть дуже інтенсивно, але не кожен уміє їх так оформити, щоб вони стали перлиною світової літератури й жили стільки століть. А в чому лежить різниця схоплення проблеми любови в „Пісні над піснями“ й у віршах молодого учня? Або візьмімо перлину любовної лірики „В Швайцарії“ Словацького. Чи ідея аж така глибока? Зовсім ні. Кілька днів, пережитих із любкою серед гірської природи. А скільки в цьому чару, краси, скільки принади!.. (Кінець буде).

Судова Вишня. М-р В. Барагура.

¹ Kornel Makuszyński: „Romantyczne i dziwne powieści“, Warszawa 1925, новела п. з.: „Bezczelna figura“, стр. 250-252.

Давньоєврейська поезія.

I.

Книги св. Письма вивчаються в християнському світі з найрізніших сторін, але найменше всього — з погляду їхньої поетичности. А між тим Біблія переповнена зразками найглибшої правдивої поезії, часто високохудожньої, що притягало до себе спрагненого читача вже з найдавнішого часу. Класична „Пісня над піснями“ (Šir hašširim), збірник

давньоєврейських ліричних пісень на тему гарячої молодогої любови, пережила довгі віки, і ще й сьогодні являється недосягненим зразком високохудожньої лірики народної творчости. Книга Іова (Ійова V) — один із найвеличніших ліричних творів цілого світу, так само ще й досі непереможений.

Давні євреї були народом дуже поетичним, а їхні поети-співці глибоко ша-

нувались. Це була окрема класа співців (*hammošelim*, Числ. 21. 27), часто мандрівних, що бачимо пізніш у греків. В Біблії дуже багато уривків чи згадок про старі народні пісні найрізнішого характеру, напр. пісня Ламехова про меча (Буття 4. 23-24), про криницю (Числ. 21. 17) і т. ін. Високо поетичні прекрасні елегії Давида на смерть Саула та Йонатана (2 Сам. 1. 17), історична народня пісня Дебори (Суд. 5), передсмертна пісня Мойсея (Второзак. 32), плач Абнера (2 Сам. 3. 33), тріумфальна пісня Давидова 2 Сам. 22 (перероблена на 18 псалом), пісня-псалом Анни (1 Сам. 2. 1-10). Глибоко поетичні книги: Плач Єремії, Рут, Естер, Йона, Данило (особливо 1-6). Приповістки Соломонові — недосягнений зразок філософської поезії. Глибоко поетичні, писані давньоєврейськими віршами, книги деяких пророків, а особливо Ісаї, Єремії і ін.; взагалі писання пророків високо поетичні, чому вдавнину їх читали особливим способом у супроводі відповідної музики. Із Нового Заповіту пригадаю тут високо художню й глибоко поетичну пісню Діви Марії (Лк. 1), та взагалі ціла Євангелія Луки та Івана — недосягнені зразки найхудожнішої поезії.

Висока художність і правдива поетичність багатьох сторінок Біблії віддавна притягувала до себе читачів, але свідому увагу звернено на це дуже пізно, — перший англієць R. Lowth р. 1753-го розповів світові своєю знаменитою працею: *De sacra poesie Hebraeorum*, але його праці довго не розуміли, і тільки з початком XIX-го ст. стало ясно, що таке давньоєврейська поезія, бо вона сильно різниться від поезії європейської. Давньоєврейська поезія — одна з найстаріших поезій світу, поезія надзвичайно глибока, але, на жаль, дуже мало досліджена.

Так, ще й досі не встановлено твердо, на чому саме будувалася ця поезія; не встановлено, бо майже всі зразки цієї поезії, крім біблійної, загинули. Рими та ритму в давньоєврейських віршах у нашому розумінні нема, хоч, скажемо, рима в зародку своїм була (пор. Книгу

Іова 10. 9-18, Пс. 6 і ін.). Взагалі метрика й ритмика давньоєврейська мало досліджена, хоч зміна акценту, напр. у віршах псалмів при кінці віршу свідчить про свідоме існування цієї метрики.

Притаманною ознакою давньоєврейської поезії, особливо лірики (Псалтир, деякі Пророки і ін.), було те, що вона завжди була міцно й органічно зв'язана з музикою. Псалми, напр., співано в храмі під акомпанімент різних музичних інструментів. В давньоєврейській мові є чимало дієслів-синонімів на наші „співати“, „грати“, є й дієслова, що визначають спів при супроводі музичного інструменту; є навіть дієслова, що визначають спів і гру разом; при перекладі цих дієслів на європейські мови нема змоги віддати їх докладно, через що переклад блідне.

Давньоєврейська чи біблійна поезія найрізніша, але панує лірика; не бракує й драматичного елемента (правда, не чистої драматичної форми), напр. Пісня над піснями, Книга Іова (пор. іще прекрасний драматичний зразок в Євангелії Івана 9. 1-41, уздоровлення сліпородженого). В д. євр. мові панує мова пряма (*oratio recta*), а мова непряма (*obliqua*) незнана, через що розмови осіб часто набирають драматичної форми, пор., напр., у Книзі Буття, розділ 27, — Ісак (Іцхак) благословляє Якова замість Есава.

II.

Від найдавнішого часу найпоетичнішою книгою світу справедливо вважається Псалтир, — збірник єврейської релігійної лірики, чи літургічних гімнів. Цар Давид перший запровадив був хори при храмі Єгови, і він же став збирати та й сам складати літургічні гімни, чим і поклав початок Псалтиря. Псалми глибоко ліричні, мають величну художню форму й віддавна несвідомо вважалися за поетичний твір, хоч довів це перший R. Lowth 1753-го року, і він же перший докладно розповів, як саме збудовані вірші-псалми; до того часу про поетичну віршову будову псалмів ніхто не знав, як не знав цього, здається, навіть пере-

кладач давньоєврейського оригіналу на грецьку мову. Ось через це в нас защепилася стародавня неправильна звичка, — друкувати псалми, як звичайну прозу, а не окремими рядками, як друкуємо вірші. Щоб реальніше показати, що таке давньоєврейська поезія, я докладніш спинюся в цій статті на Псалтиру.

Найдавніша єврейська назва цієї книги — *Sefer Tehillim*, „Книга хвал“, чи: „Книга гімнів“, але в нас закоренилась назва грецька: *Psalterion*, Псалтир, — назва від одного музичного інструменту, що в його супроводі співано деякі псалми. Псалтир має 150 гімнів чи псалмів (але їх трохи менше, бо деякі повторюються). Ділиться Псалтир на 5 книг: I пс. 1-41, II пс. 42-72, III пс. 73-89, IV пс. 90-106 і V пс. 107-150. Книги ці повставали за різного часу, на кожній із них знати іншу редакторську руку. Псалтир ріс, приблизно, шість віків, десь від царя Давида зачинаючи й на повавилонським часі кінчаючи (X-V вв. до Христа). Найстарші псалми в I книзі, наймолодші в V-й. Навіть давньоєврейська мова в різних книгах не однакова, — молодша в останній книзі.

Псалми склалися різними авторами, а давнина заховала ймення не всіх їх. На початку псалмів часто подається т. зв. титул чи заголовок його, і тут звичайно зазначається й автора псалма, напр. цар Давид — 73 рази, Асаф — 12, нащадки Корея — 11, Єдутун 4, Соломон — 2, Мойсей — 1. Традиція звичайно приписувала цілого Псалтиря Давидові, але дослід показав, що це не так, пор. хоча б псалом 137: Над річками Вавилонськими. Псалми IV та V книг переважно безіменні.

Більшість псалмів мають на початку т. зв. титул, в якому зазначається: 1) автор псалма, 2) інструмент, в супроводі якого співається псалом, 3) мелодія цього співу й 4) історія повстання псалма. Це якраз та частина псалма, що тільки віднедавна глибше досліджена, а старовина цих титулів зовсім не розуміла. Переклад давньоєврейського *Tehillim* (Гімни) на грецьку мову вийшов надзвичайно недобрий і невірний з різ-

них причин, а серед них і та, що перекладач (десь перша половина III в. до Христа) мало знав давньоєврейську мову, чому його переклад вийшов у багатьох місцях зовсім затемнений і не відповідний, а то й просто помилковий. Так, на початку багатьох псалмів у титулі стоїть: *La menasseach*, цебто: „для диригента хору“. Невправний перекладач на грецьку мову читав цей технічний вираз (він писався й скорочено) як *lanesach*, цебто: „на кінець“ (власне — навіки), чому й переклав: *eis to telos*, а за ним і Вульгата дала: *in finem*, ц. сл. кь кониць. Переклад церковно-слов'янського Псалтиря, зроблений із невірною тексту грецького, вийшов уже зовсім темний і далекий від єврейського оригіналу, що часто подає зовсім беззмістовне „плетіння слівес“. Як у грецьким, так і в церковнослов'янським, Псалтир — найгірше перекладена книга, через що тепер нема жодної радії перекладати її з мови грецької.

Сталося це тому, що давньоєврейська мова дуже рано забулася й знали її тільки небагато-хто, а вже по Вавилонським полоні (597-538) серед єврейського народу запанувала інша мова — арамейська, що стала тут мовою живою. В час, коли зроблено переклад на грецьку мову — III-II в. перед Христом — добрі знавці давньоєврейської мови були головно серед правовірних євреїв, а вони проповідували, що св. Письма не вільно перекладати. У всякому разі перекладати Біблію на мову своїх політичних ворогів, що нищили їхню батьківщину, правовірні євреї не охоче брались. Дійсно, грецький переклад вийшов досить невдалий, і довгий час був у палестинських євреїв предметом погорди. І справді, науковий аналіз грецької Біблії показує, що перекладачі її не могли похвалитися добрим знанням давньоєврейської мови. Можливо також, що й переклади ці роблено не з найліпших текстів.

Псалми співалися конче в супроводі різних музикальних інструментів. На жаль, про єврейську музику знаємо дуже мало; у всякому разі вона була душею псалма, але мелодії псалмові загинули зовсім і нам не знані.

Зміст псалмів найрізніший, але це головню літургічні гімни; пс. 120-134 — це релігійні пісні прочан, що йшли на свято до Єрусалиму (це т. зв. *šir ha-maalot* — пісні сходів); випадково до Псалтиря попала й одна єврейська пісня (пс. 45) світського змісту.

Число псалмів здавна усталено — 150, хоч було їх значно більше. Але нумерація псалмів в оригіналі єврейським та перекладах грецьким (Септуагінта) та латинським (Вульгата) не однакова, бо деякі псалми грецький перекладач справедливо поз'єднував, а деякі поділив, — звичайно єврейський Псалтир (*Tehillim*) має нумерацію на 1 більшу. Ось орієнтаційна табличка для нумерації псалмів:

Пс. євр.:		Гр. і лат.:		Пс. євр.:		Гр. і лат.:	
1-8	1-8	116	114-115	9-10	9	117-146	116-145
11-113	10-112	147	146-147	114-115	113	148-150	148-150

III.

Англієць R. Lowth року 1753 перший показав, що Псалтир писаний віршами й що це твір поетичний. Він же перший вияснив будову біблійного віршу.

Всі семітські народи, — вавилоняни, асиріяни, євреї й ін. знають одну систему віршів, основу на т. зв. паралелізм членів (*parallelismus membrorum*). Вірші Псалтиря основані на ритмі чи гармонії речень. Кожний рядок-вірш псалма — це закінчене ціле, закінчене речення. Псалмова строфа чи куплет найчастіше складається з двох віршів (дистихон), але може бути й три (тристихон) або й чотири вірші (тетрастихон). Основа єврейських віршів — паралелізм його членів: ці члени чи вірші знаходяться один до одного в стосунку того чи того паралелізму. Закінчений паралелізм — це строфа єврейської поезії. Головні роди паралелізму в Псалтирі такі:

1. Паралелізм синонімічний — найчастіший у Псалтирі. Звичайно він складається з двох рядків (дистихон), де бто речень, при чому друге речення, як луна, повторює перше. Але тут нема механічного повторення, — повторюють-

ся синоніми першого речення, через що воно сильніше освітлюється й глибше вияснюється. Напр.:

Не карай мене, Господи, в гніві Своім, не завдай мені кари в гарячій Своім пере-
[серді. 6. 2.

Знову, Господи, визволи душу мою, ради ласки Своєї спаси Ти мене. 6. 5.

Благання мов Господь вислухає, молитву мою Господь прийме. 6. 10.

Позриваймо ми їхні кайдани, й поскидаймо із себе їх пута. 2. 3.

Бо хто Бог, опріч Господа? І хто скеля, крім нашого Бога? 18. 32.

Буде боятися Господа ціла земля, Його будуть лякатись всі мешканці світу, бо сказав Він — і сталося, наказав — і з'явилося.

Господь задум народів ізнищив, звівечив людські думки. 33. 8-10.

Слухайте це, всі народи, візьміть до ушей, усі мешканці світу! 49. 2.

Звичайно паралелізм ясний та прозорий, але часом синонімічність поміж членами не така ясна:

Направду, надармо очистив я серце своє, і в невинності вимив долоні свої. 73. 13.

Часом синонімічний паралелізм дальшого змісту висловлений трьома реченнями:

Ото безаконня зачне він, і завагітніє безправ'ям, і породить неправду. 7. 15.

А то й 4-ма реченнями, як це бачимо в пс. 44. 14-15:

Ти нас учинив за погорду для наших су-
[сідів,

за наругу та посміх для наших околиць.

Ти нас учинив за прислів'я в народів, за кив голови між людьми.

Чотириреченеві куплети розкладаються в найрізніший спосіб, напр.: а б а б, а б б а, аа бб. Напр.:

Досконала Господня наука, — вона душу побуджує.

Свідчення Господа певне, — воно недосвідченого умудряє. 19. 8.

Справедливі Господні накази, — серце вони звеселяють.

Присуди Господа — правда, вона очі освітлює. 19. 9.

Господь мов світло й спасіння мов, — кого буду боятись?

Господь — то твердиня мого життя, кого буду лякатись? 27. 1.

Нехай з мене не тішаться ті, що вони ворогують на мене безвинно, нехай ті не моргають очима, що мене без причини нехавидять! 35. 19.

Господь у святім Своїм храмі,
Господь *має* на небі Свій трон,
бачать очі Його,
повіки Його випробовують людських синів! 11. 4.

Як показує сама назва, цей паралелізм заснований на т. зв. синонімах, — словах різних формою, але близьких чи однакових змістом. Через цю засаду своєї поезії єврейська мова надзвичайно багата на синоніми, а особливо Псалтир. Перекладач Псалтиря на грецьку мову, як і пізніші перекладачі з мови грецької, напр. переклад на мову старослов'янську, не брали — або мало брали — на увагу власне цієї такої виразної ознаки Псалтиря, через що переклади виходили бліді й оригіналові не відповідні. Правда, переклад Псалтиря на яку будь мову — справа надзвичайно трудна, бо треба конче віддавати його віршований характер та його багатенну синоніміку; радять собі звичайно тим, що глибоко поетичну й високо художню форму віршів-псалмів перекладають... прозою, та ще з грецького перекладу. Власне через це правдивого Псалтиря ми ніколи не мали й не маємо.

Ще на одну річ зверну тут увагу. Метричність давньоєврейського віршу (в псалмах, у Приповідках, в Еклезіясті й ін.) вимагала тільки певного числа слів у вірші, — 3, 4, 5. В єврейським оригіналі — це скрізь додержано, але перекладачі звичайно цього не додержують, бо часто нема змоги віддати єврейське слово одним нашим, — часто доводиться перекладати описово, бо ми не маємо такої розвиненої синоніміки, яку бачимо в мові давньоєврейській. Крім цього, в єврейській мові деякі форми в нашій мові мусять мати дві слові, напр. прийсвійний займенник у мові єврейській окремо не вживається, а зрісся з своїм словом, маємо клопіт і з дієприкметниками, бо їх наша мова в більшості не знає. А кожного разу, коли одне єврейське слово перекладаємо кількома нашими, ми сильно порушуємо метрику псалмів-віршів й затираємо їхню гармонійну форму.

2. Друга форма паралелізму — це т. зв. паралелізм антитетичний чи протиставний: думка другого вір-

шу-речення протилежна думці першого. Цього роду паралелізму часто вживається тоді, коли треба, напр., похвалити добре, а зганьбити зле, що таке часте в Псалтирі, Приповідках, Еклезіясті й ін. У Псалтирі ця форма дуже часта, напр.:

Ви ганьбите раду убогого,
та Господь охорона йому! 14. 6.

Мій батько та мати моя мене кинули,
Та Господь забирає мене! 27. 10.

Я став багатом як дивовище,
та Ти сильна моя охорона! 71. 7.

Ввечері плач для людини,
а на ранок — музики. 30. 6.

Свої уста до неба підносять,
а їхній язик по землі походить. 73. 9.

І роздумував я, щоб пізнати оте,
та трудне воно в очах моїх! 73. 16.

А то часом такі протиставлення складаються більш як із двох речень:

Його уста гладенькі як масло,
та війна в його серці!

Від оливи м'якші слова його,
та вони — як мечі! 55. 22.

3. Третя форма паралелізму — синтетичний, — думка першого віршу-речення ступнево доповнюється й розвивається далі. Форми такого наростаючого паралелізму дуже часті в псалмах. Напр.:

В укритті він чатує, як у порості лев,
чатує схопити убогого,
хватає убогого й тягне його в свою сітку.

Припадає, знижається він, —
і впадають убогі в його міцні лапи.

Бажання убогих Ти чуєш, о Господи,
серця їхні зміцняєш,
з увагою слухає ухо Твоє,
щоб дати суд сироті та пригнобленому,
щоб більше нічим не страшив на землі чоловік.
[10. 9-10, 17-18.]

Бо ось несправедливі натягують лука,
міцно ставлять стрілу свою на тативу,
щоб у темряві до простосердих стріляти. 11. 2.

Господь моя скеля й твердиня моя,
і Він мій рятівник!
Мій Бог моя скеля, я сховаюся в ній!
Він мій щит, і ріг мойого спасіння,
Він башта моя! 18. 3.

Наростаючий паралелізм буває найрізніших форм, див. пс. 10. 9-10, 13, 6, 16. 9, 31. 12, 39. 7, 73. 10, 17, 72. 2. і т. ін. Або ще такого характеру, пс. 22. 15-16:

Я розлитий, немов та вода,
і всі кості мої поділились,
стало серце мов, немов віск,
розтопилося в нутрі моїм...

Висохла сила моя, як лущиння,
й мій янук приліпивсь до моїх піднебінь,
і в порох смертельний Ти ставиш мене...

4. Різних форм паралелізму дуже багато, і не сила їх тут усі окреслити. Часті ще такі форми, коли дальші члени паралелізму знаходяться до першого в причиновім або наслідковім стосунку. Напр.:

Блаженний хто дбає про вбогого, —
в день нещастя Господь урятує його! 41. 2.

Ці форми також бувають найрізніші:

Не лякайся, коли багаті людина,
коли збільшується слава дому його,
бо вмираючи, не забере він усього,
Його слава не піде за ним! 49. 17-18.

Ось така будова віршів-псалмів. Добре знання цієї будови дає сильну підставу для вияснення змісту окремих їхніх строф чи куплетів. Справа в тому, що єврейський текст Псалтиря дійшов до нас надзвичайно зіпсутий, чому часто доводиться з великим трудом дошукуватися його змісту, — й ось при цьому знання будови куплетів у псалмах став нам у великій пригоді. Напр.

пс. 71. З звичайно читають, як в оригіналі написано:

Направду, Бог добрий для Ізраїля,
Бог — для щиросердих.

Будова показує, що вірш зіпсутий, бо нема синонімічного паралелізму: „Ізраїля“ — „щиросердих“, це хіба не синоніми. Ось тому допускають тут помилку, і замість „le Jisrael“ читають „le jašar El“, цебто „для прости́х Бог“, і ціла строфа читається вже так:

Направду, Бог добрий для прости́х,
Бог — для щиросердих!

Або ще приклад. Пс. 20. 10 за єврейським текстом читають так:

Господи, допоможи!
Хай нам Цар відповість у день нашого кликання!

При такому читанні синонімічний паралелізм не порушений. Але грецький текст цього місця дає зовсім інше читання, й порушує паралелізм: „Господи, допоможи цареві, і почуй нас того дня, коли будемо кликати Тебе“, а що це зіпсуте читання, показує відсутність у ньому синонімічного паралелізму. (Кінець буде).

Іван Огієнко.

Назалізація приголосних в українських говірках.

М'яко-піднебінні уподібнення.

М'якопіднебінне уподібнення приголосних або назалізація повстає перед носовими приголосними (м, н) по причині прискореного повороту м'якого піднебіння від замику переходу до носової ями, до свого звичайного положення ще в порі артикуляції попереднього приголосного¹. Уподібнення це в тільки частинне, коли попередній приголосний губний, а коли інший приголосний, тоді цілковите. В першому випадкові маємо зміну носово-губну, а в другому носово-язикову. Явища ці чужі літературній вимові, знані тільки деяким говіркам. По черзі перейдемо коротко кожному з них та вкажемо на їх територіяльне розміщення.

1. Зміна носово-губна.

а) Полука - бн - ≤ мн - знана говіркам лемківським, бойківським, гудульським. Приклади.

Лемк.: дромный ≤ дробний = літер. дрібний, потрімний ≤ потрібний, непотрімно ≤ непотрібно, хамник ≤ хабник = корч (Порівн. Верхратський Ів.: Про говор галицьких Лемків, Львів, 1902, ст. 75, і Знадоба до пізнання угорско-руських говорів ЗНТШ. т. XXVII ст. 40).

Бойк.: дрімні ≤ дрібні, дрімняниці ≤ дрібняниці = дрібно заплетені коси, потрімний ≤ потрібний (потрімна річ. Порівн. Свенціцький: І. Бойківський говор села Бітла ЗНТШ. т. CXIV ст. 122, 152 і Rabiej Z.: Dialekt Bojków, Sprawozdanie z czynności i posiedzeń PAU. t. XXXVII Nr. 6, ст. 24).

Гудул.: срімний ≤ срібний, зрімний ≤ зрібний (зрімне полотно. Пор. J. Janów: Z fonetyki gwar huculskich. Symbolae gram. Rozwadowski Vol. II. стор. 227)².

б) Полука - вн - ≤ - мн - і своїм розмі-

¹ Е. Тимченко: Курс історії укр. яз. ст. 65, 81. J. Zilyński: Opis fonetyczny jęz. ukr. ст. 126, 127.

² В моєму родинному селі Млини пов. Яворів, часто вживане слово дрімний, дрімніський, однак: зрібний, срібний і т. д.

ром сягає трошки дальше. Знають її говірки лемківські, бойківські, гуцульські, т. зв. Долів, Батюків, наддністрянські й подільські. Приклади: **Лемк.:** коньір, - я \leq комнір \leq ковнір (Пор. Верхр.: Говор гал. лемк., ст. 83, 426).

Бойк.: адамну \leq здавну (Тамтуди лежить адамну стежечка), жомнір \leq жовнір (Пор. Свенціцький, ор. cit. ст. 139, 141 і Rabiej Z. ор. cit. ст. 24).

Гуцул.: жомн'е(і)р \leq жовнір, рімнэј, рімн'ете \leq рівний, рівняти (Пор. Б. Кобилянський: Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття, Укр. Діал. Зб. кн. 1 ст. 36, 80).

Доли: рімный \leq рівний (рімное поле), рімно \leq рівно (Пор. Верх. Ів.: Про говор долівський, ЗНТШ. т. XXXV, ст. 48, 118).

Батюки: дамний, дамно, дамніше \leq давний..., жомнер, рімний, помняк \leq повняк (росл. Пор. Верх. Ів.: Говір Батюків, Львів 1912 ст. 27).

Наддністр.: рімно, жомнір, комнір, ремно \leq ревно, Ромно \leq Ровно = Рівне (місто) (Пор. J. Janów: Gwara małoguska... ст. 31).

Поділля: зрімняти, сламно \leq славно, рімний (Пор. Є. Грицак: Говірка села Могильної Гайсинського повіту на Поділлі, ЗНТШ. Т. ХСІХ ст. 327 і К. Голоскевич: Описаніє говора с. Бодачевки Ушицького у. Подольской губерні. Извѣстія АН. Т. XIV кн. I ст. 118).

Явище це консеквентно зберігає говірка Млинів, нпр.: рімний, рімнити, рамні (= ревно), комнір, жомнір, камний, (камна кушуля), мнук = внук, кімний = ківний (кімна курова) і т. д.

2. Зміна носово-язикова.

а) Зміна полуки приголосних $дн^3 \leq нн \leq н$ подібно, як попередні, виступає головно в говірках лемківських, бойківських, гуцульських і наддністрянських та сягає території поза межі української мови. Знають її говори словацькі, польські.

³ В полуках — *дн* — *тн* — *кн* — маємо носовий розрив т. зв. Faukal-, Nasal-, Velar-explosion, то значить, що по розриві замикку м'якого піднебіння повітряна струя пливе носом, а не ротом (Пор. Jespersen O.: Phonetische Grundfragen, Leipzig n. Berlin 1904 JS 118).

Приклади. **Лемк.:** зйінниця \leq зйідниця (пчола, що кусає другі бджоли), ланний \leq ладний (ланна дівка), гінный \leq гідний, доннеска \leq до днеска, паранный = парадний (паранный конь), паранник \leq парадник, паранниця \leq парядниця, насанниця \leq насадниця (часть воза), челянник \leq челядник, полунне \leq полудне, голонный, зголонныти, голонницы (\leq голодний...), пунняти \leq подняти, піннести \leq під..., чюнный \leq чудний, чюнно \leq чудно, паскунный \leq паскудний, бінный \leq бідний, жанный \leq жадний, енно \leq едно, холонный \leq холодний, поренный \leq поредний.

Бойків.: боннар \leq боднар, бінны \leq бідний, чунны \leq чудний, енно \leq едно, ланно \leq ладно, три нни \leq дни, найгінніші люди \leq найгід..., стуння \leq студня, до Віння \leq ...Відня, рінны \leq рідний, челянник \leq челядник, поперениця \leq попередниця, сотрунник \leq сотрудник, поряно \leq порядно, колянники \leq колядники, віньнього \leq від нього, вигінне \leq вигідне, трунно \leq трудно, Ністер \leq Дністер (Пор. Свенціцький, ор. cit. ст. 122. Огоновський: Studien, 87. Рабій: ор. cit. ст. 19, 20, 23, 24).

Гуцул.: бінна \leq бідна, ланне \leq ладне, слінне \leq слідне, гонні \leq годні, рінна \leq рідна, оннако \leq однако, поренна \leq поредна = літ. порядна, ннувати \leq днувати, перенний \leq передний, лагінний \leq лагідний, вонно \leq водно, оннаково \leq однаково, ннена \leq днена = літ. днина, винно сьі \leq видно..., сегоньня \leq сьогодні, заня \leq задня, схиннева \leq схиднева = літ. східня, два нни \leq два дни і т. п. (Пор. Кобилянський, Янів, тв. цит.).

б) Зміна полуки приголосних $льн \leq нн \geq н$ знана, подібно як всі попередні, говорам лемківським, бойківським і гуцульським: Приклади: **Лемк.:** конопенник \leq конопельник, пинный \leq пильний (пинна робота), менник \leq мельник, пранник, пральник \leq пральник... **Бойк. (спорадичне):** ворожинник \leq ворожильник, невінни \leq ...вільно, Інник \leq Ільник (село). **Гуцул.:** теменний \leq темельний (= величезний), менник \leq мельник, ретенний \leq ретельний, жовкіяниця \leq жовтіяниця і т. п. (тв. цит.).

в) Зміну групи $гн \leq нн \leq н$ знає тіль-

ки одне слово: панність ≤ пагність (= ніхоть), що виступає в говорі Долів і Замішанців.

Як бачимо, явище уносивлення (назалізації) приголосних простірно обмежується до говорів лемківських, гудульських, бойківських, придністрянських, деколи т. зв. Долів, Батюків і Поділля. Хронології цієї зміни на разі не можна подати⁴. Можливо, що колись у майбут-

⁴ В кожному разі вона досить пізня, коли вже не встигла огорнути цілого українського язикового світу.

ньому, по дослідженні мови пам'ятників, які походять із цих околиць, удасться бодай приблизно подати час цього уподібнення та через це внесеться до нашої історичної діалектології неабияку цінність. Наприкінці згадаю, що одночасно на цій території стрічаємо явище зовсім протилежне, а саме відносивлення (деназалізацію) приголосних у їх групах, наприклад: повідна ≤ повинна, тевний ≤ темний і т. п. Про це іншим разом.

Львів.

Іван Ковалик.

Історичний підклад різних назв території України та її корінного населення.

II.¹

Нарешті, назви „Малая Россія“ чи „Малороссія“ — це відміни „Малая Русь“; усі ці імена починають зустрічатися в різних документах із кінця XVI стол., й особливо від часу прилучення України до Московщини².

а) Так ось у чолобитні Львівського православного братства Московському Цареві Федорові Івановичеві (1592) згадується Митрополит Діонісій „екзарх Великія и Малыя Россіи“.

б) Цар Олексій Михайлович титулується в грамотах з 1654 р.: „Отъ Царя и Великого Князя Алексѣя Михайловича, всея Великія и Малыя Россіи Самодержца“.

в) У промові на Переяславській Раді (1654) Гетьман Богдан Хмельницький, вихваляючи „Великія Россіи Царя Восточного“, каже: „Той то Великій Цар Христіанскій, сжалившися надъ нестерпимымъ озлобленіемъ православныя церкви въ нашей Малой Россіи, шести-

лѣтнихъ нашихъ моленій безпрестаннихъ не презрѣвши...“

г) У листі Цареві Олексієві Михайловичеві Гетьман Богдан (1654), доносячи про зложення присяги на вірність, титулує: „Государю Царю и Великому Князю Алексѣю Михайловичу всея Великія и Малыя Руси Самодержцу“.

г) Генеральний Писар Виговський у своїй промові на Переяславській Раді (1654) також казав: „Якоже древле при великомъ князѣ Владимірѣ, такъ же и нынѣ сродникъ ихъ Великій Царь и Великій Князь, Алексѣй Михайловичъ, всея Россіи Самодержецъ, призриль на свою государеву вотчину Кіевъ и на Малую Русь милостью своею...“

д) У листі гетьмана Богдана до Московського Патріарха Никона (1657) видно, що Митрополит Київський носить титул: „Кіевскій, Галицкій и всея Малыя Россіи“.

е) У грамоті ближньому бояринові Василеві Бутурлинові (1654) Цар Олексій Михайлович, висловлюючи йому подяку за запряження Гетьмана Богдана з Військом Запорізькими, між іншим пише: „... а послѣ того и Великія княжества Кіевское и Черниговское и всю Малую Русь подъ нашу Государскую высокую руку принялъ же...“

є) В універсалі Гетьмана Івана Брюховецького до мешканців Задніпров'я (1665) говориться: „...наша Украинна, Малая Россія...“

¹ Див. РМ 1937 р. ч. 12 ст. 451-458. Друкуємо цю статтю тільки як сировий матеріал для історії назв нашого народу. Редакція.

² Акты, относящиеся къ исторіи Западной Россіи. Т. IV, ст. 47-49 і 151-152. Собрание государственныхъ грамотъ и договоровъ, хранящихся въ государственной коллегіи иностранныхъ дѣлъ, Москва, 1822. Ч. III, ст. 494-495, 500 і 501. Ч. IV, ст. 150-152. Акты, собранные въ библиотекѣхъ и архивахъ Россійской Имперіи археографической экспедиціей Императорской Академіи Наукъ. СПб. 1836, т. IV. „Возрожденіе“, Парижъ, ч. 598. 1927.

ж) Юрій-Гедеон Хмельницький в одному з своїх універсалів (1678) титулує себе: „Князь Сармацкій, Малої Россіи и Украины, и вождь войска Запорозского...“

з) У донесенні Гетьмана Івана Самойловича (1684) Московським Царям Іванові й Петрові Олексійовичам, з приводу з'їзду московських і польських послів для заключення миру, говорить між іншим про оселі й села, „какіє къ полкамъ Черниговскому и Стародубскому належатъ, какъ за гетьманомъ прежде нашего владѣнія бывшихъ, такъ уже и при насъ къ Малороссіи належали...“, а далі пояснюються мотиви захоплення поляками цих українських сел, „чтобы, когда ни всть, черезъ него Малую Россію всю, что не дай Богъ, привели въ мятежь“.

і) На військовій печатці Гетьмана Івана Мазепи був підпис: „Печ. Малой Россіи Войска Его Царского Пресвѣтлого Величества Запорозкого“.

Таким же чином у грамотах, універсалах та інших історичних документах можна переконатися щодо вживання різних відтінків слів: „Україна“, „Малая Россія“ або „Малороссія“³.

До цього відносяться, наприклад, вислови: „Малороссійскіє городы“, „малороссійскій край“, „жители малороссійскихъ городов“, „малороссіяне“, „малороссійскіє жители“, „народъ малороссійской“, „городы украинные“, „украинные замки“, „украинская земля“, „жителей украинскихъ“ і т. д.

Те саме слід сказати про деякі титули. Так, наприклад, Митрополит Гедеон підписується в акті про обрання Гетьмана Івана Мазепи: „Митрополить Кѣвски, Галицки, Малороссейски, рукою власною.“ Юрій-Гедеон Хмельницький підписується в своєму універсалі „звышь именованный князь Малороссійскій“.

³ Собрание государственныхъ грамотъ и договоровъ, хранящихся въ государственной коллегіи иностранныхъ дѣлъ. Ч. IV, ст. 552-560. Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи. Т. V, ст. 151-152. Дополненія къ актамъ историческимъ, собраннымъ архивной комиссіей. 1889. Т. XI, ст. 16, 17 і 19.

Однак при уважному дослідженні всіх згаданих історичних документів, а також творів народньої поезії, доведеться зробити висновок, що племінною назвою були й слова „руссій“ або „малороссійскій“⁴.

Так ось у звітненні про побачення Богдана Хмельницького з польськими комісарами один з останніх наводить слова Гетьмана: „Визволю з польської неволі руський народ увесь!“

У універсалі Гетьмана Богдана до мешканців України (1648) стоїть: „...пишемъ до васъ сей универсалъ, черезъ который зазываемъ васъ всѣхъ Малороссіянъ“.

У документах із часу Гетьмана Івана Виговського (Гадяцька Комісія 1863 р.) досить часто зустрічаються вислови: „гетманъ войскъ русскихъ“, „вельможного гетмана русскаго“, „войска русскіє запорожскіє“, „вельможный гетманъ Княжества Русскаго“, „на булаву великую Русскую“ й т. д.

Гетьман Іван Мазепа в своїх листах Полковникові Новіцькому з відомостями про перебування в Москві пише про „народъ малороссійскій“. Також і в своїй грамоті до Стародубського Полковника Скоропадського, де подано причини переходу Івана Мазепи до Карла XII, говорить, що московський уряд хоче „весь малороссійскій народъ подвергнуть вѣчному рабству“.

У реєстрі маєтку Семена Палія виступає яскраво національна назва „руссій“ для населення України в протилежність до населення Московщини: „Образовъ осмъ Московскихъ оправнихъ, а неоправнихъ же и нашихъ Русскихъ пятнадцать“.

Петрик Іваненко закликає до повстання „народъ малороссійскій“.

Далі можна відмітити, що в одній із

⁴ Н. Костомаровъ: Русская исторія. Т. II, ст. 248-250, 283, 276 і 279. М. Грушевський: Ілюстрована історія України. 1921, ст. 303, 370 і 377. Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи. Т. III, ст. 239. Т. V, ст. 224-227. М. Кояловичъ: Документы, объясняющіе исторію западно-русскаго края и его отношенія къ Россіи и Польшѣ. СПб. 1865, ст. 314. Етнографическій сборникъ, издаваемый Императорскимъ Русскимъ Географическимъ Обществомъ. 1853. I, ст. 332.

пісень у честь Гетьмана Богдана Хмельницького згадується „Україна“, як назва батьківщини, і „руські“, як своя племінна назва:

„... Прошу вас, добре дбайте,
Руський: Отче наш читайте!
На славу Україну прибувайте!..“

Усі наведені різні цитати вивіслюють широке вживання слів „руський“ і „малоросійський“, як племінної назви. А в Галичині на початку XIX стол., як пише М. Грушевський, „місцеву українську мову все називано руською по старій традиції“. Той самий український історик, описуючи „собор руських учених“ восени 1848 р. в Галичині, на якому визнано необхідність мати одну граматику та один правопис „для всего руського народу в Австрії й Росії“, додає своє пояснення, що „руським далі називали тут свій український народ і мову“⁵.

Як видно, й у Галичині, у всякому разі до середини минулого століття, серед місцевої інтелігенції була частина ця стара назва. Сам Галицький Митрополит іще в 1901 р. звертався до своєї пастви: „До інтелігенції руської“, а в 1912 р. вдруге: „Памятка для руських

⁵ М. Грушевський: Ілюстрована історія України. 1921, ст. 481 і 501. С. Величко: Лѣтопись событий Юго-Западной Россіи съ XVII в. 1720. Т. IV. Изд. 1864. Ст. 85-100 і 123.

робітників в Німеччині, Франції, Канаді, Бразилії..“

Відміни старих назв „український народ“, „українці“, „українська мова“ починають усе більше стрічатися з XIX стол. у різних науково-літературних працях, а до того часу їх вживалося нечасто. Ось так в історичній пісні про полонення Волинянки татарами говориться:

„... Через мене татари йдуть,
Шабельками голови тнуть,
Везут мене Волиночку,
Молодую Вкраїночку..“

Гетьман Пилип Орлик у листі до Запорожців (1734) пише: „Поблажала вправде Москва з початку всему нашому народу Украинскому..“⁶

Таким чином не можна заперечувати, що всі ці назви: „Русь“, „Мала Русь“, „Мала Росія“, „Малоросія“ й „Україна“ мають своє історичне обґрунтування, при чому слово „Україна“, як зв'язане з героїчною добою національно-релігійної нашої боротьби, найбільш увійшло в народню самосвідомість.

Берлін. В. Дашкевич-Горбацький,
Генерал Генерального Штабу.

⁶ Г. Давилевскій: Украинская старина. 1901. Т. 2, ст. 25. В. Антонович і М. Драгомановъ: Историческія пѣсни Малорусскаго народа, 1874. Т. I, ст. 84. Скальковскій: Филиппъ Орликъ и Запорожцы („Кіевская Старина“, квітень, 1882, ст. 112).

Чотири поеми Лесі Українки.

II. Про велета.

(Казка)¹.

Давно, в дитячий² любий вік,
В далекім ріднім країю
Я чула казку. Чула раз,
А й досі пам'ятаю.
Мені її розповідав
Малій сільський хлопчина
Без тенденційної мети,
Бо він же був дитина³.
Ні, він розказував її
З простотою святою

(Я може помилку роблю,
Що казку в рими строю).
Ми з ним сиділи у садку
Вечірньою порою,
В той час, як захід розпалив
Пожежу за горою.
Вечірній вітер турбував
Стареньку нашу грушу,
І щось таємне і жаске⁴
Нам заглядало в душу.
Усе лякало нас: трава,
Що тихо майоріла⁵,

¹ Ціла ця поема написана ямбом (о —) так:

о — о — о — о —
о — о — о — о

² Дитячий, а не діточий.

³ А не: був дитиною.

⁴ Жаский — страшний. ⁵ Майоріла — гойдалась, виділяла, бовваніла, мріла.

І гаю дальнього стіна,
Що в заході горіла, —

Та навіть в груші тій старій
Ми певности не мали, —
Хто знав, про що її гілкі
„На мигах“ промовляли?

А найстрашніші нам були
Оті стрункі тополі,
Що вшикувалися в ряди —
Запевне, з злої волі.

Бо все те, запевняв Лаврін
(Так приятель мій звався),
Зросло на велеті⁶ тому,
Що з Богом позмагався.

Той велет сильний був колись
Не тілом лиш, а духом,
Всі людські пута й кайдани
Зривав єдиним рухом.

Його збороти не могла
Ніяка міць ворожа,
Поки на його не прийшла
Таємна кара Божа.

Чим велет Бога прогнівив,
Того Лаврін не відав.
Питала потім я й старих,
Та жоден не повідав.

Не встрілив велета Господь
Своїм ясним перуном,
А тільки сном його накрив,
Немов м'якеньким руном.

Сон, кажуть, Божа благодать, —
Ні, часом⁷ кара Божа!
Спіткала велетня у сні
Пригодонька негожа.

Ліг велет, думав — на часок,
Та й спить уже століття,
Землею заснітівся⁸ весь
І марить про страхіття.

Бо скористали вороги
З його важкої млости,

⁶ Велет — назва давнього народу; віддавна пишеться велет, велетень, а не велит, велитень; див. РМ 1934 р. ч. 3 ст. 116.

⁷ Вимовляємо: час — часу, ніколи місцево: часу. ⁸ Заснітити — засипати.

Базкарно точать з нього кров
І трощать білі кості.

Вже оснували тіло все
Залізними дротами,
Припали до глибоких ран
Неситими ротами.

Не раз до серця глибині
Сягають хижі руки,
А велет спить камінним сном,
Хоч терпить люті муки.

Часами бодізно у сні
Наморщить густо брови, —
Тоді стинаються⁹, шумлять
Гаї, ліси, діброви.

Як дошкуліть неслітський біль,
Він тріхи ворухнеться,
По тілу корчі пробіжать,
Уся земля здригнеться.

Та не бояться вороги,
Гадають: „Ет, примара!“...
Але ущухне Божий гнів,
Минеться Божа кара!.

І встане велетень тоді,
Розправить руки грізні,
І вмить розірве на собі
Усі дроті залізні!.

Все, що наліпло на йому,
Одразу стане руба“...
Хлоп'я спинилось. Нам обом
Волосся стало дуба.

„Коли ж він встане?“ тремтячі,
Спитала я хлопчину.
— „За рік, сторік, чи за безрік,
А може й цю хвилину“...

Тут раптом вітер налетів
І дерева здригнули,
Ми, як сполохані пташки,
До хати враз майнули!.

Кохана стороною моя!
Далекий рідний краю!
Що раз згадаю я тебе,
То й казку цю згадаю!.

Бгипет. Гелуая. 5.ІІ. 1913. Л. Українка.

⁹ Стинатися — боротися, сточити боротьбу.

Троянда з колючками.

Колись.

Закучерявиться колись наш мертвий гай,
Весняно-запашні його укривуть квіти,
І усміхнеться сонцю вільний край, —
Новім життям зачне щасливий жити.

У сляві ранішнім палкий юнак-орач
Розрив бур'яном укриті перелогі,
А вслід за ним розважливий сіяч
У землю кине зёрна перемоги.

Поблідне в спогадах тяжких змагань І словом вдячності весела юрба
 [доба, Оздобить наші тихії могили!
 В народній глибині зростуть потужні [сили... Борис Лисянський.

Ой, взяло, взяло...

Ой, взяло, взяло сина та ГПУ лютев, Не багацький син, не багацька й я; слі-
 Повезло взимі хворого та й роззу- [па стала,
 [того! На поденщині, на гіркій отій сила в'яла..
 „Ой, куди, куди везете синочка стар- Де ж ти, де, мій Степаночку, де обер-
 [шого? [таєшся?
 Він же, голуб мій, він ласкавий мій, най Словом добрим із Сибіру не обзива-
 [кращий... [єшся?
 Кого ж він убив, обікрав кого, коміса- Твоя мати сліпа ходить з торбою, сі-
 рочку? [ночку,
 Ой найтихший мій, наймудріший був, мій Хоче мати почуть тебе хоч на хвили-
 [Степаночку! [ночку“..
 Все читав-читав книги мудрі він, читав Не несуть, нема ж листа бабі, листа
 [ночами, Бо в Сибіру вже син закопаний біля дуба!..
 А як день встає, — він встає й полем [любого,
 [все клопочеться... Мир. Ічнянський.

Молитва.

О, Боже мій незміряних просторів, Цілим еством віддатись бою
 Молюсь Тобі, злидений митар: За край, століттями закутий!
 Не дай сконать безцільно в зморі, Дай силу, мужність і відвагу,
 А дай великих днів дожити! Скріпи мої юнацькі скрані,
 Не дай пропасти на чужині Вдихни у душу помсти спрагу,
 А ген в святих степах Дніпрових, Щоб покарать за гріх тиранів!
 Де ллються сльози материнні
 В жорстокій муці та оковах.
 О дай зо сцени життєвої,
 Зійти, як лицар, незбагнуто,
 Драгово 3 липня 1936. М. Рішко.

Забуття.

Забуті палкії кохання, Гадаю один в пізню пору:
 Погасли на серці огні, Отак промайнуло життя,
 Замовкли, як струни, бажання, Як блискавка, хвиля на морі,
 Затихли в нерівній борні... В шляху, де нема вороття...

Л. Г.

Рідномовні замітки.

Тмуторокань. Л. Бендефі в своїй статті, про яку я писав (див. РМ. ч. 62 ст. 83), подає пояснення назви старо-української волости „Тмуторокань“. Це сполука слів Тамап-Тагкан. Перше слово тюркське й означає чин або шляхетську гідність, а Тагкан — це ім'я особи. Проф. Ів. Панькевич.

Нижанківський. Походить це слово від „низ“, „нижній“. В Галичині багато гірських осель, що

мають назви „Нижні“..., або „Долішні...“, напр.: Синевідсько Нижне на Бойківщині. В Перемищині є навіть село „Нижанковичі“. Отже ясно, що й прізвище композитора правильно буде Нижанківський; хто зна, може його предки-шляхта (а він — шляхтич) і походили з тих самих Нижанкович. Форма Ніжанковський — це полонізм. Д-р З. Лисяк.

Оратор — ораторь. В Великій Україні за час

революції, коли різні „оратори“ просто жити не давали, селяни казали на них „оратель“ (з російського: орать — кричати, а „оратель“ — це крикун). Цей витвір народної етимології знаходимо в новій збірці оповідань Л. Мосендза: „Людина покірна“ 1937 р. на ст. 35: Приїхав черговий „оратель“. І. Огієнко.

Яснець (з яснецю, яснецем) — так у с. Звертів Жовківського повіту) звуть перший гладенький лід. Д. Щербинський.

Із словного засобу села Воскресінець на Покутті. 1) Катран — шмата. 2) Позна („наробив позни“) — халепа, нещасливий випадок. 3) Леґейда — ледар, волоцюга. 4) Лапсардак — згірдава назва для мішухів, а головню урядників, що живуть з селянина, здираючи з нього сердак (світину з грубого домашнього сукна). 5) Копилиця — покритка, вулична дівчина, частіше: дівчина з неправого ложа. — Цікаве, що до пса селяни ніколи не вживають українських, але тільки чужомовних слів. До інших домашніх звірят приговорюють тільки рідною мовою. П. Кривоносук.

Новий переклад Нового Заповіту. Проф. Ів. Огієнко закінчив уже переклад цілого Нового Заповіту. Переклад цей видає Бритійське Біблійне Т-во. До Нового Заповіту доданий буде й переклад Псалтиря, зроблений з давньоєврейської мови. Книжка вийде друком восени цього року.

„Огляд чеського мовознавства за рр. 1926 — 1932“ вмістила в ч. 4, 10 та 11 за 1937 р. „Наша Культура“. Проф. Іван Огієнко присвячує в ній у своїх 19 замітках увагу працям проф. Ольдржіха Гуєра, проф. Фр. Травнічка, проф. Мілоша Вайнгарта, проф. Вацлава Вондрака, проф. Б. Гавранка, Й. Курца, С. Петіря, В. Фляйшганса та інш. В нарисах відомого українського вченого обговорено ряд актуальних питань чеської філології, які підносили згадані чеські вчені. Своім оглядом проф. Іван Огієнко дуже прислужився й в уязкому коду українських спеціалістів, якому подав перегляд заслуженої праці визначних представників чеської культури, так українському народові цим своїм новим вкладом у зміцнення чесько-українських взаємин“. („Український Тиждень“ ч. 2 за 1938 р., Прага).

Повстання азбуки й літературної мови в Слов'ян.

У празькій тижневик „Український Тиждень“ ч. 14 за 3 квітня 1938 р. читаємо: „Відомий український мовознавець проф. д-р Іван Огієнко видав велику монографію (300 стр.), присвячену питанню „Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян“. Вийшла як тт. 1-2 його ж „Бібліотеки українознавства“. Книжка ця поветала, як підручник для слухачів п. проф. в Варшавському Університеті в рр. 1925-32, де він викладав церковно-слов'янську мову й палеографію. Книжка вийшла 1927 р. як літографований підручник, а тепер, змінена та доповнена й перероблена, вийшла знову вже звичайним друком.

Про велику цінність її для загальної славистики не може бути сумніву, тим більше, що вона має бути спробою всебічного підсумку дотихчасової праці в цій царині славистики.

Книга подає чимало ілюстрацій на окремих таблицях і в тексті. Зміст її обіймає такі роз-

діли: I. Історія алфавіту давніх народів. II. Слов'янське письмо перед Костянтином. III. Руни. IV. Карбування. V. Старослов'янська книжкова термінологія. VI. „Руське“ письмо й „руські“ переклади перед Костянтином. VII. Костянтин упорядкував слов'янську азбуку. VIII. Історія глаголиці. IX. Кирилиця. X. Оповідання ченця Хороброго про письмена слов'янські. XI. Повстання слов'янської літературної мови.

В першій черзі ця спеціальна розвідка цікава філологам, але вона зовсім приступна найширшим кругам українського громадянства та вводить їх у сферу тих філологічних знань, без яких неможливо глибше засвоїти історію української мови.

Великою заслугою автора є й те, що він подає до кожного розділу велику бібліографію, що дає можливість ще ближче пізнати питання, зв'язані з темою“.

Випишіть цю книжку від Адмін. „Рідної Мови“!

Дописи Прихильників рідної мови.

Літургія в перекладі Варшавського Наукового Інституту. Посилаю Вам назад співи на Літургії після деякого виправлення. Текста я мало змінив, бо Ваш текст таки ліпший, як цілої Комісії. Візьмім, наприклад „Яко да Царя“, — Варшавський Інститут перекладає так: „Піднімімо ж ми Царя всіх, що Його... Ангельські чини несуть невидимо“. Нащо ж ми маємо Царя підносити, коли Його ангели вже несуть? 24.III. 1938. Чернівці. Іполіт Омеляський.

P. S. Див. ч. 64 РМ ст. 187-190: „Багатомовна конфіскація“.

Чужинці про „Нашу Культуру“. „Наша Культура“, варшавський місячник україн-

ського проф. д-ра Ів. Огієнка, про якого ми реферували в „Sl. Pč. XXVII, ст. 395, з кінцем 1937 р. перестала виходити з матеріальних причин. Її три річники багатим своїм змістом завжди будуть приносити честь офірному (obětavému) видавцеві. P. Slovanský Přehled“ 1938. III. 127.

Не падайте на дусі! Щире „Дякую!“ засидаю Вам за цінну прислугу для мене на протязі кількох років, що регулярно посилали мені „Рідну Мову“. Багато скористав я й навчився, читаючи Вашого журналу. Читають його в мене й інші, що самі не мають змоги передплатити. Бажаю Вам довгих літ щирої праці, хоч вона часом і неоцінена. Та не падайте на дусі! Така

доля, мабуть, усіх пророків та працівників. При всіх труднощах та розчаруваннях все ж таки знайдуться й ті, що оцінять... Нехай Бог пошле Вам успіху в праці об'єднання розпорошеного великого українського народу. Будьте мужні й не здавайте позицій, а „Рідна Мова“ стане великим журналом і знайде кожного сина Великої України в цілому світі. 1.III. 1938. Winnipeg. о. Н. А. Шельпук.

Голос учителя про „Р. М.“ Коли одержав я перше число Вашого цінного журналу „Рідна Мова“, то дуже втішився, що й підкарпатське свідоме українське вчительство буде мати змогу навчитися гарної, чистої, милозвучної, всеукраїнської літературної мови. Українське вчительство може бути горде, що має такий цінний журнал. Ваш журнал „Р. М.“ не тільки вчить рідної мови, але теж виховує любов і пошану до рідної мови. Шафарик писав: „Із ступня любови до рідної мови пізнаємо моральний і духовний щабель народу“. З Вашого журналу дуже-дуже багато навчився. Бажаю Вам кріпкого здоров'я й витривалості для дальшої праці на ниві рідної мови. 26.III. 1938. Зел. Бичків. Учит. О. Коперльос.

Вразила мене вістка, що багато передплат-

ників залягають із платою за обидва журнали. Це сумно. Виходить, — можна читати, отримувати журналу два-три роки й не платити... Це вже просто забути за честь і за людяність... 14.II. 1938. Regina, Sask. Іван Федорович.

Даруйте, що не приєднав „Рідній Мові“ передплатника. Це тому, що я дуже вважаю, щоб новий передплатник не став післяплатник, або й неплатник після. Але буду старатися придбати декого. Бажаю Вам ще багато літ навчати наш народ рідної мови, як це Ви робили до тепер. 15.III. 1938. Фортіт, Манітоба. Дмитро Бейко.

„Рідну Мову“ зберігатиму й своїм дітям. Через те, що плачу за журнал із малим опізненням, накладаю на себе один доллар кари, який прошу прийняти на пресовий фонд „РМ.“ Я не мав змоги набути ширшої освіти, — я скінчив тільки народню школу, — а тому „РМ.“ стала мені в великій пригоді. Усі річники „РМ.“ зберігатиму своїм дітям, щоб і вони могли користати тут у прибраній батьківщині з того великого багатства нашої мови, що предки наші виплекали на протязі віків. 29.I. 1938. Вегревіл, Канада. Вас. Зарубій.

Від Адміністрації.

Складня української мови. Закінчується друком і разом із наступним 6 (66-м) числом „Рідної Мови“ буде розіслана всім передплатникам нашого журналу нова праця проф. Ів. Огієнка: Складня української мови, ч. II. Ця книжка понад 200 сторінок друку присвячена вивченню головних і пояснювальних членів речення, має багато практичного матеріалу й переповнена прикладами з найкращих джерел української мови. До книжки додані речеві покажчики, що допомагають скоріше знайти потрібне в книжці. Статті цієї книжки розкидані були в двох останніх річниках „Рідної Мови“, а тут вони зведені в окрему книжку.

„Наймичка“, поема Тараса Шевченка, з мов-

ними поясненнями проф. Ів. Огієнка для вивчення української літературної мови. 1938 р. 32 ст. Ціна 30 гр. При наступному 6 (66) числі „Рідної Мови“ розсилається всім нашим передплатникам.

На фонд „Рідної Мови“ прислали: В. Євфимчук 6'50 зл., Т. Тарасюк 1'50 зл. Сердечно дякуємо!

Випишуйте „Нашу Культуру“ за роки 1935-1936-1937, книжки 1-32. Дано сотні статей з українознавства.

Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян, праця проф. Ів. Огієнка, 300 ст., ціна 3'50 зл., розіслана була всім нашим передплатникам. Просимо прислати належність!

Поширюйте „Рідну Мову“ серед своїх знайомих!

ЗМІСТ 5-го (65) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: 1. Огієнко: Складня української мови, ч. III: Речення й його будова, I. Словосполучення: 1. Парування слів у реченні, 2. Згода слів у реченні, 3. Головні типи згоди. М-р В. Барагура: Ідея й форма літературного твору. I. Огієнко: Давньовврейська поезія. М-р І. Ковалик: Навалізація приголосних в українських говірках. Ген. В. Дашкевич-Горбацький: Історичний підклад різних назов територій України та її корінного населення. Л. Українка: Про велета, казка. Б. Лисянський: Колись. М. Ічнянський: О, взяло, взяло. М. Рішко: Молитва. Л. Г. Забуття. Проф. І. Панькевич, проф. З. Лисько, Д. Щербицький, проф. П. Кривоносок: Рідномовні замітки. „Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян“ I. Огієнка. Дописи Прихильників Рідної Мови. Від Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа: Річник 1 (без 2 і 3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV і V по 6.00 зл., опрашений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник опрашений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110.
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІГНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1.60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI

ЖОВКВА. СІЧЕНЬ 1933 РОКУ

ЧИСЛО 1 (61).

Тернистим шляхом! П'ятиліття „Рідної Мови“.

З самим початком 1933-го року появилося перше число мовознавчого місячника „Рідна Мова“, — потому невпинно місяць-у-місяць п'ять літ виходив н ш журнал, скрізь сіючи свої рідномовні ідеї. Рідна мова — головна підвалина духового життя кожного народу, а її літературна мова — показник сили та висоти культури нації. У нас стан літературної мови ніколи не був нормальний: найрізніші причини, внутрішнього й зовнішнього походження, завжди заморожували розвій цієї мови ще в її початках, а груба сила переможця уважно пильнувала, щоб мова ця належно не розвинулась. Через це творення літературної української мови ніколи не виходило далі поза окремі особи, через це однієї провідної думки тут у нас ніколи не було.

„Рідна Мова“ перша відкрито й голосно сконкретизувала рідномовні обов'язки народу (див. книжку: „Наука про рідномовні обов'язки“ 1936 р.) вона перша вказала, що це — наші обов'язки. „Рідна Мова“ перша не побоялася відкрито й голосно сказати, що народ, який не має спільної літературної мови, то не дозріла нація. „Рідна Мова“ перша проголосила спасенні й необхідні, як повітря людині, головні засади нашої літературної мови: 1) Наша літературна мова мусить бути одна, і 2) вона мусить бути соборна для всіх племен українських, де б вони не проживали!

За п'ять літ своєї праці дали ми нашому громадянству кілька сот цінних статей на найрізніші теми нашого мовознавства, а серед них багато керівних та провідних засадничого значення. Крім цього, при „Рідній Мові“ заклалися „Бібліотека Рідної Мови“, що випускає окремі рідномовні праці головно практичного характеру, конче необхідні кожному, хто хоче знати свою літературну мову.

Поволі, але невпинно головні ідеї „Рідної Мови“ ширяться поміж українським громадянством, про що свідчать сотні прихильних листів наших передплатників та прихильників із цілого світу. Листи ці завжди підтримують та підбадьорують нас на дусі, і то власне вони найбільш спричинилися до того, що „Рідна Мова“ не припинила передчасно свого існування...

Згадуємо про це, бо „Рідна Мова“ ще від початку свого існування збагатила на... ворогів найрізнішої масти... Вороги ці наповзалися були конче прибити „Рідну Мову“ й були організували проти неї пресовий похід. Ішло може більше про Редактора журналу, як про самий журнал, а то тому, що Редактор відмовився робити політичну роботу в певному напрямі...

Хоч і тяжко, але пережили ми ці шалені наскоки, що доходили й доходять

REDAKCE ČASOPISU
SLAVIA
PRAHA
Filosofická

навіть до залякування співробітників „Рідної Мови“ (а декого таки й залякали!), як пережив Редактор і втрату катедри в Університеті з тих самих причин... Пережили, але належно розбудувати „Рідної Мови“ таки не змогли через найрізніші причини...

Найдошкульніша рана „Рідної Мови“ — це її неплатники та післяплатники. Всю працю в нашій Видавництві (працю редактора, секретаря, адміністратора й... редакційного служника) провадила одна особа, а це не давало можності частіш нагадувати передплатникам про їхні борги. Багато передплатників використали це так, що просто... стали післяплатниками, або й неплатниками. Власне це неплатство та післяплатство найдошкульніш руйнує наше Видавництво...

Ось тепер ми розсилаємо нашим передплатникам пригадки про їхні залежності, а вони нерідко відповідають нам на це тим, що... зрікаються місячника, не платячи боргів... Таким чином передплатники позаборговували нашому Видавництву великі суми, на нагадування про борги не відповідали, і — позникали... Ці післяплатники й неплатники завинили „Рідній Мові“ такі суми, що на них можна було б легко подвоїти розмір нашого журналу...

При тяжкій нашій праці, при постійних — явних чи прихованих — перешкодах „приятелів“ уплигло нам п'ять літ тяжкої праці... І ввесь час сподівалися ми, що нашу працю такі зрозуміють і оцінять — чи то окремі особи, чи то окремі наші установи. Сподівались, але меценатів не знайшлось... Зіте приємно нам тут згадати, що на поміч нам не рідко приходили найширші круги громадянства, несучи свою вдовину лепту на „Фонд Рідної Мови“, дебото на працю, яку вони зрозуміли й оцінили... Часом із братньою рукою приходили й канадійські чи американські наші установи. Усім їх щира за це подяка!

Вступаючи в шостий рік своєї тяжкої праці, хочемо конче розбудувати наш журнал так, щоб він якнайкраще задовольняв всі потреби рідномовного роз-

вою нашої літературної мови, щоб він задовольняв також і потреби широкого читача. Напряж журналу та його провідні ідеї зістаються ті самі, але хочемо більш оживити журналу, подаючи ще більше живого практичного матеріялу. З цією метою думаємо подавати зразковий матеріял із красного письменства, щоб читач навчався літературної мови вже самим читанням.

Належно розбудувати „Рідну Мову“ зможуть тільки самі наші Читачі та Прихильники, а тому сердечно закликаємо до цього всіх:

1. Нехай кожний Передплатник „Рідної Мови“ негайно поплатить свої залежності, і вже тим він спричиниться до розбудови її. І не ображайтесь, коли Вам нагадують про борг!

2. Нехай кожний Передплатник відразу пришле цілу передплату на 1938-й рік, — це значно поменшить адміністраційне записування передплати.

3. Нехай кожний, кому справді дорогий розвиток своєї рідної мови, негайно стане передплатником „Рідної Мови“.

4. Нехай кожний Читач та Прихильник цього журналу зараз таки попильнує приєднати для „Рідної Мови“ бодай одного нового передплатника. Не занедбайте цього заклику, й конче його виконайте. Переконайте своїх знайомих, що ніяк не можна відмовлятися від передплати своєю нефаховістю, бо це ж журнал все-національного значення.

5. Нехай кожний, хто прочитає цього нашого заклика, пришле Редакції „Рідної Мови“ списка осіб, що хотять чи можуть стати передплатниками цього журналу.

6. Звертаємось до всіх наших культурно-освітніх і громадських установ із проханням реально допомогти нам, бодай як своїй філії, — ми ж бо служимо Вашим завданням. Сердечно просимо Вас закликати всіх своїх членів до передплати.

7. Усі Редакції періодичних і неперіодичних видань найсердечніше просимо допомогти нам уміщенням відповідної статті та нашого оголошення в Ваших виданнях. „Рідна Мова“ насамперед служить усім нашим робітникам

пера, — і це їх святий обов'язок реально допогти їй!

Віriamo, що цей наш заклик знайде свій правдивий відгук серед наших Чи-

тачів та Прихильників, і взагалі серед усіх, до кого звертаємось.

Варшава. Редакція „Рідної Мови“.

Анкета про „Рідну Мову“.

Розбудувуймо „Рідну Мову“!

По п'яти роках тяжкого існування, по п'яти роках боротьби за зміцнення й розбудову „Рідної Мови“, звертаємося до всіх наших Передплатників, Читачів та Прихильників з проханням щиро, спокійно й розумно висловитися про добрі й злі сторони нашого журналу. Рідна мова — основа духового життя кожної нації; стан літературної мови народу — то показник його культури. Ми поставили собі за завдання сіяти здорові рідномовні знання серед найширших наших мас, чому й ціна „Рідної Мови“ (6. зл. річно) загальноприступна, а кожне число її, крім статей наукових, має статті й популярні. Того самого напрямку будемо дотримуватися й надалі, й надалі будемо заціплювати в найширші наші маси таке спасенне для сучасного нашого стану гасло: „Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис“!

Але хочемо, починаючи з 1938-го року, значно розбудувати наш журнал і якнайглибше поширити його в читачькі маси не тільки нашої інтелігенції, але й свідомішого міщанства та селянства. Для цього потрібна нам і думка наших Читачів та Прихильників, а тому сердечно просимо всіх людей доброї волі відповісти нам на нижчеподані питання.

1. Що доброго зробила РМ за п'ять літ свого існування? Чи знати які наслідки її праці? Як читається РМ на місцях?

2. Що недоброго чи невідповідного бачите Ви в РМ? Які її недомагання з Вашого погляду? Що кажуть вороги рідномовних гасел та РМ на місцях?

3. Що треба збільшити в РМ: чи матеріал науковий, чи матеріал популярний? Хочемо запровадити в РМ відділ зразкового красного письменства, — чи це буде добре?

4. Яким способом можна пустити РМ до найширших мас? Які зміни треба зробити в РМ, що б вона справді стала найпоширеннішим місячником? Що робити, щоб кожний Передплатник реально допоміг на місці поширити РМ? Як зробити живим зв'язок РМ з читачами?

5. Чи належить РМ до таких видань, що їй мусіли б стало допомагати наші установи та товариства? Редактор РМ безплатно виконує обов'язки редактора, секретаря, адміністратора й т. ін., — чи вважаєте це за нормальне?

6. Де шукати меценатів чи меценатів, щоб допомогли розбудувати й збільшити розмір РМ? Хто — на Вашу думку — міг би й повинен би допомагати матеріально РМ?

7. Коли б післяплатники та неплатники таки допровадили б РМ (як то зробили з „Нашою Культурою“) до закриття, чи не був би це помітний удар у нашій духовій розвитковій? Що робити, щоб позбутися цього шкідливого в житті недержавного народу неплатства? Як стягнути борги з неплатників та тих, що повтікали, не заплативши?

Оце ті питання, на які ми хотіли б мати відповідь наших Читачів та Прихильників. Характерніші відповіді видрукуємо в РМ, а про цілу анкету напишемо окрему статтю.

Редакція.

»Наша Культура« тимчасово не виходитиме.

До наших Читачів та Прихильників.

Тяжко писати це коротке, але повне вимовного змісту речення: „Наша Культура“ тимчасово не виходитиме... Так

ніби власними руками ховаєш найдорожчу особу...

Кожна свідома розвинена нація пиша-

ється добрим станом своєї науки, своїх наукових видавництв бо це ж підвалини його культури. Наукові журнали звичайно видають різні наукові установи та товариства, але часом видають їх і приватні особи, що гуртують коло себе певний круг учених.

Ось цю власне спробу й зробили ми, — приватними малими засобами, з цілком приватної ініціативи заснували ми науковий орган, присвячений вивченню нашої культури. Ми свідомі були з одного боку великої потреби власне такого наукового журналу для духовного розвитку нашої інтелігенції, як свідомі були, з другого боку, і тих найрізніших, а головню матеріяльних перепон для доброго існування наукового журналу за такої доби, яку тепер переживаємо.

За три роки свого існування „Наша Культура“ об'єднала круг себе понад сотню найвидатніших наших учених. Гасло нашого журналу: „Творімо українську культуру всіма силами нації“ цілком оправдало себе, й цілком защепилося серед нашої вченої еліти: на сторінках „Нашої Культури“ писали вчені найрізніших політичних напрямків. У наших житті це була єдина ланка, де наша еліта легко й беззастережно об'єдналася. І „Наша Культура“ за три роки свого існування дала в 32 томах на 124 друкованих аркушах понад 200 наукових статей, часто дуже цінного змісту. Це був матеріял для духового розвитку головню нашої інтелігенції, що так потребує поглиблення своєї національної свідомості, але поглиблення спокійного, поважного, чисто об'єктивного, чисто наукового, — без зайвої „полемики“, без суб'єктивних випадів, що такі, на жаль, часті в сучасній нашій пресі. І „Наша Культура“ чесно виконувала це високе своє завдання.

Переживаємо час, коли наша вчена еліта не має подостатку журналів, де могла б вільно й легко друкувати свої наукові праці. Скарги на це, скарги розпучливі й цілком оправдані, стали постійні в нас. Еміграція з Великої України сильно посилила наукову західньоукраїнську еліту, а наукових органів для вміщення її праць не тільки не приба-

вило, — їх стало менше. „Наша Культура“ й ставила собі за завдання прийти на поміч нашій науковій еліті й дати можливість їй промовляти до українського громадянства в найголовнішій духовій ланці — в ланці історії нашої культури, а тим самим дати можливість і їй легше виконувати свої обов'язки при відродженні нації. Припинення „Нашої Культури“ власне ця наукова наша еліта дошкульно відчує...

„Наша Культура“ зв'язалася зо всіма головнішими науковими органами цілої Європи, й була з ними в науковому зв'язку, обмінючись своїми виданнями. Щомісяця наш орган нагадував цим науковим установам Європи про існування й української науки. Тепер цей дуже цінний зв'язок уривається...

Від самого початку свого „Наша Культура“ боролася з важкими матеріяльними перешкодами. Науковий орган ніколи не має великого числа читачів, а вже серед нас, при наших сучаснім трагічнім житті, й поготів. Думка була, що наша інтелігенція зрозуміє ціну й завдання „Нашої Культури“, такої потрібної при творенні й пробудженні нації, зрозуміє й матеріяльно підтримає. Але ці сподівання наші завелися... Виявилось, що наша інтелігенція нерадо читає наукову статтю, а тому стан наукового органу її мало обходить... Виявилось, що наші широкі кола інтелігенції скоріше читають статтю з відкритим суб'єктивним присмаком, аніж статтю поважну, що вишла з під пера видатнішого вченого.

Але не це припинило „Нашу Культуру“, — орган наш усе ж таки мав таке число передплатників, що ніби могли б забезпечити йому хоч і не світле життя, але в етаки скромне існування. На жаль виявилось, що ці передплатники... все післяплатники, а то й зовсім не платять... Виявилось, що для стягання передплати потрібна особна канцелярія, яка б невпинно рухала свого передплатника й нагадувала йому про борги. На це власне ми не мали ані засобів, ані часу, ані... охоти. Справа в тому, що „Нашу Культуру“ провадила одна особа, що була видавцем, редактором, коректором, адміністратором і простим служником при

Редакції. На нагадування передплатникам про їхні борги (а це — безконечне неприємне листування, що забирає силу дорогого часу) не було часу, а тому передплатники... не платили. Наняти адміністратора для журналу не було жодної матеріальної спроможності.

Особа, що видавала „Нашу Культуру“ — безробітний професор, що тяжкою працею насилу заробляє собі на черствий кусок хліба для власного існування. Докладав він до „Нашої Культури“, що міг, але більше його на цю працю не вистачає. Просто тому, що нема з чого докладати й нема вже сил безплатно робити тяжку редакторську працю... Три роки ця особа безплатно давала всю свою духову й фізичну силу журналові, що часом забирало й по 24 години денно, але надалі робити цього вона фізично не в силі... Оце й є причина, чому ми змушені тимчасово припинити нашого журналу.

Припинюємо „Нашу Культуру“ тільки тимчасово, — поки передплатники не виконають свого елементарного обов'язку — поки не заплатять своїх боргів. Робимо це, як демонстраційний протест проти тих неплатників, що стали буденним явищем у нашому громадянстві, явищем, що так сильно руйнує наше духове життя...

„Наша Культура“ працювала, ні звідки не маючи матеріальної допомоги. Покладалася виключно на матеріальну спроможність редактора-видавця та численних співробітників, що жодної заплати за працю свою не мали. Все сподівалися ми, що нашу працю нарешті зрозуміють і прийдуть із допомогою нам чи то наші культурно-освітні установи, чи то наші приватні меценати. Ні тих, ні других не знайшлося.. Нехай це буде живою й вимовною ілюстрацією до дуже знаменної статті д-ра В. Королева, що містимо нижче.

Підкреслюємо на цьому місці, що такий самий матеріальний стан і „Рідної Мови“, — передплатники її так само в своїй більшості післяплатники або й неплатники. І цей наш журнал zagrożений

в основах своїх, але ми постановили покищо видавати його й у 1938-м році, бодай ціною „Нашої Культури“. Але голосно тут заявляємо, що неплатство й післяплатство вб'є й „Рідну Мову“...

Проте глибоко сподіваємось, що вимушена перерва нашої культурної праці для духового розвитку українського народу, припинення „Нашої Культури“ буде тільки тимчасове, тільки коротке, а тому звертаємось до всіх наших передплатників, читачів та прихильників:

1. Просимо всіх тих, що не заплатили ще за „Нашу Культуру“, якнайскоріше заплатити свої борги. Це прискіпить відновлення „Нашої Культури“. Коли не можете заплатити відразу всіх своїх задегностей, платіть їх ратами. — Зокрема просимо про це передплатників із Канади та Америки, а також закарпатське вчительство, що завинили нам найбільші суми.

2. Одночасно просимо тих самих осіб полатити свої борги й „Рідній Мові“, що так само сильно zagrożена в своїм існуванні. Вона буде виходити і в 1938-м році з своїми окремими додатками, але неплатство й післяплатство можуть убити й її...

3. Глибоко віримо, що українська нація таки має своїх правдивих меценатів, і вони не допустять, щоб такий науковий журнал, як „Наша Культура“, перестав існувати по трьох роках корисної праці. Віримо, що меценати знайдуться й відізвуться!

4. Просимо осіб доброї волі висловитися з приводу тимчасового припинення „Нашої Культури“. Ваші думки й поради будемо друкувати в „Рідній Мові“.

5. До часу особного оголошення в „Рідній Мові“ просимо тимчасово передплати на „Нашу Культуру“ на 1938-й рік не присилати.

Ще раз повторюємо, що глибоко віримо, що наша перерва в праці — тільки тимчасова примусова перерва, яка покінчиться в найкоротшому часі. Але це залежить від... неплатників і післяплатників.

8. XII. 1937.

Редакція.

Мертві, вперед!..

...„Народ, що не має своїх Чикаленків, не може стати нацією“...

Не можна стати нацією, а тим більше нацією державною, при самій духовій силі, хоча б і найбільшій. Тяжко стати нацією, особливо в часи нинішні — при найбільшій силі фізичній та войовничій, вибойній завзятості. І цілковито неможливо стати нацією державною тому народові, що не має сили матеріальної.

Назв'їм це жахом, диявольською несправедливістю, чи вишукаймо якесь виразніше слово, — наслідок один — в нашій епосі рішає матеріальна сила, панує золоте телятко. Матеріальна сила підпирає духову енергію. Вона імпульсує творчість, винахідливість, науки й мистецтва; вона підносить освіту люду, розвиває національну свідомість, збільшує народню й загальну культури чинном, друкованим і живим словом. Матеріальна сила імпульсує й творить вартості праці, дає незалежність, забезпечує одверте визнання національного кредо, дає... ще багато дечого дає, чого б ми потребували, але про що тут промовчимо.

Матеріальна сила... Так, це вона є рушієм не тільки злого, але й доброго: це вона будує танки й забезпечує перемогу на полях крові, а разом із тим поширює пацифізм та Слово Боже. Це вона, що її потребував навіть Христос для заплати податків, і з-за неї було продано Його Самого. Нею віддаємо „кесарево — кесареві, а Боже — Богові“...

Де ж її взяти, де її шукати, як створити її в нації, що не має золотих копалень, нації, якій не належить ні її земля, ні нетри земські, ані повітря над землею? Нації, що більшість, ба, майже всі свої матеріальні надбання мусить віддавати панівним сусідам?... Але ж і де те чарівне гасло, що здібне відчинити казковий „сезам“, зробити вільний вихід для струмочків матеріальної міцї, що, без огляду на все, затримується ж у товстих і щуплих кишнях членів навіть поневолених націй і не буває зужита на особисті потреби?

Свідомість? — Та ж саме її й нема,

чи буває обмаль у широких масах, не-пробуджених із поміччу золотого телятка, тобто матеріальної сили, якої саме й потрібно для пробудження! Любов до рідної справи? — Та ж її — стихійну, неорганізовану, нездисципліновану — тією ж самою матеріальною силою, що творить потрібні засоби, можна оформити, вирізьбити, зосередити й направити в творче річище!

Зачароване коло? Безвихідна ситуація?

Ні. Це — тільки те нечасте становище, коли великого діла можна досягти не гуртом, а поодинці, коли не треба оглядатись на інших, а робити самому те, куди веде серце, що, як говорять чужинці, „лежить на правдивому місці“. На загал, окремі, поодинокі особи, що вже мають ясну свідомість своєї повинности перед нацією; особи що вже остаточно оформили свою любов до рідної справи; одиниці, яких вже не можуть задовольнити самі — хай і найліпші й найзапальніші — слова, бо ж душа їхня вже прагне доброго чину... Ті, чие бажання успіху рідної справи дійшло до апогею, не тільки „до глибини душі, а й до глибини кишені“, ті, що затужили за шляхетним і почесним найменням — меценат.

Кожен народ, коли починає ставати свідомим народом, видає з себе своїх меценатів. Коли б не меценати — Медічі, Сфорди й подібні, — ніколи не розцвіло б так італійське мистецтво, коли б не меценати, наймення яких навіть не знають чужинці, — не увільнилися б із пазурів могутнього британського лева скромні пастухи — ірландці; без меценатів не опинилися б за кордоном творчі чеської самостійности — Масарик і Бенеш, і сьогодні не було б Чехословаччини... Без Семеренка, Чикаленка Євгена, Володимира Леонтовича та без митрополита Андрія Шептицького не було б і ми там, де стоїмо сьогодні...

Видима річ: мало в нас, — пригноблених і на чужі млини воду длючих —

мало є багатіїв, магнатів, людей заможних, але ж і між тими майже нема таких, як Чикаленко, що, вмираючи, мав тільки один пекучий жаль: — „За одним жалкою, що не встиг роздати свого майна на потреби народні!“ Мало в нас таких, бож хоч і велика числом наша нація, таж і вбога! Мало таких, бож у нації, яка ще загалом не є на вершку свідомости, тяжко бути меценатом, не скористати для себе чи для своїх кривних з лишків свого майна, а роздати його ніби „чужим“, — бож далеким землякам та країнам, фактично ж навіть не тим, що вже живуть, а тим, що будуть по нас.

Мало в нас заможних... Але з тим більшим жахом і жалем читали ми нещодавно в чернівецькому „Часі“ довгі реєстри імен українців, померлих ув Америці, що лишили значне або й велике майно, не призначивши його жодним спадкоємцем! І те майно в більшості переходить до скарбниці чужої держави, для збільшення засобів чужої культури, для творення чужих цінностей, для щастя чужих людей!

І довбнею б'є в голову думка:

— Та ж, коли ми не спромоглись дати на справу національну за життя, бо нам треба було нашого майна для того ж таки нашого власного життя, то чом же не можемо віддати бодай частину, коли не всі наші надбання, хоч по смерті?

Чому ж і тепер, коли в Чехословаччині вже цілком усталились форми державного існування, чеські газети повні сталих повідомлень про те, що така чи така вчителька, той чи той парох, землевласник, торговець і селянин, і нотар, і швець, і навіть найубогіший одинокий поденщик, тобто люди найрізніших політичних і релігійних переконань, помираючи, заповідають частину — або й цілу свою позитивність — на ті чи на ті народні потреби, й ще тоді, коли всі платять податки, — й немалі податки, — з наказу держави? А чому ж ощадності та маєтності наших людей і в краю, й на еміграції стають „res nullius“ — „нічиєю річчу“, й по смерті українців переходять у руки чужинців, а часами

— ще й в руки таких, що всіх нас загалом чи особисто даних небіжчиків, гнітили? Чому ж ми, доживши до старшого віку, завчасу не помислимо про те, щоб скласти заповіта, щоб бодай по смерті здобути собі вдячність своїх братів, забезпечити собі тривалу згадку, як про — добродійця, людолюба, мецената? Чому ж люди інших націй хочуть, щоб наслідки їхніх зусиль та намагань за життя — продовжували діяти, чинячи добро й після їхньої смерті, а їх самих згадували б найпочеснішими назвами, — а ми ні?

Чому, нарешті, наша преса, наші культурні й добродійні установи, яким, здається, на цьому найбільше залежить, чому наші трибуни, діячі й організатори, а зокрема особи духовні не повторюють скрізь і всюди цих безперечних аксіом? Таж на шпальтах усіх наших — назагал убогих — газет і часописів не подяки „за 50 грошів“ чи „за офіру (!) в 10 центів“, даних „на пресовий фонд“ друкувати треба, а заклики, щоб читачі заповідали бодай частину свого майна на назву „меценат“! Та бодай би раз у рік, скажім, у ту неділю, коли по церквах читається Євангелія про вдовину лепту, отці духовні всіх наших обрядів могли б нагадати вірним своїм про наказ Церкви — за життя належно впорядкувати свої матеріальні справи й відписати, коли не все, то частину, чи спеціальні прибутки на поміч Батьківщині?

І коли ми нація вбога й не цілком ще дозріла, не маємо меценатів живих, то спробуймо витворити їх якнайбільше між мертвими, щоб їхні надбання за життя оживили по їх смерті нашу загальну справу, що так часто примирає й не може нормально жити саме через брак золотої крові. Нас бо вже так багато, що аж соромно згадувати ті все зростаючі числа, й бачити, як наша справа кволіє, навіть часто не через брак доброї волі, а через нашу байдужу неухважність, що часто також залежить не від нашої доброї волі, а від тимчасової нашої слабости.

Ось свіжа подія нашого культурного життя, — закривається „Наша Культура“,

єдиний наш громадський науковий орган, закривається не через брак волі й бажання його видавати, а тільки через матеріальну неспроможність... А медената на це видання не знайшлося ні між мертвими, ні між живими... А це ж був науковий місячник, що об'єднав коло себе всю нашу наукову еліту...

Але ж часами й слабі, й поранені, навіть мертві досягають дива. Пригадаймо бо собі, що може всю велику війну ви-

грано й справу Франції вирішено тим невідомим раненим старшиною, що, побачивши під Верденом гори поранених і вбитих вояків, у розпуді закричав: *Les morts, en avant!* — Мертві, вперед! — й відбив живого ворога!...

В. Королів-Старий.

Р. С. В інтересі загальної справи, як насамперед і в інтересі окремих органів преси, прошу українські газети й журнали цю статтю перекладувати. В. К.-С.

Складня галицьких письменників.

Складня — цариця мовознавчих наук, а проте ми її знаємо мало, а ще менше вчимося її. Якось так повелося, що власне складня віддавна стала в школах найостанньою наукою, а це відбилося на знанні її серед широкого громадянства. На жаль, українське мовознавство займається складнею так само мало, через що ми мало знаємо навіть саму душу (цебто складню) своєї мови. Складневих дослідів по наших говорах майже не робилося й не робиться.

От через це сильно відбігли від себе складня письменників придніпрянських та складня письменників галицьких, відбігли від себе в найголовнішому — в самій душі мови, бо в складні.

Хочу тут коротенько поговорити власне про ці складневі різниці нашої східної й західної літературної мови, беручи за основу літературні норми придніпрянської мови. Для прикладів беру останню „повість української старовини“ — „На прю!“ Романа Леонтовича, Львів, 1937 р. Ціла повість написана місцевою галицькою мовою, чого не можна вважати за явище відрадне, — час уже не друкувати важливіших речей мовами місцевими, — друкувати все треба тільки соборною літературною мовою, бо цього вимагає від нас історична, така трагічна для нас, хвиля. Зовсім не спиняюся на словниковій частині оповідання „На прю!“, — відповідний матеріал читач знайде подостатку в моїм „Словнику місцевих слів“. Тут займуть тільки складнею.

1. Частини речення.

§ 1. В РМ 1937 р. ч. 2 (50) на ст. 61-71 я докладно розповів про так званий числівниковий підмет, — туди й відсилаю читачів. Тут тільки підкреслю, що сполучення числівника з іменником уважається в граматиці за підмета, а тому це сполучення мусить стояти в підметовому, цебто назовному відмінку. Напр.: *Три козаки приїхали*, або: *Трое козаків приїхало*, ні в якому разі не: *Трьох козаків приїхало*, бо ця остання форма — чистий полонізм.

В „На прю!“ свою добру форму знаходимо тільки один раз: Три молодці стали на суші 78, а то все дається форма польська, в родовому відмінкові: *Вискочило чотирьох людей 17, Двох дружинників залишилось 18, Чотирьох мужів зблизилося 27, Трьох звідунів лягло за корчами 54, Двох людей прискакало до Зоряна 91, Трьох мужів рушило пішки 105.*

§ 2. Так само *щось, що*, бувши за підмета, неподільне зо своїм прикметником, а тому разом із ним мусять бути тільки в назовному відмінку. Напр. у Шевченка: *Щось біле блукав 1, Щось непевне буде 541.* А в „На прю!“ бачимо польські форми: *Було щось тяжкого 79* (треба: *Було щось тяжке*), *Було щось цікавого 34* (треба: *Було щось цікаве*), *Що тут такого гарного 52* (треба: *Що тут таке гарне*). Те саме й при об'єкті: *Може що цікавого побачимо 38* (треба: *Може що цікаве побачимо*).

§ 3. В українській літературній мові

Присилайте цілу передплату на 1938-й рік!

дієслово-зв'язка теперішнього часу *є* при йменниковому присудкові зовсім зайва, через що завжди опускається (див. про це докладно РМ 1937 р. ч. 3 (51) ст. 103-109), напр. у Шевченка 2: Вона молоденька, а не: Вона *є* молоденька. В пов. „На прю!“ скрізь маємо *це* зайве *є* при йменниковому присудкові: То я *є* 7, Ти *є* з уличів 8, Ти *є* чесна людина 19. Хто ти *є* 19, Я *є* купець 20, Ми не *є* бідні 21, Рись ще не *є* мертва 35, Хто ти *є*? Я *є* Любомира 77. *Це* *є* корисне для мене 85. — в усіх цих прикладах зв'язка *є* зайва, непотрібна.

§ 4. В західноукраїнській мові за польським впливом уживають прислівника *так* замість прикметника *такий*. Напр. у Шевченка: А де ж найде *так* і (а не: *так*) чорні брові 16. В пов. „На прю!“ маємо тільки польське *так*: Була *так* (треба: *така*) гарна 24, В *так* (такий) непевний час прийшла *так* (така) скоро поміч 56, Зудар був *так* (такий) могутий. Див. докладніш РМ 1937 р. ч. 4 (52) ст. 147-148.

2. Речення.

§ 5. В головнім і в пояснювальнім реченні речення складеного дієслова мусять бути одного відповідного виду: багаторазового недоконаного, або одноразового доконаного, залежно від змісту речення. Р. Леонтович, як і взагалі галицькі письменники, часто плутає дієслівні види, напр.: Старшував усе В'юн, а нераз *таки* добре допік (треба: допікав) Радимкові 33. Хлопці не були добре озброєні, але добре їхали (треба: їздили) верхи й мали велику охоту до бою 51. Від часу до часу покотився (треба: котився) по сивій мряці сріблестий молодий сміх, і знов все стихало 86. Часом добув (треба: добував) котрий із гудців свиріль та, неначе пробуючи, заграв (треба: грав, або: загравав) кілька штудерних тонів 124. Докладніш див. РМ 1937 р. ч. 12 (60) ст. 467.

В Галичині дуже часта форма „вицілуватись“ замість літературного „поцілуватись“. Напр. у „На прю!“ читаємо: Тут дівчата вицілувались 48. „Вицілуватись“ — це багато й скрізь обцілувати.

§ 6. В складенім реченні літературна

мова вживає займенника *той, та, те*, а не *цей, ця, це*: Тільки *той* достойний щастя, хто боровся за нього, Б. Гринченко. В „На прю!“ маємо тут тільки місцеве *це*: Треба переблагати за *це* (треба: за *те*), що хочемо заколотити їх спокій 26. Богом святим клянуся, *що це* (треба: *те*), що знаю, поза мої зуби не вийде 27. Журило Зоряна найбільше *це* (треба: *те*), як прохарчувати людей 82. Див. мою працю: „Чистота й правильність української мови“ 1925 р. ст. 158.

§ 7. Українська мова знає присудки на *-тсья, -ся* в безпідметовім реченні, але не часто. Мова польська кохається в таких формах, чому часті вони і в Галичині: Проситься не палити, замість літературного: Просять не курити. Те саме бачимо й у „На прю!“ ст. 127: До середини входилося (треба: входили) через просторі ворота; через ворота входилося на просторі повітря 127. Див. мою „Чистота“ 1925 р. ст. 155.

3. Відмінки.

§ 8. Українська мова кохається головною в назовному присудка, а не в орудному, як у мові польській. Напр. у Т. Шевченка: Сотник був жонатий 432, а не: жонатим. При присудкові теперішнього часу ставимо тільки назовного (а в мові польській — орудного), напр. у Шевченка: Вона молоденька 2, а в жодному разі не: *Вона молоденькою*, бо *це* буде полонізм. А між тим „На прю!“ вживає власне цих польських форм: Чому ти не *є* моїм дядьком 15 (треба: Чому ти не мій дядько). Я *є* дочкою цього мужа 19 (треба: Я дочка цього мужа). Вона мені найкращою скарбницею 128 (треба: Вона мені найкраща скарбниця). Див. про це докладно РМ 1937 р. ч. 4 (52) ст. 152-160.

§ 9. Українська літературна мова кохається в знахідному відмінкові чол. роду однини в формі родового: Купив воза, Написав листа. *Це* буває тільки при чоловічому роді, і то тільки тоді, коли родовий закінчується на *-а* (а не на *-у*). Р. Леонтович добре пише: Дам тобі гостинця 49, Пильнували табуна 68. Явище *це* повстало в нашій мові для того,

щоб виразніш відрізнити підмета від об'єкта, напр. у „На прю“ знаходимо на ст. 115 зовсім неясне: Удар спинив шолом (треба: Шолом спинив удара). Але Леонтович частіш уживає знахідного в формі назовного: Зірвав лист лопуху 16, Попросив кухлик меду 21, Виняв меч 35, Зловив за сук 36, Відчинив аркан 40, Відв'язала мішок 49, Він затиснув кулак 81. У всіх цих випадках треба б: Зірвав листа, Попросив кухлика, Вийняв меча і т. ін. Докладно див. РМ 1933 р. ст. 43-48, 83-90, 119-124, а також мою: „Сучасна українська літературна мова“ 1935 р. ст. 38-42.

4. Частини мови.

§ 10. Р. Леонтович часто вживає дієприкметників на *-чий*, хоч літературна мова оминає їх: Дружинники, лежачі в засідці 59. Крик потопаючих 75. Цілі хори страдаючих голосів (1) 75. Намагався сісти; оточуючі йому помогли 79. А треба: Дружинники, що лежали (або: лежачи) в засідці. Крик тих, що потопали. Цілі хори голосів тих, що страдали. Ті, що оточували, йому помагали.

Дієприкметників на *-вший* наша мова зовсім не знає. В „На прю!“ читаємо: Приїхали по упавших в бою русичів 99, Справляли похорони по упавшим в бою 128. А треба: Приїхали по тих, що впали в бою. Справляли похорон по тих, що впали в бою. Або зам. *упавший* вживати *упалий*.

В „На прю!“ часто знаходимо слово *невиносимий*: Жара стала невиносима 75. 81. Положення стало невиносиме 75. Наша мова не знає цього слова, треба: нестерпний, нестерпучий, непереносний.

Про долю дієприкметників в українській мові докладно розповідаю в своїй праці: „Сучасна укр. літературна мова“ 1935 р. ст. 9-19.

§ 11. В Галичині часто вживають деякі дієслова без *-ся* тоді, коли літературна мова вимагає його, бо розрізняє форми з *-ся* й без нього. Напр.: бити кого-що, битися самому; вертати кого-що, вертатися самому; тільки остатися; пасти кого, пастися самому. В повісті „На прю!“ читаємо по-місцевому: Серце слабенько било 77 (треба: билось).

Не треба вертати (треба: вертатися) вашими слідами 52. 68. 100. 119. 85. 81. 113. 17. 33. 28. Не хотіла остати (треба: остатися) при возах 28. 50. 81. 70. 89. Розсіддали коней, пустили їх пасти (треба: пастися) 74. 104 (хоч: Серни перестали пастися 105).

§ 12. Для зазначення бистроти й сили вживаємо дієслів на *-онуті*: рубонуті. В „На прю!“ маємо: Рубнув (ліпше: рубонув) по голові 116.

5. Окремі слова.

Боліти в літературній мові дієслово неперехідне: Йому (а не: його) болить голова. „На прю“ пише: Його (треба: йому) мусить боліти 94. Його (треба: йому) болить голова 82. 120. Всі кості мене (треба: мені) болять 16.

Ждати кого-чого, а не на кого. На себе (треба: себе) ждати 72. Ждали на угрів (треба: Ждали угрів) 73.

Приглядатися, прислуховуватися до чого. Приглянулася цим пенькам 31 (треба: до цих пеньків). Ялина прислухувалася цій розмові (ліпше: до цієї розмови) 88.

Співчувати кому, а не з ким. Товаришка співчувала зі мною (треба: співчувала мені) 87.

Стерегти зо знахідним, а не з родовим. Нехай Велес стереже твоїх стад 50 (треба: стереже твої стада).

Заклинати ким-чим, а не на кого-що. Заклинаю тебе на пам'ять (треба: пам'яттю) твого батька 9. Через це й вираз: „На Перуна“ 126 зовсім не можливий у нашій мові; треба: Клянусь Перуном!

Коли старший наказує, то молодший в оповід. „На прю!“ все відповідає: „Ти сказав!“ 7. 9. 44. 56. 57. 58. 71. 78. 82. 91. 96. 99. 101. 102. 104. Звідки ця форма? Подібної форми в нашій мові не було й нема. Знаю цю форму з мови грецької, — *ὁ εἶπας*, церковнослов.: ты рекль еси Мт. 26. 64. 27. 11. Мр. 15. 2 і ін., але це урочиста судова формула зізнання, признання, що так. Нічого подібного жива українська мова ніколи не знала. В „Одержимій“ Лесі Українки знаходимо цю форму, але в Євангельським, дебто єврейсько-грецьким значенні:

Месія. Ти може скажеш — любиш?
Міріям. Ти се сказав.

Я коротко розповів тільки про деякі складневі відміни галицької літературної мови. Думаю, що мої замітки не будуть

зайві для кожного, хто пильнує навчитися соборної літературної мови. Тільки з цією метою я й писав оцю статтю.

Іван Огівенко.

Особові імена учнів Перемиської української гімназії.

I. Статистика поодиноких імен.

Я використав у своїй статті 509 імен учнів теперішньої української державної гімназії в Перемишлі. Це імена, вживані здебільш у Перемищині, де в Перемиському й сусідніх повітах, однак в тут багато учнів із інших околиць Галичини, навіть з-поза Галичини (напр. Волинь), а також невелика скількість дітей емігрантів з України, що своїми йменнями не раз дуже різняться від Галичан. Подаючи поодинокі ймення, зазначаю теж при них для докладности суспільне становище батьків учнів і тут відрізняю 3 шари: а) інтелігенція, що її зазначаю скоротом і, б) міщанство, куди залічую міщан, ремісників, нижчих службовців усяких установ і т. п. — скоротом м і в) селянство, зазначене буквою с.

Це важне, щоб зорієнтуватися, які ймення вживають здебільш на селі, які серед інтелігенції, які загально відомі й поширені, т. зн. уживані і на селі, і в місті, і серед селян, і серед інтелігентів та міщан. Само собою, що по числу учнів селян найбільше, далі йде інтелігенція, а потім (найменше) міщанство.

1. Найпопулярніші імена. Сюди залічую імена, що їх має більша скількість учнів, а саме 61-20.

По скількості йдуть вони так:

- 1) Володимир 61: і 23, м 22, с 16, переважав і + м
- 2) Іван 52: і 12, м 11, с 29, перев. с
- 3) Богдан 41: і 28, м 10, с 3, " і
- 4) Ярослав 38: і 21, м 5, с 12, " і
- 5) Роман 37: і 18, м 10, с 9, " і
- 6) Мирослав 31: і 14, м 7, с 10, " і
- 7) Степан 20: і 9, м 5, с 15, " с
- 8) Михайло 26: і 3, м 4, с 10, " с
- 9) Євген 20: і 10, м 6, с 4, " і
- 10) Йосип 20: і 7, м 10, с 3, " м

З переліку цих імен бачимо, що найпопулярніші серед перемиської дітвори й молоді в ймення: Володимир (61),

Іван (52) і Богдан (41). Ймення Іван має тому так багато учнів, що це ймення найтипівіше для українців; недармо вороги нашої нації називали її народом Грицьків, Паньків¹, а головно Іванів, тому теж відомий галицький поет Степан Чарнецький написав був прегарний вірш п. н. „Іванови!“, в якому образowo представив сумну долю наших вояків у часі світової війни, невідомих і непрославлених, а знаних загально під іменем „Іван“:

Іване без роду, Іване без долі,
Куди не ходив ти, чого не видав?
У спеку і стужу, у лісі і в полі
Ти гинув, — а славу сусід добрий взяв.²

Важко сказати, від чого залежить вибір батьками даного імени. Входять тут у гру національно-патріотичні огляди (напр. ймення Тарас від Шевченка, Маркіян від Шашкевича й ін.), церковно-релігійні (Йосафат від св. Йосафата, Теодосій від св. Теодосія), календарно-формальні (вибір імені від святого, що припадає на даний день, або від найближчого свята, напр. св. Петра, св. Івана, св. Миколи й ін.), локальні, особисто-приватні, головно родинні (від імен дідів, бабусь, дядьків, кумів і кум), вкінці деякі імена мило й гарно звучать, і тому подобаються, а деякі вибираються насліпо, випадково, часом надає їх священник, а не раз селяни наслідують сільських інте-

¹ Денис Зубрицький, духовий батько галицьких москвофілів, подаючи, як зразок літературної мови для нашого народу текста договору Ігоря з Греками, писав: „Вотъ тебѣ, галическій читатель, образецъ древнерусскаго письменнаго языка... Ты убѣдился, что это не есть болтовня какаго либо простолюдина пасѣчника Грицька, ниже пастуха Панька...“ — Д-р Кирило Студинський: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850-62. У Львові 1905. ст. LL.

² Сумні ідем... (Вибір поезій). Львів-Київ, 1920. ст. 2.

лігентів¹. Можна про ім'я Володимир сказати, що популярність його йде від кн. Володимира Великого, Богдан від Б. Хмельницького, а Ярослав від Ярослава Мудрого², але не мусить бути правда на 100%, бо при них могли бути інші огляди. Це т. зв. приємні, милі ймення, що гарно звучать у здрібнілій чи пестливій формі, напр. Володко й Богданко, Даньо — це вже з традиції гарні ймення. Про інші ймення можна сказати, що вони стали популярні від деякого часу, напр. Мирослав від 1908. р.

Із статистики імен пізнаємо теж, серед якої верстви нашого народу переважають дані імена перемиських учнів, а саме серед інтелігенції: Богдан, Ярослав, Роман, Мирослав, Євген, нарівні серед інтелігенції й міщан: Володимир, серед міщанства Йосип³, а селянства: Іван, Степан, Михайло. Це останнє дуже популярне в нас хресне ймення вже від XV століття⁴.

2. *Ймення, вживані в середній кількості* (теж досить популярні).

Сюди зараховують імена, що їх має від 18-10 учнів:

1) Микола	18: і 3, м 6, с 12, перев. с
2) Петро	17: і 4, м 6, с 7, " с
3) Юрко	16: і 10, м 4, с 2, " і
4) Олександр	16: і 11, м 2, с 3, " і
5) Мирон	15: і 5, м 5, с 5, нарівні всі 3
6) Юліян ⁵	12: і 6, м 4, с 2, перев. і
7) Зиновій	11: і 6, м 4, с 1, " і

¹ У селі Тисовій місцевий дяк показував своїх дітей іменами: Володимир, Ольга, Стефця, Неля.

² Для прикладу зачитую місце з твору сучасної письменниці Іриди Вільде: «Метелики на шпильках», Львів 1936, ст 58, де мати питає дочку, як назвати братика:

— А так, як називався син Володимира Великого, тобі подобається?

— Ярослава! — вгадала відразу Дарка.. Але ми будемо кликати його «Славчик», — застергла собі Дарка.

— Певно, — пристала відразу мама.

³ Може під польським впливом, бо в поляків Józef — здр. Józio дуже улюб. ене й поширене.

⁴ В. Сімович: Українські йменники чоловічого роду на -о в історичному розвитку й освітленні. — Праці Українського Високого Інституту ім Михайла Драгоманова у Празі. Науковий Збірник т. I. Прага, 1929.

⁵ Рідко вживана народня форма: Улян і Уліян. Так подає Словник Б. Грінченка та Проф. Огієнко, «Рідна мова» 1935, 298.

8) Андрій	10: і 2, м 1, с 7, перев. с
9) Лев	10: і 5, м 2, с 3, " і
10) Орест	10: і 8, м 2, с — " і

У цій другій групі теж переважають імена дітей інтелігенції, а ними є: Юрко, Олександр, Орест, що мають повну перевагу, бо при інших перевага в чисто формальна: Юліян, Зиновій, Лев. Імення Мирон має рівну скількість у всіх 3 шарах. Селянськими іменами є по скількості душ: Микола, Андрій, Петро¹. Микола — це дуже популярне й миле ймення в Галичині, хоч в Україні, по думці деяких авторів, уважали його московським, а Юрія чисто українським². У цій групі є імена зовсім звичайні, можна б назвати їх буденними, пересічними. Вони загально вживані й відомі по всіх околицях українських земель. Від цієї буденности відбігають потроху в Галичині ймення: Олександр³, Зиновій, Орест, уживані більш ув інтелігентів, а незнані або мало відомі серед селянства. Ім'я Юліян мало поширене в Україні, але в Галичині відоме, бо тут у ділянці імен видно і вплив західній, і вплив найближчих сусідів, цебто польський.

3. *Рідше вживані ймення* (скількість від 9-5).

1) Антін	9: і 4, м 1, с 4, нарівні і - с
2) Маріян	9: і 5, м 3, с 1, перев. і
3) Василь	8: і 2, м 0, с 6, " с
4) Омелян	8: і 2, м 1, с 5, " с
5) Святослав	7: і 4, м 2, с 1, " і
6) Федір	7: і 0, м 1, с 6, " с
7) Ігор	6: і 4, м 2, с 0, " і
8) Константин ⁴	6: і 5, м 1, с 0, " і

¹ Це ймення дуже популярне в цілому християнському світі. В сучасній формі появляється в XV столітті; до цього часу мало церковну форму Петръ. — В. Сімович: *op. cit.* ст. 351.

² М. Лесков: *Вибрані твори*. Вибір П. Филіповича. Книгоспілка — ст. 111 і 114. В 1830-их рр деякі богослови Львівської Духовної Семінарії, що були вмішані в польські конспірації, ненавиділи прихильників національного напрямку під проводом М. Пашкевича та неоправдано називали їх «die Nikolaiden», цебто Миколаїндями, прихильниками царя Миколи I. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49. В дав Д-р Кирило Студинський. Львів 1919, ст. XXI.

³ Це ймення належить до імен, дуже поширених на українських землях уже віддавна. Пор. В. Сімович: *op. cit.* ст. 349.

⁴ «Костянтин», як кажуть в Україні і як справ-

- 9) Тарас 6: і 3, м 1, с 2, перев. і
 10) Теофіль 6: і 2, м 2, с 2, нарівні ві 3
 11) Олекса 6: і 2, м 1, с 3, перев. с
 12) Григорій¹ 5: і 0, м 2, с 3, „ с
 13) Дмитро² 5: і 1, м 1, с 3, „ с
 14) Любомир 5: і 3, м 1, с 1, „ і

Серед тих імен переважають імена загально відомі й поширені, селянські (по статистиці 6, а 2 нарівні, то разом 8).

З поміж селянських імен заслуговують на увагу: 1) Федір, здрібніле Федь уважане в Галичині за хлопське, тому не любить його інтелігенція, а як селянський син виїде на „пана“, то називає себе Теодором³ (здрібніле Дорко).

ді повинно бути, в Галичині не вживають. Церковне давнє: Костянтинх, нове: Константинх.

¹ Народня форма: Грїгїр (у Галичині не вживана). І. Огієнко: Наші особові ймення. „Рідна Мова“ III, ст. 295.

² Це ймення теж дуже поширене серед нашого народу. Його церк. форма Дмитри, староукраїнська Дмитрах, Дьмитрах. У вигляді Дмитро появляється аж у XVI столітті. — В. Сімович: ор. сіт. ст. 353.

³ До світової війни наші галицькі інтелігенти соромились імен у простонародньому вигляді й уживали їх у церковній вимові, а головнє робили це москвофіли, як про це згадує О. Маковей у своїх сатирах (Прижмуреним оком, Львів, 1923. ст. 29):

— „Маю честь представитися: Михайло Медвідь.

— Не Михайло, лише Михайл — поправив о. совітник. — Ви Українчик?

— Так“.

Але ще й тепер видно залишки цього: в нас і досі здебільш уживають імен у „поважній“ церковній формі: Ізидор, Дионіз, Константин, Теодор, а не чисто народніх: Сидір, Денис, Кость, Федір. В Україні такі архаїчні ймення давно вже стали анахронічні й там запанували чисто народні.

2) Григорій теж типово селянське, як Іван, Василь, тому інтелігенти не вживають його, в українській гумористиці й сатирі виступав Гриць Мазниця, як тип непорядного, дурного русина. Ім'я Марія н свідчить про латинський вплив на українські ймення. Ймення Свято-слав, здр. Славко дуже популярне й улюблене, але в цьому випадку не показалося таким популярним, як Володимир або Богдан. Ім'я Тарас — це безумовно вплив величі й авреолі ймення Шевченка. Такі імена, як Ігор, Свято-слав, почасти Любомир, це ймення групи української, що її називають у нас слов'янською. Після війни, в зв'язку з підкреслюванням у нас впливу історичної традиції й національного виховання, щораз більш уживають у нас цих імен; я назвав би їх історичними іменами, цебто вживаними в нашій історії й тому саме улюбленими, цінними й дорогими. Взагалі, теперішня наша інтелігенція закидає давні, прості ймення й уживає рідших, до певного ступня нових, цікавіших, екзотичних. Цих нових імен не боїться тепер і простолюддя, як це було давнєш, коли передавано собі з уст до уст анекдоти на тему перекручування складних імен (грецького й латинського походження) нашими селянами, напр. як із Венедикта роблено Медведика, а з Теофіла — Тимофія, що подав був у своїй сміховинці-сатирі Осип Маковей¹.

(Кінець буде).

Перемишль.

Євген Грицак.

¹ „Трудне ім'я“ в збірці: „Прижмуреним оком“. Львів-Київ, 1923, ст. 79-83.

Складня української мови.

III. Слова поза реченням.

Усі члени речення, що ми їх вище проаналізували, як основні: підмет із присудком, так і пояснювальні: пояснення йменникове, прикметникове з прикладкою й прислівникове, знаходяться в певній залежності один від одного, конче паруються, взагалі ж — це органічні члени речення.

Але крім цих членів у реченні маємо ще не мало таких слів, що до основного

складу речення не входять, стоять ніби поза ним, з органічними членами речення граматично нічим не в'яжуться, а тому й відділюються від них комою. Це члени речення не органічні, що тільки приєднуються до нього для надання йому головнє емоціонального характеру. Сюди належать: вставні слова й вставні речення, вигуки й вигуківі прислівники.

Поміж цими двома категоріями членів

речення, так би сказати на межі поміж ними знаходяться, як ми бачили, кличні слова, що своїм змістом в'яжуться, як і підмет, з присудком, а формою стоять поза реченням. Прикладка так тісно в'яжеться до свого йменника, що ми віднесли її до членів органічних, а через її зміст розглядали її разом із поясненням прикметниковим.

1. Вставні слова й речення.

Маємо багато різних способів зазначати своє ставлення до того, що говоримо; таке виявлення стосунку оповідача до висловленої ним думки сильно допомагає легше розуміти речення. Напр.: *Блукає, кажуть*, той князь до цього часу по пущі, *Кул. Сподобавсь, видимо*, козак дівчині, *Кул. В цих і под.* реченнях словами *кажуть, видимо* і т. ін. автор підкреслює, що він того, про що говорить, достотно не знає, а тільки про таке *кажуть*, або це *видимо*, що так.

Слова, що показують ставлення оповідача до його мови, зветься вставними словами. Вставних слів у нашій мові надзвичайно багато, цебо те чи те зазначення свого ставлення до висловлюваної думки в живій мові дуже часте, як окрема синтаксична форма. Це стародавня форма в нашій мові, добре знана в нас із найдавніших пам'яток, форма, що з часом усе збільшується й активізується.

Таким чином вставні слова, хоч і стоять поза реченням, проте мають деякий стосунок до присудка: вони його доповнюють або й змінюють; цією своєю рисою вставні слова наближуються до звичайних прислівників.

Таким чином, як бачимо, вставні слова відіграють дуже важливу роль в нашій реченні: Хоч вони стоять і поза реченням, але опустити їх із речення, без зміни його сенсу не можна, а тому ніяк не можу погодитися з твердженням Шахматова, ніби вставні слова „представляються устранимыми без нарушения смысла предложения“ (ст. 258).

Повстання вставних слів надзвичайно цікаве, — багато з них були колись самостійними реченнями, але через часте живання скоротилися (зредукувалися);

ось через те вставні слова нерідко можна без труду обернути назад у речення самостійні, напр.: *бач* — бачиш чи бачте, *будьласка* — будь ласкав, *мабуть* — має бути і т. ін. Часом вставне слово відіграє роль ніби сполучника в реченні, коли ми не вирізняємо його особливою інтонацією.

Таким чином вставні слова — це не звичайні слова, бо психологічно ми сприймаємо їх за цілі речення. Усі ці слова ясно показують, що це слова оповідача, і що ними він хоче зазначити свій стосунок до того, про що сам оповідає. Словами цими найчастіш зазначається сумнів чи непевність до оповідання, чи взагалі оповідач покликається ними на непевне джерело своїх відомостей.

Найкращою класифікацією вставних слів може бути їхнє повстання, а що вони походять від речень звичайних, то їх можна поділити на вставні слова одночленні й двочленні.

Одночленні вставні слова найчастіш бувають безпідметові, цебо такі, що висловлені самим присудком. Сюди найперше стосуються дієслова теперішнього часу 1, 2 й 3 осіб обох чисел, напр.: *думаю, бачу, чувш, знаєш, бачиш, бач, каже, може, завважимо, чуєте, думаєте, знаєте, бачите, бачте, повірите, скажуть* і т. ін. Ці вставні слова заховують іще своє виразне значення окремих речень, хоч маємо вже й такі дієслова, що втрачають свою давню форму й поволі наближуються до прислівників, напр.: *бач* — бачиш і ін.

Багато вставних слів мають форму приказового способу обох чисел: *гляди, знай, дивись, не бійсь, вибач, вибачай, вибачайте, глядіть, скажіть, дивіться, будьласка (будь ласкав) і т. ін.* Напр.: *Того, вибачайте, не знаю. Ти, не бійсь, забув про мене. Не рідко й речення, куди додані вставні слова, має наказовий спосіб: Гляди, зайди додому. Не минайте, глядіть, нас.*

Частенько за вставні слова править дійменник: *знать* — знати, *має бути* — *мабуть*, *признатись*, *краще сказати*, *сказати б*, так сказати, *мусить бути*, *дякувати* *Господеві*, що й казати, *сказати правду*, *ніде правди діти*, *хвалити Бога* і т. ін.

Безособові дієслова чи дієслова безособового характеру дуже часто творять вставні слова: здається, розуміється, згадується, бачиться, бачся, здавалось, бувало, було, значить, значиться, виходить, мовляв, може, може бути, може статись, кажуть, видно, сказано і т. ін.; а то з додатком *як*: як говориться, як кажуть, як водиться, як здається і т. ін.

Серед вставних слів дуже багато прислівників, напр.: звичайно, певне, мабуть, відомо, звісно, видно, очевидячки, либонь, ніби, поперше, подруге і т. д., по-моєму, по-твоєму і т. д., потім, накінець, пак, далєбі, бігме і т. ін. Багато прислівників іменникових: шкода, на жаль, наприклад, на мій погляд, на мою думку, таким чином, таким способом, таким робом, приміром, словом, щоправда, по правді, правда і т. ін. А то дієприслівники, частіш у сполуді з іншими словами: не при хаті згадуючи, не про вас кажучи, говорячи правду, не вам кажучи і т. ін.

Нарешті, маємо одночленні безприсудкові, цебто йменникові речення серед вставних слів: воля ваша, дяка Господеві, одно слово, слава Богу, річ певна, відома річ і т. ін.

Нерідко вставними бувають і двочленні речення, цебто такі, що складаються з граматичних підмета й присудка, напр.: я знаю, я бачу, я думаю, ви знаєте, Бог дасть, Бог знає, як я бачу, як я знаю, як той казав, борони Боже, прости Боже і т. ін.

Здається, до вставних слів треба віднести й речення лайливі та клятьби: щоб тобі пусто, чорт візьми, їй Богу і т. ін.

Оце головні групи вставних слів. Треба тільки пам'ятати, що вставні слова ми завжди вимовляємо з такою інтонацією, що голосом своїм підкреслюємо їхнє вставлення, що вони не належать до речення, що їхня роля — поза реченням; звичайно це робимо сильним пониженням голосу, їх вимовляючи. Таким чином самою вимовою ми завжди показуєм, котре саме слово вставне.

Ці ж самі слова, що бувають вставними, особливо прислівники, ці ж самі слова часто можуть бути й звичайними

прислівниками, цебто прислівниковим поясненням до присудка в реченні. Треба добре пильнувати, щоб не змішувати вставних слів із звичайними словами, особливо прислівниками; в живій мові вставні слова пізнаємо з їхньої інтонації, а в мові писаній їх конче беруть у коми, і це нам показує, що то слова вставні. Напр. різні речення: По-моєму, дощу не буде, і: Не буде по моєму (бажанню), Він певно не приїде, і: Він, певне, не приїде. Коли прислівника вимовляємо без жодного зазначення сумніву, то це ознака, що то не вставне слово: А може то така правда, як на вербі груші, Шевч. 349.

Вставні слова зовсім не в'яжуться з іншими членами речення, стоять поза реченням, тільки значенево трохи стосуючись до присудка. Ось через це ми їх конче виділюємо від речення комами.

Подаю тут трохи прикладів на вставні слова з Шевченкового „Кобзаря“: Може, вийшла русалонька матері шукати, а, може, где козаченька 1. Так ворожка поробила, щоб, бач, спала й виглядала 1. Обіцявся вернутися, та, мабуть, загинув 2. Знатъ, добре спить, що не чув, знатъ, добре заснула 5. А, може, вже відчинила не мені, — другому 5. Бач, заснула, виглядавши 6. Ідуть дівчата в поле жати, та, знай, співають ідучи 6. Ото ж то, бачиш, не бреші! 342. А вдові убогій, мабуть, не до Його 343. Звичайно, мати 343. А я, признатъся, думав 345. Коли не дам ради, то тоді вже, певне, треба іти в найми знову 347. Отже, далєбі, не знаю 349. Брешеш, скажуть, сякий — такий 22. Щоб, знаєте, дома не журились 22. Мабуть, сама вчила 14. Здається панують 20. Либонь, ідуть москалики 25. І ви, бачу, люди 25. Іде шляхом молодиця, мусить бути, з прощі 22. Гуляючи, як той казав, шматок хліба ззісти 195.

Зверну тут увагу на *бувало, було*, що часто вживаються в розповідних реченнях, прикрашуючи нашу мову, чому їх люблять добрі стилісти. Так, у Шевченковому „Кобзарі“ знаходимо: Бувало, в неділю батько діда просить 123. Дівчата, бувало, і днювали й ночували

289. Усе, було, розказує 292. Виспівую, було, та плачу 338. Часте це й у Творах Марка Вовчка: Як учепляться цілувати, то, було, й роботу з рук вихоплять І 9. Прийду, було, до них у гостину II 22. В „Пані Тадеуші“ М. Рильського: Бувало, сами їх тягнуть 51. А то над річкою, було, собі стоїть 48. В „Лісовій пісні“ Лесі Українки (Твори VIII): Я тут, було, в дряговині загруз 207. Було, і цапа чорного держить, я блискавкою мчу, було, на цапі 232. Це було часом не беруть у коми.

Вставні двочленні речення, коли вони невеликі, або й одночленні з декількох слів, так само беремо в коми: Брехнею, кажуть люди, світ пройде, та назад не вернешся, Номис. Вони, кажу вам, прозябають, або, по-вашому, ростуть, Шевченко 348.

Коли хочемо на вставне речення, чи й на вставне слово, звернути підкреслену увагу, то замість коми ставимо риски: Ті ридання металеві — знак, що хтось розстався з світом — тут нікого не тревожать, Фр. А я — аж страшно, як згадаю! — я сам пішов у москалі, Шевч. Ішли цигани, а йдучи — звичайне, вольні — співали, Шевч. 276.

Вставне ж двочленне речення, що змістом своїм зовсім відмінне від того, куди вставлене, беремо в дужки: Мені до уст сьогодні донесли: один паливода (і цар перехрестився) з трьома жінками оженився, Глібів. У Шевченка: Не спалося, а ніч як море (хоч діялось не в осени, так у неволі) 301. Цікаві (віде правди діти!) підкралися, щоб ізлякати б. Може, снівся таки й зять (бо вже Катруся підросла) 334. Таки ж у тім селі трудящий (бо всюди сироти — ледащо) у наймах виріс сирота 343. Брешеш, скажуть, сякий-такий (звичайно, не в очі) 22.

Вставні слова — форма дуже давня, їх знають стародавні мови, добре їх знає й стара українська мова. Так, у „Слові о полку Ігоровім“ XII в. ці форми зовсім розвинені: Хошу бо, рече, копіє преломити 97, Полечу, рече, зегзицею по Дунаєви 123, Крычат телъгы полунощы, рци, лебеди роспужены 98. Або в Літопису Лавріновім (по 2 вид.): Приходивши ему ко царю, якоже казають...

9. Слов'їнську же языку, якоже реком... 10.

Література. Овсяннико-Куликовскій 293-295. В. Сімович 380-383. Сиявський: Норми 307-309. А. Шахматов: Синтаксис 1925 р. I 18, 30 (§ 32), 40, 258-266 (§§ 353-363). J. Łoś: Język polski 200. М. А. Тростниковъ: Вводное слово, „Педагогический Сборник“ 1903 р. т. III кн. 12 ст. 520-521, 1904 р. кн. 2 ст. 151-155, 1905 р. кн. 7. Богородицкій: Общій курсъ, 332. Е. Будде: Основы, РФВ т. 70 ст. 227. Пешковский: Русский синтаксис в научном освещении 470-500.

2. Вигуки.

Багато маємо в нашій мові найрізніших вигукових слів, що не в'яжуться ні з яким членом речення, цебто стоять поза реченням. Про них проф. Д. Овсяннико-Куликовскій пише (Синтаксис, ст. 48): „Вигук, як вираз почуття, а не думки, не є правдива частина мови: він немає ані ознаки, ані граматичної форми. Його можна назвати фіктивною частиною мови. Через це вигук і не входить у склад речення, а стоїть поза ним“. Серед вигуків маємо багато таких слів, що виявляють нерозвинене, початкове речення, чому вони й мусять стояти поза реченням. Коли вигук вимовляємо без більшої сили, ставимо по ньому кому, в іншому ж разі — окличника. Напр.: О, не одна ти в рідній оселі, квітко! Олесь. О, прийде запевне той день! Грінч. Гей, розіб'є, Дніпро, турчин скоро шатро Манджура. Ух! Ух! Солом'яний дух! Шевч. Або в Лесі Українки (Твори, т. VI): О, краще б я тепер життя їй перетяла 162. Ой, горе! кров і помста! 163. Ох, ти ще пізнавш 175. Ох, скільки жертв! 182. Гей, не чіпайсь до слів! 183.

3. Вигукові прислівники.

В нашій мові на початку речень часто ставляться вигукові прислівники заперечення, притакування чи просто з характером вигуку: ні, так, дарма, буде, годі, ото, отже, еге, ет і т. ін. Усі ці слова вимовляємо з певною інтонацією різної сили, і всі вони ні з яким словом у реченні не в'яжуться, не паруються, цебто стоять поза реченням, а тому по них конче ставимо кому. Напр.: Так, я буду крізь сльози сміятись! Л. Укр.

Ні, не дави, туманочку! Шевч. Ет,
глупа ніч не буде вікувати! М. Стар.
Годі, далі не йду!

На кінці таких речень, як бачимо, зви-
чайно буває окличник.

Коли ж ці слова вимовляємо з дуже

великою силою, то по них ставимо не
кому, але окличника, а самі ці слова
виразніше стають за коротке нерозви-
нене речення: Так! Цього не зміню я.

Іван Огієнко.

Практичні лекції літературної мови.

Наймичка.

Ввійшли в¹ хату. Катеріна
Й ноги уміла
Й полуднуват¹⁶² посадила.
Не пила й не їла
Моя Іанна¹⁰⁰. — „Катеріно!
Коли в нас неділя?“
„Після завтра“. — „Треба буде⁶⁷
Акафист⁴³ найняти
Миколавві святому
Й на часточку¹⁶³ дати, —
Бо щось Марко⁸⁰ забарився...
Можє, де в дорозі
Занедужав, сохрانی¹⁶⁴ Божє!“
Й покапали сльози¹⁶⁵
З старіх очей замучених.
Ледве-ледве¹⁰³ встала
Із-за стола. „Катеріно!
Не та я вже стала: ¹⁶⁶
Зледашила, нездужаю
І на ноги стати!
Тяжко⁴⁹, Катре, умираїти⁵⁰
В чужій теплій хаті!“

Занедужала небога⁸⁹
Уже й причащали,
Й маслосвятів справляли,
Ні, — не помагало!
Старий Трохим понадвір'ю¹⁶⁷
Мов⁶⁵ убитий¹ ходить,
Катеріна з болящої⁹⁶
І очей не¹² зводить,
Катеріна коло неї
І днів й ночей.
А тим часом сичі вночі
Недобрє віщують
На коморі Болящя⁹⁶
Щодень, щогодіна⁹⁷,

¹⁶² Полуднувати чи полуднати — їсти по обіді, підвечіркувати. ¹⁶³ Часточка — часточка св. Дарів; проскурка за здоров'я або за впокій когось. ¹⁶⁴ Сохрани чи борони борони Боже, але не храни Боже. ¹⁶⁵ Сльози, а не слези. ¹⁶⁶ Рідше: Не тією я вже стала. ¹⁶⁷ Понадвір'ю — над порі, коло хати.

Ледве¹⁰³ чути, питається:
„Дону, Катеріно!
Що, ще¹¹⁶ Марко не приїхав?
Ох, якби я знала,
Що діждуся, що побачу,
То ще б подождала!“

Іде Марко⁸⁰ з чумаками
Ідучи співає.
Не поспіша⁷² до господи,
Воли попасає.
Везе Марко Катеріні
Сукна дорогого,
А батькові¹²³ шитий пояс⁴³
Шовку червоного,
А наймичці на очіпок¹⁶⁸
Парчі¹⁶⁹ золоті
І червону добру хустку
З білою габю¹⁷⁰,
А діточкам³⁵ черевіки,
Фиг та винограду,
А всім вкупі червоного
Вина з Цареграду¹⁷¹
Відер з трое у барілі¹⁷²,
І кав'яру¹⁷³ з Дону, —
Всього¹⁷⁴ везе, та не знає,
Що діється дома¹⁷⁵!

Іде Марко, не журиться.
Пришов, слава Бугу!
І ворота одчиняє³³,
І молиться Бугу⁸³.
„Чи ти чуєш, Катеріно?
Біжи зустрічати!
Уже пришов! Біжи швидче,
Швидче веді в хату!
Слава Тобі, Спасителю!
Насілу діждала!“

¹⁶⁸ Очіпок — убір на голову замужньої жінки. ¹⁶⁹ Парча — шовкова матерія, заткана золотими або срібними нитками. ¹⁷⁰ Габя — біле турецьке сукино. ¹⁷¹ Цареград — Константинопіль. ¹⁷² Баріло — бочечка. ¹⁷³ Кав'яр — ікра. ¹⁷⁴ А не: всего. ¹⁷⁵ Частіш: удома.

І „Отче наш“ тихо-тихо,
 Мов⁶⁵ крізь сѳн, читала.
 Старий волі⁴⁰ випрягає,
 Занѳзи¹⁷⁶ ховає
 Мерѳжани, а Катруся
 Марка⁸⁰ оглядає.
 „А де ж¹⁷⁷ Ганна¹⁰⁰, Катеріно?
 Я так і байдуже!
 Чи не вмѳрла?“ — „Ні, не вмѳрла,
 А дуже нездужа⁷².
 Ходім⁶⁶ лишѳнь⁶³ в малу хату¹⁴⁴,
 Пѳки випрягає
 Батько¹²³ волі⁴⁰; вона тебе⁷,
 Марку, дожидає“.
 Ввійшов Марко в теплу хату
 І став у порога¹¹⁹ —
 Аж злякався... Ганна¹⁰⁰ шѳпче:
 „Слава... слава Бѳгу⁸³!
 Ходи сюди, не лякайся!..
 Вийди, Катре, з хати!
 Я щѳсь маю розпитати¹⁰⁹,
 Дещо¹⁷⁸ розказати¹⁰⁹.
 Війшла з¹⁷⁹ хати Катеріна,

¹⁷⁶ Занѳз, мн. занѳзи, — кий, що затикається до кінця ярма. ¹⁷⁷ Частики б, ж пишемо окремо від слова, див. „Рідне Писання“ § 254. 255. ¹⁷⁸ Дещо — це щѳсь; не вживайте дещо замість трохи. ¹⁷⁹ По голосній звичайно пишемо з, а по приго-

А Марко схилився
 До наймички у¹ гѳлови.
 „Марку! Подивіся¹⁸⁰,
 Подивіся ти на мене⁷!
 Бач⁵⁶, як я змарніла?
 Я не Ганна¹⁰⁰, не наймичка,
 Я...“ Та й зааніміла.
 Марко плакав, дивувався.
 Знов⁵⁸ ѳчі одкрила³³
 Пильно-пильно подивилась¹¹⁷, —
 Й слѳзи²⁷ покотілись¹¹⁷.
 „Прости мене⁷! Я караюсь¹¹⁷
 Всесь¹⁸¹ вік в чужій хаті...
 Прости мене⁷ мій синочку!
 Я... я твоя мати¹⁸²!“
 Та й¹⁸³ замѳвкла... Марко слухав,
 І земля дрижала¹⁶.
 Прокінувся... До матері —
 А мати⁷⁰ вже¹ спала¹⁸⁴!

13. XI. 1845.
 Переяслав.

Тарас Шевченко.

лосній із, але не завжди; зі в літературній мові не вживається. ¹⁸⁰ А не: подиви; кажіть: *дивись*, а не: *диви*. ¹⁸¹ Зажди пишемо *весь* чи *увесь*, а не архаїчне *весь*. ¹⁸² Не кажіть спольська: Я твоею матію, або: Земля свідком минавшини, а тільки: Земля — свідок минавшини. ¹⁸³ Писати треба тільки *та й*, а не: *тай*. ¹⁸⁴ Звичайно вживаємо множини шани: Мати вже спали.

Для спочинку.

Життя й діяльність Федька Гуски.

I.

Трудовий день комсомольця Федька Гуски*.

Зустрів я оце якось свого давнього товариша — Федю Гуску. Сумний він та невеселий. Питаю:

Чого, Федю, на життя так невесело дивишся?

Сів біля мене Федя, плюнув через губу (по давній звичці) та сумно-пресумно:

* Оповідання: „Трудовий день комсомольця Федька Гуски“ беремо з „Гуморесок“ 1929 р. молодого радянського гумориста Юрія Вухналя, що дав цілу низку таких оповідань під назвою: „Життя й діяльність Федька Гуски“, — змальовуючи в них негативні риси комсомольців. З цієї збірки подамо в „Рідній Мові“ декілька кращих оповідань.

— Ех, братішка, — умов для праці немає. Затирають нас... Кожен тобі пакість норівить¹ підстроїти, бюром лякає, хуліганом² уживає!...

— ...Вдома, й то спокію тобі не дають, — казав далі Федя. Прокінувся я вчора ранком, а мати ще снідати не зварила. І сказав я їй усього дві слові: мовляв, мамашо, пора вам продукційність праці підвищити: пораетесь біля печі років тридцять, а кваліфікації ні на копійку.

А вона й скипіла:

— Тобі й їсти не слід би давати... Бродиш, як барбос³ той, — як тебе в комсомолі⁴ тільки дѳржать?!

¹ Норівить — рос. слово: шукає нагоди.

² Хуліган — бандит, погромник, бешкетник.

³ В Бел. Україні барбосом звали й поліціанта.

⁴ Комсомол — Комуністичний Союз Молоді.

— Киньте, — кажу, — мамашо, бухтити⁵. Не розумієте потреб сьогоднішнього дня, то й не сікайтесь, і організації не чіпайте — у мене нагрузка⁶. А не дасте снідати, — сам у погріб⁶ піду й молока нап'юся.

Мати за чаплію⁷ та в опозицію:

— Я тобі голову розвалю!

І стало мені образливо, і подався я геть із хати. Іду собі вулицею, аж гульк, — лежить проти двору баби Одарки собака. Хвіст одкинула й очі заплющила.

Не інакше, — думаю, — як скажена⁸... Одвернись тільки, а вона тебе за ногу цап, — і пропадай, Федько Гуско, не на фронті революції, а в оточенні мирному!

Думаю — вбити треба, поки людей не поколошкала. Узяв каменюку й ахнув її, — так вона й не тріпонулася!

Як вибігла тут баба, як заголосить⁹:

— Та чи вона тебе чіпала? За що ти собаку безневинну погубив, барбосе³ ти іродський?

Підступив я до неї та на вухо:

— В ДПУ¹⁰ хочеш? Ти не бачила, як вона очима водила та як хвоста була одкинула? Та вона в тебе самасшєдча!¹¹

А вона мені:

— Сам ти самасшєдчий!

Досадно мені стало, — як ти її переконаєш?... Повернувся й пішов собі до сельбуду¹².

— Слиш, пацан¹³, — питаю піонера¹⁴, — в сельбуді хто є?

А воно мені:

— Який я тобі пацан?

Взяв я його за гузіра¹⁵ однією рукою, а другою за вухо.

— Так ти, — кажу, — отак на питання старої гвардії¹⁶ відповідаєш? Та

ти знаєш, гнидо ти аліментарна¹⁷, може я за тебе страждав у революцію! Ех ти, зміно ерундова!¹⁸

Та керуючою рукою по задниці його, по задниці... Верещить воно, пручається. Пусти я його, а самому досадно: зміни¹² путящої немає!

Зайшов у сельбуд¹², а там сидить Прися. Я до неї, як товариш, положив руку їй на груди й хотів побалакати про внутрішній стан нашої продукції, а вона як заверещить та від мене.

Тоді я їй:

— Ех ти, міщанка, наскрізь прогнила! Може товариш на політичну тему хотів із тобою побалакати, а ти тікаєш... Міщанка ти!

Вийшов із сельбуду, і світ мені не милий...

А тут назустріч суне піп, та в новій рясі¹⁹. Не витримав я... плюнув на його рясу та голосом, повним пролетарської зневаги:

— Ех ти, опіюм!

А він:

— Ви, товаришу Федоре Гуско, пообережніш, а то я за таку антирелігійну пропаганду жалітися буду.

А я йому:

— Цить, а то вмреш!... За себе не ручаюсь...

І сумно мені, пресумно: опіюм, так би мовити, і той тобі огризавється...

Іду повз²⁰ крамніцю, а там очищену²¹ виставлено — так я з горя й хильнув. Та й подумати так: ну, не питиму я, не питимеш ти, а там третій пити не схоче. Питаю я тебе, хто ж тоді питиме? А випустили: збиток видімиї державі.

Не пригадую я після того нічого, — не стільки від горілки, як од горя.

А на другий день на бюрб мене.

— А за що? За віщо?

Федько подивився на мене, шукаючи співчуття.

⁵ Бухтити — гарчати, бурчати. ⁶ Нагрузка — забагато праці, перепрацювання. ^{6а} Погріб — пивниця. ⁷ Чаплія — сковородник, яким виймають скоророду з печі. ⁸ В Галичині кажуть «ветек а», з польського wściekła. ⁹ Голосити — голосно, сильно плакати. ¹⁰ ДПУ — Державна Політична Управа, або ГПУ. ¹¹ Російське «сумасшедший» — божевільний, навіжений. ¹² Сельбуд — сільський просвітний будинок. ¹³ Пацан — смаркач, молодий бродяга. ¹⁴ Піонер — член гуртка дітей-комуністів. ¹⁵ За гузір — за коси, за волосся. ¹⁶ Стара гвардія комуністів.

¹⁷ Аліменти — плата на утримання дитини, особливо нешлюбної; звідси «гнида аліментарна» — байстрюк. ¹⁸ Зміна — зміна старих молодими; ерунда — нісенітниця. ¹⁹ Ряса — священнича одяг, сутана. ²⁰ Повз — біля, коло чого. ²¹ Очищену горілку.

— Та воно, бач, Федю, не добре так ти робиш, — промовив я.

Федько враз одсунувся од мене:

— Ах ти, угодовець! А ще товаришем звешся! Зачуха ти, а не товариш!... Я змовчав. Правду кажучи, боявся, щоб

мій закадичний²² товариш Федір Гуска по вуху мене не дзенькнув...

Юрій Вухналь.

²² Закадичний — рос. слово: нерозлучний, щирий.

А ми радіємо, що „Рідна Мова“ виходить!

Пишу Вам цього листа спільно з своєю дружиною, як і спільно навчаємось із „РМ“. Прийміть же наше щире висловлення, з якою глибокою радістю прийняли ми те число „РМ“, що прийшло по перерві по вакаціях. Адже знаючи тяжкі обставини „РМ“, тож іздавалося нам із болем душі, що може сталося так, що ця цінна рідномовна наука буде змушена на якийсь час перестати виходити. Так ми й кажемо, що з появою згаданого числа „РМ“ повіяло на нас ніби збудним духом весняного сонця, що наповняє серце віткою й дає надії на ліпше, на краще.

Праця Ваша засіяна по всьому рідномовному ґрунті. Куди тільки оком кинеш, так і видно скрізь цю блискучу окрасу нашої мови, — мов ті зорі, що світяться вночі на небі. Ви ясно вказали на ті животворні джерела, що український народ повинен тільки звідтіль черпати знання мови своєї, особливо ж з Т. Шевченка, що б'є вічною не вичерпною красою.

Нехай же сама свята справедливість буде Вашою невідступною помічницею у тому ділі, а ми перед тією Вашою працею схиляємо низько свої голови.

Дивує нас, чому то в інших народів зовсім інакше дивляться на таку науку, аніж ми, українці. В нас навіть без сорома — шкодять розвоєві „РМ“...

Із сумом згадуємо людей, що знаємо їх особисто, як вони вперто вороже виступають проти „РМ“, а крадьки... на-

Альонза, Ман. 4. XI. 1937. Канада.

вчаються з неї... І навіщо так робити? Невже ж люди не бачать цього? Бачать, добре бачать!..

Знаємо й учителів, що позичають „РМ“ в других людей... Чи ж заставляє якась сила робити це так?

Або таке. Написала дитина слово *це*, а друга звертається до вчительки й каже: „Вона не пише так, як у підручнику, бо там написано *се*“. Та розумна вчителька миттю відповіла: „Ні, це друкарська помилка, — треба писати *це*, а не *се*“.

Знов же навчає один учитель і каже *япко* по-українському, а дитина відповідає голосно: „РМ“ навчає писати *яблоко*... І таке інше.

Тепер іще кілька слів про газетну мову. Ось приклади: „Страшні морди жінок“, „морди священників“, „жінка, яка лежала нага з отвореними очима, звернена на праву сторону, яка виглядала ще молода“. „А двох жінок стояли, які плакали“. Або це накопичування вбезладі слів на -ння: Питання засновання корпорації, Роблять приготування на створення. Та хто його зрахує та запам'ятає все це?

На цьому й кінчатиму листа в тій вірі, що Ви, Достойний Професоре, вибачите нам, старим Вашим учням, за всі тут пороблені помилки.

Від щирого серця вітаємо Вас добрим здоров'ям. Із найглибшою до Вас пошаною.

Осип та Марія Задурович.

Життя слів.

Педагог, слово грецьке, пережило цікаву історію розвитку свого значення. Грецьке *παιδαγωγός*, лат. *paedagogus* — це був „той, що веде дитину, — дітвовдець“. „Педагогією“, цебто проваджен-

ням дитини з дому багатого грека до школи та зо школи додому, спочатку займався звичайний раб; з бігом часу цей же раб став доглядати за дитиною. Ще пізніш стали вибираги на „педагога“

освіченішого раба, а вкінці таким „педагогам“ навіть доручувано початкове виховання дітей. А коли повстали організації вчителів, то на їхніх учителів перенесено стару, трохи невідповідну назву „дітоводців“ — „педагогів“.

Потакувати — говорити „так“ на пропозицію чогось, щобто на все згоджуватись, а особливо при розмові з людьми. Звідси повстали слова: потака́йло або потака́ч чи потако́вник, пота́кається — умовлятися й т. ін. Пор. приповідки: Потака́ч тим і живе, що язиком грає. Мовчи та потакуй. У Лесі Українки („На полі крови“ ст. 32): Мовчки потакує головою.

Посіда́ти давнє слово, визначало перше — сидіти вище когось (вдавнину, коли ще існувало т. зв. місництво — кому де сидіти). В пам'ятці XIV віку читаємо: Не сяди на преднемь мѣстѣ, вгда кто чьстьнѣи тобѣ будуть званихъ, и пришедь звавши тя и речеть ти: друже, даи же сему мѣсто, и тогда начнеши с соромомъ посѣдатися ниже (Срезневський, Матеріали II 1282). Проречистий приклад на це слово знайшов я в Литовській Метриці кн. X т. 195 ст. 444, 1511 рік: Полоцький єпископ скаржитьса на Володимирського, хто має вище сидіти, доводячи, що він; бояри-свідки показали, що „ніколи Владыка Володимирскій Владыки Полоцкоґо не посідали, але завжди Владыки Полоцкіє вышей Владык Володимирских сеживали“. А з часом і повстало звідси нове значення слова посіда́ти, посісти: перемагати, заволодіти; з цим новим значенням слово це не рідке, див. у Словнику Б. Грінченка III 360 багато прикладів із добрих джерел. Річ ясна, наше „посіда́ти“ розвилось незалежно від польського *posiadać*, що має таку саму долю.

Пранці́ — назва хвороби сифіліс; пранцюва́тий, пранцюва́тіти. З XV ст. дуже поширена була назва цієї хвороби „французька“ (ніби хворобу цю занесли з Гаїті до Європи матроси Колумба), звідки повстала й наша назва „пранці“ чи „пранець“, за звичайною зміною *f* на наше *л*.

Презирство — погорда, зневага; **презирливий** — згідливий, погордливий, згідний, зневажливий. Стародавні ви-

рази, відомі в пам'ятках із XI в.: прѣзорьство — гордість, пиха, „прѣзоривий“ — гордий, пишний, „прѣзирати“ — зневажати. Тут „прѣ-“ (пре-) пере, а тому „презирливий“ — хто презирає, дивиться через вас. хто недобачає вас. В Словнику Памви Беринди 627 р. гарно перекладено: презираю — переносу оком, погоржаю; презрѣ — перебачил; презорство — пиха, гордость, перебачене (з вид. 1653 р. ст. 120). Первісне значення цих слів знати добре з цього речення Київської Учительної Євангелії 1637 р. ст. 89: Жебы сиротъ окомъ своим не переносили.

Приємний має довгу історію повстання, — це дослівний переклад церковнослов'янського *приятнѣ* — той, кого приймають, гідний прийняття, а вже пізніше значення — милий. Церковна форма — дослівний переклад грецького *δευτός*. Пам'ятки наші XI-XII віків знають старе й нове значення слова „приятень“.

Приличний — це той, кого зловлено з „лицем“, щобто на крадежу, на гарячому вчинкові. Ось приклади з Полтавських судових актів 1656-1670 р.: Того злочинца, яко приличного, веден на шибилицу быт маєт без жадное фолги 33, Декрет злодія приличного одного дня трикрот может мучит 119, Межи себе обмовивши, яко злодія приличного, на шибилицу сказали єсмо 73. Пізніш, коли „лице“ стало визначати взагалі „доказ“, і то не тільки доказ зловленого на гарячому вчинкові, але частіш доказ невинности, тоді змінилось і значення слова „приличний“: так стали звати тих, хто мав докази своєї невинности, а „безличними“ стали ті, що не мали цього вже нового „лиця“, щобто доказу невинности.

Прися́бб, прися́йбо повстало з „присягаю Богові“, що так, скорочений вираз божіння. Пор. їйбо, спасибі, далєбі.

Притча — дуже часте з Євангелії слово, де визначає приклад, уподібнення, приповідь. Але вже в Євангелії в притчі, що в них дієві особи терплять якусь біду, чому вже з дуже давнього часу „притча“ стала визначати й випадок, біду, предмет поголосок. Цікаво, що це останнє значення добре заховала

й наша мова. В Шевченковім „Кобзарі“, напр., читаємо: Довелось самому притчею стати добрим людям 444. (Моя дума) притчею стане розпинателям народнім 500. Псалтир 43¹⁵: притча вь языхъ — посміховище між народами.

Причина з давнього часу, крім значення „початок“, визначала ще нещастя, біду, а також зісуття й божевілля. Це останнє значення добре знане в нашій мові, напр. у Шевченка, „Кобзар“ 4: Отаку то їй причину ворожка зробила. Звідси повстало й наше „причинний“: зісуттий, не сповна розуму. Напр. у Шевченка: Й сама не зна (бо причинна), що такеє робить 1.

Причинний — див. причина.

Пробачити див. бачити.

Провінція, лат. provincia, визначало спочатку тільки завойовані землі, цебто всі ті римські землі, що були поза Італією, напр. Азія. Власне це саме давнє розуміння покладено і в теперішнім поділі землі: столиця — провінція, бо провінційальні землі, особливо далекі, то звичайно землі підбиті. Від лат. provincia прикметник provincialis, звідки й наш мусить бути „провінційальний“, а не „провінціональний“ (цей останній, напр. польське prowincjonalny, утворений з аналогії до слів типу: „національний, професіональний, регіональний“ і т. ін., лат. -ionalis).

Промінь вдавнину визначав тоненьку ниточку, волокенце. Зчасом це значення

втратилося й полишилося в нас тільки за сонячними ниточками, „лучами“.

Прохвост чи прахвост — часто вживане в Великій Україні слово, звичайно при лайках: „Прохвост ти такий“. Прохвост — нечесна людина, падлюка. Словник Б. Грінченка III 488 подає цікавий приклад на „прохвостидю“: Пішла біда до Лохвиці, і там дано прохвостиді. В „Юродивому“ Шевченка знаходимо це слово ще в початковім його значенні: „А вас, моїх святих киян і ваших чепурних киянок оддав своїм прафосам п'яним у наймицьки сатрап капрал“ (вид. В. Доманицького 1910 р. ст. 518). В Україну занесли це слово росіяни з своєї мови. Слово походить від німецького Profos чи Profoss „тюремщик, унтер-офіцер, що доглядає за арештованими салдатами“ (з лат. praepositus, propositus — propostus). Десь у к. XVII віку посаду профоса запровадили були в російській армії; старий словник так пояснює це слово: „который салдатъ въ желѣзы сажаєть и гноепрятатель“, цебто доглядає за чистотою. Як показує військовий статут Петра I, профоси виконували різні поліційні обов'язки в війську, доглядали за арештованими, виконували судові кари, вивозили нечистоти і т. ін. Профосів за все це ненавиділи й скоро слово „профос“ — перероблене на „прохвост чи прахвост“ — стало лайливе. По полках профоси існували аж до 1868 р., тому й Шевченко ще їх добре знав.

Іван Огієнко.

Рідномовні замітки.

Вояк, а не жовнір (Д-рові Ю. Липі). Безумовно, слово *жовнір* — це полонізм, і вживати його в літературній мові не варто. В нашій мові широко знане слово *вояк*, — його й треба вживати. Франко, З вершин 144: вояк. Старицький: Поезії 290: вояк. М. Рильський у своїм класичнім перекладі „Пана Тадеуша“ 1927 р дуже часто вживає слова *вояк*, напр.: Вояк хоробрый 179. Шаблею поблискує вояк 324. Одважний наш вояк 5. Досвідчений вояк 236. Литовської країни вояки 169. Одважних вояків 265. — М. Рильський уживає тут і другої форми, — *вояка*: Серед вояк вояка, вояка в сірому сурдуті 109. Вояка кожний 317. Люба вояці шабля 6. Слова останні вояку вивели з мовчання 27. Збірне слово: *вояцтво*. Там же: Вояцтво сходиться 282. В „Кассандрі“ Лесі Українки: Плив не збройним вояком 157, На шоломах у вояків тряслися гри-

ви 158. Отже уживаймо слова *вояк*, а не *жовнір*. Архаїчного *воїн* уживаємо тільки для поважного стилю.

Забута наша приказка. В „Острівському Збірникові“ 1583 р. на ст. 106 читаємо стару українську приказку: „Б'їжаше дыма, в'ї огонь впадошя“ (Втікаючи від диму, впади до огню). Пор. російське: „Изъ огня да въ полымя“. Польська: Zrod gnywy na deszcz.

Повітря. Слово це здавна вживається в нас у значенні „воздуху“. Так, у „Острівському Збірникові“ 1588 р. на ст. 64 читаємо: „Слово, рассыпущееся по пов'їтрію“. Іван Огієнко.

На межі Галичини й Волині (Віддатися — вийти заміж). Це був липневий день — ясний, без кази. Перлисті ранок позволяв багато втягати повітря й любовно пружити м'язи. Мандрівка наша заповідалась блискуче. Товариш уже

з давня бажав познайомити мене, сина Покуття, з рішучо-задумливою Волинню, що, зрештою, простягалась від нас усього кілька кілометрів завдалекі.

— Поглянеш на Берестечко, підемо на Плянсову, — там козацькі могили... — кожний раз налякав мене товариш Богдан, як у мене слабша охота до мандрівки.

Вкінці таки подались у дорогу. Ішли понад Стирем із Смержева до Берестечка. Річка наче гралась з нами в „куку“: то показувалась, то знову зникала, щоб за кілька верстов знову показати нам свою темну воду (Так і хотілось заграти роллю малого Самчукового героя Хведота й найво запитати: „Куди тече ця річка?“).

Нарешті Берестечко. Цікаво оглядаю цю місцевість, де рішалась доля чисельного народу, що про нього так похвально сказав був Вольтер: „L' Ukraine a toujours aspiré á être libre“. В по-важному настрої проходжу вулиці. Спинаємось на мості. Тут саме товариш стрівшу знайому волинянку. Познайомились. Товариш таки зараз почав „піджарювати“ звичайні компліменти; я не брав участі в розмові, тільки дотягав до їхнього настрою. Почування було одначе прекрасне. Історична місцевість і день липневий, такий чистий та гарний... Сонце таку довгу назначило собі дорогу — в найглибший кутку небозводу пірнуло. Здавалось, що цей день ві кінця, ві початку не має.

— І що ще нове? — невтомно мучив товариш свою співбесідницю? Бо „фама“ голосить щось цікаве...

— ?

— Чув, що віддаєтесь... — жартував безупину товариш, що повторяв цю фразу кожній стрічній майже дівчині. Її обличчя зайнялось соромливим по ум'ям, затремтілі вії й повки впади додолу. Та за хвилину на личку закрутився ще більший рум'янець, повіки підскочили вгору, а з-під них, наче мечі, блиснули щіпки погляди.

— Я можу тільки виходити заміж, а не віддаватися, — заявила дзвінко. Десь миттю зник мій легкобарвний настрій. Я так смаковито розреготався, що й у найбільш толерантному бонтонові не знайшов би оправдання. Але мені було це байдуже. Якесь дівчацька радість опанувала мене через те, що мій недотепний товариш-галичанин так погано „загнувся“. Тут, на грані Галичини й Волині, „брав у шкуру“ галичанин за свої локальні вислови з вульгарним

забарвленням. Я не вгавав, і своїм щирим сміхом направив ображену фізіономію панни Ліди й засоромлену товаришешу.

Покінчилось на тому, що я, користаючи з нагоди, порадив товаришеші (на його думку порада ця була надто педантична й довга) звертись до „Рідної Мови“. Видинів. Іван Мойсяк.

Бабине літо. „Климиха скучала за прядивом Божої Матері, тобто за летючим павутинням, що то скрізь можна побачити, що наче звисає восени з неба. Розказували собі в старому краю селянки, що то не тільки вони труть щосоосени на терлиці льон та коноплі, але що таке робить і Божа Мати в небі. І Свята Матінка Божа тре льон на прядиво, щоб було з чого пошити біленьку ляну сорочку для її святого Сина, і в такий спосіб показує, що й всі жінки так повинні робити. Ну трохи того прядива Божої Матері вихоплюється з терлиці та й спадає аж на землю“ (О. І в а х: Голос землі, коротка повість із життя в Канаді, Вінніпег, 1937, ст. 27).

Куховарська термінологія. Повідомляю Вас про одну мовну новину, що ми хочемо впровадити її. Думаємо в осени приступити до видання великої куховарської книжки поодинокими випусками. Щоб устійити термінологію в цій ділянці, що дуже заведбана, хочемо використати всі етнографічні джерела про харчі й кухню, які вже є. Доручили ми це п. Ірині Пелевській. Одначе дозвольте, що час від часу в спірних питаннях звернемось і по Вашу думку. Редакція журналу „Нова Хата“, М. Бурачинська.

Гасити — тушити. Щодо гасити — тушити (див. РМ ч. 11 за 1937 р.) подаю до відома, що на Покутті вживають: вогонь потах, чоловік потах (умер), „тахне очевидячки“ — іде до загибу. Проф. П. Кривоносюк.

Пальчатки. Пам'ятаю, що моя старенька баба з Покуття нераз уживала слова „пальчатки“, але в іншій значенні: „став на пальчатки“ — став до сварки та бійки. Проф. П. Кривоносюк. Р. S. Може відгомні того що билися чи змагалися в залізних пальчатках?

Кишеньковий словник чесько-український і українсько-чеський. Склад Петро Щербуха. Прага, 1935-1936, ст. 155 + 140. Українська частина подана літературною мовою, з наголосами.

„Товариш Каганович сердатсья“, стаття, що була вміщена в ч. 4 (52) „Рідної Мови“, передрукована в чернівецькій „Часі“ в ч. 2425 за 9 квітня 1937-го року.

Передплачуйте „Рідну Мову“ на 1938-й рік!

Передплата на РМ й далі з'являється без зміни, дебто: 6 зл. річно, 3 зл. піврічно, 1'60 зл. чвертьрічно. Для Європи — 8 зл. річно. Поза Європою — 2 дол. річно. Для Чехословаччини, Австрії й Венгрії — передплата крайова. За зміну адреси — 30 гр. Сердечно просимо наших передплатників по змозі прислати повну річну передплату на адресу: Warszawa 4, ul. Stalowa 25 m 10. Передплату можна вносити або на РКО ч. 27110, або на розрахункові перекази ч.

6 (Warszawa 4). Посилаючи гроші, копче зазначайте, на що їх призначаєте.

Передплата РМ для Румунії дозволена урядовим розпорядженням: Aprobat pentru intrarea și răspandirea în România conform adresei subsecretariatului de Stat al presei N 1634 din 4 martie 1933. Передплату для Румунії приймає Prof. Joan Vasselașco, Cernăuți, Strada Șevcenco N 1, Romania.

Набувайте річкики РМ за попередні роки!

Висилаємо річніки РМ за попередні роки: 1933 р. (крім чисел 1-3) 5 зл.; 1934 р. 6 зл., в оправі 7-50 зл.; 1935 р. 6 зл., в оправі 7-50 зл.; 1936 і 1937 р. по 6 зл.

Оправу для РМ на 1935 р., що надається й на інші річніки, висилаємо за 1 зл.

Передплатників із Канади й Америки сердечно просимо не залягати з передплатою й поспішити відновити її. Дуже просимо не посилати передплати через якісь українські товариства, але просто до нашої Адміністрації поштовим переказом або порученим листом. Не посилайте передплати в простому листі!

Обов'язок кожного передплатника РМ — довести широку агітацію за свій рідномовний журнал і конче приєднати йому бодай декількох нових передплатників. Не забудьте цього свого обов'язку й негайно його виконайте! Приєднання нових передплатників дасть змогу журналові легше й спокійніше виконувати свої обов'язки перед читачами.

До наших українців. Сердено просимо всіх наших українців, що викладають українську мову по школах, поширити РМ серед своїх учнів за значно обниженою ціною. Заохочуйте учнів читати РМ а це потягне збільшення знання рідної мови не тільки їхнього, але через них і ширшого громадянства.

Премії для передплатників. Всім передплатникам РМ в 1938 м році буде вислано по значно зниженій ціні дві книжки, праці проф. Ів. Огієнка: 1) „Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян“ і 2) „Складня української мови“, частина друга.

„Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян“ — це велика праця, ко о 20-ти друкованих аркушів, присвячена найважливішому питанню славістичної науки. Книжка має 75 знімків з рукописів. Праця дає змогу кожному легко познайомитися з головними питаннями сучасної славістики, чим вона стає необхідним вступом до українистики. Ціна книжки 8 зл., для передплатників „Рідної Мови“ або „Нашої Культури“ — тільки 3 зл.

„Складня української мови, частина друга: Основні й пояснювальні члени речення“. Ця праця вийде перед літом 1938-го року, й за доплату 1-50 зл. буде розслана всім передплатникам РМ. Праця, крім наукового висвітлення основних і пояснювальних членів речення, подає багато практичного складникового матеріалу, конче

необхідного кожному, хто хоче знати душу своєї мови — її складню. Кожне складниве питання рясно і юстроване прикладами з мови народньої та з творів наших найкращих письменників, старших і сучасних.

Речення й його будова. В 1938-м році проф. Ів. Огієнко розпочне друком на сторінках РМ третю частину своєї „Складни української мови“, а саме: Речення й його будова. Праця ця — продоження „Складни“ автора, де буде подано висвітлення багатьох важливих питань нашої мови.

Псалтир. В РМ 1838 р. проф. Ів. Огієнко значе друкувати свій переклад Псалтиря, зроблений з давньовірської мови (Tihillim). Переклад, як і переклад Євангелії, буде написаний мірною мовою. В перекладі Псалтиря перекладчик заховує всю східну красу давньовірського первотвору: його незрівняну поетичність, прегарні порівняння, багату синоніміку, антропоморфічність божества.

Пісня над піснями. На сторінках РМ 1938 р. з'явиться новий переклад проф. Ів. Огієнка: „Пісня над піснями“ (Sir hašširim), зроблений з давньовірського оригіналу й написаний мірною поетичною мовою.

Мова Лесі Українки. Проф. Ів. Огієнко готує велику працю про мову Лесі Українки. Праця друкуватиметься на сторінках РМ 1938-го року.

Боржників РМ і взагалі наших видавців просимо якнайскоріш полатити свої борги. РМ, бажаючи якнайширше розповсюдити рідномовні ідеї, не докучає своїм передплатникам частими нагадуваннями про їхні борги, але це накладає обов'язок і на передплатників не забувати про свої обов'язки супроти журналу, а тим самим дати йому змогу нормально виконувати свої обов'язки. За п'ять літ нашої праці передплатники завинили журналові таку суму, що ми могли б подолати свого місячника, якби нам заплачено залег ості!

Боржників із Канади й Америки сердечно просимо якнайскоріш полатити свої задегості Видавництва!

Показчики до РМ за її п'ять літ праці. В 1938-м році РМ дасть декілька показчиків видрукованого матеріалу за 1933-1937 роки. Найперше піде „Етимологічний Словник української мови“ на ст. РМ за 1933-1937 роки.

ЗМІСТ 1-го (61) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: Редакція: Тернистим шляхом, п'ятиліття „Рідної Мови“. Анкета про „Рідну Мову“. „Наша Культура“ тимчасово не виходить. До В. Королів: Мертві, вперед! Ів. Огієнко: Складня галицьких письменників. Проф. д-р С. Грицак: Особізі імена учнів Перемиської української гімназії. І. Огієнко: Складня української мови. III. Слова поза реченням: 1. Вставні слова й речення. 2. Вигуки. 3. Вигуківі прислівники. Практичні лекції літературної мови, „Наймичка“, поема Т. Шевченка. Дія спочинку Ю. Вухиаль: Трудовий день комсомольця Федька Гуски. О. і М. Задурович: А ми радіємо, що „Рідна Мова“ виходить! Життя слів. Ів. Мойсяк, П. Кривоносюк: Рідномовні замітки. Передплачуємо „Рідну Мову“ на 1938-й рік! — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1-60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5-00 зл.; річніки II, III, IV і V по 6-00 зл., оправлений II і III по 7-50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2-35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

REDAKČNÍ ČASOPIS
SLAVIA
PRAHA I, Smetanovo nám.
Filozofická fakulta

Rok VII

РІДНА МОВА

Nr. 9 — 1939

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1.60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VII.

ЖОВКВА, ВЕРЕСЕНЬ 1939 РОКУ

ЧИСЛО 9 (81)

Найперше джерело для вивчення рідної мови.

I.

У кожного народу буває подвійне знання своєї рідної літературної мови, — знання індивідуальне, чи особисте, й знання всенародне. Кожен народ має окремі одиниці, що набувають собі глибокого знання рідної мови, набувають найрізнішим способом: школою, читанням, а найважливіше — самоосвітою. Є особи, що від уродження кохаються в рідній мові й самоосвітою набувають собі глибокого знання. Але це — знання окремих осіб, що не може бути показником знання всього народу.

Для нації надзвичайно важливий рівень знання рідної літературної мови серед усього народу. Народ у цілому звичайно знає найкраще свою живу мову й береже її в своїх приказках, казках, колядах, піснях і т. ін. Але крім цього грамотні одиниці народу знають і мову літературну, а навчаються її зо школи початкової та з читання періодичної преси й книжок. Преса й книжки в кожного народу пишуться тільки мовою літературною, соборною для всіх племен даного народу, хоча б вони були й порозкидані по різних державах.

Всенародне знання своєї літературної мови — це рівень культури нації. Нація, що має цей рівень високим, завжди має сильно розвинену пресу й високу духову культуру, бо вона має подостатку читачів. Ось чому всі нації так ба-

гато дбають про поширення знання рідної літературної мови в найглибші низи, щоб і їх зробити свідомими найперше в справах своєї мови, як найміцнішої підвалини існування нації. Особливо це треба сказати про націю недержавну, в якій вже через саму недержавність може бути обмаль інтелігенції, що дає духовий провід усій нації.

II.

Багато є джерел для вивчення своєї літературної мови: школа, читання творів добрих письменників, радіо. Але поза цим є ще одне джерело не тільки всенародне, але й всевітнє: Біблія чи Св. Письмо. Всі народи світу звернули на це увагу свою вже багато століть тому, й поклали Біблію в основу вивчення рідної літературної мови. Не зробили цього хіба тільки ми, українці, що ніколи поважно не ставили собі Біблії за джерело вивчення своєї рідної мови. І власне на цьому ми, як нація, багато й шкідливо втратили.

Від давніх віків Біблія була й надалі позостається найбільше читаною книжкою. У культурних народів нема найбіднішої родини, що не мала б Біблії рідною мовою. Напр. Бритійське Біблійне Товариство рік-річно мільйонами ширить Св. Письмо по цілому світові. Народ любить читати Біблію й охоче її купує. Цілий світ дбає, щоб книжки Св.

Письма продавалися по найменшій ціні, а вже Бритійське Біблійне Товариство, що 130 літ видає Біблію на всіх мовах світу, ширить їх по найдешевшій ціні, що дає змогу цим книжкам справді розходитися більше від усіх інших книжок. Цікаво, що навіть українську Біблію Біблійне Товариство ширить щорічно в тисячах примірників по цілому світі. Додаймо до цього, що Св. Письмо видається й окремими церквами та окремими особами, а це дасть нам надзвичайно велику цифру поширення Св. Письма. Жодна інша книжка не шириться так сильно, як шириться Біблія!

Згадаймо ще, що Св. Письмо читається щоденно мільйонам дітей на годинах навчання релігії, читається мільйонам вірних по церквах і т. д.

А це все виразно показує нам, яке це могутнє джерело, Біблія, для навчання своєї літературної мови! Мільйони ж її щоденно читають, і щось же лишається по цим читанні в читачів і від мови. Так, Біблія довгі віки була й тепер полишається наймогутнішим джерелом поширення знання своєї літературної мови в цілому світі.

Тільки ми, українці, не звернули власне на це найменшої уваги!

III.

У всіх народів світу Біблія віддавна була книжкою, на якій росла літературна мова нації. А це вже саме говорить, яке це важливе джерело в розвитку літературної мови кожного народу!

В Англії Св. Письмо рідною мовою починає сильно ширитись іще з XIV-го віку, для чого багато прислужився завзятий англійський патріот Джон Віклеф (1324-1384). Він був перший, що переклав цілу Біблію на англійську мову десь коло 1380-го року. З мовного погляду переклад Віклефа стоїть надзвичайно високо, і з нього цілі віки англійці навчалися своєї літературної мови. Літературна англійська мова виросла, як твердять історики літератури, на зразковій мові Біблії Віклефа, чому його звичайно уважають за патріярха англійської мови, хоч свого часу він був спалений...

Цю саму працю в Німеччині зробив трохи пізніш М. Лютер, що за роки 1519-1534 переклав цілу Біблію на німецьку мову. Переклад Лютерів був високо цінний, — зроблений був з оригіналів, а разом із тим це був переклад дійсно на добру народню мову. Рідною мовою Лютера була центральна німецька мова, яку легко розуміли й інші німецькі землі й яка мала багато даних стати мовою загальнолітературною для всіх німців. До Лютера Німеччина не знала ще однієї літературної мови, — звичайно кожна земля писала по-своєму. Ось через усе це Лютерів переклад став твором епохальним не тільки в богословським розумінні, але й в історії німецької літературної мови. Мова Лютерової Біблії стала загальнонімецькою літературною мовою, особливо з другої половини XVI-го століття, коли ця мова перейшла й до школи. Інтелігенція скоро засвоїла собі цю мову, як мову загальнолітературну, особливо після оборони її таким фахівцем, яким був Опіцц. Ця Біблія була дуже популярна й скоро надзвичайно поширилась; то власне з неї німецьке громадянство довгий час навчалось своєї літературної мови. Це була така сторона Біблії, якої ніколи не забуде історія німецької мови.

Біблія Лютерова мала великий вплив не тільки в себе в Німеччині, але й далеко поза її межами, й її почали перекладати на найрізніші живі мови, що в багатьох народів стало основою своєї літературної мови. Так, напр., Кальвінова Біблія 1535 р. сильно прислужилася розвиткові французької літературної мови, чому Кальвіна часто звуть батьком її.

За новою течією зроблено новий переклад і в Англії, що виконав Вільям Тіндаль десь у роках 1523-1535. Тіндаль попилював перекладати такою доброю англійською мовою, що довгі покоління навчалися літературної англійської мови власне з Тіндала.

Таку ж ролю відіграла в Чехії т. зв. Краліцька Біблія 1579-1593 р. р., — перекладачі звернули на її мову найпильнішу увагу, довгі покоління чехів навчалися своєї літературної мови з цієї Біблії.

І т. д., і т. д., — можна б подати ще багато прикладів, щоб показати, що всі культурні народи навчалися своєї літературної мови з Біблії, і що мова Біблії скрізь була найміцнішою підвалиною в розвії мови літературної.

Але ми, українці, не пішли цієї дорогою. Може причиною цього було й те, що свій т. зв. старослов'янський переклад Св. Письма ми мали вже від найдавнішого часу, ще від св. Костянтина й Методія. Цей стародавній слов'янський переклад не був для нашого народу зовсім незрозумілий, а це справу нового перекладу не робило в нас пекучою потребою дня. Але широкі маси старослов'янських перекладів докладно не розуміли, і тому й у нас ще з XVI-го ст. появляється низка перекладів Св. Письма на живу українську мову: Пересопницька Євангелія 1556-1561 р. р., Євангелія Житомирська 1571 р., Новий Заповіт Негалевського 1581 р., Крехівський Апостол (чи Новий Заповіт) 1560-х р. р. і ін. На жаль тільки, ані один із цих перекладів з невідомої нам причини вдрукований не був, і український народ не мав змоги читати св. Письмо рідною мовою. Це мало надзвичайно шкідливий вплив на розвії нашої літературної мови: ми не витворили собі традиції читати Св. Письмо так, як читали його інші народи, Св. Письмо не стало в нас конечною книгою в хаті, а його мова не стала в нас основою нашої літературної мови. Це була величезна кривда нашій мові та нашій культурі від наших духовних провідників, це була та причина, що аж до останнього часу не дала нам змоги створити спільну соборну літературну мову...

Цю кривду знали й відчували кращі наші сини, й за XIX-те ст. появилася в нас кілька перекладів, але Синод російської церкви, знаючи їх силу для розвитку нації, не дозволив їх друкувати...

Десь іще з 1868-го р. перекладом Св. Письма на українську мову став займатися великий український письменник П. Куліш. Видавцем Кулішевого перекладу було Бритійське Біблійне Товариство, що й видало 1887 р. Нового Заповіта, а 1903 р. — цілу Біблію (пере-

клад П. Куліша, І. Пулюя та І. С. Левицького). На жаль, російський уряд не впустив до Росії цього перекладу й український народ і надалі позоставався без Св. Письма своєю мовою... І тільки з 1905-го року, від року першої революції в Росії, стало ширитися в нас Св. Письмо українською мовою, а р. 1906-го Синод навіть сам випустив старий переклад 1860 р. П. Морачевського. На жаль тільки, таке пізніє появлення Біблії рідною мовою традиції читання її в нас не створило, й розвії літературної мови пішов поза нею. В такому оплаканому стані ця справа перебуває й тепер (див. мою статтю: Не маємо каменя наріжного, РМ 1934 р. ст. 131-138), з додатком хіба того, що в Великій Україні читати Біблії тепер зовсім не можна...

Підкреслю тут, що ми з великою шкодою для своєї культури не звернули свого часу належної уваги на переклад Біблії таким великим знавцем нашої мови, яким був П. Куліш (з допомогою Ів. Нечуя Левицького та д-ра І. Пулюя), а це сильно пімстилося не тільки на розвитку нашої літературної мови... У нас була спільна мовна скарбниця, але ми її, немов той лукавий слуга, закопали глибоко в землю...

IV.

Не тільки наш народ, але й широкі кола нашої інтелігенції не знають правдивого змісту Біблії. На Біблію в нас дивляться тільки як на щось чуже, нецікаве, сухе... „Хай Біблію читає собі духовенство, а ми маємо кращу лектуру“... Так говорять у нас, але таке твердження — велике й прикре непорозуміння.

Ціла Біблія складається з книжок найрізнішого характеру й найрізнішого літературного типу. Стиль і зміст самих чотирьох Євангелій такий величний, що він завжди міцно захоплює читача й дає йому глибоку насолоду. Перечитайте відразу, не перериваючи читання, скажемо величного Луку або високоширшого глибиною Івана, і ви переверите це моє твердження. Власне незвичайно високий, часто чисто поетичний зміст Євангелій змусив мене пере-

кладати їх ритмічною мовою, щоб навіть їх форма відповідала глибокому змістові.

Біблія в своїй цілості дає високу найрізнішу лектуру, задовольняючи всі потреби нашого духа. В старовину наші предки обходилися читанням головно книг Св. Письма, і воно задовольняло всі їхні потреби, — і вони нерозумнішими від нас не були!... І справді, — перечитайте Дії Апостольські (але все відразу!), — таж це прекрасний опис подорожі, по сучасному — „подорож з пригодами на суші й на морі“! Книга Рут — прегарна новеля з селянського життя. Глибоко повчальна й захоплива повість-роман — Книга Естер. Яке сильне враження робить Історія про щасливого Йосипа (Книга Буття 37. 1-50. 26), Історія про нещасливого Есава (там же 27. 1-33. 20) і т. ін.

У нас зовсім не береться під увагу, що добра третина Біблії — це висока поезія, писана в д. єврейському оригіналі віршами. Віршами написані цілі книжки: Йов, Псалтир, Приповідки Соломонові, Еклезіяст, Пісня над піснями, Плач Єремії та багато місць у пророків. По інших книгах порозкидано багато окремих місць, писаних віршами: Благословення Якова (Буття 49), Пісня Мойсеєва (Вихід 15. 1-17, Второзаконня 32. 1-43, 33. 2-29), Пісня Дебори (Суддів 5. 2-31), Аннина молитва (1 Сам. 2. 1-10), Плач Давида (2 Сам. 1. 19-27), Давидова пісня (2 Сам. 22. 2-51, = 18-й псалом, 1 Хр. 16. 8-36) і т. ін.

Книга Псалмів — це найвеличніша та найпоетичніша збірка релігійних гімнів, що приносить кожній наболілій душі велику насолоду; в світовій літературі нема поетичнішого твору!

Або: чи в світовій літературі є щось поетичніше над „Пісню над піснями“? Це збілочка народніх весільних пісень, що правдивому знавцеві поезії приносить глибоку насолоду.

Укажіть мені в світовій літературі твір, глибший своїм змістом, при одночасній високій поетичності, за Книгу Йова? Скільки роздумувань дає цей твір для дозрілого розуму!

„Плач Єремії“ — плач наболілої душі

за втраченим щастям, плач, зодягнений у високу поетичну форму.

А пророки, особливо огненний Ісаї, скільки вони дають для вдумливого розуму!

Я тут абстрабую від духового змісту зазначених книжок, і звертаю увагу тільки на їхню надзвичайно художню літературну форму, що правдивому знавцеві поезії завжди приносить високу насолоду. А між тим ми цих книжок, поетичних перлин усього світу, не повносили в нас ані до історії літератури, ані до теорії словесности, ані до поетики. На високу літературну вартість цих книжок ніхто в школі не звертає уваги учням, і ці книжки не записані до обов'язкової лектури, хоч вони — перлини в світовій літературі!..

В світовій літературі, напр. у англійців, існують збірки перлин людського духа. Цікаво, що такі збірки, поруч творів Гомера, Шекспіра й ін., завжди дають Книгу Йова або Книгу пророка Ісаї, як найвищі твори, які тільки знає людство.

Цікаво ще підкреслити, що немає ані одного поета чи письменника світової слави, що у кінці-кінців він не звернувся й до Біблії, як до найчистішої криниці всесвітньої поезії, як до найвеличнішого зразка прози й поезії.

А в нас охоче читають найдурніші „твори“ графоманів, а про недосяжну біблійну поезію... й не чували!..

Такий стан цієї справи в нас — дошкульно шкідливий нам, і ми, хоч пізно, а мусимо рятуватися. Мусимо творити традицію читання Біблії. Не повинно бути в нас жодної родини, жодної хати, де б не було Біблії, і де Біблія не була б — поза всім — і книжкою для вивчення своєї літературної мови!

Звичайно, такі побажання вимагають від нас величезної праці, щоб перекласти Біблію на справді класичну українську літературну мову, на таку мову, щоб стала вона зразковою в нашій літературі. Звичайно, така праця вимагає труду цілих поколінь, але український народ може її виконати, в силі виконати, бо вже для цього не мало має!

Англієць R. Lowt року 1753-го пер-

ший звернув увагу на поетичність багатьох книжок Біблії своєю працею: De sacra poesiæ Hebraeorum, і з того часу переклади на сучасні мови стають усе кращі та кращі. Дійшло до того, що сьогодні в кращих перекладах поетичні книги та окремі місця друкують уже віршами.

Таким чином людство потроху доходить до найвищої й найкращої форми

Св. Письма. Пора вже й нам ставати на цю ж саму дорогу!

А коли ми міцно збудуємо сильну традицію читання Біблії, то вже це стане наймогутнішим двигуном розвитку нашої літературної мови в всенародньому обсязі.

Отож, — усі навчаймося своєї літературної мови також і з Біблії!

Іван Огієнко.

Для справи.

Яків хитнув рухом голови на матір:

— Це саме тоді, як Учитель мав одійти в пустиню, — наша мати прохала, щоб ми — тоб то я й брат — сиділи біля Нього праворуч і ліворуч, як настане вже Його володарство. Це й ти тоді...

Зеведеїха полагодила гнота світильні й піднесла від рибальських сітей своє зморщене обличчя. Глиця ж в її руках безпомилково перебирала „очка“ неводу.

— Я, дійсно, прохала... Хіба ж я не мати синам своїм? — зідхнула Соломія. — І чи ж вони за так-собі покинули рибальство? Таж заробіток мали певний, як щире золото! Сам бачиш: хлопці спритні, дужі, як леви!... Ми — старі батьки — нічого не знали й не відали: тільки продати влови... Було й на прожиток, було й про чорний день, і безмаєтному було з чого дати... Було, кажу. А от зараз: старий батько сам з хвилями змагається. І в таку хуртовину... А володарство те... очікуване, — ох! — ще коли то воно надійде?!

Говорила — ніби не глицю, а власні думки протягала мереживом сіти. Несумірно довга тіль рибальчиної жінки то скорочувалась, то витягалась на низькій стелі. Немов захвилювався дух Незадоволення, викликаний наріканням.

— От тому ж і я кажу: далі вже так тягти не можна! — перервав мову господині гість, — Юда з Каріоту. — Не хоче Равві виступити одверто? Тож треба Його примусити, поки ще в людях живе надхнення після розмноження хлібів та риб, коли всі кругом раз-у-раз бачуть чудесні зцілення. Чого ж зволі-

катись? Таж в Єрусалимі — всього півлегії, а три тисячі самарян, усі, як один, — на перший заклик ухопляться за зброю...

— Самарян... Чи ж воно годиться, щоб руками поганів... — почав Іван. Але Юда труснув розкуйовдженими, як з мосяжу навиненими, кучерями:

— А чом — ні? Що ж: самаряни — не „ближні“ наші? — кинув з посмішкою. — Мало їх вихваляє Вчитель? Так і нехай ляжуть за справу в першу чергу!

Рвучким рухом пригладив кучері й сягнув рукою до запоясної торбинки, що висіла обіч з каламарем, як носили мандрівні скриби. В Каріоті знали всі, що Юда не був скрибом й усіма ремеслами погорджував однаково. Але мав чималий дар слова, мовою міг запалити серця слухачів, що їх скрізь шукав, потрібуючи завжди спільників на спротив римлянам або на протести проти священиків та фарисеїв. З останніми ж і відверто виступав у диспути, немов дійсно вчений скриб, тому й підтримував свій вигляд — книжника.

— Поглянь-но сам, синку: тільки що заквасила. Старий, бач, на ловитві, то й не пекла про себе. А синочки ж мої... чи ж то я чекала такої радості? — прийшли тільки перед обідом, сьогодні. Тож я мерщій напекла підпопельників. Хочеш підпопельного? Свіженькі коржі, дивись! — виймала з-під переверненої миски в попелі печені підгорілі коржі та вигинала їх у пальцях.

Хлопець мовчки хитав головою.

— То й добре. А щоб не дерли горлянки, помастимо їх, — продовжувала Соломія, кладучи на кожного коржа сма-

ток смаженої риби. — Бери, синку, та споживайте на здоров'ячко. Гість бо в дім — то ж Боже благословення в хату... А вже як ті гості — рідні сини, то їм — соколикам...

...— Річ видима, мати віддала б і Месієне володарство! — трохи іронічно відізвався Юда до Зеведеїхи й голосно гукнув на хлопця, що вже відхилив двері, але ніби ще щось згадував: — А ти, хлопче, не напускай нам у хату злих духів з ночі. Бач: мало не загасять каганця, скажені! Зачини двері!...

Фадайя раптом побілів, як молоко, хряпнув дверима й, вирячивши чорні очі, що загорілись, мов свічки, з жахом дивився на Юду. Збілілі губи розтулились, а з кутка хлопцевого рота запухирчала піна.

— Аби ж до бурі встиг повернутись на беріг старий! — зідхнула Зеведеїха. — Так, що ще скажеш, сину... — й урвала.

Згадка про злих духів перестрашила Фадайю. З пронизливим, несамовитим криком він жбурнув від себе Соломіїні подарунки, упав обличчям на підлогу й почав корчитись у перепаді „чорної немочі“. Тіло його вигнулось луком, руки й ноги товкли об долівку.

Юда відскочив до печі, немов від сказаного пса. Бачив різних недужих, бож силу-силенну приводили й приносили їх до Вчителя. Але ж — дужий і міцний силач — Юда не міг звикнути до вияву людських страждань і потворностей. Не почував до каліцтва чи хвороби співчуття, лише огиду або жах. Іван і Яків кинулися до Фадайї, щоб підвести його. Соломія вхопила з жердки темного плаща й накрила всього хлопця. Мовчки, вкупі з синами, перенесла немічного на зложені під стіною солом'яні мати, — постіль Зеведеєвої родини.

Хлопчина враз утих і лежав, немов мертвий. Та нові удари забубоніли в двері. То старий Села, сусід, і кризь виття вітру вчув знаний Фадайїв викрик. Похапцем привітавшись, він припав до сина, уважно оглядав обличчя й обмацував усе тіло.

— Це ж дяка Богові Авраама, Ісака

та Якова: на цей раз неначе ніде не поранився... й не потовкся! — Зідхнув з полегшею, але враз почав нарікати: О, Шаддай, скільки вже, скільки разів кидав Фадайю той дух лихий — дух німий і глухий — і в воду, і в огонь, щоб йому заподіяти смерть! Скільки, скільки... Чому кажу: глухий і німий? Таж бо не слухав жодних заклинань і наговорів!... Навіть і в храмі єрусалимському священникові, що його закликав, — не схотів назвати свого ймення!

— А чом же ти, сусідо, не приведеш свого хлопця до нашого Равві? — тихо спитався Іван.

Села махнув рукою.

— Хм... чом?! Таж хитрощі диявольські! Коли Равві близько — Фадайя здоровісенький, жвавий, бадьорий, як усі хлопці. Навіть і місячна повинь йому не шкодить. Скільки вже, скільки разів ходив він по римзах, як привід, і на вартовій вежі був, і в Єрусалимі на мійську браму вдирався. А як захворів, — нема близько Вчителя! Де ти Його візьмеш? — І знеацька Села вхопив край Іванового рукава й поцілував його: — Зціли його! — Зіп'яв руки й благально простяг їх до Ісусових учнів. — Зціліть його ви! Знебулись ми з тим небораком... А ви ж таки все ходите з Ним! Чи ж і доси не знаєте Його мудрости? Чи ж не бачите щодня, як Він те чинить?...

Учні переглянулись. Юда відійшов аж під каганець й знову почав уважно роздивлятися у записах у диптихоні. Яків трохи відступив за Івана:

— Спробуй ти, брате! Таки ж бо Вчитель тебе любить найдужче...

Іван завагався, але опанував собою й схилився до немічного. Відкинув набік плаща й нерішуче поклав руки на хлопцеву голову:

— Вийди з нього, духу німий і глухий! Чуєш?...

Соломія обережно відсунула з вогниська посуд із стравою. Щільно накрила всі горщики, щоб лихий дух, виходячи з Фадайї, не увійшов бува в їжу...

В хаті запанувала тиша, лише було чути, як у такт віддихувало п'ять людських грудей. Але ж до того віддиху не прилучався віддих немічного...

— Забороняю тобі мучити хлопця, — промовив Іван. Почекав хвилинку й додав: — Наказую тобі, духу лукавий і лихий, силою слова Вчителевого!...

З-під Фадайїних повік викотилася велика сльоза й тихо поплила вздовж обличчя, до якого верталася барва. Хлопець зідхнув, однак не поворухнувся.

— Дяка Всемогутньому. Очунює! Приходить до тьми дитина! — прошепотів Села. — Як ласка, допоможіть мені з ним додому...

Яків узяв хлопця за голову й під плечі, Села, притримуючи ліктем підпопелюшки, що Зеведеїха вже підсунула під руку сусідові, тримав немічному ноги. Іван відчинив двері.

Юда сховав у торбу таблички й знову заходив по хаті. Спинився біля Івана, що сперся чолом на руки.

— Не вийшло, Іване?!... Отож бо й воно! І не злічимо, і хлібів не розмножимо, й шеклів з моря не виловимо... Марна надія!... Нам треба перейти до чинів звичайних. Ми — не боги й не анголи. Звичайні римські раби, — й нічого більше! Тож і наша зброя, знову кажу, — не чуда, а повстання, хитрощі, зрада й підступ... Бо ми, кажу, раби. Раби для всіх: Римові, священикам. Тому нам вільно все, що на добро справи...

Раптом Юдине серце затремтіло, як риба у верші, а думкою мигнула, мов чорна ластівка, стріла ненависти: — „Звуть мене злодієм! Так що ж? Хіба я краду не для справи?“ — І ще з більшим пересвідченням повторив уголос: — Тільки так: підступом і зрадою! В бою мусить бути однакова зброя. Я за тим, щоб і Вараву приєднати до нас. За ним піде народ!...

Іван і Соломія мовчали.

— Не вірою, не сподіваннями „володарства Божого“, що „в нас самих“, — ще запальніше продовжував Юда. — Досить уже мрій! Треба сполягати на дійсну силу!...

— Ні, цього не прихилиш до філософічних шукань. Його не захопить „Логос“, — зо смутком помислив Іван.

А Юда поклав обидві руки на Іванові рамена й поривчасто кидав просто в обличчя:

— Нехай уже Петро... нехай старі... що вони тямлять на творінні закладів нового життя?!... Але ж ви, хоча й селюхи, особливо твій брат, — але ж ти, Іване, що знаєшся й на чужинній мудрості, ти мусиш стати при мені! Кажу вам: ти й Хома мусите мене підтримати, поки ще в час, бо дуже швидко можна програти все. А візьмемось полюдському, — виграємо!... Матусю! — звернувся до Соломії, — кажи їм, таки ж ти мати синам своїм!... Не можемо не виграти...

Впустивши за собою дужий подих вітру, ввійшов у хату Яків.

— А батька все ще нема! — змінила журливі думки Зеведеїха на нову тривогу. — Не можна далі чекати з вечерею...

— А що ж Учитель? — сумно спитав Іван.

— Це вже востаннє Він іде до пустині. Тепер уже ми самі постановимо Його „за володаря“ у „володарстві від світу цього“. А тоді й ваші бажання сповняться! — відповів Юда, легенько посміхнувся, попрощався й зник у пільмі.

— Куди ж? Куди? — гукнула вслід Зеведеїха. — А вечеряти?

— Таж не тільки самим хлібом живе людина, — кинув вітер у хату розтріпані гостеві слова.

— Як же там Фадайї? — ще новою турботою наливалось серце матері синів Зеведеєвих. — Може б по вечері пішли та ще трохи пострашали б того духа?

— „Цей рід вигониться тільки молитвою й постом!“ — замислено відповів Іван.

— А де? — захвилювалась Соломія. — Де ж таки, сьогодні — піст? Мало ви напустилися в мандрівках!... Таж вас і не пізнати, так посхудали на тих самих неварених пшенишних зернах! Ні, ні, що руки матеріні вам наготовили, — гребувати не личить! — і накладала на коржі найбільші шматки риби. — Чи ж я не мати синам своїм!... Споживайте в спокої... А ось і фіги, й дактилі — чорні й прозорі, мов медом наліті...

— А Равві ж робить це так легко... Тільки положить руку... — хвилювався Іван.

— Та годі вже тобі, синку! Не турбуйся, діти лоня мого, тим, чого вам не дано чинити...

— А Юда таки зовсім пішов? — згадав Яків.

Зеведеїха махнула рукою:

— Таж він завжди такий: як молоко те на вогні, все б кудись утівав, усе квапиться. Кажуть, що мало коли й спить. Самі турботи...

— І самі слова! — додав Яків. — Не лежить до нього моє серце. Я навіть за тим, щоб попередити Вчителя...

— Таж попереджали! — відказав Іван.

— Ну, й що? — спитала Зеведеїха.

— Одна відповідь: — „Я знав, кого вибрав“... (Кінець буде).

Melnik.

Наталена Королева.

Психологічна основа повстання здрібнелих і пестливих слів.¹

9. І відносини людини до звірят втварили здрібнілі й пестливі слова, й то не тільки в відношенні до домашніх, освоєних звірят, але й до диких, неосвоєних. Розуміється, що на першому місці стоять тут назви молоденьких звірят, бо й до них ми відносимося, як і до дітей, з більшим чуттям, тому маємо, напр.: телятко, теляточко, лошатко, лошаточко, лошичка, котятко, курятко, циплятко, ципця, гусятко, качатко, пацятко, поросятко, голуб'ятко, а далі й воронятко, перепелятко, орлятко, орленя, вовченя, левеня, слонятко, медведятко і т. д. У дитячих байках являються: лисичка-сестричка й вовчик-братик і т. д., бо байки для дітей, а крім цього вони стають до помочі дітям у лихих пригодах.

Зате гадючка, це щось гірше, як гадина, бо тут здрібність згущує злу прикмету. А в пісні: „Коло мого серця гадиночка в'ється“, то цей чуттєвий тон, уложений в слово „гадиночка“, відноситься до того, хто терпить, а не до гадини.

Уживаємо: жайворонок, зозуленька, зозулечка, зозулька, соловейко, соловейчик, ластівочка-щебетушка і т. п., бо жайворонок — це Божий співак, товариш рільника; зозулька кує нам долю, й кожний до неї примилується; соловейко — повірник закоханих, а ластівочка приносить із теплих країв „весну гожу“. Зозулькою називаємо й нашу вибрану перед вінчанням, а опісля... інакше.

А навіть сама назва: пташок, пташеч-

ка, пташинка, пташка, пташиночка і т. д., це здрібнілі назви улюблених птахів.

Кінь для козака — це коник, кониченько — вірний друг, що один одного розумів. Круторогий волик для чумака, — це його кормитель.

З риб нам знані оселедчик, бо хоча солоний, не коштує „солоні гроші“; пстружок, бо смачний, а рибка, рибця, рибчина, рибонька — це може бути й дівчина, як про це співається в пісні: „Дівчино, рибчино, щебетушко моя, вийди, вийди що скоріше до вікна“, або: „У беріжку, у ставку білля прала дівчина, плескалась, як рибчина, та й упала в став небога“.

Але порівняння дівчини з рибою (пор. Backfisch) — не дуже вмісне. Tertium comparationis patet.

10. Ласкавість, милосердя та уважливе відношення до хорих втварили теж багато здрібнелих слів, бо хорий, немічний, як і дитина, потребує серця, опіки й ніжності здорових, й то не тільки тих, що з обов'язку коло немічних ходять, як лікарі, сестри милосердя, але ще більше від своїх кривних, споріднених, близьких.

11. Евфемізм — це рід метонімії, це поетичний троп, що в ньому чуттєвий, емоціональний чинник стоїть на першому місці. Наросток прикметників, що ними ми хочемо висловити навіть злу прикмету людини, це: -енький. Ми кажемо: глухенький синок, кривенька донечка, горбатенька дитинка, бліденьке личенько, коротенька ніженька, але ми вказуємо не тільки на прикмету сина, доньки і т. д., але хочемо тим, що їм

¹ Докічення. Див. РМ 1939 р. ч. ч. 5-8.

це говоримо, виявити й наше співчуття. Нашою ласкавістю ми хочемо поменшити їх каліцтво, додати їм сили легше зносити своє каліцтво, бо така їх доля.

Або якщо кажемо: скупенький батенько, п'яненко мати, дурненко дідусь і т. д., то цими здрібнілими словами ми бажавмо прикрити їхні хиби, щоб не нарушити їх поваги, авторитету, бо цього вимагає від нас церква й народня традиція.

12. Багато здрібнених слів витворили промовці, купці, агітатори, політики, жебраки, священники, письменники і т. і., що в своїх промовах, рекламах, проповідях, проханнях і творах стараються свідомо витворити прихильний настрій та викликати сприятливі почування в тих, що до них вони промовляють, або для них пишуть, щоб скути своїх слухачів в одну громаду, в якій запанувала б одна думка, одна воля, одне хотіння, що їх носить у своїй душі промовець, агітатор, духовник або письменник.

А якщо котрийсь із наростків, напр. *-енький*, що викликає в нашій душі красу, милосердя, ласкавість і т. д., вже зблідне, стратить на своїй чуттєвій вартості через обіг, то повстають новотвори з наростком *-есенький*, *-ісінський* і т. п., щоб скріпити чуттєвий відтінок і привернути йому попередню вартість, бо слово, як гроші, через обіг тратить на дійсній вартості.

VII. Кінцеві завваги.

При кінці наших міркувань — короткий їх перегляд.

Ми підкреслили, що психічна сторінка нашого мовного думання висувається на перше місце та що чуттєвий чинник у розвої нашої мови причинився витворити здрібнілі й пестливі слова.

Розглянувши словотвірну будову здрібнених і пестливих слів, пошукували ми причин повстання цих слів, і переконалися, що першу ролю в творбі здрібнених і пестливих слів відіграють жінки, бо їх психічне життя глибше опановує чуттєвий настрій в відношенні до дітей.

Крім словотвірної будови здрібнених і пестливих слів, в ще й інші середники, що з них можемо робити висновки відносно почуття того, хто говорить.

Найперше годиться тут зазначити, що звукам рідної мови загалом надаємо більше чуттєвої вартости, як звукам чужих мов, бо рідна мова вже в своїй зверхньо-звуковій формі містить у собі в більшому ступні чуттєвий первень. Навіть слова, що мають однакове значення, як, напр.: чоловік, homo, *avir*, uomo, homme, Mensch, *złogus*, ember, *człowiek* і т. д. викликають у нас відмінні враження. З цієї причини переклади ліричних творів дуже тяжкі. Тому теж у хвилі, якщо переповідаємо чужу думку, часто наводимо її в оригіналі.

У словах рідної мови ще більше пробивається чуття, бо слова викликають у нас уже почуття любови, приязні, ніжности і т. д., але й страху, тривоги, жаху, відрази, обурення, сорому й т. д. Слова, напр.: гарний, чудовий, прекрасний і т. д., приятель, друг, товариш і т. д. будять у нас інші почування, як поганій, мізерній, обридливий, ворог і т. д.

Будова речень теж указує на наш чуттєвий стан. Інакше буде речення людина, що оповідає спокійно про буденні справи, а інакше самовидець якогось нещастя, пожару, війни і т. д. Звідси й походять: вигуки, клички, рівноважники речень та вривчасті речення.

А вкінці й тонація та модуляція голосу при виголошуванні мови віддає наші почуття в хвилі її виголошування.

Література. 1. Gawroński Andrzej: *Szki-ce językoznawcze*, W. 1928, стор. 199-217. 2. Огієнко Іван, д-р: *Складня української мови*, РМ 1939, ч. 2, стор. 63-76. 3. Ogonowski Emil, dr.: *Studien auf dem Geb. der ruthenischen Sprache*, Lemberg 1880, стор. 106, § 33 і 34. 4. Огоновскій Омелян: *Грамматика русского языка*, у Львові, 1889, стор. 63-4, § 134. 5. Сімович Василь, д-р: *Грамматика української мови*, Берлін, 1919, стор. 116-119. 6. Сольчаник Володимир: *Здрібнілі та пестливі іменники в народних піснях Дрогобищини*, Дрогобич 1928, стор. 3-18. 7. Smal-Stockyj Stephan, dr.—Gartner Theodor: *Grammatik der ruthenischen (ukr.) Sprache*, Wien, 1913, стор. 126, 141. 8. Смал-Стоцький Роман: *Значення українських прикметників*, Варшава, 1926, стор. 44-68. 9. Смал-Стоцький Роман, д-р: *Нарис словотвору прикметників української мови*, Прага 1923, стор. 14-74. 10. Смал-Стоцький Роман: *Примітивний словотвір*, Варшава, 1929. 11. Szober Stanisław: *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Warszawa, 1924, стор. 179-189.

Яворів.

І. Велигорський.

Український літературний наголос.

3. Іменикова енкліза в українській мові.

Наголос на приставці.

§ 81. Українська мова має в своїм наголосі надзвичайно цікаве явище, — в певних випадках у приставкових словах наголос конче переходить на цю приставку. Такий перехід наголосу на приставку (чи на прийменника) звемо енклізою, напр.: кут^ок — за^акуток, на^а ніч, об^о земля і т. ін. Докладніше про це див. § 292: енкліза.

Приставкова енкліза сильно поширена в українській мові по всіх її говорах, правда — менше в східних, значно більше в говорах західних. Відома вона по пам'ятках уже з XIV-го ст., а де далі, число її все росте та росте. В східних говорах правильному розвоєві цього явища сильно заважає мова російська та зросійщена вимова церковнослов'янська, що цього явища в наголосі не знають у такій мірі, як мова українська.

Слово з приставкою — це, власне, складене слово-зріст, а вони, як побачимо далі в § 92, завжди мають наголос на першій частині зросту, цебто тут збігаються такі акцентіві форми, як за^адум і зл^одій.

Усі слова з наголосом на приставці звичайно мають наголос нерухомий, цебто при відміні слова наголос свого місця не міняє.

Приставка, додана до йменника з наконечним наголосом, часто перетягує наголос на корінь, хоч сама наголосу не приймає, див. § 96.

§ 82. 1. Двоскладові йменники чоловічого роду, складені з приставки та односкладового корінного слова (найчастіш — дієслівного, рідше йменникового), звичайно мають наголос на приставці. Це дуже часта стара притаманна форма наголосу в нашій мові, цінна особливо тим, що в мові російській вона мало знана. Так вимовляється в нас велика сила слів (в більшості вони — з абстрактним значенням), — майже кожна приставка, складаючи з коренем ймен-

ника, приймає наголос на себе. Подаю тут тільки частину таких слів:

б^езвік, б^езкрай, б^езлад, б^езлік, б^езліч, б^езсмак, б^езсуд, б^езтям, б^езум, б^еаух, б^еація, ви^бій, ви^бір, ви^блиск, ви^бриж, ви^бух, ви^бвар, ви^бвід, ви^бворот, ви^бгін, ви^бграш, ви^бгук, ви^бзвіл, ви^бзиск, ви^бїзд, ви^бклад, ви^бклик, ви^бкуп, ви^блім, ви^бліт, ви^бпис, ви^бплід, ви^браз, ви^брок, ви^бстріл, ви^бтвір, ви^бхід, ви^бхрист, ви^бдгук, ви^бдих, ви^бділ, ви^бдлиск, ви^бдяск, ви^бдпис, ви^бдуєт, ви^бдчит, до^бір, до^бвід, до^бгляд, до^бзвіл, до^бпис, до^бпит, до^бсвід, до^бслід, до^бтеп, до^бтик, до^бторк, за^абаг, за^абіг, за^адум, за^аклик, за^амір, за^амок, за^акрут, за^азов, за^аїзд, за^акид, за^аклад, за^аклик, за^апал, за^апах, за^апис, за^аплід, за^апуєт, за^арис, за^асів, за^аспів, за^асув, за^ахід, на^абіл, на^агляд, на^агніт, на^адізд, на^адмір, на^адпис, на^азвук, на^аїзд, на^аймит, на^аклад, на^аклеп, на^амір, на^амул, на^апад, на^апис, на^апряж, на^асип, на^астріл, на^атовп, на^ачерк, на^ашепт, об^обіг, об^олік, об^омін, об^ораз, об^орис, об^ослід, об^остріл, об^осяг, об^охід, об^оъяв, об^овид, об^огляд, об^огріх, об^одуд, об^одур, об^оклик, об^опад, об^опал, об^опар, об^опис, об^острах, об^отвір, об^осмій, па^агін, па^азур, па^арост, па^асерб, пе^ер^ебіг, пе^ер^егляд, пе^ер^едвік, пе^ер^еділ, пе^ер^едрук, пе^ер^еказ, пе^ер^еклад, пе^ер^еклик, пе^ер^екуп, пе^ер^елік, пе^ер^епис, пе^ер^епит, пе^ер^епуск, пе^ер^еспів, пе^ер^етин, пе^ересип, пе^ер^естрах, пе^ер^ехрист, під^ікид, під^іклад, під^імет, під^інал, під^іпис, під^іступ, по^обит, по^обут, по^оверх, по^овід, по^огреб, по^оділ, по^одив, по^одих, по^одзвін, по^огріб, по^огляд, по^озір, по^озов, по^оїзд, по^оклад, по^окорм, по^окруч, по^олог, по^олоз, по^омин, по^опит, по^орух, по^осаг, по^ослух, по^осмій, по^оспіх, по^оступ, по^остріл, по^осуд, по^отяг, по^охід, по^очет, по^ояс, прав^нук, пра^дід, пра^лев, пра^ліс, пра^щур, пре^дмет, при^від, при^дих, при^звід, при^звіл, при^зов, при^клад, при^лад, при^пис, при^рієт, при^смак, при^спів, при^стрієт, при^ступ, при^суд, при^тиск, про^бід, про^баж, про^гріх, про^діль, про^пуск, про^руб, про^стір, про^товп, про^тор, про^тяг, роз^брат, роз^від, роз^віз, роз^вій, роз^гін, роз^гляд, роз^діл, роз^дрієт, роз^дум, роз^зів, роз^каз, роз^квіт, роз^клад, роз^лад, роз^маж, роз^мін, роз^мір, роз^мір, роз^пад, роз^пал, роз^пач, роз^пис, роз^пит, роз^плід, роз^пуск, роз^рух, роз^світ, роз^сип, роз^слід, роз^стріл, роз^суд, роз^трус, роз^ум, роз^цвіт, роз^чин, роз^пуск, с^умнієт, у^дій, у^смієт, у^спих, у^стрієт, у^тєт, у^твір, у^тиск, у^хил і сила т. п.

2. Ті слова жіночого роду, що вдавнину закінчувались на м'яку приголосну, але з бігом часу втратили цю м'якість, чому стали словами чоловічого роду, так само мають наголос на приставці: ви^в-, за^з-, під^п-, на^н-, роз^рпис, про^паж, про^руб, роз^рпач, об^оъяв і т. ін., пор. § 85.

3. Слова на -мисел повстали з давніх на -мисль, а тому всі вони відносяться сюди: про^бмисел, за^змисел, до^дмисел, ви^вмисел, по^пмисел, роз^рзмисел, на^нмисел.

4. Слова з повноголосним коренем відносяться, звичайно, сюди, бо їх повноголосна форма вдавнину була одно-

складова (§ 2): за́колот, на́голок, ро́зголос, по́голок, по́хорон, ви́молок, на́молок, і т. ін.: ви́-, ві́д-, за́-, на́-, по́во-рот, так само: пере́ворот, хоч часто говорять зросійська перево́рот.

5. Заперечка *не* в цьому випадку так само приймає наголос на себе: не́біж, не́від, не́вір, не́крут, не́лад, не́люб, не́смак, не́ук, не́христ і т. ін.

6. Коли приставка складається з двох прийменників, то наголос падає на другий: за́продаж, здо́гад, розпо́діл, розпро́даж, спо́мин і т. ін. Так само й при *не*: недо́бір, недо́гляд, недо́лік, недо́рид, непослу́х, непотри́б, нерозу́м, занепа́д і т. ін. Але приставка *ви-* й тут приймає наголос на себе (за § 90): ви́нахід; також су́провід.

7. Ця послідовна притаманна система нашого наголосу з бігом часу стала сильно хитатися, бо її руйнували і свої фонетичні зміни, і чужі впливи. Найперше з цієї системи стали виломлюватися ті слова, що мають у корені *i* з *o* чи *e*, — ці слова мають великий нахил наголошувати відкритий склад, що має *o* чи *e*. Утворилася нова група серед цих слів: в назовному (при *i* в корені) наголос на приставці, а по всіх інших формах — на коренному *o*, *e*. Це слова: до́бір — з добо́ру, недо́бір — з недобо́ру, за́лім — зало́му, за́літ — залету́, на́стрій — настро́ю, обхі́д — обхо́ду, по́зір — позо́ру, по́хід — похо́ду, ро́звід — розво́ду, у́дій — удо́ю, спо́кій — спокі́ю (§ 68. 2б).

Це перенесення наголосу з приставки на корінь у слів на *i* (з *o*, *e*) за законом аналогії допровадило до того, що й назовний відмінок деяких слів на *i* став вимовлятися з наголосом на корені.

Сюди належать оці слова: відле́т, відхі́д, дові́р, докі́р, дохі́д, залі́м, загі́н, засті́й, набі́й, наві́й, напі́й, напі́р, облі́г, обрі́к, оклі́п, окрі́п, опі́й, перебі́й, перебі́р, переви́д, переви́з, переги́н, перегні́й, перекі́р, перекрі́й, перелі́г, перелі́м, перелі́т, перепі́й, перехі́д, перече́с, підхі́д, побі́р, покі́с, поклі́н, помі́ст, пості́л, поті́к, приві́з, призі́р, прилі́т, приплі́д, пристрі́й, прихі́д, проклі́н, пролі́м, пролі́т, пропі́й, прохі́д, розбі́й, розбі́р, розгі́н, убі́р, уві́з і т. ін.

Такий устан речі легко витворює акцентіві дублети.

Пор., напр., у М. Старицького, Поезії: за́пал

290, але: запáлу 68; у Новому Заповіті 1355 р.: отро́кь, але: отрока́ 26 б. 61. 73, отрока́ 31. Часто кажуть: на́стрій — з настро́ю і т. ін.

8. Були ще й інші причини, що сильно розбивали закона про українську приставкову енклізу, а серед цих причин сильними були впливи зросійщеної церковної вимови та самої мови російської, що такого наголосу звичайно не знають. Ось через це утворилася показна група слів, що з бігом часу втратили свій приставковий наголос.

Це будуть слова: від'ї́зд, відві́т, відлі́в, відло́м, відплі́в, відча́й, за́жин, за́ко́н, заме́т, запо́віт, за́різ, нава́р, нака́з, наме́т, наро́д, обі́д, об'ї́зд, перево́рот, переї́зд, перелю́б, переля́к, перемі́р, переполо́х, перері́з, погро́м, пожа́р, порі́в, посо́л, почи́н, потопі́, престо́л, приві́т, приї́зд, прийо́м, пристрі́т, прої́зд, пролі́в, проро́к, роз'ї́зд, розко́л, розря́д, собо́р, упі́н, уря́д і т. ін.

Як бачимо, серед цих слів немало слів церковних та російських: заво́д, зако́н, нака́з, наро́д, перево́рот, погро́м, потопі́, престо́л, прийо́м і т. ін. Цікаво, що слів із приростком *ви-* серед цих слів нема (див. § 90).

Подібних слів, що мають накорінний наголос, словники наші подають звичайно багато, але в живій народній мові їх значно менше, — жива мова, особливо по західніх говірках, докладніш дотримує приставкового наголосу. Взагалі ж треба підкреслити, що в цій групі слів часто маємо наголос неусталений, через що легко повстають подвійні форми: переля́к. Власне ця група слів виразно показує нам, що ми мусимо конче прагнути до уодностайнення свого літературного наголосу, — без цього розгубимося в подвійних та потрійних формах.

Цікаві слова *закон* і *народ*, — за впливом мови церковної (а почасти й російської) в літературній нашій мові защепилася вимова *зако́н* і *наро́д*, хоч наші архаїчні говірки та старі пам'ятки звичайно знають *зако́н*, *на́рид*.

Защепилася літературна вимова *у́ряд*, але й вимова *у́ряд* іще не рідка.

Розрізняємо: *за́мок*, *за́мку* — палата, і *замо́к*, *замка́* — колодка. Західні говірки цього розрізнення не знають, звичи й колодку *за́мком*.

Вимовляємо: погові́р, загові́р, наго́вір, але: при́говір, ви́говір.

Слово *образ* ув однині має нерухоми́й наголос, але в множині буває залежно від значення: а) уява, постать: всі *образи*, *образів*, і б) ікона: *образи*, *образів*.

Приставкова йменникова енкаліза — це надзвичайно важливе явище нашої мови, явище, що вирізняє нашу мову серед усіх слов'янських мов, що не знають цього явища так послідовно, як мова наша, а тому подам приклади на нього з наших історичних пам'яток.

Перенесення наголосу на приставку в двоскладових словах чол. роду відоме нам із найдавнішого часу, але вдавнину це явище було дуже не часте й обмежене. Так, у Новому Заповіті київського митр. Олексія 1355 р. подібних наголосів зовсім мало: в *ісмыслѣ* 120 б, *ісмысли* 126 б, *образ* 12 б, 22 б, *образы* 63, *островѣ* 67, 151 б, *въ островѣ* 79 б, в *подвизѣ* 39 б, *пѣмыслѣ* 96, 106, *пѣмысли* 20, *пѣслухи* 59 б, *разоум* 130, 131, 139 б, *разоума* 100, 106 б, 138, *разоумоу* 130 б, в *разоумѣ* 90 б, *разоуми* 117 б, *оухода* 150. Навпаки, випадків, коли приставка ненаголошена, у цій пам'ятинку дуже багато: *встока* 155 б, на *встоцѣ* 3 б, *взраста* 126, 147, *взрастоу* 88, о *взрастѣ* 135 б, *завѣта* 24, *законѣ* 100 б, *закѣна* 4 б, *закѣноу* 74, *закѣномѣ* 81 б, в *закѣнѣ* 145 б, *закѣни* 146 б, *залогѣ* 116 б, 125, *извѣрагоу* 114 б, *извѣта* 49 б, *искоуѣ* 112, о *исходѣ* 147 б, *народѣ* 66, *народа* 45, 17, *народоу* 43 б, о *народѣ* 9 б, *народом* 8 б, 39 б, *народи* 31, *народы* 6, *недугѣ* 31 б, *оградѣ* 51 б, *оплата* 125 б, *обрѣци* 102, *отвѣтъ* 80, *отвѣта* 51, о *отвѣтъ* 38, *порока* 25 б, 76, 146, *потѣка* 50 б, при *потѣпѣ* 54, *подпѣръ* 93 б, *предѣлы* 20, *прѣлога* 17 б, *раздѣры* 107 б, *раскола* 113 б, *смѣслѣ* 103, *соблазнѣ* 10, 104 б, *соблазна* 89, *соблазѣноу* 84, *соблазѣном* 10 б, *соблазѣни* 107 б, *свѣтъ* 61, *свѣта* 144 б, *сооуза* 34 б, *оужаса* 60, *въ оужасѣ* 66, 75, *оурѣде* 4 б, *оурѣди* 109 б і т. п.

Але, зачинаючи з XVI-го ст., число слів із наголошеною приставкою сильно збільшується. Так, ув Острозькому Збірнику 1588 р. знаходимо: *възрасту* 17, *вѣмысловѣ* 37 б, 30, *законѣ* 2, 5, 11, 14, 19, *закѣна* 1 б, *закѣноу* 23 б, *закѣномѣ* 19 б, *въ законѣ* 16 б, *закѣни* 94, *западѣ* 8, *заходу* 5, *народ* 19 б, 116, в *островѣ* 36 б, *подвиг* 13, *пѣкормѣ* 24, *пѣкормѣмѣ* 17, *пѣмыслѣ* 127 б, *пѣмыслѣмѣ* 94, *прѣмѣнь* 57 б, 70, *прѣмыслѣм* 14, *розрухѣ* 22 б, *роскошѣ* 112 б, *оумѣслѣ* 99, *оурѣдомѣ* 34 б і т. ін., але поруч того маємо: *въсходѣ* 12, *закѣнѣ* 94 б, *закѣноу* 95, *закѣномѣ* 61, 94, *закѣни* 87 б, *народѣ* 18, *народа* 15 б, *народоу* 18, *народове* 14 б, *народы* 7, *народовѣ* 9, 10, 15, *въ народѣхѣ* 7 б, *потѣпу* 17 б, в *роздѣле* 98, *розруховѣ* 22 б, *сѣблазѣ* 45, *оужасѣ* 14, *оумѣслѣ* 11, *оумѣслу* 102, *оустѣвъ* 19, *оутѣкъ* 39 б і т. ін.

Те саме явище бачимо й по дальших пам'ятках, але число слів із наголошеною приставкою все зростає. Так, у Словнику Л. Зизанія 1596 р. маємо: *дѣводѣ* 14 б, *дѣвтѣпѣ* 13 б, *закѣаз* 24 б, *образѣ* 1 б, *ѣкрик* 17 б, *пѣкорм* 3 б, *пѣсох* 12 б, *подвигѣ* 24 б, *розум* 6 б, *оутик* 23, але: *въздѣхѣ* 7, *закѣнѣ* 1 б, *извѣргѣ* 15, *убѣръ* 7 б. Стратинський Службник 1604 р.: *законѣ* 294, *закѣна* 212, *закѣном* 296, *народа* 46, *народомѣ* 470; по

възгласѣ 258, *въздѣха* 366, *въздѣхомѣ* 147, *въздѣоухи* 327, *воздоуховѣ* 113, *зарѣка* 537, *отпѣсть* 69, *отпѣста* 220, *отпѣсту* 69, *отрѣкъ* 120, *потѣпа* 323, *прѣмыслѣм* 537. Учительна Євангелія 1606 р.: *закѣнѣ* 10, *закѣна* 9 б, *въ законѣ* 9, *недугѣ* 15 б, *недугѣмѣ* 2, *народи* 2. Требник Стратинський 1606 р.: по *закѣнѣхѣ* 6, *недоугѣ* 19 б, *недоуга* 14, *недоугомѣ* 28, *въздоухѣ* 27, *отпѣсть* 9 б. Учит. Єванг. 1619 р.: *закѣнѣ* 7, *народѣ* 3.

Словник П. Беринди 1627 р. переповнений такими словами: *вѣклад*, *дѣводѣ*, *зѣводѣ*, *зѣгошѣ*, *зѣказѣ*, *зѣкладѣ*, *зѣконѣ*, *напой*, *напис*, *народ*, *ѣстровѣ*, *пѣвод*, *пѣкрык*, *пѣспѣх*, *пѣстрах*, *прѣкладѣ*, *прѣступѣ*, *розрухѣ*, *розумѣ*, *росказ* і т. ін. «Скарбниця» 1676 р. І. Галатовського: *зѣворот*, *напис*, *пѣводом*, *пѣворозѣ*, *пѣкармѣ*, *розуму*, *непрѣятѣли* і т. ін.

Київ. Часослов 1626 р.: *закѣнѣ* 17, *закѣна* 16 б, *народомѣ* 259, в *народѣ* 288 б, *недугѣмѣ* 233, *недуги* 228, *образи* 248, *отрѣка* 59 б, *отрѣкоу* 166 б, *отрѣци* 236 б, *пѣобѣ* 138, *оужасѣ* 56. Київ. Службник 1629 р.: *закѣна* 99, *народа* 48. Апостол 1630 і 1639 р. р.: *въздѣхѣ*, *закѣнѣ*, *закѣна*, *въ законѣ*, *народѣ*, *народа*, *народоу*, *народомѣ*, *народѣ*, *ѣстров* 30, 31, *отрѣкъ* 43, *потѣпѣ* 66, *сѣблазѣ* 105. Апостол 1630 р.: *закѣнѣ* 17, *закѣна* 84, *закѣноу* 42, *закѣномѣ* 84, *заходѣ*, *народи* 18, 34, *недугѣ* 42, *недуги* 51, *отрѣка* 8, 12, *прѣкладѣ*, *оужаса* 7. Київ. Тріодь 1631 р.: *закѣнѣ* 99, *закѣна* 124, *закѣноу* 162, *закѣномѣ* 9, *народѣ* 24, *народоу* 125, *соблазѣни* 49, *возгласѣ* 232, по *возгласѣ* 290, *отрѣка* 148, *отрѣкомѣ* 3, *отрѣци* 33, *отрѣки* 85, *ужасѣ* 197, *оужасомѣ* 146. Київ. Учительна Єванг. 1637 р.: *вѣкладѣ* 51, *закѣнѣ* 15, *закѣноу* 24, *зѣмыслѣ* 9, *наймаѣ* 29, *наймаѣтовѣ* 17, *народа* 104, *народове* 4, *ѣболокъ* 44, *образи* 79, *ѣписѣ* 67, *пѣкармѣ* 30, *пѣступѣ* 57, *прѣкладѣ* 6, *прѣкладами* 7, *розумѣ* 20, *роскошѣ* 21, *роспачѣ* 19, *воздухѣ* 21, *роздѣлѣ*. Львів. Єванг. 1644 р.: *закѣнѣ*, *закѣна*, *закѣноу*, *въ законѣ*, *народѣ*, *народа*, *народоу*, *народомѣ*, *народи*, *недугѣ* 204 б, *недуга* 247, *недугѣмѣ* 316, *недуги* 202, *отрѣкъ* 193 б, *отрѣка* 187 б, *сѣблазѣномѣ* 260, *ужасѣ* 205 б. Львів. Тріодіон 1664 р.: *обрѣкъ* 72 б, *отпѣсть* 155. Ключ Розуміння 1665 р.: *закѣнѣ* 14, *народѣ* 10, *народы* 17 б, *народовѣ* 176, *прѣкладѣ* 41, *розумѣ* 16 б, *намеѣтъ* 19. «Месія» 1669 р.: *подмеѣтъ* 99. «Зерцало Богословія» 1692 р.: в *народѣ* 9 б, *народовѣ* 16, *пѣкармѣ* 21 б. «Отче нашѣ» 1709 р.: *закѣнѣ* 18, *закѣни* 33, *оужаса* 9. Супрасльський Словник 1722 р.: *закѣнѣ* 8 б, *народѣ* 14 б, *ѣблакъ* 30, *пѣдругѣ* 18, *прѣчетѣ* 20 б, *прѣшлѣцѣ* 21, *сѣсецѣ* 24, *ужасѣ* 28, *въздѣхѣ* 5, *възрастѣ* 5, *извѣргѣ* 9 б, *недугѣ* 15 б, *отрѣкъ* 31, *пѣслухѣ* 18 б, *пѣставѣ* 18 б, *прѣзарѣкъ* 20, *прѣмрѣкъ* 20 б, *прѣмыслѣ* 21, *сумрѣкъ* 25 б, *урѣдѣ* 28 б, *юрѣдѣ* 32.

Нова література на вимова відбиває гольовно східньоукраїнську живу мову. «Енеїда» 1809 р.: *народ* IV. 3, 40, *пѣхорѣ* 21, *прѣказ* 12. «Кобзар» Шевченків: *зѣводѣ* 278, *закѣноу* 6, про *запѣ* 477, *народоу* 251, *ѣбух* 427, *перелѣг* 151, 567, *пѣговѣр* 448, *прѣвнуки* 251, *прѣдѣдѣ* 251, *прѣстѣлові* 180, *розуму* 461. «Ч. Р.» Куліша 1857 р.: *бѣзмѣн* 71, *вѣкуп* 20, *закѣнѣ* 272, *закѣноу* 288, у *закѣні* 288, про *запѣ* 128, *зарѣкъ* 66, на

ваході 203, звичай 128, звичай 123, по звичаю 338, народ 42. 82. 83. 87. 94. 96. 295. 332. 352. 418, народом 190. 267, недругів 12, об'язу 14, об'яз 402, отвіт 88, підпис 101, на поводи 115, поглядю 181, поглядом 128, погреб 105, поклик 217, посьвіт 248, похорон 329, похорони 308, на похоронах 307, пригороди 195, приступ 66, приступу 224, притиском 167, розуму 123, розумом 14, уклад 110, уряд 15, уряду 29. 270. Куліш: „Отелло“: звичай 15, звичай 34, позив 23, посел 24, посміх 22. „Поезії“ Старицького: домисел 82, закон 120, закут 42, запал 290, запалу 68, народ 28. 71, в народі 1, подику 84, подих 124, похорону 34, розлад 1, в розпалі 114, розпач 290. 302, розуму 78, розкош 30. 112, спомин 6, умисел 293, усміх 127. 293. С. Черкасецько, „Твори“ I: одчай 65, порив 35. 44, пориву 66. 67, поривом 79. М. Рильський: „Пан Тадеуш“: віроком 284, відповідь 319, відступ 240, докір 148, дотепів 48, задумам 308, заклад 292, заколот 208. 255, закони 263, запал 178, запал 282, заповіть 243, захід 249, звичай 244. 292. 304, звичаїв 134, здобич 239. 263, народ 168. 182. 229. 235. 274. 276. 317. 323, народа 256. 281, народові 277, з наказу 240, наступ 239, невід 112, недруг 3, непослух 150, обр'язу 281, одпуть 105, в одсвітах 325, одчай 256, обстраху 311, переліг 169, перелік 311, з переліку 108, пересуди 164, на поверсі 157, повітом 259, погляд 325, поговір 164. 169, поговору 185, позів 163, позіві 163, подику 126, посміх 18, посуд 316, посудом 304, похід 306. 322, пращури 200, прівід 246, приклад 284, прикладу 286, приміром 257, приторком 262, у роздумі 70, в розпачі 128, спогад 295, спокій 244, спокію 249, спочиву 279, супокій 163. 164, суєд 305, уряд 18. 19. 20. 82. 192. 301.

Західньоукраїнські говори знають приставковий акцент значно частіш і послідовніш, аніж говори східньоукраїнські, що бачимо і в вимові галицьких письменників. Напр.: Франко: „З вершин“: в'язу 5, дохід 114. 117, замок (= колодка) 147, наказ 117. 118, наказу 118. 127, народ 146. 176. 220, народа 89, народів 145, настрій 91. 92, нашептів 139, облак 60, накліп 174, поривів 9. 62, поступ 1, постюю 166, проклін 224, прохід 245, розказ 170. 210, усміх 173. Читанка I Ол. Барвінського: звичай 99. 103. 123, звичай 82, у закутку 60, до закутків 105, залів 110. 134, навозу 126, наметах 92, нарід 92. 108, народа 134, народу 86, народова 98, з народом 44, народів 101, нежит 162, опору 105, острів, на острові 4, острові 115, об'яз 64, обман 69, перевертнем 84, повія 93, подику 147, пожари 111, поїзд 127, походу 98, почини 103, почином 95, приклад 88, прикладами 115, примір 80. 144, приходом 80, в рагоні 93, росокопи 108, до удару 163. Б. Лепкий: „З глибини душі“: нарід 180, настрій 79. 143, побіл 136, похорони 81, похоронів 7. 8, почину 116, примір 186, простір 26. 35. 60. 87. 89. „Ревун“ О. Маковоя: посол 38, посла 13. 38, послів 4. Ст. Стоцький: Граматика: вибір 43, в'язу 28, звичай 14, зшит 44, наголосу 51, надзір 44, нарід 3. 57. 63, народу 3. 36, народова 3, народе 67, в народі 50, народів 3. 4. 5, народами 3, переверот 44, прикладів 46,

приміри 42, прохід 44. о. Рудович: по відході 84, звичай 88, заколот 48, закона 45, заряд 18, нарід 9, народу 6, народи 9, облак, острів 103, похід 36, приказ 29, приказу 14, примір 10. 57, приміру 9, приходу 5. 47, пророк 60. В. Щурат: „Сл. о п. Іг.“: звичаєм 19, звичай 25. М. Підгорянка: „Мати“: донос 6. 7. 9, настрій 51, обух 27, острів 69, островом 28, посла 36, приказ 15. В. Пачовський: „Мазепа“: по указу 30. С. Гордицький: „Барви“: на поверсі 9. „Етн. зб.“ т. VI (Пужники, Бучацьк. пов.): замок (= колодка) 91, звичай 173, в звичаю 117, нарід 115. 198, народом 275, показ 318, посла 8, посла 8.

§ 83. Приставкові слова чоловічого роду на -ок (з о рухомим) значенням своїм сильно зв'язані з віддієслівними словами жін. роду на -ка (§ 87), і наголос мають завжди на приставці, напр.: виняток, випадок, висновок, досвіток, зав'язок, закуток, залишок, запічок, зарібок, зародок, засновок, засторонок, затишок, затинок, захисток, згірок, згусток, зшиток, наїдок, напрямок, наросток, наслідок, недобиток, недогризок, недоїдок, недокурок, недолюдок, недобробок, недобросток, недоуздок, недоумок, облавок, переміжок, перегорок, підліток, підпанок, підсвинок, підпиток, пригарок, пригорок, придомок, приземок, прикілок, прилавок, припічок, приросток, присівок, присілок, присінок, присівок, приструнок, присудок, пролісок, проліток, розвиток, розпиток і т. ін.

В цих словах кінцеве о рухоме, цебто при відміні слова воно випадає, а тоді слово позостається таки трискладовим: присудок — присудку, присудки і т. ін., через що наголос при відміні слова не має нахилу переходити на склад корінний, — він завжди зостається на приставці.

Мова церковнослов'янська та мова російська не знають цього наголосового закону, правильніш — знають його дуже рідко; мови ці впливають на мову українську, накидаючи їй свою вимову, чому часом маємо наголос у словах на -ок не на приставці, але на корені. Так, напр., нерідко можна стрінути подвійний наголос в оцих ось словах: зарібок, засторонок, підпиток, пригарок, присівок, присінок і деякі ін.

Чимало подібних слів у літературній вимові мають уже тільки накорінний наголос; це будуть головні слова, що мають виразно віддієслівне значення, напр.: відмінок, додаток, дорібок, забуток, завдаток, заулок, зашійок, здобуток, набуток, нагрібок, назімок, напілок, недостаток, обов'язок, одвірок, пожиток,

помірок, понеділок, потічок, початок, прибуток, присішок, прискрінок, притулок, прожиток, спочінок, ужинок, ужиток, учінок і деякі под. Система приросткового наголосу в словах на *-ок* більшого збереглася в західніх українських говорах, де вона взагалі послідовніша (пор.: понеділок, напіток, прожиток і т. ін., хоч у літературній вимові ці наголоси не прийняті).

Усі ці слова при відміні їх ніколи не міняють місця наголосу, — він позостається на тім самім складі, що й у відмінку назовному, цебто на приставці, або, рідше, на складі корінному. Можу вказати тільки одне слово, що в множині переносить наголос на склад кінцевий, це — парубкі.

Ось трохи прикладів із давніх пам'яток. Новий Заповіт 1355 р.: избіток 119, 120, в начатцѣ 6 б, подібку 9, порядок 117. Острівський Збірник 1588 р.: поступковъ 29. Словник Л. Зиванія 1596 р.: выдѣток 15, віростокъ 17 б, оболок 27, парубок 34, подарок 10 б, подступокъ 19, початокъ 10 б, упадок 3 б. 26 б. Стратин. Службеник 1604 р.: повѣделникъ 512. Учительна Євангелія 1619 р.: остѣтокъ 2. Совѣт. о благоч. (Камавін) 1621 р.: поступку. Київ. Часослов 1626 р.: поведѣльник 90 б. Учит. Єванг. 1637 р.: пожитокъ 33, 75, поведѣлокъ 10, поступком 8.

Словник П. Беринди 1627 р. знає: вѣпороток, вѣступокъ, оболок, нагорокъ, поступокъ, прѣсѣнокъ, прѣхвотокъ, прѣступокъ, прѣступки, сѣпоротокъ.

Ось приклади з мови літературної. „Кобз.“ Шевченків: в запічку 280, парубок 369. П. Куліш, „Отецло“: поступком 12. Тимченко, Грам.: закуток, назімок 78, недобіток 76, недогарок 21, підсумок 44. „Пан Тад.“ Рильського: випадок 62, 64, 66, 138, 149, 206, 252, 263, 313, випадки 175, вісловок 286, дівота 162, у зятінку 77, наслідок 187, обов'язок 131, 145, 156, 260, парубок 99, поедінки 7, порядки 16, прибутки 314, в присінку 241, прѣстінки 176, свідки 18, свіданок 233, спочивок 160.

Письменники галицькі мають живу західньоукраїнську вимову. Могильницький: відламок 404. Франко, „З верши“: поступок 209, 236, потічками 189. Читанка О. Барвінського: захисток 87, напіток 100, обов'язку 144, прожиток 75, нап'ямок, відсоток. Ст. См.-Ст.: відмінок 60, недолюдок 43, обов'язок 44, парубок 20, підбородок 44, понеділок 44, „Ети. Зб.“ VI (Пужники): поведілок 199.

§ 84. Приставкові слова на *-ень* із випадним *о, е* наголосом своїм зовсім подібні до слів на *-ок*, цебто мають його завжди на приставці: безхвостень, вивертень, викидень, викрутень, виходень, забережень, зазубень, закутень, заморо-

зень, заходень, намордень, наморозень, наростень, облизень, перевертень, перекупень, прикорень, припутень, прихвостень, приходень, проростень і т. ін.

При відміні цих слів наголос позостається на тім самім складі.

Так само: приятель, неприятель, рідше: приятель, неприятель.

§ 85. Кожна приставка, з'єднана з іменником жіночого роду на м'яку приголосну (м'яку тепер чи вдавнину), приймає наголос на себе: безвість, безліч, безмаль, безцінь, віддаль, відтінь, відсіч, відверть, завидь, зависть, зятінь, здобич, зустріч, одсіч, паводь, парость, папороть, перестань, підлість, повідь, повинь, повість, подать, погань, покидь, поміч, почесть, проросль, постать, прів'язь, пригорщ, прикрість, Прип'ять, пристань, прїстрасть, прїязнь, прѣпасть, рѣзпач, рѣзталь, рѣзтань, рѣзтіч, сѣтінь, участь і т. ін.

Треба вимовляти напасть, а в нас з російська шириться напасть.

Так само й слова з *не-*: негідь, неміч, несить, нехить, нечисть.

Те саме й при корені повноголоснім: бездорож, відворот, відсторонь, заворот, наволоч, ожеледь, памолодь, паморозь, подорож, прѣзолоть, прѣсторонь, нехворощ.

При двох приставках: опівість, ненависть; від-, до-, за-, о-, пр-, рѣзповідь.

Часом це буває й при двоскладовому слові: прѣвесень, прѣзелень, перевертень. Під впливом прѣвесень повстало й прѣвесна.

Словник П. Беринди 1627 р.: заповідь, напасть, повѣсть, почесть, постать, прѣпасть. „Скарбниця“ 1676 р.: напасть, повістю і т. ін.

§ 86. Двоскладові йменники жіночого роду на *-а*, складені з приставки та корінного слова, часто мають наголос на приставці: вігра, вірва, віспа, зарва, назва, нарва, наспа, перѣрва, перѣспа, пбйда, пбшва, прїгра, прїзьба, прїзра, прїйма, прїспа, прїтча, прїрва, учта і т. ін. При двох приставках наголос на другій: відбѣзва, підбѣйма, підбѣрва, підбѣшва. Пор. § 82.

§ 87. Трискладові йменники жіночого роду, складені з приставки, віддієслівного кореня (що закінчується на при-

голосну) та закінчення *-ка*, завжди мають наголос на приставці. Слів таких надзвичайно багато, подаю частинку:

вівіска, вігадка, вибірка, відумка, виписка, виправка, висівки, виставка, вичинка, вишкварка, відбитка, довідка, догадка, домішка, дописка, забавка, завичка, зав'язка, загадка, загортка, задірка, звзначка, закладка, закришка, закуска, замазка, замішка, записка, засідка, застіжка, засувка, запинка, затичка, затримка, зачіпка, зачіска, заціпка, зупинка, навичка, наймичка, накидка, наклейка, настілка, нахідка, начинка, нашивка, обшивка, оцінка, перебірка, перевірка, перекупка, перекуска, перепічка, перепустка, пересідка, перетинка, підв'язка, підкладка, підпірка, підсипка, підстілка, підтирка, підтічка, підтримка, підчистка, підшивка, повістка, поворотка, поголобка, позичка, поїздка, покритка, покрішка, покупка, поливка, помилка, поправка, поспілка, похвалка, пошивка, призначка, приказка, прикладка, приключка, примівка, примітка, примішка, пріорка, приписка, присядка, приставка, причіпка, прищипка, прорізка, протівка, прорізка, прошивка, розвідка, розгадка, розділка, розписка, розривка, розривка й багато т. ін.

Те саме при нескладовій приставці *з-*: звичка, збіршка, зніжка.

Підкреслю, що всі ці слова — не здрібнілої форми, пор. § 101, 88.

Усі ці слова своїм значенням — вони визначають процес дії — зовсім подібні до двоскладових приставкових слів чоловічого роду (§ 82), що завжди мають наголос на приставці. Одність значення потягла за собою й одність наголосу, особливо ще тому, що часто слова на *-ка* мають свого відповідника чоловічого роду, від якого власне й повстали: віряд — вірядка, віріб — вірібка, знахід — знахідка, загад — загадка, прорізд — проріздка, переділ — переділка і багато т. ін. Пор.: учитель — учителька, сусід — сусідка й т. ін.

Російська мова знає віддієслівні слова на *-ка* для означення дієвого процесу надзвичайно часто й кохається в них; навпаки, наша мова такі слова на *-ка* часто оминає, бо має на означення процесу дії багато інших засобів. Усе ж таки через вплив російської мови до нашої літературної мови — особливо за останній час — дісталося дуже багато слів на *-ка*, що звичайно підпадають нашому закону про наголос їх; але в нас часто ці слова вимовляють також по російському, — з наголосом на корінному складі, чому в нас повстають не-

допущенні дублети: відпустка, записка, налівка, обгортка і т. ін.; а то й зовсім російські форми наголосу: відставка, перев'язка, провідка й ін.

Треба пам'ятати, що в усіх цих словах — корінь віддієслівний; коли ж він не віддієслівний, то наголос буде за § 88, дебо накорінний: обручка, окрайка, опікунка, повітка, підметка, подушка, полицка, запаска, намітка, ополонка і ін. Слово домівка сюди не стосується, бо це слово безприставкове (дом- — це корінь).

Слова без приголосної перед *-ка* не переносять наголосу на приставку: забезпечка, затічка, наука, небезпечка, підтічка, поволічка, порічка, признака, присмака, притічка, розлічка, розпівка і т. ін.

Слова більш як трискладові сюди також не належать: перегорічка, роззувачка, послугачка і т. п.

При двох приставках наголос падає на другу: заповіданка, оповістка; коли ж наголос на першій приставці, тоді може прояснюватися другий наголос: приповідка, приповідка.

Енкліза слів на *-ка* — стара. Словник П. Беринди 1627 р.: вимовка, вмітка, загадка, поливка, поволока, подушка, покривка, поливка, потычка, подъставка, проходка.

§ 88. Трискладові йменники жіночого роду на *-а*, складені з приставки, кореня (найчастіше — недієслівного) та закінчення *-а* (перед яким одна приголосна, а не дві), завжди мають наголос не на приставці, а на корені, дебо на передостанньому складі. Таких слів дуже багато, подам тільки частинку їх:

безрідка, безслава, вигідка, вимітка, відлітка, відміна, догана, доставка, забавка, загітка, залізка, нагітка, нарідка, небітка, невітка, облітка, обітка, оздобка, ознітка, перевага, переправа, передмітка, передплата, підкітка, підпора, повага, поживка, прибудка, прикраса, провітка, промітка, розвага, розпівка, сусідка, супрідка, увага, угода й багато таких ін.

Слова з повноголосним коренем: загорітка, нагорітка, оборітка, осторітка, охорітка і т. ін.

Отож, як бачимо, ці трискладові слова енклітиками ніколи не стають, дебо не передають свого наголосу на приставку. Правда, закон енклізи помалу вдирається й сюди, чому ось у цих словах повстали подвійні наголоси: подру-

га, присяга, зальза, загорода, заграва, завжди: прівесна.

Коли ці слова приймають приставку *-ка* й стають здібними, то наголосу свого не змінюють: обнова — обновка, провіна — провінка й т. ін., див. § 101, 87.

Розрізняємо: вигода (зручність, привілля) і вигода (користь).

Корінний наголос у жіночій роді й приставковий у чоловічій дає сильний засіб розрізняти роди й наголосом, напр. підруг — подруга.

Словник П. Беринди 1627 р.: вымова, замѣна, заплаѣта, заслона, повага і т. ін., але: загорода, пагуба, присяга. „Скарбиця“ 1676 р.: придуха, але: присяга.

§ 89. Двоскладові віддієслівні йменники на *-ння*, з наконечним наголосом, з'єднуючись із приставкою, завжди передають свій наголос на корень, цебо на склад передостанній: брання, але: вибрання, добрання, забрання, зібрання, обрання, набрання, перебрання і т. ін. Див. § 34¹.

§ 90. Про деякі приставки треба згадати окремо, бо вони звичайно приймають наголос на себе.

Приставка *па-* (значення її: другорядне, виник, потім), як то бачимо і в мові російській, завжди приймає наго-

лос на себе: пагілля, пагін, пагірок, падчерка, пазуха, пазур, памолодь, памороки, паморозь, пам'ять, парост, паросток, парубок, пасерб, пасинок, пасмуга, пасічник і т. ін.

Приставка *пра-* (визначає стародавність, старшість) завжди приймає наголос на себе: правнук, прадід, праліс, праотець, пращур і т. ін.

Приставка *ви-*, додана до одно- чи двоскладового віддієслівного кореня, звичайно має сталий наголос на собі, напр.: вибір, вибух, вигон, виклик, викуп, вибрик, вивіз, визиск, виїзд, виклад, виняток, випадок, висновок, вибірка, вибірка, вівіска, вігадка, висівки і т. ін. (див. їх у попередніх §§). Усі ці слова повстають від дієслів закінченої дії, а всі вони завжди мають наголос на *ви-* (§ 235): вибити — вибій, вибірка, вибрати — вибір і т. д. Зрештою, це якраз ті випадки, коли, за §§ 82, 83, 87, приставка перетягує наголос на себе.

Так само віддієслівні йменники на *-ння*, повсталі від дієслів на *-ви*, що визначають закінчену дію, конче приймають наголос на це *ви-*: вибачити — вибачення, вінести — вінесення, віяснити — віяснення і т. ін. Див. § 89.

Іван Огієнко.

Слов'янські літературні мови.

Slovanské spisovné jazyky v době přítomné. Napsali členové Společnosti pro slovanský jazykozpyt v Praze: Jan Frček, Jiří Heller, Julius Heidenreich, Karel Krejčt, Josef Pöta, Jan Stanislav, František Tichý, — uspořádal Miloš Wejngart. Vybrané vědecké rozpravy I. — Vydal Melantrich A. S. v Praze 1937 8° st. 341.

Книжка вельми поучна для теперішнього стану розвитку слов'янських мов не тільки в літературі, але головню в житті суспільнім, політичнім, господарським, воєнним, — взагалі державнім у широкому розумінні цього слова. Бож майже всі слов'янські народи вступили по світовій війні до інтенсивного державного життя, і це було головною підмогою скріпленого вживання народніх слов'янських мов у всіх згаданих ділянках народньо-державного життя. Через те навіть у мовах слов'ян з державним життям давнішим проявляється змагання творити нову лексику для нових понять

технічних, — а поглибивши загальну освіту серед найширших народніх мас високою організацією шкільництва, — мусіло закতিзуватися й питання реформи правопису, а з цим вирости майже всюди гострі бої за і проти правописних реформ. Крім того, набрали сили й різниці ідейні, що проявляються то в мовному новаторстві, чи навпаки, в консервативності чи в зберіганні традиції, а навіть у підкреслюванні своєрідності в лексиці та термінології, що йде в розріз із давнішньою слов'янською взаємністю, як це підкреслює на вступі проф. Вайнгарт. Але цей квас, на думку проф. Вайнгарта, зо всіма його додатними та від'ємними сторонами, свідчить про надзвичайну живість працівного зусилля та про свіжу життєздатність і творчість слов'янських мов.

Велика розміром — густим друком

і величиною сторінок — книжка дає дуже наглядний образ змагань слов'янських народів до реформ на мовнім полі — і то так по стороні формальній, як і словарній. Образ розвитку української літературної мови подав проф. д-р Ф. Тихий, — заступник україністики в чехів — в статті: *Spisovný jazyk ukrajinský*, стор. 273-284. Стаття в порівнянні з іншими дуже мала, щоб подати цілковитий образ розвитку української літературної мови, й цьому питанню автор поверховно посвятив не цілу сторінку. Більше розмірно місця присвячено розвитку українського правопису, хоч і брак там пояснення, на чому полягають останні головні зміни українського правопису, ухвалені на конференції в Харкові в р. 1927¹.

Окремий розділ статті проф. Тихого займається питанням мовної культури, пропагованої на сторінках „Рідної Мови“ за старанням проф. Огієнка по цім боці кордонів та проф. Синявського й ін-

¹ Проф. Тихий приводить не знає для мене слова проф. Синявського про мою відсутність на правописній конференції в Харкові 1927 р. На цьому місці можу тільки заявити, що свій реферат на проєкт правопису послав я Науковому Товариству ім. Т. Шевченка в Львові для передачі через його делегатів на цю конференцію. Цього часу не міг я й думати туди їхати, а то з причини сильної на мене нагінки в часописові „Podkarpatské Hlasy“, що був органом

шими по другім боці кордонів — у Радянській Україні. Статтю закінчує розділ: „Висліди та нинішній стан дослідів над літературною українською мовою“ (*Vysledky a nynější stav bádání o spisovné ukrajinštině*), де наведена література словникова по всіх ділянках життя, — та не забуває подати й темні сторони останніх новотворів у Радянській Україні.

Мусимо дякувати як проф. Вайнгартові, так і проф. Тихому й за цю малу інформативну статтю про розвій нашої літературної мови в останньому часі, бо вийшла вона з спеціального інтересу й любови до нашої мови, як також дає вона доказ, що змагання до об'єктивного пізнання другого по величині слов'янського народу пробило тверду стіну нехоті до такого пізнання й інших слов'ян, а об'єктивний дух покійного проф. Полівки та недавно несподівано померлого проф. Вайнгарта живе й серед чеських учених.

Відень.

Іван Панькевич.

павічних кругів Закарпаття, — нагінки, що закінчилися аж у р. 1929, коли стало питання переді мною, що мене випустять із служби. Таку заяву передав мені шеф президії Міністерства Шкільництва в Празі радник Шп. По відступленні з Міністерства Шкільництва міністра Годжі справа моя обернулася в мою користь, дякуючи доброму відношенню до мене міністра Стефаніка.

Мова Євгена Маланюка.

„Перстень Полікрата“. 1939.

Євген Маланюк належить до тих наших поетів, що за ціль своєї поезії ставили — ідейно впливати на молодь, кидаючи їй найрізніші патріотичні гасла. Найважливіше з цих гасел було — творити крицеву патріотичну людину. В цьому відношенні Маланюкова поезія відіграла певну корисну роль в розвитку нашої молоді. На жаль тільки, сам ґрунт, до якого сів Є. Маланюк свої зерна, був досить сильно заражений повійськовою хворобою, а тому сприймав Маланюкові гасла — поверховно. Маланюк — не педагог, і кидав свої гасла на непідготовлений ґрунт, зовсім не турбуючись про цю підготову. Та й не

знайшлося в нас жодного іншого поета, щоб закликав молодь у першу чергу до мозильної праці над самим собою, над побільшенням власної культури бодай до тієї межі, за якою починається справжній інтелігент духа. Ніхто до цього нашої молоді не закликав, і молодь наша вийшла такою, як вона є: липкою на гасла й нездатною до більшої тяжчої праці над правдивою самоосвітою...

Нова збірка поезій Євгена Маланюка: „Перстень Полікрата“, ліроепіка, зовсім бліда своїм змістом, — суб'єктивні психологічні переживання дрібнєсеньких буденних подій. Прозорости писання як не було в Є. Маланюка, так і тепер

нема... Головне — добірною фразою заступити зміст:

О, моря материнські груди
Під пружним малахитом хвиль... 48.

Через це нова збірка Маланюкова не вибивається на чолове місце ані змістом, ані формою.

Мова Є. Маланюка зростала зо збірки на збірку. Не видно, щоб вона помітно зростала, щодо своєї поетичності, але росла й росте, щодо своєї літературної якості. Мова „Персня Полікрата“ зовсім добра, літературна, літературні наголоси, а це в нас — рідкість.

Маланюк завжди дбає про багатство свого словника, і його попередні збірки багаті на новотвори, часом досить сміливі. Але в новій збірці цих новотворів уже небагато. Можу відмітити: Ще крилимó в майбутнє гострий зір 27, Понад кóлоточ дiб 34, Нарешті кінчався колобiг 35; Марна кóлоточ ловитви 94. Є штучні новотвори: Блюзнірський тан (танець) 18.

Гарні складені слова: Піхота струнка й легкостопа 11, В дивно-сiявнiм морі 34, Суворий Формотвóрче 45, Посмертнобiла 60, Спокусно-таємничий 61, Важкоплинний мед 84, Тяжкотканий 89 і ін.

Часом натрапляю незнані або малознані слова: Їм не зазнать нічної ристи 26. І по вiжлобах крейдою щириться гнів 35. Підносячись над верхами і лóгом 42. Громóхко їдуть 54. Твоїх глибин дибóче дно 56.

Добре робить автор, що оминає відієслівні йменники на -ння, замінюючи їх на прості йменники, часом і новотвори: Чари весняного ненасiту 15, На перéсит сей гряде важка стопа 83, Високий гуд 86, І гад конає і сичить, і на той сик 93.

Дієприкметників на -вший сучасна наша літературна мова зовсім не знає, завжди замінюючи їх формами на -лий, напр.: змертвілу руку 17, стиглі пшениці 24, звироднілі родичі 27, змарнілий 30, завмерлих 37, в завмерлій 38, сп'янілий 48, в спорохнілім 64, спізнiлий 70, пригаслий 72, розм'яклий 83, воскреслих 88.

Ославленого „котрий“ автор оминає.

Труну ж, що чорна і таємна 58, Ручний хорал, що душу нам пече 62. Та один раз таки дав його непотрібно: Через руки, на котрих кров 64.

Прислівники на -иш: тісніш 18, гіркіш 22, гостріш 31, трудніш 38, рідкіш 51, похмуріш 60, міцніш 84, п'янкiш 84, звичайно, всуміш із формами на -ише.

Словолад у автора зовсім нормальний, і тільки часом знаходимо штучну інверсію: Гір простерлось рамено 35, Встає над хвиль розгойданим свічадом мрія 60.

Зо всього видно, що Є. Маланюк добре працює над удосконаленням своєї мови. Але до збірки все таки ввійшло й трохи такого, чого варто б оминати. Це впершу чергу будуть русизми (часом це архаїзми), напр. (у дужках скрізь подаю форму літературну): судьба (доля) 5. 23, торжество (свято, урочистість), 17, зяблі (мерзлі) 18, возмездiє (відплата) 20, скúдного (нужденного, убогого) 23, двісті літ назад (тому) 30, чим вище, тим трудніш (що вище, то трудніш) 38, чим далі, тим (що далі, то) 60, скудний розум 60, жреців (жерців) 63, гúлкий (лункий, голосний) 76, виспренній (пишномовний) 80, визов (виклик) 91.

А ось полонізми: Оспале (повільне, байдуже, лiнiве) тіло 9, посрiбленою вчасно (рано, передчасно) 17, пломiнь (полум'я) 28. 62, крочив (iшов) 80, крочить 96 і ін.

Галицькі локалізми: дальний (дальній) 11, пор. дальніх 71, гарматній (-ний) 11, зимний (холодний) 12, зіпершись (спершись) 17, нáрід (нарóд) 28, гарматніх (-них) 38. 70, заки (поки) 41, зимном (холодом) 51, скiра (шкура) 60, висхла (висохла) 92, висхлим (висохлим) 69.

Як я казав уже, у Є. Маланюка наголос скрізь літературний. З відступлень проти літературного наголосу можу вказати: мóго (могó) зору 17, кидáв (кидав) 18, кóли (колі) 19, блiзька (близька) 19, спалáхнемо (спалахнемо) 26, закля́ла (закляла) 34, блiзьке (близьке) 35, сотнiями (сóтнями) 62, згагá (згáга) 70, спалáхнув (спалахну́в) 74, людинó (люди́но) 84, бúло (було) 87, грúдей (грудéй) 89, порив (порiв) 91. Непотрібних подвійних форм майже нема,

крім чоло-чолб, або: прб́стір 88 — прості́р 48, а на ст. 89 прб́стір і прости́р стоять поруч (треба: прб́стір, прости́ру).

На закінчення хочу ще спинитися на правопису збірки. Уважаю правопис не за річ індивідуальну, але за соціально-громадську, а тому рідко про це пишу: не маємо держави, тому не маємо й одного правопису. Але в Маланюковій збірці на 4-й ст. читаю: „На бажання автора зберігаємо його ж особливості правопису“. Які наукові дані має Є. Маланюк, щоб устрявати ще й до справ правопису?

Та погляньмо на сам правопис, — це повна плутанина: иншого 26 — іншого 28, кровавий 45 — криваву 96. Коли бездорожжа 38, бездорожжам 46, чому тоді подоріж 33? (треба: подорож). Коли пристрасна 17, чого ж тоді вістник 5? (треба: вісник). Коли тримаючи 41, чого тоді тревають 34. 71, тревать 38, тривоги 82? (треба: тривати, тривога). Коли перон 13, чого тоді силлаба 14 (треба: силаба). Коли Полікрат, сфінкс і т. ін., чого тоді гимном 16 (треба: гімном). Коли сей, ся, се, сіє 23. 57, чого тоді сією 11? І т. д., і т. д., — анархія не менша, як була анархія Махнівська. І це зветься „мій правопис“?

Маланюк зазначає апострофом відпад

Багатство складених наворотних творил в українському дієслові.

(Докінчення).

Діялось це чи не тому, що мовна творчість не все і не всюди мала актуально перед своїми очима первісну виміну дієслівних форм типу гнати-гонити; навпаки, часто творено наворотні деривати на тлі вже існуючих наворотно націхованих формацій, неначе б то забулось про те, що вони вже в формально-граматичними ітеративами... Повстало тут sui generis пересунення й перенесення вичуття наворотно-одноразової відповіді в царині мовних дієслівних формацій (зміна зв'язків кореляції в того рода дериваціях)¹.

¹ В дечому подібну зміну кореляційних зв'язків стрічаємо в українських діалектизмах типу умірати (замість загально укр. умирати). Порівн.

голосного на кінці дієслова й пише: нема' 22, трива', перетина', заляга', бува' і т. ін. Але це зазначення зовсім зайве, бо випадів голосних чи приголосних наша мова знає не мало, але цього ніколи не зазначаємо апострофом (голка зам. іголка, серце й т. ін.). Чому Маланюк не зазначає відпад е в формах: скоріш (скоріш') і т. ін., яких він залюбки вживає?

Або ще Маланюк пише: безмежжам 13, обличча 17. 92, на узбоччах 41, надбережжа 54, коли Академія Наук і Наукове Товариство постановили писати: безмежжя, обличчя, узбіччя, надбережжя.

Або ще Маланюк пише: пряних 16, склянка 17, устерігли 25, а треба: пряних, склянка (скло), устерегли.

Думаю, що поет мусів би найбільше дбати про вироблення справді доброї поетичної мови та багатого словника, а справи правопису полишити тим, хто на тому розуміється. Писати про вироблення сталевого мужа й одночасно писати: інший — инший, сією — сієї, кровавий — кривавий (бракувало ще: кривавий, кирвавий, кервавий), дальний 11 — дальніх 71, чи ж це не суперечити своїм же власним гаслам?

Іван Огієнко.

І саме так повстали схрещення і наверстування певних ренесансових (=відроджених) формально-морфологічних десигнатів, що спирались на своїй семантичній ідентичності (значеневій тотожності).

З цього теж для нас загальний висок, відвічне взаємне діяння й постійні мовні впливи відбуваються не тільки в обсягу двох сусідніх (чи дальших) різних і чужих собі мов, або тільки їх громад². Але цей широкий процес впливів

автора: Наворотні дієслова типу: умірати.. в світлі будови укр. мови. Р. М. р. IV. ч. 12 (60) ст. 439 - 446.

² Baudouin de Courtenay: Zagadnienie powrocieństwa językowego ст. 439-446.

відбувається теж у рамках однієї й тієї самої мовної системи в межах її географічного простору, діалектичної ширини й історично-часової довготи в обсягу її соціально-класової висоти й глибини та й навіть в обсягу поодиноких його значенно посвячених, чи навіть ідентичних, а формально-різних мовних категоріях, громадах і типах...

Це явище наверствування скомбінованих ітеративних формантів не є якоюсь своєрідною, специфічно-українською мовною прикметою, — стрічаються вони теж в інших слов'янських та й індоєвропейських мовах¹. Це питання виходить далеко поза межі нашого дослідження в обсяг широкої й далекої квестії формального наверствування семантично ідентичних творил (словотвірних), що виступають теж не тільки в творах дієслівних, але теж і т. зв. частях мови (як прикметники, іменники).

Ці морфологічно словотворні наверствування, хоч як виразно не вносять з собою якоїсь виразної специфікації з обсягу вже самої наворотної семантизації до даних словотворно складених деривацій, то однак все таки в'яжуться з ними певного роду скріплююча й відсвіжуюча вартість, „відновляюча“ функція, динамічно-експресійна вартість її степенування через додання відповідних складників формальних служить до сильнішого підкреслення й яскравішого замаркування наворотного умовлення (=ite-

¹ Подібний спосіб т. зв. „віднови“ ітеративів стрічаємо теж у мові латинській, в якій до вже зітеративізованої постаті дієслова додається ще другий ітеративний формант у постаті -itare (sitare), і так повстав зложений наросток -titare, кал. прил. contitare побіч cantare (порівн. J. Obregski i J. Safarewicz: Gram. hist. jęz. łac. str. 311).

Волошки в житті.

Ганнуся, — так добре пише Ю. Косач („Клубок Аріядни“ 1937 р. ст. 216), а не по-польському Гануся. Пишемо: Анна, Ганна, а тому й Ганнуся. Спольська пише Т. Микитин („Нові люди“ 55): Гануся.

Відмовити — це відказати, не зроби того, чого просять: Командант відмовив йому відпустки (Ю. Косач: Клубок Аріядни, 47). Молитву проказують, а не відмовляють.

gatywnego ujęzycowania), або теж якоїсь іншої засадничої семантичної функції даного мовного твору. Наша невсипуча мовна творчість все живе, творить і доробляє...

Наші міркування можна коротенько так з'ясувати: Наворотна проявність в противенстві до одноразових проявів має свої корелятивні морфологічно-словотворні категорії або й навіть особні лексикальні твори, нпр.: пасти — пада-ти, могти — магати, дати — давати, мерти — умирати, іти — ходити.

1. Побіч первісних основних ітеративів типу гонити (-гнати) маємо ще відроджені формації, як ганяти — гонити.

2. Ці т. зв. наворотні дієслова II-го ступеня, що поза формальним наверствуванням не означають і не замикають у собі жодного якогось специфічного видового значення (як це думав Miklosich і інші), вказують тільки на відсутність у мовному творі якогось абсолютного внутрішнього безглядного формально-змістового паралельного й закономірного відношення.

3. Морфологічно наверствувані наворотні дієслова, що здебільша виступають у наросткованій формі, находили теж свою піддержку у т. зв. імперфективізації дієслівних творів при допомозі відповідного наросткування.

4. Явище наверствування семантично ідентичних формантів знане теж іншим слов'янським та індоєвропейським мовам.

5. Ця формально-ітеративна флюктуція є явище часово пізнішого походження, й розвинулась на тлі кількох функційно ідентичних, а морфологічно різних формантів.

Львів, листопад 1938. Іван Ковалик.

Миша. Добре пише Ю. Косач („Клубок Аріядни“ 171): Сховася в кімнату, як миша. Не вживайте форми: миші!

Штанях. Ю. Косач („Клубок Аріядни“ 147) добре пише: По синіх штанях, а не: штанах, як то часто пишуть у зах. укр. виданнях.

Знахідний у формі родового (тільки при чол. роді) в „Нові люди“ Т. Микитина: Дістав я листа 12, Славко дістав

листа 121 (а не: лист). У Ю. Косача, „Клубок Аріядни“: Всадив йому ножа в плечі 63, Дав йому стусана в живіт 191.

Ступені порівняння. В сучасній літературній мові запановує поволи сміле творення ступенів порівняння в тих випадках, коли старша мова знала складення (більш..., значно... й т. ін.). Напр. у «Stephanos» Ол. Стефановича, 1939 р., знаходимо: затриманіше крок 11, наймолитвеніше прошу 14, Нестриманіше рин, ось він п'яніш, бурхливіше лавин 23, Іще ясніш і різьбленіше сниться 30, владніше струн 30, Душа — дзвінкіш і дункіш, душа — прозоріше, просторіш 46, зловісніше 70 і т. ін.

Той, та, те, як член (див. мою статтю: Член в українській мові, РМ 1934 р. ст. 379-384, 429-434), дуже частий у нашій народній мові та в мові кращих наших поетів. З приємністю знаходимо його й у мові «Stephanos» Ол. Стефановича, 1939 р.: Трава, мов ліс той, високагуста 5. Як море те, народні лави 64.

Анаколута (зміна будови розпочатого

речення) — гарна прикраса поетичної мови. Її чомусь наші письменники забувають. В „Клубок Аріядни“ Ю. Косача проте знаходжу: Ці місяці, це був якийсь чортотрий 8. Вона була тоді дуже гарна, ця пані Слюсарчикова 177.

Давальний учасництво (dat. commodi або incommodi) — звичайний в нашій народній мові, див. про це мою статтю в РМ 1933 р. ст. 5-10. Цієї власне доброї форми часто вживав й Ю. Косач у своїм збірнику 1937 р.: „Клубок Аріядни“, напр.: Впала йому на око 133. Рум'янець заграв йому на лиці 151. Рвали мені тіло 156. Зуби йому лячно клацали 163. Серце йому б'ється 176. Капота йому розійшлась 185. Брікслеві очі засвітилися 187. Очі йому горіли 206. Ось гарний приклад з „Вірую“ Ю. Липи: Кінець легенді про троянду з Єрихону 67. Ще приклади з „Нові люди“ Т. Микитина: Діставав краденої селянам муки 115. Б. Лепкий: „Чорна Індія“ 1937 р. ст. 87: А деяким уже й жінки померли 87.

Іван Огієнко.

В нас вірші пише всяк.

Та знаєте: в нас вірші пише всяк,
Не дбаючи за стилі. У „надхненні“
Часу на те не вистане ніяк.
Бо й так у нас одвіку кожен геній

Регочеться з поезики в кулак:
Поет, мовляв, — поет, а не учений,
І дар його — настроєна душа!
— Ну, й душу нам рипінням заглуша...
„Сновидів“, ст. 9. С. Гординський.

Мова сьогобічних видань для дітей та молодняку.

Як додаток до своєї попередньої статті в ч. 5 РМ 1939 р. подаю тут короткий перелік недотач правописних, фонетичних, морфологічних, синтактичних і стилістичних у деяких творах дитячої літератури — групи III-ої¹.

„Пригоди Юрчика Кучерявого“ (навіршував) Вуйко Владко (ось як!), частина перша, Львів 1937 р. Видавництво „Світ Дитини“. Діточа (так!) Бібліотека, книжечка 31.

Для певности увага: „Книжечка дозволена до шкільних бібліотек рескриптом Мін. Осв. у Варшаві 4. I. 1928 р. до ч. I 17588/27.

В цій книжечці малого формату на 80-ти сторінках понад 150 недорічностей: вуйко (= вуйшек) Владко (= Владзьо) довго ходив, довго шукав і не міг знайти свого літературного імення; те саме сталося і на стор. 3-тій: Яяцю, Маню;

¹ Прим. Щоб облегшити працю авторам і видавцям, пішов я шляхом не граматичної розвідки, а шляхом окремих рецензій на мову, подаючи праворуч по —, як повинно бути.

хлопчик скорий 4 — хл. швидкий, (проворний); брав у шкіру 5 (brał w skórę); заховати тайну тому 6 — зберегти таємницю; змералі птчки 7 — пташки; завзиває 8 — викликає; когут допотить 6 — півень б'є крильми; пуститися в догони 10 — ...доганяти (наздогати); не вертає 10 — не вертається; бігав в троп 11 — ...у слід, (кроку-кроку) малий, чорний — звався Дроп 11 — бігав малий, чорний Дроп; жабку прилочить 12 — ...придушить, розчавить (або: перескочить; це буде естетичніш); пісошьку 12 — пісееньку; в огороді 13 — у городі; положились 13 — (поклались), полягали; оба 14 — обидва; Юркови 14, 16, 29 — Юркові; сон красний 14 — гарний сон; ангел 14, 15 — ангол; літає понад ними із крилами 14 — літає... крилоньками; блищать яркі вовка очі 15 — блищать ярко вовчі очі; втворив очі 16 — від(роз)крив очі; Дроп підвієся 17 — Дроп підвієся; схопився живо 17, 67 — сх. жваво (хутко); за стрільбою 18 — в рушничкою; се, ся, сь, сей 16, 19, 37, 38, 43, 49, 53, 54, 57, 59, 60, 67, 68 — це, ця, цю, цей; добре він стидався 19

— добре сорому набрався; а як повернув до дому 18 — а як він вернувся додому; за попередню байку 21 — за вчорашню казку; вуйлови принесли файку 21 — дали люльку череп'янку; (позвольте 21 — дозвольте); до того папіроса 22 — до мові папіроски; і чим швидше 23 — і швиденько; (про здоров'я 25 — про здоров'я); а по школі нуж до дому 26 — а зо школи та додому; шні 27, 36, 49 — сьогодні; грубі... грушки 26 — великі... грушки; дреться 28 — дереться; воліче 29 — тягне (підтяга); звинно 30 — зручно; хіба 32 — хіба; нараз чує 34 — раптом чує, (аж ось чує); до ушка 35 — до вушка; вуйка Володка 36 — дядю Володка; що в Україні бувало 28 — в Україні як бувало; (на орішки 39 — на горішки); мав пожику і лопатку 40 — мав ножика й лопатку; станув 40 — став і ...; по фили 41 — на хвилі; я в Юрчик 42 — я, бач, Юрчик; за те часто при ручаю 43 — а ми собі коло річки; хатку здвигнемо 44 — хатку зробимо, (збудуємо); човен 46 — човна; зкраю 47, 74 — скраю; на Україну 47 — в Україну; перед очі 48 — перед очима; потвір 49, 51 — звір(ик); нині 49 — зараз, тепер; вуйка 50 — дядю; вснули 51 — заснули; вправив... в страх 51 — завдав страху; оба дуже 51 — два герої; за оруже 51 — за зброю; смаркати 52 — (шмаркати), жовтодзюбі, гололупі; лиш для вуйка 53 — а до дяді; дрозати 54 — дрижати; до рук 54 — в руки; криси, лука 54 — стріли, луки; острі 54 — гострі; бралися на діло 25 —

... до (діла), ...за діло; корчки 55 — куштики; кожду 56 — кожну; нараз 57 — раптом; то звіра не дотикався 58 — та до звіра не добрався; струею 59 — струмочком; скрилося в ручаю 59 — скрилось під водою; котятко 61 — котеня(тко), кошешя (кішечка); татусеві 61 — татусеві; тріпочесь 63 — тріпоче(ться); ночий 66 — ночей (краще: ночі); на коні 67 — на коні; враз із татом 69 — разом з татом; двіста 69 — двісті; фостик 70 — хвостик; зложив заплату 71 — віддав (зап.), або: заплатив; на верху коня 72 — на коні; подивився... всюди 72 — глянув довкруги (або: довкола); чи не глядять на нього 72 — чи дивляться на нього; рав вгорі, то знов в долину 73 — раз угору, раз додолу; повила 75 — повилодо; порох... збився 75 — порох закурився, краше: курява знялася; до карку 78 — до шиї; вас працюаю 79 — прощайте; щоби росли 79 — щоб росли; побідили 79 — побороли (поконали, перемогли); щоби сильні 79 — щоб сильні; щоби потім 80 — щоб і потім. Кінець першої частини.

Хіба нема чому радіти, що появилася вже друга частина. Якщо й друга „опрацьована“ так солідно, то гіркий той „Світ Дитини“, що має таку „діточу(!) бібліотеку“! Отакої, як бачите, навіршував добродій, що сховався дипломатично за позиченим (ще й діравим) параваном!... А треба ще раз зазначити, що помилки тут подано ще не всі.

Рівне.

Д-р Б. Кобилянський.

Денник літературного критика.

Нові видання.

Теодор Микитин: Нові люди. Повість. „Укр. Бібліотека“ ч. 76, Львів, 1939, ст. 128.

Написати агітаційну повість, щоб наша безробітна молодь ішла на працю в село, а при тому повостатися все таки на літературному рівні, це завдання дуже тяжке навіть на силі виробленого письменника. А проте Т. Микитин, початкуючий письменник, досить удамо вийшов із цього нелегкого завдання. Нові часи породили величезну масу безробітного українського юнацтва, якому повосталася тепер тільки одна дорога до праці, — в рідному селі. Славко Горецький, доктор філософії, надаремно шукає собі посади, — без міцних плечей її тепер не дістати. Крім того, „вигляди на повне корито уподіють деяких людей, навіть, як цього ніхто від них не вимагає“ (ст. 117). І в кінці вертається на село, організує його господарчо й дає заробітки селу й собі. Боротьба тяжка, але ці молоді „нові люди“ мають завятий характер і все переборюють. Більше б таких людей!

Опис студентського життя у Львові — найкращі сторінки повісти Микитина. Оповідь по за цим — трохи бліда, а до того, як видно, аж занадто поскорочувана.

Микитинова оповідь робить приємне враження доброю літературною мовою. Видно, автор працює над вивченням мови, але глибоко її ще не опанував. Так, у його повісті не мало ще повосталося непотрібних місцевих слів (у дужках подаю вираз літературний): порожною (порожньою)

6, розложені згори (zgóry, наперед) 11, недовірчиво (недовіриливо) 19, мож (можна) 24, заедно (все) 28, пересічна (przeciętna, середня, звичайна) краса 31. 52, видусив (видушив) 32, працюався (прощався) 34. 110. 111, Гануся (Hanusia, наше Анна, Ганна, Ганнуся) 58, п'ясточки (кулачки) 58, домів (додому) 61, цей день обходили (святкували, справляли) 73, цвяхами (цвяхами) 79, молодець (юнак) 80, пане інженер (пане інженере) 89, чи тяміш 93 (пам'ятаєш, тямити — це розуміти), скорше (скоріше) 94, тисяч ч. р. 127 (тисяча ж. р.), півтора (півтори) тисячі 99, вженився (оженився) 102, осінний (осінній) 106. 111, відограв (відіграв) 115, дасьте (дасте) 119, заяць (завць) 120, вчасний (ранній) ранок 123, поляна була закидана пушками (коробками, скринечками) 124 і т. ін.

Подібуємо й невживані архаїзми: жителів (мешканців) 5, пир (бенкет, гулянка, прийняття) 9, свобідний (вільний) 15, воздух (повітря) 16, птиця (птаха, пташка) 32, повною груддю (повними грудьми) 45, скрита (прихована) надія 48, вечором (ввечері) 55, зацарила (запанувала) 104. 124, по старим (по старих) 104, криша (дах) 108 і т. ін.

Часом знаходимо непотрібні подвійні форми. Микитин добре пише: пісенька 6, шляхетний 36. 46, містечко 36. 37. 99. 116, живе 55, відізвася 99, арівнялось 123. А коли так, нащо місцеві: в місточках 37, порівняння 55, жив 31, пісеньку 60, суконку 76, відозвася 93, порівнували 53?

Але в книжці чимало й нових гарних форм:

лікувальна система 6, спітнілий 7 (а не: спітніваний), переконливо доказував 10, змішаний 27, зболіле серце 27, головокружіння кар'єра 40. 43, вдовільно всміхнувся 103, переконлива сила 112, ходив поживалий 115 і т. ін.

Іван Огієнко.

В. Тулевітрів: Думи і пісні. Збірник дум і пісень, написаних в Канаді 1938. Торонто. 98 ст. in 16°.

Багато наших „письменників“ і „поетів“ шіак не можуть виробити собі доброї, відповідної форми. В цікавому й для літератури важливому питанні: ідея чи форма, такі письменники без надуми відповідають: ідея! А що воно не так, доводом цього, поміж сотнями інших подібних „творів“, є й збірка поезій В. Тулевітрова (укр. Тулівітер). Так, автор „Дум і пісень“ — патріот, всі його поезії — на наші громадські теми. Але звичайна біда: жодної поетичної форми... Форма всіх віршів така примітивна, що збірничок випаде з рук кожному, хто хоч трохи розуміється на поезії...

Душа поезії — поетична мова (порівняння, епітети, одухотворення й т. ін., див. мою статтю про поетичну мову в РМ 1935 р. ст. 255 - 262). Тільки той поет, хто пише справжньою поетичною мовою, а тому кожен, хто вважає себе за поета, мусить безперестань працювати над виробленням собі доброї правдивої поетичної мови. Коли „поет“ не пише поетичною мовою, він не поет!

Форма писань В. Тулівітрова — примітивна, хоч поетична іскра часом пробивається в його віршах. Автор іноді підроблюється під вірші російських письменників: Кольцова, Надсона й ін., даючи не злі українські зразки. Не злі й наслідування українських пісень. Напр.:

Летить ворон чорнокрилий,

Понад Дніпром кричє,

Іде козак старий, сивий,

Душа його плаче... 6.

Думи мої, думи,

Думи ви крилаті,

Поможіть із хати

Москаля прогнати! 8.

Рідномовне.

Петро Великий — так пишуть „Українські Вісті“ 1939 р. ч. 121 ст. 3. Не „Великий“ для нас, українців, а тільки І. Коли вже перестанемо своїх ворогів звати великими?

Таїна, таємниця — архаїчна форма, вживана й тепер. Її любить С. Гордійський. Так, у „Сновидів“ 1938 р. читаємо: Чуття таї заблагути не змогло 6. Бож таїні, що їх несуть вони 18. Зміст таїні 22. І таїні розіскреної мур 41. Чудних таїв 49.

Стільки, а не: кілька. Кілько — це: мало, а стільки — це: багато. С. Гордійський (Сновидів, ст. 15) помилився в розрізненні цих слів: „І штука тут одна лиш: вибирати потрібне все з комор своїх багатих. Там кілька слів! І кілька образів! Лиш вибирай!“ Та сама не-

Думо моя, думо,
Думо ти моя,
Ой чого ж ти, думо,
Несеселая? 16.

Ой росте вона, росте,
Сила гайдамацька...

Не встояти перед нею

Тобі, сило вража! 35.

„Повалили гетьмана,

Та й самі упали“.

Бодай же ви, недолюди,

Добра не діждали! 46.

Хто не звертає уваги на форму, тому патріотичні вірші В. Тулівітрова безумовно будуть виховні.

Кидається ввічі велике пересичення мови Тулівітрова русизмами. Деякі його вірші можна читати просто... по-російському:

Осінь хмарная настала,

Птичка за море летить,

Вся листва поопала,

І діброва не шумить.

Сонце скрилось, дощик мірно

Під вікном моїм стучить.

Жаль чогось сповив безмірно

І в груді чомусь болить... 9.

Гей зима, зима,

Леденистая,

Зима місячна,

Серебристая! 10.

Цих русизмів у книжечці повно: тучі (треба: хмари) 5, судьба (доля) 12, много (багато) 13, свобода (воля) 13, найвний (простий) 15, внук (онук) 22, жизнь (життя) 23, припадкой (припадкою) 29, в груді (в грудях) 33, грудь (груди) 34, побіда (перемога) 40, торжествуй (тішся, святкуй) 40, стремиться (прагне) 41, Ти, брат (брате) 42, стужа (холод) 43, свободний (вільний) 43, світ (світло) 50, роздається (розлягається) 54, коротає (проводить, пробуває) 57, розтерзаний (розшматований) 57, не стучи (не стукай) 57, відноситься (ставиться) до себе 63, другі (інші) 72, сварки одні (самі) 75, виджу (бачу) 77, на (в) Україні 90 і т. ін. Іван Огієнко.

дорічність на ст. 28: І кілька (треба: скільки) тут ще пролунає крику, і кілька піль проритих 28.

Прізвища. Як правильно писати мов прізвище: Гоюк чи Гаюк? Від чого воно походить? 26. V. 1939. М. Гаюк.

Р. С. Докладно відповісти на це трудно. Треба б знати, як Вашу родину записано в старих метриках чи інших документах, бо може бути й Гоюк і Гаюк. Але скоріше Гаюк, може від „гай“. Я особисто стрічав прізвища: Гаюк (від „гай“) і Гоюк (від „гоїти“).

Дзигарі — це: великий годинник. У Б. Маланюка, „Перстень Полікрата“ 1939 р.: Все бачила майстрацька вежа, сей мур, сі дзигарі 54. І падали хвилини слави під маятником дзигарів, — того стоячого, давінкового, й свого, хрипкого 69.

Поширюйте „Рідну Мову“ серед своїх знайомих:

Дописи Прихильників рідної мови.

„Рідна Мова“ — це дуже корисний для вивчення нашої мови журнал. У нас нема ще однієї літературної мови, як хто хоче, так пише й говорить, а через це маємо не мало непотрібних слів та форм. Ви пишете все те направити, — нехай Бог дасть Вам за це діждатись світлого воскресіння нашого народу! Mattapan, Mass. 11. V. 1939. М. Давискиба.

Читаю „Рідну Мову“ від самого початку її, і без неї було б важко мені. Багато їй завдячую, що виправив собі літературну мову. РМ взагалі чимало вплинула на чистоту нашої мови. Не зважаючи на байдужність, а то й ворожнечу деяких кругів, вона непомітно всюди входить та стає одиноким вирішником у мовних питаннях.

Дай їй, Боже, якнайкращих успіхів! Уже час, щоб усі українці послуговувались однією літературною мовою та писали одним всеукраїнським правописом. Вкінді колись так воно й буде! Загреб, 26. V. Антін Івахиюк.

Без „Рідної Мови“ тяжко! Широ Вам дякую за те, що, не зважаючи на мої превеликі борги, не припинили Ви мені висилати „Рідної Мови“. Не уявляю собі, як би я без неї пробув цю тяжку для мене пору. 9. V. 1939. Инж. Д.

Привіт сердечний посилаю Вам, Вельмишановний Пане Професоре! Буду молити Всевишнього, щоб обдарив Вас здоров'ям, щоб ще довго працювали для українського народу. 19. V. 1939. Boston, U. S. A. Прот. В. Каськів.

Журнали, надіслані до Редакції.

Редакція „Рідної Мови“ отримує такі журнали:

I. Видання українські:

Наша Батьківщина, Богословія, Будівничий Церкви, Відродження, Віра й Патріотизм, Вісти Українського Наукового Інституту в Берліні, Український Вісник, Український Агрономічний Вісник, Вісник, Вогні, Жіноча Воля, Говерля, Учительський Голос, Сільський Господар, Громадянка, Дзвіночок, Дзвони, Дитина, Жіноча Доля, Українське Дошкілля, Єдність, Життя й Знання, Жінка, Зоря, Українська Книга, Дешева Книжка, Комар, Український Інвалід, Наш Лемко, Літопис Бойківщини, Літопис Червоної Калини, Місіонар Пресв. Ісусового Серця, Хліборобська Молодь, Українська Музика, Напередодні, Нива, Добрий Пастир, Посланець Правди, Плуг та Меч, Проблем, Кооперативна Республіка, Сад і Город, Самоосвітник, Світло й Тінь, Світ Молоді, На Сліді, Слово, Живе Слово, Учительське Слово, Сонечко, Сторож Правди, Сьогоднішнє й Мишле, Табор, Точило, Тризуб, За Україну, Укра-

їнський Філателіст, Нова Хата, Рідна Школа, Шлях, Шлях Виховання й Навчання, Українське Юнацтво.

II. Видання неукраїнські:

Acta Academiae Velehradensis, Arhiva, Balticoslavica, Biuletyn Polsko-Ukraiński, Věstnik české Akademie Věd a Umění, Cirilometodski Vjesnik, Viadomości Metropolii Prawosławnej w Polsce, Droga Zbawienia, Język Polski, Listy Filologiczne, Missionsbote, Oriens, Poradnik Językowy, Slovanský Přehled, Problemy Europy Wschodniej, Przegląd Prawosławny, Naše Reč, Slavia, Slavic, Slovenská reč, Slovo a Slovesnost, Sprawy Narodowościowe, Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Südostdeutsche Forschungen, Casopis pro Moderní Filologii, Ukrainian Youth, Воскресное Чтение, Вѣстникъ Братства Православныхъ Богослововъ въ Польшѣ, Годишньак, Гость, Наш Язык, Калосье, Македонски Прегледъ, Родна Речъ, Свѣтъ к Просвѣщенію.

Від Адміністрації „Рідної Мови“.

На Фонд „Рідної Мови“ від учительок і вчителів Оселі „Взаїмна Поміч“ у Ворохті 30 зл. Щира подяка!

Новий Заповіт Господа й Спасителя нашого Ісуса Христа і Псалтир, в перекладі проф. д-ра Івана Огієнка. 1939 р. стор. 376+97, I-IV кольо-

рові мапі, в полотняній оправі. Ціна 1.75 зл., за пересилку 30 гр.

Навчаймося всі своїй літературній мові й читанням Св. Письма!

Нехай не буде такої української родини, що не мала б у своїй хаті Св. Письма!

ЗМІСТ 9 (81)-го ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: I. Огієнко: Найперше джерело для вивчення рідної мови. Нат. Королева: Для справи, оповідання. Проф. Ів. Велигорський: Психологічна основа повстання здриблених і пестливих слів. I. Огієнко: Український літературний наголос: Іменникова епиграма в українській мові. Проф. д-р Ів. Пам'ятевич: Слов'янські літературні мови. Ів. Огієнко: Мова Євгена Малайюка. М-р Ів. Ковалик: Багатство складених наворотних творів в українському дієслові. Волошки в житті. С. Гординський: В нас вірші пише всяк. Проф. д-р Б. Кобилянський: Мова сьогочасних видаць для дітей і молодяку. Денник літературного критика, нові видання (Т. Микитин: Нові люди; В. Туливітрів: Думи й пісні). Рідномовне. Дописи Прихильників рідної мови. Журнали, надіслані до Редакції. Від Адміністрації. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV, V і VI по 6.00 зл., опрацьований II і III по 7.50 зл.; в Європі по 9 зл., поза Європою по 2 дол. річник. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1'60 ЗЛ. ЗА ГРАНИЦЕЮ: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI.

ВАРШАВА, КВІТЕНЬ 1938 РОКУ

ЧИСЛО 4 (64).

Стилістично-синтаксичні нариси.

17. Учень.

Слова чи їхні форми часто витворюються в літературній мові зовсім від недавнього часу, але сильно підхоплені громадянством, ширяться й закріплюються, стаючи словом загальнолітературним. До таких власне слів належить, напр., слово „учень“.

З глибокої давнини аж до нового часу панувала в нас форма ученик (від *ѹченикъ*), з наголосом на початку слова, але за російським *ученикъ* часто й у нас вимовляли й з кінцевим наголосом, а вже в другій половині XIX-го віку зовсім закріпилася рос. вимова *ученикъ*. Усі наші пам'ятки до XIX-го ст. знають тільки форму *ученик*.

Форма *учень* — нова форма, встаровину не знана, прийшла до нас чи не від польського *uczeń*. Форма *учень* так сильно в нас поширилась, що стала літературною формою, а форма *ученик* перейшла до групи архаїзмів, у літературній мові не вживаних.

На закріплення форми „учень“ безумовно впливали й фактори психологічні: наддніпрянські письменники не раз запроваджували форми, відмінні від російських, не звертаючи уваги на те, що ці форми могли бути однакові з польськими. Трапилось це особливо через те, що стародавня своя форма *ученик* (російська — *ученикъ*) забулася. Навпаки, стара форма *ученик* іще дуже часта

в західних говірках, бо тут нова форма „учень“ утотожнюється з польською *uczeń*, і вже тим самим викликає до себе нехоть.

18. Зараз - тепер.

Слів „зараз-тепер“ у нас часто не розрізняють і плутають; правда, це звичайно буває в мові людей, що не мають природнього чуття до нашої мови, напр. у тих росіян, що говорять по-українському; природній українець легко відрізнити, де треба сказати „зараз“, а де „тепер“, і тому їх не плутає.

„Зараз“ — це негайно, в цей момент, у цю хвилину, миттю, взагалі визначає негайність дії, польське *natychmiast*, рос. немедленно, сію минуту. Слово в цім значенні здавна відоме: Заплату всю сполна взяв, а тую часть имѣнья зараз поступил, Володимирська книга 1570 р. Коня застрелили, который зараз здох, Луцька книга 1584 р. „Ключ Розуміння“ 1665 р. І. Галятовського: Души, з тѣла вышовши, зараз просто идуць до неба 1. Полтавські суд. акти 1664 — 1667.: Зараз пошов на господу 8, Продавши хату, зараз тобѣ отдал 95.

Українські Думи: Скоро став гріхи сповідати, зараз стала хвиленька-хвиля притихати 94, Скоро козак Насті допитався, зараз у світлицю вбрався 148. Куліш, „Чорна Рада“: Сів за вечерю, да зараз і почав викидати 136, Попавши

дідуся, зараз і заграбав його 419, Є в нас свої ліки, зараз поставимо його на ноги 176, Скоро виїхали з гаю, зараз загляділи наших 169; „Отелло“: Дож вас вітає і требує вас зараз, негайно, зараз перед себе 20. Грінченко, „Під тих. вербами“: Зараз із сходки пожалуйте 83. Франко, „З вершин“: Гальо додому, а бігцьом, і кожний зараз най приїде із бороною на майдан 136.

Слово „тепер“ визначає „в цей час“, лат. *пипс*, але без жодного відтінку негайности, і в цім його відміна від слова „зараз“, якого вживаємо тільки для зазначення раптової негайности. Ось приклади з українських Дум: Вже тепер на моїй голові три печалі пробуває 124, Будем тепер дітей научати 117, Як то я вас, сини, годувала, а чого тепер собі од вас діждала 114-117, Були п'ятдесят чотири годи у неволі, а тепера чи не дасть нам Бог хоть час по волі 85-86, Тепер він підгуляв, на упокої починає 85, Колись і ти був в такій неволі, як ми тепера 81, Угадайте, що в нашій землі християнській за день тепера 73 (три рази), Було тоді, брате, як я казав, хватати, тепер дев'ятий день минув 70, Бувала ти у землях турецьких, а тепер припало на безвідді погибати 70, Що тепер будем думати й гадати 141, Що тепер у вас слышно? Слышен тепер у нас гетьман Хмельницький 139. Куліш, „Чорна Рада“: Не час нам тепер враждувати 302.

Українці російського виховання дуже часто плутають наші „зараз-тепер“, уживаючи їх у невластивім значенні, а то тому, що російське „сейчас“ визначає і наше „зараз“ (негайно) і наше „тепер“ (без відтінку негайности). Помилково кажуть: Я зараз (треба: тепер) пишу велику працю, Ми зараз (треба: тепер) живемо вбого. Але в мові літературній такого поплутання нема, — я не можу подати ані одного прикладу!

В українській мові взагалі при дієслові часу теперішнього, коли нема в нім відтінку негайности, все ставимо „тепер“, а не „зараз“.

Досить частенько замість „тепер“ буває й „тепера“. Вище подав я приклади з Дум, а ось іще з придніпрянських

письменників. П. Куліш, „Отелло“: Тепера вони вернулись на стару дорогу 25. Леся Українка дуже часто вживала цієї форми: Тож тепера весна золота. С. Черкасенко, Твори: Тепера скнію І, 63. Рильський, „Пан Тадеуш“: Якето повелось тепера між людьми 21.

19. Мчати, мчатись.

Мчати, мчатись — це давнє наше слово, тепер рідко вживане, архаїзм; у мові живій не часте, бо частіше кажуть: нестися, гнати, гнатися, пертися. В західних говорах нашої мови частіш уживане, як у східних. В літературній мові тепер рідке, але ще вживане. Дуже часте в мові російській.

Добрі стилісти сильно розрізняють „мчати“ (кого, що) від „мчатися“ (самому). Напр. Куліш, „Чорна Рада“: Мчить, як вовк овечку 155, Помчали нас із двора 416, Помчався б я хоч ик чорту в зуби 95, Помчавсь як вихор 156, Петро мчавсь на його з шаблею 161, По полю мчались козаки 169, Помчавсь од них, наче той вихор 252, І помчавсь од їх 299, І помчавсь к хутору 362, Куди се ти мчишся 363. Марко Вовчок, „Народні оповідання“ 1861 р.: Упав Данило на коня і помчавсь 156, Се Данило мчить 157, Вхопили Оксану та й помчали до отця Андрія 132, Схопив він її на руки та й помчав 152. Черкасенко, „Твори“ І: Мчить нас у хвилях бажань течія 91. Старицький, „Поезії“: Сміло мчусь 92, Голота помчалась ламати вози 304. Коцюбинський т. І: Воно мчалось наосліп 54.

Але замість „мчатись“ здавна відоме й „мчати“ (хоч його варто вистерегати). У письменників західньоукраїнських таке „мчати“ (зам. „мчатись“) навіть часте. Напр.: А. Чайківський, „Одарка“: Помчала з гори 18, Помчав стрілою ід Кичері 26; „Віддячився“: Кінь помчав далі 8. Лепкий, „З глибин душі“: Як стріла дараба мчить 29. Таке „мчить“ рідке в письменстві придніпрянським, напр.: Котляревський, „Енеїда“ 1809 р.: Помчали, аж візок скрипить І 22. Старицького, „Поезії“: Вихрем мчать коні 58. Тичина, „Золотий Гомін“ 1922 р.: Кудись хмарки на конях мчать 79. Форма „мчатись“ відома й галицьким

стилістам. Так, у Франка, „З вершин“ читаємо: Мчитесь ви по мгlistому блакиту 23, Бігцем помимо волі мчавсь 208. У В. Щурата, „Слово о п. Іг.“: Мчатся половецькі сили 22, „Пісня про Роланда“: Сів на коня й помчавсь до свого війська 85.

Таким чином слово „мчати“, „мчатись“ — архаїчне, рідко в нас уживане, але в літературі знане й тепер (пор. „Нова Хата“ 1932 р. XII 2: Мчатся автомобілі). Слід розрізняти: „мчати“ кого-що від „мчатись“ самому.

Іван Огієнко.

Ціль, обсяг та метода навчання граматики в школі.

Здається, що жоден предмет у шкільному навчанні не викликав серед дидактиків-теоретиків, а то й практиків (учителів) стільки суперечних думок і спорів, як граMATика. Одні обстоювали твердження, що граматику слід зовсім викинути зо шкільної програми, інші, навпаки, твердили, що треба покласти на неї великий натиск. І хоч цей спір закінчився перемогою прихильників навчання граматики в школі, то все таки він залишив по собі багато шкідливого: поперше, ствердив, що є поважна група людей, що не хочуть навчати граматики, подруге, дав деяким учителям моральну підставу, покликуючися на становище ворогів граматики, не вчити цього предмету в школі. Цей спір іще остаточно не припинився, й раз-у-раз підносяться голоси, щоб усунути науку про мову зо школи.

Але й серед прихильників граматики не має згоди через те, що стали вони на двох різних точках: одні бажать, щоб навчання граматики мало практичну ціль, другі хочуть підходити до мови з точки наукової, звертаючи увагу на опис з'явищ сучасної мови (граMATика описова) її розвій (грам. історична), її географію (діалектологія), її психологію та культурне й суспільне значення. Перші це т. зв. прихильники нормативної граматики, другі теоретичної. Донедавна панувала в школі неподільно нормативна граMATика, сьогодні її місце займає поволі теоретична граMATика.

Прихильники нормативно-практичної граматики вийшли з założення, що школа має навчити добре говорити рідною мовою. Коли саме założення зовсім правильне й слушне, то засіб, що його вибрали, щоб ту ціль досягнути — хибний. Бо вони фальшиво розумували, що

знання мовних правил, це рівночасно знання мови взагалі. Думали, що коли вберуть язик у безліч правил, виїмків, засад, формул і втолячат це все в голову дитини, то тим самим навчать її добре говорити рідною мовою. Сьогоднішня школа прямує до цього іншими засобами, а саме: вправами в писанні й говоренні, стилістичними та словесними. Бо граMATичні правила зовсім не кермують нашим говоренням; діється якраз навпаки: мовні явища, що спираються на неусвідомлених процесах, стають за підставу грам. правил. ГраMATичне правило, це не що інше, як тільки узагальнення якогось явища, що ми його заобсерували на безлічі прикладів, це усвідомлення того, що в мові є, що нам мовою дане, а не що повинно бути. Правило подиктоване мовою, не мова правилом. Становище представників нормативної граматики спирається на психологічному непорозумінні: знання граматики — це власність умова, інтелектуальна, а вміння послуговуватися мовою залежить від практики, вправи й відбувається, як несвідомий, психічний процес. Хтось може знати дуже докладно граMATичні правила німецької мови, але не вміти нею говорити, зате хтось інший, що ніколи граматики цієї мови не вчився, може прекрасно нею послуговуватися. Бо як же ж граMATика, що є усвідомлене знання мовних явищ, може кермувати нашим говоренням, що по суті неусвідомлений процес?

Цю слабу сторінку підхопили представники теоретичної граматики. Вони вийшли з założення, що граMATика не диктує того, як має бути, тільки займається описом, розглядає те, що без неї й поза нею в мові існує й відбувається. Відкинули отже, а скоріш — обмежили

практичну ціль граматики навчити добре говорити рідною мовою, а взяли на себе перш за все завдання усвідомити молодь, які є засоби й властивості її говорення. Замість традиційної „граматики“ ввели науку про мову, мовознавство. Очевидно, що шкільна теоретична грамика відбігає багато від науково-теоретичної. Шкільне язикознавство зовсім не прямує до того, щоб дати дітям повний образ мовної системи. Йї іде скоріш про доцільний вибір найважливіших, підставових мовних з'явищ. Вистачить, коли учень зрозуміє, що таке з'явище звучневе, деклінаційне, словотворне чи складневе, спираючи свої помічення на не дуже то численних, але різnorodних та прозорих прикладах. Вислід цього буде зрозуміння підставових складників рідної мови та заправа язиково думати.

Хоч сьогоднішня шкільна практика прийняла становище прихильників теоретичної граматики, то все таки вона не відкинула зовсім нормативної. Правилами граматичними послуговується тільки допоміжно. Досліди виказали, що є деякі мовні прогріхи, що повторюються поголовно. Їх слід усувати краще вивченням правил, що відносяться якраз до цих прогріхів. Тому то добре скласти відповідного словника або підручника з цими найпотрібнішими правилами¹.

Так отже навчання граматики в школі злучило обидва становищі, даючи перевагу теоретичному відламкові.

Коли йде про обсяг навчання граматики в сьогоднішній школі, то узгляднює вона підставові відомості зо звучні, словотворення, відміни, складні, узгляднює історію мови, географію мови (діалектологію), психологію мови та її культурно-суспільне значення. Докладніше матеріал навчання граматики на поодинокі класи обговорює програма навчання рідної мови².

Ціль навчання граматики в школі: теоретичне пізнання язикових з'явищ та

засвоєння підставових відомостей з цієї ділянки (ціль матеріальна) й розвій думати й взагалі розвій психічних диспозицій на язиковому матеріалі (ціль формальна). Щоб ці психічні диспозиції дитини як слід розвинути, треба підібрати відповідну методу навчання граматики, відповідний спосіб, в який подаємо дитині знання.

Сьогоднішнє навчання прямує до того, щоб у дітей виробити самостійність, розбудити їхню активність, навчити їх обсервувати, зіставляти та порівнювати подробиці, витягати з них висновки та робити узагальнення. Тому то закинено давню методу навчання — виклад. Бо виклад подавав готове знання, не заставляв дітей до творчої праці, а тільки казав потім механічно повторити те, що їм хтось готове подав. Стороною активною був учитель, не учень. Від учня не вимагали жодного творчого зусилля. Тому то тепер навчання змагає до того, щоб учень сам, власними силами, а тільки за допомогою й керівництвом учителя доходив до висновків. Учень сам шукає правди. Через те ця метода називається гевристична. Вона запанувала теж у навчанні граматики.

Але щоб дитину заставити до творчої праці, щоб вона сама хотіла шукати правди й поконувати перешкоди, треба, щоб її цей предмет заінтересував. Тому важне місце в сьогоднішньому навчанні займає заінтересування. Коли навіть якийсь предмет сам собою не зацікавить молоді (це зрештою практично немислиме), треба до нього так підійти, щоб це зацікавлення розбудити. Через те завданням учителя рідної мови є поставити учня в таке положення, щоб він відчував потребу, а то й konieczність зайнятися язиковим з'явищем.

Кожна лекція складається з двох підставових чинників: матеріалу навчання й форми (методи) навчання. Матеріал лекції — це той зачерк знання, відомостей, що його хочемо подати дитині. Форма — це той спосіб, ув який хочемо, щоб матеріал навчання став власністю дитини. Учитель, що веде лекцію, мусить знати, яку ціль має його лекція, до чого він прямує, який мате-

¹ Пекуча потреба головню фразеологічного та складневого словника. Багато для цього дає „Укр. Стилістичний Словник“ проф. І. Огієнка 1924 р.

² У нас див.: „Українська Школа“ 1934 р.: „Проект програми навчання української мови“.

ріял має учням подати та яким способом має це зробити.

Як виглядає сьогоднішня лекція граматики? Щоб змусити учнів зацікавитися лекцією й заохотити їх до самостійної праці, учитель повинен підійти до речі так, щоб перед ними виринула проблема до розв'язки. Факт, що діти не можуть на неї відразу відповісти, викликає їх зацікавлення. Це питання, ця проблема непокоїть їх, попирає шукати відповіді. З однієї сторони учні не можуть дати відповіді, з другої хочуть її дати, цебто проблему розв'язати. Вона стоїть перед ними отвором. Щоб її розв'язати, треба поконати деякі труднощі (йде тільки про те, щоб вони не перевищували спроможности класу). Всякі перешкоди на дорозі до цілі скріплюють нашу активність.

Але щоб питання розв'язати, треба мати на це відповідний матеріал, факти у такій кількості, щоб учні могли на ньому розумувати й дійти до якихось висновків та заключень. Маємо три способи збирати матеріал: робить це учитель, робить це учень, роблять це разом. Найкраще, коли робить це сам учень, але в шкільній практиці найчастіш співпрацюють обидві сторони. Першого способу слід уникати, бо не заставляє учня до активності. Матеріал виписуємо на табличці й заставляємо учнів обсервувати його та робити висновки. Коли обсервація та розумування учнів іде на манівці, завдання вчителя спрямувати його на добрий шлях. Коли деякі kwestії не накладаються учням самі собою, слід відповідними запитаннями звернути на них увагу. Коли вже учень видобуде з матеріалу висновки, можна взятися за узагальнення. На нижчому ступені вистане ствердити факт і обговорити його цілих, на вищому це узагальнення може вже прибрати вид дефініції, бо дефініція — це поняття абстрактне, а молодь здібна думати абстракціями тільки біля 16-го року життя.

Так отже до висновків доходить учень дорогою індукції, — на підставі поодиноких фактів доходить до загального правила. Це, побіч геврези, друга засаднича різниця між давньою й новою

формою навчання граматики. Колись послуговувалися дедукцією: наперед загальне правило, потім приклади.

Дуже часто частина учнів доходить до фальшивих висновків. Їх не слід відкидати, тільки піддати під дискусію класу; нехай учні самі спростують помилку.

Коли вже узагальнення переведене, слід перевірити, чи воно правдиве. Тепер можемо послужитися дедукцією; беремо усталену нами дефініцію й прикладаємо її до поодиноких випадків.

Далі треба цю нову відомість влучити до вже здобутих відомостей та утримати її відповідними вправами.

Так отже лекція граматики має кілька частин: 1) вказуємо й прецизуємо питання (проблему) та викликаємо зацікавлення учнів, 2) шукаємо розв'язки питання на відповідному матеріалі, 3) даємо розв'язку в формі узагальнення, або дефініції, 4) перевіряємо його правдивість, 5) влучуємо нову відомість до давніших та утриваємо її.

Лекція повинна бути так уложена, щоб нав'язувала до попередньої та щоб могла послужити, як вихідна точка до наступної.

Навчаючи граматики, слід все пам'ятати про інші ділянки рідної мови: лектуру, вправи в говоренні та писанні, вправи словесні. Вони мусять тісно з собою співпрацювати й становити одну органічну цілість. Не слід теж забувати про зв'язки, що лучать науку про мову з іншими предметами: другою живою мовою, латиною, географією, етнографією, логікою, психологією, історією, співом. Це засада т. зв. кореляції, що в сьогоднішньому навчанні відіграє дуже важну роль.

Так отже гевреза (самостійне шукання правди) стала за підставу методи, що нею послуговуємося в навчанні граматики: перед учнів ставимо проблему й дорогою дискусії з класом доходимо до її розв'язки. Дискусією проводить учитель при помочі питань. У своїй зовнішній формі метода гевристична є проблемово-дискусійна³ та еротематична (пи-

³ Проблема в шкільному розумінні, — це кожне, хочби й навіть дрібне питання, яке слід роз-

танева). Не кожна лекція мусить бути ведена якраз цією методою, бо можна попасти в шаблон. На нижчому ступені можна використовувати в навчанні гри та забави. На вищому добре присвятити часом одну годину на поставлення проблем, а потім казати поодиноким учням чи групам учнів опрацювати їх рефератами, подаючи їм відповідні джерела (метода лабораторійна), і тільки потім перевести дискусію. При трудніших партіях можна послужитися метою акроаматичною, тобто викладом, або заступити його відчитанням якоїсь статті на дану тему. Так ведені лекції

в'язати. Так само дискусія в шкільному розумінні, — це не що інше, як зорганізована гутірка, що веде до якоїсь цілі. Не слід тут брати наукового розуміння дискусії.

стануть жвавіші, цікавіші та зацікавляють учнів. Слід тільки пам'ятати про самодіяльність учнів. Тоді усунемо упередження й нехтять до граматики, що їх впоїла в учнів традиційна школа невмілим підходом до речі.

Користі з навчання граматики в школі неоцінені. Вона: 1. дає систематичні відомості з усіх ділянок мовознавства, 2. вчить спостерігати, обсервувати подробиці, аналізувати, зіставлявати, порівнювати та доходити до висновків, 3. вчить думати індукційно та узагальнювати, 4. впливає на скріплення патріотичних та естетичних почувань (виховний момент). Тому слушно в сьгоднішній школі найшла наука про мову належне місце серед інших предметів навчання.

Стрий.

М-р Вол. Барагура.

Складневі недомагання західньоукраїнських письменників.

Складня — душа мови, й на неї наші письменники мусять звернути найпильнішу увагу. Мусять студіювати її якнайглибше, пам'ятаючи, що складня — цариця мовознавчих наук. А до того ще й остаточно собі усвідомити, що без упертої науки знання рідної мови ніяк їм не прийде.

Оде недавно В. Гренджа-Донський випустив історичну повість: „Петро Петрович“ (див. про неї мою рец. в „Нашій Культурі“ кн. 31, ст. 462). Мова цієї книжки дуже ряба, — основа її місцева, але автор намагається вносити й дещо з загальноукраїнської мови, та не все влад (пр. на ст. 77 навіть „сьогодні“ зам. сьгодні).

Я тут розгляну з мови В. Донського тільки деякі явища з складні, — може мої вказівки будуть корисні як самому авторові, так і читачам „Рідної Мови“.

Зачинаю з відмінків. *Щось* — це підмет, а тому його прикметник мусить стояти в назовному відмінкові: Сталося щось страшне (а не: щось страшного, ст. 173). Зробити щось велике (а не: великого 24). Так само числівникового підмета ставимо в назовному: З ними сіло на коні шестеро їздців (а не: ші-

стьох їздців 91, див. РМ 1937 р. ч. 2, ст. 61-72).

Іменниковий присудок у нашій мові звичайно буває в назовному, а не (спольська) орудному відмінкові (див. „Рідна Мова“ 1937 р. ч. 4, ст. 152-160): Вони — ворота Угорщини (а не: Вони є воротами Угорщини 16), Мицько тобі не вповні відданий (а не: Мицько тобі не в вповні відданим 29), Він мені вірний (а не: Він мені вірним 29), Цей каштель віднині твій масток (а не: твоїм мастком 81).

По перечці *не* ставимо родового відмінка, а не знахідного: Не залишиш бідної сироти (а не: бідну сироту 19), Не забуде йому й того (а не: і те 30), Чому ти не відкриєш своїх думок (а не: Чого ти не прозradiш свої думки 63), Чому не розпочати нам війни (а не: війну 75), Доброго винця ніколи не відкидав (а не: Добре винде ніколи не відкинув 81).

В літературній мові дієслова: агітувати, розпинатись, бути і т. ін. — за що, а не за чим Брат за те, щоб (а не: Брат є за тим 8), Він був за те (а не: за тим 23), Більшість учасників було за те (а не: за тим 35), Розпинались за те, щоб (а не: за тим 36).

Відмінки по окремих дієсловах: *Думати* про що: Думаючи про якусь любовну пригоду (а не: Думаючи на якусь любовну пригоду 33). *Жахатися* чого або від чого: Жахаючись нелюдських вчинків католиків (а не: Жахаючись нелюдським вчинкам католиків 59). *Ждати* кого-чого: Ждати княжого вислуху (а не: Ждати на княжий вислух 159). *Тішитися* чим або з чого: Тішився цим городом, Тішився подорожжю (а не: Тішився цюму городові 28. 29, Тішився на подорож 144).

Треба оминати безпідметових речень на *-тсья*: Мене тільки з ласки тримають тут (а не: Мене тільки з ласки тримається тут 66).

В причинових зв'язкових реченнях ставимо *що*, а не *бо*: Чому? А тому, *що* й тебе догризуть (а не: *бо* й тебе догризуть 42; див. „Рідне Слово“ ч. II ст. 241, завдання 441).

Треба добре пильнувати за словом *а́дом*, — щоб кожний член речення стояв на своєму властивому місці: Він тепер повинен нагло зробити щось велике (а не: Він тепер нагло повинен щось зробити великого 24; див. РС II 254-257).

Будьте уважливі зо згодою займенника, — він граматично стосується до найближчого йменника: „Два роки минули, як Петро Петрович вів свій уряд. Доноси не переставали вбігати до короля і він (хто? Виходить, ніби король, а треба Петро) часто мусів їздити до Вишгорода виправдуватись“ 45 (див. РС II, 251-254).

Треба оминати форми на *-ння*, про що я писав в „Рідній Мові“ 1934 р. ч. 8, ст. 324-327. Часто замість форми на *-ння* можна вжити дійменника: Я збирав зо стола, щоб сховати, золоті чаші (а не: Я збирав із стола для сховання золоті чаші 49). Доручить мені зібрати ці важливі вісті (а не: Доручить мені зібрання цих важних вістей 157).

Вживання *ся* при дієсловах дуже часто не однакове в нашій літературній і західній мові. Кажемо: *кидатися*, але ніяк не: *кидати собою*: Я кинувся цілою силою в вікно (а не: Я кинув собою цілою силою в вікно 49). Петро на воро-

ному коні кидався (а не: кидав собою 136) з одного кінця до другого. Є слово *везти* кого-що, але *везтися* не кажемо: На задніх возах везли (а не: везлися 91) речі. Мені не цікаво їхати (а не: везтися 148) на возі.

Я вже не раз писав (див. РМ 1937 р. ч. 12, ст. 467-8), що західньоукраїнські письменники часто не мають тонкого чуття до розрізнення дієслівних видів. В нашій мові маємо в дієсловах закінченість і незакінченість дії, її багатозначність або одноразовість, — і все це ми відчуваємо легко, коли знаємо свою мову з життя, а не з книжки. У В. Гренджі-Донського повно цього поплутання видів. Ось трохи прикладів:

Ще перед роком носив бороду, і його рідке волосся не було чесане, але збилося (треба: збивалося) в руді жмути 53. Часом зловились (треба: ловились) за руки і, як малі діти, ходили по долинах, доходячи не раз і до Горян 55. А коли вони повернули (треба: верталися) до заслуженого обіду й сіли (треба: сідали) за стіл до страви, Ольга завжди старалась сидіти навпроти Ростислава 56. Де тільки українці побудували (треба: будували) церкву й привели (треба: приводили) попа східнього обряду, латинники вдиралися до церкви, відбираючи її насильно для себе 57. Пляшки, посудини відчинені, бо незабаром попи приходять (треба: прийдуть) святити 58. Під брамою сіли на коні й повертали (треба: повернули) без в'язня 70. До слова голоситься (треба: зголосився, попросив слова) Петро й сказав так 76. На дно чаші найпильніше поглядав Мицько, що добре винце ніколи не відкинув (треба: що доброго винця ніколи не відкидав) 81. „Якби Другеш змінив напрям, то дамо вам знати“, сказав вістун і повертав (треба: повернув) назад 158.

Оце мої коротенькі замітки на складневій недокладності нової повісті В. Гренджі-Донського. Про місцеві слова цього твору не пишу, — їх кожен знайде в моїм „Словнику місцевих слів“. Думаю, що ці мої замітки не будуть зайві для тих, що складні нашої мови глибоко ще не опанували.

Іван Огієнко.

Недуги мови.

5. Глухонімота (surdomutitas).

Це повна відсутність мови, що триває ціле життя й не дозволяє користати вповні з його радощів і вартощів. Хворі цією недугою чинять здебільша враження нерозвинених розумово, хоча неслухно, бо чимало між ними одиниць інтелігентних, здібних, а навіть талановитих.

Не будемо докладно описувати глухонімоти. Це тому, що в нас дещо вже писалось про неї („Шлях виховання й навчання“ з 1935 р. ч. 2). Обмежимось тільки до подання найбільш загальних відомостей.

Звичайно глухонімота буває чи то вроджена, чи то набута. Вроджена частіша в хлопців, як у дівчат, а її джерелом здебільша сифіліс (пранці) батьків. Діти глухонімих батьків, — все одно, чи глухонімота виступає в одного з них, чи в обидвох, — звичайно не знають цієї недуги, але нерідко стрічається в них умовий недорозвій, та всякі інші ушкодження тіла й духа. Головно так буває тоді, коли обидвоє батьків глухонімі.

Набута глухонімота являється найчастіш у тих, що перебули шкарлатину, запалення мізку чи мізкових оболоней перед 10-тим роком життя. Бо хоча вони й знали вже мову, але вона не утривалась у них іще як слід. І тому, як тільки недуга знищить у них слух, це найважливіше отримання звичайної мови, так мова призабувається так, що не лишається з неї або нічого, або тільки дуже нужденні рештки.

Кількість глухонімих не всюди однакова. Так, у давніших (дововних) часах налічувалось у Швейцарії (гори) яких 250, а в Голандії (низи) тільки 45, на 100.000 мешканців. На З. У. З. приймаємо (згідно з даними статистичними з 1922 р.) 1075 українських дітей у шкільному віці¹. Чимало з них можна б підготувати ще до життя в відповідних школах. Але таких шкіл у нас іще не

має. Правда, є в Львові дві школи для глухонімих дітей, але українські діти з них не користають, або їх відсоток там дуже малий. Не краще на Буковині і в Бесарабії. Тільки на Закарпатській та в Радянській Україні є українські школи для глухонімих дітей, хоч і тут їхнє число далеко ще не вистарчальне.

6. Німота.

У нас глухонімих називають або глухими, або (частіш) німими. Тим часом не кожний глухий мусить бути німий і не кожний німий — конче глухий. Так, скажемо, батько Івана Христителя, Захарій, був деякий час німий, але чув, що говорили до нього. Але не треба шукати прикладів повної німоти без відсутности слуху аж у далекій минувшині. Нерідко стрічаємо їх у своєму оточенні й тоді звичайно дивуємось тому, бо ми звикли оглядати частіш випадки глухонімоти й назвали цю недугу німотою, а тут виступає незгідність у нашому засобі зоглядань.

Німота тільки вродженого походження. Подібно як глухонімота, виступає частіш у хлопців, ніж у дівчат. Але німі — противно, як глухонімі — чують звуки, деякі з них навіть розуміють слова, а то й речення. А все таки не говорять, або полишені на власні сили, виучуються ледви декілька слів, чи речень, що їх вимовляють до того й незугарно.

Німецький дослідник мовних недуг, Лібман, описує чотири різні форми німоти.

До першої групи зачисляє всіх тих, що розуміють не тільки поодинокі слова, але також короткі речення. Одначе вимовляють ледве деякі слова (тато, мама), декілька складів і звуків. Припускають, що в них ушкоджені ті мовні осередки та їхні отримання, що кермують рухами голосових знаряддів. Це була б найчистіша форма німоти, й її звуть моторичною (рушійною). Вона й виступає найчастіш.

Друга група це ті, що хоч чують мову, але не розуміють з неї нічого. Коли казати їм, щоб наслідували виголошу-

¹ П. Кривоносок: Про лікувальні школи для українських дітей-калік. „Учительське Слово“ з грудня 1926 р.

вані слова, то ті слова виходять у них дуже незугарно й дуже мало подібні до поданого взору. Цю форму німоти названо сензоричною. Вона виступає дуже рідко.

Третя форма, моторично-сензорична, також дуже поширена. Хворі на неї розуміють тільки деякі слова, за те зміст, хоча б найкоротших речень, для них невловимий. Самостійно вимовляють тільки декілька складів і звуків і не хотять наслідувати мови, коли жадати цього від них.

Четверта група пригадує в дечому белькотіння. Ці в дитячих літах ані трохи не цікавляться мовою. Коли ж згодом й звернуть на неї свої зусилля, то їхні слова тільки трохи подібні до первовзору, а тому незрозумілі.

Діти, хворі на німоту, терплять понадто ще й недомоги в обсягу сприймання вражень різними зміслами. І так, друга та третя група звичайно недочуває. Через те не вміє вказати, з котрої сторони походить якийсь голос і що це за голос (свист, шум, крик). Всі чотири групи роблять похибки при вирізнюванні барв, форм, величини, положення й простору. Через те не розпізнають картин, навіть дуже проглядного змісту. Змісл дотиковий та моторика в них також здебільша не в порядку. Рухи неповні й непевні, через що недужі не вміють виконати найпростіших життєвих чинностей (крайня хліба, запинання гузиків і т. д.). Ніколи не вміють навіть удержати щонебудь в руках. Деякі з них опецькувати, добродушні, ліниві.

Всіх цих дітей треба пильно виховувати, а радше лікувати на педагогічний лад уже від ранньої молодости. В першу чергу треба розбудити в них зацікавлення й охоту до руху й мови. Але треба робити це обережно, а ніколи примусом, криком, карою. Достачити їм забавок, різних предметів, показувати уклад уст і язика при говоренні, співі. Останній може бути дуже помічний при вихованні таких дітей. Те саме малюнки. Достачити їм альбомів, паперу рисувати. Вимагати виконання найпростіших робіт (митись, подавати, носити, перекладувати, кидати, підносити і т. д.). Ніколи не зоставляти їх безчинними або самим собі.

Описувані досі в „Р. М.“ недуги мови виступають звичайно від перших днів мовного вжитку, й тому звемо їх мовними недугами молодечого віку. Інша справа, що деякі з них можуть виступити також у пізнішому віці (ікання, мовний безлад, навіть глухонімота), та що всі вони залишають більші чи менші сліди на ціле життя, або й невилічальні (глухонімота). Але побіч них є й такі, що майже з правилами виступають допіру в старшому віці. Це різні відміни т. з. немовности або афазії (α — не, φάσις — говорити, мовити). Їхніми причинами є здебільша наглі анатомічні зміни мізкових осередків мови та в тих нервах, що лучать їх із собою. Між ними є одна форма, що дуже нагадує німоту, але про неї розповім пізніш.

26.XII.1937. М-р П. Кривоносок.

Чотири поеми Лесі Українки.

Леся Українка (1872 — 1912) ціле життя своє пильно вивчала українську мову, вивчала її з найкращого джерела — з живої народньої мови не тільки рідної Волині, але й Київщини та інших місць. Знала рідну мову надзвичайно глибоко, а при тому все її знання було активне, цебто все його вона переносила до своїх писань.

В розвої нової літературної нашої мови Леся Українка займає одне з перших місць. Мова її завжди жива, соко-

вита, промениста, глибоко поетична; місцевих, маловідомих виразів вона майже не вживає, свідомо їх оминаючи.

Серед творів Лесі Українки є декільки поем, а з них вибираю чотири найкращі й з мовними поясненнями друкую їх тут. Усі ці поеми („Ізольда Білорука“, „Про велета“, „Що дасть нам силу“ і „Віла посестра“) мають гарну, легку форму й добру поетичну мову. Для вивчення української літературної мови твори Лесі Українки — одне з найцінніших

джерел, і власне його ми тут даємо нашому читачеві. Свого часу твори Лесі Українки мало звертали на себе увагу, тепер же їх правдиво оцінено, і не тільки за їх зміст, але й за першорядну їх форму. Хто хоче навчитися доброї літературної нашої мови, нехай читає твори Лесі Українки, — і навчиться з них найкращої мови. Ніжна форма цих поем і їх глибока поетична мова цілком захоплюють нашу увагу й дають змогу легко завчати добру літературну мову.

I. Ізольда Білорука¹.

I.

Трістан блукав по лісі²,
ловив зелений шум,
хотів йому віддати
своє кохання й сум.

Та ледве де береза
лагідно зашумить,
Ізольдин голос любий
він згадує в ту мить.

Крізь віття синє небо
прогляне в вишині, —
Ізольдині він очі
спогадує ясні.

З одчаю на узлісся
іде сумний Трістан,
аж там злотистим житом
лиснить розлогий лан.

Ізольду Златокосу
Трістан і тут згадав,
упав у борозенку
і тяжко зарідав.

Прийшла дівчина жати
і постать зайняла,

¹ Основа цієї поеми взята з середньовічного роману: „Трістан та Ізольда“, що колись у численних версіях на різних мовах був широко розпросторений по всіх європейських, у тім числі й по слов'янських, сторонах. Зміст його — фатальне та нещасливе кохання лицаря васала Трістана й його королеви Ізольди Златокосої. Це кохання повстало з чарівного дання, любовного напою, випитого через помилку. В деяких версіях згадується ще й друга Ізольда — Білорука, що кохалася з Трістаном тоді, як він був у розлуці з першою милою — Ізольдою.

Леся Українка.

² Розділ I цієї поеми писаний ямбом (о —), а саме (— склад наголошений, о ненаголошений):

о — о — о — о
о — о — о —

почула те ридання
і ближче надійшла.

Мов доля необорна
була її краса,
і чорна, мов те горе,
була її коса.

Хороші в неї очі
і темні, мов одчай —
хто гляне в тее пекло,
то забуває рай.

А голос у дівчини —
мов тої скрипки спів,
що викликає мертвих
на танець із гробів.

І вивела Трістана
вона з одчаю тьми
лілейними руками
та спільними слізьми!
Спитав він: „Як ти звешся,
дівчино таємна?“
„Ізольда Білорука“,
відмовила вона.

„Це ймення — найсвятіше
в цім світі і в раю!
Ізольдо! Ох, Ізольдо!
Прийми любов мою!“

II.

„Ти пестив так ніжно мене³,
коханий Трістане,
а в очі так сумно дививсь,
аж серденько в'яне.

Мені ти уста цілував
і руки біленькі,
а сльози на коси мої
котились дрібненькі.

Мені ти слова промовляв
палкої любови,
чому вислухати не хтів
моєї розмови?“

Ізольдо, Ізольдо моя,
в очях твоїх темних
хотів би я бачить блакить
країв понадземних.

„Ізольдо, Ізольдо моя,
коли б твої коси
мінилися золотом так,
як житні покоси!“

³ Цей розділ писано амфібрахієм (о — о),
цебто:

о — о о — о о —
о — о о — о

Твій голос, Ізольдо моя,
рвачкий⁴ та жагливий⁵,
коли б він як шелест берез
був тихий, пестливий“...

„Не варто журитися тим,
коханий Трістане!
Хрищена мати моя
мені те дістане.

Бо мати хрищена моя,
то фєя Моргана“.

„Біжи ж ти до неї мерщій,
Ізольдо кохана!“

III.

„Ой, матінко-фєе Моргано⁶, —
змінй мені вроду мою!
Хай б́уду білява та ясна,
мов ангел у божім раю“.

„Ох, донечко, люба Ізольдо,
це ж я тобі вроду далá,
в колыску дарунок принєсла,
як ти там лежала малá.

Красі твоїй, доню Ізольдо,
ніхто ще догани не дав“.

„Журлива ця темная врода,
мій милий від неї ридав.

Дай, матінко, зл́ота й блакиту,
нехай же я буду ясна,
хай милий мені усміхнеться,
як сяє весела весна!“

„Гаразд, моя доню Ізольдо,
я золота в сонця візьму́,
блакиту морськóго позичить
попросим русалку саму́“.

„Навчи мене, матінко-фєе,
розмови берез у гаю́,
хай буде мій милий щасливий,
як дрібна пташина в маю́“.

„Ще краще, ніж тії берези,
шумлять веретєнечка фей,
бо все наймиліше вчував
в тїм гомоні кожен з людей.

Що схочеш, кохана доню,
тобі я зміню в одну мить,
однóго не зможе Моргана —
твоеї душі одмінить“.

IV.

У т́емнім лісі знов Трістан⁷
самóтну т́ерпить м́уку,
і жде до с́ебе і не жде
Ізольду Білоруку.

Коли щось шурхнуло, мов птах,
з кушів струсило р́осу,
і враз Трістан побачив там
Ізольду Златокосу.

Ті сáмі очі і косá,
Та сáма тиха мова...

Душа Трістана в небесá
полинуги готова!

„Це ти, єдина моя?
Це ти, моя царице?

Сюди з-за моря приплилá,
кохана чарівнице?

Та як же випустив тебе
король той недоріка?

Чи ти для лицаря свогó
убила чоловіка?

А де ж твій ќубок золотий
і те данн́я⁸ ур́оче⁹?

Тепер свідомо я до дна
його доп́ю охоче!

Напій кохання нам заллє
і згадку про розлуку“.

„Трістане! ти хіба забув
Ізольду Білоруку?“

„Вона забудеться тепер,
як ночі т́инь минула!“

„Трістане! Що, коли вона
про тебе не забула?“...

„Нехай вона в Єрусалім
іде на прóшу¹⁰ боса.

Тепер до мене прибулá
Ізольда Златокоса!“

„Трістане! в тебе в гріхи,
гáликі, непростімі;
на їх навр́яд чи прóща в
в святім Єрусалімі“.

„З тобою, люба, я готов
іти на вічні муки!“

„Трістане! Годі вже розмов, —
поглянь мені на руки,

⁷ Писано ямбом (о —), а саме:

о — о — о — о —
о — о — о — о

⁸ Данн́я — отруйний напиток, щоб збільшити кохання. ⁹ Ур́очий — чарівний, чародійний; пор. навро́чити.

¹⁰ Прóща — богомілля (Бог прощає гріхи).

⁴ Рвачкий — поривчастий, бурхливий. ⁵ Жагливий — спраглий, жадібний, жагучий, жадний.

⁶ Цей розділ писано амфібрахієм (о — о), так:

о — о о — о о — о
о — о о — о о —

Згадай, кого ти посилав
сьогодні до Морґани!
Куди ж тепер мене пошлеш
загоїть в серці рани?

Хоч зникла тьма з очей моїх,
Зате лягла на душу.
Ти чорний камінь там поклав, —
повік його не зрушу.

Нехай же знов моя коса
чорніє, мов жалоба!
Я цієї барви не зміню
від нині вже до гроба“.

V.

Трістан у недугі лежить¹¹,
ослаб мов дитина.

Не служать нічого йому
всі чари Мерліна.

А фея Урганда з-за гір
сказала лукава:

„Тут може одна допомогти —
Ізольда Білява.

При тій злотокосій тебе
і смерть не поборе“.

І вірного друга послав
Трістан геть¹² за море.

І другові так наказав:
„Як згодиться мила, —
ти свій корабель наряди
у білі вітрила.

Як ні — то напни лиш одно,
велике та чорне,
хай потім у нього мій труп
чорнява угорне“...

VI.

„Підій, підій на берег, Білорука¹³,
прошу тебе, молю тебе, підій!
Там є гора висока та стрімчаста,
на неї злізь і подивись туди,
де море хвілю гонить із півночі.
Вертайся вмиль і розкажи мені,

чи не леліють білії вітрила
на виноколі¹⁴ в сизій далині“.

І мовчки йде Ізольда Білорука
на берег моря, на високий шпиль¹⁵...
Ох, щось біліє здалека на морі!
Вітрила то, чи тільки піна хвиль?..

Вернулася Ізольда Білорука.
Трістан питає: „Що? Яка яса?“¹⁶
„Щось мріє там далеко у просторі“...
„Щось біле?!“ — „Чорне, як моя
[коса“...]

І враз душа Трістанова порвала
жданія шнурок, що здержував її,
і злинула, мов пташка вільнокрила,
далеко у незнаній краї...]

„Ходи, ходи, Ізольдо Злотокоса!
Тебе давно Трістан твій вірний жде.
Між скелями не бійся заблуди-

[тись, —

Ізольда Білорука проведє.

Іменнями посестри¹⁷ ми з то-
[бою —

так як вечірня й ранішня зорі.
Чи то ж не диво, що тепер судилось
розлити нам заграву¹⁸ в одній порі?

Колись і я була на час-годину
такою ясною, як ти тепер“...]

„Посестро, голос твій мене лякає!
Скажи по правді! Мій Трістан
[умер?!..“

„Ізольдо Злотокоса, — Бог роз-
[судить,
чий був Трістан, — чи твій, чи може
[мій...]

Та бути з ним аж до його сконання
дісталось таки мені самій.

Ти не привезла чорного вітрила,
не жалібна — ясна твоя краса.
Та милий в гріб не ляже непо-
[критий, —

його покрив чорная коса“.

1913.

Леся Українка.

¹¹ Писано амфібрахієм (о — о), цебто:

о — о о — о о —
о — о о — о

¹² „Геть за море“ — далеко (геть) за море;
таке „геть“ дуже часто в мові Лесі Українки.

¹³ Писано ямбом (о —), а саме:

о — о — о — о — о — о — о — о —
о — о — о — о — о —

¹⁴ Виноколо — обрій, небозвід, крайнебо, виднокруг, небокруг, круговид, кругогляд, обид, горизонт. Повстало з видноколо (видно навколо).

¹⁵ Шпиль — найвище місце. ¹⁶ Яса — прикмета, шум, привіт.

¹⁷ Посестра — обрана сестра (як побратим — обраний за брата), найближча приятелька.

¹⁸ Заграва — відблиск полум'я.

Присилайте належність за „Повстання азбуки“!

Мовознавство в виданні „Литературная Энциклопедия“.¹

Це, ще не закінчене, російське видання, багато місця присвячує питанням мови. Належно представлена тут і українська література.

В 1-му томі для нас особливо цікава стаття М. Пиотуховича: „Білоруська література“, що дає рельєфний образ історії літератури, чи не найближче спорідненої з українською. Що правда, автор, говорячи про початки літератури на білоруських землях, досить легковажно зараховує, без жодних застережень, до діячів білоруської літератури Кліма Смолятича й Кирила Турівського, що на них можуть претендувати й літератури інших народів. Взагалі, справа поділу старої літератури за національністю її авторів ледве тепер стає на науковий ґрунт (див. про це д-р Іван Огієнко: „Розмежування пам'яток українських від білоруських“, 1934 р.). Біблію Скорини приймає автор за „переклад“ св. Письма на білоруську мову. Цьому твердженню суперечить церковнослов'янська лексика, фонетика (майже цілковита відсутність повноголосу), форми (аорист) й складня (давальний самостійний) друків Скорини. (Див. про мову Скорини: Я. Воўк Левановіч: „Мова видання ў Ф. Скарыны“ у збірнику „400 лєцьдє белар. друку“, 1926).

П. Расторгуев: „Білоруська мова“ досить повно представив фонетичні особливості білоруської мови. Але дуже виразні прикмети морфологічні й синтаксичні автор цілком поминув, отож його стаття не дає дійсного поняття про білоруську мову. Історія мови також майже (за винятком доби Литовсько-руської держави) не представлена. Зазначу, що під час „литовської“ доби до білоруської мови ввійшли не тільки старослов'янські й польські елементи, але й українські, про що автор не згадує.

У 2-му тому Енциклопедії цікава не підписана стаття „Вірші“, що цілком

правильно підкреслює вплив розміру українських дум на старі вірші. Непотрібно тільки тут підкреслюється вплив грецької метрики (пригадаймо перші хронологічно вірші Г. Смотрицького!), бо нечисленні спроби застосувати її, як напр. в „Адельфотесі“ 1591 р. (у статті друк. недогляд — 1351) глибшого впливу не мали. Досить повна бібліографія.

В анонімній статті „Говір“ підкреслено потребу класифікувати говори не тільки територіяльно, але брати також на увагу мовну диференціацію соціальних і фахових груп. На це особливо мусять звернути увагу україністи; у нас праця йде виключно над говорами селян, бо в своїй праці виходимо з засновків територіального поділу мови.

Р. Шор свою статтю „Граматика“ розпочинає зо старих окреслень граматики, подаючи в кінці її формування (в вужчому розумінні). Отож, це царина лінгвістики, що виучує зміслові відношення між елементами висловлення (словосполуками, окремими словами, частинами слів), що їх сприймаємо, як зміни їх основного реального значення, і що їх, завдяки постійності відповідних змін звукового боку висловлення, виділюємо в систему граматичних форм. Р. Шор, хоч признає умовність поділу граматичних дисциплін (морфологія, складня) але його приймає, як традиційний, догідний. Цілком правильне підкреслення деяких розрізень у граматичних формах, неістотних із погляду логіки, але тісно зв'язаних із соціальною оцінкою тих чи тих явищ. До них належить не тільки пізня диференціація дієслівних відмін на форми пошани, презирства й ін., або існування пестливих й ін. форм словотворення, але теж і такі архаїчні риси, як поділ імен на класи чи роди (а це виявлює соціальну нерівноцінність понять, що їх окреслюємо).

У 3-му томі стаття С. Пилипенка про Бориса Грінченка знайомить нас тільки з його літературною діяльністю. Поза його редакторством Слов-

¹ Издательство Коммунистической Академии, 1929, Секция литературы, искусства и языка, т.т. I-VII.

ника, згадок про заслуги Грінченка на полі розвитку української мови немає.

Діалект (непідписана, напевно Р. Шора), — поняття „діалекта“ об'єднує міцно споріднені між собою говори якоїсь мови; отож діалект — міра вищого порядку, об'єднуюча (в діалектологічному поділі мови). Поміж поняттям діалекту й мови ще є посередня величина — наріччя. Існує й відворотне розрізнення цих понять, що за ним мова ділиться на діалекти, діалекти на наріччя, а наріччя на говори. Окрім цього поділу (територіального), лінгвістика знає й поділ на діалекти в соціально-класовій площині. Що ж до відрізнєння діалекта однієї мови від іншої спорідненої мови, то певного критерія не існує. В практиці, звичайно, задовольняємося прикметою взаємного розуміння чи нерозуміння: якщо представники двох споріднених мовних систем, не дивлячись на наявні різниці поміж цими системами, розуміють один одного, то ці дві системи рахуємо за два діалекти однієї мови. В протилежному випадку маємо справу тільки з двома спорідненими мовами.

Р. Шор „Діалектологія“ — гарна інформативна стаття. Багато місця присвячено діалектологічному розподілу соціальних груп; далі про діалектологічне підложжя російської літературної мови. Вкінці декільки влучних уваг про форми використання місцевих й соціальних діалектів у красному письменстві.

В т. IV В. Бойко, в своїй погромній статті про С. Єфремова, розглядає діяльність Єфремова під кутом своїх національно-політичних поглядів, а тому нічого не згадує про його заслуги на мовному полі.

Гасла Житецький зовсім немає.

Не згадує теж про заслуги на полі мови А. Кримського в т. V. М. Степняк у своїй замітці про цього ученого. Що правда, автор не тратить нагоди пригадати, що А. Кримський „при показному признанні радлади, в дійсності підтримував групу академіка Єфремова, що заснувала в ВУАН контрреволюційну організацію СВУ“.

В. Василенко в статті про П. Куліша, говорячи про його переклади,

чомусь нічого не згадав про переклад св. Письма. Належно підкреслює його правописну реформу (запровадження „кулішівки“).

У т. VI. Р. Шор дає статтю про лексику — цілість слів якоїсь мови, її словниковий склад. Лексика — одна зо сторін, що найбільш чітко висуває зв'язок мови, як „практичної свідомости“ (определення мови за Марксом), з її суспільно економічною базою й значення мови, як знаряддя класової боротьби. Переміна певних форм буття викликає зміну в складі словника, як теж у популярності, в доборі слів; зникають явища — зникають із живої мови й їхні назви, що залишаються тільки в науковій та літературній мовах. Як приклад подібних змін, вказує автор на лексикальні зміни в російській мові до і по революції. Влучна заввага: тому, що нові форми устрою ССРСР не мають аналогії на Заході, тож поповнення словника термінами нового суспільно-економічного устрою пішло не шляхом запозичення іншомовних слів (як це звичайно буває), але творенням нових комбінацій зо своїх слів. Такі напр.: колхоз (укр. колгосп), соцсоревнование (соцзмагання), ударник (пробовик) й інші.

Цьому ж авторові належить стаття „літературна мова“. Автор стверджує, що термін „літературна мова“ вживається в двох значеннях: 1. Мова літературної продукції, що закріплюється в письмі, в протилежність усним говорам широких мас й щоденній мові освічених верств суспільства (Schriftsprache). 2. Мова міського населення, переважно його освічених верств, — у протиставленні місцевим говорам селянства й спеціальним говорам професійних груп (Ge-meinsprache).

П. Колесник подає відомості про М. А. Максимовича; згадує про полеміку Максимовича з Погодіном; називає головніші з мовознавчих творів Максимовича.

В томі VII Э. Д. і А. Д. дають статтю „Міжнародня мова“. Коротенька історія творення різних штучних мов. Давніше всі ці штучні системи мали виразно утопійний характер, ба, намагалися

замінити й витиснути живі національні мови. Нові ж штучні мови (волапюк, есперанто) бажають служити за своєрідне доповнення до національних мов у царині міжнароднього порозуміння. Щоправда, й ці системи авторам не подобаються, бо вони — продукт буржуазної суспільності. За думкою авторів, підставою

єдиної всесвітньої мови може бути тільки створення однорідної всесвітньої соціальної суспільності. Про недогідність для слов'ян мов, побудованих на романсько-германському підложжі, про приниження слов'ян у цих мовних системах, автори нічого не згадують.

Варшава. Іван Коровицький.

У рідній справі.

Стаття на анкету „Рідної Мови“.

У цій статті не стану відповідати на всі питання анкети, бо тоді вона вийшла б дуже велика або поверховна. Одне й друге не бажане. Краще основніше обговорити вибрані питання, полишаючи такий же вільний вибір анкетових питань до ширшого обговорення іншим.

Що доброго зробила „Р. М.“ за п'ять літ свого існування? „Рідна Мова“ — це перший у нас того роду журнал. Були в нас і є всілякі видання: політичні, літературні, наукові, мистецькі, господарські, купецькі, пасічніцькі, кооперативні, юридичні, лікарські, педагогічні, жіночі, студентські, дитячі, бібліографічні, краєзнавчі, світлинні, музичні, протиалкогольні, пластунські, театральні та ін., — за винятком мовних.

Що це значить? Чи наша мова така вироблена, що не потребує дальшого розроблення? Либонь ні! Чи може ми такі бийдужі до культури нашої мови, що не бажано нею займатися й говоримо та пишемо, як попало? Либонь так!

Тим то робота „Рідної Мови“ нелегка. На запусненій від віків ріллі назбиралось усякого бур'яну та сміття стільки, що важко його усунути, щоб як слід приготувати ниву під засів, а сіяти треба, щоб не було пізно, бо вже траплялось, що народи втрачали свій найдорожчий скарб — рідну мову.

Уже Шевченко писав:

„Орю
Свій переліг, убогу ниву,
Та сію слово!..“

„Возвеличу
Малих отих рабів німих.
А на сторожі коло їх
Поставлю слово!..“

Далеко зайшли ми від смерті Шев-

ченка в знанні своєї мови? Досі навіть Шевченкової мови доладу не вивчили та й позабували ті мовні перлини, що густо розсіпані в творах Шевченка, Марка Вовчка та Куліша; натомість уживаємо чужого мовного дорібку, що на швидко понастягали до своєї мови з мов польської та московської.

Уже своєю появою вкупі з поширюваними нею висококультурними ідеями впродовж п'яти літ „Рідна Мова“ зробила величезну прислугу українському народові. Особлива її заслуга в тому, що вона стала на єдино правильний шлях однієї української літературної мови, спертої на мові Київщини та Шевченка.

До появи „Рідної Мови“ та її „Бібліотеки“ ніхто не навчав систематично наддніпрянської мови. Та й хто міг навчати, коли до великої російської революції не було в Великій Україні ані однієї школи з українською мовою, як предметом, не то університету чи якоїсь української академії наук. У Галичині та Буковині були катедри української мови та літератури, але ж там читали лекції галичани, що знали тільки галицьку мову, а мовою в широкому значенні займались не багато.

Ми бачили велику різницю між обома нашими мовами й не могли пройти провалля, бо не було моста. Отож „Рідна Мова“ будує такого моста. Уже сьогодні, завдяки їй і „Бібліотеці Рідної Мови“, хто хоче, може в слові та в письмі перейти на літературну українську мову. Письменники та журналісти, що живуть з українського слова, в першу чергу обов'язані це зробити.

Чи знати які наслідки її праці? Сліди праці „Рідної Мови“ скрізь помітні в мові наших видавництв. Бувають твори та статті сливе без закиду щодо мови. Інші мають більш або менш чисту мову, а це свідчить про те, що завдяки „Рідній Мові“ знання літературної мови поступає вперед невпинно зо швидкістю, залежною від скількості посвяченого їй труда. Повне знання в галичан може прийти тільки по літах, або навіть у дальшій повоєнній, бо не легко привикнути до нового словництва, складні та наголосу.

Ось тому, як болюче читати всякі безсердечні напасти на редактора „Рідної Мови“ в наших часописах! Нападають на нього ті, що йому найбільше завдячують! Причина тієї сумної події в заздрій і злобній людській вдачі, що через неї людина швидко забуває про отримані великі добра та присікається до дрібних промахів і нешкідливих звичок свого добродія.

Які її недомагання? Мова обговорюваного нами журналу повинна бути самозрозуміло зразкова. З кожної статті, з кожної найдрібнішої замітки читачеві треба навчатися. У тій цілі редактор повинен добре пильнувати, щоб до „Рідної Мови“ не вкралось щось нелітературне, щось таке, що суперечить мовним приписам, подаваним нею самою на іншому місці. Таке часом траплялось. Можливо, що через недогляд, а може з уваги до заслуженого письменника чи вченого Редакція не сміла виправляти рукописа.

Упродовж 5 літнього існування „Рідної Мови“ та „Бібліотеки Рідної Мови“ обговорено силу всяких мовних справ. Жива мова не стоїть на одному місці, навпаки, невпинно розвивається, а так само й її дослідник, продовжуючи дослідити, збагачує своє знання. Звідси береться, що заходить деяка різниця між давнішими та пізнішими статтями та виданнями. Тим то дуже добре було б перевірити весь навчальний матеріал, зібраний у „Рідній Мові“.

Який побільшити матеріал: навчальний чи популярний? На мою думку „Рідна Мова“ повинна бути тільки по-

пулярна. Чому? Української літературної мови треба навчатись кожному українцеві, від дитини починаючи: селянинові, робітникові та інтелегентові, і то від початків. Домашнє навчання мусить заступити шкільне, що його до останніх років, як видно зо сказаного, не могло бути. Отже популярна „Рідна Мова“ потрібна не тільки для широких мас, але й для освічених верств. На мовний навчальний журнал все буде час, у кожному разі він у наших обставинах нікому не заступить популярного мовного видання.

Дуже доцільне було б уведення щоденних молитов у зразковому перекладі. Усі народи західної Європи моляться у своїй рідній мові, не дивлячись на латинську Службу Божу. Одні українці й тут уживають мертвої церковної мови, що їй мало розуміють і зо шкодою для рідного слова, так, якби ми його зовсім не мали, або воно не було гідне такої чести. Редакція „Рідної Мови“ могла б зайнятися цією важливою справою, щобто подбала б про добрий переклад.

Де шукати меценатів? Меценатів дарма шукати, як їх нема. Коли вони є, самі зголосяться, бо таке видавництво, як „Рідна Мова“, в кожного культурного народу мало б своїх меценатів. У нас правдивих меценатів на цілому просторі української землі було й є дуже обмаль, бо взагалі в нас тільки число населення велике.

У чому меценатство? У великій ідеї, що всеціло володів благородною та можливою людиною. Остання для своєї ідеї радо позбувається значної частини свого майна, або навіть усього, як зайде на те потреба.

Найбільшими нашими меценатами в Великій Україні були Василь Симиренко та Євген Чикаленко, що вже повмирали. У нас є ним знана всім високопоставлена особа, що їй завдячуємо повстання та розвій найцінніших наших культурних і гуманітарних установ, а талановиті одиниці — показну поміч.

Я певний, що „Рідна Мова“ швидше чи пізніше зазнає щедрої руки такої

людини, що забезпечить її на довгі роки та дасть її видавцеві змогу сповнити свою життєву культурну місію на ко-

ристь українського народу без потреби журитися про своє існування.

Бучач.

Ізяслав Степів.

Рідної мови треба завжди навчатися.

Видавництво „Рідної Мови“ розписало анкету, що є свого роду плебісцит широких читацьких мас. Уважаю за свій обов'язок, як п'ятилітній читач, узяти участь у цій анкеті, тим більше, що голос анкети матиме вплив на вигляд та зміст журналу.

1. За п'ять років свого існування „Р. М.“, що була новиною в нас і першим либонь того роду часописом, поставила справу найціннішого дару людини, що ним є мова, на раціонально-наукових вершинах, знищила дотеперішній хаос, дала щось тривке й цінне. Її значення оцінить вповні історик культури.

Кожен, що читав „Р. М.“ й користав із неї в практиці, бачить, що він інакше пише, інакше говорить, як давніш, інше його мовне відчуття, — тепер воно широко літературне.

„Р. М.“ не читається як слід. Читають одиниці, її ентузіясти, групи, а не маси. Доказ іще низького рівня культури в нас. Має вона й ворогів, що ігноранцією й відразливою „філософією“ нещадно намагаються вбити рідномовні гасла. Це нічого, — це змінює ідею. Це доля кожного почину, що порушує дотеперішній консерватизм.

2. Годі дати якусь певну відповідь, — залежне це від особи читача. Філологи бажать строго наукових статей, лаїк — практичних відомостей. Тому, що більшість читачів філологи-аматори, бажана була б перевага статей показово-ілюстраційного змісту. Дуже пожиточні: „Кукіль у житі“, „терапія мови“.

Вороги рідномовних гасел „Р. М.“ на місцях є різні й різно говорять. Одні кажуть, що тепер є інші завдання, як мова. Мова — це щось ніби маловажне й побічне. Інші мовні скептики-неуки говорять, що в мові все спірне й до нічого не дійдемо. Своє суб'єктивне відчуття, хоч яке відразливе, уважають за святість і готові за нього боротися

й сперечатись. Інші бачать у рідномовному правопису комунізм. Інші, бачучи відмінність літ. мови, зокрема наголосів, від їх мови, уважають літ. мову за чудернацьку, неприродну, за мову людей „неповна розуму“ й сміються з неї...

3. Уважаю, що слід збільшити матеріял популярний.

Відділ зразкового красного письменства найбільш побажаний. Такого матеріялу якнайбільше. З ентузіазмом вітаю його!

4. „Р. М.“ можна пустити до найширших мас через пристосування її змісту до потреб найширших мас. „Р. М.“ з місячника, посвяченого тільки вивченню укр. мови, стала б загально науково-літературним місячником, присвяченим різним ділянкам знання, що був би сполукою „Р. М.“ й „Н. К.“ в однім журналі.

5. „Р. М.“ повинна опиратись тільки на справжніх відданих передплатників.

Щоб Редактор „Р. М.“ виконував обов'язки редактора, секретаря, адміністратора безплатно, — явище нечуване, й без сумніву — ненормальне. Обов'язок читачів „Р. М.“ через матеріяльну допомогу й розбудову „Р. М.“ цей парадокс у наших умовах усунути.

6. Тільки передплатники повинні стати підставою „Р. М.“. Меценатів не слід шукати, вони самі повинні знайтися.

7. Закриття „Р. М.“ було б великим ударом у нашому духовому розвитку. Неплатство — це злочин. Неплатники — злочинці. Імена подати до загального відома, щоб остерегти перед ними. Домагатись звороту майна „Р. М.“ судовою дорогою. Тих, що повтікали, може вдасться віднайти посередньо оповісткою, може хтось подасть їх адресу й може заплатять. З неплатниками, свідомими експлуаторами й нищителями, слід повести нещадну боротьбу всіма можливими способами.

Мирослав Колодрубєць.

Дрогобич, в лютім 1930.

Складня української мови.

Післямова.

Випускаючи в світ другу частину своєї „Складні української мови“,¹ вважаю за потрібне вяснити читачам характер цієї праці, а також указати на методу її, цебто зробити те, що мав я зробити ще на початку першої частини, що вийшла була 1935-го року.

Два головні завдання поставив я собі в цій праці. Перше — дати повний курс нормативної складні з сучасним науковим освітленням її, з таким освітленням, щоб воно дало змогу зовсім вільно орієнтуватися в складневих і взагалі в мовних питаннях і широкому громадянству, і, особливо, нашому вчительству. Граматика по наших школах іще взагалі занадто консервативна, особливо в своїй складні, — нове освітлення мовних явищ відсвіжить нашу шкільну науку рідної мови. А взагалі треба сказати, що повного курсу складні з науковим освітленням і з історично-порівняльною методою ми ще зовсім не мали, — подаю тут тільки першу спробу такої складні.

Характер мого викладу — скрізь монографічний, цебто кожную складневу форму чи явище я пильнував описати так, щоб той розділ був закінчена цілість. Думаю, що це сильно полегчить роботу тим, що далі працюватимуть над окремими питаннями нашої складні.

Як це не дивно, але в нас тепер зовсім не займаються питаннями складні, а по цей бік кордону не можна вказати ані однієї поважної наукової статті з ділянки складні. Це зовсім ненормальний стан для нашої науки, і я буду радий, коли праця моя дасть нашим українцям усе потрібне для того, щоб порушені тут питання досліджувати глибше й ширше.

Друге головне мове завдання в цій праці, — скрізь триматися чистоти й правильності нашої сучасної соборної літературної мови, цебто, описуючи складневі явища цілої української мови, я скрізь показую, чи то явища говір-

кові, чи літературні. Через це мій курс — це курс і нашої літературної мови в її сучасному розумінні.

Складню літературної української мови я найбільше маю на увазі, описуючи всі складневі форми нашої мови. Але через те, що вплив мови народної на літературну найсильніший власне в складні, я завжди звертаюся й до складні мови живої в її говірках. Через це моя праця може зватися й складнею української мови взагалі.

Західні говірки, що вилилися в літературну галицьку мову, я завжди маю на особливій увазі, надто тоді, коли вони не згідні з нормативною літературною мовою. Поставивши собі й практичні завдання, я мусів скрізь підкреслювати, щоб в нас говоркове, а щоб літературне.

Цим другим завданням вяснюється й те, що я скрізь дбав ілюструвати свій виклад якнайбільшим числом добрих прикладів. На приклади я ніде не був скупий, вважаючи, що добрий приклад часто навчить не менше, як пояснення. Приклади я брав з найцінніших джерел: або з мови народної, або з творів крадних наших письменників.

Уважаючи Шевченкову мову в багатьох відношеннях за зразкову літературну, я дуже часто беру приклади з „Кобзаря“. Мова Шевченкова — центральна українська мова; глибокий знавець народної мови, Шевченко культивував її й дав нам блискучі зразки мови літературної, опертої на живу народню. Ось через це я обома руками брав ілюстраційний матеріал для своєї Складні з Шевченка, з його невмирущого „Кобзаря“.

Жива народня мова — основа кожної літературної мови, хоч із бігом часу ця остання й відбігає від мови народної, усталюючись в окреслені літературні норми. Ось через це я сильно опер свої складневі досліди на живій народній мові, повною рукою подаючи приклади з народніх творів, особливо з дум та пісень.

¹ Складня ч. II незабаром буде розіслана всім передплатникам РМ.

На історичне освітлення мовних явищ я скрізь звертаю велику увагу, бо без такого освітлення не може бути повного й всебічного розуміння життя мови. Глибоко помиляються ті, що відкидають потребу історичного освітлення фактів літературної мови; наша літературна мова не вчора ж зачалася, а тому ми мусимо знати ціле її життя, щоб належно оцінити її сучасний стан і вказати її дальший шлях розвою. Бож історія не тільки вчителька буденного життя, але й учителька життя мовного.

Порівняльна метода в викладі складної літературної мови — душа цього викладу. Наша літературна мова не живе відокремлено, — вона витвір найрізніших процесів, а в тім і впливів сусідніх мов. Кожна літературна мова дуже дражлива на впливи тих сусідів, що з ними має історичні порохунки (пор. вичищення німецької мови від слів французьких, чеської — від німецьких, болгарської й сербської — від турецьких, словацької — від чеських і т. д.), через це я завжди оглядаюся на мови слов'янські, а найбільше — на мову польську та російську, щоб тим легше вказати вірну путь для української літературної мови, як мови зовсім незалежної й самостійної в слов'янській родині.

Порівняння складневих явищ нашої мови роблю не тільки з такими ж явищами слов'янських мов, але й з мовами єврейськими взагалі, а особливо з мовами стародавніми, — грецькою та латинською, бо тільки з такого порівняння можна широко зрозуміти ту чи ту складневу форму.

Серед старих мов я звернув також пильну увагу на мову давньоєврейську, що в своїх старших пам'ятках, напр. у Книзі Буття (Berešit) Мойсея (жив за XVI — XV віків до Р. Хр.), дає нам надзвичайно цінний складневий матеріал. Напр., так звану паратаксу (рівнорядні речення) найкраще пізнаємо власне на давньоєврейській мові, бо вона — душа цієї мови, особливо в П'ятикнижжі Мойсея. Взагалі ж ця мова дає нам надзвичайно багато цінного висвітлення окремих складневих форм, напр. життя інфінітива, повстання прийменників та злуч-

ників, життя відмінків і т. ін. Усе це такий матеріал, що кидає цінне й цікаве світло на історію складневих форм, бо матеріал цей, особливо з Книги Буття, надзвичайно глибокої давнини. На жаль тільки, наша наука цього матеріалу звичайно не брала на увагу при складневих дослідах. Це велика помилка, бо ж мова Біблії мала не малий вплив на літературну мову не тільки вдавнину, але має його й тепер, через великий вплив т. зв. біблійного стилю. Підкреслюю тільки, що багато цікавих складневих рис давньоєврейської мови перекладчики Біблії на мову грецьку (а з неї — церковнослов'янську) й інші — опустили, а тому при дослідах треба триматися тільки давньоєврейського оригіналу.

На практичний бік моєї книжки я завжди звертав велику увагу, скрізь пильнуючи подавати ясний і зрозумілий виклад; з-за цієї практичності я часом оминав у Складні малорозроблені питання, що мало що дали б нам, а тільки б порушили виразну систему цієї праці.

Ясний і популярний виклад я завжди мав на увазі, пишучи цю працю. Я ставив собі ціллю написати працю власне так, щоб її легко могло зрозуміти й широке громадянство, що так потребує правдивого знання про свою літературну мову та про життя мови взагалі.

Скрізь подаю по можливості всю головну літературу; роблю це для того, щоб заохотити особливо наших молодих українців до глибшої праці в ділянці складневих питань, що стоять у нас у більшості зовсім неторкані. Для того я часто й підкреслював, що ще чекає своїх дослідників.

Серед літератури значне місце в мене відведене російській філологічній науці. Інакше й бути не може: молода українська філологія, особливо в складні, помітно йшла за наукою російською, і тільки з 1917 р. потроху визволюється від неї. Але дослідникові української складні ще довго доведеться звертати належну увагу власне на філологію російську, бо в ній часто беруться на увагу й питання нашої складні.

Дивлюся на свою працю тільки як на першу спробу систематичного на-

укового курсу складні української літературної мови. Свідомий усіх тих недо-стач, що моя праця має, я все ж таки пускаю її в світ, бо вона надзвичайно потрібна якраз тепер, коли твориться одна літературна мова для цілого на-шого народу, й коли наша літературна мова помітно стабілізується, приймаючи усталені форми.

Я подаю першу українською мовою спробу повного курсу складні в науко-вім історично-порівняльним освітленні. Подаю все найголовніше, не раз під-креслюючи, чого нам ще бракує. Буду радий, коли ця моя праця послужить спонукою до дальших наукових студій у ділянці так нам потрібної складні.

Автор.

ПОЯСНЕННЯ СКОРОЧЕНЬ.

Головними джерелами для цієї праці, крім тво-рів лінгвістичних наукових, були: 1. Давні укра-їнські пам'ятки, 2. Крайні збірки народніх творів, 3. Твори крайних письменників і 4. Сучасна пе-ріодична преса.

Скорочень ужито таких:

- А. Д.* — Историческія пѣсни малорусскаго на-рода, съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова, т. т. I — II, Київ, 1874 — 1875 р.
Алч. — Христя Алчевська.
Барв. Г. — Ганна Барвинокъ. Оповідання зъ народнихъ устъ. Київ, 1902 р.
Барв. — Барвінський Ол., Читанка для I — II р., Л. 1921 — 1920 р.
Бирч. — Б. Бирчак: Василько Ростиславич, том I — II, Берлін, 1923 р., видання „Українського Слова“ чч. 32 — 33.
Бож. Сл. — М. Мешлер: Божественний Спаси-тель, переклав о. П. Котович, Жовква, 1921 р.
Вільде Ірина: Метелики на шпильках, Львів, 1936 р.; Б'є восьма, 1937 р.
Володимирська міська книга, див. „Архивъ Юго-Зап. Росс.“ ч. VI, т. I.
„Вперед“ — львівський часопис.
Гал. Єв. 1144 р. — Четвероевангеліє Галич-ское 1144 р., видання Арх. Амфилохія, ч. I Москва, 1884 р.
Головка А.: Можу, ДВУ, Одеса, 1926 р.
Гординський Святослав: Барви й линії, поезії, Львів, 1933 р.
Грамоти — Акти, Записи, Листи, Купчі і т. п. див. їх: 1) *А. Кримський,* Украинская грам-матика, т. I в. 2, М. 1908 р. — тут видруку-вано 43 грамоті XIV — XV віків. 2) *И. М. Каманинъ:* Палеографическій Изборникъ, Ма-териалы по исторіи южно-русскаго письма въ XV — XVIII вв., вип. I, К. 1899 р. 3) *В. Ро-зов:* Українські грамоти, Київ, 1928.
Григорія Богослова 13 слів, XI в., вид. Будило-вича, Спб. 1875 р.

- Гриневичева Катря:* Шестикрилець, Львів, 1936 р.
Гр. — Грінченко Б.: Під тихими вербами. Ви-дання друге, Київ, 1910 р.
Гр. I, II, III — Етнографическіе матеріалы, со-бранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ Б. Гринченка. Чернігів 1895, 1896 і 1899 р., 3 т.
Гр. Сл. — Словарь украинскаго языка, собран-ный редакціей журнала „Кіевская Старина“, редакція Б. Гринченка, 4 томи, Київ 1907 — 1909 р. Звідси беру й деякі приклади.
„Гр. В.“ — „Громадський Вістник“, львівський часопис.
Демчук О.: Верболози, Харків, ДВУ, 1928 р.
„Діло“ — львівський часопис.
Думи — Д-р Ф. Колесса: Українські народні думи; перше повне видання, Львів, 1920 р.
„Енеїда“ Ів. Котляревського, чч. I — IV, вида-ня 1809 р.
Епік Гр.: Том сатири, 1930 р.
Етн. Зб. — Етнографічний Збірник „Наукового Товариства ім. Шевченка“, Львів.
Єв. Уч. — Євангеліє Учительное 1619 р. К. Тран-квиліона, Рохманів.
Єфремов С.: Іван Франко, Київ, 1926 р., вид. „Слово“.
Жел. Сл. — Е. Желеховский: Малорусско-німец-кий словарь, т. I — II, Львів, 1886 р.
Жит. Феод. — Життя преп. Феодосія Печер-ського, XII в. „Чтенія въ Общ. Ист. и Древн. Росс“, Москва, 1899 р. кн. 2.
Житом. Єв. — Житомирська Євангелія 1571 р., „Вольнскій Историко-Археологическій Сбор-никъ“, вип. 2, Житомир, 1900 р.
Журба Галина: Революція йде, Львів, 1937 р.
Збірн. 1073 р. — Збірник князя Святослава Яро-славича 1073 р., фототипічне видання „Общ. Люб. Др. Письменности“, ч. LV. Спб. 1880 р.
Збірн. 1076 р. — Изборникъ Святослава 1076 г., видання В. Шимановського, Варш. 1894 р., вид. 2-е.
З. о Ю. Р. — Записки о Южной Руси, Издавъ П. Кулишъ, 2 т., Спб. 1856 — 1857 р.
Іпат. Літ. — Літопис по Іпатівому спискові (к. XIV в.), видання Археологічної Комісії, Спб. 1871 р.
Кв. — Сочиненія Г. Θ. Квитки, Харків, 1887, 2 т.; Малоросійскія повѣсти, т. I — II, Хар-ків, 1899 р.
Ключ. Раз. — „Ключъ Разумѣнія“ Іоаникія Га-лятовського, Львів, 1665 р.
Книга 4-га Головного Люблинського Трибуналу на Київське Воевідство, XVI ст., оригінал.
Корд. — Др. М. Кордуба: Картини із Всесвіт-ної Історії, Чернівці, 1909 р.
Королева Наталена: Без коринія, Л. 1936 р.; Інакший світ, Л., 1936 р. Предок, Л. 1937.
Косач Юрій: Чарівна Україна, Л., 1937 р.
Коц. — Коцюбинський, Оповідання, Київ, 1903 р. том I.
Кул. — Кулиш П.: Чорна Рада, Спб. 1857 р.; *Байда*, Спб. 1885 р.; *Дзвін*, 1893 р.; *До-світки*, Спб. 1862 р.; *Іов*, Львів, 1869 р.; *Кра-шанка*, Львів, 1882 р.; *Святе Письмо*, Новий Завіт, Відень, 1908 р.; *От.* — Шекспірові

- твори, Отелло, Львів, 1882 р.; *Хуторна поезія*, Львів, 1882 р.
- Лев.* — Повісті Івана Нечуя (Левицького), Львів, т. I, 1872 р.; *Пов.* — Повісті Івана Левицького, Київ, 1874 р.
- Лев.* — Святе письмо Нового Завіту, переклад св. Др. Я. Левицький, Жовква, 1921 р.
- Леп.* — Богдан Лепкий: *З гл.* — З глибини душі, Львів, 1905 р.; *З ж.* — З життя, Львів, 1899 р. Трилогія: Мазепа, 1. Мотря, видання „Українська Накладня“.
- Липа* Юрій: *Козаки в Московії*, Л., 1935 р.
- Лук.* — Малоросійськія и червонорускія народні думи и півни, зібрав Лукашевич П., Спб. 1836 р.
- Литовська* Метрика XIV — XVI віків, відпис переходується в Головнім Архіві в Варшаві.
- Луцька* міська книга, див. „Архівъ Юго-Зап. Росс.“ ч. VI, т. I.
- Любченко* Аркадій: *Вона*, повісті й новелі, ДВУ, Харків, 1929 р.
- Мак. Яр.* — Осип *Маковей*: Ярошенко, Львів, 1905 р.; *Рев.* — Ревун, Львів, 1911 р.
- М. В.* — Народні оповідання Марка *Вовчка*, т. I — II, Спб. 1861 — 1862 р.
- Метл.* — Народнія южно-русскія півни, А. *Метлинського*, Київ, 1854 р.
- Миж.* — Сказки, пословицы, И. *Манжура*, Харків, 1890 р.
- Мог.* — Твори А. *Могильницького*, Львів, 1913 р. „Руска Письменість“.
- Ном.* — М. *Номис*: Українські приказки, Спб. 1864 р.
- Олекс.* — Тишівська Олександрія з початку XVIII в., видав Др. Ів. Панкевич, Ужгород, 1922 р.
- Опис* Брацлавського замку 1545 р., „Архівъ Юго-Зап. Росс.“ ч. VI, т. I, ст. 18 — 27.
- Опис* київських замків 1552 р., „Архівъ Ю.-З. Росс.“ ч. VII, т. I, ст. 76 — 122, 587 — 647.
- Осн.* — „Основа“, Спб. 1861 — 1862 р.
- Остр. Єв.* — Остромирова Євангелія, 1056 р., видання 1883 р., Спб.
- Парфанович* Софія: *Ціна життя*, Л., 1937 р.
- Перес. Єв.* — Пересопницька Євангелія 1556 — 1561 р., видання (Єв. Луки) П. Житецького в „Труды з археол. съѣзда“, Київ, 1876 р.; цифри визначають зачала Єв. Луки.
- Підмогильний* Валеріян: *Місто*, вид. 2, Київ, 1929 р.; *Проблема хліба*, Київ, 1930.
- Пісні* див. *Чуб.*, т. V.
- Полт. акти* — Актівія книги Полтавського городского уряда XVII-го вѣка, вип. I, *Справи* поточныя 1664 — 1671 г. Видав В. Модзалевський, Чернігів, 1912 р.
- Псалтир* середини XVIII в. (до 1760 р.) в перекладі на лемківський говір о. Івана Прислопського, пароха Кам'янського.
- Р. К.* — „Рідний Край“, львівський часопис.
- Рильський* Максим: *Гомін і відгомін*, Київ, 1929; *Тринадцята весна*, IV книга лірики, Київ, 1926 р.; переклад „Пана Тадеуша“ Адама Міцкевича, видання „Слова“ 1927 р.
- Рогов В.*: Українські грамоти, Київ, 1928 р.
- Рудов.* — о. Іоан *Рудович*: *Коротка історія біблійна*, Львів, 1917 р.
- Рудч. Ск.* — Народнія южнорусскія сказки, издав І. *Рудченко*, 2 вип. Київ, 1869 — 1870 р.
- Самчук* Улас: *Кулак*, Чернівці, 1937 р.
- Свидн.* — *Свидницький* А. Люборацьки, Київ, 1901 р.
- Сл.-П. Бер.* — „Лексіконъ Славеноросскій“ *Памви Беринди*, Київ, 1627 р.
- Слово* о полку Ігоровім, видання акад. В. Перетца, Київ, 1926 р.
- См.-Ст.* — Ст. *Смаль-Стоцький* і Ф. Гартнер: *Граматыка русскої мови*, Відень, 1914 р., вид. 3.
- Сосюра*: *Війна війни*.
- Стар.* — *Поезії* М. П. *Старицького*, Київ, 1908 р.
- Стародубські* акти з міської книги 1664 — 1673 р., „Труды Черниговской Архивной Коммисіи“, вип. 8, 1911 р.
- Стор. М. Пр.* — А. *Стороженко*: *Марко Прохлятий*, Одесса, 1879 р.
- Тимч.* — Проф. Є. *Тимченко*: *Українська граматыка*, Київ, 1917 р.
- Тичина* Павло: *Золотий гомін*, Львів, 1922 р.
- „*Укр. Г.*“ — *Український Голос*“, перемиський часопис.
- Укр. Л.* — *Леся Українка*: *Твори*, Київське видання „Книгоспілки“.
- Федьк.* — Писання Осипа Юрія *Федьковича*, тт. I — II, Львів, 1902 р.
- Фр.* — *Франко* Іван: *З. Б.* — *Захар Беркут*, Львів, 1902 р. — *З. в.* — *З вершин і низин*, Л. 1887 р. — *Ів. Виш.* — *Іван Вишенський*, видання „Універс. Бібл.“ т. 10. — *М.* — *Мойсей*, Л. 1922 р., вид. 3. — *Іст.* — *Істар*, див. „*Поєми*“, Львів, 1899 р.
- Хвильовий* М.: *Пудель*, Харків, 1926 р.; *Вибрані твори*, Львів, 1937 р.
- Хотк.* — *Гнат Хоткевич*: „*Камінна душа*“, Чернівці, 1911 р.
- „*Христос Пасхон*“ — *Вірші з трагедії* 1630 р.; видання В. *Щурага*, Львів, 1914 р.; „*Записки Наук, Тов.*“ т. 117 — 118.
- Чайк.* — *Андрій Чайківський*: *Від.* — *Віддичився*, вид. 2, Коломия, 1922 р. — *За с.* — *За сестрою*, Кол. 1922 р. — *Мал.* — *Малолітний*, Станиславів, 1920 р. — *На ух.* — *На уходах*, Кол. 1921 р. — *Од.* — *Одарка*, Кол. 1921 р. — *Ол.* — *Олюнька*, Львів, 1918 р., вид. 2.; *Полковник Кричевський*, Л. 1935 р.
- Черемшина* Марко: *Твори*, т. I — II — III, Львів, Видавництво „Ізмарага“, 1937 р.
- Черк.* — С. *Черкасенко*: *Твори* т. I, Відень, 1920 р.; *Еспанський кабалеро Дон Хуан і Розіта*, 1930 р., Львів.
- Чуб.* — *Труды* етнографическо-статистической экспедиції въ Зап.-русск. край, П. П. *Чубинський*, I — VII тт., Спб. 1872 — 1878 р. Том. V: *Пісні*, 1874 р.
- Шевч.* — *Тарас Шевченко*: *Кобзар*, третє повне видання, за редакцією В. Доманицького, Спб. 1910 р.
- Щур.* — В. *Щурат*: *Сл.* — *Слово про похід Ігоря Святославича*, вид. 2, Львів, *Рол.* — *Пісня про Роланда*, вид. 2, Львів, 1918 р.
- Доповнення до використаних джерел буде подане при дальших томах *Складні*.

Багатомовна конфіскація.

Кому вона потрібна?

1) „Волинська Духовна Консисторія. 2 червня 1936 р. ч. 8669. До Всечесного Духовенства Волинської Єпархії. Його Високопреосвященством Архієпископом Волинським і Крем'янецьким рез. з дня 28 квітня б. р. благословлено до вжитку в церквах Волинської Єпархії видання богослужбових книжок в українській мові перекладу Комісії при Варшавському Українському Науковому Інституті... Божественну Літургію св. Іоана (sic!) Золотоустого видав вже друком Інститут... Існуючі до цього часу переклади, в міру видрукування нових, належить із вжитку усувати та здавати до церковно-парафіяльних бібліотек на збереження“ („Церква і Народ“ 1936 р. ч. 12 — 13 ст. 405).

2) „Волинська Духовна Консисторія 23 грудня 1937 р. ч. 21127. До Всечесного Духовенства Волинської Єпархії. Наказом Духовної Консисторії з дня 2 червня 1936 р. ...повідомлено, що Його Високопреосвященством Алексієм, Архієпископом Волинським і Крем'янецьким, благословлено до вживання в церквах текст „Божественної Літургії св. Іоана Золотоустого“, виданої Варшавським Науковим Інститутом... Одначе, Духовною Консисторією одержано відомості, що не всі ще Настоятелі парафій застосувались до цього розпорядження, і дехто відправляє Службу Божу за перекладом проф. І. Огієнка з 1922 р. Тому Духовна Консисторія пригадує розпорядження своє про заміну богослужбових книжок та пропонує набути текст перекладу „Божественної Літургії“, виданий Варшавським Науковим Інститутом, а книжку проф. І. Огієнка „Свята Служба Божа“ вийняти з ужитку та здати до парафіяльної бібліотеки“. („Церква і Народ“, 1938 р. ч. 1 — 2 ст. 58 — 59).

3) „Нелегальні літургічні книги в православних парафіях. Під цим наголовком „Kirjæg Rogappu“ (ч. 10) помістив таку замітку: „У порозумінні з Православною Консисторією в Крем'янці, Рі-

венське Староство доручило переведення ревізії в православних парафіях на терені повіту. Це зарядження мало на меті виявлення вживаних деякими священиками нелегальних літургічних книг. Тут розходиться про стягнені обіжником Консисторії книжки в українській мові проф. Івана Огієнка 1922 р. У згаданих молитвах знаходяться уступи, що відносяться до України та її влади. Мимо стягнення книг духовними владами, деякі священики уперто й демонстративно вживали їх при відправі літургії. У наслідок ревізії „заквестіоновано“ 4 книги — дві в Голобині й по одній в Рідківці та Новому Корці. Проти винних священиків зроблено карні донесення“ („Волинське Слово“ за 20.І. 1938 р.).

4) „При вживанні „Святої Служби Божої“ видання проф. Ів. Огієнка 1922 р. у Волинсько-Крем'янецькій Єпархії, відповідно до тексту поминання Вищої Ієрархії, заміщеного в офіційній частині „Православної Волині“, треба додержувати наступні доповнення: На Великій Ектенії: „За Боголюбиву й Богомбережену отчизну нашу, Уряд її та військо, Господу помолімся“, і т. д. („Православна Волинь“ 1922 р. ч. 5 — 7 ст. 50 — 51).

Р. С. Кожна Волинська Церква відправляє тепер Служби по церковно-слов'янських книжках старого видання, цебто таких, що в них поминається царя і його військо, — і цих книжок ніхто не конфіскує. В перекладі проф. І. Огієнка є поминання української влади, але архієп. Діонісій іще в 1922 р., як то видно з видрукованого вище під ч. 4, офіційно подав інший текст поминання влади, прийнятий у Польщі.

Пригадуємо тут, що Священний Синад Православної Митрополії в Польщі видав 28 серпня 1924 р. професорові Ів. Огієнкові „Благословенну Грамоту“ за його діяльність, „а особливо за його славнозвісну працю по перекладу Святих Служб церковних мовою україн-

ською". Цю грамоту підписали всі православні ієрархи, а між ними й „Член-Правитель Діл Св. Синоду Алексій, Єпископ Городненський і Новгородський“.

Отже, всі ієрархи, в тому числі й Ар-

Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян.

Проф. Д-р Іван Огієнко: Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян. В тексті 75 знімків із стародавніх пам'яток. 1938. Друкарня ОО. Василіяні у Жовкві. „Бібліотека Українознавства“. Видав проф. д-р Ів. Огієнко. Ст. 300. Форм. 22,5 × 15,2 см. — Справді треба подивляти плідність проф. Огієнка, який серед невідрадних матеріальних відносин не тільки редагує й правильно видає спеціальний орган мовознавства, але ще пише такі об'ємисті твори. В одній своїй праці зазначає він, що це один (IV-ий том) з 12 томів його праці: „Історія церковнослов'янської мови“. Цей том (Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян) читається з великим зацікавленням. Оці-

хівєпископ Алексій, ухвалили переклад проф. І. Огієнка. Кому ж була потрібна ця конфіскація?

Проф. д-р Іван Огієнко.

нюючи його зо становища піднесення нашого культурного й національного самопочуття, треба тому творові признати велику вартість. Цим, розуміється, не вдаємося в оцінку його вартості строго наукової. 75 ілюстрацій оживляють цей твір іще більше та робить його твором, пожаданим у кожній бібліотеці. Ціна твору дуже приступна, особливо для передплатників „Рідної Мови“, бо цей значний розміром твір на добрім папері, і з такою великою скількістю ілюстрацій коштує 8 зл., а для передплатників „Рідної Мови“ вже з пересилкою 3'50. — А. Ч. („Нова Зоря“), 1938 року, ч. 18).

Випишуйте цю книжку від нас!

Розбудовуймо »Рідну Мову!«

Українські товариства звертають увагу на „Рідну Мову“.

1. До Хвального Видавництва „Рідна Мова“. Вельмишановний Пане Професоре! В пригоді висилаю банковий переказ на суму 25 дол. (двадцять п'ять дол.). яку призначили річні загальні збори Українського Товариства „Взаємна Поміч“ у Канаді, як дар для такого корисного Видавництва. З правдивою до Вас пошаною С. Ковбель, писар Товариства. Дня 3 лютого 1938 р. Winnipeg, Man.

2. Високодостойний Пане Професоре! Передучора я вислав через „Об'єднання“ в Новім Йорку 10 (десять) дол. на пресовий фонд „Нашої Культури“ та „Рідної Мови“. Ці гроші були тут зібрані Святковим Комітетом St. Louis, Mo. 15 лютого 1938 р. Прийміть запевнення глибокої пошани до Вас о. Д. Лещишин.

3. Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як найголовнішої ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: Інж. П. Нестеренко 4'40 зл., Інж. Д. Нестеренко 6 зл., Вас. Зарубій 5'23 зл., М. Петрук 2 зл., Ст. Лотоцький 2 зл., Гр. Домашовець 1 зл., Проф. Дм. Коломієць 0'97 зл., М. Задурович із Канади 15'66 зл., Ів. Сухинський 3 зл.

Р. С. Усім цим добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення української літературної мови, однієї для українців цілого світу. Редакція.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Взаємний, а не взаїмний (для п. С. Ковбеля, Winnipeg, Man.). Київська Академія Наук наказала писати тільки **взаємний**, а не **взаїмний**, а це тому, що так це слово (рідке) й вимовляється. Словник Б. Грінченка ще 1909 р. т. IV ст. 323 з живої мови подає: **взаємний, взаємність, взаємно**. Академічний Правописний Словник Гр. Голоскевича 1930 р., вид. 7, подає: **взаємини, взаємний, взаємість, взаємно, взаємодієння, взаємодопомога**. Те саме подає „Рос.-укр. Словник“, 1914 р., т. I на ст. 69. Давне було **взаємнєсть**, через це по-російському й тепер: **взаємний, взаємність** і т. д. Мишлого ро-

ку в Києві видано „Російсько-українського Словника“. Видавництво Академії Наук, її Інституту Мовознавства. Словник цей відомий тим, що на російські слова подає ті самі українські, старанно замовчуючи самостійні українські. І цікаво, що на ст. 53 російські „взаимный, взаимность“ перекладає так: „взаемний, взаємість“, **цебто не переробив на російське взаїмний, взаїмність**. Але слово „взаемний“ дуже рідке, застаріле, тепер дуже рідко вживає, — частіш кажуть **обопільний**. Напр. „Рос.-укр. Словник“ 1924 р. т. I на ст. 69 дає приклади: **обопільність, обопільна допомога, Обопільна згода, Обопільні відносини**.

Через усе це назва товариства по новому була б така: Українське Товариство „Обопільна Допомога“.

Велика Україна. На означення Східньо-українських Земель (Придніпрянщина) зацілюється в нас помаму термін „Велика Україна“. На мою думку, термін цей неправильний. Україна — це ж цілість, а в жодному разі не частина її, тому нелогічно звучить в українських устах вираз „Велика Україна“ на означення частини цілого. Тим більше, що цей термін каже нам дотумуватись, що крім тієї Великої існує ще

„Мала“ (чи як її вже деякі називають: „Західня“ чи „Галицька“). Яр. В о з њ н и й.

Р. С. Так, термін Велика Україна ніби не доладній, але він відрухою шириться в Галичині. Не ми, наддніпрявці, автори його, — це наддніпрявці його створили. Створили з великої туги й розпачу за своєю державою, що так приманливо народжувалась була над Дніпром. Це з їхньої уяви та Україна — то Велика Україна, бо все там — велике. З цього погляду „Малої“ України нема. Та наша вимріяна батьківщина — тільки Велика! І. О.

Дописи Прихильників рідної мови.

Привіт Учителю! На днях надійшла книжка „Науковий Збірник“, де поміщена Ваша знімка. Побачивши її, пригадалось мені, що колись ця трудяща людина мене вчила на I-му році вчительського семінара в Львові. Правда, недовго це тривало, але так успів цей один рік увійти в мою пам'ять, а ще більше в серце, що про жодного з своїх професорів такий милий спомин не остався. Може й те причиною, що мав я з української мови „дуже добре“ при кінці року, чого вже до кінця семінара не вдалося в інших пп. професорів. Але важнішою причиною того милого спомину є сама особа Ваша, — той підхід до праці, жадоба якнайбільше навчити, а далі — зуміти знизитися до дітваків ще тоді. І здається мені, що тим, чого навчився я на I-му році, дишу й донині. Пізніше вчили нас життєписів, що позабувалось, та не мали талану вщипити нам любови до рідної мови... Яка велика шана для мене, що був я колись Вашим учнем; чванюся тим, перед ким удасться... Сьогодні я вчитель народньої школи, — ледве

дочекався. І багато з Ваших тодішніх учнів розбрились по світу. Деякі й запродались... Не знаю, скільки з них читає РМ. Порівнюючи стан української та польської мови в народній школі, — аж жаль і жах бере, яка різниця... Ще гірше болить, коли українець легковажить свою мову, коли на зроблений йому закид відповідає, що правопис „Рідної Мови“ не затверджений владою, тощо. В польській мові зайшла зміна правопису, зараз наказали його навчитись, — і навчилися усі вчителі! Про українську мову такого наказу не дочекаються!.. Учитель.

„Рідна Мова“ дуже пожаданий журнал, а особливо в Канаді. Бажаю кріпкого здоров'я та сили для праці на рідномовній ниві. 24.I. 1938. Moresambe, Alta, M. Чорнейко.

Я вже приєднав Вам одного передплатника на „РМ.“, і буду старатися приєднати ще більше, щоб поширити якнайбільше таку корисну науку, яку нам дає „РМ.“ 3.I. 1938. Горюхів. М. Бондарук.

Від Адміністрації.

До наших передплатників у Бразилії. Повідомляємо, що представником нашого Видавництва в Бразилії є п. Семен Кравченко (Praça Hercilio Luz Nr. 6, Forto Uniao, Sta Catharina), до якого треба звертатися в усіх справах „Рідної Мови“. П. С. Кравченко своєчасно заплатив передплату за всіх, хто йому її вислав.

Листування з нашими передплатниками. А. Сухий, Arrow River, Man.: Ваш Postal Money Order Nr. 5027 — 03808 на 4 дол. зіспутий, просимо прислати іншого; зіспутого вернули Вам. — Іван Грицишин, Рогатин, с. Верж-

боловці, Дмитро Рожка, с. Івана, Усте п./Пр. пов. Снятин; вернулася книжка з надписом пошти: Adresatów tego samego nazwiska jest więcej — podać dokładny adres. — А. Феєканин, Passaic, N. J.: боргу нема.

Просимо заплатити нам борг цих осіб, що адреси їх не знаємо: Ів. Бойкевич 11 зл., о. Гр. Турчин 45 зл., К. Потійчук 8 зл.; А. Костик (кольпорт.), о. Дм. Берегович 52 зл., о. С. Кострицький 20 зл., П. Зінченко 33.50 зл., о. Пал. Дубицький 31 зл., Я. Волошин 7 дол., Я. Берестянський 23 зл., Я. Малиновський 50.50 зл.

Випишуйте „Повстання Азбуки“! Див. ст. 189.

ЗМІСТ 4-го (64) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: 1. Огієнко: Стилістично-синтаксичні нариси; 17. Учень, 18. Зараз — тепер. М-р В. Барагура: Ціль, обсяг та метода навчання граматики в школі. Ів. Огієнко: Складніві недомагання західньоукраїнських письменників. Проф. П. Кривоносок: Недуги мови, 5. Глухонімота, 6. Німота. Леся Українка: Чотири поеми, 1. Ізольда Білорука. М-р Ів. Коровицький: Мовознавство в виданні „Литературная Энциклопедія“. Із. Степіс: У рідній справі. М. Колодрубєць: Рідної мови треба завжди навчатися. Ів. Огієнко: Складня української мови, Післимова. Багатомовна конфіската, кому вона потрібна? А. Ч.: Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян. Розбудуємо „Рідну Мову“. Відповідь на запитання наших читачів. Дописи Прихильників „Рідної Мови“. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа: Річник 1 (без 2 і 3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV і V по 6.00 зл., оправлений II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.